NOVÝ

VELKÝ ILUSTROVANÝ

SLOVNÍK NAUČNÝ

SVAZEK XII.

Legionář — Med.

VEŘEJNÁ A UNIVERSITNÍ KNIHOVNA V PRAZE

V PRAZE 1931.

Legionář, vojín legie (Q) římské; pův. se k nim počítali lehkooděnci, ozbrojení házecími a střelnými zbraněmi, v počtu 1200 mužů, dále těžkooděnci v plné výzbroji (přilba, krunýř, štít, meč, kopí), tvořící tři sledy legie (hastati, principes, triarii), v počtu 3000 mužů. Vedle toho bylo legionářské jezdectvo (300 mužů). Později, od dob Mariových (kol r. 100 př. Kr.) bylo všecko pěší mužstvo (6000) jednotně vyzbrojeno a oděno. — Legionáři, vojíni čsl. legií, Q legie čsl.

Legion d'honneur (fr.), Q Čestná legie.

Légion étrangère (fr., léžion étranžer), Q cizinecká legie.

Legis-Glückselig Gustav Thormund (1806—1867), něm. hist. spisov. v Praze. Sp.: Biographie des Abbé J. Dobrowský (1837), Der Prager Dom zu St. Veit (1855), Illustrirte Chronik v. Böhmen (1852—3), Miniaturgemälde von Prag (1853).

Legislativní (lat.), zákonodárný.

Legisté (z lat.), středov. právníci na rozdíl od dekretalistů, kteří se zabývali vědeckým zpracováním a výkladem necírkevního (římského) práva.

Legitimace, listina svědčící o tom, že jistá osoba oprávněna jest k určitým úkonům neb jednáním právním, event. prokazující i totožnost osoby, jí se vykazující. — L. občanská, průkaz o totožnosti podle vlád. nař. z. 8. VIII. 1919 č. 481, Sb. z. a n.

Legitimace nemanželských dětí, t. j. prohlášení jejich manž. původu může se státi podle §§ 160—163 o. z. buď odpadnutím překážky manželství nebo napotomním manželstvím a konečně dobrodiním zákonodárcovým, o něž mohou žádati jen rodiče.

Legitimační papíry, listiny, na jejichž základě může býti jednání předsevzato, aniž by druhá strana byla oprávněna neb povinna žádati ještě dalšího průkazu; takové papíry jsou: spořitelní knížky, pojistky a pod. Při t. zv. kvalifikovaném l. p. je sice věřitel pojmenován, ale v papíře vyslovené plnění může se uskutečniti na každého majitele listiny. Placení se má ale díti jen proti vydání dotyčné listiny. Ztratí-li se takové listiny, musejí býti amortisovány.

Legitimismus (lat.), směr, který si přeje, aby ve všech otázkách nástupnictví ve vládě byl zachován zákonný postup, t. j. aby volba nového panovníka byla provedena podle dosud v zemi platících zákonů (Q legitimita). Přívrženci tohoto směru nazývají se legitimisté. Nyní zvl. pracují takoví legitimisté v Maďarsku, kde přes novou ústavní formu a znění mírových smluv se domáhají toho, aby se na maď. trůn vrátila královská dynastie. Jejich snahy byly dosud dobře brzděny politikou Malé dohody.

Legitimisté, přívrženci legitimismu, pol. strany ve Francii, která přála starší větvi Bourbonů.

Legitimita (z lat.), zákonnost, zákonná oprávněnost urč. nároku, zvl. nároku na královský trůn n. vůbec na vládu. Mluvíme o legitimní osobě, dosáhla-li vlády zcela v mezích platných zákonnou (na př. dědickou) posloupností n. volbou.

Legitimní, po zákonu, po právu existující aneb aspoň za takový uznaný.

Legnago, ital. m. v provincii Verona, 18.657 ob.

Legnano, m. v it. milánské provincii, (r. 1926) 29.722 ob.

Legnava, o. na Slov., okr. St. Lubovňa, 485 ob.

Lego František (1752—1823), učitel a zaklad. normální školy (metodou Felbigerovou) na Švabíně u Zbiroha.

Lego František (1847—1911), řed. školy v Jindř. Hradci a folklorista.

Lego Jan V. (1833—1906), č. spisovatel, skriptor knihovny Č. musea a propagátor našich styků se Slovinci. Sp.: Obrazy ze Slovinska, Mluvnice jaz. slovin., Průvodce po Slovinsku a j. Četné překl.

Legouvé Ernest Wilfried (1807—1893), fr. divadelní básník a spisovatel. Spisy: Adrienne Lecouvreur (se Scribem 1849, přel. F. Khol 1918), tragedii Medée (1854), Nos filles et nos fils (1878, 3. vyd. 1907) a jiné.

Legrace (z lat.), žert, zábava.

Legrand Émile (1841—1903), fr. filolog.

Legrand Maurice (ps. Franc-Nohain) (* 1873), franc. spisovatel.

Legros Alphonse (1837—1911), fr. malíř a rytec; žák Cambonův.

Legros Pierre starší (1629—1714), franc. sochař.

Lęgua, špan. míle = 5573 km.

Leguani (Iguanidae), čeleď ještěrů, asi 300 druhů, převážně ve Stř. a Již. Am., se silnými končetinami o pěti prstech, dlouhým ocasem a přirostlými zuby (Pleurodontes), upevněnými na vnitřní straně čelistí. Rod leguanů (Iguana Laur.) zahrnuje ještěry s protáhlým trupem se stran smáčklým, s velkou čtyřhrannou hlavou na krátkém krku a končetinami s velmi dl. prsty. Na hrdle je velký ostnitý vak, na hřbetě a velmi dl. ocase pilovitý hřeben. Leguan amer. (I. tuberculata Laur.), 1.5 m dl., převážně jasně zelený, vespod a na končetinách pruhovaný, žije v Am., většinou na stromech u vody, velmi dobře plave a živí se hmyzem a rostlinami. Dává chutné maso a vejce. Rod baziliškův (Basiliscus Laur.) vyznačuje se kožovitým výrůstkem v týle a kožním hřebenem na hřbe-

tu a ocasu, napiatým na prodloužených trnech obratlů. Bazilišek přilbonosný (B. americanus Laur.), 80 cm dlouhý, zelenavě hnědý s tmav. příčnými proužky, žije v Panamě a Costarice u řek na stromech a keřích. Rod Anolis Cuv. zastu-

Bazilišek přilbonosný.

pují štíhlí ještěrové s pyramidovitou hlavou, silně měnící barvu a s dl., štíhl. ocasem. Asi 150 jeho druhů žije v tepl. Am. A. carolinensis D. B., v Louisianě, Karolině, Floridě a na Kubě, 22 cm dl., je svrchu leskle zelený, vespod stříbrobílý. Na ostr. Galapagos žije leguan mořský (Amblyrhynchus cristatus Bell.), 55 cm dl., ocas 80 cm, až 12 kg těžký, na

Ropušník.

krku, týlu, hřbetu a ocasu s mocným hřebenem, na hřbetě tmavé, velmi proměnlivé barvy. Žije blízko pobřeží, výborně plave a živí se řasami. Ropušník (Phrynosoma Wgm.) má široké tělo, krátký, u kořene tlustý ocas a v záhlaví nestejné trny. Ze 12 druhů v Sev. Am. a Mexiku je druh P. cornutum Harl., 12 cm dl. a obývá písčité kraje mexické vysočiny. Živí se hmyzem a pavouky.

Legumin (rostl. kasein), bílkovina luštinatých plodů, též ovsa, sráží se z roztoků syřištěm; roztoky l. nesrážejí se při zahřív. jako roztoky jiných bílkovin.

Leguminosae, luštinaté (🜍.).

Leh, hl. m. brit.-indic. Ladaku, v zimě asi 24.000 ob., v létě asi 20.000 ob.

Lehár Franz (* 1870 v Komárně), operetní skladatel, původem Slovák. Díla: Dráteníček (1902), Veselá vdova (1905), Hrabě Luxemburg (1909), Frasquita (1922), Paganini (1925), Carevič (1926).

Lehátko, u Řeků a u Římanů povstalo ze zvyku, že muži při hostinách leželi. Lehátka tato měla po třech místech (loci), jež byla oddělena polštáři (pulvi-

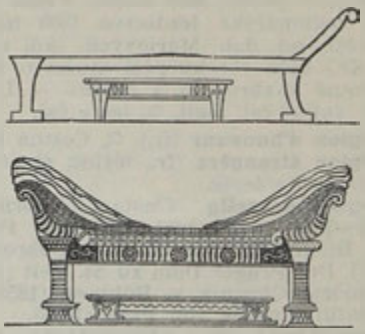

Starověká lehátka.

nus) na podporu levé ruky ležícího. Střední pohovka slula lectus medius a měla místo nejčestnější, z nichž první slulo locus consularius. Levá nazývala se lectus summus, pravá lectus imus (pro hostitele a m. členy jeho rodiny). Lit.: Kubelka, Římské reálie.

Lehigh (lihai), přítok Delawaru v severoam. státě Pennsylvanii, 145 km dl.

Lehká atletika, 🜍 atletika.

Lehkooděnci, řec. hoplitai, starověcí vojíni bez úplného odění, t. j. hl. bez přílby, pancíře a holenic, s lehčím štítem nebo beze štítu. Pokrývkou hlavy byl často široký klobouk. Jako ochranu trupu nosívali prošívaný n. kožený kabát. Patřili, pokud byli vojskem občanským, k nejméně zámožným třídám; byli-li žoldnéři, bývali najímáni z národů, vynikajících ve zbraních metacích. Sem patřili hl. prakovníci baleárští, lučištníci thessalští a illyrští. Zahajovali bitvu jako harcovníci, kteří oštěpy, šípy a praky znepokojovali nepřítele; v řadovém boji těžkooděnců ustupovali za jejich šik anebo působili z nechráněných boků proti nepříteli.

Lehmann Henri (1814—1882), fr. malíř.

Lehman Kašpar (kol 1570—1622), ryjec a brusič drahokamů a skla, od r. 1588 na dvoře Rudolfa II., 1601 se stal císařským dvorním sluhou a komorním ryjcem drahokamů, 1609 obdržel privilegium pro broušení skla. Lit.: Pam. arch. XV., str. 546.

Lehmann (Wićaz) Bohuwěr Leberecht, Mag. (1710—1766), d.-luž. farář ve Staré Darbně. Nar. se v Serbském Žarnowě, stud. na univ. v Lipsku a ve Wittenber-

ku, kde dosáhl hodnosti mistrovské. Vytiskl v r. 1739 něm.-luž. katechismus Lutherův, zajímavý tím, že je napsán v přechodném h.-luž. nářečí.

Lehmann (Wićaz) Jan (1710—72), h.-luž. nábož. spis., farář v Hrodžišću, překlad. něm. knížky Hollatzovy o evang. milosti, tišt. v Lubiju 1743 a pak s oblibou přetiskované. L. Katechismus s Glasiovým komentářem, podle Otty IL 422 tišt. v Budyšíně 1761, nebyl dosud objeven. Zůstal patrně v rukopise.

Lehmann (Wićaz) Martin (* 1813), d.-luž. učitel, samouk, spisovatel d.-luž. duchovních básní a zpěvů. Tiskl je ještě v r. 1850 a přispív. také do Srb. Casnika.

Lehmann (Wićaz) Matěj (* 1699), d.-luž. farář, vydavatel biblických průpovědí v něm.-luž. znění.

Lehmann Meir, zv. Markus (1831—1890), hlav. zástupce ortodoxního židovství.

Lehmann Mikuláš (* 1827 v Nordlinkách, † 1906 v Praze), majitel uměleckého závodu a nakladatel v Praze; zasloužil se o vydání Těsnopisu českého.

Lehmann Orla (1810—1870), dánský státník. Fanatický nepřítel Německa.

Lehmann (Wićaz) Ota (* 1874 v Khwaćicích v sas. Hor. Lužici), h.-luž. literární historik, red. a spis. Stud. v Budyšíně a v Lipsku; působí jako prof. a nyní provis. ředitel Vyšší střední školy ve Stollberku v Rudohoří. Jako spisovatel odborný napsal veliké množství příspěvků kulturně a literárně historických, jež vynikají četnými novými daty a bystrými rozbory psychologickými na podkladě filosofickém a pedagogickém. Samostatně vyšly práce o Milostném jaru M. Stangec a K. A. Fiedleŕa (1923), jubil. monografie o A. Mukovi (1924), edice básní J. Hajncy (1925), o Janu Kollárovi (1928). Zvláštní cenu má pojednání o luž. lidovém básnictví (1922), v němž je po prvé správně zhodnoceno luž. lid. básnictví a uvedeno ve styk s lid. hnutím pietistickým a ochranovským. Jako překladatel uvedl W. do luž. lit. celou řadu znamenitých drobných ukázek veršových i prosaických. Na př. přeložil řadu znělek Kollárových a připravil do tisku překlad celého Petra Bezruče. Jako red. Łužice (od r. 1926) pečuje W. o stejnoměrné zastoupení všech luž. spisovatelů, pokud možno nejlepší úrovně, jako red. lid. kalendáře Předźenak (od r. 1923) usiluje o rozšíření vzdělání a nár. cítění do všech vrstev h.-luž. lidu. Lit.: Jos. Páta, Aus dem kult. Leben der Laus. Serben (1930).

Lehmann-Nitsche Robert (* 9. XI. 1872 v Radomicích), antropolog a sběratel folkloru, od 1897 profesor v La Plata. Napsal: Folklore Argentino (1911—1926).

Lehmbruck Wilhelm (1881—1919), něm. expres. sochař.

Lehner Ferdinand Josef, Msgre (1837—1914), farář na Vinohradech, historik umění. Vyd. čas. Cecilii (od 1874), Cyrill (od 1880) a Method (od 1875). Sp.: Dějiny umění národa českého (1903—8), Korunovační evangelistář krále Vratislava (1902). Z odkazu založen L. ústav uměl.-historický při Karlově universitě.

Lehner František (* 1802 v Praze), houslař v Praze od r. 1840.

Lehnice (něm. Liegnitz), okres v Dol. Slezsku, 13.617 km², 1,235.156 ob. Hl. m. L., (1925) 71.123 ob., četné cenné histor. památky z doby příslušenství k českému státu.

Lehocký Emanuel (* 4. I. 1876), správce nemoc. pojišťovny v Bratislavě a sl. politik str. soc. dem. Člen Nár. shrom.

Lehota, o. na Slov., okr. Nitra, 1225 č. ob.

Lehotka pod Brehy, o. na Slov., okr. Nová Baňa, 416 čs. ob.

Lehotský Aug. Horislav, pseud. Aug. Hor. Škultéty.

Lehotský Aurel (* 1882), sl. baň. inž. a odborný referent pro doly a hutě.

Lehotský Karol (1879—1929), sl. malíř, žák Pirnerův.

Lehr-Splawiński Tadeusz (* 1891), pol. slavista, prof. univ. černovické, nyní v Krakově. Sp.: Zarys gramatyki języka starocerkiewno-słowiańskiego (1923).

Lehrs Max (* 1855), řed. kabin. rytin v Drážďanech v. v., něm. historik umění. Sp.: Wenzel von Olmütz (1889) a j.

Lech, pr. přítok Dunaje, 285 km dl., ř. mezi Hor. Bavory a Švábskem.

Lech, 1. u Čechů a Poláků, bohatý vlastník pozemků, zeman, pán; — 2. bratr Čechův, podle pověsti praotec Poláků. Lechové, staré jméno Poláků.

Lecher Otto (* 1860), rak. politik, 1889 tajemník brněnské obchod. komory, 1897 jako něm. pokrokovec v říšské radě.

Lechler Gotthard Victor (1811—1888), prot. theolog. Napsal Geschichte des englischen Deismus (1841), Johannes Hus (1890, přel. V. Mareš, 1891) a j.

Lechleitner Ignác (* 1827 v Praze), měditytec, r. 1855 odešel do Vídně.

Lechnica, o. na Slov., okr. Sp. St. Ves, 424 čs. ob.

Lechotica, o. na Mor., okr. Holešov, 478 čs. ob.

Lechovice (Leschwitz), o. na Mor., okr. Znojmo, 618 ob.

Lechoń Jan (* 1899), vl. jm. Serafinowicz Leszek), pol. básník družiny Skamandra.

Sp.: Rzeczpospolita Babińska, Król. polski kabaret, Srebrne i czarne.

Lechowski Bruno (* 1887), souč. malíř polský.

Leibbrandová Cary, hol. plavkyně, přeplovala v rekordním čase Zuiderské moře a r. 1929 Ženevské jezero ve Švýcarech.

Leibl Wilhelm (1844—1900), něm. malíř. Mal. genry a portrety.

Leibniz Gottfried Wilhelm (* 1. VII. 1646, † 4. XI. 1716), filosof, učenec a státník. Střední školu navštěvoval v Lipsku, pak studoval v letech 1661—66 ve svém rodišti, poté studoval práva v Jeně, i filosofii i matematiku. Když však při ucházení se o hodnost právnického doktora se nepohodl, odešel do Altdorfu, kde disertační prací „De casibus perplexis in jure" dosáhl hodnosti doktora práv. Seznámiv se v Norimberce s baronem J. Chr. z Boyneburgu, znamenitým učencem a býv. ministrem, vstoupil do jeho služeb a byl jím vyslán do Paříže a Londýna v diplom. záležitosti. Po smrti Boyneburgově, byv ze služeb propuštěn, setrval v Paříži až do r. 1676. R. 1676 povolal ho Jan Bedřich za dv. radu a bibliotekáře. K L. podnětu byla založena akademie věd v Berlíně a L. stal se jejím prvním presidentem. Prac. též pro spojení církve katol. a luteránské. Karlem VI. byl povýšen do stavu svob. pánů a jmenován říšským dvorním radou. Nato žil po 2 leta ve Vídni. Úmrtím Žofie Charlotty pozbyl svého vlivu v Berlíně, který roku 1711 opustil a žil ve Vídni, kde pro prince Eugena sepsal pojednání: Principes de la nature et de la grâce. K systematickému uspořádání své filosofie se však nedostal. Z jeho filosofických děl jsou nejdůležitější tato: La Monadologie (1714, přel. J. Durdík 1884 a E. Čapek 1925), Nouveaux essais sur l'entendement humain (1704 psáno). Nejúplnější vydání filosof. spisů L. jest od C. J. Gerhardta (1870—90). — Podle jeho filosofie nesla se snaha jeho k tomu, aby dokázal, že mechanická souvislost světa nejen myšlenky Boží prozřetelnosti nevylučuje, nýbrž naopak ji předpokládá. Rozdíl mezi duchem a hmotou hledal v tom, že napětí, nepřejde-li v pohyb, může trvati u hmoty jen okamžik, v životě duševním trvá však myšlením a vzpomínkou delší čas. Podle něho činnost těles záleží v pohybu, tak činnost duší zakládá se v pokuse neboli takřka nepatrně malém pohybu bodovém, což souhlasí s tím, že duše dlí vlastně v jediném bodě prostoru, kdežto těleso v něm zaujímá rozlehlé místo. V tomto směru měl naň značný vliv Spinoza. Šlo mu o to, aby hypotésu identity spojil s mnohostí substancí. Položil tedy jako znak substance místo samostatnosti samočinnost a vytvořil tím nový pojem substance, pojem monady, čímž dospěl k základu nové soustavy. Myšlenka, že každá substance jest činná, že všecko, co působí, jest substance, jest nejzávažnější z celé Leibnizovy filosofie. Podle něho však substance nejsou nedělitelné atomy: co jest hmotné, jest dělitelno do nekonečna. Tělesa musí býti složená z částek netělesných bodů metafysických, podobných duším, jež v sobě spojují nedělitelnost a věcnotu, to jsou ony monady. S nedělitelností náleží jim i věčnost. Neprostorností vyloučen jest vliv zvenčí, monada nemá žádných oken, kterými by něco mohlo do ní vcházeti neb vycházeti, závisí pouze na sobě a na Bohu. Monady jsou představující síly. Na světě není nic kromě monad a jejich představy. Představa má u L. význam širší, než se obyčejně s ním spojuje. Vedle představ vědomých jsou i představy slabé, nevědomé, nepatrně malé. Ty značí na nejnižším stupni celý život monady. Každá monada jest soustředěné veškerenstvo samo v malém. Všechny monady představují totéž veškerenstvo, ale každé podle svého vlastního hlediska, blízké věci zřetelně, vzdálené nezřetelně. Těleso jest skupina monad. Monada pouhá čili holá jest celý život v dřímotě, nedostane se na představování, nevědomé. Kde představa stává se vědomým počinem, provázeným pamětí, slove monada duší. Povznese-li se k sebevědomí a rozumu, slove duch. Tak pojem harmonie zjednává přechod k optimismu. Tento svět jest nejdokonalejší ze všech možných světů. Byl-li by možný lepší, jistě by jej byl Bůh ve své moudrosti lepším utvořil. Zla světa jsou již od ostatního života neoddělitelna a tvoří nutnou součást celého našeho života, aby právě ten krásný soulad tím více se uplatnil. Leibnizova filosofie vedla k utvoření celé řady zákonů, z nichž jest nejdůležitější t. zv. zákon kontinuity, zákon nerozeznatelnosti a j. v. — Lit.: F. Studnička, G. W. L. (1898).

Leicester (lēstēr), hl. m. Leicestershiru (Anglie), (1925) 242.100 ob. Sídlo anglikánského biskupa (od 1927), starobylé budovy. Severní předměstí Belgrave je sídlem průmyslu obuvnického a punčochářského. L. dodává zboží pletené a kožené, prýmky a pružné tkaniny; též zboží železné, jehly a stroje.

Leicester Robert Dudley, hrabě (1532—1588), oblíbenec král. Alžběty anglické.

Leicestershire, angl. hrabství ve vnitrozemí, 2156 km² s (1921) 494.469 ob.

Znak města Leidenu.

Leiden, m. v již. Holandsku, 69.700 ob., částečně při ústí Starého Rýna, stanice parníků, pravidelně stavěné; má chrám sv. Petra (XIV. st.), radnici (1597), říšskou univ. s 25 ústavy, nádh. knihovnu, botan. zahradu; vysoké školy, umělecké, historické a etnografické museum. Nemocnice a sirotčinec. Obchod máslem a sýry.

Leidenská láhev, elektr. kapacita.

Leiermann E., pseud. Andreje Kubina.

z Leidenu Lukáš, Lukáš z Leidenu.

Leigh (lí), m. v Lancashiru (Anglie), (1923) 46.910 ob.

Leighton, Sir (od r. 1896) Frederick (1830—1896), angl. malíř a sochař. R. 1878 presidentem Akademie.

Leichhardt Ludwig (1813—1848?), něm. cestovatel. Prozkoumal Australii od zálivu Moreton až po záliv Carpentaria a k Port Essingtonu.

Leinberg Karl Gabriel (1830—1907), finský historik a učitel.

Leinert Robert (* 1873), něm. politik, malíř, předseda říšské konference dělnických a vojenských rad, předseda ústř. rady pro socialistickou republiku, člen mírové delegace; hlasoval proti mírové smlouvě.

Leino Eino (1878—1926), finský básník.

Leinster, jihových. kraj svobod. státu irského, 19.617 km² s (1926) 1,148.911 ob., zaujímá 12 hrabství. Hl. m. Dublin.

Leisentritt Jan (1520—85), rodem z Olomouce na Moravě, duch. hodnostář, jejž císař Ferdinand ustanovil správcem katolických Lužičanů v době šířící se reformace Lutherovy. Byl jmenován kanovníkem v Budyšíně od 1549 a děkanem od roku 1559. Poněvadž jej papež ustanovil biskup. administrátorem, byl prvním nezávislým děkanem, jenž se velmi energicky postavil proti reformaci a zachránil přece část Lužice pro katolictví. Uměl česky a polsky.

Leistikow Walter (1865—1908), něm. malíř, člen berlínské secese.

Leitgeb Josef (* 1818 v Zlaté Koruně), řezbář v Praze.

Leitha (Litava), pr. přítok Dunaje v Maďarsku, 178 km dl. Ježto Litava před r. 1918 dělila hranice rakouské proti Maďarsku na dvě části, jmenovala se rakouská polovina říše Předlitavsko, maďarská pak Zalitavsko.

Leither H. K. (* 10. V. 1892), něm. film. režisér ateliérů vídeňských.

Leitl František (* 26. II. 1895 v Plzni), celní tajemník v Orlově-Plavči na Slov. Dramatik. Hry: Apotheosa k 28. říjnu (1927), Okovy (1927), První máj topiče Rufa (1927), První oběd (1927).

Leitmeritz, Litoměřice.

Leitner Karel (* 1878), čes.-am. komponista a red. N. Y. Listů, vynikající kulturní, společenský a revoluční pracovník. Přispívá do různých časopisů, pořádá koncerty a přednášky. Jeho choť, roz. Ondříčková, je váženou umělkyní hry na housle.

Leitrim, hrabství v Irském svob. státě, prov. Connaughtská, 1524 km², (1926) 55.888 ob.

Leix (Laoighis), hrabství v Irském svob. státě, prov. Leinster, 1719 km², (1926) 51.549 ob.

Lejkin Nikolaj Aleksandrovič (1841—1906), rus. spisovatel. Psal jazykově svérázné humoristické skizy a povídky, většinou ze života ruských kupců a maloměšťáků. V češt. přel. Kde zrají pomeranče (B. Prusík 1902, V. Unzeitig 1903), Humoresky (V. Mrštík 1896), Kousek chleba (V. Mrštík 1888), Kristova nevěsta (C. J. Pavlík 1904), Mezi třemi ohni (B. Prusík 1909), Naši kupci (B. Prusík 1919), Naši v cizině (J. Wagner 1900), V lůně přírody (1910), Zápisky psa Polkana (J. K. Bečka 1923).

Lejník (hlaváč) **cibulový** (Lethrus apterus Laxm.), druh brouků listorožců, s velkou hlavou, v jižní Evropě; dělá velké škody.

Lejskové (Muscicapidae), čeleď pěvců se zobákem šídlovitým na konci s vroubkem a slabým hákem. Nejhojnější v tropech. Obývají listnaté lesy a zahrady, živí se hmyzem. Naše druhy jsou stěhovavé. U nás je nejobecnější lejsek šedý (Muscicapa grisola L.), cca 14 cm veliký, hlavně v zahradách žijící. L. bělokrký (M. collaris) a l. černohlavý (M. atricapilla) jsou si podobné druhy s kresbou černou a bílou.

Lekain Henri Louis (1728—1778), franc. herec, od r. 1752 člen Comédie-Française, zasloužil se o zavedení přirozenějšího přednesu a o zlepšení kostymů.

Lékař (lat. medicus, physicus), osoba oprávněná k léčbě chorob na základě odborného vzdělání (maturita na střední škole, 10 semestrů odborného studia na lék. fakultě a 3 rigorosa). Studijní plán je v různých státech různě upraven, ale v podstatě jsou požadavky co do předběžného a odborného vzdělání všude celkem stejné. V nejstarší době dějin byla léčba chorob výluč. výsadou stavu kněž-

ského. V antickém Řecku objevili se brzy dovední l. Tito zavedli později své umění i v Římě. V dobách úpadku řím. říše vyvinulo se lékařství mnišské, ale mimo ně působili i řemeslní ranlékaři. Za dob renesance mnišské lékařství znenáhla mizelo a jeho místo zaujali l., vzdělaní na lék. fakultách, součástech to universit. Lékařství je všude svobodným povoláním, pouze v Německu je (od 1869) svobodnou živností. Rostoucí rozmach moderního lékařství vedl k rozsáhlé dělbě práce: kromě l. praktických vznikli zvl. l. odborní (specialisti). Mimo to jsou l. úřední, soudní, vojenští, l. různých pojišťoven a zdravotních ústavů. — L. voj., člen důstojnického zdravotnického sboru, doktor lékařství, vzdělaný pro voj. účely speciálně ve škole záložních neb aktivních důstojníků zdravotnictva. Působí při odvodech jako odborník, stanoví stupeň voj. způsobilosti brancovy, vystavuje úřední vysvědčení, koná zdravotní prohlídky a dbá na hygienu u voj. útvarů; řídí voj. nemocnice a dává dobrozdání u vojenského soudu.

Lekár J., pseud. Jozefa Karella.

Lékárna, místnost, v níž se nemocným osobami k tomu zvláště pověřenými připravují a vydávají léky. Lékárna má sestávati z místnosti prodejní, světlé a prostranné, ze suché zásobárny, ve které jsou uloženy zásoby léků, při čemž látky prudce účinkující musí býti uzavřeny a neodborníkům nepřípustny, z laboratoře, ve které se zhotovují chemicko-farmaceutické preparáty a lékařem předepsané léky, konečně ze suchého sklepa, k uschování hl. tekutin, při čemž snadno hořlavé látky nutno odděliti železnými dveřmi. Všechny nádoby s léky musí býti znatelnými nápisy opatřeny, aby nenastala záměna.

Lékárnická sazba (taxa) jest předepsána min. zdravotnictví a určuje ceny jednotlivých i složitých léčiv, plat za práci, potřebnou k přípravě léků, náhradu za obal a nádoby, v nichž se léky vydávají atd. Vzhledem ke stálým změnám cen nutno l. s. čas od času změniti.

Lékárnictví, zaměstnání, v němž odborně vzdělaný lékárník připravuje a vydává léčiva. Původně vydávali léky lékaři, teprve v VIII. stol. se u Arabů odloučilo lékařství od l. a první lékárna založena v Bagdadu. L. se pak rozšířilo od Arabů přes Španěly, Italii (Salerno) a Francii do Německa a do Čech. R. 1303 založena první lékárna v Německu, 1330 ve Francii, 1342 v Praze. Lékárny podléhaly zvláštnímu dozoru a používaly určitých privilegií. R. 1224 vydán první lékárnický zákon a lék. sazba a nařízeny přísné lékárnické zkoušky. L. se zdokonalovalo stále více, až konečně v 1. pol. XIX. stol. pokrokem přírodních věd a přísl. zákonodárstvím dosáhlo nynější výše. — Lékárníkem může býti u nás pouze magister farmacie, který po nejméně 15leté činnosti v některé lékárně obdrží příslušnou koncesi. Majitelem koncese může ovšem býti i osoba právnická neb laik (vdova, dědici), vedením však musí býti pověřen jen magister farmacie (provisor), který před úřady přejímá odpovědnost a který má nejméně pětiletou praxi lékárnickou. Počet lékáren jest omezen místní potřebou, ale i blízkostí lékáren druhých. — Revisi v lékárnách provádí každoročně okresní lékař se starostou lék. gremia a jeho povinností jest se přesvědčiti, zda zařízení a vedení lékárny odpovídá zákonitým předpisům. K přípravě a prodeji léků mohou býti zaměstnáni pouze magistři. Tito musí míti zkoušku maturitní a po dvouleté praxi v některé lékárně absolvovati studia lékárn. (4 semestry) na některé universitě, čímž dosáhnou akadem. titulu magistra farmacie (PhMr.). Nesamostatný lékárník, zaměstnaný v lékárnické službě, nazývá se kondicinující. Mimo něho zaměstnává lékárník i nediplom. praktikanty a síly nekvalifikované (laboranty). — Úřední organisace lékárnictva: Hl. gremium lékárníků pro Čechy v Praze, pro Moravu v Brně a Olomouci, a pro Slezsko v Opavě. — Mimo to filiální gremia ve většině městech. — Lékárnictvo jest zastoupeno ve státní zdrav. radě a v zemských zdrav. radách. Vedle úř. organisací jsou i dobrovolné korporace: Svaz čsl. lékárnictva a Odb. organisace čsl. zaměstn. lékárníků. Výbory zaměstnanců (kondicin. lékárníků) jsou v Praze, Brně, Olomouci a Opavě.

Lékárník, ♀ lékárnictví.

Lekart, o. na Podk. Rusi, okr. Užhorod, 1410 ob. (1336 čs.).

Lékařská komora, samosprávný sbor, zastupující lékařský stav. Radí se a usnáší o věcech, kt. se týkají úkolů a vážnosti stavu a veřej. zdravotnictví. Na žádost úřadů podává dobrozdání a požadavky a podporuje jejich zdravotnickou činnost. Členem l. k. je každý lékař, vykonávající praksi. V ČSR. jsou l. k. tři (Praha, Brno, Opava).

Lékařství (lat. medicina), činnost, jejímž účelem je léčba nemocných. Staré, jako vzdělanost sama, záviselo vždy na jejím stupni. Dnešní l. je zbudov. z empirických, vědeckých, techn. a umělec. prvků, tvoříc tak soustavu poskytující lékaři podklad k jeho povolání. Jejím základem je všeobecná biologie, fysika

a chemie. Je tedy l. specielní biologií člověka, pozorující všechny podmínky normálního i chorobného životního děje z různých hledisek, vyšetřující jejich souvislost a užívající jich k léčbě chorob. K teoretickému l. náleží anatomie (♌) s anatomií srovnávací, embryologií, mechanikou vývoje a morfologií. Dále fysiologie (♌), pathologie (♌) s etiologií a pathogenesou (♌ nemoc). Tato odvětví umožňují rozřešení hl. úkolů l. praktického: diagnosu, prognosu a therapii (♌ tyto články jakož i léčba, léky a nemoc). Vývoj l. vedl rozmnožením zkušeností a poznatků k vytvoření speciálních odvětví. Rozdělení praktického l. na vnitřní l., chirurgii, porodnictví a psychiatrii trvá již dlouho; k tomu postupně přistoupilo l. oční, ušní a nosní, l. ženské, nervové, kožní a pohlavní, l. dětské a nyní i jiná odvětví. Konečně pojato do lékařských nauk zdravotnictví (hygiena), l. soudní a nauka o lécích. O výcviku a lékařském povolání ♌ lékař. — Dějiny lékařství. Počátky l. nálézáme před veškerou historicky známou vzdělaností, jak svědčí předhistorické nálezy trepanovaných lebek a napravených zlomenin. Zkušenosti a ústní podání splynuly při tom s prvky náboženstvo-magickými, čímž vzniklo l. kněžské. Vysokého stupně dosáhlo l. u Indů (lékaři Atreya, Susrata [oba VI. stol.], Charaka [II. stol. př. Kr.]) a ještě vyš. u Egypťanů (Ebersův papyrus, ♌ Ebers). Matkou l. umění stalo se l. řecké; v řec. lék. školách působili vynikající lékaři, Asklepiadovci (♌ inkubace). Vrcholem tohoto období byl ♌ Hippokrates (460—377), kt. osvobodil l. od spekulativní filosofie a pověr. Podle jeho učení má býti lékařovou snahou podporovati při léčbě chorob přírodu (fysis; odtud fysiatrie). V písemnictví jeho doby přicházejí také první vylíčení nauky humorální: tělo obsahuje čtyři základní šťávy, jejichž nesprávný poměr působí vznik chorob. Konec vývoje řec. l. představuje Galenos (131—201), který chtěl vytvořiti exaktní vědeckou soustavu veškerého l. Ve svých spisech vytýčil své humorálně pathologické názory, kt. byly výběrem většiny dřívějších. Ve středověku udrželo se řec. l. prostřednictvím Arabů; hl. to bylo l. galenské. Hippokratovské a galenské nauky pěstovala také slavná škola salernská. V raném středověku zabývali se l. hl. klerikové a také se mu učilo v klášterních školách. Samostatně myslících lékařů bylo málo (Villanovanus [† 1311], Jindř. z Mondeville [† 1325], Vilém ze Saliceta [† 1230] a j.). Mondino di Luzzi počal se v Italii opět zabývati anatomií a pitvou (XIV. stol.). Scholastickému ustrnutí učinila konec renesance. Vesal (1515—64) zjistil výzkumy mrtvol, že galenská anatomie zakládala se jen na pozorováních na zvířatech; Paracelsus (1493—1541, ♌ Helmont) otřásl autoritou Galenovou a Arabů a učil novému l., spočívajícímu na kritickém pozorování přírody. Harvey (1578—1657) objevil oběh krevní. V XVII. a XVIII. stol. vytvořila se škola iatrochemická a iatromechanická, kt. chtěla fysiol. a pathologické děje v těle pokládati za chemické příp. fysikální. Od XVI. stol. l. učinilo další pokroky, zvl. anatomie, kterou povznesl vynález lupy (Malpighi, Leeuvenhoek). Hoffmann (♌) vykládal děje v lidském těle mechanicky, Stahl zastával t. zv. animismus považuje za princip veškeré tělesné činnosti duši (anima rationalis). Pathologicko-anatomické výzkumy Morgagniho a objev poklepu Auenbruggerem zůstaly nejprve bez ohlasu. V l. 1800—30 proslula ve Fr. pařížská fysiologicko-pathologicko-anatomická škola svými významnými výzkumy (Laënnec, Andral, Cruveilhier, Broussais). Fysiologickými pracemi vynikl Magendie. Vývoj moderního l. (asi od 1840) odpovídá přírodovědeckému duchu, kt. tehdy zavládl. Byla to především vídeňská anatomicko-klinická škola Rokitanského a Skody, Virchow a fysiologie Jana Müllera. Virchowova celulární pathologie (♌ a nemoc) byla podnětem k velmi všestrannému zpracování látky. Jednostrannost anatomických názorů doplnil stoupající význam výzkum. pathologie (Traube, Naunyn). V léčbě chorob nabyly významu zdravotně-dietetické a fysikální metody. Největší vliv na další vývoj l. měla bakteriologie (Pasteur, Robert Koch), kt. osvítila otázku vzniku nakažlivých chorob, horečky a nalezla nové cesty i pro léčbu a to jak v chirurgii zavedením antisepse (Lister; ♌ desinfekce), k níž se pak připojila asepse, tak i v l. vnitřním léčbou antitoxiny, sery a jinými způsoby pokusné léčby. Od této doby oplodil l. vývoj biologického badání a techniky za přibrání všemožných fysikálních a chemických metod, vědeckou látku velmi rozmnožil a ve všech odvětvích vytvořil nové léčebné metody. Ale i teoretické základní názory v l. podléhají stálým změnám. Za vlastní cíl l. nepokládá se dnes ani tak analysující rozložení organismu v jeho fysiologické a pathologické prvky, nýbrž spíše pojímá se jako individualita a osobnost (biologie a pathologie osoby).

Lekce (lat.), předčítání biblických částí při bohoslužbě, jež bylo ve staré církvi úkolem lektora, ♌. Na lekci navazovala napomínací, ba i kárací řeč; odtud

vzniklo rčení: uděliti někomu lekci. — Dnes rozumějí se lekcemi vyučovací hodiny ve školách, jakož i oddíly cizojazyčné učebnice.

Lekeňa (Lekenye), o. na Slov., okr. Tornaľa, 475 m. ob.

Leknín, ♌ Nymphaea.

Lekno, v č. heraldice dva bílé květy leknínové, postavené proti sobě, v červeném poli. Znak rodu Kouniců.

Leko Marko, Dr. (* 1853), chemik, prof. Veliké školy bělehrad. a do konce r. 1920 honor. ředit. Státní chem. laboratoře. Píše vědecké i populární práce.

Leko Toma, MUDr. (1884—1915), srbský lékař, odborný spisovatel.

Lékopis (pharmacopoea z řec., dispensatorium z lat.), návod ke zjištění a zkoušení léčiv, předpisy na některé složité léky, a tabulky, v nichž jsou seřazeny jedovaté a prudce účinkující látky a jejich nejvyšší dávky. L. vydává příslušný zdravotní úřad a každý lékárník jest povinen se těmito předpisy říditi.

Lékořice, ♌ Glycerrhiza.

Leksa Ondřej, pseud. B. Zahradníka.

Lektor (lat.; řec. anagnost[es]), předčitač, předčitatel; klerik, jemuž bylo ve staré církvi svěřeno předčítání lekce. Tento úřad zanikl; jméno se však udrželo jako nižší stupeň katol. svěcení kněžského. Na universitách jest obvyklé toto označení v přítomné době pro učitele, jimž přísluší praktické cvičení v novějších řečích, stenografii a j. — L. jmenuje se též zaměstnanec v nakladatelství, jenž zkoumá docházející rukopisy.

Lektvar (lat. electuarium), lék ve tvaru povidel, připravovaný smícháním prášků s povidly švestkovými, tamariškovými, s roztokem cukru neb s medem.

Léky (medikamenty), látky, jichž se užívá k léčbě nemocí. Jsou to rostliny n. jejich části, řídčeji látky živočišné n. přípravky z těchto získané, dále četné látky chem. n. jejich směsi, kt. se v lékárně připravují podle lékařského předpisu k používání. Výroba léků z rostlin atd. a lučebnin děje se většinou v chemicko-farmaceutických velkozávodech, v menším měřítku v lékárnách. — Používání l. zakládalo se až do nejnovější doby na pouhé zkušenosti. Asi po dobu jednoho sta let připravují se četné účinné látky z léčivých drog v čistém stavu; také se podařilo pozměniti jejich účinek chem. změnami, přidáním n. ubráním určitých atomových skupin atd. Rovněž se zdařilo umělé sestrojení úplně nových chem. léků (l. synthetické). Ježto však drogy mají často jiné účinky než čisté látky je skládající, užívá se v poslední době zase více drog rostlinných n. přípravků obsahujících pokud možno všechny účinné látky s vyloučením neúčinných. Také l. živočišného původu se v nynější době velmi používá (l. organotherapeutické, na př. přípravky ze štítné žlázy). V určitém smyslu náležejí sem i přípravky serové. Při účinku l. nutno předpokládati, že jde z části o děje chemické, z části fysikální, jednak působí i vlivy koloidně chemické. Ještě sem patří l. chemotherapeutické (na př. atoxyl, příp. salvarsan). L. užívá se buď místně (leptadla, místní anestetika) n. účinkují celkově po proniknutí do oběhu krevního. Mohou býti vstřikovány pod kůži n. přímo do žil n. vnikají do organismu ze žaludku a střeva, anebo vtírají se do kůže. Vylučování l. začíná většinou za několik hodin po přijetí a děje se ledvinami, také střevem a je v 1—3 dnech skončeno, čímž jejich účinek zaniká. Ale jisté látky hromadí se v jednotlivých orgánech a mohou tak při stálém užívání vyvolati příznaky těžké otravy (účinek kumulativní).

Lekýr (Lekér), o. na Slov., okr. Želiezovce, 800 ob.

Lékythos, starořec. hlin. nádoba, podobná konvici, s uchem a štíhlým hrdlem, sloužila k uschování olejů a jako dar mrtvým do hrobu.

Leland (lilend) Charles Godfrey (1824—1903), sev.-amer. spisovatel, je znám jako výborný humorista něm.-anglickým žargonem napsaným dílem Hans Braitmann's Ballads (1868); studoval též v Evropě otázku cikánů.

Leléd, o. na Slov., okr. Parkáň, 627 ob.

Lelekovice, o. na Mor., okr. Brnovenkov, 952 č. ob.

Lelegové, Karům příbuzný národní kmen na západním pobřeží Malé Asie, jenž se vyskytuje též ve starém Řecku.

Leles (Lelesz), o. na Slov., okr. Král. Chlumec, 1672 m. ob.

Leletice, o. v Č., okr. Blatná, 362 č. ob.

Lelewel Joachim (1786—1861), pol. dějezpytec, 1818 prof. ve Varšavě, 1821 ve Vilně; byl 1824 z politických důvodů sesazen. Po listopadové revoluci r. 1830 člen národní vlády, odešel do Paříže, 1833 do Bruselu, kde přednášel na universitě; krátce před svou smrtí vrátil se opět do Paříže. Napsal: Numismatique du moyen-âge (1836, 3 sv.), Géographie des Arabes (1851, 2 sv.), Géographie du moyen-âge (1852—57, 4 sv.). Důležitější jsou jeho sebrané práce polské pod titulem Polska (1853—1876, 20 sv.). Le Pologne au moyen-âge (1846—51, 3 sv.).

Lejla planina, krasové souhoří v dinarském horstvu na východ od Mostaru, 2032 m vysoké.

Lelkové (Caprimulgidae), tvoří čeleď z řádů křikavců. Přes 100 druhů čítající, s dobře ohraničenou, nápadně vel. hlavou, krátk. zobákem, u jícnu velmi rozšířeným. Velikosti skřivana až krkavce. Žijí všude, kromě severu, většinou v lesích a na stepích. Většina z nich jsou velmi užiteční hmyzožravci, někteří loví

Lelkové.

i drobné obratlovce. Obratní, noční letouni. L. kozodoj (Caprimulgus europaeus), jediný zástupce v Evropě, má štíhlé tělo, krk krátký, značně velikou hlavu. Čelist prodloužená a jícen širší než u ostatních ptáků. Nohy slabé s krátkými běháky. Křídla dlouhá, úzká, peří měkké hnědošedé, hustě pokropené světlejšími a tmavšími skvrnami. Nenápadné zbarvení, odpovídající kresbě stromové kůry. Přilétá v dubnu, odlétá v září. Nesmírně žravý. Hnízdí na zemi v prostém důlku. L. soví (Podargus humeralis) dosahuje velikosti vrány. L. veliký (Nyctibius grandis), největší, jak krkavec veliký, s velkým zobákem, hákovitě zahnutým. L. jeskynní, guacharo (Steatorius caripensis), oživuje ve velkých hejnech jeskyně v Andách. L. křiklavý (Caprimulgus clamator). L. dlouhoocasý (Scotornis longicaudatus). L. lysoocasý (Hydropsalis forcipatus). L. vlajkový (Cosmetornis vexillarius). L. praporový (Macrodipteryx longipennis). L. virginský (Chordeiles virgianus).

Lemaire Philippe Honoré (1798—1880), franc. sochař.

Le Maire de Belges Jean (* 1473, † před 1525), franc. básník, kronikář Markéty Rakouské a Ludvíka XII.

Lemaître Fréderic (1800—1876), franc. herec, účinkoval na paříž. divadlech a byl zástupcem romant. dramatu, stejně velkým v tragických jako komických úlohách.

Lemaître Jules (1853—1914), franc. spisovatel, od 1895 člen Akademie, 1875 prof., od 1884 novinářem v Paříži, proslul brzy svými studiemi o souvěkých spisovatelích a svými divadelními kritikami; pojednával rád ve svých dramatech (Revoltée, 1889; Mariage blanc, 1891; L'âge difficile, 1895; Le Pardon, 1895; La Massière, Bertrade, 1905) o manžel. sporech. V L'aînée (1898) je satira na protestant. duchovenstvo. Politická veselohra Le Député Leveau (1890) a fraška Flipote (1893) ukazují L. s veseloherní stránky. Dreyfusova aféra vynesla L. na vrchol nacionalistického hnutí. L. liter. práce jsou sebrány pod titulem: Les contemporains (1885—99, 8 sv.) a Impressions de théâtre (1888—98, 10 sv.).

Léman, 🔍 Ženevské jezero.

Léman Fr., pseud. Fr. Dohnala.

Léman Gérard Mathieu Joseph Georges (1851—1920), belg. gen., na počátku světové války velitel pevnosti Lutychu, jíž do 15. VIII. 1914 houževnatě držel; zajat v bezvědomí po výbuchu v tvrzi Loncin.

Leman Hugo, pseud. B. Zahradníka.

Lemański Jan (* 1866) polský sat. básník a spisovatel.

Lembcke Christian Ludwig Edvard (1815—1897), dánský sipsovatel, jemnocitný překladatel a lidový básník.

Lemberk (Lämberk), o. v Č., okr. Něm. Jablonné, 517 n. ob.

Lemčík, 🔍 Chlamydodera.

Lemercier Jean Népomucène (1771—1840), franc. básník, 1810 člen Akademie; napsal dramata (Agamemnon, 1795; Pinto 1800; Frédégonde et Brunéhaut 1821) a duchaplné básně, na př. filosof. satiru La Panhypocrisiade, ou le spectacle infernal du XVI. siècle.

Lemešenské sedlo, mezi Javorníky a horami Vsatskými, 800 m vysoké.

Lemešany, o. na Slovensku, okr. Prešov, 580 čs. obyvatel.

Leminger Emanuel (* 1846), profesor v Kutné Hoře a archeolog. Sp.: Královská mincovna v Kutné Hoře (1912, 1924), Umělecké řemeslo v Kutné Hoře (1926) a učebnice fysiky.

Leminger Otakar, Ing. (1875—1929), horní úředník a historik čes. hornictví.

Lemire Jules Auguste (* 1853), franc. politik, abbé, 1878—93 profesor filosofie v Hazebroucku, od 1893 poslanec, založil Ligu pro ochranu rodinného života.

Lemky, ukraj. plemeno v Karpatech mezi ř. Oslavou a ř. Popradem. Název lemky pochází od slova lem (jen), jehož užívají místo tilky, lyše. L. zaměstnávají se zemědělstvím (oves, brambory), dobytkářstvím, lesním a dřevařským průmyslem.

Lemna L. (okřehek, žabinec), rod rostlin z čeledi aronovitých (Araceae), jednoleté a jednodomé, zřídka kvetoucí byliny bez zřejmého odlišení listu a stonku, velmi se rozmnožují a často pokrývají stojaté vody. Z 10 druhů jsou ve střed. Evropě nejhojnější L. polyrhiza L.

(o. mnohokořenný), L. minor (o. menší); a L. trisulca L. (o. trojbrázdý); lehce potopený pod vodou.

Lemnaceae (okřehkovité), jednoděložné vodní rostliny z čeledi aronovitých, asi 25 druhů, s volně plovoucím listím a velmi zjednodušenými, do jamek listů vnořenými květy o 2 nestejně dlouhých tyčinkách, uzavřených v baňkovitém toulci. Velmi se rozmnožují pučením a přicházejí téměř všude.

Lemnius Simon (vl. Simon Lemm Margadant) (kolem 1510—1550), novolatinský básník. Byl učitelem v Churu.

Lemnos, ostrov v Egejském moři, 477 km², asi 27.000 obyvatel, je rozdělen dvěma hlubokými zátokami, v údolích úrodný, bohatý na pastviny, není zalesněn, dodává obilí, sesam. a oliv. olej, hedvábí, hrozny, fíky, med, vosk. Hlav. m. L., též Kastro. L. byl v říjnu 1912 dobyt Řeckem a tvořil s ostrovem Imbros 1915 hlavní opěrný bod anglických operací proti Dardanelám.

Lemoine (Le Moine, Le Moyne) François (1688—1737), franc. malíř, 1718 člen malířské akademie.

Lemonnier Camille (1844—1913), belg. spisovatel, uznaný vůdce mladé Belgie, v let. 1880 spojoval jako syn Valona a Flámky francouzské oduševnění s flanderskou těžkopádností. Sp.: Un mâle (1881), La Mort (1881), Hoppe-Chair (1886), L'homme en amour (1897), Ile vierge (1894), Adam et Eve (1898), Au Moulins (1901). Do češt. překl. J. Fastrová, J. R. Marek, Růž. Thonová, A. J. Hradecký, K. Šafář a j. Sp. od 1925 za redakce J. R. Marka.

Łempicki Stanisław (* 1886), pol. liter. historik. Četné studie a essaye.

Lempicki Zygmunt (* 1886), prof. univ. varšavské a germanista.

Lemur, ♌ muny.

Lemuria, Sclaterem uvedené jméno pro předpokládanou, propadnuvší se pevninu, jež prý se rozklád. na jih od Sundských ostrovů až na Madagaskar.

Lemury (lat.), u Římanů bloudící duše zemřelých. Slavnost v květnu.

Lemúzi, starý pohanský kmen slovanský, usedlý na dolním Labi mezi kmenem Pšovanů a mezi Děčany.

Len, ♌ Linum.

Lena, veletok v Sibiři, 4700 km dl., oblast asi 2,300.000 km², pramení na záp. od Bajkalského jezera, přibírá zprava Kirengu, Vitim, Olekmu, Aldan, zleva Viljuj, vlévá se 28.000 km² velkou deltou o sedmi ramenech do Sever. Ledového moře. ♌ Jakutský sov. stát.

Lénaia, řec. slavnosti Dionysa.

Le Nain Antoine (1588—1648), Louis (1593—1648) a Mathieu (1607—1677), franc. malíři, měli atelier v Paříži, od r. 1648 členové malířské akademie.

Lénaois (řec.), jméno Dionysa.

Lenarčič Andrija (* 1859), řed. Vyš. hospod. učiliště v Križevcích, organis. pracovník, odborný spisovatel.

Lenardovy paprsky, označení kathodových paprsků, když tyto hliníkovým oknem (0·002 mm silnou hliníkovou deskou uzavřený otvor) ve stěně vybíjecí roury přeskočily do vnějšího prostoru. Lenard (něm. fysik, * 1862), ukázal, že jejich vlastnosti jsou tytéž, jako vlastnosti kathodových paprsků ve vybíjecím prostoru.

Lenartov, o. na Slov., okr. Bardějov, 571 čs. ob.

Lenartowicz Teofil (1822—1893), pol. básník; od 1848 žil jako emigrant v cizině; význ. lyrik, jenž spojuje prostotu a krásu tvaru a často mistrně vystihuje lidový tón.

Lenau Nikolaus (pseud. Nikolaua Niembsche von Strehlenau), (1802—1850), rak. básník, rozvíjel se za nepříznivých domácích poměrů, nerozhodný k nějakému povolání, závislý na střídajícím se mínění. Jeho první větší epicko-dramatická skladba je Faust, kde nalézá silná projádření pro svoji skeptickou bolest; dále pokračuje jako lyrik. Napsal též epickou skladbu Savonarola, snaha zachrániti se positivně křesťanskou vírou, a Albingenser. Beznadějná láska k Sophii Löwenthalové ve Vídni stupňovala ještě jeho těžkou mysl a nervositu. Ve Štutgartu propadl malomyslnosti a přišel do ústavu choromyslných. Jeho Sebrané spisy vydal Anastasius Grün (1855). V češtině Faust (přel. J. J. Stankovský, 1875), Savonarola (V. Martínek, 1908), Výbor básní (A. Klášterský, 1892).

Lenbach Franz (1836—1904), něm. malíř, žák Pilotyho, portretista.

Lenc Stanisław (1862—1920), polský malíř, známý portretista, ředitel varšavské Akademie umění.

Lenc Václav, Ing. (* 1880), nám. ředitele Pražských obec. plynáren a plynárenský odborník.

Lenca, indiánský kmen v již. Hondurasu a východ. Salvadoru.

Lencewicz Stanisław (* 1888), polský geograf a geolog, zakladatel Pol. Tow. Geograf. a redaktor Przeglądu Geograf., prof. university varšavské.

Lenclos Ninon, de (vl. jm. Anne Lenclos), (1620—1705), franc. milostnice.

Lencovník (Lenzites), chorošovitá houba, žijící na dřevě. L. březový (L. betuli-

na), na pařezech březových, l. plotní (L. sepiaria) na dřevě borovém, l. jedlový (L. abietina) na dřevě jedlovém.

Lendak, o. na Slov., okr. Kežmarok, 1151 čs. ob.

Lendenfeld Robert Lendlmayr (1858—1913), něm. zoolog a výzkumný cestovatel; od r. 1897 v Praze na něm. univ.

Lenéru Marie (1875—1918), franc. spisovatelka.

Lenešice, o. v Č., okr. Louny, 2147 č. ob. Cukrovar, tov. káv. náhraž. Chmelnice.

Lenfant Jacques (1661—1728), franc. ev. duchovní, 1684 pastor fr. obce v Heidelberku, 1688 v Berlíně, dvor. kazatel a vrch. kons. rada; napsal: Histoire du concile de Constance (1714, 2. vyd. 1727, 2 sv.), Histoire du concile de Pise (1724, 2 sv.), Histoire de la guerre des Hussites et du concile de Bâle (1731, 2 sv.).

Lenfeld František, JUDr. (* 1875), odb. předn. Zeměd. R. v Praze. Sp.: Soběstačnost zemědělství ČSR. (1922).

Lenfeld Jan, MVDr. (* 1899), prof. vys. školy zvěrolékařské v Brně, býv. náčelník zvěrolékařské služby ruských legií. Odborník hygieny potravin a přednosta ústavu pro hygienu masa a mléka.

Lengyel Melchior (* 1880), maďarský dramatik, získal světový úspěch svou činohrou Taifun (1909).

Lenhart Jindřich (* 6. IV. 1880), č. malíř v Olomouci.

Lenhart Karel, sochař v Olomouci, žák Kafkův.

Lenin Vladimír Iljič (jiná pseudonyma: Iljin, K. Tulin; pravé jméno Uljanov), (1870—1924), zakladatel ruského sovětského státu; byv 1887 jako student v Kazani zatčen a ze seznamu studujících vyškrtnut, žil 1888—90 na venkově (v samarské gubernii) pod policejním dohledem, 1891 složil v Petrohradě právnickou st. zkoušku a byl až do 1894 práv. zástupcem v Samaře. Od r. 1880 soc. demokrat, uveřejňoval L. 1892—93 první své články proti narodnikům, napsal r. 1894 první svoji větší práci (Kdo jsou praví přátelé národa a jak bojují proti sociální demokracii?) Od r. 1894 vůdce soc.-dem. organisace v Petrohradě; v létě 1895 sešel se L. v cizině s vedoucími ruskými soc. demokraty (Plechanovem, Axelrodem a j.), pobyl též krátce v Berlíně, kde studoval dějiny něm. dělnického hnutí. Na podzim 1895 byl L., když petrohradští soc. demokraté přešli k aktivní propagandě mezi dělnictvem a k organisování dělnických stávek, zatčen a poslán 1897 na tři roky do vých. Sibiře. Zde pracoval m. j. na svém díle Vývoj kapitalismu v Rusku (1899). Vrátiv se v lednu 1900 do vlasti, nepobyl zde dlouho, ale již v červenci téhož roku odešel do ciziny (do Německa a Švýcarska), kdež založil kromě časopisu Sarja (Ranní červánky) společně s Plechanovem, Martovem, Věrou Zasuličovou a j. časopis Iskra (Jiskra), kteryžto list proti dosavadnímu mzdovému boji vystoupil více pro polit. děln. hnutí. Na druhém kongresu ruské soc. demokracie (Londýn, v létě 1903), jehož výsledkem bylo rozdvojení strany na bolševiky (většina) a menševiky (menšina), stal se L. vůdcem bolševiků; vystoupil z vedení Iskry a zasadil se v listě Vpered (Vpřed), jejž v prosinci 1903 založil, o konečnou roztržku s menševiky. V těchto letech uveřejnil L.: Co dělati? (1902), Krok dopředu, dva kroky zpět (1904), Dvě taktiky a občanská revoluce (1905). Od listopadu 1905 byl L. opět v Rusku, stal se vůdcem bolševického tisku, měl na smiřovacím kongresu bolševiků a menševiků ve Štokholmu (1906) a na kongresu strany v Londýně (z jara 1907) vedoucí úlohu; téhož roku 1907 uprchl, aby se vyhnul novému zatčení, opět do ciziny, kde založil společně se Zinověvem a Kameněvem časopis Proletář, v němž m. j. potíral mnohými straníky podporovaný boykot říšské dumy. Z ciziny řídil L. též od r. 1910 v Rusku vycházející časopis soc. dem. Zvezda (Hvězda) a od r. 1912 bolšev. list Pravda. V témže roce založil L. na konferenci v Praze samostatnou bolševickou stranu. Od 1912—14 žil L. v Haliči, kdež byl při vypuknutí války zatčen. Propuštěn do Švýcarska, stal se ihned vůdcem ruských defaitistů a žádal na mezinárodních konferencích v Zimmerwaldu a Kientalu proměnění imperialistické války v občanskou. V dubnu 1917 vrátil se L. do Petrohradu, kde podnítil boj proti koaliční vládě. Po nezdařené červencové demonstraci vedl dále z Finska své rozkladné dílo. V listopadu 1917 bolševický převrat postavil L. na vůdčí místo jím založené ruské sovětské republiky; stal se předsedou rady lidových komisarů a ztělesňoval až do své smrti ve své osobě sovětský stát a komunistickou stranu. Tehdy psal též svou základní životní knihu Stát a revoluce. Nejen jako vůdce dělnictva a státník, nýbrž i jako teoretik byl L. velice činný. Jeho učení o třídní povaze státu, o úloze sedláků a národ. menšin jako spojenců průmyslového proletari-

Vlad. Iljič Lenin.

átu, jeho teorie imperialismu jsou shrnuty ve slově leninismus. Jeho Sebrané spisy vyšly v l. 1923—26 ve 20 svazcích. — Lit.: N. Bucharin, L., život a díla (1924); Stalin, Problémy leninismu (1927). J. Slavík, Kapitoly o L. (1924), N. Bucharin, L. jako marxista (Praha 1928).

Leninakáň, od 1924 jméno armén. m. Alexandropol ⚲. Město bylo 24. X. 1926 zemětřesením z větší části pobořeno.

Leningrad, do r. 1924 Petrohrad (rus. Sankt Petěrburg), hl. m. okresu a kraje leningradského, 1,592.158 obyvat. (1926); až do r. 1918 hl. m. Ruska, při bažinatém ústí ř. Něvy do Finského zálivu. Rozloha města je 294 km². Jádro tvoří Petro-Pavlovská pevnost na ostrůvku, nyní museum a mincovna SSSR. Při pevnosti Petrohradská strana, nejstarší část města, rázu předměstí; v ní arsenál a Leninův park. Na přiléhajících ostrůvcích jsou nyní ozdravovny dělnictva. Vasilevskij ostrov mezi Velkou a Malou Něvou je kulturním středem města. Tam je universita, Akademie věd, Akademie umění, musea atd. Při jižním břehu Velké Něvy je ústřední okres, jehož střed tvoří admiralita, od níž paprskovitě vybíhají tři hlavní ulice vnitřního města: prospekt 25. října, Komissarevskaja a Majorovův prospekt. Vých. od admirality ležící býv. carský zámek, změněný 1917 v Revoluční museum. Kolem admirality vznikly v 18. a 19. stol. šlechtické paláce a budovy nejvyšších státních a církevních úřadů za carismu. V centru jsou též největší kostely města. V budově býv. Smolnyjova dívčího ústavu je sídlo leningradského sovětu. Již. od ústř. okresu továrny a Leninův přístav. Okolí dodávají krásy četné paláce a zámky z doby carské. P. byl založen 1703 Petrem Velikým jako pevnost. Po prosincovém převratu 1917, k němuž podnět vyšel z Petrohradu, upadal pro přeložení sídla vlády do Moskvy.

Leninismus, ⚲ Lenin Vl. I.

Leninsk, 1. (do 1919 Prišib), m. v rus. gub. Stalingradské, (1926) 14.805 ob. — 2. (do 1921 Taldom), kraj. m. v ruské gub. Moskevské, (1926) 5967 ob. — 3. L.-Kuzněckij (do 1922 Kolčugino), okr. m. v ruském kraji sibiř., (1923) 12.144 ob., na ř. Inja.

Lenis (lat.), s menš. přídechem vyslovená hláska, na př. g v opaku ke k (toto je přísluš. fortis).

Lenkoráň, kraj. m. v sovět. státě Azerbejdžanu, (1926) 11.878 obyvatel.

Lenković Ivan († 1569), vrch. kapitán chorv. a slavon. Krajiny. Maximilián ho jmenoval velitelem všech čet na turecké hranici.

Lenković Juraj († 1601), gen. chorvat. Krajiny a zem. pohlavár kraňský, bojovník s Turky.

Lennep Jacob van (1802—1868), nizozemský básník a spisovatel. Psal poetická vypravování Nederlandsche Legenden, a historické romány a povídky.

Lenngrenová Anna Maria, rod. jm. Malmstedtová (1755—1817), švédská básnířka-Satyrami a epigramy, jež se vyznačují vtipem, názorností a vkusem, vystupovala v tisku většinou anonymně.

Lenni Lenapi, Lenapové, indián. kmen, ⚲ Delawarové.

Lenní právo, souhrn předpisů, které upravují vzájemný poměr mezi l. pánem a jeho manem. Proto se nazývá někdy též manské p. Obsah l. p. plyne již z povahy l. poměru. Aby byli majitelé drobnějších statků chráněni před nájezdy a útoky mocnějších držitelů okolních statků, hledali ochranu u nejbližšího bohatého a mocného šlechtice. Dávali mu své panství do vlastnictví (t. zv. allod) a přijímali je nazpět již toliko jako léno. Měli za to nárok na ochranu l. pána, nabízejíce mu svoji věrnost, poslušnost a úctu a zvláště dostavení se i se svými poddanými příp. se svými podvasaly v případě války. Uvedení nějaké osoby v léno dálo se slavnostním způsobem t. zv. investiturou, t. j. uvedením ve vzájemný poměr s držením urč. statků. L. pán veřejně prohlásil, že vasalovi (manovi) uděluje onen statek (mohl to býti allod t. j. bývalé vlastnictví vasalovo n. vlastní statek l. pána) a vasal na to vykonal přísežný slib věrnosti. O těchto úkonech sepsala se smlouva, kterou podepsaly obě strany a očití svědci. Slavnost investitury se konávala zprvu na manském soudě (⚲), později za účelem zjednoduš. ceremonií v l. kanceláři. Jedna strana byla zbav. svých povinností, porušila-li je strana druhá (na př. man nezachoval pánovi věrnost). Tím nebo zánikem věci příp. odprodejem allodu končil vzájemný l. poměr. — V Rak. bylo l. p. zrušeno teprve rámcovým říšským zákonem č. 103/1862. — O soudnictví v l. p. ⚲ manský soud.

Lenní zřízení, zvláštní úprava majetkových poměrů mezi l. pánem a jeho vasalem. Svým rozvojem mělo l. z. brzy veliký vliv na vnitřní poměry států, zvl. Něm. a Fr. Vzniklo ve Fr. v IX. stol. tím, že Karlovci, kteří podnikali četné bojovné výpravy, dávali dobyté statky svým věrným jako léno. Když tento způsob se rozmnožil i o allody /⚲ léno a l. právo) a byl upraven v jednotl. zemích zákon (na př. rozhodnutím o tom, že léno je dědičné a přechází tudíž na dědice), sta-

lo se l. z. součástí právního systému platného práva především v Německu a pak v zemích rak. již v XI. a XII. stol. — V Č. zaved. teprve ve stol. XIII. a právně bylo zvl. upraveno za Karla IV., který dne 7. IV. 1348 vydal zlatou bullu, jíž upravil právní poměr markr. mor., bisk. olom. a vévod. opav. k české koruně jako poměr l. Představitelé uvedených svazků musili při svém nastoupení vykonati l. přísahu do rukou čes. krále. Na rozdíl od Něm. a zvl. od Francie nebyla v čes. zemích tolik rozšířena soukr. léna, nýbrž spíše léna zeměpanská, kde byl l. pánem přímo čes. král. Od dob Karla IV., který byl současně německým císařem, dělila se léna na vnitrozemská (intra curtem) a zahraniční (extra curtem). Z prvých byla nejdůležitější léna karlštejnská již od dob Karla IV. Byli zde dva purkrabí a jeden zámecký hejtman. Pobělohorské konfiskace počet zeměpan. lén značně rozmnožily. Za to počet lén extra curtem seslabováním čes. vlivu a ještě více rostoucí silou něm. se stále zmenšoval a zbytek byl zrušen prešpurským mírem r. 1805. Zrušení l. z. nastalo zákonem ze dne 17. XII. 1862 č. 103 ř. z.

Lennox William Pitt, lord (1799—1881), angl. voják, politik a spisovatel, vyslan. attaché zprvu v Paříži, pak na vídeň. kongrese, 1832—1834 liberál. člen parlamentu.

Léno, statek, pozemky n. úřad, které dával lenní pán svému vasalovi (manovi) do užívání. Z poč. se právo užívací vztahovalo jen na osobu vasalovu, pozd. se l. dávalo pravidelně do užívání dědičného. Lat. l. feudum, feodum, proto též feudální pán, feudální zřízení. — Podléno vznikalo tehdy, dal-li vasal obdržené l. někomu dále do užívání. ♌ manské právo.

Léno církevní (lat. Feudum ecclesiasticum, duchovní léno), bylo propůjčováno z církevního jmění. C. l. bylo na př. patronátní l., farní l. a j.

Lenoch Tomáš (* 1868), řed. odb. hosp. školy ve Vyškově, zeměd. spisovatel.

Lenochodi (Bradypodidae), čeleď ssavců řádu Xenarthra, s krátkou, kulatou hlavou, malýma očima; noční zvířata, visutí šplhavci pomocí srpovitě zahnutých drápů, v lesnatých tropech Ameriky. L. dvojprstý, unau (Choloepus didactylus L.), 70 cm dl., v Již. Americe. L. tříprstý (Bradypus tridactylus), Brasilie a Peru. L. hnědohlavý (B. castaneiceps) Nicaragua.

Lenoopi, ♌ Semnopithecidae.

Lenora (Eleonorenhain), o. v Č., okr. Prachatice, 724 n. ob. (31 č.). Továrna křišťálového skla.

Lenormant François (1837—1883), syn Ch. L., franc. dějezpytec, archeolog, asyriolog.

Lenormant Charles (1802—1859), franc. archeolog a mincovní badatel, zcestoval s Champollionem ml. od r. 1828 Egypt.

Lenôtre (Le Nôtre) André de (od 1675), (1613—1700), zakladatel franc. zahrad. slohu, nejprve malíř, potom architekt, proslul svými zahradami v Římě (villa Ludovisi), Vaux-le-Vicomte, Versaillích, Trianoně, Meudonu a j.

Lenôtre Georges (vl. jm. Louis Léon Théodore Gosselin), (* 1857), franc. dějepisec a dramatik.

Lens, ♌ čočka.

Lens (lans), m. ve franc. dep. Pas-de-Calais, (1921) 29.959 ob., na ř. Deûle a na průplavu lenském; tam vítězství Condéovo nad arciv. Leopoldem 30. VIII. 1648, jež značně přispělo k ukončení 30l. války. Za svět. války časté boje Angl. proti Něm., držícím L., zejm. v dubnu a srpnu 1917.

Lensch Paul (1873—1926), něm. politik, od 1900 redaktor social. časopisů, 1912—1918 v říš. sněmu, přešel od radikálů k revisionistům.

Lenský, pseud. V. Šťovíčka.

Lenský J. K., pseud. J. Kalenského.

Lenský Karel, pseud. K. Legera.

Lentibulariaceae (bublinatkovité), čeleď dvoudomých rostlin z řádu srostloplátečných, asi 250 druhů v mírném a teplém pásmu. Jsou to ponejvíce byliny vodní, bahenní n. na vlhké půdě rostoucí, s jednoduchými listy přisedlými neb jemně rozčleněnými, opatřenými někdy měchýřky a ponejvíce s jednoduchými květy, které mají dvoupyskou korunu při čemž dolní pysk má ostruhu nebo vak. Tobolka chová mnoho semen. Druhy Pinguicula (tučnice) a Utricularia (bublinatka).

Lenticelly (lat.), póry v korkovém pletivu dřevnatých kmenů, větví a kořenů, dovolují pouze výměnu par.

Lentini (ve starověku Leontini), m. v ital. provincii syrakuské, (1921) 23.942 ob., má zelinářství a ovocnictví, dodává konservy a hrnčířské zboží.

Lentinus (houževnatec), rod hub bedlovitých (lupenatých, Agaricaceae), s kloboukovitou, kožovitou semenicí na stopce, která při vysýchání korkovitě ztvrdne, a v stopku přecházejícími, na řezu jemně pilovitými lamelami. Asi 350 druhů.

Lentiscus, lentišek, listy pistacie (♌).

Lento, hudební označení způsobu přednesu: pomalu; l. assai: velmi pomalu.

Lentulaj Mirko (1778—1864), chorv. politik, zastánce samostatnosti Chorvatska.

Lentulus, patricijská rodina římského rodu Cornelių: 1. Publius Cornelius L. Sura, 71 př. Kr., konsul, účastník Katilinova spiknutí; r. 63 byl uškrcen. — 2. Publius Cornelius L. Spinther, byl r. 57 konsulem a padl v boji u Farsalu.

Lenz Antonín (1829—1901), probošt na Vyšehradě, histor. spisovatel směru katol.

Lenz Desiderius (Peter), P. (1832—1928), malíř benediktinské beuronské školy malířské.

Lenz Henrich Friedrich Emil (1804—1865), rus. fysik, objevil podle něho nazvaný zákon o indukci.

Lenz Jakub Michael Reinhold (1752—1792), něm. básník z okruhu Goethova.

Lenz Jaroslav, MUDr. (* 1868), primář nemocnice Alžbětinek v Praze, odb. lék. spisovatel a propagátor styků česko-španělských.

Lenz Václav, RTDr. (* 1889), docent pojistné matematiky na č. univ. a techn. v Praze.

Lenzites Fries, ♌ lencovník.

Leo Juliusz, JUDr. (1861—1918), polský nár. hospodář, prof. university Jagiellońské v Krakově, říšský a zemský poslanec, president m. Krakova. Od r. 1912 president Koła Polskiego ve Vídni, 1914 Naczelnego komitetu narodowego (N. K. N.).

Leo Africanus, vlastně Hasan ibn Mohamed al-Wassan, (* kol 1494, † kol 1550), maurský geograf z Granady.

Leoben, ♌ Lubno.

Leobschütz (Hlubčice), prus. m. v Horním Slezsku, (1925) 12.755 ob.

Leocharés, řec. sochař, IV. stol.

Léon, prov. jihoamer. rep. Ecuadoru, 6722 km², 11.000 ob.

León, býv. špaň. král. v sev.-vých. části Španělska, jako král. starokastilské obsahovalo provincie Salamanku a Zamoru v rozměru 38.313 km² s 1,013.212 ob.

León, provincie v sev.-vých. části Španěl, má 15.377 km² se 436.369 ob.

Léonard Hubert (* 1819, † 1890), belg. houslista.

Léonard Nicolas (1744—1793), francouzský básník.

Leonardi Lev, pseud. J. S. Machara.

Leonardo de Argensola (-chensola), dva význační španělští lyrikové ze staré italské šlechty: 1. Lupercio (1559—1613); 2. Bartolome, br. předešl. (1562—1631).

Leonardo da Vinci (vinči), (1452—1519), ital. malíř, sochař a architekt; 1466 vstoupil do učení k Verrochiovi ve Florencii. 1499—1506 pobýval ve Florencii a pak se vrátil do Milána. 1513—16 zdržoval se ponejvíce v Římě a odtud šel na pozvání Františka I. do Francie. Z jeho všestranně umělecké činnosti zachovala se díla malířská a kreslířská. Důležitější jsou obraz Madonny v Petrohradě a sv. Jeroným ve Vatikánu. Za svého pobytu v Miláně byl Lodovikem il Moro zaměstnán více jako architekt a sochař. Ovšem byl i tu činný jako malíř a tehdy vytvořil Madonnu ve skalní jeskyni. Druhé florentinské době náleží obraz Monna Lisa—Gioconda v Louvru a dále malba sv. Anny. Z kartonů bitva u Anghiari, jejž zhotovil jako návrh pro zasedací síň ve Florencii, avšak úplně nedokončil. Poslední zachovaná malířská díla druhého milánského období je polopostava jinošského sv. Jana Křtitele v Louvru. Stylový význam Leonardův jako malíře spočívá v tom, že jako jeden z prvních renesančních mistrů zaváděl vyspělou renesanci, jež proti umění XV. st. dosáhla jasnější tělesnosti a zobrazení perspektivy v prostoru, vyšší duševní výrazové síly a především vzácné rytmické tvůrčí komposice. Poslední večeře jest v tomto směru průkopnickým dílem. Pro malířský styl jest konečně důležité jemné polosvětlo. Četné kresby Leonardovy jsou zachovány, jsou provedeny nejrůznější technikou (uhel a j.) a představují částečně návrhy ke komposicím obrazů, částečně samostatné studie. Důležitý oddíl mezi nimi tvoří karikatury, výsledky jeho fysiognomických studií, v nichž vystupuje sklon k bizarnosti. (Některé leptem kopíroval V. Hollar.) O Leonardově činnosti jako architektovi můžeme si učiniti představu jen z několika malých perových skiz. Podle nich dával přednost centrálním stavbám s vysokou kopulí uprostřed. Též z jeho tvorby jako sochaře nezachovala se žádná důležitější díla. Klasickým jeho dílem byl kolosální model rytíř, postavy vévody Francesca Sforzy, byl zničen 1499 francouzskými lučištníky. Obzvláště znač. universalitou svého nadání byl L. velkou charakteristickou renesanční osobností. Jako myslitel, teoretik a vynálezce vykonal pro lidské vědění velmi mnoho významného; tak jako umělecký teoretik napsal spis Trattato della Pittura. Pracoval i psal levou rukou.

Leoncavallo Ruggiero (1858—1919), ital. oper. skladatel. Nejznámější I Pagliacci (Komedianti, 1892) a Zaza (1900).

Leonforte, m. na Sicilii, (1921) 23.033 ob.

Leonhardi (Lehnert) Jiří (1675—1748), bratr Kristiana L., h.-luž. farář v Łuću, spis. krátkých dějin církve a víry na luž. jaz. (1734).

Leonhard Witold (* 1890), souč. malíř polský a grafik.

Leonhardi (Lehnert) Kristián (1672—1742), h.-luž. farář v Malém Budyšinku, společně s Dumišem a na přání drážďanské konsistoře vytiskl 1919 některé apokryfy v luž. srbštině.

Leonhardi Hermann Karl (1809—1875), prof. filosof. na něm. universitě v Praze.

Leoni Leone (1509—1590), ital. sochař a kovolitec.

Leónidas, jména králů ve Spartě; 1. L. I. nastoupil r. 491 př. Kr. a padl r. 480, háje slavně s 300 Sparťany Thermopyly proti Xerxovi; 2. L. II. (252—236 př. Kr.).

Leonidy, roj létavic, přicházející mezi 12. a 17. XI. ze souhvězdí Lva.

Leonier Max, pseud. J. Pavlíka.

Leoninské verše, podle básníka Leona (kol. 1150), nazvané hexametry nebo pentametry, v nichž střed a konec verše se rýmují.

Leonov Leonid Maksimovič (* 1899), současný ruský spisovatel v Moskvě.

Leonské zboží (podle špan. m. Leon), obruby, prýmky, výšivky atd. z plochých drátů.

Leontes, ant. jm. řeky Nahr-el-Litani, řeky v Syrii, asi 130 km dl.

Leontěv Ivan Leontěvič (* 1856), ruský spisovatel. Pod jménem Ivan Ščeglov psal povídky a veselohry.

Leontěv Konstantin Nikolajevič (1831—1891), ruský spisovatel; zastupoval na náboženském podkladě založený ruský konservatismus zvl. v díle Vostok, Rossija i Slavjanstvo (1886).

Leontiasis, 1. ztuhnutí a ztvrdnutí lebeční a obličejové kosti; 2. znetvoření obličeje napuchlým uzlovitým ztuhnutím při malomocenství.

Leontinoi, jónská osada, založ. v VIII. st. př. Kr. ve vých. Sicilii, nyn. Lentini.

Leontodon L. (pampeliška), rod rostlin z čel. úborovitých, s květy většinou žlutými, jazykovitými; asi 50 druhů v Evr. a Asii. L. autumnalis L. (p. podzimní), hojná na lukách. ♃ Taraxacum.

Leontovyč Mykola (1877—1921), ukraj. hudební skladatel. Nár. písně zpracované L. odhalují vnitřní obsah nár. melodie Díla L. jsou populární i za hranicemi Ukrajiny. Některé jeho písně (Oj prjadu, prjadu, Ščedryk) jsou v repertoiru čsl. sborů.

Leontovyč Volodymyr (* 1866), ukraj. spisovatel, žije v Praze. Hl. spisy: Stare j nove, Abdul Hazis, Pany i ljude.

Leonurus, ♃ srdečník.

Leopard, ♃ levhart.

Leopardi Giacomo (* 29. VI. 1798, † 14. VI. 1837), it. básník. Již v mládí psal filologické práce. Jsou to vydání i překlady De vita Plotini (1814), pak Commentarii de vita et scriptis rhetorum quorundam (1814). R. 1815 následoval Soggio sopra gli errori popolari degli antichi (vyšlo tiskem r. 1846). Po r. 1822 odebral se L. do Říma a tu napsal Canzoni (1824), Versi (1826) a 1827 Operette morali (nové vydání r. 1834), celá řada ponejvíce ve formě dialogů sepsaných námětů, plných jemných pozorování, sbírka to vzorů nejdokonalejší ital. prosy. Jeho básní není mnoho, ale svým vzletem i hloubkou myšlenek a krásou výrazů patří k nejkrásnějším květům ital. lyriky. — V češt. Básně (přel. J. Vrchlický, 1876).

Pampeliška podzimní.

Leopardo Alesandro (* 1522), italský sochař a architekt.

Leopold I. (1676—1747), kníže Anhaltsko-Dessavský. — 2. L. III. (1740—1817), vév. Anhaltský, příznivec Basedowův. — 3. L. Maximilian Bavorský (* 1846), vrch. velitel (1916—1919) něm. vojska ve svět. válce. — 4. L. II. (1835—1909), král belg., získal belg. Kongo. — 5. L. I. (1640—1705), něm. císař a král český. Za něho obléhána Vídeň 1683. — 6. L. II. (1747—1792), císař něm. a král český, syn Marie Terezie. Uzavřel mír s Turky 1791, založil stolice češt. na pražské universitě. ♃ Čsl. republika.

Leopold Earl Gustaf (1756—1829), švéd. básník, obhájce franc. osvícenství v dílech básnických a filosofických.

Leopold Karel (1864—1909), odb. přednosta min. financí, přední spolupracovník dr. Al. Rašína při odluce naší měny a provádění měnových zákonů, jakož i kreditních záležitostí našeho státu.

Leopolda II. Jezero, Stanleyem r. 1882 objevené mělké jezero v belgickém Kongu, 2325—8200 km², podle stavu vody.

Leopoldinia Mart., rod palem se speřenými listy, s krátkými květními větvičkami a dřevnatě vláknitými bobulemi; čtyři druhy v oblasti Ria Negra a Amazonky.

Leopoldov, o. na Slov., okr. Hlohovec. Trestnice, posádk. správa, div. zbrojnice 9 a 10.

Leopoldsruh, o. v Č., okr. Šluknov, 446 ob. (8 č.).

Léopoldville, hl. město belg. Konga, 1620 ob.

Leótychidas, spartský král (491—469 př. Kr.), porazil Peršany u Mykalé 479.

Leovič Jozo (* 1885), chorvat. malíř a grafik.

Leovigild, král visigotský (569—586).

Lep, ○ lepidla.

Lepadidae, ○ vilejši.

Lepage Jules Bastien (1848—1884), fr. malíř.

Le Page Renouf Petr (1832—1897), angl. egyptolog.

Lepanto, přístav při zálivu korintském.

Lepautre n. Le Pôtre Jean, franc. měditytec v XVII. st.

Lepař Bohuš (1854—1927), soudní úředník a tajemník Českého klubu ve Vídni. Sp.: Holandské kolonie pro žebráky. Chybné názory veřejného mínění o našem trestnictví. Překl. Jiráska do něm.

Lepař František (1831—1899), ředitel gymn. v Jičíně, klas. filolog a lexikograf. Sp.: Slovník řec.-čes.-něm. (1871 a d.), Homérovský slovník řec.-čes. (1887), Nehomérovský slovník řec.-čes. (1892), psal též učebnice a historická pojednání.

Lepař Jan (1827—1902), prof. v Jihlavě a v Opavě, pedag. spisovat. a menšinový pracovník.

Lepař Mojmír (* 1867), advokát v Praze. Autor popul. díla Pozemková kniha a vydavatel nových zákonů v Grégrově sbírce zákonů.

Lepař Vladislav, JUDr. (* 1861), odbor. přednosta min. veř. prací, odborník v zákonodárství vodního práva.

Lepař Zdeněk (* 1863), pres. zem. fin. řed. v Brně. Psal o daních čsl.

Lepas, ○ vilejší.

Lepautre Jean (1618—1682), fr. měditytec.

Lepavina, klášter v Chorvatsku, v osijeckém kraji.

Le Pays, ○ Pays.

Les Pays-Bas, ○ Pays-Bas.

Lepek (gluten), součást endospermu obilného. Odpadá při výrobě škrobu z různých druhů obilí v podobě těstovité lepkavé hmoty. Po vysušení dává rohovitou hmotu, která přichází do obchodu pod různými názvy. Chemicky skládá se lepek pšeničný ze dvou bílkovin: gliadinu a gluteninu. Lepku používá se při výrobě těstového zboží, jako přídavku při výrobě pečiva a na výrobu výživných přípravků.

Lepenka, listy z papírové masy, o tloušťce 0·5—10 mm, které se vyrábějí buď na strojích jako tiskový papír (○ výroba papíru) nebo dříve slepováním papírových listů.

Lepenkářství (cartonnage), oddíl knihařské práce, která vyrábí papírové krabice a jiné věci z lepenky.

Leperos, lazzaroni mexických měst.

Lepeškin Vladimír (* 1876), prof. univ. v Kazani, fysiolog, emigrant v Praze, v USA.

Lepgé (Lepié, Lepier) Ferdinand (1824—1883), malíř v Praze v l. 1841—44.

Lepidin (methylchinolin),

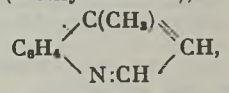

vzniká destilací cinchoninu s draslem, dá se připraviti synteticky; bezbarvá kapalina, voní po chinolinu. Methylchinolinem jest chinaldin.

Lepidium L. (vesnovka [řeřicha], ○), rod rostlin z čeledi křížokvětých, jednoleté byliny, keře nebo polokeře, s různě utvářenými listy, malými bílými květy v konečných hroznech a se sploštělými šešulinkami; přes 120 druhů po celé zemi. L. latifolium L. (v. širolistá), 60—120 cm vys., s vejčitými listy, roste na mořském pobřeží. L. sativum L. (○ řeřicha, řeřicha zahradní; hojná v zahradách, jednoletá, 30 cm vysoká, má šedozelené, lysé listy štiplavé chuti a cihlově červená semena.

Lepidla, polotekuté látky, jichž používá se k lepení nebo jako ztužovacího prostředku v barvířství a tiskařství tkanin. Často se používá škrobové moučky k výrobě škrobového lepu, dextrinu, arabské klovatiny a jiných pryskyřic rostlinných.

Lepidodendron, ○ geologické útvary.

Lepidophyta, pravěký řád rostlin z řady plavuňovitých (Lycopodinae), stromy vidlicovitě rozvětvené, jichž kmen byl pokryt řadami jízev po spadlých listech.

Lepidolith, ○ slída.

Lepidoptera, ○ motýlové.

Lepidopterolog, sběratel a badatel o motýlech.

Lepidosiren, rod jihoamer. ryb, z řádu Sirenoidei, s úhořovitým tělem. Plíce dvojkřídlé s jedním vývodem do jícnu.

Vývoj děje se proměnou a larvy mají zevní žábry. Břišní ploutve samečků obrůstají v pohlavní době červenými vlákny. L. paradoxa, bahník, žije ve stojatých vodách podél řek ve vnitru jižní Ameriky. Po dobu sucha zavrtává se hluboko do bahna, kde bývá hledán a loven Indiány pro chutné maso a jikry. Ind. název Carámurú.

Lepidosteus, ♌ kostlín.

Lepidotus Ag., vyhynulý rod ryb z odd. ganoidů pravých, zvláště význačný pro útvar jurský.

Lepidozia, ♌ plevinka.

Lepidurus, ♌ lupenonožka.

Lepidus, jm. starořím. rodiny z rodu Aemiliů: M. Aemilius L. (* kol. 90—13 př. Kr.), Caesarův přívrženec.

Lepier B., pseud. Jarosl. Lipovského.

Lepigonum, ♌ Spergularia.

Lepiota, bedla, rod hub rouškatých, z čeledi bedlovitých. Bez plachetky, pochvy, bradavic, ale se závojem, který zanechává pod lupeny prstenec na třeni. Bedla vysoká (L. procera) s kloboukem bílým, hnědě šupinatým, hlíznatou tření s tlustým prstencem. Ve světlých lesích na okraji pasek, hlavně po dešti. Velice úhledná, jedlá, dosahuje značné velikosti. B. třepenitá (L. rhacodes), liší se od předešlé masem, které při doteku červená. V létě a na podzim ve velkém počtu v kruhu kolem smrků ve smrčinách. B. odkoralá (L. excoriata) vyskytuje se někdy ve velkých spoustách na polích a známa jest pod jménem „nepravý žampion". B. hávnatá (L. clypepeolaria), menší, v lesích, jedlá. B. zrnitá (L. granulosa), s kloboukem zrnitým, hnědě červeným. B. rumělková (L. cinnabarina), odrůda zrnitá, rovněž osinková (L. amianthina). Ve středních Čechách bývá hojná b. hřebenitá (L. cristata) s kloboukem bílým, ozdobně šupinatým.

Lepisma, ♌ rybenka.

Lepisma saccharina, ♌ rybenka.

Lepkowski Józef (1826—1894), p. archeolog a uměl. hist., prof. na univ. Jagiell. v Krakově.

Łepkowski Ludwik (* 1829), pol. malíř nábož. obrazů.

Lepkyj Bohdan (* 1872), ukraj. spis., prof. Jagiellonské univ. v Krakově. Hl. sp.: Mazepa.

Le Play Frédéric (1806—1882), franc. inž. a národohospodářský ekonom.

Leponti, starogalský kmen kol. dnešního Simplonu a v Tessinu.

Leporello, společník a sluha Don Juanův v Mozartově opeře Don Juan.

Leporidae, ♌ zajícovití.

Leppin Paul (* 27. XI. 1878), něm. spisovatel, úředník řed. pošt a telegr. v Praze. Vynikl hl. jako novelista z něm. pražském prostředí. Impresionistický sensualismus jeho literárního charakteru má leckteré styčné body se souč. českou literaturou. Vydal: Die Türen des Lebens (1901), Glocken, die im Dunkeln rufen (1903). Daniel Jesus (1905), Der Berg der Erlösung (1908), Severins Gang in die Finsternis (1914), Hüter der Freude (1918), Venus auf Abwegen (1920), Das Paradies der Andern (1923), Der blaue Zirkus (1924).

Lepra čili malomocenství, nemoc zuřící v tropických krajinách. Objevuje se vředy na kůži a sliznicích a proniká k ostatním orgánům, které pomalu odumírají. Holanďan A. Hansen objevil její bacil. Pouze desinfekcí — odloučením nemocných — možno zabrániti dalšímu šíření se nemoci.

Le Prince Jean Baptiste (1733—1781), fr. rytec, vynálezce aquatinty.

Lepsius Richard (1810—1884), zakladatel vědecké egyptologie.

Lepszy Edward (* 1854), polský malíř, žák Matejkův, od 1894 profesor na technice lvovské. Sp.: Wzory rysunków wolnoręcznych (1904).

Lepszy Leonard (* 1856), p. uměl. historik a konservátor v Krakově. Sp.: Cech złotniczy w Krakowie (1898), Historja malarstva krakowskiego (1904).

Lepš František (* 30. VIII. 1864 v Nov. Hrádku u Náchoda, † 25. IX. 1927), kreslíř, profesor a odb. inspektor kreslení. Vydal řadu spisů o kreslení na školách, organisoval četné výstavy a dal popud k založení Svazu čsl. kreslířů.

Lepšík Josef, JUDr. (* 1888), odborník ve voj. soudnictví. Sp.: O voj. trest. zákoně (1927).

Lept, ♌ grafické umění.

Leptadenia R. Br., rod rostlin z čeledi Asclepiadaceae, popínavé keře v Afr. a j. Asii. L. pyrotechnica Decsne, bezlistý keř, svérázná rostlina egyptsko-arab. pouště.

Leptadla, kyseliny neb alkalie, jež pozvolna pevné hmoty rozhlodávající, rozpouštějí. Lučavka leptá sklo, kys. solná zink, louh leptá kůži, lapis a kys. chromová veškeré tkáně těl. Jsou látky, jež úplně ničí, spálí: fosfor, kys. uhlič. pevná, proud elektrický.

Leptaena, ♌ geologické útvary.

Leptání provádí se hlavně u různých kovů, skla a pod., abychom vytvořili na povrchu předmětu různé obrazce. Předmět na místech, která nemají býti leptána, chrání se vrstvou asfaltu (u kovů: směs asfaltu, smůly a vosku) nebo para-

finu (u skla). Kovy leptají se hlavně různými kyselinami, na př.: Ocel leptá se směsí 1 d. konc. kyseliny dusičné, 1 d. absol. alkoholu a 4 d. konc. kyseliny octové nebo směsí 2 d. kys. dusičné a 1 d. vody. Měď leptá se směsí zředěné kyseliny dusičné s chlorečňanem draselným. Mosaz leptá se buď směsí kyseliny dusičné s chlorečnanem draselným nebo konc. kyselinou dusičnou. Zinek leptá se zředěnou kyselinou dusičnou. Zlato leptá se zředěnou lučavkou královskou (směsí 1 d. kyseliny dusičné se 3 d. kyseliny solné). Sklo leptá se hlavně kyselinou fluorovodíkovou. K matnému leptání používá se plynného fluorovodíku, k lesklému leptání vodného roztoku fluorovodíku. Inkousty k psaní na skle obsahují směs fluorovodíku amonného a fluorovodíku za přísady lepidel. K leptání na tkaninách, abychom docílili bílých nebo světlých vzorů na tmavé půdě, používáme nejčastěji roztoku hydrosulfitu, kterým příslušné vzory se na zbarvenou půdu tisknou ,po př. spolu s barvivem hydrosulfitu vzdorujícím.

Leptis (Lebda), starofoinické město při Syrtě.

Leptocardia, ♌ kopinatec.

Leptocephalus, larva úhořů (Anguillidae). Dříve byla popisována jako samostatný druh. Jest průsvitná, až průhledná, s bezbarvou krví, s poměrně velkým ocasem a malým trupem. Žijí v moři, pravidlem na dně a ve značných hloubkách (přes 500 m). Po ukončené metamorfose (proměně) vracejí se jako dospělí úhoři zpět do řek.

Leptodora hyalina, ♌ ramenatka.

Leptodiscus medusoides, bičíkovec z rodu Cystoflagellata; ♌ bičíkovci.

Leptochloa Beauv., čel. trav v teplejších zemích. Z 12 druhů poskytuje L. bipinnata Hochst. v Egyptě esparto.

Leptolepidae, čeleď vymřelých kostnatých ryb, které žily v juře a v křídě.

Leptom, ♌ lýko.

Leptomin, kyslík přenášející látka (oxydasa) v lýkových cévách vyšších rostlin, v t. zv. leptomu, též v mléčných cévách. Tyto katalyticky účinkující látky, účastnící se snad dýchání, se snadno rozkládají a zanikají při odumření rostlin. O funkci leptominu v rostlinách není nic určitého známo.

Leptomitus lacteus, houba řádu Oomycetes; tvoří v tekoucích vodách, znečištěných odpadovými vodami cukrovarů, škrobáren a lihovarů špinavě šedé až žlutohnědé plovoucí vrstvy a pletence; vyskytuje se též (bílá) ve vodovodech.

Lepton, nejmenší starořecká váha. Dnes značí novořeckou měděnou minci (setinu drachmy).

Leptosphaeria, rod tvrdohub (Pyrenomycetes). L. tritici nachází se často ve společnosti Septoria graminum na skvrnách listů pšenice. L. herpotrichoides (L. culmifraga), způsobuje zlomení žitného stébla.

Leptostraca, rod vyšších raků, s dvojchlopňovou, hlavu a hruď obklopující skořápkou.; obývají moře, živí se zvířecí potravou.

Leptothrix Kg., rod nitkovitých bakterií s velmi malými bezbarvými buňkami, které jsou spojeny v nerozvětvené niti. Vyskytují se často společně s jinými nitkovitými bakteriemi ve vodách nebo na hnijících organismech. L. buccalis Rob. žije na epithelu lidské dutiny ústní.

Lepty, ♌ grafické umění.

Lepus, ♌ zajíc.

Lerando, pseud. L. Zelenky.

Lerberghe, Charles van, (1861—1907), belg. básník, uveřejnil svoje první verše v La Pléiade a v Le Parnasse de la Jeune Belgique. Hlav. dílo, ve volných verších, lyricko-epické Chanson d'Ève a kromě toho komedie v prose Pan (přel. K. Hilar, 1919).

Lercara Friddi, město v ital. prov. Palermo, (1921) 10.601 ob.

Lerda Giovanni (1853—1927), ital. socialista a redaktor.

Lerdo de Tejada (techada) Sebastian (1825—1889), mex. president. 1855 člen nejv. soud. dvora, 1857 minister. president Kongresu, přívrženec Juárezův ♌, po jeho smrti presidentem, 15. XI. 1876 Porfiriem Diazem svržen.

Lerch Fred Louis (* 28. III. 1902), známý rak.-něm. herec filmový.

Lerch Josef Oldřich (1816—1892), prof. zoochemie na pražské universitě.

Lerch Josef (1793—1859), rytec mincovny a medailér.

Lerch Lev (* 13. VIII. 1856, † 6. V. 1892), malíř, žák pražské Akad. umění. Maloval hlavně podobizny.

Lerch Matyáš (1860—1922), vynik. čes. matematik a prof. Masarykovy univ. v Brně. Četné práce jeho přeloženy i do ciz. jaz. a zjednaly mu pověst evropskou.

Lerch Tomáš (* v Praze, † 1836), rytec pečetí.

Lerche Vincent Stoltenberg (1837—1892), norv. malíř, karikaturista.

Lerchenfeld Gustav Anton, Freiherr von (1806—1866), bavor. státník. Vůdce Velkoněmců.

Lerchenfeld Hugo Maximilian, Graf von u. zu L. (* 1871), státník, 1916—18 cís.

komisař při pol. vládě ve Varšavě, v l. 1921—22 bav. min. předseda.

Lérida, špaň. prov. v Katalonii, 12.151 km² s (1925) 320.563 ob. Hlav. m. L. s (1925) 40.852 ob., sídlo biskup., středověké staré město spojeno s pravid. stav. nov. městem, mnoho památných budov.

Lerius Theodor van (1819—1880), belg. uměl. spisovatel.

Lerma Francisco Gómez de Sandoval y Rojas, vévoda z (asi 1550—1625), milec Filipa III. Španělského. Od 1598 vládl L. jako první ministr neobmezeně. Všeobec. nevole svrhla ho 1618.

Lerman Dragutin (1863—1918), geograf Konga a sběratel.

Lermontov Michal Jurjevič (1814—1841), rus. básník, syn důstojníkův, vzorně vych., byl ale 1832 relegován z mosk. university; vstoupil do jezdecké školy v Petrohradě a 1834 stal se důstojníkem; pro souboj přesazen na Kavkaz, kdež ho v souboji jeho druh od pluku zastřelil. L. je nejvýzn. zástupce světobolné poesie ruské. Vedle lyriky stojí epické básně, jež, jsouce plné pravé vášně, jazykově dokonale líčí kavkazskou krajinu. Nejkrásnější básně jeho jsou Izmajil bej, Démon, Mcyri, Anděl, a zvl. pak Píseň o caru Ivanu Vasiljeviči, jež přeložil Al. Durdík (Sborník svět. poesie, 2 sv., 1872), Fr. Táborský (Sborník svět. poesie, 2 sv., 1892, 1895, sv. 3. 1918), nově pak Fr. Tropp (Svět. knihovna, 1916). V románě Hrdina naší doby (přel. Čestmír Stehlík, ve Svět. knihovně, 1925), vytvoř. L. první psycholog. román rus. literatury. Kritické souborné vydání od Abramoviče (z nařízení petrohrad. společ. věd, 1911—13, 5 sv.).

Lerna, ve starověku bažina na pobřeží již. od Argu, v níž řádila lernejská hydra, ⚷ Héraklés.

Lernaeidae, čeleď drobných korýšů z řádu klanonožců (Copepoda). Žijí cizopasně na moř. rybách.

Lernet-Holeni Alexander (* 1897), něm. básník; uveřejnil sbírku básní (Kanzonnair, 1923), a měl úspěch s dramaty: Demetrius (1925), Olla potrida (1926) a Österreichische Komödie (1926). 1927 obdržel Kleistovu cenu.

Le roi est mort, vive le roi! (fr.) = král jest mrtev, ať žije král!

Le roi règne et ne gouverne pas (fr.) = král kraluje, ale nevládne, věta, kterou pronesl r. 1830 Thiers.

Leroux (löru) Alfred (1855—1921), franc. dějezpytec a archivář.

Leroux de Lincy (löru-dö-länsi) Antoine Jean Victor (1806—1869), franc. liter. historik; zemřel v Paříži jako bibliotékář arsenálu.

Leroux Gaston (1868—1927), franc. spisovatel, publicista. Napsal mnohé detektivní romány, z nichž hojně překládáno do češtiny.

Leroux Pierre (1797—1871), fr. filosof, spisovatel a publicista.

Leroy (löroa) Maxime (* 1873), franc. sociolog.

Leroy-Beaulieu (löroa-bolio Anatole (1842—1912), franc. dějepisec; pracoval pro polit. sblížení Ruska a Francie.

Leroy-Beaulieu Pierre Paul (1843—1916), franc. národohospodář, založil 1873 týdeník Économiste français, od r. 1880 na Collège de France.

Le Roy (lö-ruă) Grégoire (* 1862), belg. básník; píše něžné symbol. básně.

Lersch Heinrich (* 1889), něm. básník-samouk, vzbudil pozornost svými hluboce procítěnými, tvarově dokonalými válečnými básněmi.

Lersner Kurt Freiherr von (* 1883), diplomat, od r. 1907 v diplom. službách něm. říše; zplnomocněncem vlády při mírových jednáních a předseda něm. mír. delegace ve Versailles a v Paříži.

Lerwick (lerik), hlav. město Shetlandských ostrovů (Skotsko), (1921) 4792 ob.

Les, pozemek, porostlý dřevinami v přiměřené hustotě; ⚷ lesnictví.

Les Bavorský, ⚷ Bavorský Les.

Les Císařský, pohoří v severozáp. Čechách, mezi Karlovými Vary, Chebem a Mariánskými Lázněmi.

Les Český, ⚷ Český Les.

Lesage (lesáž) Alain René, (1668—1747), franc. básník a romanopisec, advokát v Paříži, získal si uznání svými dramaty Crispin, rival de son maître (1707) a Turcaret (1709), satirou na finančníky. Nejznám. jsou komické romány Le diable boiteux (1707, Kulhavý ďábel, do češt. přel. Hansgirg, V. Říha, 1922), namířený proti pobožnůstkářství, a Gil Blas de Santillane (1715—35, 4 sv.; do češt. přel. J. V. Sterzinger, 1907, J. Hraše, 1907). Mimo to vaudevilly, kom. opery (101), intermezza.

Lesák František (1857—1927), soc.-dem. a menšinový pracovník ve Vídni.

Lesar Josip (* 1858), slovin. kat. spisovatel, prof. bohosl. v Ljublani.

Lesbická láska (tribadie), ⚷ homosexualita.

Lesbonax, řec. řečník II. stol. po Kr., z Mytiléné, vydal nejstarší sbírku milostných dopisů.

Lesbos (Mytiléné, Mytilini, tur. Midillü), největší z ostrovů v Egejském moři, při sev.-záp. pobřeží Malé Asie, 1750 km² s asi 100.000 ob., tvoří od r. 1913 s ostr. Lemnos a Eustathis řecký nomos L.,

2683 km² s (1923) 191.258 ob. L. je dosti hornatý (Hagios Ilias [starý Olympos], 940 m). L. je úrodný a bohatý na dříví (Pinus maritima), obilí, víno (1½ mil. hl, ve starověku proslulé víno Methymské), na fíky a olivy. Hlav. město Mytilini. Londýnským mírem (1913) připadl L. k Řecku, mírem lausannským (1923) ztratilo opevnění a demilitarisováno.

Lescot Pierre (1510—1578), franc. stavitel, zakladatel renesance ve Francii.

Lesdiguières (lesdigiär) François de Bonne, vévoda z (od r. 1611), (1543—1626), nejvyšší velitel vojska ve Francii, přívrženec reformace; přispěl velice k dosazení Jindřicha V. na trůn, 1608 maršálem. Udržel si vliv i za Ludvíka XIII.

Lesenice, o. na Slov., okr. M. Kameň, 494 ob. (330 čs.). Tovární výroba sýra.

Les extrêmes se touchent (fr.), protivy, krajnosti se stýkají.

Lesginci (Lesgové, Lekové), kavkazský kmen v sev.-vých. Kavkaze, hlav. bydliště v Dagestanu a v azerbejdž. kraji Sakataly, asi 620.000 duší.

Lesché (les-che), starořec. spolkový dům (pro muže) se sloupovou síní.

Leschetitzki Theodor, ♌ Lešetický Th.

Lesevič Vladimír Viktorovič (1837—1905), ruský filosof-positivista.

Lesina, rozsáhlé, spolusouvisející lesy.

Lesina, ♌ Hvar.

Lesja Ukrajinka, ♌ Kosač Larisa.

Lesk, vzniká (podle H. W. Dovea) spolupůsobením bílého světla, odrážejícího se od hladkého povrchu tělesa, se světlem vyzařovaným zevnitř tělesa, zbarveným absorpcí. Protivou lesklosti je matnost. — V mineralogii rozlišujeme lesk: 1. kovový, 2. diamantový, 3. mastný, přecházející často do voskového, 4. skelný, 5. perleťový, a 6. hedvábný čili atlasový. — V technice je lesk tolik jako skelný lesk.

Leska Bohumír, Mag. (1725—96), h.-luž. nábož. spis., rozený Němec, působil jako farář luž. kostela v Mužakově a v Rakecích, později v Novém Dvoře u Varšavy v Polsku. Vytiskl luž. v r. 1767 oblíbenou Pokladnici Bogatzkého, která byla později několikráte znova vydána. Složil také několik luž. duch. písní.

Leske Josef (* 1843 v Hradišti Choust.), měditiskař v Praze.

Leskien August (1840—1916), něm. filolog, slavista, prof. univ. v Lipsku. Hl. sp.: Handbuch der altbulgarischen Sprache (1871).

Lesknáčkové (Nitidulidae), malí brouci pětinártní, žijí v několika druzích na mršinách, též ve květech.

Lesknice, ♌ Phalaris.

Lěskov Nikolaj Semjonovič (1831—1895), rus. spisovatel; vzbudil nejdříve pozornost románem (vyšel pod pseudonymem Stebnickij) Bez východu (1865), jenž představuje široce založ. obraz rus. společnosti, ale svojí reakcí přivodil spisovateli nepřátelství radik. kruhů, jež, byvši jeho druhým románem Až na nůž (1870) ještě více zesíleno, přispělo k tomu, že L. ve svém významu jako znatel lidí (typy z lidu i duchovenstva), mistr řeči a výborný rus. humorista, nebyl dlouho uznán. Své nejlepší podal v mravoučně jakož i psychologicky cenném, lidské lásky a humoru plném kněž. románě Duchovenstvo (1872) a v menších povídkách a skizzách, v nichž oživil látku starých legend. — Do češtiny přel.: Duchovenstvo sbor. chrámu (A. G. Stín, Ruská knih., 1903), Nekřtěný pop a j. povídky (A. G. Stín, Ruská knih., 1926). Mimo to: Dvě povídky (přel. K. Štěpánek, 1895); Nesmrtelný Golovan (přel. Vít. Unzeitig, 1904, Svět. knih.); Spravedliví (přel. Vít. Unzeitig, 1910, Svět. knih.).

Leskovac, okr. m. v Srbsku v Nišské oblasti, má skoro 14.000 ob., text. prům.

Leskovar Janko (* 1861), chorv. spisovatel, učitel v Karlovci, později v Záhřebě. Napsal povídky (sebrané 1917): Propadlé dvory (1896; přel. Jan Hudec, 1906, Knih. Zlaté Prahy), Stíny lásky (1889), Bez domova (1891) a j.

Leskovec, bulh. m. v Trnovském okrese, důlež. středisko vinařské a zahradnické. Nad městem na strmé skále vznáší se Petropavlovský monastýr. Čítá 6604 ob.

Leskovec, o. na Mor., okr. Vsetín, 573 č. ob.

Leskovec (Spachendorf), o. ve Slezsku, okr. Bruntál, 1353 n. ob. Textil. průmysl.

Leskovec (Markersdorf), o. ve Slezsku, okr. Opava, 466 ob. (271 č.).

Lesley (lesli) John Peter (1819—1903), severoamer. geolog; od r. 1872 prof. ve Filadelfii, od 1874 stát. geolog.

Leslie (Lesly), Alexander (1580—1661), švéd. vojevůdce za Gustava Adolfa.

Leslie (lesli) Charles Robert (1794—1859), angl. malíř.

Leslie Sir (od 1832) John (1766—1832), skot. fysik, profesor v Edinburce; vynalezl diferenc. teploměr, hygrometr, fotometr.

Leslie Thomas Edward Cliffe (1827—1882), angl. národohospodář; 1853 profesorem v Belfastu na Queens' College, 1869—74 na univ. v Londýně.

Leslie Walter, Graf (od 1637), (1606—1667), ze star. šlecht. rodu skot., opustil pro víru vlast a vstoupil do vojska Ferdinanda II. Od r. 1632 ve vojsku Valdštejnově. Zúčastnil se s Gordonem a Buttlerem vraždy Valdštejnovy v Chebu. Po-

výšen na říš. hraběte a r. 1650 stal se cís. polním maršálem.

Leśmian Bolesław (* 1879), pol. básník.

Lesná-Krausová Milada (* 2. XII. 1889), čes. spisovatelka a překladatelka ze severských literatur.

Lesné, poplatek majiteli lesa, který umožňuje sbírání lesních plodin a chrastí.

Lesné, o. na Slov., okr. Michalovce, 428 ob. (249 čs.).

Lesnice, o. na Mor., okr. Zábřeh, 815 č. ob.

Lesní roh, žesťový hudební nástroj, Ⓠ roh.

Lesní výměra, znázornění lesních ploch na základě horizontálního a vertikálního měření na map. a do pozem. knih. Lesní mapy jsou buď speciální (nejvýše 1:5000) n. redukované (1:10.000—25.000); pozemkové knihy prokazují hranice podle délkových a úhlových měr a plošné velikosti hospodářských usedlostí v jednotlivostech i v celku. L. v. tvoří základ pro lesní dělení a úpravu.

Lesnictví jest nauka, jednající o lesním hospodaření na základě obšírných poznatků z lesního půdoznalství, klimatologie, vědy přírod. a zkušeností o ochraně lesa, směřující k tomu, aby z lesní půdy byl dosažen pravidelný nejvyšší důchod. Dociluje se toho, když těžba z lesa, jak hlavní, tak i vedlejší, jest uvedena v soulad se zákony přírodními a netěží se z lesa více než jest jeho přirozený přírůstek, což určuje se různými složitými soustavami. Toto zařizování lesů spočívá hlavně v pasekovém rozdělení, ve správném množství a v úplně zajištěné cennosti jednotlivých tříd podle stáří lesa rozdělených. Třídy musí býti tak rozděleny, aby při pravidelném vedení sečí bylo zabezpečeno zakládání porostů a pojištěn pravidelný důchod z lesa, jak do rozlohy, tak i do množství a jakosti dřevní hmoty a tato nejvýhodněji zpeněžena. K poznání nauk a pomocných věd, k řádnému lesnímu hospodaření vedoucích, slouží odborné vysoké lesnické školy a střední školy lesnické, k vychování dozorčích osob hájenské školy. Řádné hospodaření lesem jest nesmírně důležito. Les jest velmi cennou složkou národního majetku, neboť úhrnná výměra lesů v našem státě činí 4,529.433 ha rozlohy, z čehož připadá na Čechy: 1,517.622 ha, na Moravu 642.842 ha, na Slezsko a Hlučínsko 154.324 ha, na Slovensko 1,548.361 ha a na Podkarp. Rus 612.284 ha. Největší lesnatost, to jest poměr lesní plochy k celkové rozloze země, vykazuje Podkarp. Rus, 48.4%, nejmenší Morava 28.8%. Průměrná lesnatost celé republiky činí 32.3% a jest o něco vyšší než průměrná lesnatost Evropy, odhadovaná na 27.6%.

Leśniowski Antoni, MUDr. (* 1867), znamenitý chirurg polský, prof. univ. varšavské a president Tow. Lekarskiego ve Varšavě. Vydal: Podręcznik chirurgji ogólnej (1923).

Lesný Vincenc, PhDr. (* 3. IV. 1882), prof. indologie na Karl. univ., žák prof. Zubatého, cestoval po Indii a byl u Thákura. Sp.: Buddhismus (1921), Dnešní Indie (1924), Duch Indie (1927), Maráthská syntax pádová (1910), Nová Indie (1924), Vývojový stupeň nářečí prákrtských v dramatech Bhásových. Hojně překládá ze st.-indického jazyka.

Lesomil, pseud. Jos. V. Rozmary.

Lesonice, o. na Mor., okr. Mor. Budějovice, 588 č. ob. Zámek.

Lesonice, o. na Mor., okr. Mor. Krumlov, 408 č. ob.

Lesov (Lessau), o. v Č., okr. Karl. Vary, 460 n. ob. 2 porcul. továrny.

Lespès (läspäs) Léo (pseud. Timothée Trimm), (1815—1875), franc. spisovatel. Psal fantast. romány a založil mimo jiné 1862 Petit Journal.

Lespinasse (läspinas) Julie de (1732—1776), 1754 společnicí Mme Du Deffand, jejíž přátelé, zvl. d'Alemberta, upoutala svým duchem. Byvši 1763 propuštěna, obdržela pensi a shromáždila ve svém saloně nejskvělejší společnost. Její vášnivě blouznivé Lettres (1809, 2 sv.) vydal 1847 s úvodem J. Janin (nové vyd. 1877, 2 sv.), přel. M. Vávrová (1913).

Lesseps (läsäps) Ferdinand, Vicomte de (1805—1894), ing. a fr. dipl. 1849 mimoř. vyslanec v Římě, 1850 zřekl se státní služby, na pozvání vicekrále Saida paši vydal se 1854 do Egypta. Prosadil zavržený již plán prokopání Suezské úžiny, od 1856 vedl stavbu průplavu a 15. VIII. 1869 dokončil své dílo (Ⓠ Suezský průplav). 1879 přejal stavbu Panamského průplavu (Ⓠ); 1885 stal se člen. Akademie, a když 1890 Panamská společnost přišla do úpadku, byl L. zapleten do skandálu. L. a jeho syn Charles (1840—1923) byli odsouzeni na pět let do vězení, ale rozsudek byl zrušen.

Lessines (vlám. Lessen), m. v belg. provincii Hennegau, (1925) 10.695 ob.; má velké pískovcové lomy.

Lessing Gotthold Ephraim (* 22. I. 1729, † 15. XI. 1781), něm. básník a kritik z rodiny původu asi slovanského. 1750 seznámil se s Voltairem, který ho mocně ovlivňoval. Období největšího tvůrčího rozmachu spadá do let 1752—59 v Berlíně

a Lipsku, kdy L. píše své nemilosrdné kritiky, překládá, píše dramata, vydává soubor svých spisů, píše známé bajky s teoretickou úvahou o bajkách, vydává Logaunovy epigramy se skvělou studií o epigramu. R. 1759 vydává kritický časopis Briefe die neueste Literatur betreffend, kde plaiduje pro Shakespeara. 1755 vyšla první obč. truchlohra něm. liter. Miss Sara Sampson, 1759 vlastenecký Philotas, konečně 1767 vychází klasická veselohra Němců Minna von Barnhelm. 1766 Laokoon, oder über die Grenzen der Malerei und Poesie. 1767 se stal dramaturgem v Hamburku, kde vydával proslulý časopis Hamburgische Dramaturgie. 1770 stal se knihovníkem ve Wolfenbüttelu. 1772 drama Emilia Galotti. — L. je významný především jako nebojácný osvícený kritik, který bojoval proti nábož. předsudkům a snažil se o smír mezi církvemi (hra: Nathan der Weise, 1779). U nás měl vliv na Havlíčka.

Lessing Julius (1843—1908), něm. historik umění.

Lessing Karl Friedrich (1808—1880), něm. histor. malíř, krajinář. Díla: Hus v Kostnici, Hus před hranicí.

Lessing Otto (1846—1912), něm. malíř a sochař.

Lessing Theodor, MUDr. a PhDr. (* 1872), něm. filosof, kritik a publicista, soc. demokrat, bojoval za zrovnoprávnění žen a proti prostituci, pacifista. 1908 habitoval se v Hannoveru pro filosofii, ale článek o pres. Hindenburgovi, uveřejněný 1925 v pražském deníku Prager Tagblattu, znemožnil mu další akademickou činnost.

Lest válečná (Kriegslist; ruse de guerre; stratagem, deceit of war), úskok, jenž má nepříteli buď zatajiti místo a účel útoku, aneb klamati jej stran úmyslů a postavení jeho protivníka. Sem patří léčka (○), zastírání (camouflage, ○), demonstrace (○), rozšiřování nepravdivých neb upravených zpráv (druh propagandy, ○), změna podoby maskováním, líčené útoky, posice, zbraně (dělobuchy), transporty vojska, které v noci mění směr, aby nebyly letci správně lokalisovány atd. Je přípustná podle § 24 Haagské smlouvy. Zneužití bílé vlajky neb červeného kříže není však dovoleno.

Lestes, ○ šídlatka.

Lestkov (Leskau), m. v Č., okr. Planá, 868 n. ob.

Lestkov, o. v Č., okr. Rovensko, 513 č. ob.

Lestocq (l'Estocq [obé lästok]) Johann Hermann (1692—1767), milec a tělesný lékař carevny Alžběty. 1753 byl L. vypověděn na Usťjuk-Velikij a po 10 letech povolán zpět.

Lestris, ○ chaluhy.

Le style c'est l'homme (fr., styl jest člověk), z písma lze usuzovati na povahu pisatelovu. (G. L. Buffon: Discours sur le style, 1753.)

Le Sueur (lö-süör) Eustache (1617—1655), franc. malíř, žák Vouetův.

Le Sueur Jean François (1760—1837), fr. komponista, od 1780 chrám. kapelníkem v Paříži, 1804 dvor. kapelníkem Napoléonovým, 1816 Ludvíka XVIII.; vynikl hlavně jako církevní komponista.

Leszczyńska Honorata z Rapackich (* 1864), varšavská dramat. umělkyně.

Leszczyński Bolesław (1840—1918), dramatický umělec polský, člen varšavského divadla Rozmaitości a representant bohatýrských úloh.

Leszczyński Edward (1880—1921), pol. básník a dramatik.

Leszczyński Jędrzej († 1568), arcibiskup hnězdeňský a kancléř.

Leszczyński Stanislav (1856—1908), pol. právník, advokát ve Varšavě, jeden z iniciátorů Veřejné knihovny varšavské a její president.

Lesznowski Antoni (1769—1820), polský novinář, od 1794 až do své smrti redaktor Gazety Warszawskiej.

Leš, ○ zámiš.

Lešan A. K., pseud. Ant. Klášterského.

Lešany, o. v Č., okr. Kralupy n. Vlt., 438 č. ob.

Lešany, o. v Č., okr. Benešov, 511 č. ob. Zámek.

Lešany, o. na Mor., okr. Prostějov, 624 č. ob.

Lešehrad Emanuel, dříve Josef Maria Emanuel Lešetický, šl. z Lešehradu (* 15. XI. 1877 v Praze), čes. spisovatel, básník; přednosta archivu Zem. banky, ředitel I. čsl. liter. histor. archivu v Praze.

Em. Lešehrad.

Člen Uměl Besedy, výb. Spolku č. spisov. Máj, pracov. výboru společ. Divadelního Musea a dopisující člen franc. liter. společnosti. Debutoval v Lumíru r. 1898. Vydal: Básně: Zrcadlo vládkyně noci (Smutné kraje, Květy samoty, Atlantis) 1898—1899, Písně na pobřeží (později nazv. Mezi měsícem a zemí), 1900, Tanec života a lásky (Meditace, V dnech šerých, Cestou k ráji) 1901, Sny a bolesti (Když

kvetou růže, Kantilény snů) 1904—1908, Hudba srdce, výbor, 1912, Sedmnáct písní, Milencovy písně, Housle, 1913—1927, Dětský svět, 1925, Slunovrat (Růžový kříž, Člověk a země, Věčný milenec) 1910—1927, Květiny na okně, 1931. Romány: Souboj s neznámem (Villa na konci města, Mučedník touhy, Vítězná brána) 1910—1927, Vyhoštěná, 1920. Povídky: Zločiny lásky (Modrovouska, Erhartová, Okovy vášně) 1900—1911, Démon a jiné, 1911, Záhadné životy, 1919, Neviditelné ruce, 1926, Dobrodružství srdcí, 1927, Tajemný dům, 1929, Ze zahrady života. Dramata: Z kruhu ven (Rodina, Sestra, Mimo svět), 1900—1904, Kouzlo života, 1902, Manželská komedie, 1913, Manes, 1927. Essaye: Ideje a Profily, Průseky, 1903, Pokus o historii bratrstva Růže a Kříže, Tajné společnosti, 1921 a 1922, Hledači mystických pramenů. Od. r. 1930 vyd. souborně své básnické dílo (v 5 svazcích) i prosy (v 8 sv.), a básnické překlady (ve 4 svazcích). Přeložil výbory z moderní francouzské poesie Convivium (1900), Moder. lyrika franc. (1902), z moder. lyriky německé (1913), z japonské lyriky (1909), tři výbory z Mallarméa (1899, 1908, 1922), dva z Whitmana (1901, 1909), z Momberta (1908), Rossettiho (1908, 1922), Traubela (1921) a 11 svazků Mardena (1910—1920), dále př. Balzaca, Maupassanta, Suëa, Ewerse, Benoita, Egge, Bahra, Wilda, Ruskina (1910—1927). Od 1910—1930 redig. Pestrou knihovnu, 1899—1905 knihovnu Chrysanthem, 1919—1920 Kruh četby, 1923 Okultní revui a obnovené Liter. Listy. Byl jedním z prvních, jenž podepsal památný manifest spisovatelů 1917. Založil několik spirituálních a etických společností a vytvořil ze svých sbírek liter. historický archiv. L. je novoromantikem. Vyšel z uměl. symbolismu a přešel později v pantheistní lyriku, v adoraci kosmu. Jeho básnická díla souvisejí symfonicky a hlavní jejich složka je hudebnost. V románech pěstuje autobiografii, libuje si v okultních námětech. V kritice a překladat. klestil u nás cestu novým uměleckým směrům. Literatura: V. K. Blahník: Em. z Lešehradu (1910); V. Zelinka: E. L. (Liter. Rozhledy, 1927); J. Karásek v I. svazku souboru L. básní (1930); Překlady z L.: Tournoux: Choix de poesie (Phalange, 1910); Selver: Music of the heart (1928); O. Pick: Sonnenwende (1930); Sniegon: Märtyrer der Sehnsucht, román. Básnické ukázky do polštiny přelož. W. Bunikiewicz (Współczezna liryka czeska, 1924), do esperanta Lukáš.

Lešehradeum, první čsl. literárněhistor. archiv v Praze, vytvořený spisov. Lešehradem v letech 1898—1925, veřejně přístupný od r. 1926 (přes 60.000 lit. histor. dokumentů; knihovna tisků od XV. stol. až do dneška; rytiny, kresby).

Lešek, pseud. Alex. Bafka.

Lešek Bílý († 1227), malopolský kníže.

Lešek Černý († 1288), kníže krakovský.

Lešení, dočasné stavby ze dřeva, řidčeji ze železa, které při stavění prozatímně podpírají klenby a oblouky nebo jsou stanoviskem dělníků. Lešení může být pevně na půdě postaveno neb zachyceno na stavbě a s ní posouváno výše a stranou neb konečně může být na stavbě zavěšováno (opravy průčelí).

Lešer Otokar, MUDr. (1878—1929), prof. očního lékařství na univ. Karlově, znamenitý odborník a autor četných spisů z očního lékařství. Byl též předsedou Spol. pro výchovu a opatrování slepých v Čechách a předs. řed. Klárova ústavu.

Lešer Rudolf, JUDr. (* 1880), advokát v Litoměřicích, sokolský a menšinový pracovník. Při převratu předseda místního Nár. výboru.

Lešetice, ves v Čechách, hejtm. a okr. Příbram, fara Slivice, pošta Milín; 266 č. ob. Z Lešetic pochází (z počátku XVII. st.) rod Lešetických, později z Lešehradu.

Lešetická Anneta Essipova (* 1. II. 1851 v Petrohradě, † 1915 tamže), pruská dvorní pianistka, rytíř. franc. čestné legie, 1880 manželka hud. sklad. Theodora Lešetického.

Lešetická Maria Gabriela, klavírní virtuoska, 1911 koncertovala v Praze.

Lešetická Marie (* 3. IV. 1889 v Praze), sochařka, malířka a čes. spisovatelka.

Lešetický Emanuel, šl. z Lešehradu, ○₄ Lešehrad.

Lešetický Jaroslav (* 5. VIII. 1866 v Písku), archivář minister. pošt, čes. filatelista, spisovatel, vydával 1908—1913 Filatelistické rozpravy, 1898—1919 řídil časop. Český Filatelista a napsal řadu odbor. brožur. Beletrie: román Lidské hříchy (1894), pov. Jak jdou lásky světem (1929).

Lešetický Josef (* 14. III. 1801 v Netolicích), učitel hudby u hraběte Alfr. Potockého v Lancútu u Lvova, skladatel, otec Teodora L. Skladby: Křepelička (1837), Písně.

Lešetický Theodor (* 22. VI. 1830 v Lancútu, † 1915 ve Vídni), hudeb. skladat., klavírní virtuos a pedagog. 1843 první koncert ve Vídni, 1848 akademický legionář, 1853 přijal místo koncert. mistra u ruského dvora a založil s Ant. Rubinsteinem (○₄) petrohradskou konservatoř, kde byl profesorem od 1864—1878, načež přesídlil do Vídně a založil svou samost.

klavírní školu (jeho žáci: Paderewski, Rée, Bloomfieldová). 1914 obdržel ruský řád sv. Stanislava. Skladby: opera První vráska (1867, Praha); písně, tance, improvisace a náladové pieçy. Dr. Brée: Grundlage der Methodie Leschetický (1915).

Lešetický Vojtěch (* 24. IV. 1830 v Netolicích, † 5. I. 1908 v Praze), čes. spis. a paedagog; od 1858 středoškol. profesor, 1862—1870 ředitel reálky v Písku, 1870—1897 ředit. učit. ústavu a škol. inspektor v Hradci Králové, od 1898 škol. rada v. v. v Praze. Spisy: Hynek a Rachel (1857), Písně a ballady (1858), Nauka o slohu (1863, 1873), Rozumové včelařství (1871), Opatrovny a škola mateřská v Hradci Králové (1886). Redig. almanach Kytici, vydal Komenského Orbis pictus (1896) a napsal libreto Král David (1900).

Lešetický Josef, šl. z Lešehradu (* 19. IV. 1836 v Netolicích, † 12. III. 1914 v Praze), vlastenecký důstojník, otec spis. Lešehrada. Prodělal vál. tažení v Italii (1859 a 1866) a v Hercegovině (1879—80), 1889 povýšen do stavu šlechtického.

Leška Jan (* 7. V. 1831 na Vrbovcích, † 5. VIII. 1909 v Bzincích), slov. spisovatel a buditel. Studoval v Modre, Bratislavě a teol. ve Vídni. Byl kaplanem na Myjavě, farářem v Bzincích, na Brezové. Od r. 1878 vydával časopis Korouhev na Sionu, v níž horlivě burcoval ev. lid z národního spánku.

Leška Štefan (* 21. X. 1757 na Vrbovcích, † 21. I. 1818 v Malém Kéreši), slov. buditel, učil se zprvu krejčím. V Bratislavě byl varhaníkem a kantorem ev. církve a současně korektorem slov. knih a redaktorem Prešpurských Novin. Odtud odešel za faráře do Salib, r. 1796 byl superintendentem v Praze, od r. 1809 farářem v Malém Kéreši. Psal kromě veršů knihy náboženské a hospodářské a sbíral pro Dobrovského a Palkoviče látku pro jejich slovníky. Pokusil se o srovnání češtiny s mateřštinou ve spise Elenchus (1825). Jeho Nová kniha zpěvů křesťanských, vydaná r. 1796 v Praze, byla dlouho kostelním zpěvníkem v Čechách.

Leška V. A., pseud. J. Valeška.

Lešná, o. na Mor., okr. Val. Meziříčí, 527 č. ob. Zámek, hřebčinec.

Lešnjanin Milojko (1830—1896), srbský generál, velitel ve válkách 1876, 1877—1878, 1885.

Lešnjanin Rajko Jovanović (1826—1872), srbský ministr spravedlnosti, organisátor soudnictví v Srbsku.

Lešno (Leszno), pol. m. v Poznaňsku. 16.506 ob. Vyváží stroje, železný nábytek, líh, pivo, má obchod dobytkem a obilím. L. po usazení Českých bratří r. 1547 bylo střediskem č. exulantů. (○ Komenský.)

Lešť, o. na Slov., okr. Modrý Kameň, 791 č. ob.

Leštěnce (galenoidy), nerosty vzhledu kovového, obyčejně šedé až černé, tv. 1—3, snadno štipatelné. Sem patří sirné sloučeniny kovů nemagnetických, na př. leštěnec olověný, antimonový a pod.

Leštěnec antimonito-měďný, ○ wolfsbergit.

Leštěnec kobaltový (kobaltin), síroarsenid kobaltnatý, CoAsS.

Leštěnec měděný, ○ chalkosin.

Leštěnec olověný (galenit), nerost, sírník olovnatý, PbS, s 86.6% olova, vyskytuje se v pravidelných krystalech, zejména v krychlích, též v různých agregátech od celistvých až do hrubozrnných, vyniká štěpností podle ploch krychle; olověně šedý, se silným leskem kovovým, spec. v. 7.3—7.6, tv. 2.5, tvoří žíly a ložiska, zejm. v starých formacích, spolu s rudami stříbra, mědi, zinku, antimonu, arsenu atd., v Rudohoří, na Harcu, v Nasavsku, v Čechách, v Anglii, na Urále Leštěnec je nejdůležitější olověnou rudou, protože často obsahuje též stříbro, též důležitou rudou stříbrnou. Připravuje se z něho glasura pro hliněné zboží.

Leštěnec olovnato-antimonitý, nerost, zinkenit, sulfoantimonitan olovnatý,

$$PbS \cdot Sb_2S_3,$$

nachází se v jehlicovitých, kosočtverečných krystalech a v podobě ocelově šedých stonků. Spec. v. 5.3, u Wolfsbergu na Harcu a j.

Leštěnec olovnato-arsenitý, nerost skleroklas, metasulfarsenitan olovnatý,

$$PbS \cdot AS_2S_3.$$

Leštění, hlazení zevnějšku určitých předmětů, aby bylo docíleno zrcadlovitého lesku.

Leština, o. na Mor., okr. Zábřeh, 960 č. ob.

Leštinský, pseud. Joz. Gašparíka.

Let, létání, pohyb zvířat (hmyzu, ptáků, některých ssavců a létacích ryb) ve vzduchu pomocí křídel, které působí jako jednoramenné páky. U hmyzu je létání nejvyvinutější. Svaly hmyzu se stahují ve vteřině stokráte, což mu umožňuje let velmi rychlý, čímž často vzniká zvuk. U ptactva podporuje let stavba tělesné kostry, silné prsní svaly, duté kosti. Ze ssavců létají jmenovitě netopýři. U ryb mohou se pohybovati někt. druhy krátký čas ve vzduchu (z rodu Exocoetus).

Léta, každoroční přírůstek dřeva, jevící se v průřezu soustředěnými kruhy. Děje se tak působením mízního kruhu.

Léta.

Létací útvar (fliegend...; volant; flying...), (sbor, eskádra, baterie, kolona atd.), voj. jednotka, která není vázána na své místo ve svazku armády nebo v bojové sestavě, nýbrž může operovati podle potřeby, na př. proti nepřátelským komunikacím, proti diversním jednotkám, partyzánským oddílům atd. Jejím hlavním znakem musí býti pohyblivost a rychlost; proto má býti buď na koních neb motorisována; ve válce námořní se skládá z rychlých (i bitevních) křižníků. — Naproti tomu letecký útvar je útvar letectva (Q4).

Letadlo (Luftfahrzeug, aéronef, aircraft), obecný název pro všechny přístroje létající ve vzduchu. Létání je buď statické (předmět je lehčí vzduchu) a sluje pak vzduchoplavba (Q3); stroje sem patřící se nazývají balony (Q3) neb vzducholodi (Q3), aerostaty. Anebo stroj letí dynamicky, t. j. složka tíže je přemáhána vlastní silou (motorem) přístroje, který se pak jmenuje letoun motorový (aeroplan, Flugzeug, avion), jsou-li jeho křídla pevná a pohybu dopředu se dosahuje vrtulí; nebo vrtulník (helikoptera), u něhož tíže se přemáhá vertikální vrtulí (zvl. druh je autogira); aneb je to letadlo s mávacími křídly, zv. orthoptra. Letadlo bez vlastní hybné síly sluje drak, je-li upevněno na provaze, spojeném se zemí, jímž je lze pohybovati, nebo větroň, kde se pohyb dopředu nahrazuje složkou tíže a vztlakem, daným složkou síly větru. Nejobvyklejší z letadel jsou letouny, pozemní (schopné přistávati na zemi) nebo vodní (hydroaviony, hydroplany), jež mohou se snésti na hladinu vodní. Rozdělujeme je na jednoplošníky (monoplány), dvojplošníky (biplany) a několikaplošníky (multiplany) podle toho, kolik etáží křídel mají. V obr. 1 je znázorněn rovnoběžník sil, na nějž lze rozložiti tlak vzduchu L, působící asi kolmo na křídlo. V tom jest vztlaková složka A; W je odpor. Letoun se volně vznáší, jestliže A = váze letounu G. Složka P pro pohyb dopředu se rovná stále odporu W. Tlak vzduchu $L = K . F . v^2$. F je nosná plocha v m^2, v je rychlost v m/sek., K je součinitel stanovený pokusy. — Proudění vzduchu kol nosné plochy. Rovná deska se nehodí pro nosnou plochu, ježto vyvozuje jen nepatrný vztlak a veliký odpor. Proudění na takové šikmé desce je znázorněno na obr. 2 víry, které se tvoří za deskou. Klenuté desky jsou rozhodně výhodnější. Vztlak se vyvinuje tlakem na přední stranu a ssáním na zadní straně. Při tom ještě nastávají veliké ztráty vířením. Takové jsou poměry u rovných ploch. U vypuklých (klenutých) ploch nastává přeměna energie proudění v tlak, podobně jako u injektoru, kde proudění s malým tlakem a velikou rychlostí se převádí na proudění s vysokým tlakem a malou rychlostí. Poměr tlaků je vidět na obr. 3.

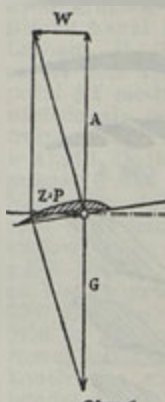

Obr. 1.

Obr. 2.

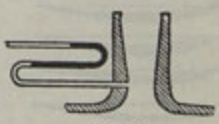

Obr. 3.

Je nutno, aby proudová vlákna plochu dokonale obepínala a pak se zase volně rozcházela. Takové výhodné proudění, kde čelní stěna křídla je úzká a sklon křídla malý, je znázorněno na obr. 4.

Obr. 4.

Proudokřivky se zúžují před křídlem a za ním; pod ním nastává podtlak, jenž křídlo nadzvédá. Nevýhodné proudění je znázorněno na obr. 5, kde je křídlo příliš

Obr. 5.

skloněno k dráze letu; při tom vznikají veliké ztráty síly vířením. Na obr. 6 jsou znázorněny směry proudokřivek u ptáko-

Obr. 6.

vého modelu. Důležitý jest profil nosné plochy (obr. 7); pro jeho posouzení rozhodují: a) vztlak na jednotku plochy, b) poměr odporu k vztlaku, c) konstrukční hle-

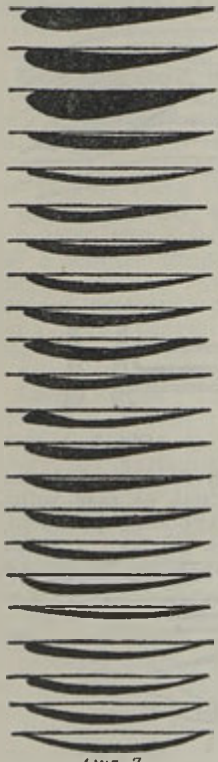

Obr. 7.

Obr. 8.

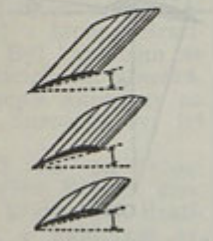

Obr. 9.

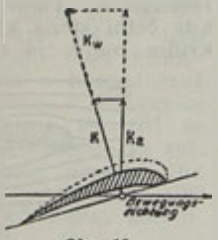

Obr. 10.

diska, d) poměr rovnováhy. a) Vztlak se mění s úhlem sklonu α. Vztlak má u klenutých ploch již při $\alpha=0^0$ vys. hodnotu; roste poměrně stejnoměrně s úhlem až do 12—15°, dále roste pomaleji k maximu 18° —25°. Při dalším zvětšování úhlu α vztlak náhle klesá. Všeobecně počítáme: koeficient K: při $\alpha=0^0$, $K_a=0.01$—0.02, při $\alpha=10^0$, $K_a=0.05$—0.07 kg/m² při rychlosti 1m/sek. Štěrbinami (průrvami) v křídlech (obr. 8) lze dosáhnouti zvýšení vztlaku s úhlem, až při $\alpha=45^0$ vzroste $K\alpha=0.25$ kg/m². b) Poměr odporu a vztlaku K_w/K_a udává hospodárnost křídla (obr. 9). Dříve se používalo jen tenkých křídel. Nyní se poznalo (Junkers), že nezáleží na tloušťce plochy, jen když se úměrně s tlakem zvětší též vztlak. Záleží tudíž jen pa poměru $K_w K_a$ (Q_a obr. 9 a 10). U Wrighta byl tento poměr 1:10, u novodobých nosných ploch se dosahuje hodnoty 1:20. c) Pokud jde o konstruktivní možnosti, jenejlepší tlusté křídlo, ježto může býti nejmenší, míti nejmenší rozpětí a veškerou výztuhu uvnitř. d) Rovnováhu rozeznáváme podélnou a postranní. Výslednice vzduchových tlaků a její působiště se mění při různých polohách letounu; to ztěžuje rovnováhu. Proto se vhodným profilováním hledí dosíci, aby se působiště co nejméně měnilo. Stabilita a řízení. Dříve se považovala za výhodnou nízká poloha těžiště. Dnes se to ukázalo nevýhodné, ježto to ztěžuje řízení. Příliš stabilní letoun není citlivý ke kormidlu. Při postranních nárazech větru se otáčí l. kol těžiště a výkyvy jsou tím větší, čím nižší bude poloha těžiště. Ovšem zase při veliké rychlosti letu se výkyvy zmenšují a hlubší těžiště je výhodné. Ke zvýšení boční stability letounu se křídla nasazují na trup skloněná k horizontále v určitém úhlu (dihedrální úhel), tvoříce tak V. Výhoda toho je patrna z obr. 11, kde je

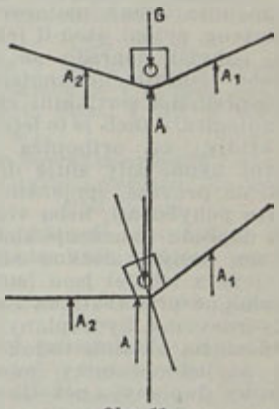

Obr. 11.

viděti, že průmět nadzvednutého křídla je menší než skloněného, tedy se vytvoří dvojice sil, (AG), přivádějící zvednuté křídlo zase do rovnovážné polohy. Problém samočinné podélné stability řešil Penaud podle obr. 12. Těžiště leží vpředu, tím nastává snaha letadla, převažovati se dopředu; rychlost se zvětšuje a tím také tlak působící na ocasní plochu, jenž

způsobuje vyrovnání stroje. Leží-li těžiště před působištěm výslednice vzduchových tlaků, je to výhodné též při přechodu z motorového letu k letu klouzavému. Za tím účelem se vrtule umisťuje

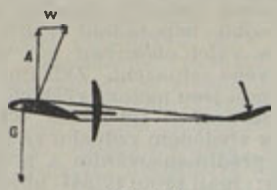

Obr. 12.

něco pod působištěm odporu W (obr. 13), takže vzniká dvojice sil (PW), která letoun natáčí do polohy příhodné pro klouzání. Konečně je důležitá též poloha působiště postr. tlaků. Velikým pokrokem bylo sklopení okrajů křídel (gauchissement) a pak zavedení křidélek (ailerons), kterými se mění vztlak po jedné nebo po druhé straně. Tak možno opisovati křivky při letu. Moderní letouny jsou však tak sestrojeny, že již působením směrového kormidla se nakloní o patřičný úhel, potřebný k otočce. Působení výškového kormidla je při normálních úhlech α samozřejmé; při vyložení kormidla do krajní polohy však jeho působení selhává. Výkon. Potřebný výkon závisí především na odporu W. Výkon $N_1 = W \cdot v$. Odpor $W = W_1 + W_2$, kde W_1 je t. zv. užitečný odpor křídel, W_2 je škodlivý odpor všech ostatních částí letounu. Výkon v HP je pak $N_1 = \frac{(W_1+W_2)v}{75}$. Při tom jest $W_1 = \frac{Kw}{K\alpha . g} a$ $W_2 = K . f . v^2$, kde f je čtvercová plocha stejného odporu, jako jest odpor všech škodlivých částí letounu. Konstrukční materiál. Především se používá dříví, ačkoliv v novější době se používá též spec. kovů (uralumin). Křídla, vzpěry a j. části mají míti profil podoby proudokřivek (slzovitý). Podvozek se staví z ocel. trubek, rovněž průřezu proudokřivek, na něm jsou umístěna kola (plováky) sloužící k přistání na zemi (neb na vodě). Strojní zařízení sestává z motoru, chladiče, nádrží pohonných látek a z různých přístrojů Vrtule je dvoukřídlá, dřevěná, v poslední době užívá se též kovových (obr. 14.). Technický vývoj. První pokusy s drakovými let. se datují z pol. XIX. st. R. 1842 postavil Angličan Henson model letounu, jenž však nebyl schopen létání pro nedostatečnou stabilitu. Pokrokem bylo, když r. 1871 vzletěl model francouzského letadla Pénaudova, hnaný pryžovým motorem. Od té doby se množí pokoušeli o stavbu letadel s motory parními, pneumatickými a j. Veliký význam teoretický mají práce Lilienthalovy a Langleyovy (Q$_3$), jichž výsledků prakticky využili bratří Wrightové, kteří r. 1904 podnikli již první motorový let, uživše automobilového motoru. Brasilan Santos Dumont provedl r. 1906 v Evropě první let 220 m za 21 vteřin. Jej překonal r. 1907 Francouz Farman letem 770 m za 52 vteřiny. Pak následoval Delagrange letem 3925 m za 6·5 min. Nemohouce regulovati postranní rovnováhu, nemohla tato letadla opisovati křivek, kdežto bratří Wrightové létali už 1905 v uzavřených kruzích. Dne 25. VII. 1909 přeletěl Blériot kanál La Manche a brzy po něm Latham. R. 1909 letěl Farman 234 km za 4½ hod. To byly výkony, kterými započal již moderní vývoj letectví. Rychle následovaly pokusy a stavby letadel po francouzském vzoru též v Německu a v Anglii. Do této doby spadají též první pokusy u nás, prováděné ing. Kašparem. Nastávala doba drobných konstruktivních zlepšování, takže před vypuknutím světové války měla již letadla motory o 100—250 HP, dosáhlo se rychlosti 200 km za hod. a prováděly se dálkové lety až 2000 km. Nejvyšší výšky bylo dosaženo 8150 m. Světová válka přinesla obrovský rozvoj letectví. Vynořily se nejrůznější konstrukce stíhacích a bombardovacích letadel, jakož i letadel výzvědných, a to jak v Německu, tak na straně dohodových států a Ameriky. Po válce byly letouny podrobeny obrovským konstruktivním změnám, takže se z přístrojů pokusných a strategických staly stroje nesporného hospodářského významu. Dne 4. VI. 1930 dosáhl Američan A. Souček výškového rekordu 13.157 m na Wrightově Apachi. V r. 1929 dosáhl Angličan Orlebar na hydroavionu Supermarine

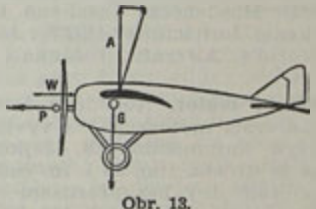

Obr. 13.

rychlosti 575·7 km za hodinu. Z největších výkonů poslední doby jest jmenovati různé transatlantické lety, zahájené Lindbergovým (Q$_3$) přeletem Atlantického oceánu a vrcholící letem 7905 km, jež

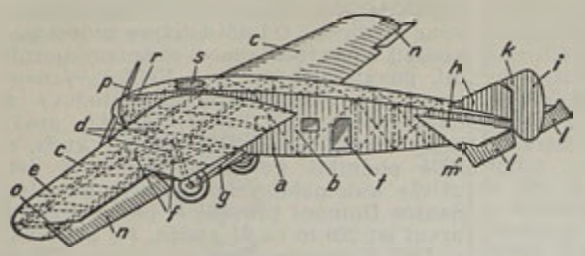

Obr. 14.
a trup, b kostra trupu, c křídla, d podélníky, e žebra, f křížové výztuhy, g podvozek, h ocasní plochy, i směrové kormidlo, k balanční ploška k l, l výškové kormidlo, m balanční ploška k l, n křidélka, o balanční ploška k n, p vrtule, r motor, s místo pro pilota, t místo pro cestující (kabina).

urazili Costes a Bellonte 27.—29. IX. 1929 na Breguet. Superbidonu. — B. Vrtulníky. Vzlétají tahem vrtule s vertikální osou. Letadlo se zvedá do výše touto vrtulí a pohyb dopředu obstarává vrtule druhá, normální. Rovnovážné a konstruktivní poměry jsou přibližně stejné jako u ostatních letadel. První myšlenka takového letadla vznikla již u Leonarda da Vinciho. Z přístrojů těchto se nejlépe dodnes osvědčila autogira Španěla de la Ciervy, která létá jako průměrný obyčejný letoun, může se však s pomocí vertikální vrtule, podobné křídlům větrného mlýnu, vznésti a přistáti téměř svisle k zemi. — C. Letadla s mávacími křídly. Napodob. ptačího letu patří mezi nejstarší pokusy člověka o stavbu letadel, bylo však doposud vždy neúspěšné, zejm. pro vel. váhu pohyblivých křídel. Tento typ má rozhodně malé naděje i do budoucna. — Literatura: Otto Lilienthal: Der Vogelflug als Grundlage der Fliegekunst (1889); Nimführ: Leitfaden der Luftschiffahrt u. Flugtechnik (1909). Eiffel: La résistance de l'air et l'aviation (1910) a Nouvelles recherches (1914); Bader: Flugzeugbaukunde (1924); Moedebecks Taschenb. f. Flugtechniker u. Luftschiffer (1923[1]); Jane: All the World's Aircraft (ročenka); revue Letectví.

Letadlový motor. Novodobé l. motory jsou spalovací motory (O_4) a vyvinuly se z motorů automobilových. Jejich konstrukce je určena tím, že l. m. často pracuje po celé dny bez přerušení (při letech transoceánských) a proto tu rozhoduje spotřeba pohonných látek a spolehlivost; u motorů letounů, od nichž se vyžaduje maximální výkonnosti, rozhoduje v první řadě lehkost. Rozeznáváme m. chlazené vodou a m. chlazené vzduchem, podle uspořádání válců jsou m. řadové, m. tvaru V, W a hvězdicové, podle přeměny pohybu posuvného v pohyb otáčivý, m. s válci stabilními a m. s válci oběžnými. U m. s válci stabilními se užívá obou způsobů chlazení a všech sobů uspořádání válců, u m. s válci oběžnými jen vzduchového chlazení. Zvláštní skupinou jsou motory výškové. U těchto se čelí zmenšené výkonnosti v zředěném vzduchu ve značných výškách předimensováním a překomprimováním; mají proto zvlášť objem. válce a vyznačují se neobyčejně vysokým kompresním poměrem, aby ve zředěném vzduchu mohly pojmouti množství vzduchu potřebné pro obyčejný výkon a stlačiti jej na potřebný tlak, kdežto v hustém vzduchu se přílišným tlakům čelí přiškrcením spalovacího vzduchu; nebo předem zhušťují spalovací vzduch, k čemuž mají skříňkové dmychadlo, poháněné hřídelem motoru. Počet otoček činí při přímém pohonu vrtule za 1 min. 1200—1400, při přechodu mezi hřídelem motoru a čepem vrtule u velkých motorů 1800—2500, u malých motorů až 4000 i více. S vysokým počtem otoček se zmenšuje jednotková váha, t. j. váha, připadající na 1 HP, kdežto spotřeba pohonných látek pro 1 hod. a 1 HP zpravidla stoupá. Jednotková váha a spotřeba pohonných látek se zlepšují vzrůstající velikostí motoru. Pro německé vzducholodní motory obnášela jednotková váha a spotřeba pohonných látek:

1900	25 kg/HP	400 g/HP hod.
1905	4 „	265 „ „
1910	3 „	240 „ „
1914	2 „	225 „ „
1917	1·5 „	200 „ „
1924	2·35 „	190 „ „

Poslední stoupnutí jednotkové váhy je vyváženo malou spotřebou pohonných látek. U rychloběžných velkých letadlových motorů s převodem (severoam., angl., fr.) byla jednotková váha stlačena až asi na 0·65 kg/HP, avšak spotřeba paliva je při tom asi 300 g/HP hod. Při motorech, běžících pomaleji, jednotková váha jest mezi 1·3 a 1·6 kg/HP, spotřeba pohonných látek mezi 230 a 200 g/HP hod. V Německu byla výroba letadlových motorů po světové válce skoro úplně zastavena. Za světové války vlivem vojenské správy (výzvědné letouny) se vyvíjel skoro výhradně jen řadový motor závodů Daimler, Maybach, Benz, Argus a NAG; stavba rychloběžných V-motorů a oběžných motorů, vzduchem chlazených, byla zanedbána. Poslední se stavěly až za své-

tové války podle franc. vzorů. Jenom závody Siemens-Schuckertovy přinesly samostatnou konstrukci tohoto druhu. Výškový motor vznikl v Bavorských motorových závodech (Bayerische Motoren-Werke, B. M. W.). Ve Francii byl kladen důraz spíše na malou váhu než na úspornou spotřebu pohonných látek (válečná letadla s maximálním výkonem) a vyvíjely se tam motory se stabilními (Anzani, Renault) a oběžnými válci (Gnôme, Le Rhône), jakož i vodou chlazené V-motory s převodem (Hispano-Suiza, Lorraine-Dietrich) a motory hvězdicové (Salmson). V Anglii a v Americe se staví upotřebitelné motory až od posledních let světové války, a to zvláště motory vodou a vzduchem chlazené, tvaru V, W a hvězdicové (Bristol, Napier, Rolls-Royce, Liberty).

Nejnovější typy letadlových motorů:

Jméno	chlazení	HP	kg/HP	g/HP hod.
Maybach	vodní	260	1·62	200
„	„	400	2·35	190
B. M. V.	„	185	1·54	210
„	„	220	1·29	223
Junkers	„	195	1·88	230
„	„	235	1·34	230
Siemens-Schuckert	vzduch.	100	1·5	250
Gnome, Le Rhône	„	180	0·91	330
Hispano-Suiza	vodní	300	0·87	255
„	„	450	0·66	286
Lorraine-Dietrich	„	1000	0·85	260
Salmson	„	500	0·87	260
Bristol-Jupiter	vzduch.	445	0·74	256
Napier-Lion	vodní	450	0·72	246
Napier-Cub	„	1000	0·92	228
Rolls-Royce	„	360	1·1	243
„	„	650	0·81	255
Liberty	„	400	0·89	220
Curtis	„	400	0·64	271
Packard	„	800	0·63	341

Leták, tištěný arch s krátk. obsahem, sloužící obyčejně k ovlivňování veřejného mínění, v novější době t. k reklamním účelům. Leták byl původním tvarem časopisu.

Letalita (lat.), úmrtnost; v lékař. statistice poměr úmrtí některého druhu nemoci k počtu onemocnění.

Letální (lat.), smrtelný.

Letanovce, o. na Slov., okr. Spišská Nová Ves, 731 čs. ob. Turistická chata Kláštorisko.

Letargie (z řec. lethe, zapomenutí), ospalost, netečnost; druh spavosti, jež nastává při těžkých horečnatých nemocech, mozkových chorobách, při narkotických otravách.

L'Etat c'est moi (fr., stát jsem já), proslulý výrok franc. krále Ludvíka XIV.

Letavice, ♌ meteory.

Letec, voj. je buď pilot (řidič letounu), nebo pozorovatel; mužstvo k tomu určené je odborně vyškoleno a provádí pozorování, fotografování a letecké útoky i obranu s letounů.

Letecká nemoc (balonová nemoc), zjevy, vyvolané výstupem do velkých výšek a rychlým sestupem, spočívající hl. na změně množství vdechovaného kyslíku.

Letecká poštovní doprava, zavedená v různých státech, přijímá pro tuzemsko obyčejné a doporučené dopisy všech druhů, malé balíčky a časopisy, pro cizozemsko tytéž dopisy, ale balíčky a noviny jen v určitých případech (informace na poště). Veškeré zásilky musí býti opatřeny nápisem: Leteckou poštou. Má se používati zvláštních známek a dopisy se dávají do leteckých poštovních schránek. Letecké poštovní známky byly vydány po prvé Italy r. 1917, r. 1918 Rakouskem a USA., r. 1919 Švýcarskem a Německem.

Letecká liga, sdružení pro propagaci letectví. V Čsl. Masarykova l. l. (MLL.) od r. 1926.

Letecká obrana, všecka opatření proti nepřátelským letadlům. Jsou buď pevná (balony, upevněné na zemi a opatřené sítěmi z ocelových drátů, zavěšených od balonu k balonu) a slují pak letecké překážky, kterými se chrání na př. města, velké průmyslové objekty a pod.; nebo pohyblivá (kulomety a děla, většinou automobilisovaná, neb i stabilní, ale otáčivá na středním obrtlíku, aby zasáhla co největší kus obzoru, dále světlomety, jimiž se cíle děl osvětlují za noci; k pevné obraně patří též dobrá zpravodajská služba radiotelegrafická. Nejlepší obranou jsou však vlastní stíhací letadla, která působí aktivně, vyhledávajíce nepřítele a potírajíce ho střelbou svých kulometů a děl.

Letecké bomby, pumy, vrhané s letadel; jsou tvaru kapkovitého nebo torpédovitého, s náplní velké účinnosti; bylo jich po prvé použito Italy v Tripoli 1912. Dělí se na trhací pumy k ničení objektů, granátové proti živým cílům, zápalné, dýmové (zastírací) a plynové bomby. Lehčí b. se vrhají ručně, pro těžké jsou zvl. shazovací zařízení, umístěná na bombardovacích letounech; pumy mají křídla, aby rovně letěly a letadla jsou opatřena mířidly, jež automaticky vylučují chyby, vznikající pohybem letadla, rotací země, větrem a p. Váha pum je 1000—2000 kg.

Letecké mapy, mapy, jimiž se může letec rychle a jistě orientovati a zachovati svůj kurs (kursové mapy); vyzna-

čují silnice, železnice a nádraží, osady, plochy vodní a lesní, bažiny, průmyslové závody a vyvýšeniny půdy. Popud ke kreslení l. m. vyšel r. 1888 od Moedebecka.

Letecké právo, souhrn právních norem, upravujících poměry, spojené s letectvím. Rozdělují se na právo domácí (tuzemské) a na právo mezinárodní. V l. p. domácím upravuje si stát vlastní poměry v letectví, musí však při tom bráti zřetel k mezinár. úpravě, je-li k tomu smluvně zavázán. První pokusy s mezinár. úpravou nových poměrů, vzniklých úspěšnými pokusy aviatiků na stále dokonalejších strojích, datují se již od r. 1902, ale ani do vypuknutí svět. války v r. 1914 nevedly k positivním výsledkům. Jedině některé státy uzavřely letecké smlouvy se sousedními státy, týkající se zvl. letu domácího letadla přes cizí území. Technické zdokonalení strojů a tím i rychlý rozvoj letectví za svět. války vynutily si to, že již do mírových smluv byla vložena ustanovení o volné možnosti přeletu strojů vítězných států nad územím států poražených (Něm., Rak., Maď., Bulh. a Tur.). Současně byla ustavena t. zv. vzduchoplavecká komise při mírové konferenci, která v krátké době podrobně zpracovala všechen materiál a vtělila jej v úmluvu o úpravě letectví z 13. X. 1919. Tato úmluva byla během několika následujících let schválena řadou států. ČSR. ji ratifikovala dne 23. XI. 1923. Obsahuje předpisy veřejného l. p. a hlavní její zásady jsou: uznává se výlučná a ničím neomezená svrchovanost každého státu ve vzduchovém prostoru kolmo nad jeho územím. V době míru jest dovoleno létati nad cizím územím při zachování umluvených podmínek. Každé letadlo musí míti urč. národnost, jež se musí říditi podle státu, jehož občanům náleží. Musí býti zapsáno v leteckém rejstříku. Každý smluvní stát má právo, aby cizím letadlům zakázal let nad přesně určenými pásmy svého území (t. zv. zakázaná pásma). Důvodem zákazu může býti zájem veř. bezpečnosti neb zájmy vojenské. Třaskaviny, zbraně a váleč. materiál nesmějí býti letadlem dopravovány přes cizí území. Lze zakázati i dopravu a užívání fotograf. přístrojů. Při zřizování mezinár. leteckých linek jest třeba výslovného souhlasu všech států, nad jejichž územím má linka vésti. Jinak při jednotlivém letu může letadlo volně přeletěti bez přerušení celé území cizího státu, ale jest povinno přistáti ihned, jakmile mu začnou býti dávány předepsané světelné signály. Vojenská letadla musejí však míti předchozí souhlas dotčeného státu, přes jehož území chtějí přeletěti. Výkonným a současně poradním orgánem jest stálá mezinárodní letecká komise (Commission internationale de navigation aérienne) v Paříži. — Soukromé l. p. není dosud mezinárodně upraveno, ačkoliv o tom bylo již několikráte jednáno na mezinár. kongresech Mezinárodního právního leteckého výboru (též v Praze r. 1922). ČSR řídí se pro vlastní území zákonem č. 172/25 Sb. z. a n., který zajišťuje státu převážný vliv na poměry v letectví a upravuje i vztahy soukr. osob k němu (předpisy o let. rejstříku a o náhradě škody letadlem způsobené).

Letecké rekordy.

Některé rekordy lehkých avionů:

Rychlost na 100 km: Jednoosobní, 3. kategorie (váha 200—350 kg): kapitán Broad, Velká Britanie, stroj De Havilland, Tiger-Moth (motor týž, 32—130 HP), 24. VIII. 1927, výkon **300·1 km/hod.**

Výška: Jednoosobní, 3. kategorie (váha 200—350 kg): Woldemar Voigt, Německo, Akademische Fliegergruppe Darmstadt D 18 (motor Armstrong-Siddeley, Genet Major, 100 HP), 23. V. 1930, výkon **8142 m.**

Vzdálenost v uzavřeném okruhu: 1. kategorie, dvojosobní (váha 280—400 kg): R. Donati & Capannini, Italie, stroj Fiat A. S. 1 (motor týž A 50, 95 HP), 19. a 20. I. 1930, výkon **2746·2 km.**

Vzdálenost v přímce: 3. kategorie, jednoosobní (váha 200—350 k): D. S. Zimmerly, USA., stroj Barling NB 3 (motor Armstrong-Siddeley, Genet, 80 HP), 17. VII. 1929, výkon **2655·464 km.**

Trvání v okruhu: 3. kategorie, jednoosobní (váha 200—350 kg): Maryse Bastié, Francie, stroj Klemm (motor Salmson, 40 HP), Le Bourget, 2.—4. IX. 1930, výkon **37 h. 55 m.**

Některé československé mezinárodní rekordy:

Rychlost na 500 m, užit. zatížení 500 kg: Škpt. J. Kalla, stroj Letov Š 516 (motor 1 Asso, 800 HP), 12. X. 1930, výkon **276·375 km/hod.**

Rychlost na 1000 m, užit. zatížení 1000 kg: Prap. Vojtěch Svozil, stroj Aero A 42 (motor 1 Asso, 800 HP), 20. IX. 1930, výkon **252·38 km/hod.**

Letectvo (Flugtruppen; troupes aériennes; air-force), druh voj., konající službu při letadlech. Je buď zvláštní částí branné moci, vedle vojska a námořnictva (Velká Britanie, Italie), neb jen vzl. zbra-

Tabulka leteckých rekordů.

Rekordy světové (aviony a hydroaviony).

Druh		Letec a země	Stroj	Motor	Datum	Výkon
Trvání	I.	U. Maddalena a F. Cecconi Italie	Savoia-Marchetti S 64 bis	1 Fiat A 22 T	30. V. — 2. VI. 1930	67 hod. 13 min.
Vzdálenost v uzavřeném kruhu	II.	U. Maddalena a F. Cecconi Italie	Savoia-Marchetti S 64 bis	1 Fiat A 22 T	30. V. — 2. VI. 1930	8188·8 km
Vzdálenost v přímce	III.	Costes a Bellonte Francie	Breguet „Superbidon"	Hispano-Suiza 600 HP	27. a 29. IX. 1929	7905·14 km
Výška	IV.	A. Souček USA.	Wright „Apache"	1 Pratt a 1 Whitney Nasp 450 HP	6. III. 1930	13.157 m
Rychlost	V.	A. H. Orlebar Vel. Britanie	Supermarine S 6.	1 Rolls-Royce R	12. IX. 1929	575·7 km/hod.
Rychlost na basi 3 km	VI.	Adj. Bonnet Francie	Bernard-Hubert V 2	1 Hispano Suiza 500 HP	11. XII. 1924	448·17 km/hod.
Největší užitkové zatížení na výšku 2000 m	VII.	D. Antonini Italie	Caproni 90 P. B.	6 Isotta-Fraschini Asso 1000 HP	22. II. 1930	10.000 kg

ní, jako pěchota, dělostřelectvo, jezdectvo atd. V prvém případě je podřízeno ministestvu letectví, v druhém min. Národní obrany. Dělí se na stíhací, bombardovací, průzkumné, pozorovací a j. — Civilní l. obsahuje souhrn všech leteckých linek (aerolinií) s jejich materiálem i mužstvem; podléhá ministerstvu dopravy (někde pošt n. obchodu). Německo smí míti jen l. civilní (od Versailleské konference), ale civilní stroje se snadno dají přeměniti na vál., proto tam, kde je zvl. min. letectví, podléhá mu i l. civilní. — Voj. l. sloužilo původně jen k pozorování a průzkumu na blízko (balony, vzducholodi), teprve za světové války se uplatnilo jako velmi důležitá zbraň nad souší i nad mořem. Organisováno je ve větší a menší jednotky, (eskadry, brigády, pluky [v ČSR. 4 pl.], perutě, letky atd.); zbraní jsou děla menší ráže, kulomety a letecké pumy. Personál se dělí na mechaniky (piloty), pozorovatele (někde i střelce) a specialisty, materiál na letouny (O_4) různ. druhů, řiditelné vzducholodi, balony volné a upoutané, dále různ. obranné prostředky proti nepřátelským letadlům (světlomety a j.). Potřebují dále letišť, leteckých dílen pro opravy (třeba i továren pro stavbu letadel), hangárů a j. pomůcek. Důstojníci musí míti značné technické vzdělání (motor, dělo, radiotelegrafie, navigace vzduchová, meteorologická služba atd.).

Le Tellier (le-telie) Michel /1603—1685), franc. státník, 1643 stát. sekretářem, od 1677 ochráncem pečeti.

Le Tellier Michel (1643—1719), učitel literatury a filologie v Paříži, 1709 zpovědník Ludvíka XIV.; odpůrce jansenismu.

Lethbridge (lethbridž), město v již. kanad. provincii Alberta, (1926) 10.893 ob.; důlež. zemědělské ústředí a středisko bohatých uhelných slojí.

Léthé (řec., zapomenutí), v řec. bájesloví řeka v podsvětí, z níž zemřelí pili, aby zapomněli na pozemský život.

Lethière (letiér) Guillaume (vlastně Guillon) (1760—1832), franc. histor. malíř, 1811—15 ředitel franc. akademie v Římě.

Lethrus, rod brouků listorohých, ○ viničník.

Leti, vápencové souostroví v Malých Sundech.

Letić Georgije, Dr. (* 1872), biskup temešvárský; psal odb. články a vyd. sbírku vánočních poselství.

Letičev, městys v západ. Ukrajině, (1926) 7158 obyv.

Letinský, D. V., pseud. D. V. Lambla.

Letiny, o. v Č., okr. Přeštice, 422 č. ob. Slatinné, železité, sirné a solné lázně uprostřed lesů.

Letiště (Flugplatz, aerodrome), přístav pro letadla, odkud vyletují, kam přistávají a kde mohou býti uschována (v hangárech ○), opravována a zásobována. Jsou pravidlem ve velkých městech, mezi nimiž je letecká doprava, nebo ve voj. posádkách. Podléhají zvl. zákonu (leteckému); vyžadují velké roviny nebo vodní plochy (pro hydroplany) a mají pravidelně: Startovací a přistávací dráhu, hangáry, dílny, zásoby pohonných hmot, stanice pro službu hlídací, poštovní, radiotelegrafickou a radiotelefonickou, meteorologickou, stavení pro personál, výdejny lístků a l. pro vzducholodi, též kotvicí stožáry, k nimž se vzducholodi připevňují.

Letka (Staffel; escadrille, squadron), letecká jednotka, odpovídající setnině; je zároveň základem taktického užití letectva. Má 10—12 letounů, jednotného druhu (bombardovacího, přezvědného, pozorovacího, stihacího a p.).

Letkolusk, ○ Erythrina.

Letkov, o. v Č., okr. Plzeň, 408 ob.

Letkovice, o. na Mor., okr. Brno, 460 ob.

Letky, pera v křídlech ptáků.

Letky-Libčice nad Vltavou, o. v Č., okr. Praha-venkov, 2318 ob., 2 chem. továrny, cihelny.

Letná, rozsáhlé sady na výšině mezi Hradčany, Stromovkou a Bubny v Praze; četná hřiště.

Letňany, o. v Č., okr. Praha-venkov, 718 č. ob. Vojenská továrna letadel.

Letní čas, ○ čas letní.

Letničie, o. na Slov., okr. Skalica, 508 ob.

Letninský K., pseud. Karla Lambla.

Léto, roční doba, jež astronomicky počíná, když dosáhlo slunce největšího oddálení od rovníku, a končí návratem slunce k rovníku. Podle gregoriánského kalendáře trvá na sev. polokouli od 22. (v přestupném roce od 21.) června do 23. (v roce před přestupným rokem 22.) září. Na j. polokouli od 22. prosince do 21. (20.) března.

Létó, řecká bohyně, v mythu milenka Diova; byla pronásledována Hérou, až našla své útočiště na (dříve plovoucím) ostrově Délos, kde porodila Apollóna a Artemidu. V Boiotii byla považována za starší choť Diovu před Hérou.

Letohrádek, letní bydliště, hl. šlecht.

Letocha K., pseud. B. J. Knechtla.

Letonice, o. na Mor., okr. Vyškov, 1118 č. ob.

Letopis Matice Srpske, srb. liter. a pouč. časopis; vycházeti počal jako Letopis Serbske 1825 v Budíně (Pešti) a později v Nov. Sadě pod nynějším názvem.

Letopis timočke eparhije, vych. v Zaječaru od roku 1923. Všímá si etnografie a folkloru.

Letopisy, ○ annály.

Letopisy, hist. spisy ve staré srb. literatuře, jež svůj vzor i jméno vzaly podle řec. chronografů. Nejprve se srbská data hist. objevují jako doplňky, pak jako samostatný druh. První známý počát. srb. analistiky je Tipik Romanův, z r. 1382 z Chilandaru, pravé srb. Letopisy vznikly ke konci XIV. st., 1. 6 starších, delších, formál. vypracovanějších, 2. na 50 mladších, kratších, pouhých záznamů, bez stylové péče. Mladší sebral P. J. Šafařík, po něm Lj. Stojanović. Soupis s bibliografií ○ Pavle Popović, Pregled srpske književnosti, 1920, 3 vyd. — ○ annaly.

Letopisy české vznikají až ve XIV. stol. z doplňování starších kronik. Hl. jsou: Kronika Pivničkova, Přídavky Bartoše z Drahynic, Beneše z Hořovic, Rukopis křižovnický, kapituly vyšehradské, Kronika Jana z Janštorfu, Letopisy Slavatův, Mikuláše Dačického a j. — Sebral a vydal je r. 1829 Palacký pod názvem: Staří letopisové čeští.

Letopočet udává řadu roků od stanovené histor. významné události (stvoření světa, narození Kristovo, založení Říma, prvá olympiáda, útěk Mohameda z Mekky do Mediny a pod. (○ éra, kalendář, chronologie).

Letora, povaha lidská. Podle řec. rozlišení rozeznává se charakter cholerický, flegmatický, melancholický a sanguinický. Dnes se užívá t. zv. teorie typů (○ typy, typologie). Dělidlem je tu citlivost nervové reakce na vnitřní i vnější popudy. Tytéž zákony možno přenésti i na zvířata, u kterých rozeznáváme dvě základní: sanguinickou (živou) a flegmatickou (klidnou).

Letorost, jednoletý výhonek s pupeny a listy.

Letošník Josef (1847—1912), řed. uč. ústavu v Jičíně, č. pedagog. spisovatel a komeniolog.

Letošov, o. na Mor., okr. Vyškov, 420 č. ob.

Letoun, letadlo (O₃) soustavy drakové, těžší než vzduch. Je buď pozemní, zařízený ku přistávání na pozemním letišti a má podvozek s pruženými koly, jímž se při vzletu rozjíždí (aeroplan, avion), aneb vodní, způsobilý přistáti na vodě, jehož podvozek je nahražen loďkou nebo plováky, které jej nesou na vodě (hydroavion, hydroplan). Jsou také kombinace obou systémů (l. obojživelný, amfibion), které mohou přistávati na souši i na vodě. K startování se též užívá (hl. na lodích) t. vz. katapultů, které vymrští l. do vzduchu, kde už začne působit vrtule a výškové kormidlo. Letounové lodi mají zase naopak širok. palubu, na níž mohou l. přistávati a startovati jako na letišti. K tomu konci se užívá brzdění kol, aby se doběh zmenšil. L. jsou obecně buď jednoplošníky (monoplány nyní převládají), nebo několikaplošníky (multiplány). Jednoplošník, mající křídla nad hlavou pilota, sluje parasol. Dvouplošníky (biplány), mající dvě poschodí křídel, mívají někdy hoření křídla větší než dolní (sesquiplany). Konstrukce l. je buď celá dřevěná, nebo celá kovová (dural, ocel); v poslední době se mnoho uplatňuje konstrukce smíšená (kompositní). L. pro civilní potřeby jsou závodní, turistické, školní (s dvojitým řízením, pro učitele a žáka), poštovní a dopravní (pro čtyři a více osob; s kabinami až pro 20—27 osob, na př. Fokker a Dornier) a sanitní. Tyto jsou na přechodu k l. vojenským, mezi nimiž rozeznáváme: stihací (s velkou stoupavostí a obratností a největší rychlostí), pozorovací a zvědné (velká stabilita, dobré bezdrátové zařízení), bombardovací (veliká nosnost). Motor je buď jeden ve spojení s jedinou vrtulí, nebo více za sebou (tandem), nebo vedle sebe (pro více než jednu vrtuli). Vrtule jsou ze dřeva nebo z kovu; tyto se v poslední době vždy více uplatňují; jejich křídla mohou být pohyblivá (seřizovatelná na zemi a natáčivá za letu). L. jsou velké, prostřední a malé (letounky); jejichž nosná plocha je podle toho 350—40—24 m²; motorová síla 2000—100—12 HP.

Letouni (Chiroptera), ssavci, jejichž ruce jsou přetvořeny v létací ústrojí. Předloktí prodlouženo a tři poslední prsty jsou delší než paže. Mezi prsty napjata létací blána. Palec volný, opatřený silným drápem. Nohy pětiprsté. Krátký trup i krk, podlouhlá hlava s velikými ústy, tělo poměrně malé, ale ohromně zvětšené ruce činí l. zdánlivě většími než jsou ve skutečnosti. Kožní výrůstky na nose a uších, které jsou veliké a pohyblivé. Sluch výtečný. Na zemi těžko jen belhají. Obratní letouni, ač v letu se udržují pouze máváním křídel, vznášeti se jako ptáci nemohou. Noční zvířata. K nim patří Kaloni (O₃).

Letov (Letau), o. v Č., okr. Podbořany, 360 ob. (45 č.). Hnědouhelné doly.

Letovací dmychavka, kovová trubice k foukání plamene při letování a při analyse anorganických látek, zvl. nerostů; skládá se obyčejně z přímé, poněkud kuželovité, na širším konci troubelem opatřené mosazné trubice, k jejímuž užšímu konci je připojen poněkud širší váleček, v němž se usazuje vlhkost z vydechovaného vzduchu a jenž na straně je opatřen kolmo nasazenou, krátkou, úzkou, rovněž kuželovitou trubičkou s platinovým hrotem, opatřeným jemným otvorem (O₃ obr.). Platinový hrot dmychavky při používání přiloží se k plášti olejového, lihového nebo plynového plamene, při čemž troubelem vhání se do dmychavky plice-

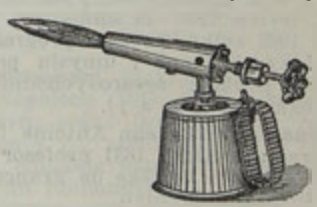

Letovací lampa.

mi nebo pomocí dvou gumových balonků stejnoměrný proud vzduchu. Ve vzniklém plameni rozeznáváme vnitřní, redukční a vnější, oxydační pásmo (O₃ plamen). Dmychavkou zkoumané látky zahřívají se na kousku dřevěného uhlí, platinovém plíšku nebo na jiném podkladu, po případě v úšku z platinového drátu, samotné nebo smíchané s vhodnými reagenciemi (soda, fosforečná sůl, borax) a pozoruje se jejich chování v plameni oxydačním a redukčním, tavitelnost, těkavost, vlastnosti ev. vyredukovaného kovu, na uhlí vznikající nálet kysličníků, vlastnosti v platinovém úšku se tvořící fosforečné nebo boraxové perličky atd. Takovým způsobem lze často velmi rychle vyšetřiti povahu zkoumané látky.

Letovací tekutina, O₃ letování.

Letování (spájení), spojování dvou kovů roztaveným kovem (pájkou), obyčejně mědí, zinkem, cínem. Spojované kovy

nutno potříti boraxem, aby pájka přilnula. L. je buď na tvrdo neb na měkko (cínem, olovem); na místech spoje nutno kovy potříti letovací vodičkou (kyselina solná, nasycená zinkem a salmiakem).

Letovice, ms. na Mor., okr. Boskovice, 3134 č. ob. Konvent Milosrd. bratří s nemocnicí, zámek. Keramický a textilní průmysl.

Letovisko, letní pobyt obyv. velk. měst.

Letovský Jan M., pseud. J. Bárty.

Letovský Vojtěch (* 26. XII. 1858 v Rychnově n. Kn.), gen. čsl.; účastnil se bojů v Bosně 1878, sloužil u gen. štábu a rúz. pěších pluků, reaktivován r. 1914 a vedl s úspěchem brigádu při prvních bojích v Srbsku, 1915 velitel Lvova; 1918 se přihlásil do služeb čsl., bojoval 1919 za války československ.-maďarské u Lučence a Zvolena jako velitel arm. skupiny. Koncem 1919 dán do výslužby.

Łetowski Juljan, vl. jm. Książek Władysław (1857—1897), dramatik a novelista polský.

Łetowski Ludwik (1786—1869), pol. spisovatel a biskup krakovský.

Le Trocquer (le-troke) Yves (* 1877), inženýr, franc. politik, 1919 poslancem republik. levice, 1920—24 ministrem práce, vytyčil 1922 velký stavební program pro franc. řeky, jejž měl v úmyslu provésti (vogeský průkop, severovýchodní průplav, regulace Rony a j.).

Letronne (letron) Jean Antoine (1787—1848), franc. badatel, 1831 profesor dějin a archeologie na Collège de France, 1840 gener. inspektor archivů.

Lettow-Vorbeck Oskar von (1839—1904), něm. voj. spisovatel.

Lettow-Vorbeck Paul Emil von (* 1870), něm. gen.; sloužil u dělostř., hl. v koloniích; za svět. války se vyznamenal jako vrchní velitel v Něm. Vých. Africe, kde od 1914 mařil všecky pokusy mnohem silnějších brit. vojsk, aby zajala jeho oddíly. Ustoupil již téměř bez střeliva koncem 1917 na portug. území, kde byl internován. R. 1919 velitelem Reichswehr. Sp.: Meine Erinnerungen aus Deutsch-Ostafrika (1919).

Lettre (franc., lätr), list, dopis; l. de change (-dõšanž), směnka; l. de créance (kreáns), pověřovací list; l. de défi (-defi), odpovědný list; l. de récreance (rekreáns), odvolací list vyslance atd.; l. de marque (-mark), zajímací list (povolení k zajímání nepřátelských korábů v čas války); l. de répit (-repi), list zdvořilosti, moratorium; l. de voiture (voatýr), nákladní list.

Lettres de cachet (franc., zapečetěné dopisy), pověstné rozkazy franc. králů před Velkou revolucí, jimiž byly osoby nepohodlné a v nemilost upadnuvší vypovídány ze země nebo bez rozsudku posílány do Bastily.

Lettsomit, nerost, vodnatý síran hlinito-měďnatý; nachází se v podobě vláskovitých, kosočtverečných krystalů, tvořící sametu podobné povlaky.

Letušky (Galeopithecidae), čel. z řádu hmyzožravců, s velmi zakrnělými dolními řezáky a létací blanou, rozpjatou mezi krkem, končetinami a ocasem a pokrytou jemnou srstí, která slouží jako padák k prodloužení skoků. L. jsou velikosti kočky, s končetinami o 5 prstech se vztažitelnými drápky, hlavou poměrně malou a čenichem velmi prodlouženým. L. indická (kaguan, G. volans L.; obr.) žije na Malacce, Molukkách a ostr. Sundských, l. filipinská (G. philippinensis Wthr.) na Filipínách a je menší předešlé. L. živí se plody a hmyzem.

Lety, o. v Č., okr. Písek, 525 č. ob.

Lety, o. v Č., okr. Praha-venkov, 347 č. ob. Zelinářství.

Letz Štěpán (* 1900), redaktor Národ. Novin a spisovatel, býv. člen činohry Sloven. Nár. divadla v Bratislavě. Novely: Obyvatelia dvora.

Letzel Jan (1880—1925), český architekt v Egyptě a Japonsku.

Lěu (plurál lei, lev), rumun. početní jednotka a stříbrná mince o 100 bani, ražená na číslo franku = 0.952 K; 20 lei byly zlaté, stříbrné byly 2-, 1- a ½ lěu.

Leubner František (* 13. VIII. 1867), farář a spis. ve Vliněvsi u Mělníka. — Verše: Na okrajích kancionálu života, 1897; Balady a legendy, 1896; Cantantibug organig, 1909; Smrt kmotřička, 1910; K západu, 1911. Jest to část velké sbírky: Mlhy, jež tvoří: V troskách cizích chrámů. Van od východu. K západu. Doma.

Leucadendron Herm., rod rostlin z čeledi stříbřencovitých (Proteaceae), stromy n. keře s kožovitými listy, s květy buď v paždí listenů n. tvoří strbouly na konci větví. Plod je široký ořech, uzavřený strboulovými listeny. V Kapsku čítá na 70 druhů.

Leucaena Benth., rod rostlin citlivkovitých, stromy n. keře s dvojitě zpeřenými listy, bílými květy a zploštělými lusky, 9 druhů zvl. v záp. Americe. L. glauca Benth. rostoucí v Jižní Americe, na Jamaice a ostr. Bahamských.

Leucin, $C_6H_{13}O_2N$ (kys. aminokapronová), jest velmi rozšířen v zvířecím organismu, kdež vzniká při trávení bílkovin účinkem trypsinu (O_3), dále při hnití klihu, bílkovinných látek (proto jest ob-

sažen ve starém sýru) a účinkem kyssírové nebo žiravin na tyto látky a mozkovou tkáň. Tvoří bezbarvé krystaly bez zápachu, rozpouští se ve vodě, málo v alkoholu, v éteru se nerozpouští.

Leucit (amfigen), nerost, křemičitan hlinito-draselný, $4SiO_2Al_2O_3 . K_2O$; nachází se většinou v dobře vyvinutých krystalech, zřídka narostlý nebo v zrnitých agregátech; má barvu světle zelenou, lesk skelný, bývá poloprůhledný až pouze na hranách průsvitný, tv. 5.5—6. Krystaly svým tvarem zdají se býti pravidelným ikositetraëdrem (leucitoëdrem), skládají se však z mikroskopicky slabých lupénků s dvojlomem. Teprve zahřátím na 265° stávají se tyto krystaly isotropními a pravidelnými; ochlazením nastává opět dvojlomá přestavba krystalů v dvojče. Leucit větráním mění se snadno v kaolin; nachází se výhradně v eruptivních horninách, jest součástí leucitového čediče, trachytu a fonolitu (leucitofyru), vyskytuje se zvláště ve vesuvské lávě.

Leucitit, mladá rozlitá vyvřelina, hl. láva v okolí Říma a v Albánských horách. U nás v Českém Středohoří. Skládá se z leucitu a augitu.

Leuckart Friedrich Siegmund (1764—1843), něm. zoolog, prof. ve Freiburce.

Leuckart Rudolf (1822—1898), něm. zoolog, profesor v Lipsku.

Leucochloridium paradoxum, rozvětvený, v jantarovém hlemýždi žijící a v jeho celém těle se rozšiřující zárodek ssavého červa Urogonimus macrostomus Rud., jenž žije ve střevě jistých červožravých zpěvných ptáků, žijících na vodě.

Leucojum L. (bledule), rod rostlin z čeledi amarylkovitých (Amaryllidae), nízké cibuliny se vzpřímenými listy, nahými stvoly s jedním n. několika zvonkovitými květy; hl. ve Španělsku, Mauretanii, Alžírsku a na Korsice. L. vernum L., b. jarní, ve stř. a j. Evropě, ve vlhkých listnatých lesích, kvete často již v únoru; má převislý, bílý květ na konci jedno-, zřídka dvoukvětého stvolu. L. aestivum L., b. letní, větší než předešlá, přichází na vých. až do Malé Asie a kvete od května do července.

Leuconostoc, druh bakterií, působ. kvašení žabího potěru.

Leudes (lidé), u Franků vysocí vasalové a též i poddaní; leudesamio, přísaha lidí. ○ domestici.

Leuchtenberg Eugène de Beauharnais, vévoda z L., kníže z Eichstädtu (1781—1824); doprovázel r. 1796 Bonaparta do Italie a Egypta, r. 1805 vicekrálem ital., r. 1812 zachránil s Neyem trosky Grande armée, 2. V. 1813 rozhodl vítězství u Lützenu a bojoval dlouho v Italii pro Napoléona.

b) a)

Bledule jarní.
a) kvetoucí rostlina.
b) květ.

Leuchtenberg Maximilian Eugen Joseph Napoléon (1817—1852), syn předešl., po smrti svého bratra Karla Augusta vévodou z L., oženil se 1839 s velkokn. Marií Nikolajevnou (1819—76), stal se knížetem Romanovským.

Leuchtenbergia Fisch. et Hook., rod rostlin z čeledi kaktovitých (Cacteae), s jediným druhem L. principis Hook. z Rio del Monte z Mexika, válcovitá s velmi dlouhými hranatými bradavčitými hrbolky.

Leukaemie (řec.), chorobné bujení leukocytů, tvořících tkáň s navenek zvýšenou činností. Příčiny této regulativní poruchy tvoření se krve v lymfatickém systému a v kostech jsou neznámy. Nemoc, jež trvá 3—4 leta, končí smrtí. Rozeznáváme: 1. Chronická lymfadenosa. Počíná se zvětšením lymfatických žlaz a sleziny, jež zůstávají bez bolesti. Časem ubývá tvoření červených krvinek, nemocní se stávají plachými. 2. Akutní lymfadenosa projevuje se rychlým, často bouřlivým průběhem, horečkou a snětivými vředy na ústech. Nemocný umírá v několika měsících. 3. Chronická myeloická l. (myelosa) dlouho se neprojevuje, až způsobí vzdouvání sleziny a jater, jež se jeví potížemi zúženého břišního prostoru. Kromě toho též horečka,

bledost, bolesti v kostech, u mužů též priapismus; v posledním stadiu dochází často ke krvácení. Nemocní poznenáhlu umírají. 4. Akutní myelosa jeví asi tentýž obraz, přesto dostavují se sklony ke krvácení ze sliznic vedle těžkých znaků, často též septické onemocnění, zánět jazyka atd.

Leukas (novořec., Leokas, ital. Santa Maura), nejsevernější ze středních iónských ostrovů, 287 km², asi 38.000 ob. Hl. m. Leukas (za doby Turecké Hasnaxiki), (1920) 4815 ob., sídlo biskupa, r. 1825 bylo zemětřesením úplně zničeno.

Leukippé, v řec. bájích dcera Minyova; roztrhala se svými sestrami svého syna, byvši uvedena Dionysem v bakchantské šílení, načež všecky byly Hermem proměněny v noční ptáky.

Leukippos, 1. mytologický král messénský. 2. L., řec. filosof z Milétu; žil r. 450, prý učitel Demokritův, zakladatel atomismu.

Leuko- (řec), ve složeninách značí bílý.

Leukopenie (řec.), přechodné zmenšení počtu bílých krvinek.

Leukoplast, kaučukový přílep, obsahující bílý kysličník zinečnatý.

Leukoplasty (řec.), chloroplastům (chromoplastům) homologické, bezbarvé, zrnité, dělením se rozmnožující součásti četných rostlinných buněk. Vystupují často jako škrobotvory, v nichž asimilací chlorofylových tělísek vznikající škrob se ukládá přechodně v podobě zrnek.

Leukopyrit, nerost, kyz arsenitý.

Leukosloučeniny (leukozásady), redukcí četných organických barviv vznikající, většinou bezbarvé sloučeniny, které oxydací lze snadno převésti v původní barvivo.

Leuktra, místo ve staré Boiótii, prosluté vítězstvím Epameinónda nad Spartou r. 371 př. Kr.

Leuthold Heinrich (1827—1879). něm. básník, překladatel.

Leutze Emanuel (1816—1868), německý historický malíř.

Lev (Felis leo), šelma kočkovitá z čeledi Felidae, s drápy dokonale vtažitelnými a ušními boltci bez chvostů. Zřítelnice okrouhlá, ocas na konci chvostnatý. Samci s mohutnou hřívou. Dosahují délky až 1.5 m a výšky 1 m. Tělo je porostlé krátkou, hladkou srstí. Barvou srsti a hřívy liší se jednotlivé odrůdy: Největší l. berberský (F. l. barbarus) ze sev. Afriky, srsti žlutavé až nahnědlé, s mohutnou hřívou; l. senegalský (F. l. senegalensis), světlejší, s menší hřívou; l. kapský (F. l. capensis) s hřívou tmavou; l. perský (F. l. persicus) a l. gudžaratský (F. l. guzeratensis) jsou nejmenší druhy se srstí světlou a poměrně malou hřívou. L. je noční šelma a ve dne jen zřídka vychází z doupěte. Kořist chytá skokem do dálky (až 10 m) a v tlamě odnáší. Na člověka se odvažuje jen zřídka a jen v případě nouze, n. jsa podrážděn. Plemení se i v zajetí a dosahuje průměrně věku asi 37—40 let. — L. (leo), v astronomii páté znamení zvířecího kruhu (Ω); též souhvězdí na severním nebi s jednou hvězdou první velikosti (Regulus). Malý lev (Leo minor) je neviditelné souhvězdí u hlavy lva.

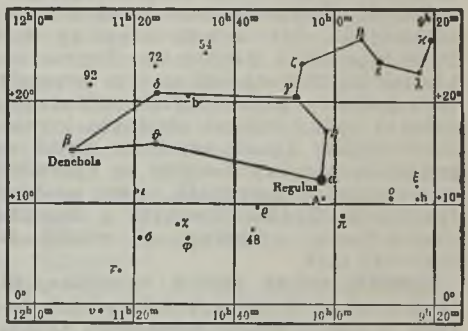

Souhvězdí lva.

Lev (leva), bulhar. početní jednotka o 100 stotinkách a stříbrný peníz, ražený na číslo frankové = 0.952 K; po r. 1918 jeho měna poklesla, papír. lev 1930 měl cenu asi 0.24 Kč.

Lev (Leo), jméno 13 papežů. L. I. Veliký od r. 440—461 († 10. XI.), svatý, církevní učitel. — L. II., 682—683. — L. III., 795—816, dne 25. XII. 800 korunoval Karla Vel. na císaře. — L. IV., 847—855. — L. V. († 903). — L. VI., 928—929. — L. VII., 936—939. — L. VIII., 963—965. — L. IX., 1049—54, byl proti simonii. — L. X., 1513—1521, dříve Giovanni de Medici podporoval vědy a umění, zbudoval universitu v Římě. — L. XI., papežem od 1.—27. IV. 1605. — L. XII.,, 1823—29, dříve Hanibale della Genza. — L. XIII., 1878—1903, dříve Giovacchio Vincenzo, hrabě Pecci. — Byzantští císařové: L. I. (řec. Leon, kol. 411—474). — 2. L. III. Syrský, také Iranský zvaný, 717—741, získal vojenskou revolucí koruny, obhájil Cařihrad. — 3. L. IV. Chasar (775—780), syn a nástupce Konstantina V., trpěl s počátku uctívání obrazů, později byl proti uctívání. — 4. L. V. Arménský, 813—820. — 5. L. VI. Moudrý, 866—912. Dal doplniti Basiliky a vydal různé teologické spisy a básně.

Lev Antonín, MUDr. (* 1868), st. obv. lékař v Týně n. Vlt., dlouholetý starosta města a sokolský pracovník.

Lev Josef (1832—1898), č. operní pěvec a dlouholetý člen Nár. divadla, vynikající hl. skvělou koloraturou a vřelým přednesem.

Lev Vojtěch (* 1882), red. Práva Lidu a č. spisovatel. Sp.: Ulice (1923), Město (1926), Tajemství Sahary (1927) a j.

Lev z Rožmitálu, ♌ z Rožmitálu Lev.

Levač, oblast v Srbsku v Pomoraví, s 53 osadami.

Levačić Josip od Latišlovica (1753—1821), plukovník, jenž se vyznamenal v mnohých bojích proti Turkům.

Levaković Antun, Dr. (* 31. I. 1885), prof. hospod.-lesnické fakulty v Záhřebě; uveřejnil v domácích i cizích časopisech řadu odborných prací.

Levakovič Rafail (* asi 1590, † 1650—1653), chorv. františkán; reformoval v Římě hlahol. knihy, při čemž do chorvat. redakce církv. slovanštiny zaváděl mnoho rusismů.

Levana, řím. bohyně, ochránkyně dětí, zosobnění zvyku, že otec novorozeně zvedl se země a tím uznal za své.

Levandule, ♌ lavandula.

Levante (ital., Východ), všeobec. Evropě nejbližší části Přední Asie s Řeckem a Egyptem; v užším slova smyslu asijské pobřežní kraje při Středozem. moři. — Levantinci jsou v L. (v užším smyslu) zrození a vychovaní potomci Evropanů a orientálních matek.

Levantské moře, část Středozem. moře mezi Malou Asií a Egyptem.

Levanto, m. a moř. lázně v ital. kraji Spezia, v zálivu Janovském (Riviera di Levante), (1921) 4146 ob., jako obec 5619 ob.

Levantské kameny, jemnozrné, modrobílé, křemen obsahující dolomitické vápencové břidlice z Kréty; hodí se k výrobě brousků pro ocelová dláta.

Levantský tolar, ♌ tereziánský tolar.

Lévarský, pseud. Ant. Štefánka.

Levasseur (levasör) Emile (1828—1911), franc. národohospodář, geograf a statistik.

Levator (lat.), sval zvedač.

Levec František (1846—1916), slovinský liter. historik, biograf a essayista. Psal i linguistické rozpravy a v mládí lyrické básně. Spoluzal. Ljubljanski Zvon (1881).

Levec Vladimír, JUDr. (1877—1904), slovin. právní historik, mimoř. profesor něm. práva ve Freiburku. Byl výb. znalcem něm. a slov. práva.

Levèche (leveče), horký vítr jihových. pobřeží španělského.

Level(l)ers (angl., průkopníci rovnosti), nábožensko-politická sekta v Anglii, vyšlá z Independentů.

Levene Ricardo (* 1885), argentinský historik, profesor v Buenos Aires.

Levente („junáci"), mad. organisace mládeže podle výnosu z 30. VI. 1924 na zákl. zákona z 31. XII. 1921 o povinné tělesné výchově mládeže od 16. do konce 21. roku na školách i mimo školy. Jednoty L. jsou zřízeny ve všech obcích a cvičí mládež od 12. do 21. roku ve 3 skupinách; cvičiteli jsou poddůstojníci a důstojníci arm., vedoucími a inspektory aktivní štábní důstojníci. Cvičí se výcvik pěší (střelecký od 14. roku na zvl. střelnicích), kulometný v poli, terénní hry (též obrana proti plynům), dělostřelecký (od 18. roku) a jezdecký (u synů hospodářů) podle předpisu o zákl. voj. výcviku jezdeckém s hlídkováním a distančními jízdami. Zvl. jezdecká ústřední škola je v Tatě. Letecký výcvik v 2-měsíčních kursech se děje na školních voj. letounech. Lit.: Voj. Rozhledy 1930, č. X—XI.

Lever (liver neb lever) Charles James (1806—1872), angloirský romanopisec, lékař vyslanectví v Brusselu.

Leverrier (leverjé) Urbain Jean Joseph (1811—1877), franc. hvězdář, původně chemik. R. 1839 uveřejnil své zkoumání o sekulérních poruchách planetových drah. 1846 usuzoval z nepravidelnosti pohybu Uranu na novou planetu, nalezenou potom Gallem (♌ 5) 1846 blízko vypočítaného místa (♌ Neptun).

Levertin Oskar (1862—1906), švédský básník a liter. historik, od 1899 profesor ve Stockholmu. Proslavil se svými novelami, hlavně pak lyrickými básněmi s přechodem k naturalistickému líčení skutečnosti. Přel.: Nepřátelé života (J. Schulz, 1919), Rokokové novely (G. Pallas).

Levetzow (-co, též lefco) Ulrike, Freiin von (1804—1899), známá svými vztahy ke Goetheovi. Goethe ji poznal r. 1822, setkal se s ní opět v létě 1823 v Karlových Varech a Mariánských Lázních a dokonce přes značný věkový rozdíl pomýšlel na sňatek s ní.

Levhart (panther, pardál, Felis pardus L. ♌ tabulka: kočky), v Africe a větší části Asie rozšířená hladkosrstá šelma kočkovitá, bez ocasu 120—150 cm dlouhá, s černými vlnovkami a kroužky na žlutavém podkladě. Vlnovky jsou převážně na hlavě, krku, hrudi a vnějších stranách noh. Kruhové skvrny, sestávající z 5—7 skvrn, obklopujících světlejší místo, pokrývají záda, boky, břicho a vnitřní strany okončetin. I na tmavých dru-

zích (z Ceylonu a Velkých Sundů) lze skvrnové kruhy pozorovati. L. je velmi obratný, šplhá a plove dobře. Někdy napadá i člověka, aniž byl podrážděn.

Levi (hebr.), kmen israelský, který si udržel přednostní právo na kněžství.

Lévi Eliphas (1810—1875), vlast. jm. L. Constant, franc. okultní spisovatel. Studoval teologii a dostalo se mu nižších svěcení. Věnoval se vážným studiím kabaly a magie a je považován za zakladatele novověkého okultismu. Jeho čelné spisy (Základové kabaly, Veliké tajemství [přel. Hauner 1922]) jsou přeloženy do češtiny.

Levi Paul, JUDr. (* 1883), něm. soc. politik, 1908 advokát ve Frankfurtu n. Mohanem, byl 1920 zvolen za komunisty do říšské rady, od 1922 jest členem soc. dem. levice.

Lévi Sylvain († 1863), franc. indolog, 1894 prof. při Collège de France, r. 1921 v Santiniketanu (Bengalsko) při Tagórově universitě, komentoval indické dějiny literární a obstarával vydávání buddhistických děl.

Leviathan, mythologická příšera, sídlící v pravodách, Bohem před stvořením světa spoutaná (žalm 74); podle jiných (Hiob 38) obludą slunečního zatmění, pak také jméno fantasticky popsaného draka. Alegorie zla v přírodě. Před koncem světa bude přemožen anděly.

Levice (levá strana, shlédnuto s místa předsedy), značí podle francouz. vzoru v parlamentě socialistické strany proti pravici, již tvoří strany konservativní a občanské.

Levice, okr. m. na Slov., 10·434 ob. (2960 čs.) Pos. a doplň. okr. velitelství. Reálné gymn., učit. ústav, sanatorium. Za války česko-maďarské jich dobyto Maďary 1. VI., kteří je drželi jako důležitý železniční uzel až do příměří 23. VI., přes všecky pokusy našich vojsk dobýti jich zpět.

Levickij Dmitrij Grigorjevič (1735—1822), rus. malíř, portretista.

Levico, město v již. Tyrolích (od 1920 ital.), v kraji Tridentském, (1921) 6220 ob.

Levičník Jernej (1808—1883), slovin. kněz a spisovatel.

Levičník Josip (1826—1908), slovin. spisovatel. Sp.: Mali slovenski pevec (1869).

Levín (Lewin), ms. v Č., okr. Litoměřice, 533 ob. (32 č.). Hrnčíř. a kamen. výroba. Lázně Jeleč.

Levínská Olešnice, o. v Č.,, okr. Nová Paka, 814 č. ob. Kostel Všech Sv., založ. r. 1216. Zbytky hr. Levína. Výroba lněného a bavlněného zboží.

Levine-Nissen Eugen (1883—1919), kom. revolucionář v Německu.

Levirátní manželství (z lat. levir, švakr), manželství s bratrem zemřelého muže. Podle velice rozšířeného zvyku ve starověku a ještě dnes u méně vzdělaných národů.

Levisticum officinale, libeček lékařský, vytrvalá okoličnatá bylina s lodyhou až 2 m vysokou, s leskle zelenými, dvakrát až třikrát zpeřenými listy a bledě žlutým květem, jihoevropského původu. Jako oblíbená léčivá rostlina rozšířena po celé Evropě i u nás hlavně v pohorských zahrádkách.

Levit Eugen, MUDr. (1850—1900), čes. lékař v Hořicích a odb. spisovatel.

Levit Jan, MUDr. (1884), pluk. zdrav. služby a znam. chirurg. Četné práce vědecké, hl. o vál. chirurgii.

Levita Elias (vlastně Elia Levi ben Ašer, s příjmením Bachur), (* 1477 v Novém Městě n. Tisou, † 1549) , hebr. gramatik, od 1525 korektor v hebr. tiskárně Daniela Bomberga v Benátkách.

Levitace, v okultismu zvedání předmětů do výše: stolků, osob, medií. Patří to k fysikálním projevům síly mediální. Z těla media vycházejí fluida, silové paprsky i organické výrony, jež možno i fotografovati.

Levitan Isak Iljič (1861—1900), ruský impresionistický malíř.

Levité, israel. kněží, ↗ Levi.

Leviticus (lat.), třetí kniha Mojžíšova, ↗ Pentateuch.

Levkosia (starořec. Nikosia), hl. m. Kypru, ve středu ostrova a roviny Mesaria, (1921) 18.579 ob.

Levnica, řeka v Bosně, l, přítok Tinje, dl. 32.1 km.

Levoboček, nemanželské dítě.

Levoča (Leutschau), okr. m. na Slov., 7477 ob. (5041 čs.). Pos. vel. a náhr. prap. pp. 37. Ref. reálné gymn., ústav učitelek, soudní sedria; ústav slepců a 2 nemocnice. Tov. kůže, pivovar, lihovar.

Levo- (pravo-) točivý, vlastnost chemických látek, resp. jejich roztoků otáčeti rovinu polarisovaného světla vlevo (vpravo) vzhledem k pozorovateli se strany světelného zdroje. ↗ polarisace světla.

Levski Vasil (* 1837, poprav. 1873 v Sofii), bulh. revolucionář. Stal se mnichem jako 20letý mladík, záhy se však oddal úplně revoluč. myšlence osvobození vlasti z tureckého jha. Plných deset let putoval po Bulh. a zakládal místní revol. organisace, až zradou Turky vyslíděn a 18. II. 1873 popraven. V agitacích v již. Bulh. vydatně pomáhal mu čes. inženýr Jiří Prošek.

Levstik Fran (1831—1887), slovin. básník a spisovatel, velmi vlivný, počal jako básník vyd. Pesme.

Levstik Vladimir (* 1886 v Šmihelu), slovin. spisov., počal s lyrikou, baladami, pak novellou a feuilletonem. Přel. prvořadá díla z franc. a ruské literatury.

Levšin Aleksěj Iraklijevič (1799—1879), rus. státník, zasazoval se o osvobození mužíků.

Levulosa, ovocný cukr, $C_6H_{12}O_6$, též inulin.

Levý Antonín (1845—1897), č. malíř a ilustrátor.

Levý Frant., pseud. Z. Wintra.

Levý František (1844—1920), č. historik a archeolog v Přerově, správce m. musea a spisovatel. Sp.: Rakovnické pověsti, Dějiny m. Rakovníka, Přerovská českobratrská církev, Karel st. ze Žerotína a j.

Levý Otakar, PhDr. (* 1896), prof. v Košicích a český literární historik.

Levý Václav (Lewý) (* 1820, † 1870 v Praze), sochař. V r. 1845 vytesal do balvanů pískovcových v lese u Liběchova řadu soch s neobyčejnou zručností. Byl pak v Mnichově u sochaře Schwanthalera. Vrátil se r. 1848 do Prahy a pobyl tam několik let. Nevšímavost veřejnosti přinutila ho k cestě do ciziny. Vypravil se r. 1854 do Říma. Jeho práce se vyznamenávají klidem a dokonalým technickým provedením. Byl nadšeným ctitelem antiky a renaissance. Náboženské náměty zpracovával s hlubokou zbožností a citem.

Levý Hradec u Roztok, kdysi knížecí sídlo a druhý hlavní hrad pražského knížectví. Sídlil zde i Bořivoj, který zde prý založil kostel sv. Klimenta. R. 982 zvolen na L. H. Vojtěch Slavníkovec za biskupa. Později mizela důležitost Hradce, zvolna pustl a na hradišti povstávají pole. Vesnice L. H. dostala se v držení klášteru sv. Jiří. V XVII. stol. zaniká fara a ves připoj. r. 1821 k Roztokám.

Lévy-Brühl Lucien (* 1857 v Paříži), franc. filosof a etnolog, od 1899 profesor pařížské Sorbonny.

Levy-Rathenau Josefina (* 1877 v Berlíně, † 1921), socialistka činná politicky, a v poradnách pro volbu povolání; vedla národnostní ženskou službu.

Levyćkyj Ivan (1838—1918), ukr. spis. Hl. spisy: Kajdaševa simja, Chmary, Mykola Džerja, Starosvitški batjušky i matušky. Pseud. Ivan Nečuj.

Levyćkyj Mykola (* 1859), ukr. družstevník, první organisoval na Ukrajině rolnické spolky.

Levyćkyj Orest (1848—1922), ukraj. dějepisec, člen Všeukrajinské akad. věd. Hl. práce: Pro šljuby na Ukrajini-Rusi XVI.—XVII. v. Psal také hist. novelky, na př. Volyński opovidannja.

Levyćkyj Modest (* 1866), ukraj. spis. Kromě něk. vlastních povídek přel. do ukrajinštiny spis. Sienkiewicze, Sinclaira, L. Tolstého a j.

Levyćkyj Volodymyr (* 1856), ukraj. spis. a publicista. Za jeho redakce vyd. několik ročníků kalendáře spolku Prosvita ve Lvově.

Levyćkyj Jevhen, JUDr. (1870—1925), ukraj. politik, byl poslancem rak. parlamentu, pozd. vyslancem z.-ukrajin. rep. v Berlíně a v Praze.

Lewakowski Karol (1836—1912), polský politik, účastník povstání v r. 1863, od r. 1896 říšský poslanec.

Lewald August (1792—1871), něm. spisovatel, obchodník, pak divadelní herec.

Lewandowski Leopold (1832—1896), pol. virtuos na housle a ředitel div. orchestru ve Varšavě. Hud. skladatel.

Lewandowski Stanisław Roman (* 1857), souč. sochař polský.

Lewandowsky Louis (1823—1894), žid. hud. skladatel v Berlíně.

Lewenhaupt Adam Ludwig, hrabě (1659—1719), švéd. vojevůdce. Spoluvinen na porážce u Poltavy.

Lewenhaupt Charles Emil, hrabě (1691—1743), švéd. politik a vojevůdce.

Lewes George Henry (1817—1878), angl. spisovatel a filosof.

Lewestam Fryderyk Henryk (1817—1878), pol. lit. historik a div. kritik.

Lewicki Anatol (1841—1899), polský historik a prof. univ. Jagiell. v Krakově. Sp.: Zarys historji Polskiej (1884).

Lewicki Witold (* 1859), pol. právník a politik. poslanec víd. říšské rady, redaktor varšavského Słowa a autor četných národohosp. prací.

Lewiński Jan (* 1876), pol. geolog, prof. univ. varšavské, první president Polsk. Tow. Geogr. Sp.: Podstawy mineral. i geologji.

Lewiński Jan Stanisław (* 1885), prof. Vyšší školy obch. ve Varšavě a polský národohospodář. Sp.: Zasady ekonomji politycznej (1923).

Lewinsky Josef (* 20. IV. 1835, † 26. II. 1907 ve Vídni), dvorní herec vídeňský (od r. 1858), herec staré deklam. školy, uchvacující pathosem.

Lewis, nejv. a nejsev. ostrov v Hebridech (Skotsko), 2138 km², se (1921) 33.654 většinou galsky mluvících ob.

Lewis Mathew Gregory (1775—1818), angl. spisovatel, zván Monk Lewis, napsal známý strašidelný román Ambrosio or the Monk (1795),

Lewis George Cornewall, Sir (1806—1863), angl. státník a učenec.

Lewis Sinclair (* 1885), severoam. spisovatel, podává ve svých románech Main Street (1920, přel. V. A. Jung, 1925), Babbitt (1922, přel. M. Houska, 1928), Elmer Gantry (1927) a j. real., trochu karikaturovaný obraz ze života průměrného amerického občana. Obdržel Nobelovu cenu v r. 1929.

Lewisham, správní okres Londýna.

Lewisit, chemická válka.

Lewisův kulomet, samočinná zbraň, s žebrovitým chladičem vzduchovým, tlumičem ohně, váhy asi 17 kg; rychlost palby asi 400 ran/min. Zaveden u čsl. letectva, ve Francii a j.

Lex (lat.), zákon.

Lexa František, PhDr. (* 1876), prof. egyptologie na univ. v Praze. Sp.: Amennacht (1917), Beletristická literatura staroegyptská (1923), Knihy mrtvých, kap. 125 (1906), Nábož. liter. staroegyptská (I. 1920, II. 1921), Obecní mravní nauky staroegyptské (1926 a d.), Staroegyptské čarodějnictví (1923).

Lexa Josef (* 1787 v Praze), malíř a měšťan pražský.

Lexa Josef, Ing. (1847—1901), cukrovarnický odborník.

Lexa z Aehrenthalu, Aehrenthal.

Lexikon (řec.), slovník; lexikograf, slovníkář.

Lexington, jméno několi. míst v USA.: 1. v Kentucky, proslulý chovem koní, 41.534 obyv.; — 2. městečko ve Virginii, sídlo Washingtonovy university, zal. 1749. Zde došlo r. 1775 k prvním bojům mezi Angličany a Američany.

Lex posterior derogat priori (lat.), právnické přísloví: pozdější zákon ruší zákon předcházející.

Ley Grita (* 6. VIII. 1907 v Berlíně), německá herečka filmová.

Leyden, Leiden.

Leyen Friedrich von (* 1873), něm. literární historik.

Leygues Jean Claude Georges (* 1858), franc. politik, advokát a spisovatel, poslanec a několikráte ministr.

Leys Hendrik, baron (1815—1869), belg. malíř, genrista.

Leyton, spr. okres s.-v. Londýna.

Lezec, v některých revírech název pro nižšího důlního dozorce.

Leznice, název žebříku užívaného v dolech v šachticích, jimiž prolézá mužstvo.

Lezník, o. v Č., okr. Litomyšl, 546 čs. ob.

Lezouni, Osphronemidae.

Lež, zúmysl. sdělení nepravdy s úmysl. uvésti v omyl. Uvedení v omyl může se státi i činem a nazývá se pak obyč. klamem. Slouží-li sdělená nepravda k zachování života vlastního n. cizího atd., jde o l. z nouze. Zbožná l. (pia fraus) vychází ze zásady: Blud, kt. mne činí šťastným, vyváží pravdu, kt. mne tlačí k zemi. L. zdvořilostní n. konvenční slouží k udržení společenského styku. Existence neb duševní životní síla zakládá se u mnoha lidí na l. životní, jejíž odhalení značí zhroucení dotyčné osoby. Lit.: Jos. Bartoš, Ilusionismus (1927).

Ležák, lehké, aspoň již 2 měsíce ležící pivo, s 11.8 až 12 proc. ballingu.

Ležení voj. (Lager; camp), též tábor, ubytování vojska buď ve stanech neb improvisovaných přístřeších nebo pod širým nebem. Ležení výcvikové (Übungslager; camp d'instruction; training-camp), je trvalý tábor, kde vojsko je ubytováno v budovách (barácích) dočasně za účelem výcviku, na př. u nás Mílovice. Opevněný tábor (Lagerfestung, befestiger Lager, camp (retranché) je buď polní posice, zesílená polními opevněními na obranu jako pevnost (Plevno 1877), nebo opevněné město s věncem tvrzí dále od obvodu města, aby se mohlo rozšiřovati (Antverpy, Paříž), a tak velké, aby mohlo pojmouti celou armádu (Mety, Thionville). — L. bývalo opevňováno již za starověku, zejm. u Římanů, jejichž voj. na pochodu denně na noc zřizovalo čtverečné opevněné l., opatřené zákopy s umělými překážkami, branami na všech čtyřech stranách, prostranstvím se stany velitele a důstojníků (praetorium) a řadami stanů pro voj. Při bitvě bylo l. hájeno zvl. posádkou, aby mohlo sloužiti poraženému vojsku za opěrné stanoviště. Též jiní národové zakládali s oblib. opevněná l. (Avarové hrinky, Tataři tábory — odtud naše čes. slovo, Germáni vozové tábory, Wagenburgen). Světové pověsti získala l. husitů (), (vozové hradby), která byla důmyslně hájena střelnými zbraněmi a posádkou vozů a byla téměř nedobytná. V nejnovější době důležitou úlohu v drobné válce měla vozová l. boerů za vál. jihoafrické 1899—1902. — L. (lat. obstagium), někdy též vjetí, v staroněm. právu název pro právní jednání, jež mělo zaručiti zaplacení pohledávky. Dlužník se věřiteli zavazoval, že zaplatí pohledávku i s patřičným příslušenstvím a že pro případ, že by nezaplatil, dostaví se sám neb se svou družinou, nebo pošle třetí osobu na určité místo (nejčastěji bydliště věřitelovo) a tam se bude tak dlouho na své útraty zdržovati, dokud nezaplatí. Ustanovení toto bylo zřejmě velmi primitivní a neposkytovalo téměř žádnou jistotu, ježto dlužník nemaje v cizím místě zpravidla takovou možnost výdělku jako ve

svém domově, neuplácel dluh, nýbrž spíše jej zvětšoval. Mělo však přece určitý význam mravní i faktický úspěch a proto se v Něm. udrželo od XIII. do XVI. stol. V Č. bylo omezeno ve stol. XVII. a definitivně zaniklo teprve řádnou zákonnou úpravou ex. práva.

Ležerní, nedbalý, lehkomyslný.

Lhassa, hl. m. Tibetu, sídlo dalailamy, 30.000 ob., dále 20.000 kněží a mnichů Množství chrámů. S Indií jest L. spojena telegrafem a poštou. Vyrábí se tam kovové zboží a tkaniny.

L. H. D., angl. zkratka pro Litterarum Humaniarum Doctor.

Lhenice, ms. v Č., okr. Prachatice, 1295 č. ob.

Lhenice (Welhenitz), o. v Č., okr. Duchcov, 674 ob. (106 č.).

Lhermite Léon (1844—1925), fr. malíř.

L'Hopital (lopital) Michel de (1504—1573), franc. státník, advokát, 1547 člen tridentského koncilu.

Lhota, o. v Č., okr. Brandýs n. L., 355 č. ob.

Lhota (Elhoten), o. v Č., okr. Stříbro, 345 ob. (219 č.).

Lhota, o. v Č., okr. Domažlice, 811 č. ob.

Lhota, o. v Č., okr. Rakovník, 629 č. ob.

Lhota, o. v Č., okr. Semily, 406 č. ob.

Lhota (Welhotta), o. v Č., okr. Trutnov, 430 ob. (3 č.).

Lhota, o. na Mor., okr. Nové Město na Mor., 471 č. ob.

Lhota, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 772 č. ob.

Lhota (Allhütten), o. na Mor., 2014 ob. (1271 č.). Zemský mor. ústav pro chorobymyslné a voj. ústav pro plicní choroby.

Lhota, o. na Mor., okr. Vyškov, 710 č. ob.

Lhota, o. na Mor., okr. Kroměříž, 443 č. ob.

Lhota pod Libčany, o. v Č., okr. Hradec Král., 679 č. ob. Výr. káv. náhražek, družstevní skladiště.

Lhota pod Račem, o. v Č., okr. Rokycany, 513 č. ob.

Lhota Rapotina, o. na Mor., okr. Boskovice, 526 č. ob. Tov. vlněného zboží.

Lhota u Letovic, o. na Mor., okr. Boskovice, 432 č. ob.

Lhota u Vsetína, o. na Mor., okr. Vsetín, 850 č. ob.

Lhota za Červeným Kostelcem, o. v Č., okr. Náchod, 980 č. ob. Tkalcovny a výr. lněného zboží.

Lhota Albín (1850—1895), čes. malíř.

Lhota Antonín (* 2. I. 1812, † 10. IX. 1905), malíř histor. a nábož. obrazů. Žák Berglera, Waldherra a Tkadlíka na pražské akademii malířské a později Jos. Führicha ve Vídni. Vymaloval se skupinou malířů petřínskou křížovou cestu

Antonín Lhota.

podle Führicha a stal se pak druhým učitelem na akademii pražské. Vymaloval řadu nástěnných obrazů v různých palácích a kostelích českých. Dále vymaloval znač. počet obrazů historických.

Lhota Jan Nepom. (1811—1890), justiční komisař, říšský poslanec a český spisovatel.

Lhota Josef (* 1895), č. malíř a ilustrátor.

Lhota Josef, Ing. (1856—1927), insp. živn. škol pokrač. a odbor. spisovatel.

Lhota Karel, Ing. (* 12. VIII. 1894), od r. 1926 prof. na odb. škole stav. v Plzni. Žák arch. A. Loose a jeho spolupracov.

Lhota Zdeněk, JUDr. (1896—1926), čsl. pilot-amatér a znamenitý letec. Dobyl četné první ceny na mezinár. závodech leteckých, hl. v Coppa d'Italia, v Bruselu a v Orly ve Francii.

Lhoták Jindřich (* 27. III. 1891), čes. filmový herec, působí téměř od prvopočátku české filmové produkce; hraje role char. milovníků a bonvivantů.

Lhoták Kamil ze Lhoty, MUDr. (1876—1926), prof. farmakologie univer. Karlovy a autor první české učebnice farmakologické. Napsal celou řadu vědec. prací česky i franc. (Kritické poznámky k Pflügerovu zákonu).

Lhotka František (* 1883 v Čes. Vožicích), hud. skladatel, uč. hudby v Rusku, pak hornista záhřeb. oper. orchestru, uč. a rektor Muzič. Akademije, sbormistr sboru Lisinski.

Lhotka, o. v Č., okr. Mělník, 391 č. ob.

Lhotka, o. v Č., okr. Lanškroun, 878 č. ob. Výroba rákos. zboží.

Lhotka, o. na Mor., okr. Místek, 521 č. ob.

Lhotka, o. na Mor., okr. Uh. Brod, 385 č. ob.

Lhotka, o. ve Sl., okr. Hlučín, 966 ob. (890 č.).

Lhotka n. L. (Welhota a. d. E.), o. v Č., okr. Litoměřice, 390 ob.

Lhotky, o. na Mor., okr. Vel. Meziříčí, 467 č. ob.

Lhotský Alois (* 1854), řed. šk. v Třešti a pedag. spisovatel.

Lhotský Bohuslav (1879—1930), primarius Ševčík-Lhotského kvarteta, žák Ševčíkův a virtuos na housle, hl. jako interpret Beethovena.

Lhotský Matěj, Msgre (* 1863), řed. uč. ústavu ve Sv. Janě pod Skalou, katol. spisovatel.

Lhotský Vincenc (1789—1855), měšťan a měditiskař v Praze od r. 1819.

Lhůta, o. v Č., okr. Vys. Mýto, 370 č. ob.

Lhůta (lat. dilatio, dies ad quem, terminus ad quem), časové období, během něhož musí býti provedeno právní řízení, opak je termín, t. j. určení dne a hodiny, kdy se musí něco státi. Preklusivní lhůty jsou ty, během nichž se musí zjednat zadost právu. Lhůty určuje zákon (lhůty zákonné). Druhem lhůt zákonných jsou lhůty konečné, nemohou býti prodlouženy. Délka je stanovena zákonem nebo rozhodnutím soudce. Prodloužiti lze lhůty zákonné pouze soudním usnesením, nikoli dohodou stran; naopak lze dohodou stran lhůty zkrátiti.

Lhůta skladní, doba, po kterou zboží může se ponechati ve veřejných skladištích bez náhrady.

Lhůtní obchod (termínový), opak obchodů denních neb pokladních, obchod, jehož doba plnění není při uzavření smlouvy, nýbrž jest odložena na pozdější termín. U obchodů fixních má býti plněno v určité době nebo průběhem jisté lhůty. Předmět plnění nemusí býti v držení prodavače v době uzavření smlouvy; spekulace prodavačova spočívá v tom, aby laciněji koupil, než při převzetí dodávky prodal. Prodavač spekuluje tedy na klesání ceny (à la baisse), kupující na stoupání ceny (à la hausse). Spekulační obchody, jež spekulují na pohyb cen v určitém úseku časovém, se zovou ažiové obchody. Jestliže plnění lhůtového obchodu se strany prodavačovy nemá spočívati v dodání zboží, nýbrž v zaplacení rozdílu mezi cenou smluvenou a cenou bursovní, nebo tržní cenou zboží v době plnění, tu mluvíme o obchodu diferenčním; k ochraně proti škodám, vzniklým z pochybené spekulace, může býti při uzavírání smlouvy propůjčeno jednomu nebo oběma kontrahentům právo volby (mezi plněním neb odstoupením), zaplatí-li určitou prémii. Obchody tyto se zovou prémiové neb volné proti předchozím pevným. O l. o. platí předpisy obchod. zákona o smlouvě trhové. Zvláštní význam mají v jednáních bursovních (♌ bursa).

Li, chemická značka pro 1 atom lithia.

Liaison, spojení, pak svazek lásky. Při výslovnosti franc. jazyka vyslovování jinak němé koncové souhlásky ve spojení se samohláskou, jíž začíná následující slovo (na př. vous-avez).

Liaison (fr.), voj. tolik, co spojení, styk mezi různými jednotkami voj. n. mezi různými velitelstvími. ♌ spojení.

Liangčou, kr. m. čínské prov. Kansu s asi 100.000 ob.

Liany, v půdě kořenující rostliny neb dřeviny, kt. se při vzrůstu do výše opírají a zachycují na rostlinách jiných. V stř. Evr. jsou jedinými zástupci dřevnatých l. břečťan, zimoléz a plamének, kdežto v tropických lesích vyskytují se

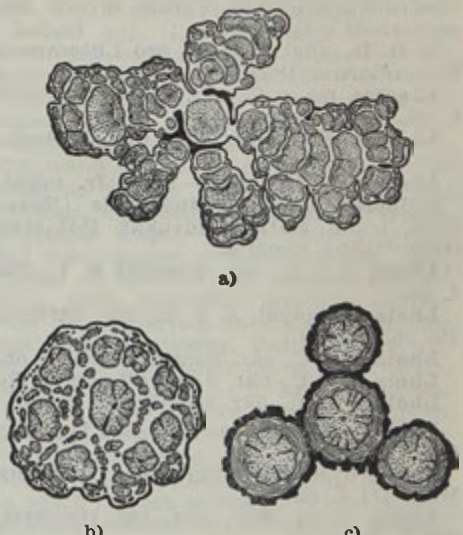

Průřezy kmeny lian.
a) z Thinonia mucronata, b) ze Serjania multiflora, c) ze Serjania ichthyoctona.

v masách, tvoříce někdy neproniknutelné houštiny. Někt. l. opírají se o podpůrné rostliny svými listy a postrannými výhonky, opatřenými nezřídka trny. Některé popínavé rostliny vytvořují kromě vlastních kořenů v půdě ještě jiné sloužící k přichycování (na př. břečtan). Největší počet tvoří druhy, jichž výhonek ovíjí šroubovitě přímou oporu. Směr, v němž se to děje, je u většiny druhů stále týž; tak chmel vine se vpravo. Levotočivé rostliny jsou mnohem častější; patří k nim na př. fazol ledvinková. Jiná skupina má ústroje na dotyk dráždivé (úponky). Nejméně nápadné změny nalezneme tam, kde list n. řapík upevňuje ratolest na podpoře. Jinde jsou části listů n. listy samy přeměněny v nitkovité úponky. Jiná čistě tropická skupina l. má postranní výhonky, kt. zdřevnatí. U vinné révy a četných rostlin tykvovitých jsou popínavé nitkovité ratolesti, jež se přichycují opory a obyč. se kolem ní spirálovitě otáčejí. Zvláštnosti l. jsou

často patrny na anat. stavbě jejich kmenů, kt. často sestávají z několika dřevěných válců (obr. b, c) n. jsou provazovité. Mnohokrát rozštěpí se jejich kmen měkčími masami tkáně (obr. a) a napodobuje tím složení lana.

Liard Louis (1846—1917), franc. školský organisátor a vědec.

Liau-ho, hl. řeka v j. Mandžurii, 1100 km dlouhá.

Libace (z lat.), druh oběti u ant. národů.

Libád, o. na Slov., okr. Parkan, 770 m. ob.

Libade, typ. ženský kabátek z hedv., atlasu, sametu, růz. barev, udržel se dosud v Srbsku a Bosně.

Líbal Franta (* 1896), č. malíř, krajinář. žák Bukovacův.

Libáň, okr. m. v Č., 2001 č. ob. Lihovar a tov. na droždí, cukrov., tov. kuř. potř.

Libanios (314—393 po Kr.), řec. rhétor, z Antiochie, založ. 341 školu v Konstantinopoli.

Libanon (arab. Džebel Libnân), pohoří v Syrii, táhne se 160 km sev. podél pobřeží od příčn. údolí Litanu až k Nahr-el-Kebiru a dosahuje Dahr-el-Chodibem 3063 m výšky. Z užitečných minerálů jest tu železná ruda, hnědé uhlí a lignit, též jantar a živice. Z rostlinstva převlád. jehličnaté stromy, též listnaté a zbytky cedrů libanonských. Pěstuje se tu víno, fíkovníky a olivy. Ze zvířeny jsou význačné někt. šelmy (vlk, šakal) a kozorožci. — Obyvatelé, tvoří stát Velký L. počtem (1922) 628.863. L. náležel Turkům, od r. 1920 trvá stát Velký L. (9321 km²) ve franc. mandátovém území syrském.

Libava, ♌ Liepaja.

Libavius, ♌ Liebau Andreas.

Libay Karel Ludvík (* 1816), sl. malíř, krajinář.

Libay Samuel (1781—1866), sl. sochař v Báňské Bystřici.

Libčanský F. C., ps. Fr. C. Kampelíka.

Libčany, o. v. Č., okr. Hradec Král., 525 č. ob. Zámek z XVIII. stol .

Libčeves (Liebshausen), o. v Č., okr. Duchcov, 671 ob. (168 č.). Zámek.

Libčice n. Vlt., o. v Č., okr. Praha-Venkov, 971 č. ob.

Libecina, o. v Č., okr. Vys. Mýto, 498 č. ob.

Libeč (Gabersdorf), o. v Č., okr. Trutnov, 623 ob. (56 č.). Tov. motouzů, přádelna lnu.

Libeček, ♌ Levisticum.

Libědice (Libotitz), o. v Č., okr. Kadaň, 807 ob. (20 č.). Zámek; lož. kamen. uhlí.

Liběchov (Liboch), o. v Č., okr. Dubá, 1161 ob. (536 č.). Zámek s pivovarem, vinice, vin. sklepy, lomy opukové. Z L. do Želíz údolí Klácelka (♌).

Libějovice, o. v Č., okr. Prachatice, 442 č. ob.

Libella (lat. libra), vodní váha. Je přístroj k určení vodorovného směru přímky neb roviny. Podle vlastní konstrukce rozeznáváme l. trubicové, krabicové, křížové. Podle vnější konstrukce, v níž jest vlastní l. uložena, rozeznáváme l. převratné, reversní, stolní, sázecí, závěsné. L. trubicová jest mírně zakřivená skleněná trubice, až na malou bublinu tekutinou naplněná, konce jsou uzátkované neb zatavené. L. křížová jsou dvě trubicové libelly, namontované ve směru navzájem kolmém na rovinnou desku. V l. krabicové pohybuje se bublina pod kruhovou čočkou. L. krab. neb kříž. lze tedy ustanoviti rovinu bez přestavování. L. lze měřiti i malé úhly (sklony).

Libellulidae, ♌ vážky.

Libellus (lat. malá knížka), u Římanů písemná soudní obžaloba.

Libelt Karol (1807—1875), pol. spisovat. a politik; účastnil se polského rev. komitétu 1845, odsouzen r. 1846 v Berlíně, byl na pražské slovanském sjezdu r. 1848; též členem parlamentu frankfurtského a pruského do r. 1873. Psal spisy z oboru kritiky, esthetiky a j.

Libeň, část hl. m. Prahy-VIII., 29.769 ob. (28.807 č.). Pivovar a četné továrny.

Libenice, o. v Č., okr. Kolín, 667 č. ob.

Libenský Václav, MUDr. (* 7. VI. 1877), ř. prof. Karlovy univ. Věd. práce: Dorsální auskultace srdeční a její diagnostický význam (1904), Orthodiagrafie kontrolou účinku léčby náprstníkové (1913), O rozkladu účinku střevní šťávy na léky náprstníkové (1913) a mnoho publikací jiných.

Libenský Vlaslav, pseud. Jos. V. Krejčí.

Liber (Liber Pater), staroitalský bůh požehnání přírody, později ztotožňován s řeckým Dionysem. — L. (lat.), kniha.

Liber selectarum cantionum, jedna z největších sbírek motett (♌), vyšla v r. 1520 v Norimberce.

Liber X missarum, sbírka skladeb mší francouzských mistrů (Moulu, Layolle, Richafort, Monton, Prevost, Gardane, Lupus, Jannequin, Sarton, Villiers), vydal J. Modernus r. 1532 (40) za redakce Fr. de Leayolla.

Libera chiesa in libero stato (it.), Svobodná církev ve svobodném státě (Cavour 1861).

Liberace, uvolnění (na př. zboží, akcií).

Liberál, příslušník liberalismu (♌).

Liberal El, vedoucí deník levých liberálů špaň. v Madridě, zal. 1879.

Liberalismus (franc.), svobodomyslné smýšlení, jeho činné osvědčování, též literární směr. L. vystoupil již křesťan-

stvím proti židovskému dogmatismu a později proti fanatismu islamu, reformací proti katolicismu, pietismem proti lutherské orthodoxii. Filosoficky rozvinul se nejvíce v době osvícenské, politicky v XIX. stol. ve spojení s tvořením stran a parlamentarismem proti reakci; hospodářsky je l. souznačný s požadavkem volného obchodu.

Liberalismus mladý, směr, vystupující v národně liberálních organisacích mládeže v l. 1901—1914, pokrokověji smýšlející.

Liberální, svobodomyslný, přeneseno do myšlení teologického nebo politického značí l. směr snažení oprostiti se od tradice a osamostatniti se, dále liberální jest opakem (teologicky) ortodoxního, (politicky) konservativního (též reakčního).

Liberal Unionist (angl. liberal junjenists), skupina liberál. politiků v Anglii, známá podáním Gladstonova návrhu Home-Rule.

Liberda Jan (1701—1742), čes. exulant, pietistický a nábož. propagátor ve Vel. Hennersdorfu u Žitavy a v Berlíně. Sp.: Klíč Davidův (1725 a d.), Harfa nová na hoře Sion (1732 a d.).

Liberec (Reichenberg), okr. m. s vlast. magistrátem v sev. Č., 34.985 ob. (4894 č.), s okolními obcemi přes 70.000 ob. Četné krajské a okr. úřady, notář. komora, voj. posádka s pos. velit., obch. a živn. komora. Čes. reálné ref. gymn. a 2 měšť. školy, něm. reálka, gymnasium, dívčí ref. reálné gymn., odb. a stř. školy. Městský archiv, měst. divadlo, severoč. prům. museum s knih., m. obrazárna, m. přírodov. museum; čelné instituce hum. a soc. Meteorolog. stanice. Četný průmysl, hl. textilní a chemický. — L. vznikl na půdě Záhvozdí za krále Otakara II. kol r. 1350. R. 1790 první továrna na sukna. Souken. závody zaměstnávají přes 10.000 dělníků. — Po převratu sídlo t. zv. něm. sudetské vlády a něm. odporu; záhy ale obsazeno čes. vojskem.

Liberia, černošská republika na pobř. zál. Guinejského, mezi 7° 16′ a 11° 32′ z. d. a 4° 22′ a 8° 50′ s. š., 95.400 km² s 1¼ mil. ob. Pobřeží je bažinaté, vnitrozemí lesnaté, podn. trop. (27° roční průměr). Pěstují se brambory, cukr, kakao, káva. Těží se též zlato, měď, i diamanty. Vyváží se: palmová zrna, káva, palmový olej, slonovina, kakao, kaučuk; dováží se: rýže, textilie, tabák, konservy, stavební dříví. Hl. m.: Monrovia. Státní jazyk: angl. — L. byla založ. 1822 svobodnými amer. černochy. Ve světové válce připojila se ke spojencům a jest od r. 1919 pod výlučným dohledem USA.

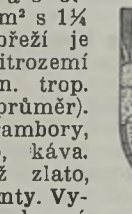

Znak černošské republiky Liberia.

Liberius († 366), papež (352—363). Za jeho vlády spory arianské.

Liberk, o. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 423 č. ob. Dřev. kostel sv. Petra a Pavla z r. 1696 s krásnou vyhlídkou. Pův. jméno Richmberk (Rechberg) podle hradu ze XIV. stol., nyní zřícenina. Mechan. tkalcovna.

Liber Pontificalis (papežská kniha), od Petra až do Štěpána VI. († 891) sahající Sbírka papežských biografií.

Libertad (Liberdad), Le L., pobřež. departement jihoamer. rep. Peru, mezi mořem a Kordillerami, 26.441 km², asi 250.000 ob.

Libertas Jaroslav, pseud. Jar. Svobody.

Libertas (lat.), řím. bohyně Svobody.

Liberté, pseud. A. Svobody.

Liberté, égalité, fraternité (fr. volnost, rovnost, bratrství), heslo, jež bylo vytýčeno ve francouzské revoluci v červnu 1793.

Liberté La, pařížský večerník založ. 1866, nacionalistický.

Liberté V. L., pseud. Fr. Cajthamla.

Libertez, sbírka čtyřhlasých chansonů (pour danser et boire), vydány u Ballarda André Rosièrem, Sieur de Beaulieuem v 16 svazcích (1634—72).

Libertin (fr. libertē), svobodomyslník, zhýralec.

Libertin Jan Ignác (1689—1756), farář v Mýtě a katolický spisovatel.

Libertini (lat. propuštěnci), za časů Ježíšových podle dějin apoštolských synagogická společnost, skládající se z propuštěnců v Jeruzalémě. Za doby reformace přívrženci volného duchovního směru se spiritualisticko-pantheistickým náběhem (Libertins), jež se rozšiřovali z Nizozemí do Francie a do Ženevy, kde je pronásledoval Calvin. Později tolik jako volnomyšlenkáři.

Liberty (angl.), látka na blůzy, ○ tkanivo.

Liberum veto, právo starého sněmovního řádu v Polsku, podle kterého mohl každý jednotlivý sněmovník svým odporem zmařiti usnesení. Poněvadž usnesení sněmu musilo býti jednomyslné, znemožňovalo liberum veto v době rozháranosti polské šlechty činnost sněmu i z příčin malicherných. Po dlouhých bojích bylo zrušeno teprve ústavou z 3. V. 1791.

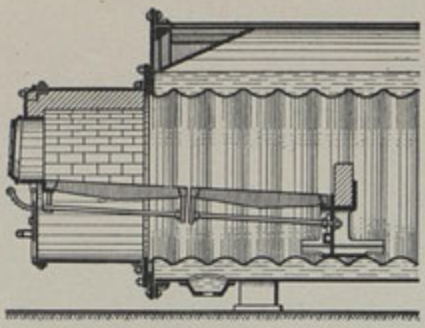

Roštové zařízení pro méněcenné palivo.
(Nástavec v předu.)

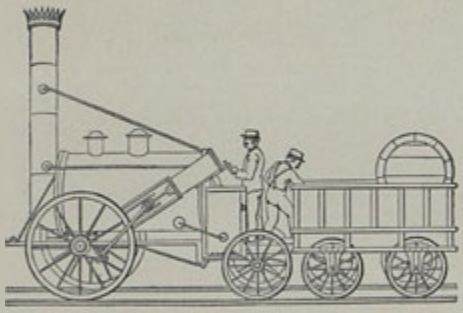

Stephensonova „The Rocket" (1829).

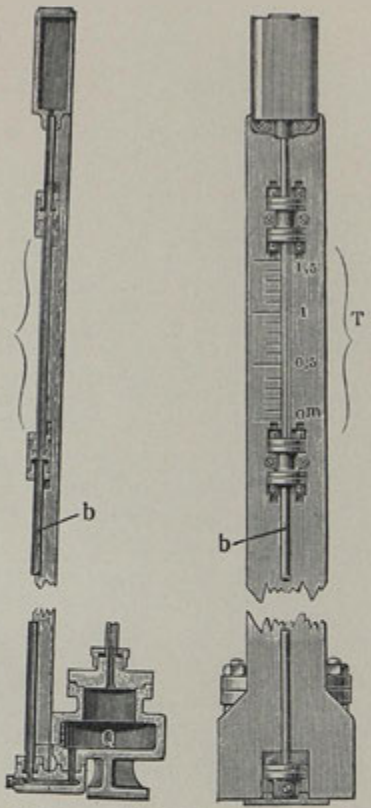

Průřez a pohled na rtuťový manometr.

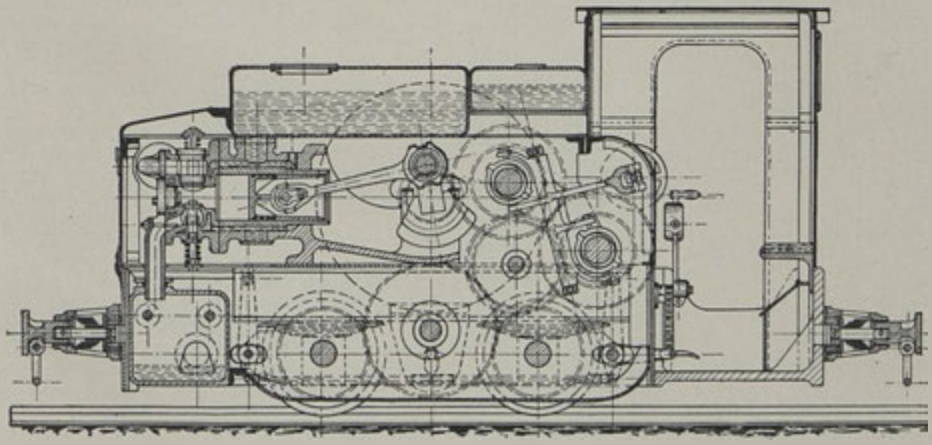

Motorová lokomotiva důlní (Schwarz & Dyckerhoff).

Podélný a příčný řez kotlem lokomotivy na přehřátou páru. Tvary topenišť.

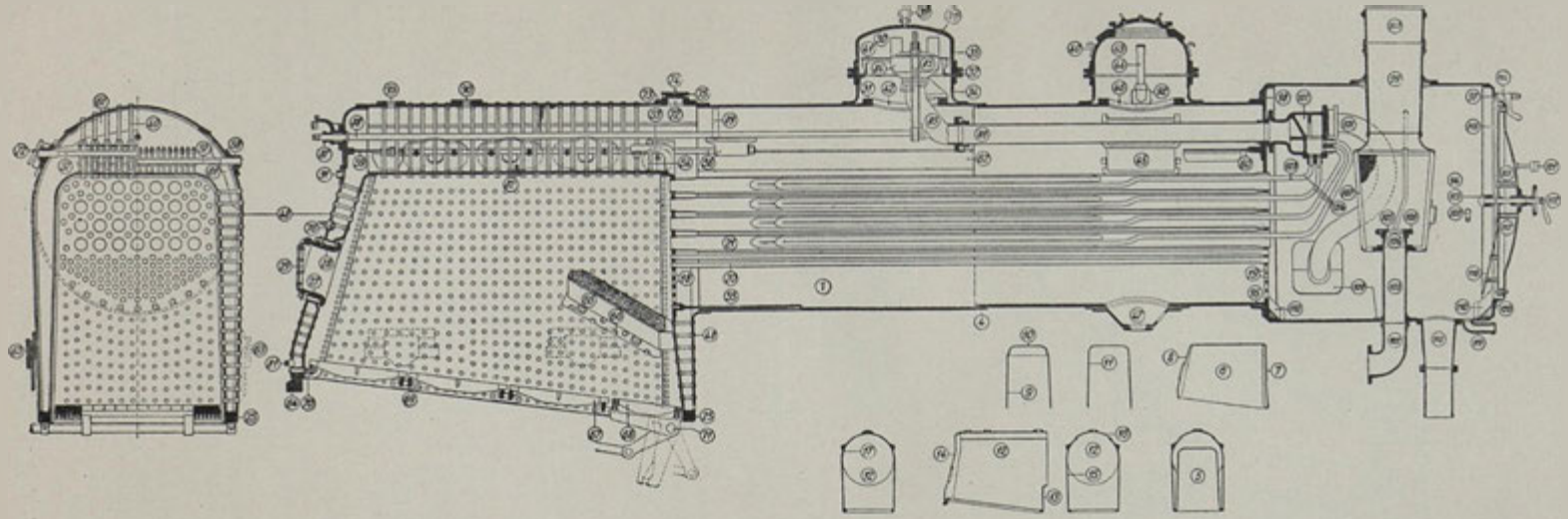

1 Podélný kotel
6 Topeniště
7 Trubková stěna topeniště
8 Zadní stěna topeniště
9 Postranní stěna top.
10 Horní stěna topeniště
11 Plášť topeniště
12 Svislý kotel
13 Přední stěna svislého kotle
14 Zadní stěna kotle
15 Postranní stěna kotle
16 Horní stěna kotle
17 Plášť svislého kotle
18 Otvory pro trubky ve stěně topeniště
19 Otvory pro trubky ve stěně kouř. kom.
20 Žárová trubka
21 Kouřová trubka
25 Spodní kruh
27 Příruba dvířek do topeniště
28 Chránič dvířek do topeniště
29 Dvířka topeniště
30 Dom
39 Oko domu
40 Hák domu
41 Odluč. vody v domu
42 Průlez do domu
43 Dom pro čistič zásobní vody
44 Přívodní dysa do čističe vody
45 Plech na odkapávání pro čističe zás. vody
46 Průlez k čističi zásobní vody
47 Sběrač kalu čističe zásobní vody
48 Rozpěrací čepy
49 Horní rozpěrací čepy
53 Třmenová kotva
54 Rozpěrací čep třmenové kotvy
55 Spodní kotva
56 Podél. kotva a nosič
57 Příčná kotva
58 Podložka příč. kotvy
59 Plechová kotva na zadní stěně kotle
60 Plechová kotva na trubkové stěně kouřové komory
61 Výztuha pláště svislého kotle
62 Konec plátu kotle
63 Nosič svislého kotle
64 Zmítač
65 Plamencová zádrž
66 Nosič plam. zádrže
67 Roštové tyče
68 Tyče naklápěcího roštu
69 Roštovník a nosič
70 Nýtové šrouby pro roštovníky
71 Přední hřídel s pákou ke sklád. roštu
72 Mycí otvor s víkem
73 Podložka mycího otvoru
74 Kužel mycího otvoru
75 Víko mycího otvoru
81 Čistící šroub
82 Tavicí zátka
83 Regulátor
84 Regulátorová hlava se šoupát. ventilem
85 Trubkové koleno k regulátoru
86 Trouba k regulátoru
87 Ucpávka regulátoru
88 Hřídel regulátorový
87 Držák pro hřídel regulátorový
90 Podložka pro pojistný ventil
91 Podložka pro ukazatele vodního stavu
92 Podložka pro napájecí ventil kotle
93 Podložka pro přírubu odběru páry
94 Kouřová komora (uspořádání)
95 Úhelníkový prsten na kouřovou komoru
97 Dveřnice kouřové komory
98 Trubková stěna kouřové komory
99 Komín
100 Kominový nástavný nátrubek
101 Trouba pro přívod páry
102 Výfukové koleno
103 Svislá trubka
104 Výfukové trubice
105 Příčka výfuk. trubice
106 Pomocné foukače
107 Lapač jisker
108 Stříkací trubice kouřové komory a součásti
109 Krycí plechy na výřezy v kouř. komoře
110 Chránič podlahy kouřové komory
111 Dvéře kouř. komory
112 Závěr kouř. komory
113 Závěrná podložka pro kouřovou komoru
114 Vrchní obrtlík ke dveřím kouř. komory
115 Ochranný plech dveří kouřové komory
116 Spodní ochran. plech kouřové komory
117 Rozpěrací čep dveří kouřové komory
118 Odpad mouru
119 Odvodňovací příruba na kouřové komoře
120 Zesilovací prsten na dveřní stěně kouřové komoře
121 Nosič svítilny na kouřové komoře
122 Sběrač páry
123 Přehřívačový článek
124 Sada přehřívačových trubek

Liběšice (Libeschitz), ms. v Č., okr. Litoměřice, 821 n. ob. Zříceniny hradu L. Chmelařsví a sadařství. Zámek.

Liběšice (Libeschitz), o. v Č., okr. Žatec, 590 ob. (21 č.).

Liběšovice (Lischwitz), o. v Č., okr. Podbořany, 569 ob. (42 č.). Chmelařství.

Libethenit, nerost, zásaditý fosforečnan měďnatý; nachází se v krátkých, kosočtverečných, na hranách průsvitných sloupcích barvy olivové až tmavozelené; tv. 4, lesk mastný.

Líbeznice, o. v Č., okr. Praha-venkov, 1120 č. ob.

Libež, o. v Č., okr. Benešov, 397 č. ob.

Libhošť, o. na Mor., okr. N. Jičín, 1594 č. ob.

Libia, ital. jm. prov. Libye.

Libice nad Cidlinou, o. v Č., okr. Poděbrady, 1136 č. ob. Cukrovar, tov. cikorky, dvě tov. na vozy. Již v X. stol. hrad knížat Slavníkovců (zahub. r. 995) a Vršovců (zahub. r. 1008).

Libice nad Doubravkou, ms. v Č., okr. Chotěboř, 1034 č. ob. Lihovar, brus. a leštírna skla.

Libická Arnoštka (vl. jm. A. Náprstková), (1837—1893), čes. herečka, od 1871 majitelka vlastní divadelní společnosti.

Libický Antonín (* 1854), čes. matematik, řed. reálky v Hradci Králové.

Libichovský, pseud Jana Ev. Purkyně.

Libijanski J. L., ps., ♌ Leban Janko.

Libín, rulová hora jižně od Prachatic, 1091 m vysoká. Rozhledna.

Libín T., pseud. Bohdana L. Tyšlera.

Libínský Milín, pseud. Frant. Aug. Urbánka.

Libiš, o. v Č., okr. Mělník, 722 č. ob.

Libišany, o. v Č., okr. Pardubice, 561 č. ob. Archeol. nálezy.

Libitina, řím. bohyně smrti.

Libkova Voda, o. v Č., okr. Pelhřimov, 440 č. ob. Zámek s parkem.

Libkovice (Likwitz), o. v Č., okr. Duchcov, 1794 ob. (1138 č.). Tov. porc. zboží, sklárna, hnědouhelné doly.

Libkovice, o. v Č., okr. Roudnice n. L., 658 č. ob.

Libkovice, o. v Č., okr. Žlutice, 342 ob. (7 č.).

Liblice, o. v Č., okr. Č. Brod, 517 č. ob. Cukrovar.

Liblice, o. v Č., okr. Mělník, 507 č. ob.

Liblín, ms. v Č., okr. Královice u Rak., 357 č. ob. Lihovar, olejna; vitriolová břidlice. Zámek a zříc. Libštejna.

Liblinský, pseud. J. Sl. Knedlhanse.

Libná (Liebenau), o. v Č., okr. Broumov, 410 ob.

Libňatov, o. v Č., okr. Trutnov, 594 č. ob.

Libněves, o. v Č., okr. Poděbrady s velkým cukrovarem.

Liboc, ♌ Dolní Liboc.

Libocedrus Don., rod rostlin z čeledi cypřišovitých; jehličnaté stromy, podobné cypřišům, s šupinovitými listy; 8 druhů v Americe, Australii a vých. Asii. L. decurrens Torr., domovem v horách Skalistých na březích řek.

Libočany (Libotschan), o. v Č., okr. Žatec, 674 ob. (126 č.). Zámek.

Libodřice, o. v Č., okr. Kolín, 600 č. ob.

Liboch, ♌ Liběchov (Č.).

Libochovany, o. v Č., okr. Litoměřice, 570 ob. (79 č.). Zámek, vinice.

Libochovice, m. v Č., okr. Roudnice n. L., 2640 č. ob. Cukrovar, sklárna, továrna hliníkového zboží, zámek.

Libochovický P., ps. J. Ev. Purkyně.

Libochovský Jos., pseud. J. Kl. Hrubého.

Libón, řec. stavitel z Elidy, budovatel Diova chrámu v Olympii.

Libonia floribunda, z čeledi Acanthaceae, s vytrvalými listy a drobnými růžovými kvítky.

Libor Fr., pseud. V. Špačka.

Liborča, o. na Slov., okr. Trenčín, 664 čs. ob.

Liborius, křesť. svatý, v druhé polovici IV. st. biskup v Le Mans.

Libořice, o. v Č., okr. Podbořany, 695 ob. (61 č.). Zámek.

Liboš, o. na Mor., okr. Šternberk, 468 č. ob.

Libošovice, o. v Č.. okr. Sobotka, 340 č. ob.

Libotenice, o. v Č., okr. Roudnice n. L., 504 č. ob. Košikářství.

Libotov (Liebtal), o. v Č., okr. Dvůr Král. n. L., 390 ob. (58 č.). Pražírny kávy, pilnikářství.

Libouchec (Königswald), o. v Č., okr. Děčín, 1822 ob. (33 č.). Farní kostel Zjev. Páně z r. 1566. Výroba varhan, tov. kartonu, sametu, tavírna smoly, výr. sýra.

Libouň, o. v Č., okr. Benešov, 664 č. ob. V blízkém Roudném nalézá se jediný náš zlatodol.

Libourne, hl. m. ve fr. depart. Gironde, (1923) 18.083 ob., při ústí Isle do Dordogne.

Libovice (Libovis), o. v Č., okr. Dubá, 236 ob. (44 č.).

Libovice, o. v Č., okr. Slaný, 494 č. ob.

Libovské sedlo, odděluje Broumovské písk. stěny od Krkonoš (516 m vys.).

Libra, jednotka váhy, nahrazená nyní kilogramem, rozdělená v 16 uncí nebo 32 lotů. — Libra pražská = 514.37 g.

Libra šterlinků (angl. Pound Sterling, zkráceně £), angl. peněžní jednotka, od

1817 představovaná zl. sovereignem; má 20 šilinků (sh) po 12 pencích (d).

Libra František Albert, inž. (* 1891), č. architekt, projektant četných staveb.

Librace (lat.), kolísání.

Librantice, o. v Č., okr. Hradec Král., 675 č. ob.

Librarius, ve st. Římě opisovač knih, též jejich prodavač.

Libre Parole, La, nacionalist., antisemitský pařížský deník.

Libretto (it., knížečka), text hudebních skladeb, zvláště oper, operet, v novější době též i filmové l. (podrobný obsah děje filmu, připravený pro zpracování režijního scénáře, ♫). Librettista = spisovatel librett.

Libreville (librvil), hl. m. afr. Gabunu, sev. od rovníku, asi 2000 ob. Vývoz tropických plodin.

Libri (lat., mn. č. od liber), knihy.

Libri erectionum, ♫ erekční knihy.

Libřice, o. v Č., okr. Dvůr Král. n. L., 453 č. ob.

Libro delle Muse, velká sbírka madrigalů (♫), vydaná Ant. Gardanem ve třech svazcích r. 1555, 1559, 1561.

Libš (Liebsch) Jiří (1857—1927), h.-luž. duchovní, spisovatel a nár. pracovník. Narodil se v Miłoćicích, studoval v Budyšíně a v Praze. L. byl významným členem t. zv. mladolužické družiny, tichým, svědomitým pracovníkem, jenž se zasloužil o rozvoj luž. jazyka svou Syntaxí (Syntax der wendischen Sprache, 1884), a jenž sám obohatil luž. písemnictví vlast. povídkami (1920 a 1921); znova vydal oblíbenou povídku Wingeřovu o Hronowě (1922), přeložil řadu črt z češtiny a polštiny, byl stálým strážcem jazykové ryzosti, kterou doložil klasickým překladem Tomáše Kempenského Následování Krista (Wo kročenju za Krystusom, 1922) a prakticky ji uplatňoval spoluredakcí luž. časopisů a pracemi korektorskými. Lit.: Jos. Páta, Zawod (1929).

Libštát, ms. v Č., okr. Semily, 1550 č. ob. Textilní průmysl. Naleziště lupku.

Libštejn (Liebenstein), o. v Č., okr. Cheb, 1889 n. ob. Tov. plet. rukavic a trikotového zboží. Zámek se sadem.

Libštejnští z Kolovrat, ♫ z Kolovrat.

Libuň, o. v Č., okr. Lomnice n. P., 643 č. ob. Působiště vlastenec. faráře a buditele A. Marka.

Libunský Fr., pseud. F. V. Zelinky.

Liburnie, ve starov. pobřeží a ostrovy v sev. Dalmacii.

Liburna, řím. vál. loď, patrně pův. illyrského, zavedená Agrippou (♫) místo těžkých pentér a pentékontér. Měla nejvýše tři řady vesel nad sebou a vždycky plachty, jíž se užívalo při křižování. Osvědčila se zejm. v bitvě u Actia (r. 31 př. Kr.) proti těžkopádným lodím Antoniovým a Kleopatřiným.

Libuš, o. v Č., okr. Praha-venkov, 836 č. ob. Chov husí.

Libuše, podle pověsti nejmladší dcera Krokova, jež vynikala moudrostí a darem věšteckým. Sídlem jejím byl Libušín. Po smrti Krokově vládla lidu zprvu sama, později, když byla při soudu pohaněna, zvolila si za manžela Přemysla ze Stadic. Pověst připisuje jí založení hradu pražského.

Libušín, m. v Č., okr. Slaný, 4146 č. ob. Kamenouh. doly: Janovka, Maxovka, Schöllerův a Sv. Jiří.

Libušiny Lázně u Bechyně v Čechách s arsen. a železn. prameny, též klimatické lázně.

Libverda, ♫ Lázně Libverda (Č.).

Libverda, ves o 7 domech u Děčína s hosp. odd. něm. techniky pražské a s meteorologickou stanicí.

Libycká poušť, s.-v. část Sahary mezi Barkou, Nilem, Súdánem a na záp. mezi Tibesti, Fezzanem a Tripolskem; rozlohy 2 mil. km². Písková poušť s 200—300 m vys. hřebeny. Jediné přerušení je Libycká oasa. Důležitější karavanní cesty vedou z Bengasi přes Kufra na Vadai. — L. p. náleží částečně k Egyptu, částečně k italské Libyi.

Libycká plošina, vápencové a pískové planiny, s.-z. část Libycké pouště.

Libycké oasy, skupiny datlových a palmových oas v nížině na s.-v. Libycké pouště, 70 m pod hladinou moře.

Libye (ital. Libia), 1912—19 jméno ital. kolonie v sev. Africe, jež se později dělí ve dvě kolonie: Kyrenaiku a Tripolsko.

Libye, jméno Afriky, když ji Řekové již před Homérem od Egypťanů pokládali za západní zemi od nilského údolí. Teprve Hekataios kol. 520 př. Kr. ji rozlišoval od Asie.

Libyssa, m. v Bithynii. Zde se otrávil Hannibal 183 př. Kr. a byl zde pohřben.

Lic. (lic. theol.), zkrat. pro licenciát, ♫.

Líc, vrchní, horní strana na rozdíl od rubu. Líc mincí, strana aversní.

Licancaur, sopka v sev. Chile, 5950 m vysoká.

Licata (antic. Phintias), m. na Sicilii, prov. Girgenti, 25.437 ob., při ústí řeky Salso.

Líce, ♫ obličej.

Licejka, srb. omladin. almanach bělehradský, 1862—1864.

Licence (lat. licentia), povolení; též výsada (lat. privilegium) nebo patent

pro nějaký vynález; v klášterech od opatů mnichům povolované dispensace (lat., osvobození) od platného zákona nebo zvyku pro jednotlivé případy. Průvodní listy, které válčící státy vystavují svým poddaným, aby během války směli s nepřítelem obchodovati, nazývají se obchodními licencemi (licences de commerce). — V patentním zákonu licencí rozumí se povolení, které dává majitel patentu za odměnu jiné osobě, aby tato směla jeho patentu využíti; k poskytnutí takové licence může býti majitel patentu v některých případech donucen (↗ patent). — Licenční daň (dávka) jest poplatek za provozování určité živnosti; je to z části poplatek za povolení k provozování této živnosti, z části zvláštní způsob vybírání různých nepřímých daní.

Licentia (lat.), volnost, svoboda, dělati co chci, l. docendi, oprávnění přednášeti na universitě; l. poetica, básnická volnost; l. concionandi, oprávnění kázati.

Licenciát, býval na universitách stupeň akademický, asi mezi bakalářem a doktorem, nyní již neobvyklý. Nyní jest v Německu titulem na evang. teolog. fakultách.

Licet (lat.), povoleno, dovoleno.

Licince, o. na Slov., okr. Revúca, 650 m. ob. Výroba hrnčířského zboží.

Licinius, starořímský plebejský rod, pocházel pravděpodobně z Etrurie. Vynikli: 1. C. L. Calvus Stolo, podal domněle 376 jako tribun lidu s L. Sextiem tři návrhy zákona (leges Liciniae). 2. C. L. Macer, jako tribun lidu 73 horlivý demagog, později praetor, r. 66 byl pro utlačování obyvatel v provinciích obžalován Ciceronem a odsouzen, načež se zavraždil. Napsal římské Annály. 3. C. L. Macer Calvus, syn předešlého (* 82, † asi 47 př. Kr.), řečník a lyrický básník, přítel Catullův.

Licitace, ↗ dražba a aukce knižní.

Lick James (1799—1876), zakladatel podle něho nazvané hvězdárny na Mount Hamilton (1283 m) v Kalifornii.

Licuala Wurmb., rod palem, nízké, keřovité, vějířovité palmy s drsným pněm a vstoupavými listy; asi 36 druhů od Gangu přes Malakku až k tropické Australii.

Lič, pseud. Ant. Pavlíčka.

Ličanka (Fužinarka), krasová ponorná říčka v Chorvatsku v Gorském Kotaru; vtéká u Crikvenice do moře jako Dubravčica. 20.4 m dl.

Ličartovce, o. na Slov., okr. Prešov, 482 čs. ob.

Líčení soudní, ↗ přelíčení.

Ličidla, kosmetické prostředky sloužící jednak ke krášlení pleti, jednak k barvení a líčení herců. Jsou hl. práškové a obsahují pak jemný rýžový pudr, uhličitan hořečnatý, talek, fialkový kořen a pod., a jako parfum různé vonné látky, jako pačuli, mošus, heliotrop a j. Jednotlivé součásti musejí býti co nejjemněji rozetřeny a pak teprve smíšeny. K barvení slouží karmín, eosin, saflor, okr, umbra, saze a ke zvýšení lesku obsahují pravidelně přísadu kysličníku zinečnatého nebo vizmutitého. Pevná ličidla vyrobíme z prášku přidáním tragantu nebo arabské klovatiny a za přídavku malého množství glycerinu, aby se zabránilo úplnému vyschnutí. Mastná ličidla obsahují lanolin, kakaové máslo, parafin, japon. vosk a j. podobné látky, které se nejprve dokonale promísí a pak barví a navoňují. Tyčinky k líčení připravují se ze zmíněných mastných ličidel a vosku.

Lička visočina, krasová náhorní planina v Chorvatsku, s vys. krasov. poli, mezi Gorsk. Kotarem, Velebitem. Vel. a Mal. Kapelou a Plješevicí.

Ličko (Gospićsko Polje), veliké krasov. pole na Ličské Vysočině v Chorvatsku, abs. výš. 565—620 m, rozsah 465 km².

Ličko Polje, eliptické krasov. pole v Chorvatsku, v j.-z. kraji desničkého okresu. Protéká ponorná ř. Ličanka.

Ličkov (Litschkau), o. v Č., okr. Žatec, 651 ob. Zámek.

Líčno, o. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 400 č. ob.

Lid, pojem odpovídající plurálu: lidé. V širším slova smyslu obyvatelstvo kraje neb státu, v užším pak název vrstev hospodářsky závislých (lid poddaný, pracující atd.).

Lid Český, ↗ Český Lid.

Lida, okr. m. v Polsku, vojvodství novogródské, (1921) 13.401 ob.

Lidečko, o. na Mor., okr. Uher. Brod, 1219 č. ob.

Lidée A. M., pseud. A. M. Tichého

Lidéřovice, o. na Mor., okr. Hodonín, 788 č. ob.

Lidin Volodimir (* 1894), r. romanopisec. Sp.: Morskoj skvoznian (přel. Fr. Píšek).

Lidingö, m. ve švéd. länu Stockholm, 10.470 ob., na ostrově L. (31 km²), severových. od Stockholmu, s 850 m dl. mostem (vystavěn 1918—24).

Lidköping (lidšöping), m. ve švéd. länu Skaraborg, (1926) 8762 ob.

Lidmaň, n. v Č., okr. Kamenice n. L., 587 č. ob.

Lidnatost, ↗ hustota obyvatelstva.

Lidner Bengt (1757—1795), švéd. básník. Jeho verše, jejichž pathos upomíná na Klopstocka, jsou dokladem nekritického zadívání se do sebe, jeho vznosné věty jsou plny zápalu a sentimentality. Nejslavnější je Smrt hraběnky Spastary (1783).

Lido (ital.), břeh, nábřeží.

Lido, známé mořské lázně u Benátek.

Lidomyšl, o. v Č., okr. Hořovice, 731 č. ob. Továrna lopat a rýčů.

Lidoopi (Anthropomorpha), skupina opic, jejichž těla jsou vytvořena dokonale, t. j. přibližují se tvarům člověka. Přední končetiny mají však mnohem delší a zadní kratší, než jako jsou u člověka. Obličej stavbou, polohou očí, uší je lidské tváři podobnější než u ostatních opic. Ocas chybí úplně. Srst složená z řídkých chlupů pokrývá celé tělo mimo obličej a prsty. Chrup podobá se lidskému až na špičáky, které hl. u starých samců dosahují rozměrů jako špičáky velkých šelem. Gorila (Gorilla gina), dosahuje výšky 160 cm. Domovem v trop. Africe v osamělých a nejtemnějších místech hustého podrostu a v hlubokých lesnatých údolích, kde je nejvlhčeji. Potuluje se neustále za potravou, jež se skládá z rostlinných látek, hlavně plodů a tvrdých ořechů, které dovede svým mohutným chrupem hravě rozdrtiti. Žije v páru. Běhá po čtyřech, na stromy leze jen za potravou, jinak se zdržuje jen na zemi. Člověku se vyhýbá. Šimpanz (Simia troglodytes) ze záp. horké Afriky, jest menší gorily, jíž se podobá způsobem svého života. Přichází častěji do Evropy, dá se ochočiti a projevuje v zajetí velké duševní nadání. Čego (Anthropopithecus čego), větší druh šimpanze. Orangutan (Pithecus satyrus), žije na Borneu a na Sumatře, dosahuje 1.35 m výše. Má nepoměrně dlouhé údy, ošklivě vyduté pysky, nos zcela plochý. Oči malé. Srst na bocích dlouze řasnatá. Libuje si v bařinatých pralesích a dovedně šplhá až na vrcholky stromů. Nechodí nikdy zpříma a živí se výhradně ovocem. Vyznačuje se mírumilovnou, rozvážnou povahou a pomalými pohyby. Dá se ochočiti. Mezi l. přísluší i giboni (Hylodates), opice dlouhoruké, které se vyznačují nezměrně prodlouženými pažemi, jež jim, když sedí zpříma, dosahují až na zem. Hlavu mají malou, tělo chrtovitě ve slabinách zúžené, dlouhý a jako hedvábí měkký kožich. Nedosahují velikosti jednoho metru a žijí výhradně ve Vých. Indii a přiléhajících ostrovech.

Lidová píseň, národní píseň, spontánní a kolektivní výtvor lidu (hl. venkovského). Původní je většinou stránka básnická, kdežto na melodii působily již vlivy přenesené, rytmus textu, hudební kultura země, kraje, neb i motivy přenesené z hudby umělé. Česká píseň lidová se ustálila v době protireformace, je diatonická, většinou živého tempa, a v dur (na Moravě a Slovensku opačně). V dobách probuzení byly l. p. nadšeně sbírány, neboť v nich byl spatřován ryzí projev národní duše. Vědecky zpracovaly otázku české lidové písně Zvonař, Hostinský, Nejedlý, Zíbrt.

Lidová strana česká, polit. strana, založena r. 1901 T. G. Masarykem.

Lidová strana svobodomyslná, polit. strana moravská, založ. dr. Ad. Stránským a Jos. Tučkem.

Lidová strana československá, Československá republika (sv. IV., str. 186).

Lidová výchova, soubor snah zvýšiti duchovní i mravní úroveň lidových vrstev. Snahy tyto vznikly počátkem XIX. stol., a soustředily se v korporacích. První taková společnost vznikla ve Švýcarsku (Gesellschaft zur Förderung des Guten und Gemeinnützigen in Basel r. 1777, podobná v Curychu 1810); v Německu staly se nositeli myšlenky občanské spolky (Kreuznach, 1813), 1869 vznikly četné Humboldtvereine, a 1871 Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung, 1892 Comeniusgesellschaft a Gesellschaft für ethische Kultur. K nim druží se četné organisace tovaryšů a mládeže, spolky pro vyd. lidové četby, pořádání divadel, organisaci lidového knihovnictví, putovních knihoven. Zákony o lidových knihovnách byly vydány: ve Francii 1848, v Anglii byla zřízena první veř. knihovna v Manchestru 1852, v USA. existují knihovny i v nejmenších obcích, většinou nákladem soukromníků. Po světové válce stala se velmi akutní otázka lidových universit. Dlužno rozeznati vl. školy a universitní kursy pro veřejnost. Vzorem všech těchto institucí je Dánsko (selská vys. škola, zal. Grundwigem 1844 v Röddingu). Dánská l. univ. je organisována tak, že pořádá v zimních měsících kursy pro (většinou selskou) mládež obojího pohlaví 18—25letou, a poskytuje jim velmi dobré všeobecné vzdělání. Z Dánska se rozšířily l. univ. do Norska (1864), Švédska (1868), Finska (1869). V Německu existuje od r. 1878 Humboldt-Akademie, od 1925 Lessinghochschule v Berlíně. V USA. jsou od 1850 zavedeny při všech universitách extense (University extension), v Anglii od 1870, ve Skotsku od 1873. O lidovýchově v ČSR. Československá republika, díl IV., str. 299.

Lidové divadlo v Libni, U Deutschů, původně letní aréna, r. 1892 řed. Hurtem zřízená, který upravil též sál pro divadlo. Vystřídala se tu řada div. společ. V r. 1905 postaveno nové div. péčí M. Groszové-Kučerové, jež v r. 1907 přestavěla M. Zieglerová, v provozu však zůstalo jen do r. 1909.

Lidové Listy, ústř. orgán čsl. strany lidové, založeny 1. I. 1922. Šéfredaktor dr. Josef Doležal.

Lidové Noviny, čes. nezáv. deník moravský, vych. v Brně od r. 1892. Majetek dr. Adolfa a Jaroslava Stránských (○).

Lidové umění, název pro díla, vytvořená domácí pílí a řemeslem venkovských vrstev. L. u., jako část umění výtvarných, od XVII. stol. se odděluje od tvoření uměleckého. L. u. zaniká většinou koncem XIX. stol., kdy se venkova zmocňuje průmysl. Vytvářecí schopnost se udržela dnes jen v krajích odlehlých. Půvab l. u. tvoří bohatost motivů, tradičnost a kolektivnost, která je činí každému srozumitelným. Nositeli l. u. jsou obyč. sedláci (selské umění), v Evropě pak hl. Slované a Germáni (stavby, výšivky, truhlářské výrobky, látky, ozdoby, řezby; mnoho prvků l. u. se odráží v lidovém kroji). V jiných zemích se l. u. velmi omezuje rozsahem na jednotlivé obory. Tak v Irsku jsou předmětem l. u. krajky, v Anglii, Francii, Italii a Španělsku keramika, koberce na Balkáně a j. — České l. u. vyniká (mimo znaky uvedené) všestranností a nádherou barev. Studiem českého l. u. zabývali se: Jurkovič, Tyršová, Wirth a hlavně Zíbrt.

Lidověda, nauka o způsobu života lidových vrstev (Volkskunde, angl. Folklore), vznikla poč. XIX. stol. zásluhou J. Grimma, v jehož pracech pokračovali A. Kuhn, W. Mannhardt, R. Köhler, K. Weinhold. Předměty studia l. jsou: lidová mluva, básnictví, víra, pověra, mravy, zvyky a konečně i způsob obývání (dům, dvůr, nářadí), kroj, kuchyně, umění. Podle stanoviska badatele stýká se l. mnohdy buď se sociologií, buď s historií. Českou l. zpracoval téměř úplně Č. Zíbrt. — Liter.: Zíbrt: Kulturní historie (1892), Spamer: Wesen, Wege und Ziele der Volkskunde (1928). Časopisy: Český lid, Národopisný věstník československý, Zeitschritf des Vereines f. Volkskunde, Folklore, Revue des traditions populaires, Archivio per lo studio delle tradizioni popolari, Bulletin fu Folklore, Dania, Folklore Fellows-Communications.

Lidovláda, ○ demokracie.

Lidství, ○ humanita.

Lidská práva (franc. Droits de l'homme [droa de lom]), souhrn práv, které podle přirozeného práva každému člověku jako takovému náleží. Již. t. zv. Bill of rights (○) prohlašovala svobodu a lidská práva. Ve Francii se v deklaraci z r. 1791 (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen) prohlašovala svoboda, vlastnictví, bezpečnost a odpor proti utlačování za vrozená l. p.

Lidské oběti, u všech národů prokazatelný zvyk, při jistých příležitostech obětovati lidi. Ve starověku byly l. o. obvyklé u Foiničanů (Melkartovi, Molochovi), u Židů (příklady: Isák, dcera Jeftova), u Egypťanů (Osirovi), u Řeků (obětovali před bitvou u Salamis tři synovce Xerxovy), u Římanů, u Germánů (zajatce). Mimo to byly rozšířeny, resp. ještě jsou, v Asii, Střední Africe, Americe a v Jižních mořích. Pohnutky pro obětování jsou: 1. antropofagie, t. j. neodepříti bohům požitek nejvyšší, lidské maso; 2. zahubení nepřítele, v domněnce, že je nenáviděn bohy; 3. potřeba, zemřelému dáti s sebou jeho služebníky, ženy a přátele do jiného světa; 4. žádost mrtvého po pomstě za jeho smrt, která podle víry primitivních národů byla způsobena člověkem; 5. strach před božstvem, které je možno smířit jenom lidskou obětí. — Obětování lidí bylo často nahražováno obětováním zvířat, rostlin a potravin, též lepenkovými figurami (Čína, Japonsko).

Lidské rasy, ○ člověk.

Lidstvo, soubor lidí všech národů, pracující a reagující jako jednotný celek.

Lidš Jeassu (Josua), (1896—1917), císař habešský.

Lidumilství (filantropie), činnost, zasvěcená zájmům chudých, nemocných, snažící se zlepšiti jejich sociální, hygienické, politické a právní postavení. Je buď individuální neb organisovaná veřejnými svazky. ○ sociální péče.

Lie Bernt (1868—1816), nor. spisovatel. Psal temperamentní povídky a romány.

Lie Jonas (1833—1908), nor. básník a novinář. Jeho některá díla jsou doznívánim vlivu romantismu (na př. Adam Schrader, 1879), později obrátil se k látkám z norského lidového života a tím i k realismu (na př. román Rutland, 1880).

Lie Sophus (1842—1899), nor. matematik, univ. profesor v Oslo. Pracoval v geometrii, diferenciálních rovnicích a jest původce teorie o stálých transformačních skupinách (Theorie der Transformationsgruppen, 1888—93).

Liebau (Libavius) Andreas (1560—1616), něm. chemik, alchymista a lékař, zastánce transmutace kovů. Jeho práce chemické jsou velmi důležité pro další vývoj přírodních věd. Hl. díla: Neo-Paracelsica (1594), Rerum Chimicarum epistolica forma (1595—99), Praxis Alchimiae (1605), De universalitate et origine rerum conditarum (1610), Syntagma Arcanonum (1613), Examen Philosophiae (1615).

Liébeault (liéból) Ambroise Auguste (1823—1904), franc. lékař. Byl s Bernheimem hlavou t. zv. nantské školy, která zkoumala důležitost sugesce pro hypnosu a vliv obou na hysterii.

Liebenau, ♌ Hodkovice.

Liebenau Hermann von (1807—1874), švýc. historik a lékař v Lucernu, 1855—1860 vrch. lékař v Římě. Sp.: Arnold Winkelried, seine Zeit und seine Tat (1862).

Lieber Franz (1800—1872), něm. publicista. R. 1821 odešel jako filhellenista do Řecka, r. 1827 usadil se v USA. a stal se r. 1835 profesorem dějepisu v Columbii.

Lieberkühnovy žlázy (glandulae intestinales), trubicovité žlázy nazvané podle Nathanaela Lieberhühna (* 1711 v Berlíně, † tamtéž 1756, lék. a anatom), u člověka v milionech rozšířené v tenkém střevě, pronikají celou sliznicí, na slepě uzavřeném konci jsou lehce zduřené a odměšují střevní šťávu.

Liebermann Hermann, JUDr. (* 1870), adv. v Przemyšlu a soc. dem. politik polský; poslanec na víd. radě říšské i na sejmu (od 1922).

Liebermann Max (* 1847), něm. malíř. Naturalistický směr prozrazuje jeho Kristus v chrámě. Maloval také portrety, které prozrazují neobyčejnou pravdivost v charakteristice.

Liebermann von Sonnenberg Max (1848—1911), něm. politik, vůdce prav. křídla antisemitského hnutí, člen říšsk. sněmu.

Liebert Eduard von (* 1850), pruský generál; byl činný v kolonisování něm. vých. Afriky.

Libertina, stříb. dubrov. peníz z let 1791—1795, jméno podle nadpisu: Libertas.

Liebfrauenmilch, rýnské bílé víno.

Liebig Johann (1802—1870), rak. průmyslník, zakladatel severočeského textilního průmyslu (1828).

Liebig Justus, Freiherr von (* 12. V. 1803 v Darmstadtě, † 18. IV. 1873 v Mnichově), něm. chemik; od r. 1822 pracoval u Thénarda v Paříži a r. 1824 stal se profesorem v Giessenu, kdež zřídil první chemickou laboratoř pro experimentální vyučování. Jako vědec zabýval se L chemií, fysiologií a hospodářstvím, založil novou, zlepšenou organickou elementární analysu, jíž v podstatě používá se ještě dosud, objevil chloroform a chloral, kys. hippurovou, kreatinin, kys. inosinovou a tyrosin, první dusíkaté zásady, které lze připraviti uměle, studoval alkaloidy, cukry, kyanové a kovové sloučeniny. Podle počtu a důležitosti svých objevů jest nejplodnějším chemikem své doby. Epochálního významu jsou jeho s Wöhlerem provedené výzkumy o benzoylových sloučeninách a kvašení. Od r. 1839 zabýval se studiem výživy rostlinného a zvířecího organismu. R. 1852 odešel do Mnichova, kdež ve svých fysiologických studiích pokračoval samostatně, r. 1860 stal se zde předsedou Akademie věd. Hlavní spisy: Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agrikultur und Physiologie, Die Tierchemie oder die organische Chemie in ihrer Anwendung auf Physiologie und Pathologie, Handbuch der organischen Chemie, mit Rücksicht auf Pharmazie, Bemerkungen über das Verhältnis der Tierchemie zur Tierpsychologie a j.

Liebich František (1778—1830), český malíř podobizen.

Liebich Jan Karel (1773—1822), div. herec, od r. 1806 řed. Stavovského divadla.

Liebisch Jan (* 1826 v Praze, † 1860), kamenotiskař, syn Jana (* 1783), malíře a měšťana.

Liebknecht Karl, JUDr. (1871—1919), něm. politik, advokát v Berlíně, 1908 člen pruského sněmu, 1907 odsouzen pro velezradu; 1914 odmítal válečné úvěry; 1916 odsouzen opět na 2 roky do káznice, ale při převratu 1918 osvobozen. Náležel k zakladatelům něm. komunistické strany a byl s Rosou Luxemburgovou za lednových nepokojů 1919 při svém zatýkání v Berlíně zastřelen.

Liebknecht Wilhelm (1826—1900), něm. politik; uprchl po účasti na bádenském povstání do ciziny. Řídil časopisy sociálně demokratické v Berlíně a v Lipsku 1872 odsouzen pro velezradu na 2 roky pevnosti. Od r. 1890 vedoucím redaktorem časopisu Vorwärts. Sp.: Zur Grund- und Bodenfrage, Robert Blum und seine Zeit, Robert Owen a j.

Lieblein Viktor, MUDr. (* 1867), prof. chirurgie na něm. univ. pražské, přednosta chir. oddělení něm. polikliniky.

Liebreich Mathias Eugen Oskar (1839—1908), prof. farmakologie na univ. berlínské; první použil chloralhydrátu k narkose. Sp.: Chloralhydrat (1869).

Liebsch František (* 1829 v Roudnici), kamenotiskař v Praze.

Liebscher Adolf (* 11. III. 1857 v Praze, † 11. VI. 1919 v Potštýně n. O.), malíř dekorativní a hist., profesor kreslení na pražské č. technice. Provedl mnoho dekorativních maleb ve veřejných, spolkových i soukromých budovách v různých městech Čech. Rovněž vyzdobil dosti kostelů a kaplí svými obrazy. Vytvořil větší obrazy historické: Žižka před Kutnou Horou, Bitva na Vítkově, mimo jiné menší a s bratrem svým dioramatický obraz: Hájení Prahy proti Švédům. Byl též velmi činným jako ilustrátor.

Liebscher Adolf, Dr. Ing. (* 3. V. 1887 v Praze), ř. prof. architekt. a pozem. stav. na české vys. škole v Brně.

Liebscher Karel (* 24. II. 1851 v Praze, † 20. IV. 1906 tamtéž), č. malíř-krajinář. Studoval u prof. Lichtenfelsa ve Vídni. Hojně cestoval, maloval a kreslil krajiny. Ilustroval velká díla, jako Čechy, České hrady a zámky a j.

Liebscherová Zdeňka (* 1885), č. malířka, krajinářka.

Liebusch (Libuša, Libša) J. G., h.-luž. kostelní učitel a varhaník v Hučině, kde † r. 1798. Vytiskl 1787 luž. knížku o potěšitelném rozhovoru věřící duše s Kristem.

Liebzeit Antonín (* 1796 v Stružnici u Č. Lípy, † 1836 v Praze). měditiskař.

Liebzeit Václav (* 1790 v Stružnici, † 1857), mědi- a kamenotiskař.

Lieder Wacław (1867—1912), pol. básník-mystik.

Liedtke Harry (* 1888 v Královci), něm. herec divadelní; od r. 1911 činný jako herec filmový; dosáhl značné popularity v typech důstojníků a veseloherních milovníků.

Liefmann Robert (* 1874), něm. národohospodář, univ. profesor ve Freiburce.

Liège, belg. město, ↘ Lutych.

Liegert František (1803—1881), ředitel Proz. českého divadla v Praze (1864) a obchodník.

Liëhtse, čín. filosof, asi v V. stol. př. Kr., propracoval Lao-tsiovy nauky.

Liehm Antonín (1817—1860), čes. malíř-krajinář, žák A. Mánesa.

Liechtenstein, knížetství mezi Rakouskem a Švýcarskem, 157 km². 12.000 ob. Je samostatné, má konst. ústavu, sněm o 15 členech, z nichž tři jmenuje kníže, od r. 1921 v celní unii se Švýcarskem. Hl. m., sídlo vlády a knížete, je Vaduz. Právo je rakouské. Do r. 1866 bylo knížetství v Německém svazu.

Znak knížectví Liechtensteinského.

Liechtenstein Petr, tiskař v Benátkách v l. 1498—1522. Tiskl české knihy.

Liechtenstein, jméno starého rodu šlechtického, pův. štýrského: 1. Alfred, princ (1842—1907), rak. politik, člen rak. poslan. sněmovny, předák křesťansko-soc. strany něm.; — 2. Alois, princ (1846—1920), důstojník, diplomat, konečně člen poslan. sněmovny, spoluzakladatel a od r. 1897 vůdce strany křest.-soc.; — 3. Jan Josef, kníže (1760—1836), rak. vojevůdce, důležitý činitel v napoleónských válkách, kryl ústup u Slavkova, podepsal příměří a mír v Bratislavě, 1809 rozhodl u Asper vítězství a podepsal vídeňský mír r. 1809; — 4. Josef Václav, kníže (1696—1772), rak. vojevůdce, účastnil se válek tureckých, později rak. vyslancem v Berlíně a Paříži. Bojoval úspěšně ve válce o dědictví rakouské v Čechách, ve Slezsku a Italii.

Lienbacher Georg (1822—1896), rak. politik, dvorní rada Nejv. soudu ve Vídni a říš. poslanec strany katol. Zastával se uzákonění němčiny jako státního jazyka.

Lienert Meinrad (* 1865), švýc. spisovatel. Náleží k nejlepším zástupcům švýcarského domácího umění; píše někdy i v dialektu.

Lienhard Friedrich (* 1865), něm. spisovatel, žurnalista. Vydal sbírky básní, dramat a několik polemických spisů.

Lienz, tyrol. m., letovisko a středisko zimních sportů, 6044 ob., v Pusterském údolí.

Liepaja (něm. Liebau), hl. m. lotyšského okresu Kuronska, 66.489 ob. Důležitý, nezamrzající přístav lotyšský.

Lier (franc. Lierre), prům. m. v belg. prov. Antverpy (Anvers), 26.991 ob.

Lier Adolf (1826—1882), něm. malíř; zprvu architektem, přešel 1849 do Mnichova, kde maloval především krajiny a náladové obrazy.

Lier Jan (* 27. X. 1852 v Kutné Hoře, † 2. VI. 1916 v Praze), čes. spisovatel. Byl úř. techn. služby železniční, později lektorem Nár. divadla v Praze. Psal žánrové povídky, z nichž zvláště povídky ze železničního života zaujaly svou dobu, a feuilletony, v nichž jako v sezonních causeriích se osvědčil temperamentním, rozmarným a útočným kritikem české společnosti a kultury. Spisy: Novely (1883—86), Arabesky a novely (1885), Hra s ohněm (1886), Klín klínem (1898), Píseň míru (1900), Pokuta (1902), V podruží litery (1905), Magdalena (1918) a j. Sebrané spisy vydává od r. 1918 V. Brtník. — Liter.: J. Patočka (Obzor lit. a uměl., 1901), K. Sezima (Lu-

mír, 1919), V. Brtník (Zvon, 1919), Arne Novák, Krajané a sousedé (1921).

Lier František (* 1875 v Kroměříži, † 1910 v Praze), čes. herec, syn populárního herce Karla Liera. Po gymn. studiích věnoval se divadlu, do r. 1900 u venk. společ., pak u slovin. zemského divadla v Lublani, jehož byl vrch. režisérem, r. 1908 v Pištěkově divadle.

Lier Karel (* 1845 v Dobrušce, † 1909 v Praze), čes. herec a režisér. 1843 hrál s Chmelenským ve Vídni, poté členem výstavní Uranie a posledně čl. smíchov. divadel. Byl vynik. hercem rolí charakterních a starých bonvivantů.

Lierová (Rýdlová) Marie (* 3. XII. 1885 v Něm. Brodě), čes. herečka. Výborná předst. žen. rolí charakt. Od r. 1923 členem Mor.-slez. národ. divadla v Mor. Ostravě.

Lier Miloš, PhDr. (* 1888), čes. archivář a úředník pražského měst. archivu.

Liesek, o. na Slov., okr. Trstená, 1177 čs. ob.

Liesganig Joseph (1719—1799), opat, kartograf, průkopník triangul. rozměření rak. císařství.

Liesing, město v Dol. Rakousku, okr. hejtm. Hietzing-okolí, (1923) 8105 obyv.

Lieskovan Vavro, pseud. V. Šrobára.

Lieskovec, o. na Slov., okr. Zvolen, 840 čs. ob.

Lieskovec nad Kysucou, o. na Slov., okr. Kys. Nové Město, 957 čs. ob.

Liešťany, o. na Slov., okr. Prievidza, 456 čs. ob.

Lietava, o. na Slov., okr. Žilina, 505 čs. ob.

Lietavská Lúčka, o. na Slov., okr. Žilina, 858 čs. ob. Tov. portl. cementu.

Lietuva, ofic. jméno Litvy (🔊).

Lieue (liö), franc. cest. hodina. Rozeznává se l. commune (de France) = 4·4523 km a l. moyenne = 5·0088 km.

Lieutenant (fr.), z lat. locum tenens, tedy zástupce, pův. králův (l. du roy) u arm., kterýž soudil jménem panovníkovým. Později zástupce vysokého důstojníka (l-général, l.-colonel), nakonec zástupce kapitána, hejtmana, velícího nižší jednotce. Byli-li dva, zván starší premier-l., mladší second-l., což odpovídá našemu nadporučíku a poručíku. V něm. označováni Oberleutnant a Leutnant. U námoř. jsou hodnosti l. nejméně o stupeň vyšší (Linienschiffsleutnant, Kapitänleutnant = setníku u arm.). Název l. se udržel ve Fr. a v Angl. u různých civilních úředníků, na př. l.-criminel = policejní soudce; Lord-l. = krajský hejtman a p.

Lieven Christofor Andrejevič, kníže (1777—1839), rus. diplomat; byl z balt. šlecht. rodu, generál-adjutant carův, od r. 1809 vyslancem v Berlíně a od 1812—1834 v Londýně, konečně kurátorem velkoknížete Alexandra.

Lievensz (Livens) Jan st. (1607—1674), nizozem. malíř a rytec v Amsterodamě, žák Jorise van Schootena, pak P. Lastmana, vzdělával se dále za vlivu Rembrandtova a odešel 1631 do Anglie, kde maloval Karla I., královnu a j.

Liewehr Ferdinand, PhDr. (* 1896), slavista, soukromý docent na něm. univ. v Praze. Sp.: Zur Chronologie des serbokroatischen Akzentes (1927), Slavistische Studien (1929), Alttschechische Grammatik).

Liévin (lievăň), město ve franc. dep. Pas-de-Calais, (1921) 10.165 ob., u m. Souchez; má kamenouhel. doly a cukrovary.

Lievrit (ilavit), nerost, zásaditý křemičitan vápenato-železnato-železitý; tvoří černé kosočtverečné hranoly a stébelnaté agregáty, lesk polokovový, tv. 5.5, zvl. na ložiskách želez. rud na Elbě, u Kupferbergu a v Grónsku.

Liezen-Mayer Alexander (1839—1898), něm. malíř, žák víd. a mnich. akademie, od 1862 Pilotyův, jehož hist. repres. styl následoval.

Lift (angl. lift), výtah, zdviž, vozítko.

Lift-boy, sluha u výtahu.

Liga (špan. a ital.; franc. ligue), svaz, spolek, zvl. katolický proti protestantům v XVI. a XVII. stol., sdružení, jednota (🔊 aliance a koalice). 1. Ligue du bien public (Spolek pro všeobec. blaho), uzavř. Francouzi s Karlem Smělým (tehdy hrab. z Charolais), 1465 proti Ludvíku XI. — 2. Cambraiská l., uzavř. 1508 Ludvíkem XII. Franc., Maximiliánem I., Ferdinandem Aragonským a papežem Juliem II. proti Benátkám, rozpadla se 1510. — 3. Svatá l., mezi papežem, Benátkami a Ferdinandem Aragonským, uzavř. 1511 k vypuzení Francouzů z Italie, trvala do r. 1513. — 4. Cognacská l., uzavř. 1526 Františkem I. Francouzským s papežem a ital. knížetem proti Karlu V., skončila 1529. — 5. Svatá l. katol. knížat něm., z r. 1538 proti Šmalkaldskému spolku. 6. Katol. l. Guisů ve Francii, uzavřená 1576 na zámku Joinville proti Hugenotům. Lit.: Chalambert, Histoire de la Ligue (2. vyd. 1898). — Po svět. válce stala se l. obvyklou pro určitá spojení mezinárod. druhu; tak je v mnohých státech Liga pro svaz národů, ustavená na konferenci v Bruselu 1927. O l. pro lidská práva 🔊 pacifismus. — L. národů, 🔊 Svaz národů. — Tisková liga, 🔊. — Mezinárod. kulturní liga. — Liga Svobody, sdružení pro očistu a národ. jednotu. — Masarykova le-

tecká liga. — Liga čsl. motoristů a j. ♌ jednotl. hesla. — Ligou jmenuje se ve sportu vedoucí skupina nejlepš. hráč. mužstev okresu. ♌ též ligue... Liga Narodní, ♌ Nár. Liga. — L. československo-jihoslovanská, předs. dr. Albert Kramer, úřad. místopředs. Rasto Pustoslemšek; cílem l. je prohlubování styků mezi jihoslov. a čsl. národem a šíření znalosti češtiny mezi středoškol. mládeží. L. založila při všech lublaň. střed. školách kursy českého jazyka. — L., v jihosl. přímoř. krajích sdružení obcí i jednotlivců pro zavedení pořádku v určit. krajích, ochranu členů, polit. cíle a p. — L. nekuřáků v ČSR. Zal. 1925 v Praze k hájení hygienic. podmínek pracov. v úřadech, dílnách i spolk. místnostech. V ní sdruženy jsou dřívější spolky (moravský a pražský, t. zv. Obranné sdružení). Pořádá přednášky s vlastní výstavkou (na 100 kartonů). R. 1927 uspořádala na vl. náklad Pátý mezinár. sjezd Lig odpůrců tabáku v Praze a zúčastnila se v dubnu 1929 VI. mezin. sjezdu v Paříži. Čtvrtletník Čistý Vzduch red. Jos. Bradáč. — L. patriotů ve Francii, ♌ Patriotická liga. — L. proti váz. kand. listinám, ♌ Čsl. republika: Čsl. polit strany. (Sv. IV., str. 186.) — L. ženská mezinár., pro mír a svobodu, vyšla r. 1919 z curyšského kongresu Mezinárodního komité žen pro trvalý mír, vzniknuvšího již r. 1915 v Haagu pod vlivem válečných událostí. Liga má stálé sídlo v Ženevě a pořádala od svého založení četné kongresy, jež se zabývaly nejvážnějšími otázkami, týkajícími se udržení trvalého míru. Pro ČSR. byla zřízena odbočka: Československá ženská liga pro mír a svobodu, r. 1923.

Ligamen, svazek, v církv. právu svazek manželský.

Ligamentum (lék.), ♌ vaz.

Ligarius Quintus, řím. senátor a stoupenec Pompejův, Caesarem vypověděn, byl později přijat na milost, obhájen Ciceronovou řečí Pro Ligario. Nicméně zúčastnil se spiknutí proti Caesarovi, zemřel r. 43 proskribován triumviry.

Ligatura (lat., spojení), slitek, spojka, spřežka, v hudbě spojení dvou not stejné výšky v jedinou, označené spojovacím obloučkem nad hlavami not ⌒; ve starší hudbě doboměrné (mensurální) sražení not. skupin ve figury. Ve středověk. rukopisech stažená písmena, na př.: Æ, Œ; dnes v knihtisku dvě až tři slitá písmena na jednom tělísku, na př.: ck, fl, st a j. — O l. jako chirurg. operaci ♌ podvázání.

Ligne (liň), starý belg. rod, říš. hrab. od 1545, říš. kníž. od 1601. — L. Eugène, kníže z Amblisu a Épinoy, grand špaň. (1804—1880), vnuk násl., nepřijal 1830 král. hodnosti a byl 1842—48 vyslancem v Paříži, 1852—79 členem belg. senátu.

Ligne Karl Joseph, kníže (1735—1814), rak. vojevůdce; bojoval v sedmileté válce, stal se, jsa v přízni Kateřiny II., rus. pol. maršálem. Znám svým duchem a vtipem, dopisoval si s Voltairem, Rousseauem.

Lignit čili dřevek, druh mladšího hnědého uhlí, znatelné struktury dřeva, v českém i moravském hnědém uhlí dosti hojný, avšak nestejné hodnoty. V Čechách vyskytuje se na severu i po krajích hnědouhelného okrsku budějovického, tvoře lignitovou jihočeskou pánev u Mydlovar, na Moravě zvláště v okolí Kelčan a Žeravic. Lignit je výborným palivem pro domácí potřebu. Ve tvaru práškovém používá se lignitu též v četných závodech průmyslových, zvláště pro vytápění kotlů velkých elektrických centrál. Lignit může býti s výhodou též destilován nebo zplyněn. Destilace lignitu poskytuje minerální oleje, které frakcionováním dávají produkty, způsobilé nahraditi petrolej a jeho odvozeniny. Destilace 1 mil. tun lignitu poskytuje 60.000 tun surového minerálního oleje. Jako vedlejší výrobky získávají se při destilaci lignitu též čpavek a koks, jehož lze upotřebiti jako paliva. Zplyněním lignitu se vyrábí svítiplyn, dostatečné výhřevnosti, ceny ovšem poněkud zvýšené a jako vedlejší produkt získává se ještě čpavek.

Lignosa (z lat., lignum, dřevo), lignin, ♌ dřevo; též dynamit z nitrované červotočiny a nitroglycerinu.

Lignostone, jako kámen tvrdá dřevovina, připravuje se z dřeva, na něž se působí parami, na konec za horka pod vysokým tlakem; zhotovují se z něho rukojeti nožů, knoflíky, ložiska atd.

Lignosulfit, vedlejší produkt při výrobě papíru ze dřeva, obsahuje terpeny, dehtovité látky, kyselinu šiřičitou, uhlohydráty atd.

Ligny-en-Barrois (lini), franc. město v dep. Meuse, (1921) 5311 ob., na průplavu Marna-Rýn.

Ligocki Edward (* 1887), polský spisovatel a básník. Sp.: Poezje, Laguna morta, Sen o Dwernickim, Ognie Werony a j.

Ligroin, těžký benzin, frakce při destilaci petroleje, vroucí mezi 120—130°. Užívá se jako svítivo; hl. k napájení t. zv. l. lamp (♌).

Ligrus, ♃ vičenec.

Ligue des Droits de l'homme (franc.), Liga pro ochranu lidských práv, založ. 1898 vynik. franc. politiky, učenci a umělci u příležitosti procesu Dreyfusova. Proti ní stál spolek: Patrie française, ♃.

Ligula, ♃ list (jazýček).

Ligularia, ♃ popelivka.

Ligulární přívěsky, výrostky na svrchní straně listů vegetativních, řídčeji i na plátcích korunních některých rostlin. Typické liguly (jazýčky) vyskytají se na listech rostlin jednoděložných, hlavně trav. Vznikly ze stipul (palistů), které jsou běžným zjevem hlavně u rostlin dvouděložných. Dokonalé palisty jsou z rostlin jednoděložných, na př. u Triglochin, Hydrocharis etc. Přechody od palistů k ligulám nalézáme hlavně u rostlin sítinovitých (Juncaceae), na př. u Juncus compressus, jenž má blanitý okraj pochvy listové, rozšířený ve dvě blanitá ouška. Americká Oxychloë andina má již dokonalou úžlabní ligulu. Ligula trav, kde vyskýtá se nejčastěji, má podobu blanky a táhne se celou šířkou čepele, která se v těch místech v úhlu odděluje od pochvy, jako by byla zlomena. Velikost l. je různá, často je zcela zakrnělá nebo i chybí. Velké liguly nacházíme na listech bambusů, kde tyto objímají dokonale mladý následující list. Podobně u Cyperaceí liguly přicházejí, na př. u některých ostřic, dále na listech Cyperus, Eriophorum, Scirpus (lacustris), Schoenus etc. Ligulární přívěsky nalézáme také na plátcích korunních ve květech rostlin dvou- i jednoděložných, tak na př. u rostlin hvozdíkovitých, dále u Apocynaceí, Asclepiadaceí a Stylidiaceí. Rovněž na listech některých rostlin tajnosnubných cévnatých liguly jsou vyvinuty.

Liguori Alfonso Maria de (1696—1787), křesť. svatý; katol. kněz, 1732 založil kongregaci sv. Vykupitele (Sanctissimi Redemptoris), kteráž odtud obdržela název redemptoristů (♃) čili liguriánů.

Ligurie, země Ligurů, předarijských obyvatelů, kteří kol 700 př. Kr. sídlili od Cevenny v dneš. již. Francii až po střed. Pádskou rovinu a na sev. až k hor. toku Rhony a Rýna. Podle nich nazývalo se moře na jih od Gallie Ligurské moře (♃), později ještě záliv Janovský. — Dnešní území L. (ital. Liguria) zaujímá ital. prov. Genua (Janov), Imperia, Savona a Spezia s 5433 km² a (1926) 1,378.695 ob.

Ligurská republika, název Janovské (♃) republiky od 6. VI. 1797—1805. R. 1805 zrušena a přivtělena k Francii.

Ligurské moře (ve starověku Sinus Ligusticus), nejsevernější díl západního Středozemního moře.

Ligusticum L. (libeček), rod rostlin z čel. okoličnatých, keře se stonky nahoře hojně rozvětvenými a s kruhovitým plodem; 40—50 druhů, zvl. na sev. L. mutellina Crtz. (Meum mutellina Gärtn.), nízký keř s květy nachově červenými, v evr. pohořích, je výbornou pícninou. — L. levisticum, ♃ Levisticum.

Ligustrum Tourn. (ptačí zob), rod rostlin z čel. olivokvětých (Oleaceae), lysé keře n. stromky s celokrajnými listy a

Ptačí zob.
a) kvetoucí větvička, b) plody.

bílými květy v konečných latách; plodem je bobule. Asi 35 druhů, ponejvíce v Číně, Vých. Indii, Ind. souostroví a v Japonsku. L. vulgare L. (p. z. obecný), 1.5—4.5 m vys. keř ve střed., záp. a již. Evropě, se vstřícnými listy, silně vonícími květy a černými bobulemi.

Líh, ♃ alkohol.

Líh, zdanění, ♃ daň z lihu.

Líh tuhý, přidáním mýdla, nitrocelulosy nebo acetylcellulosy v gel převedený líh.

Líhnutí, trvalé zahřátí vajec dotykem zvířecího těla, obzvláště ptáků, nutné k vývoji mláďat, také umělé zahřívání vajec v líhních (umělé l., ♃ chov drůbeže) za týmž účelem. Větší ptáci sedí na vajíčkách jen jednou v roce, menší zpěvaví 2—3krát. Aby se vajíčka lépe zahřála, vypadává na určitých místech ptákům peří. Teplota líhnutí asi 38—40°; řídí se tím, že časem pták opouští hnízdo, obrací vejce, jinak je rovná atd. Doba l. jest různá, u kolibříků 10 dnů, u pštrosů 50 dnů, u prostředně velkých ptáků, jako u dom. slepice, 3 týdny.

Z reptilií jsou to velcí plazi, kteří se stočí při zvýšené teplotě těla na vejcích.

Lihovar, ♀ lihovarství.

Lihovarství, průmysl lihovarský, zabývá se výrobou lihu, používaje jako surovin buď látek škrobnatých, látek cukernatých nebo látek již alkoholicky zkvašených. Nejjednodušší jest výroba lihu, po př. lihových nápojů ze surovin již alkoholicky zkvašených. Sem patří na př. výroba kořalek se značným obsahem lihu z vína (koňak nebo brandy z méněcenných druhů vína) pouhou destilací, ze surovin cukernatých zpracují se na líh různé druhy ovoce, ovocný a vinný mošt a hlavně melasa a to vždy zakvašováním a destilací, ze surovin škrobnatých zpracují se hlavně různé druhy obilovin a brambory a to zcukřováním sladem, zakvašením a destilací. Podle druhu výrobku a použitých surovin rozdělujeme závody, vyrábějící líh, na pálenice, které vyrábějí konsumní lihoviny (kořalky), lihovary zemědělské zpracující hlavně brambory po př. obilí a vyrábějící surový líh a lihovary průmyslové, zpracující hlavně melasu a vyrábějící přímo čistý líh. Pálenice soustřeďují se u nás na Moravě a na Slovensku (687 a 326 z 1108 pálenic v ČSR.) a vyrábějí hlavně slivovici ze švestek a žitnou kořalku ze žita. Při výrobě slivovice se zralé švestky zároveň s peckami rozmačkají a směs nechá se po 2—6 týdnů kvasiti, pak se destiluje a získaný výrobek nechá se několik let v dubových sudech uležeti. Při výrobě žitné kořalky se žito rozemele, zahřívá se pak s vodou na teplotu 75° C po několik hodin, ochladí se v kádi vystírací na 55° C a přidá se 8—25% sladu a nechá se po delší dobu zápara v klidu, aby škrob se přeměnil působením diastasy na cukr. Zcukřená zápara se pak ochladí, zakvasí a destiluje. Našich 1108 pálenic vyrobilo v období 1928—29 celkem 8163 hl absolutního lihu, což odpovídá asi 13.605 hl konsumních lihovin (60%). Největší množství lihu vyrobí se u nás v lihovarech zemědělských. Jako suroviny používají hlavně bramborů, řepy cukrové, sladu, melasy a kukuřice. Nejdůležitější surovinou jsou brambory. Výroba sestává ze tří důležitých pochodů: příprava zápary, zkvašení zápary a destilace zkvašené zápary. Příprava zápary: Brambory se nejprve perou v pračkách, pak plní se do zvláštního kuželovitého, dolů zúženého Henzeova paráku, kde se ostrou parou po delší dobu rozvářejí. Jakmile dostoupí tlak v paráku 3 atm., nechá se asi po půl hodiny ještě působit a pak se z paráku vypouští přímo do zvláštní kádě zapařovací, do níž předem připraven byl rozmačkaný slad. Zde nechá se směs po dobu ½—1 hod. v klidu, aby škrob brambor diastasou sladu přeměnil se na cukr (maltosu). Pak se celý obsah zapařovací kádě ochladí na teplotu zákvasnou, t. j. 17—20° C. Kvašení provádí se v kvasných kádích. K zakvašení slouží t. zv. holovice, která se připravuje nejčastěji z mléčně zkysané tluči sladové a části zkvašené holovice, t. zv. matky z minulého kvašení (na počátku kampaně z lisovaného droždí). Za 18—20 hodin prokvasí se holovice as na poloviční sacharisaci, a tu $^4/_5$ slouží k zakvašení hlavní bramborové zápary v zapařovací kádi, $^1/_5$ dá se do ledové vody a nechá se jako násada (matka) pro následující kvašení. Hlavní zápara ze zapařovací kádě vypouští se pak do kvasných kádí, umístěných v kvasírně, kde as po 24 hod. přechází do bouřlivého kvašení a za další dva dny dokvašuje. Po skončeném kvašení mívá sfiltrovaná zápara sacharisaci as 1° sach. Tato zápara se pak destiluje ve zvláštních přístrojích kolonových, pracujících nepřetržitě. Zápara přichází nejprve do vnější nádoby kondensátoru, kde se předehřívá a stéká do záparové kolony, kde stéká po jednotlivých etážích a jest vyvařovaná parami alkoholu, proudícími zdola nahoru. Tím alkohol z ní jest vyvařován, kdežto naopak pára vodní se tu kondensuje. V dolní části jest pak zápara, již poměrně lihem chudá vyvařována přímou parou, která z ní vypudí poslední zbytky alkoholu. Odtékající lihu zbavená zápara jsou t. zv. výpalky lihovarské a slouží jako krmivo. Páry alkoholické, unikající ze zápary, procházejí nejprve záparou, pak kolonou deflegmační, kde se zbavují posledních zbytků vody, pak se ochlazují v kondensátoru surovou záparou a tím zbavují se těžších podílů, kdežto koncentrované alkoholické páry odtud odcházejí do chladiče vodního, kde se zhušťují na surový líh. Tento líh obsahuje 75—95% alkoholu, pak vodu a t. zv. přiboudlinu, složenou hlavně z vyšších alkoholů, acetonu a j. látek, nepříjemně páchnoucích. Čištění jeho provádí se pravidelně v lihovarech průmyslových, spojených s rafinerií (lihočistnou), t. zv. rektifikací opět na přístrojích kolonových. Ze 100 kg škrobu získá se 62—66 litrů alkoholu, takže ze 100 kg brambor získá se 10—18 litrů čistého alkoholu. U nás soustřeďují se zemědělské lihovary na Českomoravské vysočině a na Slovensku. Úhrnem bylo vyrobeno v období 1928—

1929 v 860 zemědělských lihovarech 438.046 hl lihu a zpracováno 3,118.140 q brambor, 737.299 q řepy, 22.711 q kukuřice a 136.432 q sladu a 127.615 q melasy jako přísady. V průmyslových lihovarech vyrábí se líh z melasy. Tato zředí se nejprve 3—4násobným množstvím vody, okyselí se kyselinou sírovou a zavaří se, aby se sterilisovala. Pak se přidají různé živiny, a to buď organické (vařený kukuřičný šrot, sladový květ a pod.), nebo dnes častěji přímo živné soli (superfosfát, kyselina fosforečná a síran amonný). K ochlazené melase přidává se pak kvasničná násada, vypěstovaná z kvasnic ve zvláštním propagačním přístroji, nechá se kvasiti po dobu as 3 dnů a pak se destiluje. Tato destilace provádí se většinou v kolonových přístrojích rektifikačních, v nichž získá se přímo ze zápary čistý líh as 96procentní. Ze 100 kg melasy získá se 260—300 kg čistého líhu, Výpalky melasové slouží na výrobu kyanidu draselného, potaše, sody, siranu a chloridu draselného. V naší republice bylo v období 1928—29 celkem 37 průmyslových)lihovarů, jež vyrobily 177.841 hl lihu a zpracovaly 774.410 q melasy, 52.496 q řepy a 13.538 q jiných látek (živných látek, škrobárenských odpadků, sladového květu a zadního bramborového škrobu). V nejnovější době činěny jsou pokusy s výrobou lihu i z jiných surovin, jako na př. ze dřeva, odpadních louhů sulfitových, acetylenu a pod. Tak na př. ze dřeva vyrábí se alkohol tak, že se piliny měkkého dřeva zahřívají pod tlakem až 7 atm. se zředěnou kyselinou sírovou, čímž se asi 25% celulosy převede na zkvasitelný cukr. Ze 100 kg dřeva lze získati as 12 l čistého lihu. Z acetylenu vyrábí se alkohol ve Švýcařích. Acetylen vede se do teplé zředěné kyseliny sírové za přidání sirníku rtuťnatého jako katalysátoru, čímž mění se na acetaldehyd, který další elektrolytickou redukcí přechází na alkohol. Ze 100 kg karbidu lze vyrobiti až 50 kg alkoholu (100%). U nás se těchto surovin při výrobě lihu nepoužívá.

Lihovarská škola, ústav pro teoretické i praktické vzdělání lihovarníků. L. š. v Čechách byla založena r. 1871 v Libni, od r. 1881 v Praze. Z vynik. odborníků působil zde hl. A. Nýdrle.

Lihové nápoje, kapaliny, jichž se užívá jako předmětu požitku a jež obsahují jako podstatnou část ethylalkohol; na př.: pivo, víno, kořalky, likéry atd. Působení na organismus nutno tu přičítati hlavně obsahu alkoholu, v druhé řadě jiným látkám v těchto nápojích obsaženým, jako éterickým olejům, pryskyřicím, éteru atd. Požívání l. n. se obchodem rozšířilo po celém světě

Lihovecký Miloš, pseud. Ludevíta Izáka.

Li-Hung-Čang (1823—1901), vynik. čín. státník a vojevůdce. R. 1872 říšský kancléř. Pak byl zástupcem krále v Čili a gen. ředitelem obchodu sever. provincií. 1895 uzavřel mír v Šimonoseki a přišel do Pekinu jako říš. kancléř. 1896 podnikl cestu po evrop. velkoměstech. Po boxer. povstání podepsal jaku gener. zplnomocněnec 7. IX. 1901 smlouvu s mocnostmi.

Lichačev Aleks. Vladimirovič (* 1860), rus. právník, inspektor správy rus. věznic, vynik. kriminalista.

Lichačev Nikolaj Petrovič (* 1862), rus. historik, ikonograf a paleograf.

Lichanotinae, ♌ požasti.

Lichard Daniel Gustav (* 17. I. 1812 v Slov. Lupči, † 17. XI. 1882 ve Skalici), slov. spisovatel a buditel. Studoval teologii ve Vídni, byl pak kaplanem v Tisovci a Ochtinné a od r. 1838 profesorem přírodních věd v Báň. Štiavnici. R. 1844 přešel za faráře do Skalice, kde počal vydávat Domovou pokladnici. R. 1849 byl povolán do Vídně k Slovenským Novinám a vydal tam tři ročníky Časníka. R. 1862 se vrátil do Skalice, kde žil bídně ze spisovatelství. Od r. 1863 vydával hospodářský časopis Obzor, 16 ročníků kalendáře a psal do novin. Největší význam má jako horlivý popularisátor vědy a hospodářský pracovník. Lit.: Št. Janšák (1912).

Lichard Milan (* 1853), slov. hud. skladatel, sběratel lid. písní na Podk. Rusi, vydav. Slov. spevníčku (1920).

Lichas, rod trilobitů (♌).

Lichenes, ♌ lišejníky.

Lichenin náleží mezi polysacharidy (polyglykosidy). Jest součástí některých lišejníků. Při rozkladu poskytuje glukosu.

Lichkov (Lichtenau), o. v Č., okr. Žamberk, 950 ob. (68 č.). Tov. souk. rukavic.

Lichnice, zřícenina hradu na Čáslavsku na chlumu Světlíku (502 m).

Lichnický Oldřich, pseud. R. Seckého.

Lichnov, o. na Mor., okr. Místek, 1344 č. ob.

Lichnov (Lichten), o. ve Slezsku, okr. Bruntál, 1773 n. ob. Tov. pleteného a provaznického zboží.

Lichnowsky Karl Max, kníže (* 8. III. 1860), něm. diplomat, 1912—14, něm. vyslanec v Londýně, kdež usiloval o německo-anglickou dohodu. Byl odpůrcem velkoněm. politiky, jež vedla ke svět.

válce. Jeho spis Meine Londoner Mission 1912—14 (1918) vzbudil za hranicemi velké vzrušení, poněvadž v něm dokazuje vinu Německa na svět. válce.

Lichoběžník, čtyřúhelník, jehož dvě strany jsou rovnoběžné. Obsah plošný l., mají-li obě rovnoběžné strany délku a a b, a jehož výška jest v = (a+b)v : 2. Jsou-li různoběžné strany sobě rovny, nazývá se takový l. rovnoramenným.

Lichokopytníci, ⚲ Perissodactyla.

Lichreiter Jan (* 1761 v Praze), akademický malíř v Praze v 40. letech.

Licht Antonín, JUDr. (1878—1929), podplukovník just. služby. Sp.: Válečné vzpomínky z dob persekuce.

Licht Hugo (1841—1923), něm. architekt, representant něm. renesance. Provedl četné stavby v Lipsku.

Lichtenberg Georg Christoph (1742—1799), něm. spisovatel a fysik. Znám svými přednáškami o experimentální fysice. Svoji literární kariéru založil hl. satirickými pracemi.

Lichtenbergův kov, ⚲ slitiny vizmutu.

Lichtenreiter František (* 1700 v Pasově, † 1775 v Praze), malíř-portretista.

Lichtenthal Petr (* 1780 v Bratislavě, † 1853), hudební skladatel, původ. lékař, vedle řady spisů teoretických (též spisy o léčivém účinku hudby) složil tři opery a čtyři balety, provozované na divadle della Scala v Miláně a Dizionario e bibliografia della musica (1826).

Lichtervelde, místo v belg. provincii Západních Flandrech, (1925) 6368 ob.; vyrábí se tam paličkované práce a kůže.

Lichtward (Lichtenwerden), o. ve Slezsku, okr. Bruntál, 1039 n. ob. Továrna likérů, mechanická přádelna.

Lichva, v trest. právu každá činnost, záležející ve vykořisťování tísně n. duševních slabostí druhé strany (slabomyslnost, nezkušenost, vzrušení mysli a lehkomyslnost) a s tím spojeným majetkovým prospěchem. Podle povahy věci rozlišujeme: l. úvěrová n. úroková, poskytuje-li někdo peníze na příliš vysoké, nadprůměrné úroky. Církev katol. se původně stavěla ostře proti půjčování peněz na úroky a nazývala každé přijímání úroků n. jiných závazků ze zápůjčky vzniklých lichvou. Světské zákony však tohoto stanoviska neuznávaly a považovaly v minulosti i nyní za l. teprve vykořisťující braní nepřiměřeně vysokých úroků. Obč. zákon stanovil povšechně výši úroků z prodlení na 5%, obchodní zákon na 6%. L. obecná, musí-li dlužník věřiteli dáti vedle vrácení původní sumy peněžní i další majetkové výhody zcela nepoměrné k tomu, co věřitel poskytl. L. věcná, která se vyskytuje při uzavření práv. jednání, jehož předmětem jest nabývání a zcizování věcí a práv po živnostensku prováděné. Tu pak může býti l. bytová, dobytková, potravinová atd. L. se trestá jako přestupek n. jako přečin. Jde-li o l., provozovanou po živnostensku a byl-li jednáním lichvářovým poškozen značný počet osob, trestá se jako zločin. L. válečná znamená u nás hlavně jednak umělé zdražování potravin, jednak nemístné zvyšování cen bytů. Předpisy o jejím stíhání vznikly za války i po ní, kdy bylo třeba hájiti zájmů spotřebitelů. Za Rak. byla vydána dvě cís. nař. v r. 1914 a 1917, v ČSR. byly vydány zák. č. 568/1919 a č. 80/1924, jimiž se zavádí ochrana na všechny předměty, sloužící přímo i nepřímo k ukojení potřeb lidí i domácích zvířat. Za l. válečnou se považuje zatajování zásob (do 500 Kč se stíhá jako přestupek, do 10.000 Kč jako přečin, přes 10.000 Kč jako zločin), úmyslné porušení povinnosti vyráběti n. dodávati předměty denní spotřeby (trestá se jako přečin; zločinem jest teprve tehdy, bylo-li ohroženo zásobování více osob), předražování těchto předmětů, přeplácení obvyklé n. zákonem stanovené ceny, ničení a kažení zboží, aby se zmenšila nabídka, hromadění zboží, řetězový obchod, zastavení n. omezení veř. prodeje předmětů denní spotřeby, jejich prodej pod rukou atd. Zákon č. 567/1919 přikázal trestní řízení zvl. lichevním soudům, které však byly v r. 1924 zrušeny Současně byla zrušena i možnost, aby odsouzení lichváři byli nuceni konati před veřejnosti manuelní práce, jako na př. metení ulic. Soudnictví jest dnes přikázáno podle povahy věci řádným soudům (přestupky válečné l. soudům okres., přečiny a zločiny sbor. soudům I. instance).

Liipola Uuno Yrjö Gabriel (* 1818), ak. sochař; jeden z nejnadanějších sochařů finských.

Liječnički Vjesnik, orgán lékař. sdružení Zbor Liječnika kraljevine Hrvatske i Slavonije, vych. od r. 1877.

Lijevče, pole v Bosně, mezi Sávou a Vrbasem.

Lijevno, ⚲ Livno.

Lijepa naša domovina, chorv. národní hymna, komp. r. 1846 Jos. Runjaninem na báseň A. Mihanovića, jejíž počátek je střed. dílem obvyklé dnešní hymny jihoslovanské.

Li-Juan-hung (1864—1928), čínský generál, 1916—17 president po smrti Juan-Šikaie, 1922 president rep. čínské, ale sesazen r. 1923 parlamentem.

Lika, 80 km dlouhá ponorná řeka v horním Chorvatsku (jihoslov. okres Přímořská krajina), pramení na Velebitu u Medku, u Lipova polje mizí pod zemí a podmoř. vlévá se do Adrie.

Lika, vysočina v Chorvatsku, s hl. m. Gospić, málo úrodná a slabě obydlená, protéká jí řeka téhož jména.

Likadra, řeka v Srbsku, levý přítok Jadra. Dl. 29.8 km.

Likavec (Likawetz) Josef Kalaromský (1773—1850), č. filosof-piarista, od r. 1836 knihovník v Lublani.

Likavec Josef Kalaš, pseud. Fr. K. Likavce.

Likavka, o. na Slov., okr. Ružomberok, 2318 čs. ob.

Likéry (z lat. liquor, kapalina), míchané lihoviny, kořalky, nejméně s 20% alkoholu prostého příboudliny, s éterickými oleji a nejméně s 10 g cukru v 100 ccm. Podle obsahu cukru rozeznáváme krémy, vlastní likéry a dvojnásobné nebo jednoduché akvavity (lat. aqua vitae, voda života). První jsou husté tekutiny a připravují se převážně z rostlinných látek. S lihem míšené šťávy nazývají se ratafiemi.

	krémy	likéry	akvavity
Cukr v %	0.34—0.43	0.18—0.38	0.04—0.1
alkohol v %	36—40	40—43	45—59

Často míchají se éterické oleje s malým množstvím alkoholu a tato t. zv. likérová esence přidává se k likérovému roztoku: cukru, alkoholu a vody (výroba za studena). K šťávě vylisované z malin, třešní, jahod atd. stačí přidati ⅓—½ d. lihu a směs ponechati v klidu, aby se vyjasnila. K slazení nejjemnějších likérů nutno použíti nejčistšího cukru. K barvení likérů používá se extraktu košenily, borůvek atd., též indigového roztoku, modrého karminu a cukrové tinktury. Některé likéry obsahují s malým množstvím alkoholu rozetřené lístky zlata nebo stříbra. Čerstvě připravené likéry, zvláště byly-li připraveny smícháním alkoholu a éterických olejů, vyznačují se z počátku silnou alkoholickou příchutí. Jemnosti likérů dosahuje se stáním, čehož může se docíliti během 24 hodin zahřátím na 38—40°. Likérem nazývá se též z koňaku a kandisu připravený syrup, který se přidává do šampaňského vína.

Liki, čín. obřad. kniha, v podstatě pro mravné a společenské chování Číňanů ještě dnes směrodatná sbírka rituálních textů.

Likier (Likýr), o. na Slov., okr. Rim. Sobota, 879 ob. (633 čs.). Chem. továrna a želez.

Likowski Edward (1836—1915), arcibiskup poznaňský, president Tow. przyj. nauk w Poznaniu a církv. spisovatel.

Liktoři (lat. lictores), úřední sluhové (většinou propuštění otroci), kteří byli přidělováni ve starém Římě vyšším úřadům k výkonné moci, jakož i za čestný doprovod, podle hodnosti 5—24; po jednom liktoru měl Flamen Dialis a každá vestálka. Nosili fasces, a to ve městě od zavedení práva odvolání se k národu (asi 510 př. Kr.) bez sekyry, za války vždycky se sekyrami. Liktorský znak přijat opět fašisty a jest italským státním symbolem.

Likvidace (lat.), vypořádání (súčtování a vyrovnání) po skončení podniku. L. spolku nebo obchodní společnosti jest jednání po zrušení společnosti, které směřuje ke skončení podniků, stanovení hotového čistého jmění, určeného k vyrovnání mezi společníky. Firma t. zv. likvidační společnosti jest vyznačena „in liq.“. Likvidace se koná z nedostatku vzájemné úmluvy u otevřené společnosti všemi společníky jakožto likvidátory, u akciové společnosti členy představenstva, u spol. s r. o. vedoucími obchodu, atd. Z důležitých důvodů, na př. na přání zákonem určené části společníků, mají býti jmenováni likvidátoři soudem. L. též odpočítávání vzájemných požadavků, zvl. regulace diferenčních podniků na burse. Likvidační termin, regulační den pro toto, v konkursu se rovná zkušebnímu termínu (↗ konkurs).

Likvidační bilance, b. podniku, nalézajícího se v likvidaci. Jest to buď roční opakující se b., je-li podnik v likvidaci po dobu několika let, nebo častěji se jí rozumí konečný seznam aktiv a pasiv, podle kterého se upraví požadavky věřitelů a vzájemné pohledávky společníků, jde-li o společenskou firmu. — Za účelem přesného vyměření dávky z majetku nařídila čsl. vláda (vlád. nař. č. 217/1919), aby všecky podniky podrobené veř. účtování, všechny společnosti s r. o. a právn. osoby (kromě společností veř. a komanditních, dobročinných a vzdělávacích ústavů), sestavily ke dni 1. III. 1919 l. b. jako pomůcku pro stanovení výše čistého jmění.

Likvidační pokladny (též l. kanceláře), technické a účetnické zařízení na bursách pro vyřízení a zúčtování lhůtních obchodů. Právní poměry l. p. bývají upraveny pravidelně buď ve formě akc. spol. neb spol. s r. o. Vyúčtování obchodů se děje podle likvidačního kursu, stanoveného bursovní komorou dva dny před ultimem a spočívá v tom, že se sta-

noví rozdíl mezi kursem sjednaným v den nákupu, příp. prodeje a kursem likvidačním. Na pražské peněžní burse obstarává tuto činnost uspořádací oddělení Pražské súčtování banky.

Likvidant (lat.), věřitel likvidující společnosti, který vymáhá své pohledávky vůči této společnosti; likvidat, dlužník likvidanta (likvidující společnost).

Likvidatura, v účetnictví zjišťování správnosti účet. dokladů, zvl. po té stránce, možno-li na jich základě provésti výplatu. Obsahuje zkoumání legitimací, kvitancí, průkazů, poukázek atd. V úřadech bývá l. umístěna v blízkosti pokladny (někde jest s ní v jedné místnosti), a pokladník nesmí provésti dříve výplatu ani přijmouti peníze, dokud není příslušná listina podepsána jménem neb alespoň značkou likvidátorovou.

Likvidita podniku (z lat., tekutost), poměr závazků provozu ke jmění, jež se dá lehce uvolniti (peníze, bankovní pohledávky a pod.).

Likvidovati (z lat.), klásti požadavek v účtu; zrušiti podnik (↗ likvidace).

Lila, jasný odstín fialové barvy (jako šeřík).

Lilek, ↗ Solanum.

Lilia Milada, pseud. Fr. Sl. Štěpánka.

Liliaceae (liliovité), čel. rostlin z řádu liliokvětých (Liliiflorae), většinou keře, byliny cibulovité n. hlíznaté, někdy stromy (Yucca, Dracaena). Listy jsou nedělené, čárkovité n. rourovité, květy ponejvíce veliké, pestré, s korunovitým okvětím ze dvou tříplátečných přeslenů. Tyčinek 6, semeník svrchní o 3 pouzdrech, plodem tobolka nebo bobule. Vynikajíc krásnými květy, rozšířena je tato čeleď asi 2600 druhy téměř po celé zemi, zvl. v teplejších pásmech. Dělí se na podčeledi: Malanthioideae (Colchicaceae, ocúnovité), Asphodeloideae (Aloe, Asphodelus a j.), Allioideae (Allium a j.), Dracaenoideae (Dracaena, Yucca), Lilioideae (Lilium, Scilla, Tulipa a j.), Asparagoideae (Asparagus, Convallaria a j.), Smilacoideae (Smilax) a některé jiné.

Lilie (franc. Fleur de lis), ozdoba v určitém tvaru, odvozená původně od kosatce, ne od zahrad. lilie, jež vyskytuje se již dávno na orient. vzorech látek, od XII. st. též ve znacích. 1179 objevila se taková l. po prvé v erbu francouz. králů, kteří ji od těch dob jako obraz v erbu podrželi.

Lilienbergh Cornelis, nizozem. malíř, od 1646 členem Lukášova cechu v Haagu, kdež podle dokladů byl do 1672 činný; maloval zátiší.

Liliencron Detlev (vlastně Frederik Adolf Axel), Freiherr von (1844—1909), něm. básník; 1845—17 prus. důstojník, odešel do Ameriky, 1882—87 správ. úředník, pak věnoval se literatuře. L. je z nejvýzn. lyriků t. zv. moderny, uchvacující svěžesti a rozjímavosti, hned snivě něžný, hned rozpustile buršikosní. Po jeho prvotinách Adjutantenritte (1883) následovaly Der Heidegänger (1890), Neue Gedichte (1893), Bunte Beute (1903), Gute Nacht (z pozůstalosti, 1909). Jako pros. básník zajímal především realist. povídkami válečnými: Unter flatternden Fahnen (1888) a j. Méně štěstí měl L. v románě (Leben und Lüge, 1908, autobiografie) a v dramatě (Die Merowinger, 1888 a j.). Sebrané spisy (1900 v 9, 1904—1908 v 15 sv.).

Liliencron Rochus, Freiherr von (1820—1912), něm. germanista, 1852 profesor v Jeně, redigoval Allgemeine Deutsche Biographie (1872—1907, sv. 1—53).

Lilienthal Karl von (* 1853), n. právník, profesor. Napsal: Beiträge zur Lehre von den Kollektivdelikten (1879), Der Hypnotismus und das Strafrecht (1887), Strafprozessrecht (1923) a j.

Lilienthal Otto, Ing. (1848—1896), něm. vzduchoplavec; podnikl četné lety s plachetními letadly, jež stavěl na základě pozorování tažení ptactva.

Liliev Nikolaj (* 1885), bulh. básník. Je považován za nejjemnějšího a nejnadanějšího lyrika moderní bulh. poesie. Z jeho veršů vydechuje tichý smutek a touha po nedosažitelném štěstí, hrůza ze života městského a před materialismem světa, bolest z bídy. Sbírky: Lunní petna (1913 a 1922) a Ptici v nošta (1918).

Liliiflorales (liliokvěté), řád rostlin jednoděložných, s květy většinou obojakými, pravidelnými neb souměrnými, většinou o 6 okvětních lístcích, 6 tyčinkách a trojpouzdrém semeníku, který se změní v tobolku neb bobuli. Jsou to převážně byliny s úzkými listy a s odenky, cibulemi n. podzemními hlízami. Patří k nim čeledi: Juncaceae, Stemonaceae, Liliaceae, Amaryllidaceae, Dioscoreaceae, Velloziaceae, Saccaceae a Iridaceae.

Lilijice (Crinoidea), třída ostnokožců, s kalichovitým tělem na stonku; nejznámější je vlasatice středomořská (Antedon mediterranea), žlutě a červeně zbarvená, u pobřeží Špaň., Francie a Italie.

Liliové sedlo, hora mezi Vys. Tatrami a Lipt. Holí, 1978 m vys.

Liliput, pohádková země,, obydlená trpaslíky (Liliputány, Liliputy), podle Swiftových Gulliverových cest.

Lilith (hebr.), podle babylon. představy ženský démon bouřky nebo větru. Podle jiného podání byla L. Adamova první žena.

Lilium L. (lilie), rod rostlin z čel. liliovitých (Liliaceae), s šupinatou cibulkou, přímým stonkem s listy střídavými neb přesleněnými, s květy v hroznu n. jednotlivými a s trojpouzdrou tobolkou, obsahující zploštělá semena; 45 druhů v s. mírném pásmu. L. bílá (L. candidum L.), domovem v j. Evropě od Korsiky k Persii a s. Kavkazu, je odedávna oblíbenou okrasnou rostlinou a byla dříve odznakem nevinnosti, čistoty a panenství. Dosahuje výšky 1 m a nese 5—20 bílých květů. Vzpřímené, červené, oranžově zbarvené n. žluté květy má L. bulbiferum L. (l. zlatá, cibulkonosná), domácí ve střed. a j. Evropě, mající v paždí horních listů malé, zakulacené cibulky L. auratum Lindl. z Japonska, přes 1 m vys., s korunními plátky 13 cm dl., bílými a červeněhnědě tečkovanými se žlutým, podélným proužkem uprostřed, pěstuje se v četných odrůdách. L. tigrinum Gawl. (l. tigrovaná), z Číny a Japonska, má 2 m vys. stonek s četnými ohnivě červenými a černě tečkovanými květy v jehlancovitých latách a malými cibulkami v paždí listů. Cibulka hořce chutnající se v Japonsku požívá. L. martagan L. (zlatohlávek, l. zlatohlavá, v Č. rostoucí ojediněle v lesích 1 m vys., má prostřední listy svislé a přesleněné, květy červenohnědé, na vnitřní straně hnědě tečkované, ve volném hroznu.

Liljefors Bruno (* 1860), švéd. malíř zvířat.

Lilkovité, ↗ Solanaceae.

Lille (lil, vlám. Ryssel), hl. m. fr. dep. du Nord, (1926) 201.921 ob. L. je pevnost prvního řádu (zbudovaná po r. 1667 Vaubanem) s 11 tvrzemi. Město je bohaté na kostel. památky ze stol. XV. a XVII., část starého města utrpěla za svět. války ostřelováním a požáry. L. je střediskem bohatě rozvinutého text. prům. (vlna, bavlna, plátno, juta), metalurgického, potravinářského, cukrovarnického a pivovarského průmyslu, má důležitý obchod, jemuž slouží obchodní soud, obchodní a zemědělská komora, bursa a banky. L., duševní středisko franc. severu, má stát. a katol. universitu, hospodářskou, obchodní a průmyslovou vys. školu, akademii a j. školní ústavy, knihovnu (450.000 sv., čtyři musea, botanickou a zoolog. zahradu, divadla, radiovou vysílací stanici, soudní dvůr I. instance a mnohé humánní ústavy.

Znak města Lille.

Lillebonne (lil'bon, řím. Juliobona), fr. m. v dep. Seine-Inférieure, arr. Le Havre, (1921) 5488 ob.

Lillehammer, norvéž. m. (1926) 5425 ob., na Mjösenském jezeře.

Lillo George (1693—1739), angl. dramatik; napsal sedm dramat, mezi nimi George Barnwell, or the Merchant of London (1731).

Liloán V. Š., pseud. V. Schwaba.

Lilt, ve staroskotské hudbě XVII. stol. tolik co píseň, zpěv.

Lim, pr. přítok ř. Driny, 200 km dl.

Lima, depart. jihoamer. republ. Peru, 38.984 km², (1920) 228.740 ob., mezi Tichým oceánem a Kordilerami, pěstuje na záp. cukr. třtinu, kukuřici, ovoce a zeleninu, v pohoří dobytek. Hlav. m. L., zároveň hlav. m. státu Peru, (1920) 176.467 ob., 14 km od přístavu Callao.

Lima (laime), m. na sev.-záp. sev.-am. státu Ohio, (1925) 49.742 ob.; petrolejové a přír. plyn. prameny, petrolej. rafinerie.

Limacidae, tvoří čeleď plžů plicnatých, u nichž zakrňující skořápka jest úplně pláštěm zakryta. Slimák polní (Agriolimax agrestis) dosahuje asi 6 cm délky a při větším výskytu škodí na osení a zahradních plodinách. Slimák největší (Limax maximus) dosahuje až 15 cm délky.

Limacium Fr. (plžatka), rod hub z čel. bedlovitých (Agaricaceae), houby střední velikosti se slizovitým kloboukem a třeněm; asi 50 druhů. L. eburneum Bull. je dobrá jedlá houba.

Lima e Silva Joaquim, baron de Barra Grande (1785—1853), bras. generál; obsadil 17. IX. 1824 jako král. bras. generál Recife, zjednal Pedru II. jménem Brasilie uznání, byl 1831—35 členem vladař. rady a od 1836 senátorem.

Lima e Silva José Joaquim, visconde de Mage (1787—1839), bratr předešl., bras. generál, vypudil 2. VII. 1823 Portugalce z Bahie.

Limagne (franc., [limáň], úrodnost, bohatství), bylo jako krajin. jméno ve Francii označení pro terciérní kotliny, obsahující sopečné živly, na př.: L. de Brioude, L. d'Issoire n. Petite L.

Limán (rus., tur.), v širším smyslu moř. zátoka sladkovodní, v užším smyslu na způsob zálivu rozšířené ústí některých řek v oblasti Černého a Azovského moře.

Liman von Sanders Otto (1855—1930), pruský generál, od r. 1923 šéf vojenské

německé misse v Turecku a obhájce Dardanel.

Limanowski Bolesław, PhDr. (* 1837), pol. sociolog a politik, senátor pol. strany soc.-dem. a její ideový vůdce. Sp.: Studjum o socjalizmie (1878), Historja powstania 1863 (1889), Wstęp do socjologii atd.

Limanowski Mieczysław (* 1876), pol. geolog a prof. university ve Wilnie, činný též jako divadelní reformátor, zakladatel divadla Reduta.

Limba (Pinus cembra), jehličnatý strom 6—10 m vysoký, s hnědou kůrou, na mladých větvích rezivě plstnatou. Jehlice má tmavozelené, svrchu opatřené dvěma bílými pruhy. Vejčité, téměř

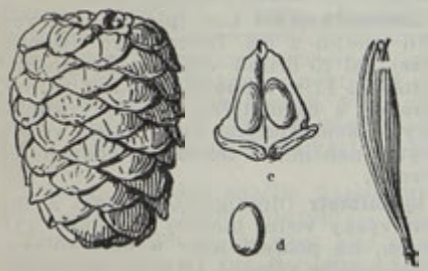

Limba
a) šiška, b) jehlice, c) šupina, d) semeno.

kulovité šišky jsou v mládí dužnaté, barvy fialové, později kožovité s velkými semeny (limbovými oříšky). Hojně rozšířen na Sibiři, méně v Alpách a v Tatrách a ve východních Karpatech tvoří menší skupiny na vlhkých větrných polohách. Proniká až nad hranici stromového vzrůstu, do porostu klečového a jest význačný křivolakou nepravidelnou korunou. Poskytuje velmi trvanlivé, tuhé a vonné dřevo. V Tatrách stává se vzácnějším stromem.

Limberk (Laubendorf), o. v Č., okr. Polička, 1879 ob. (63 č.). Textilnictví.

Limburg, bývalé něm. vévodství, nyní částečně holandské, částečně belgické. — 1. Holandský L., provincie na jihových. Holandska při ř. Meuse, 2206 km², (1927) 508.760 ob., hl. m. Maastricht. — 2. Belgický L. (franc. Limbourg), 2408 km², (1926) 330.656 ob. flámských, hl. m. Hasselt.

Limburg (L. an der Lahn), krajské m. v Hessensku Nassavském, okr. Wiesbaden; (1925) 11.501 ob.

Limburgit, sklem bohatý čedič.

Limbus (lat.), podle katol. nauky místo (l. patrum, předpeklí), kde dlely duše zemřelých. až do vzkříšení Kristova.

Límcovka (Stropharia), druh drobných hub bedlovitých, příbuzný pečárce, které se podobají. Na třeni slabý prstenec. Lupeny přirostlé, výtrusy hnědé až fialové. Rostou mimo les. L. polokulovitá (S. semiglobata) na koňském hnoji, žlutá; l. měděnková (S. aeruginosa) s kloboukem trávově zeleným; l. věnčená (S. coronilla) na suchých lukách, podezřelá.

Límec, část oděvu okolo krku (u košile, kabátu atd.).

Limenitis (bělopásek), rod denních motýlů, ♋ Neptis.

Limerick, v Anglii okolo r. 1834 se vyskytující druh epigramů o pěti verších. První jich sbírku vydal londýnský malíř Edward Lear (Book of Nonsense, 1846).

Limerick (ir. Luimneach), hrabství v svob. státě Irském, 2777 km², (1926) 100.244 ob. Hl. m. L., 39.690 ob., sídlo katol. a protest. biskupa, dvě katedrály. Město proslulé krajkářstvím, s přístavem, vyvážejí se zemědělské produkty.

Limes (lat., hranice), u Řím. voj. cesta na hranicích státu, aby tam bylo lze rychle voj. přemisťovati. Zejména se tak nazývá ochranný val proti barbarům, chráněný kastely (tvrzemi), na hranicích území, vysazeného vpádům divokých kmenů (v Syrii, Arabii, Dacii, Britanii). Nejznámější a značně zachovaný je l. germánský, táhnoucí se od Hönningen s. od Koblence na Rýně k Wiesbadenu a pak obloukem přes Friedberg ke Gross-Krotzenburgu; dále pak od Bürgstadtu k Lorchu a odtud přes Hesselberg ke Kehlheimu na Dunaji. Vojsko (druh zeměbrany), tvořící posádku l., slulo limitanci; neodolalo však ve III. stol. po Kr. již útokům Germánů, kteří zaplavili a vyvrátili nakonec římskou říši.

Limetový olej, silně éterický, lisuje se ze slupek plodů Citrus medica acida; jest žlutý jako zlato, voní po citronovém oleji, avšak silněji. Italský l. o., který se lisuje ze slupek plodů Citrus medica limetta, jest hnědožlutý, voní po bergamotovém olejl, skládá se z limonenu a linalylacetátu.

Limfjord, mořská úžina v sev. Jutsku, 180 km dlouhá, spojuje záliv Aalborgský v Kattegatu se Sev. mořem. U Aalborgu překlenut dvěma mosty.

Limit (angl.), bursovní a dražební označení pro hranici ceny.

Limita neboli mezní hodnota veličiny proměnné, je určitá hodnota, ke které se proměnná bez omezení blíží, aniž by ji kdy dosáhla. Důležitější jsou mezné hodnoty funkcí pro určitou hodnotu ne-

závisle proměnné. Definice je stejná. V analysi definujeme l. přesně takto: Funkce f(x) má pro nezávisle proměnnou x^0 limitu A je-li $[f(x)-A]<\varepsilon$ (čti: absolutní hodnota rozdílu: f(x)—A menší než ε) pro všechny x hovící nerovnině $(x_0-x)<\delta$, kdež za δ můžeme si voliti veličinu libovolně malou (ale kladnou), nezávisle na x. Je to matematická formulace toho, že A se liší od f(x) tak málo, jak chceme pro všechna x dostatečně blízká x_0. — Nejčastěji je $\lim\limits_{x=x_0} f(x)$ (čti: limita funkce f(x) pro $x=x_0$), rovna hodnotě funkce v bodě x_0. Větší obtíže se naskytují při limitách funkcí pro nezávisle proměnnou: $x_0=0$, $x_0=\infty$, nebo pro x_0 obecně takové, že funkce nabývá pro něj hodnoty neurčité. Příklady:

$$\lim_{x=0}\frac{1}{x}=\infty,\ \lim_{x=\infty}\frac{1}{x}=0,\ \lim_{x=\infty}\frac{ax+b}{cx+a}=\frac{a}{c},$$

Zvláště důležité jsou limity:

$$\lim_{m=\infty}\left(1+\frac{1}{m}\right)^m=e$$

kdež e značí základ přirozených logaritmů a $\lim\limits_{x=0}\frac{\sin x}{x}=1.$

U některých funkcí dospíváme k jiné limitě, blížíme-li se k hodnotě x_0 od hodnot $x<x_0$ (čili, znázorníme-li si to na ose číselné, zleva), jako blížíme-li se od hodnot $x>x_0$ (t. j. zprava). Tu mluvíme o limitě zprava a limitě zleva, užívajíce symbolů: $\lim\limits_{x=x_0} f(x)$ (z prava) a $\lim\limits_{x=x_0} f(x)$ (z leva). Za příklad může sloužiti funkce:

$$\frac{1}{a-e^{\frac{1}{x}}}\ \text{u níž:}\ \lim_{x=0^+}\frac{1}{a-e^{\frac{1}{x}}}=0,$$

$$\text{a}\ \lim_{x=0^-}\frac{1}{a-e^{\frac{1}{x}}}=\frac{1}{a}.$$

U takových funkcí říkáme, že nemají limity v uvažovaném bodě. Další příklad: funkce $\frac{1}{x}\sin\frac{1}{x}$ pro hodnoty nekonečně blízké 0 velice rychle osciluje mezi $+\infty$ a $-\infty$ a nenabývá tam vůbec žádné určité hodnoty. — S limitami setkáváme se v matematice všade tam, kde se jedná o stanovení hodnoty matematického výrazu pro argument blížící se bez omezení k nějaké konstantě (nebo nekonečnu).

$$\operatorname*{Lim}_{h=0}\frac{f(x_0+h)-f(x_0)}{h}=f'(x_0)$$

je t. zv. derivace funkce f(x) v bodě x_0.

Limited (angl., Lim., Ltd., Ld.), omezený; přídavek k obch. firmě, jejíž podílník ručí jen společenským podílem nebo určitou sumou proti illimited, neomezený.

Limitovati (lat.), omeziti, ohraničiti, ↷ limit.

Limma (řec., zbytek), v antické hudební nauce jméno diaton. půltonu; chromatický půlton jmenoval se apotome.

Limmat, pr. přítok řeky Aary ve Švýcarsku, 125 km dl.

Limnanthaceae, čeleď rostlin z řádu zobanitých (Geranialae), čapímu zobanu podobné byliny v Sev. Am.; rod Limnanthes R. Br. se 4 druhy přichází v bažinatých oblastech kalifornských.

Limnanthemum Gm. (plavín), rod vodních rostlin z čel. hořcovitých (Gentianeae), asi 25 druhů většinou v teplejších pásmech. L. nymphacoides Link (p. leknínový), s okrouhlými a vzplývajícími listy a jasně žlutými květy, roste ve stojatých neb mírně tekoucích vodách stř. Evropy.

Limnimetr (limnigraf), přístroj k měření výšky vodní hladiny v řekách, rybnících, na pobřeží jezer a moře. V nejjednodušším případě je to ve stejné díly rozdělená svislá lať, jejíž nultý dílek shoduje se s normální výškou vodní hladiny v místě, kde lať je postavena. Stav vody odečítá se denně jednou nebo několikrát a zapisuje se nebo zanáší do diagramu. Seibtem sestrojený precisní či stupňový l. slouží k ustavičnému zapisování vodního stavu. K pohodlnému stanovení střední výšky vodní hladiny v místě, kde se uplatňuje příliv a odliv, slouží Lallemandem sestrojený medimaremetr: Do vody je ponořena roura částečně s porésní porculánovou stěnou, takže voda může do ní vnikati pouze pozvolna; výška vodní hladiny v rouře udává pak průměrný stav vody během posledního dne.

Limnometrie (řec.), měření na hlubin. mapách mořských za účelem vypočtení morfometr. hodnot moř.

Limoges (limož), hl. m. franc. depart. Haute-Vienne a někd. prov. Limousin, (1921) 80.477 ob., jako obec 90.187 ob., na pahorku na řece Vienně, se čtyřmi mosty (z nichž dva ze XIII. st.), sídlo biskupa, gotická katedrála, vysoké školy, keramické museum, odvolací soud, obchodní soud atd. Za svou slávu vděčí L. starému porculánovému a keramickému průmyslu a smalt. malířství. — L. jmenovala se dříve Augustoritum.

Limón (Puerto R.), hl. m. prov. stř.-amer. rep. Costarica, (1924) 11.989 ob., na Karibském moři, východiště Pacifické dráhy přes San José do Punta Arenas (Tichý oceán).

Limonáda (franc., citronová voda), občerstvující nápoj z vody, citronové šťávy a cukru. Použitím sodové vody připravuje se v Anglii Lemon Squash. Dnes připravují se přirozené limonády též z jiných ovocných šťav (♌). Z ovocných esencí (limonádových esencí), cukru, barviva a vody lze připraviti umělé limonády, rozpouštěním kysličníku uhličitého v limonádách připravují se šumivé limonády.

Limonen, $C_{10}H_{16}$, nachází se v pravotočivé modifikaci (citren, hesperiden, karven) v oleji z pomerančových slupek, citronovém, bergamotovém oleji atd.; v levotočivé modifikaci v některém oleji z jehlic jehličnatých stromů. Voní citronově, vře při 175—176°. Smíšením stejných dílů obou modifikací vzniká dipenten.

Limosi, původně značilo katalánštinu, nyní jedno ze sedmi provençal. nářečí.

Limousin, býv. franc. prov. s hl. m. Limoges, spojeno s franc. korunou od roku 1589. Nyní Haut L. odpovídá dep. Corrèze, Bas. L. dep. Vienne.

Limousina (franc., limu-), uzavřený automobil; též letadlo s kabinami pro cestující.

Limoux (limu), hl. m. kraje Razès, (1921) 6640 ob., na řece Aude.

Limpopo, jihoafr. řeka, 1600 km dl., pořící přes 400.000 km², pohraniční řeka Transvaalu.

Limulus, ostrorep, velký korýš z řádu hrotnatců (Xiphosura) se štítnatou hrudihlavou, na spodu se článkovitými přívěsky, kusadly a tykadly. O. severoamer. (L. polyphemus) a o. sundský (L. moluccanus).

Límuzy, o. v Č., okr. Č. Brod, 363 č. ob.

Lín, ♌ Tinca vulgaris.

Lina (lenka), brouk z čeledi mandelinek (♌).

Linaceae (lnovité), čel. dvouděložných rostlin z řádu zobanitých (Gruinales), byliny a keře s přisedlými listy a pravidel. květy o vytrvalém, 4—5 listém kalichu, 5—20 tyčinek. Svrchní semeník je 2—5pouzdrý, plod jest tobolka. Smačklá semena mají kož., lesklou slupku. Pouze ze šesti rodů (v Evr.: Linum, Len, Radiola) asi se 150 druhy sestávající čel. rozšířena je v mírných pásmech, zvl. kolem Středozemního moře. Slouží k výrobě plátna.

Linaloeové dřevo (růžové, citronové dřevo), dřevo mexické Bursera delpechiana, též B. aloexylon, Amyris balsamifera. Cayennské linaloeové dřevo (likari) pochází z Ocotea caudata. Obě dřeva poskytují éterický olej.

Linalool, $C_{10}H_{18}O$, příjemně vonící látka, nachází se v koriandrovém oleji (koriandrol), levotočivá v oleji linaloeovém, bergamotovém, neroliovém, limetovém, lavendulovém, thymianovém, kučerkovém, ylang-ylangovém a j. Inaktivní linalool získá se z geraniolu zahříváním s vodou na 200°. Linalylester kys. octové (linalylacetát) nachází se v bergamotovém levandulovém, limetovém, neroliovém a j. oleji.

Línání, vypadávání chlupů u ssavců střední Evropy; objevuje se pravidelně na jaře a na podzim. Je to výměna srsti zimní v letní a letní v zimní. U ovce stříž nahražuje vypadávání vlny. U ptactva ♌ pelichání.

Linar Rochus Guerrini, hrabě (1525—1596); byl v zahraničních službách několika států, 1578 vstoupil jako generál do braniborských služeb a účastnil se výstavby berlínského zámku.

Linares, prov. ve středním Chile, j. od Rio Máule, 10.219 km², (1920) 119.284 ob.

Linaria Bechst, jiřice, pěnkavy z rodu hýlů (Pyrrhulinae), s krátkým špičatým zobákem a vidlicovitým ocasem; v Evropě a sev. Africe; jiřice horní (L. flaviostris L.), objevuje se někdy ve velkých hejnech.

Linaria Tourn. (lnice, květel), rostlinný rod z čel. krtičníkovitých (Scrophulariaceae), jedno- n. víceleté byliny, řidčejí polokeře, s listy ponejvíce úzkými, s ostružnatými, pyskatými květy, uspořádanými v konečných klasech n. hroznech. Plodem je mnohosemenná tobolka; asi 95 druhů v mírných pásmech Evropy a Asie. L. vulgaris Mill. (l. obecná), vytrvalá bylina, 60 cm vys., se žlutými květy, téměř v celé Evropě; L. cymbalaria (zvěšinec větší), ♌ Cymbalaria L. alpina Mill. je ozdobná skalní rostlina.

Linati Carlo (* 1878), it. spisovatel. Napsal romány, vesměs vzory jemné mod. italské prosy.

Lince (rus. Linci), o. na Podk. Rusi, okr. Užhorod, 701 r. ob.

Lincke Paul (* 1866), hud. skladatel a nakladatel v Berlíně.

Lincoln (lingk'n), hl. m. Lindseye (♌ Lincolnshire), (1925) 66.600 ob.

Lincoln, jméno mnoha měst v USA.: 1. hl. m. státu Nebraska, (1922) 67.671 ob.;

2. na Rhode Islandu, (1920) 9543 ob.; 3. v Illinois, (1920) 11.882 ob.

Lincoln Abraham (1809—1865), president USA. Od 8—15 let učil se sám. Do 22 let pomáhal otci buď na vlastní farmě nebo sousedům jako nádeník; nato byl rok kupeckým mládencem a pomáhal i učiteli, jenž mu půjčil anglickou mluvnici. Potom zastával nějaký čas úřad místního poštmistra; jeho přáním však bylo státi se advokátem. Kandidoval do státní správy, a obdržev licenci advokáta, usadil se ve Springfieldu. Tehdy bylo hlavní politickou otázkou zrušení otroctví. 1854 vstoupil činně do politického života, pomáhaje tvořiti republikánskou stranu. R. 1860 zvolen po prvé presidentem. Bylo skoro překvapující, že byl zvolen tak skromný a takřka neznámý muž ze západu, avšak amer. národ byl přesvědčen, že byl povolán k důležitému úkolu: zachování Unie severoamerické. V té době prožíval L. kritické chvíle, neboť napětí mezi severem a jihem se přiostřovalo. Ač sedm států Severní Ameriky otroctví již 1805 zrušilo, státy jižní je stále udržovaly, a jižní Carolina byla první, jež se odtrhla od Unie, aby zachovala otroctví. Ostatní státy jihu ji následovaly. Lincoln byl nucen odhodlati se k boji spíše, nežli by obětoval morálku vlasti a rozpadnutí Unie. 4. III. 1865 nastoupil L. po druhé úřad presidenta. Po jeho nastoupení se válka rychle blížila ke konci. Vrátiv se s fronty do Washingtonu, byl uvítán jásajícím lidem. Sever zvítězil po čtyřech letech nad jihem, veden L-ovou ideou. 14. IV. opět po prvé zavlál prapor USA. na jižní pevnosti Sunnter; večer pak téhož dne, když byl L. v divadle se svojí chotí, o 10. hod. střelná rána mladého fanatika (Booth John Wilkes), člena tajného spiknutí mladíků, kteří chtěli pomstíti jih, učinila konec jeho životu Lit.: Čes. Revue (M. Muchová, Abr. Lincoln), roč. XX., č. 2, 3, 1927.

Lincolnshire (lingknšir), hrabství ve vých. Anglii, 6901 km², (1921) 602.202 ob. (87 na km²), od 1888 rozděleno ve správní hrabství Hollandské, Kestevenské a Lindseyské.

Lind Jenny (1820—1887), švéd. operní pěvkyně, jedna z nejvýzn. koloraturních pěvkyň.

Linda, ⚲ Topol.

Linda Josef (* X. 1789, † 10. II. 1834), spisovatel a básník č. Studoval v Plzni a v Praze, kde studoval i práva 1812—16. Chtěl následovat přítele Václava M. Svobodu a stát se profesorem, ale osud rozhodl, aby se stal redaktorem a žurnalistou. Literární činnost započal v Hýblových Rozmanitostech, kde otiskl několik poučných povídek. Nejvíce jeho liter. plodů přinesly časopisy, jejichž byl redaktorem, Pražské Noviny, Vlastenský Zvěstovatel a Rozličnosti. Jméno Lindovo bývá uváděno v souvislosti se vznikem obou Rukopisů, K. a Z. L. bydlel totiž v době, kdy se Rukopisy počaly objevovat, s Václavem Hankou a oba byli asi původci prvního padělku z r. 1816 Písně Vyšehradské. Dne 16. září 1817 „nalezl" Hanka v sklípku v Králové Dvoře R. K. a L. bývá označován jako původce epických jeho skladeb, ačkoli do té doby nebyl básnicky činný. R. 1818 vyšel histor. román L. Záře nad pohanstvem, jenž bývá pokládán za skladbu myšlenkově příbuznou s ep. básněmi R. K. R. 1823 vydána historická hra Jaroslav ze Šternberka v boji proti Tatarům, čerpající látku z básně R. K. Od L. pochází též oblíbená romance Jiří z Poděbrad a řada drobných satir, nejčastěji ve formě dopisů, otiskovaných hl. v Rozličnostech a v Pražských Novinách. Je jisto, že měl L. značné nadání spisovatelské a že dovedl náležitě využít všeho, co pěkného četl v literatuře domácí i cizí. Schiller, Shakespeare, Chateaubriand, Milton, Ossian, Brentano, Bürger, Jungmann byli jeho hlavní literární učitelé. (O L. psal Josef Jireček v Osvětě 1878, Josef Hanuš v Listech fil. 1900 a v Č. lit. XIX. st. I., 785—810, Záře nad pohanstvem vydána r. 1919 J. Máchalem v Akademii, Jaroslav Šternberk v boji proti Tatarům tamže r. 1830 Frant. Krčmou.)

Linda-Matoušek Václav, ⚲ Matoušek Václav.

Lindau (Lindava), bavor. město, (1925) 13.582 ob. (⅓ ev.), 401 m n. m., na ostrově v Bodamském jezeře, železniční hrází a silničním mostem spojené s pevninou. Od 1805 patří Bavorsku.

Lindau Paul (1839—1919), něm. spisovatel; 1860—63 dopisovatel německ. listů v Paříži, pak novinářem v Berlíně, řídil 1871—81 týdeník Die Gegenwart, 1878—1904 měsíčník Nord und Süd, nato ředitel divadel v Berlíně. L. byl skvělý feuilletonista a ostrý kritik, jako romanopisec podával pouze zábavné čtení.

Lindau Rudolf (1829—1910), bratr předešlého, diplomat a spisovatel. Jeho romány a povídky líčí mravy téměř všech kulturních zemí.

Lindauer Bohumír (1839—1926), č. malíř; žil v Aucklandě na N. Zélandě od r. 1879. Maloval hlavně fig. obrazy ze života domorodců.

Lindauer Karel (* 1875), majitel uměl. prům. atelieru v Praze, žák Suchardův.

Lindava (Lindenau), o. v Č., okr. Čes. Lípa, 1238 n. ob. Textilní továrny, továrna zrcadel a lišt.

Lindava, ⚷ Lindau.

Lindbergh Charles (* 1902), amer. plukovník-aviatik. Narodil se v Detroitu, kde jest jeho matka učitelkou, jeho otec pocházel ze Švédska. Po skončení studií na univ. ve Wisconsinu věnoval se letectví. Jako kapitán odstartoval 20. V. 1927 v Novém Yorku k přímému letu přes Atlantický oceán o 7·52 hod. na jednoplošníku typu Ryan, zvaném „Spirit of St. Louis", s motorem o 250 HP. Po 33½ hod. letu přistál o 22·22 hod. na letišti v Le Bourgetu, kde ho uvítalo na sto tisíc Pařížanů. Na svůj let obdržel podporu od bohatých příznivců ze St. Louis. President franc. republiky Doumergue vyznamenal L. rytířským křížem čestné legie. Po návratu do vlasti jmenován plukovníkem.

Lindblad (blād) Adolf Frederik (1801—1878), švéd. skladatel; známý mnohými písněmi.

Linde Anton van der (1833—1897), nizozemský spisovatel, 1859—61 reform. kazatel v Amsterodamě, 1876 vrchní knihovník zemské knihovny ve Wiesbadenu.

Linde Karl Paul Gottfried von, inž. (* 1842), 1868 prof. v Mnichově, 1875 vynalezl stroj na čpavk. led; jemu se podařilo zkapalniti vzduch a vyrobiti čistý dusík.

Linde Otto, zur (* 1873), něm. básník, v Berlíně vydavatel Charona (od 1904) a vůdce charonského hnutí.

Linde Samuel Bogumił (1771—1847), tvůrce slovníka jaz. polského a slavista, bibliotékář mus. Ossolińských.

Lindeman Emil (* 1865), souč. malíř polský ve Varšavě.

Lindemann Ferdinand (* 1852), profesor matematiky v Mnichově; přinesl první důkaz pro nemožnost kvadratury kruhu, pracoval o vývoj. dějinách číslic a systému tíže, jakož o matem. teorii spektrálních linií.

Lindenberg Paul (* 1859), něm. spisovatel v Berlíně, známý svými feuilletony, za svět. války byl zpravodajem různých časopisů, psal cestopisy, romány, životopisy rumun. krále Karla (1908) a bulhar. krále Ferdinanda (1909).

Lindenthal Gustav, strojní inž. (* 21. V. 1850 v Brně), od r. 1874 žije v USA., specialisoval se hl. v oboru most. staveb.

Linder Ernst (* 1868), švéd. důstojník, ve finské osvobozovací válce vedl Satakundovu, později Savolaxovu armádu a zúčastnil se dobytí Tammenforsu.

Linder Jaromír (* 1871), čes. malíř-figuralista v Táboře.

Lindernia, ⚷ puštička.

Lindesberg (-bärj, Linde), město ve švéd. länu Örebro, (1926) 3102 obyv., nedaleko Lindského jezera.

Lindesnes (Lindesnäs), nejjižnější cíp norvéžské pevniny, při Severním moři a Skageraku, od r. 1650 maják.

Lindh Anders Teodor (1833—1904), fin.-švéd. básník, oblíbený lyrik, též dramatik.

Lindhagen Karel (* 1860), švéd. právník a soc. politik, známý od 1912 svými protidynastickými útoky a svými utopickými požadavky.

Lindholm Berndt Adolf (1841—1914), fin.-švéd. malíř, 1878—1906 ředitel uměl. musea v Gotenburgu.

Lindley (lindli) John (* 1799 v Cattoně u Norvichu, † 1865 v Londýně), angl. botanik, r. 1829—60 byl profesorem v Londýně, vybudoval přirozenou soustavu rostlin, studoval zvláště orchideje.

Lindmajer Emerich, MUDr. (1806—1884), první náčelník srb. vojen. zdravotnictví, jež organisoval.

Lindner Gustav Adolf, PhDr. (1828—1887), filosof a škol. odbor., gymn. prof. v Trutnově a Jičíně, od 1854 v Celji (Štyrsko), 1871 ředitel reál. gymnasia v Prachaticích, nato učitelského ústavu v Kutné Hoře, a 1881 prof. čes. univ.; působil ve smys. Herbartově. Sp.: Učebnice psycholog. zkušebné pro střední šk. (1858), Všeobecné vychovatelství (1877), Všeobecné vyučovatelství (1879), Drobné články paedagogické a psychologické (1885). Mimo to vydal: Encyklopedická příručka vychovatelství (1885, 4. vyd. 1891); Pojem k psychologii společnosti (1871), Základ paedagogiky jako vědy (1889) a j.

G. A. Lindner.

Lindner Theodor (1843—1919), něm. dějepisec 1883—1913 univ. profesor v Halle.

Lindos (dnes Lindo), ve starověku město na východním pobřeží Rhodu, kvetlo v VI. a V. stol. př. Kr. rozvětveným námořním obchodem, později proslulo svatyní athénské Lindie. Ve středověku byl Lindos pevností řádu Johanitů, později tureckou tvrzí.

Lindsay (Lyndsay) Sir David (1490—1555), skotský básník, komoří Jakuba V.;

sestavil rejstřík skotské šlechty, 1531 byl vyslancem na dvoře Karla V., 1548 v Kodani. L. je více povahou moralista než skutečný básník.

Lindsay (Lyndsay [obé linsi]) Nicholas Vachel, sev.-amer. básník (* 1879). Z nejlepších jeho děl, vyznačujících se fantasií, libozvučností a barvitostí, uvádíme m. j.: The Chinese Nightingale (1917), Collected Poems (1923).

Lindsay (Lyndsay) Sir (od 1926) Ronald Charles (* 1877), angl. diplomat, 1920—21 zplnomoc. ministr v Paříži, 1924—25 velvyslanec ve Stambulu, od 1926 v Berlíně.

Lindsey (linsi), správní hrabství (od 1888) na sev. od Lincolnshire, 3937 km², (1921) 408.698 ob. (104 na km²). Hlav. m. je Lincoln.

Lindsey (linsi) Benjamin Barr (* 1869), sev.-amer. soudce, je považován za otce soudu pro mladé provinilce v USA.

Lindström Gustaf (1829—1901), švéd. paleontolog.

Lindušky (Anthinae), tvoří podčeleď ptáků, přechodní mezi pěvci a skřivany. Mají štíhlé tělo, tenký, rovný, šídlovitý zobák s prohnutým okrajem. Štíhlé běháky, slabé prsty, ale velké drápky, z nichž zadní je ostruhovitě prodloužena jako u skřivanů. Přiléhavé peří, barvy nenápadné na zemi a v porostu. Zřídka usedají na stromy. Pohybliví, kráčiví, tažní hmyzožravci. Vynikají příjemným zpěvem. Potravu sbírají se země, hnízdí na zemi. L. luční (Anthus pratensis)

Linduška luční.

nejznámější druh, přilétá velmi brzo na jaře a ráda se zdržuje v krajinách na vodu bohatých. Zpívá v letu. L. lesní (A. arborens) jest poněkud větší se silnějším zobákem. Hnízdívá na lesních světlinách. L. vodní (A. spinoletta), oživuje kosodřevinové pásmo hor. Přilétá brzy z jara a objevuje se v Krkonoších v ohromném množství. L. temná (A. obscurus), hnízdí ve Skandinavii, Dánsku a v Anglii. L. hnědá (A. lidovicianus) v severní Africe. L. rolní (A. campestris) libuje si v suchých kamenitých krajinách ve střední Evropě až do Finska. L. veliká (A. Richardi) žije ve středoasijských stepích. L. rudokrká (A. cervinus) hnízdí na suchých místech v Laponsku a ve vých. Evropě.

Line (angl. čára), angl. míra délková, $^1/_{12}$ palce (0·254 cm). Též čára, ohraničující tennisové neb footballové hřiště.

Líně, o. v Č., okr. Stříbro, 3127 ob. Kamenouhelné doly (Sulkovské a Pomocný). Výroba kam. a ohnivzdorného zboží.

Linea de la Concepcion, La, m. ve špaň. prov. Cádiz, (1920) 59.461 ob., sev. od Gibraltáru.

Lineál (lat.), pravítko.

Lineamenty (lat.), čáry v kůži buď na dlani nebo v obličeji.

Lineární, přímočarý, přímkový; v matematice útvar prvního stupně. Lineární rovnice, vyjadřující analyticky přímku. Ve fysice jednosměrné změny.

Lineární taktika, způsob boje, při němž vojsko šikováno do tvarů mělkých a širokých tak, že útvary rozvinuly všecky oddíly a pododdíly vedle sebe (tedy prapor vedle praporu a v nich setnina vedle setniny). Byla v obyčeji koncem XVII. a hlavně v XVIII. stol., kdy se palné zbraně již tak zdokonalily, že úplně vytlačily zbraně bodné a sečné a nabíjení se urychlilo zjednodušením zámku ručničního. Linie, podle níž tato l. t. zvána, se skládala ze 3 řad vojínů za sebou; šik měl obyčejně dva sledy linií, vzdálené od sebe 200—300 kroků, tedy celkem 6 řad do hloubky. Postupovala a pálila vždy jedna linie, v níž se palba střídala podle čet (pelotonů). Strnulá a neohebná l. t. musila začátkem XIX. stol. ustoupiti pružnější taktice harcovníků (O_3) a rojnic (O_3), kterou zavedla fr. revoluce a zdokonalil Napoléon užitím hlubších formací (kolon) pro úder.

Linec (Linz), hl. m. Horních Rakous, (1923) 102.081 ob., na Dunaji, v otevřené kotlině, s předmostím Urfahrem spojeno dvěma mosty. L. má četné památky architektonické. Zn. průmysl: stavba strojů, lokomotiv, výroba nábytku, kovového a tkalcovského zboží, kávových náhražek; loděnice a j. Sídlo zemských úřadů a hornorakouského zem. sněmu.

Linek Antonín (1792—1881), čes. učitel a nár. pracovník.

Linemannova lopatka, nejdůležitější nástroj pěchoty v boji; krátký rýček, nošený po boku, zařízený po jedné straně jako pilka a po druhé s ostřím jako sekera; vynález dánského setníka Line-

manna. Je zavedena u všech armád a užívá se jí k rychlému polnímu hrazení v palebné čáře (vyhazování krytů), sekání větvoví pro záštity a masky a pod.

Liněvič Nikolaj Petrovič (1838—1908), rus. generál; velel r. 1900 při boxerském povstání v Číně a pak vrchní velitel mandžurské armády, nástupce Kuropatkinův.

Linga (sanskrt.), mužský úd, odtud též plodivá síla, zvl. Šivova; jest na mnoha místech veřejně uctíván jako symbol vzrůstu sektou Lingájatů.

Lingah (Lingeh [-dže], Lindža), přístaviště v Laristanu při Perském zálivu, asi 18.000 arab. a pers. obyv.

Lingard (lingerd) John (1771—1851), angl. dějepisec.

Lingájaté, šivovská nábož. sekta, nazvaná podle Lingy (♌), hlav. v jižn. presidentství Bombaye, Maisuru a Haidarabadu; čítá 3 mil. vyznavačů.

Lingelbach Jan (1622—1674), hol. malíř krajinář; vzdělal se v Amsterodamě pod vlivem F. Wouwermanovým.

Lingen, kraj. m. v Hanoversku, okr. Osnabrück, (1925) 10.914 ob.

Linger Christian von (od 1705) (1669—1755), prus. generál, zdokonalil dělostřelectvo, od r. 1740 generálem; 1744 přinutil Prahu, aby se vzdala.

Lingner Karl August Ferdinand (1861—1916), něm. průmyslník. R. 1892 založil v Drážďanech chemickou laboratoř, jež 1912 přeměn. v Lingner-Werke Akt.-G. Hlav. oborem byla s počátku ústní voda Odol, později přešla firma k výr. kosmet. přípravků.

Lingonové (Lingones), starý galský kmen, žijící na horní Seině, Marně a Saône.

Lingua (lat. a ital.), jazyk, řeč. L. rustica (selská řeč), lidová latina ranného středověku. L. franca, pokažená italština, od středověku obcovací řeč na březích Středozemního moře.

Linguatulidae, řád pavoukovitých členovců o jedné čeledi, žijící cizopasně v útrobách hadů a některých ssavců. Linguatula rhinaria (Pentastoma taenioides) podobá se tasemnici a žije v nosních dutinách.

Linguet (lenge) Simon Nicolas Henri (1736—1794), franc. spisovatel a advokát; odešel r. 1774 k Voltairovi do Švýcar, kde vyšly jeho Annales, žil pak po vězní v Bastille v Anglii a v Bruselu. Od 1791 v Paříži, kde byl jako podezřelý popraven.

Linguetta (řecky glossa), opevněný výběžek albánského pohoří, záp. od zátoky valonské. Má strategický význam.

Linguističko Društvo v Bělehradě, zal. r. 1920 pro pěstov. linguist. otázek, hl. jaz. srbo-chorvat.

Linguistika (novolat.), srovnávací věda jazyková. ♌ jazykozpyt.

Lingula, rod ramenonožců (♌).

Linha Karel, JUDr. (1833—1887), advokát v Praze a starosta pražského Sokola. Četné odborné články v Právníku.

Linhart Anton Tomaž (1756—1795), slovinský spisovatel dramat.

Linhart Bedřich, JUDr. (1848—1927), č. právník, předseda Vývoz. spolku a odb. v otázkách mezin. práva. Lit.: Smlouva o mír s Německem a náš stát (1919).

Linhart Bohumil *(1879), č. malíř-krajinář.

Linhart Evžen, moderní český architekt. Z jeho realisovaných staveb: Obytný dům s malými byty v Hostivaři (1926).

Linhart František, PhDr. (* 1882), prof. nábož. dějin na Husově evang. bohosl. fakultě. Sp.: Česká reformace (1912), Náboženství a kultura (1925).

Linhart Josef K. (* 1871), č. malíř a restaurátor v Brně.

Linhart Ladislav (1892—1919), č. básník-lyrik.

Linhart Lubomír, mladý český filmový kritik a teoretik. Vydal studii o podstatě filmu: Abeceda filmu (1930).

Linhart Rudolf (* 1883), č. kat. básník, píšící pod pseud. Ahasver.

Linhartice (Ranigsdorf), o. na Mor., okr. Mor. Třebová.

Linhartovce, o. na Slov., okr. Feledince, 564 ob. (10 č.).

Linhartské Vážany, o. na Mor., okr. Vyškov, 953 č. ob.

Linie, čára, přímka (lat. linea), základní pojem geometrie. K pojmu přímky můžeme dospěti, představíme-li si plochu rozdělenu ve dvě části: hranice, v níž se obě části stýkají, je přímka. Jednodušším způsobem můžeme dojíti k pojmu linie, vyjdeme-li od bodu: dráha pohybujícího se bodu je rovněž přímka. Od přímek rozlišujeme čáry křivé, křivky. Čára má pouze jeden rozměr, totiž délku.

Linie (lat.), dříve malá délková míra, $^1/_{12}$, též $^1/_{10}$ palce, pařížská linie (ligne) = 2.2558 mm, rýnská = 2.179 mm, anglická = 2,116 mm.

Linie (v právu rodinném a dědickém) ♌ příbuznost.

Linie voj., 1. formace voj., kde stojí malé jednotky (roty, čety) vedle sebe, jsou tedy rozvinuty v čáru; ♌ lineární taktika. — 2. Vojsko, které tvoří bojovou formaci, tedy t. zv. řadové voj., na rozdíl od zeměbrany neb jiných formací, užívaných dříve jen k podružným úko-

lům. — 3. V námořnictví každá bojová formace (l. soustupová, zástupová, stupňovitá atd.), v níž lodi jsou umístěny v řadách; odtud řadová loď (Linienschiff; vaisseau de ligne; line-of-battleship), t. j. loď, schopná bojovati v rozvinutém šiku, tedy tolik co bitevní loď.

Linie vzdušná, nejkratší vzdálenost mezi dvěma geografickými body.

Liniment, mast k natírání, většinou směs mastných olejů s dráždivými nebo aromatickými látkami. Těkavý liniment (linimentum ammoniatum), jest bílý, hustý, připravuje se smícháním 60 d. bulvuškového oleje, 18 d. ricinového oleje, 22 d. ammoniakální kapaliny a 0.1 d. lékařského mýdla. S 55 d. bulvuškového oleje a 5 d. kafru sluje těkavý kafrový liniment (linimentum ammoniato-camphoratu). Mýdelný liniment (l. saponato-ammoniatum) jest směsí mýdelného lihu (1), ammoniakální vody (1) a vody (2). L. saponato-camphoratum je opodeldok; l. saponato-camphoratum liquidum je kapalný opodeldok.

Link, angl. míra délková, $^1/_{100}$ chaim neb 20 cm.

Link Heinrich Friedrich (1767—1850), něm. botanik, univ. profesor v Berlíně.

Linkenbachův splav, kuželovitý, pro získávání rudy z nejjemnějšího rudného rmutu.

Linköping (lintjéping), hl. město švéd. kraje Östergötland, (1926) 29.110 ob.

Linn Josef (* 1735 v Praze), sochař v Praze na Starém městě r. 1770; jeho otec byl sochař; jeho synové František (* 1763 v Praze) a Matěj (* 1769 v Praze); syn Františkův byl František (1802—1848 v Praze), sochař a měšťan pražský od r. 1832.

Linnaea Gronov. (zimolez), keřík z čel. zimolézovitých (Caprifoliaceae), s nedělenými listy, korunou nálevkovitou n. zvonkovitou a s kožovitou bobulí; 12 druhů na s. polokouli. L. borealis Gronov. (z. severní), poléhavý keřík se stále zelenými listy a bílými květy, roste v jehličnatých lesích chladnější Evr., Asie a Severní Ameriky.

Linnankoski Johannes, pseud. fin. básníka Juha Vihtora Peltonena (1869—1913), na začátku vystoupil jako dramatik, ale vynikl hl. jako romanopisec.

Linné (Linnaeus) Karel (1707—1778), švédský botanik, od 1742 prof. v Upsale. Jest zakladatelem moderní botaniky, geniální systematik. Ve svém systému stanovil jednotky, druhy a rody, řády a třídy. Za znak dělení pokládal formu rozmnožovacích ústrojí. Stejně jako systematiku založil i moderní nomenklaturu, t. zv. binerní. Podstatné jméno značí rod, přídavné jméno druh. Stejně se stal původcem nauky o přeměnách rostlin. Hl. díla: Flora Lapoonica (1737), Systema naturaxe (1756), Philosophia botanica (1753), Species plantarum (1753).

Linneit (kyz kobaltový), sirník kobaltu a niklu $(Co, Ni)_3 S_4$; v pravidelných krystalech, jakož i celistvý a vrostlý; stříbrobílý s nádech. do červena, tv. 5.5.

Linnell John (1792—1882), angl. malíř, žák Varleyův.

Linnéova soustava rostlin, má 24 tříd, Dělidlem je forma rozmnožovacích ústrojí. Květena se pak rozpadá na: 1. Jednomužstvo, monadria, 2. dvojmužstvo, dyandria, 3. trojmužstvo, triandria, 4. čtyřmužstvo, tetrandria, 5. pětimužstvo, pentandria, 6. šestimužstvo, hexandria, 7. heptandria, sedmimužstvo, 8. osmimužstvo, octoandria, 9. devítimužstvo enneandria, 10. desetimužstvo, decandria, 11. dvanáctimužstvo, dodecandria, 12. dvacetimužstvo, icosandria, 13. mnohomužstvo, polyandria, 14. didynamia, dvoumocné tyčinky, 15. tetradynamia, čtyřmocné tyčinky, 16. monadelfia, jednobratrstvo, 17. diadelfia, dvoubratrstvo, 18. polyadelfia, mnohobratrstvo, 19. syngenesia, souprašnictvo, 20. gynandria, sourodnictvo, 21. monoecia, jednodomstvo, 22. dioecia, dvojdomstvo, 23. polygamia, mnohomanželstvo, 24. cryptogamia, tajnosnubné. — Mužstvo znamená počet tyčinek, bratrstvo svazky tyčinek, souprašnictvo tyčinky srostlé v trubku, sourodnictvo tyčinky srostlé s čnělkou.

Linničenko Ivan Andrejevič (* 1857), ruský historik; prof. dějin slov. národů na univ. v Oděse. Zabývá se i českými poměry. (Kraledvorskaja rukopisji i Joakimovskaja lětopisj).

Linois (linoa) Charles Alexandre, Léon Durand, hrabě (1761—1848), franc. admirál; vyznamenal se ve franc. vítězství nad Angličany u Algecirasu (1801).

Linoleotisk, otisk řezan. desek linolea.

Linoleum (lat., korkový koberec), pevné tkanivo, slisované s vrstvou linoleové hmoty. Lněný olej zahustí se zahříváním s kysličníkem olovičitým ve viskosní látku, linoxyn, z níž utvoří se smícháním s pryskyřicí a korkovým práškem hnětlivá hmota, která pozvolna tvrdne, aniž se stává křehkou. K výrobě linoleové krycí hmoty smíchá se linoxyn s korkovou moučkou, přidá se k němu kalafuna a minerální barviva, s nimiž se staví v parou zahřívaných pánvích a na konec hněte se v parou vytápěném válci, který jest opatřen míchadly. Spojení základní hmoty s tkanivem provede se pomocí dvou parou zahřívaných válců. K dokončení oxydačního procesu podro-

bí se linoleum účinku vzduchu ve zvláštních sušírnách při 30—36°. Linoleum, jehož předchůdcem jest kamptulikon, rozšířilo se proto tak rychle, jelikož vzdoruje dobře vlhkosti a jest velmi špatným vodičem tepla.

Linolová kysel. (lněnoolejná) $C_{18}H_{32}O_2$, v podobě glyceridu jest obsažena ve vysýchavých olejích, na vzduchu oxyduje se v pryskyřičnou kys. linoxynovou, nakonec v neutrální linoxyn.

Linos, původně žalozpěv s refrainem; v řec. bájích krásný mladík, jehož předčasná smrt byla opěvována v žalozpěvech; thébský pěvec, jenž obdržel darem od Apollóna lyru, kterou byl usmrcen při pěveckém závodu.

Linosa, vyhaslý sopečný ostrov v Sicilském moři, 5.4 km², 145 ob.

Linotype (angl. lajnotajp), ⚙ sázecí stroje.

Linsbauer Aleš, Ing. (1891—1928), český cukrovarník, od 1922 profesor technologie uhlohydrátů na č. techn. v Brně a správce brněnského Výzk. ústavu čs. prům. cukrovarnického. Sp.: Technologie cukru (1924).

Linsbauer-Kosovský Leopold (1873—1926), r. legionář, 1919—1924 velit. 6. jezd. pluku.

Linschoten (linschote) Jan Huyghen van (1563—1611), holand. cestovatel.

Linters (angl. lintrs), krátká vlákna, jež při vylušťování bavlny zůstávají tkvíti na semenech a slouží k výrobě lepších druhů papíru a uměl. hedvábí.

Lintner Josef (* 1868), řed. měšť. školy a organisátor učitelstva na Kolínsku. Zvelebil zn. museum kolínské a mus. knihovnu. Sp.: Průvodce po Kolíně, Cech truhlář. v Kolíně, Kolín v kole dějin a j.

Linton (lintn) William James (1812—1897), angl. ilustrátor a dřevorytec, 1867 odešel do USA., kde založil amer. ústav dřevorytectví.

Linum, ⚙ lnovité.

Linz, ⚙ Linec.

Lioba, křesť. svatá (* 780), abatyše v Tauberbischofsheimu.

Lion Justus Karl (1829—1901), něm. tělovýchovný pracovník, inspektor tělocviku saských seminářů, propagátor švédského tělocviku.

Lion, Golfe du (golf dy lijon), z pův. názvu řec. Kólpós tón Ligyón, nesprávně Golfe de Lyon (lat. Sinus Gallicus). záliv Středozemního moře na franc. pobřeží. Nejdůležitější města: Marseille, Toulon, Cette.

Lionne (lijon) Hugues de L., marquis de Berny (1611—1671), franc. státník.

Liotard (liotár) Jean Etienne (1702—1789), švýc. malíř. Cenná jeho figurální díla pastelem v galerii drážďanské.

Líp, pseud. Václava Filípka.

Líp K., pseud. Fr. Jar. Kulíčka.

Lípa (Tilia L.), rod rostlin z čel. lipovitých (Tiliaceae), velké stromy s listy většinou srdčitými a pilovitými, s květy žlutavě bílými a vonnými v latnatých květenstvích, plodem je nažka; 10 druhů na sev. polokouli. L. malolistá (T. ulmifolia Scop., T. cordata Miller, T. parvifolia Ehrl., ⚙ obr.), až 25 m vysoký strom, s listy okrouhle srdčitými a zahrocenými, s květenstvím o 5—11 bledě žlutých květech a většinou okrouhlým,

Lípa malolistá.

hladkým plodem, vyskytuje se po celé Evropě až k Urálu a na Kavkazsku. L. širolistá (T. platyphyllos Scop., T. grandifolia Ehrh.), až 30 m vysoká s dvojitě pilovitými listy, se svislým květenstvím o 2—5 květech. Hluboko sahající a široce rozvětvený kořen je příčinou, že l. vzdoruje největším bouřím.

Průřez větévky lípy širolisté.

Sama je velmi odolná a chorobám sotva podléhá. Ve vysokém stáří snadno uvnitř hnije. Dřevo lipové je velmi měkké a řídké, stejnoměrně bílé; dá se dobře řezati i štípati a suché velmi vytrvá. Používá se ho v truhlářství. Květ lipový skýtá včelám dobrou pastvu a v lékař-

ství slouží jako lék, vzbuzující pocení. L stříbrná (T. argentea Desf., T. tomentosa Much.) a l. bílá (T. alba Ait.), ze sev. Ameriky, sázejí se ve střed. Evropě v parcích.

Lípa, o. v Č., okr. Hradec Král., 224 č. ob. Bojiště v r. 1866.

Lípa, o. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 557 č. ob.

Lípa, o. v Č., okr. Něm. Brod, 496 č. ob.

Lípa, o. na Mor., okr. Holešov, 738 č. ob.

Lípa Česká, ♌ Česká Lípa.

Lípa Krásná, ♌ Krásná Lípa.

Lipa, jm. dvou řek v Haliči (Gnilá L. a Zlotá L.), kdež ve svět. válce svedeny četné boje.

Lípa Jiří, Dr., pseud. dr. Panýrka.

Lípa Petr, pseud. P. Nebeského.

Lípa Slovanská, spolek, založ. 30. IV. 1848 v Praze pro pěstování slovanské vzájemnosti a hájení získaných ústavních svobod. S počátku byl starostou P. J. Šafařík. Zájem o časové otázky polit. nabyl vrchu, zejm. od podzimu r. 1848 (ostré vystoupení proti Frankfurtu), kdy její vliv byl největší (po rozpuštění Nár. Výboru). Vliv ten se opíral o značný počet členstva v Čechách i na Moravě (asi 65 filiálek i na venkově). Důrazným projevem jejího významu byl prosincový sjezd zástupců všech poboček. Současné poměry veřejné umožnily zesílení radikál. křídla, které hl. Sabinou ovládlo od Nového roku 1849 i spolkový časopis (vyd. pod názv. L. Sl. od 2. X. 1848, od 2. I. 1849 jako Noviny Lípy Slovanské, zanikl 28. IV. 1849, nesehnav kauci, žádanou tisk. zák. z 13. III. 1849). Význam spolku klesl, když po prozrazení příprav k t. zv. májovému spiknutí 1849 musil se proměniti v čtenář. spolek.

Lipa Serbska, časopis mladolužické generace v Lužici, založený J. Čišinským a A. Mukou, vycházející v letech 1876—81 v Praze a tištěný v Budyšíně u J. A. Smoleřa. Znamená nové období v lit. a kult. Lužici pod vlivem českým.

Lipanský, pseud. A. Kotrmelce.

Lipany, os. v Č., 7 km j.-v. od Č. Brodu, 243 č. ob., proslulá bitvou mezi Jednotou panskou a Husity, 30. V. 1434, v níž voj. táborské a sirotčí vzala za své a odpor husitů byl zlomen. Husité pod velením Prokopa Velkého, Prokůpka a Čapka ze Sán leželi táborem u Lipské hory j. od L. Panská voj. pod Divišem Bořkem z Miletinka, Ptáčkem z Pirkštejna, Menhartem z Hradce a j. se položila v zavřeném vozovém šiku u dvorce Hřiby, z. od L. Panští zahájili útok a po prudké střelbě Husitů se dali lestně na útěk směrem k Chrášťanům. Když Husité je pronásledovali mimo vozovou hradbu, otočil prchající předvoj panských, vedený zvíkovským purkrabím Krchlebcem, směrem k pronásledovatelům, jimž zatím jiné části panských vnikly do otevřeného čela vozového šiku tak, že husité mimo šik byli od vozů odříznuti a pobiti ve volném poli. Pak se vítězové obrátili i proti vozovému šiku a dobyli ho. Z Husitů, kteří měli asi 10.000 mužů a 40 děl, většina padla; též všichni vůdcové; jen Čapek a Keřský s jezdectvem se zachránili přes Plaňany do Kolína. Ztráty panských, spojených s voj. plzeňskými a pražskými (20.000 mužů), byly mírné. Na místě, kde byl husitský tábor, je nyní pomník, k němuž každoročně v dobu bitvy putují výpravy z okolí.

Lipany, o. v Č., okr. Praha-venkov, 383 č. ob.

Liparidae, ♌ bekyně.

Liparit (rhyolith), hornina křemičitý trachyt.

Liparské ostrovy (Lipary), skupina ostrovů, ležící sev. od sicilského pobřeží, náležející k provincii Messina a skládající se ze skupiny malých ostrovů, celkem 117 km² s (1921) 12.704 ob. Jsou vulkanického původu. Přes nedostatek vody velmi úrodné.

Lipasa, enzym, jehož účinkem neutrální tuky štěpí se v glycerin a volnou mastnou kyselinu.

Lipča, o. na Podk. R., okr. Chust, 3114 ob. (2596 r.).

Lipí, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 541 č. ob.

Lipí, o. v Č., okr. Náchod, 490 č. ob.

z Lipé, též z Lipého, staročes. rod, připomínaný od XIII. stol. z rozrodu Ronovců. Prvý toho jména Chval z L. (1253—63) založ. hrad Lipý, dnes Čes. Lípa. Syn jeho Jindřich povznesl rod na prvý v Čechách. Dosáhl úřadu podkomořského. Měl. hl. podíl na svržení Jindřicha Korutanského a uvedení Jana Lucemburského do Čech (1310). Ten učinil ho svým rádcem a nejv. maršálkem. Ale příliš samostatná politika Jindřichova vedla r. 1315 a později r. 1317 k nepřátelství, po jehož zastavení byl Jindřich znovu dosazen do svých hodností, ba r. 1319 se stal hejtmanem a vladařem království. R. 1321 dokonce král svolil ke sňatku své příbuzné Anežky z Blankenheimu za syna jeho Jindřicha, který býval potom královým zástupcem v zemi, když tento byl v cizině. Jindřich st. zemřel na Moravě r. 1329. — Lit.: J. Šusta: Dvě knihy čes. dějin I., II.

Lipeck, kraj. m. v rus. gubernii Tambov, (1926), 21.079 ob.

Lipecká Polana (rus. Lipecka Poljana), o. na Podk. R., okr. Chust, 1804 ob. (1610 r.).

Lipence, o. v Č., okr. Praha-venkov, 802 č. ob.

Lipenec (Lipenz), o. v Č., okr. Žatec, 604 ob. (237 č.).

Lipenská Viola, pseud. El. Máchové.

Lipenský, pseud. Tob. Závorky.

Lipenský Jaroslav, pseud. J. Novotného.

Lipenský Pravoslav, pseud. Ant. Přibyla.

Lipenský Tomáš, 1507—22 čes. farář podobojí v Bělé p. B. a čes. církv. spisovatel.

Lipětín (Lindau), o. v Č., okr. Most, 1266 ob. (713 č.).

Liphistius, rod pavouků ze Sumatry, vyznačující se dvěma páry vzdušnic.

Lipiany, o. na Slov., okr. Sabinov, 1383 ob. (1088 čs.).

Lipica Dolna, vesnice v polském vojvodství Stanisławów, (1921) 1566 ob. Svedeny tu kruté boje 1916—17.

Lipica (Lipizza), dvorní hřebčinec rak., nyní státní hřebčinec ital., severových. od Terstu.

Lipín Vítězslav, pseud. Fr. Procházky.

Lipina Č., pseud. Č. Ibla.

Lipina, o. ve Slezsku, okr. Frýdek, 1198 č. ob.

Lipinka, o. na Mor., okr. Šternberk, 395 č. ob. Výr. sít a drát. pletiv.

Lipinski Richard (* 1867), něm. soc. politik, zaměstnával se otázkou zaměstnaneckou a otázkami školskými. Náleží k vůdcům neodvislých soc. demokratů v Sasku.

Lipiński Edward (* 1888), pol. nár. hospodář, prof. Vyšší školy obchod. ve Varšavě. Sp.: La Question du travail en Pologne (1921), Indeks cen hurtownych (1922). Redaktor měs. Statystyka pracy.

Lipiński Hypolit (1846—1884), polský malíř. Nejznám. jest jeho obraz Procesí v Krakově.

Lipiński Karol Józef (1790—1861), sl. pol. virtuos na housle a hud. skladatel.

Lipjagi, želez. stanice na trati Penza—Samara (asi 15 km na j.-v. od Samary). 4. VI. 1918 byla u L. čs. vojsky svedena vítězná bitva, která je jednou z nejslavnějších v dějinách 4. pluku Prokopa Velikého a zároveň jednou z nejznamenitějších bitev čes. anabase vůbec. Při nástupu čs. vojska na Samaru soustředili bolševici k L. 4000 vojáků, většinou Němců, Maďarů, Číňanů a Tatarů. Plán čs. operací vypracovali por. Čeček a por. Gayer, jehož skupina k ránu 4. VI. vnikla do vesnice Voskresenského a odtud učinila rozhodující útok na bolševiky. Úkol byl těžký, neboť nepřítel měl značnou převahu. V nastavší bitevní vřavě byl por. Gayer těžce zraněn. Po šestihodinné bitvě bolševici rozprášeni a zničeni, při tom zanechali na bojišti 300 mrtvých a 2000 zajatců. Čs. kořist byla značná. Vítězstvím u L. získali čs. legie volnou cestu k branám bolšev. Samary, k níž nástup ihned zahájen. Téhož dne, 4. VI. přijel k spálenému mostu u Bezenčuku (stanice na záp. od Samary) bolšev. vlak s bílými prapory; bolšev. delegace žádala bezpodmínečné vydání zbraní a navrhla, aby čs. delegáti se dostavili do Syzraně k vyjednávání. Návrhy bolšev. delegace byly odmítnuty a žádáno, aby jednání konáno bylo na půdě, čs. vojskem obsazené, ve vesnici Ivaščenkově. Čs. návrh sdělen byl voj. komisaři Trockému, který ihned dal rozkaz k útoku na čs. vojsko. Do Bezenčuku přijely místo očekávané delegace bolšev. vlak s děly, jízda a řetězy pěchoty. Protiútok čs. vojska pod velením velitele I. pluku por. Švece byl frontální a překvapil nepřítele, majícího početní přesilu i převahu výzbroje. Po 15hodinném ukrutném boji byl Bezenčuk čs. voj. obsazen. Bolševiků zmocnila se panika, takže nestačili odvézti s sebou všechen majetek. Bitvou 4. pluku Prokopa Velikého u L. a bojem necelých 6 rot I. pluku M. J. Husi byl zmařen plán, smluvený mezi sovět. Moskvou a bolšev. Samarou.

Lipňanský Pravdoslav, pseud. Jana a Bohuše Lepaře.

Lipnica, náhor. rovina v Bosně, asi 24 km vých. od Zenice.

Lipnice Poa L., rod rostlin z čeledi trav, zahrnující jednoleté i vytrvalé trávy s latou rozevřenou a vejčitými nebo eliptickými, se stran smačknutými 2—6květými klásky, o dvou asi stejně velikých, zřídka nestejných plevách, kratších nežli jsou nejbližší pluchy. Tyto jsou bezosinné, u dolejších kvítků větší nežli u kvítků hořejších. Plušky jsou na konci dvojklanné. Osy klásků rozpadají se při uzrání plodů ve články. Roste v Čechách asi v 11 druzích, které až na jednoletou Poa annua L. jsou vytrvalé. Hojné druhy: Poa pratensis L., l. luční, vytrvalá trsnatá tráva s úzkými plochými listy; P. trivialis L., l. obecná, rovněž velice hojná na lukách, cenná píční travina; Poa annua L., l. letní, jednoletá travina, hojně jako plevel v zahradách rostoucí.

Lipnice, o. v Č., okr. Plzeň, 502 č. ob.

Lipnice, o. v Č., okr. Dvůr Král. n. L., 433 č. ob.

Lipnice (Litmitz), o. v Č., okr. Loket, 1020 ob. (82 č.). Tov. hrnč. zboží, výr miner. barev, dobývání zelené skalice a wolframové rudy. Hnědouhel. důl Kateřina.

Lipnice, ms. v Č., okr. Něm. Brod, 1268 č. ob. Kamenné lomy. Zříceniny hr. L., založ. ve XIII. stol., kdež r. 1417 svěceni kněží podobojí. 1869 hrad vyhořel a zpustl. Hrob Jar. Haška.

Lipnický Jaroslav, pseud. M. Vančury.

Lipnický Ladislav, pseud. Fr. Bauera

Lipník, o. v Č., okr. Ml. Boleslav, 744 č. ob. Střelnice dělostřelecká.

Lipník, o. na Mor., okr. Mor. Krumlov, 415 č. ob.

Lipník nad Bečvou, m. na Mor., okr. Hranice. Posád. velitelství, lehký dělostřel. pl. č. 53. Zem. ústav pro hluchoněmé děti. Zámek s knihovnou.

Lipno (Gross-Lippen), o. v Č., okr. Žatec, 622 ob. (185 č.).

Lipodolský, pseud. J. V. Šejnohy.

Lipochromy (z řec. lipos, tuk; chroma, barva), dusíku prostá, žlutá a červená, v alkoholu, éteru a chloroformu rozpustná barviva neznámé konstituce, přicházející ve zvířecím organismu a doprovázena často tukem, na př. žluté barvivo vaječného žloutku, barvivo krevního sera atd.

Lipoidy (z řec. lipos, tuk), součásti zvířecích a rostlinných buněk, které nejsou pravými tuky, avšak jako tyto rozpouštějí se v éteru, benzolu a chloroformu. Rozdělují se ve tři skupiny, z nichž prvá neobsahuje ani dusík ani fosfor, druhá pouze fosfor bez dusíku, třetí fosfor i dusík. Patří k nim cholesterin, fosfatidy (na př. lecithin), cerebrosidy a lipochromy.

Lipoltice, o. v Č., okr. Pardubice, 500 č. ob.

Lipom, ♌ tučník.

Lipomatosis, tlouštka, otylost.

Lipoptena, červi, lojnice jelení, hmyz dvojkřídlý z čeledi klošů (Hippoboscidae). Žije cizopasně ve stavu okřídleném na jeřábku, ve stavu bezkřídlém na jelenu a srnci.

Lipothymie (řec.), bezvědomí, mdloby.

Lipov, ms. na Mor., okr. Hodonín, 473 č. ob.

Lipová, o. na Mor., okr. Boskovice, 611 č. ob. Výroba slam. klobouků a brašen.

Lipová, o. na Mor., okr. Holešov, 485 č. ob.

Lipová, o. na Mor., okr. Uh. Brod, 480 č. ob.

Lipovčić Jerolim (1717—1769), františkán, chorv. kazatel; napsal chorv. knížky náb. a kalendáře pro lid.

Lipovec, o. na Mor., okr. Boskovice, 1325 č. ob.

Lipovec Jar., pseud. Fr. J. Kubíčka.

Lipovce, o. na Slov., okr. Prešov, 460 čs. ob.

Lipovice, o. v Č., okr. Prachatice, 501 č. ob.

Lípovité, ♌ Tiliaceae.

Lipovka, o. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 454 č. ob.

Lipovský, pseud. B. Čurdy. — L., pseud. Karola Čečetky. — L. Jar., pseud. F. J. Andrlíka. — L. Slávomil, ps. A. Truchlého. — L. V., pseud. Václ. Matyáše. — L. Václav, pseud. Ed. Srby.

Lippa František (* 1841 v Praze), měditiskař v Praze.

Lipparini Giuseppe (* 1887), ital. spis. románů a novel.

Lippe, svobodný stát a součást Německa, 1215 km², (1925) 163.648 ob. mezi Teutoburským lesem a Vezerou. L. jest hornatý kraj, bohatý na nerosty (hnědé uhlí, bituminosní břidlice a j.). Jest tam hojnost lesů. Obyvatelstvo se zaměstnává průmyslem a řemeslem, zemědělstvím a obchodem. Hl. město jest Detmold.

Lippe Armin, hrabě (1825—1899), něm. zeměděl. spisov. a profesor v Roztokách.

Lippe Leopold (1815—1889), pruský státník, 1862—67 ministrem spravedlnosti; odpůrce Bismarckův.

Lippert Julius (1839—1909), č. něm. politik, zem. a říš. poslanec, nám. nejvyššího zemského maršálka v Č., ředitel něm. reálky v Č. Budějovicích. Stoupenec myšlenky smíření mezi Čechy a Němci. Četné spisy historické z českých dějin soc. a kulturních.

Lippi (Lippo) Fra Filippo (1406—1469), italský malíř, karmelitán ve Florencii.

Lippe Filippino (1457—1504), ital. malíř; syn předchozího.

Lippi Lorenzo (1606—1664), ital. básník a malíř, známý svým eposem Il Malmantile racquistato.

Lippia L. (klapourek), rod rostlin z čel. sporýšovitých (Verbenaceae), většinou keře s listy vstřícnými neb přesleněnými, s malými květy v latách a malým, suchým plodem; asi sto druhů, ponejvíce v tropické Americe. L. citriodora Kunth. (k. citrovonný), keřík s listy vonějícími po citronu a drobnými modravými květy, roste v Chile a na s. Peru.

Lippich Ferdinand (1838—1913), fysik, prof. něm. techniky v Praze; zabýval se optikou, sestrojil v cukrovarnictví užívaný polarisační strobometr.

Lippmann Friedrich (1838—1903), řed. kabinetu rytin v Berlíně, vydal četné publikace o rytectví.

Lippmann Gabriel (1845—1921), prof. fysiky v Paříži; pracoval v kapilaritě, v thermodynamice, ve fotografii, zhotovil desky, na nichž vzniká negativ bez čočky, 1908 obdržel Nobelovu cenu.

Lips Johann Friedrich (1758—1817), švýc. malíř a rytec.

Lipsia, novolat. jméno pro Lipsko.

Lipsius Justus, vlastně Joest Lips (1547—1606), něm. latinista, prof. v Kolíně, Jeně, Leidenu, přičinil se o poznání římského starověku, zvl. divadelnictví a vojenství (Opera omnia).

Lipsius Friedrich (* 1873), něm filosof, prof. v Lipsku, vyšed z Wundta, pokračoval v jeho myšlenkách na poli filosofie náboženské a přírodní.

Lipske Nowizny a Šitkizny (noviny a rozmanitosti), nejstarší lužickosrbské noviny, rukopisné, v Lipsku 1766.

Lipski Jan Aleksander (1690—1746), kardinál-arcibiskup hnězdenský, kancléř korunní.

Lipski Jędrzej (1572—1631), biskup krakovský, sekretář Zikmunda III. a znam. právník polský.

Lipsko, krajské hejtmanství svobod. státu Saska o 3566 km² (a v roce 1925) 1,307.312 ob. a deset správních okresů.

Lipsko (Leipzig), krajské hlavní město, (v roce 1925) 679.159 obyv. Staré město obklopuje tržiště se starou radnicí. K tomu přidružují se nově přirůstající části města s četnými předměstími, jako jsou: Leutzsch, Lindenau, Plagwitz, Schleussig, Klein- u. Gross-Zschocher a j. Na obvodu tohoto starého města leží opět celá nová vilová čtvrť. Z nových budov dlužno upozorniti na novou radnici, universitu, nové divadlo, říšský soud, hlavní nádraží, univ. knihovnu, staré i nové grafic. museum, museum výtvarného umění, německé knihkupectví, dům knihkupců a hlavně četné výstavné paláce sloužící veletrhům. Z náměstí jsou nejdůležitější: Náměstí s vítězným pomníkem, náměstí říšského soudu. V universitní ulici zmínky zasluhuje dům, kde žil Goethe a rodiště Wagnerovo. Z pomníků jsou nejdůležitější: pomník bitvy národů (jest 91 m vysoký), Bismarkův, Bachův, Mendelssohnův, Bedřichův a j. L. jest největší průmyslové město Saska a jedním z nejdůležitějších měst Německa vůbec. Leží uprostřed hnědouhelného území. Obchody s kuřáckými potřebami, knihami, hudebninami, vlnou, přízí, sukny, kožemi, rukodílným zbožím, materiálním i chemickým zbožím, vínem, barvami, olejí a j. L. jest také střediskem pojišťovnictví, bursy a veletrhů. Tyto konají se pravidelně na jaře a na podzim a bývají spojeny s tech. a staveb. trhem v rozsáhlých palácích roztroušených kolem pomníku bitvy národů. Vzdělávací ústavy v L. jsou tyto: Universita (zal. r. 1409). Vysoká škola zvěrolékařská (jež byla až do r. 1923 v Drážďanech). Vysoká obch. škola (zal. r. 1898), Státní výzkumný ústav, Ústav pro experim. paedagogiku a psychologii, Paedagogický ústav, Ústav pro vědu cizineckou, Akademie pro grafická umění a knih. živnosti (zal. r. 1784). Z museí a knihoven dlužno vyjmenovati tyto nejvýznačnější: Univers. knihovnu a Deutsche Bücherei. — Dějiny. L. je stará osada Srbů, jak jméno města tak i názvosloví k tomu poukazuje. Původní jméno bylo již v roce 1015 známo a sice Lipzi, (od lípa), později vyskytují se již tyto názvy: Lipzk, Lipzek, Lipzik. Ve 2. pol. VII. stol. dostalo L. právo městské jakož i právo míti dva trhy. Tou dobou byli již pány města Němci, kteří v bojích proti Slovanům záhy pochopili důležitost místa a pevně se zde usadili. Za válek napoléonských procházela městem vojska válčících mocností, a posléze v r. 1813 byla zde ve dnech 16.—17. října svedena bitva národů, kterou byl rozhodnut osud Napoléonův. Napoléon pronásledován spojenci až k Rýnu.

Znak m. Lipska.

Lipsos (ital. Lipso), ostrov v it. Dodekanu (♌), 16 km² s (1922) 561 řec. obyv.

Lipš František (* 26. X. 1874 v Písku), měst. knihovník, redaktor Otavana a spisovatel.

Lipták, pseud. A. Hlinky.

Liptál, o. na Mor., okr. Vsetín, 1718 č. ob. Lomy.

Liptaň (Liebenthal), o. ve Slezsku, okr. Krnov, 1225 n. ob. Výr. ovocných šťav.

Liptice, o. v Č., okr. Duchcov, 755 ob. (378 č.).

Liptay Fráňa, pseud. S. B. Hroboně.

Liptó-szent-Miklós, ♌ Lipt. Sv. Mikuláš, m. na Slov.

Liptovská Lúžna, o. na Slov., okr Ružomberok, 2207 čs. ob.

Liptovská Osada, o. na Slov., okr. Ružomberok, 1734 ob. (1563 čs.).

Liptovská Štiavnica, o. na Slov., okr. Ružomberok, 649 čs. ob.

Liptovská Teplá, o. na Slov., okr. Ružomberok, 825 ob. (771 čs.).

Liptovská Teplička, o. na Slov., okr. Lipt. Hrádok, 1393 čs. ob.

Liptovské Revúce, o. na Slov., okr. Ružomberok, 1711 čs. ob.

Liptovský Hrádek (Lipt. Hradok), místo na Slov., u vtoku řeky Bělé do Váhu (pol. okr. Lipt. Sv. Mikuláš). Čítá as 700 čs. ob. Je sídlem ředitelství stát. lesů, okres. soudu, četnické stanice. Má státní lesnicko-dřevařsko-hospodářskou školu (již od r. 1801) a dřevařský průmysl.

Liptovský Svätý Ján, o. na Slov., 933 čs. ob.

Liptovský Svätý Mikuláš, okr. m. na Slov., 5858 čs. ob. Voj. posádka a doplň. voj. velit. Hodžovo reálné gymn. R. 1713 zde popraven Janošík. 1. V. 1918 zde manifestováno pro spojení s Čechy. Rodiště Janka Kráľa a působiště M. M. Hodži a J. Třanovského. Odtud výlety do Demänovských jeskyní.

Liptovský Trnovec, o. na Slov., okr. Lipt. Sv. Mikuláš, 700 čs. ob.

Lipůvka, o. na Mor., okr. Tišnov, 726 čs. ob.

Liptovský Kras, krasová území v předhoří Nízkých Tater, prostírající se v krajině mezi Važcem a okolím Revúce (gader. dolina), jež svým geologickým složením a podzemními krápníkovými jeskyněmi je podobné Moravskému Krasu. Nejvýznačnější jeho krasové doliny jsou: dolina demänovská (O_3), svatojanská, v oravsko-liptovských horách pak dolina prosiecká a kvačanská.

Liptovský sýr, směs rozmanitých tvrdých, strouhaných a měkkých sýrů, obsahující třetinu veškeré váhy másla, se solí, paprikou a pepřem zpracovaný.

Liquidambar L. (ambroň), rod rostlin z čel. Hamamelidaceae, stromy bohaté balsámem s řapíkatými, střídavými listy, s květy seskupenými v jednopohlavních strboulech a ostnatými n. hladkými tobolkami; 5 druhů v Asii a Sev. Americe. L. styraciflua L. je 9—12 m vys. strom s laločnatými listy ve Střední a Sev. Americe. Ze starých kmenů dobývá se voňavka storax. L. orientalis Mill. (a. východní), předchozímu velmi podobný, roste v Malé Asii; z jeho kůry připravuje se tekutý storax. Vyvařené kůry používá se v řecké církvi jako kadidla.

Liquor (lat.), kapalina, zvláště některé různé tekuté léky. Liquor aluminii acetici; l. ammonii caustici, ammoniakální voda, l. cresoli saponatus, l. ferri acetici a j.

Lír Josef (* 1881), č. spis. a malíř, prof. v Pelhřimově. Sp.: Umění výtvarná (1924).

Lira, it. peněžní jednotka, mající 100 centesimů = 1·76 Kč.

Lira Sacro-Hispana, velká sbíra církv. skladeb výhradně španělských mistrů XVI.—XIX. stol., sestavil Don Hilarion Eslava (1807—1878) a vyšlo 1869 celkem 5 svazků.

Liria, okr. m. španěl. prov. Valencia, (1920) 9.312 ob.; má římské památky, vyváží víno a olej.

Liriodendron L. (liliovník), rod rostlin z čeledi šácholanovitých (Magnoliaceae) s jediným druhem L. tulipifera L., s řapíkatými, čtyřlaločnými listy, s bledozelenavě-červenožlutými květy podobnými tulipánovým a plodem jsou tobolky hustě směstnané, nepukavé. Roste od Kanady k Floridě.

Liriosma Pöpp. et Endl., rod rostlin z čeledi smradlavcovitých (Olacaceae), s vejčitými listy a malými květy; asi 14 druhů v tropické Jižní Americe.

Lis, přístroj na stlačování za účelem přetvoření (deformace), zmenšení objemu a docílení větší hustoty neb k vytlačení kapalných součástí stlačované hmoty. Podle toho rozeznáváme l. přetvořovací (deformační) na př. lis. dutých tvarů z plechu a p., l. stlačovací (balicí), na slámu, mýdlo, margarin, l. rozlučovací na olej, ovoce a p. Hlavními součástkami všech druhů lisů jsou spodek a hlava, pohybované proti sobě pohon. ústrojím, podle něhož může býti lis označen, jako: pákový, klínový, šroubový, klikový, excentrový, hydraulický, složený. Podle spec. upotřebení rozeznáváme l. balicí, cihlářské, kovářské, klempířské, kvasničné, cukrovarnické (kalolisy), olejářské, vinařské, vulkanisační (gumařské), briketové, furnýrové, knihařské, tiskařské.

Lisabon (port. Lisbóa), hl. m. Portugalska a distriktu L. (r. 1920 v rozměru 7941 km², 933.568 ob.) s 489.667 ob., na severním břehu a při ústí řeky Tajo, ležící na sedmi pahorcích v překrásné poloze. L. skládá se z těchto částí: 1. Lisboa Oriental, se starými úzkými ulicemi a zbytky z maurských staveb; 2. Cidade Baixa, město dolní, v údolí mezi starým a novým městem, vystavěné již r. 1755, s pravidelnými ulicemi i náměstími; 3. L. Occidental, s předešlou čtvrtí již vlastní moderní město; 4. Buenos Ayres, na západě L. Od r. 1885 patří k němu také západní předměstí Alcantara Junguiera, Belem a Pedrouças. Značné výškové rozdíly v poloze města jsou vyrovnány drahami lanovými neb vytahovadly. Z kostelů dlužno připomenouti katedrálu Sé Patriarchal (z r. 1150, obno-

vena 1344 a 1755), o třech lodích, jejíž stěny vykládány modrobílými majolikovými plotnami z XVIII. st. Dále pozoruhodnými jsou kostely: São Vicente de Fóra (1582), Nossa Senhora da Conceição (r. 1255) a zříceniny Igreja da Carmo (z roku 1385—1423) a posléze kostel São Roque (1566). Z veřejných budov jsou důležity: maurská tvrz São Gorge, zbrojnice, hlavní pošta, radnice z r. 1865—80, ministerská budova, bursa, nejv. soudní dvůr, portugalská banka, námořní arsenál, mincovna, parlament ze XVII. stol., vodárna z r. 1729—49, bývalý královský palác (1743—50), dnes z něho min. zahraničí, ústřední nádraží a j. L. je hlavním sídlem portugalského průmyslu a vyrábí se v něm zejména korkové zboží, papír, tkaniny, chemikalie, kůže, keramika, zlaté a stříbrné filigránské zboží; stavba lodí a slévárna děl. Přístav jest již od XIV. st. důležitý. L. leží na řece Tajo až k hranicím splavné, má 7 km dlouhé nábřeží, skladiště a doky a slouží většině parníků, spojujících Západní Indii, Jižní Ameriku a Středozemní moře jako přestupní a překladací stanice. Ze vzdělávacích ústavů v L. je universita (založ. 1911), technika hospod., vysoké zvěrolékařské a obchodní školy, škola pro tropické lékařství, váleč. akademie, akvarium, mořská biolog. stanice, meteorologicko-magneticko-seismografic. observatoř, dvě hvězdárny a j. Z museí a biblioték dlužno jmenovati: národní knihovnu od r. 1796 a 800.000 svazků, 16.000 rukopisů a 40.000 mincí, knihovnu de Ajude, národní archiv, národní museum, etnologické a koloniální museum, oceanografické sbírky, mincovní kabinet. Z divadel dlužno upozorniti na divadlo São Carlos a kolilu; vedle toho má L. dvě býčí arény, zoologickou a botanickou zahradu. Ze 16 učených společností vynikají Akademie věd, zeměpisná společnost s koloniálním a etnograf. museem (30.000 svazků). V L. vychází 71 listů (r. 1924), 159 časopisů různých směrů. — L. jako hl. m. Lusitanů slulo Olisipo, za Římanů jako municipium Felicitas Julio, u Gotů Olissipona; r. 716 zmocnili se města Maurové. R. 1147 dobyl m. Alfons I. portugalský a povýšil je na hlavní m. Král Jindřich II. Kastilský dobyl a spálil Nové Město r. 1373. Alba zmocnil se města L. r. 1580 pro španěl. Filipa II. Smírem v L. uzavřeným (13. II. 1668) bylo panství Braganzů potvrzeno. 1. XI. 1755 zemětřesením pozbyl L. přes 30.000 ob. V listopadu 1807 byl L. Francouzi obsazen. Než 30. VIII. 1808 Angličany osvobozen. L. však utrpěl ještě různými převraty, zejména r. 1908, 1910 a 1926 značných škod.

Lisaine (Lizaine), přítok Allainy ve vých. Francii, 30 km dl.

Lisal Karel (* 1838 v Praze), kamenotiskař.

Lisbóa (portug.), ↗ Lisabon.

Lisburn (lisbörn), severoirské město, asi 11.500 ob., na řece Lagan, s katedrálou a textilním průmyslem.

Liscová Zora, pseud. J. Brychtové.

Lisičansk (Lisičja balka), místo v Ukrajině, okr. Artemovsk, 6624 ob.

Lisičar Mate (* 1877), chorv. spisovatel, notář v Záhřebě. Jeho novely jsou psány v jemném slohu a líčí v nich hl. život dubrovnický.

Lisičovo, o. na Podk. Rusi, okr. Iršava, 1494 ob. (1418 r.).

Lisière (franc., lisiér), lem, okraj lesa, též látek a tkanin.

Lisieux (lisiö), m. ve franc. dep. Calvados, (1921) 15.341 ob., na řece Touques.

Lisinski, chorv. pěv. spolek v Záhřebě Uměl. vůdci byli Benković, Fran Lotka a operní dirigent Krešimir Baranović.

Lisinski Vatroslav (1819—1854), chorv skladatel, praž. žák Pitschův a Kittlův. Za svého života neprorazil proti přívržencům cizí hudby a jeho osud je spiat s ilyrismem. Objevil ho Albert Štriga. 28. IV. 1846 hrána první jeho ilyr. opera Ljubav i zloba na text Janka cara. Opera Porin (1851) provedena teprve 43 roky po jeho smrti. Celkem má asi sto děl, nejrůznějšího druhu.

Líska obecná (Corylus avellana), keř až nízký strom z čeledi břízovitých. Prášníkové květy v převislých jehnědách, pestíkové v pupenech, z jejichž vrcholků vyčuhují nitkovité, červené čnělky. Kvete velmi časně na jaře již v únoru. Plod oříšek v dřípatém zvonkovitém obalu. Roste rychle a hodí se proto k zalesňování kamenitých pahorků a strání. Velké oříšky poskytuje l. trubkovitá (C. tubulosa) s purpurovými listy a původem z jihovýchodní Evropy a pro krásný jehlancovitý vzrůst v sadech je oblíbena l. turecká (C. colurna). Největší dodavatelkou lískových oříšků jest Malá Asie.

Liska Václav (1760—1831), obch. obrazy v Praze V.

Liske Ksavery, PhDr. (1838—1891), pol. dějezpytec, profesor ve Lvově a ředitel archivu.

Liski (od 1920 Svoboda), místo v ruské gubernii Voroněžské, (1926) 6542 ob., na Donu.

Lisko, m. ve vých. Haliči, vojvodství Lwów, (1921) 3806 ob., na Sanu. Zámek a olejová rafinerie. Východně od L. sirné lázně Uherce Mineralne (1034 ob.).

Lisková, o. na Slov., okr. Ružomberok, 1523 čs. ob.

Liskovec, část hl. m. Brna, 2082 ob. (1867 č.).

Lískovec, o. na Mor., okr. Kyjov, 476 č. ob. Továrna nábytku.

Lískovec, o. ve Slezsku, okr. Frýdek, 1479 ob. (1317 č.). Poutní kaple. Železárny.

Lísky, v sušárnách dlouhé plochy, na kterých se suší předměty, s mezerami, kterými přichází teplý vzduch. Obyčejně z drátěného pletiva, dříve z prutů lísky. V pivovarství lísky na slad tvoří dvě pevná patra hvozdu a jsou z dírkovaného plechu.

Lisované uhlí, uhelný mour a prach, proměněný vylisováním v t. zv. cohelky čili brikety.

Lisování, práce spojená s obsluhováním lisu při vytváření produktu. Za účelem snadnějšího lisování koná se v některých případech před lisováním příprava k l., spočívající na př. v tom, že hmoty se rozmělňují tak, aby se při vlastním l. docílilo silou menší dobře propracované, homogenní hmoty (brikety, ovoce). Za účelem zmenšení l. síly, aby se zamezilo též nežádoucímu popraskání výrobku během l., též z toho důvodu, aby se jedním pochodem (při vícenásobném přetvořování) docílilo co největší žádané deformace, změkčují se předměty a činí se tvárnými, na př. vyhříváním (l. plechů, kování). Síla k l. potřebná jest dána počátečným a konečným deformačním odporem, jejž klade lisovaná hmota. Práce a střední výkon lisovací jsou dány množstvím lisované hmoty a rychlostí lisování.

Lisovčíci, zlopověstný sbor jízdy (kozáků) pod polským vůdcem Lisovským v XVII. stol.

Lisowski Zygmunt (* 1880), p. právník a profesor university poznaňské.

Lissajousovy křivky, vytvořené skládáním různě orientovaných kmitů, zvl. však kmitů k sobě kolmých. Křivky L. lze vyznačiti kyvadlem Blackburnovým. Dvě kyvadla kývají v rovinách k sobě kolmých. Kyvadlo CD v rovině nákresné, ED v rovině k/m kolmé. Považujeme-li kyvadla za přibližně jednoduchá, matematická, jsou doby kyvu v poměru přibližně $\sqrt{CD} : \sqrt{ED}$. Do nálevky dáme jemný písek, kyvadlo vychýlíme šikmo k rovině kyvu a pustíme. Písek z nálevky padající vytvoří na podložené desce obrazec Lissajousův. Možno je získat také opticky. Z lampy vycházející paprsek zrcadlí se po sobě na zrcátkách, upevněných na dvou ladičkách, kmitajících v rovinách k sobě kolmých. Na stínítku vytvoří paprsek kř. L, jejíž tvar závisí na poměru kmitových period ladiček.

Lisse Dirk van der (1600—1669), nizozemský malíř-krajinář, žák Cornelisův.

Lissenko Nikolaj Vitaljevič (1842—1912), ruský hudebník, sběratel a upravovatel maloruských lidových písní.

Lissický El., avantgardní ruský malíř Vychází ze Q, suprematismu a svými abstraktními obrazy „prouny" tvoří přechod ke Q, konstruktivismu. Nyní se věnuje tvorbě architektonické, fotografické a typografické. Píše též teoretické stati. Z jeho projektů: mrakodrapy nad křižovatkami moskevských boulevardů.

List, kus papíru v nejrůznější formě a velikosti. Podle toho má též řadu významů: listina, dopis, psaní, dvě stránky v sešitu neb v knize. Ve spojení s urč. přídavným jménem značí obyč. úřední doklad, příp. jinou cennou listinu. Na př. l. rodný, křestní, konskripční, hlavní, vedlejší, nákladní, oddací, úmrtní, výučný, zástavní. živnostenský, listy v právu knihovním (l. statkové podstaty, l. vlastnický a l. závad) atd. Jednotlivé vysvětlivky Q, příslušná hesla.

List, Q, listy.

List Friedrich (1789—1846), něm. národohospodář, prof. státní vědy na univ. v Dubinkách, pak zbaven úřadu r. 1819 pro politické působení; po návratu z Ameriky konsulem v Lipsku. Ve spisech se jeví jako odpůrce A. Smitha, zdůvodňuje význam průmyslu pro stát.

List Pavel, pseud. Václav Schwab (* 16. X. 1862 v Brandýse n. L.), poštovní místoředitel v Praze. Prosa: Pestré listí, 1902; Stesky a úsměvy, 1903; Na různých strunách, 1905; Chvíle lásky, 1907; Meteor, 1910; Růžové obláčky, 1910; Ztišené vlny, 1911; Kouzlo nálady, 1913; Zbožňovaná a jiné novely, 1914; Věštec a jiné povídky, 1915; Soumračné chvíle, 1923; Hlasy dávného jara, 1926; Novým životem, 1929; Polabské motivy, 1929.

List Vladimír, Ing. (* 1877), č. elektrotechnik, prof. konstrukt. elektrotechniky na české technice v Brně. Zabývá se též otázkami národohosp. a vypracoval četné návrhy elektris. zákonů. Četné spisy odborné.

Lista, seznam, výkaz.

List nákladní, indossabilní listina, která rozhoduje o právním poměru mezi nákladním povozníkem a příjemcem

Litomyšl.

Piaristické gymnasium, nyní museum.

Zámek v Litomyšli (s vížky gymnasijní).

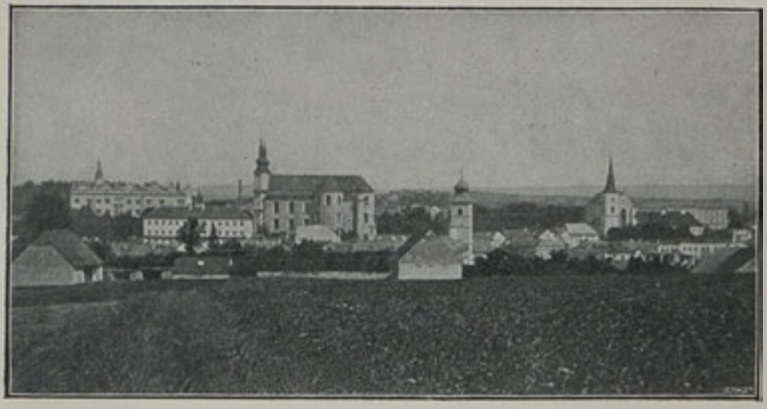

Litomyšl od západu.

Lovecké a honební náčiní.

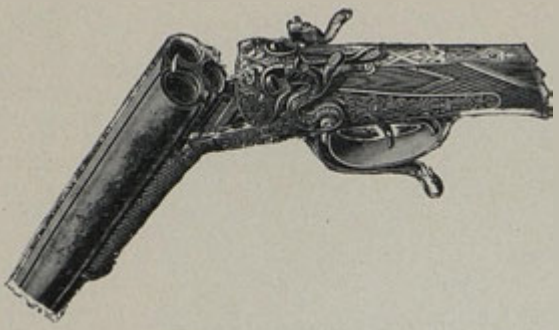

Kohoutkový troják.

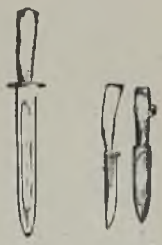

Tesák.

Zavazák s pochvou.

Lovecký roh.

Lovecký oštěp.

Samočinná opakovačka „Rheinmetall“: a) hlaviště, b) licnice, c) krk.

Vábnice na jeleny.

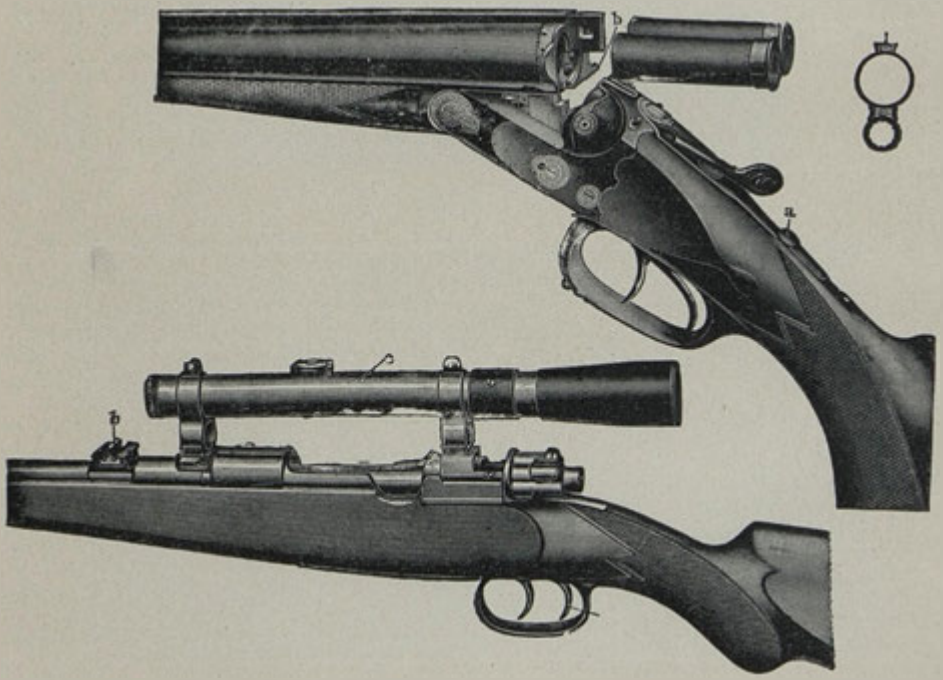

a)

b)

Dvojka s vyhazováky: a) pojistka, b) vyhazovák.
Opakovací kulovnice: a) napínáček, b) hledí, c) dalekohled.

Profil kozlice:
a) muška, b) rýhy.

zboží; k příjmu jest oprávněn ten, jemuž podle nákladní listiny zboží se odesílá, nebo na něhož nákladní listina, zní-li na rozkaz, má býti přenesena indossováním.

List skladní (warrant), potvrzení, jež mohou vydávati t. zv. veřejná skladiště o zboží tam složeném. Tato veřejná skladiště jsou vázána na státní koncesi. S. l. skládá se z listu vlastnického a z l. zástavního (soustava dvojlistinná).

List k Židům, část bible, list, připisovaný apoštolu Pavlovi, vřazený do kanonu jako 14. list apoštolův. Skladatel listu byl pavlínský křesťan alexandrijského vzdělání, nejstarší zastánce křesťansko-filosofického směru Filonova. List byl psán asi 85 po Kr.

Lista y Aragón Alberto (1775—1848), **špan. básník a spisovatel,** jeden z nejvýznačnějších špan. lyriků své doby.

Lister Joseph, baron L. of Lyme Regis (1827—1912), angl. chirurg, prof. na univ. King's College v Londýně; vytvořil základy antiseptického ošetřování ran na základě Pasteur. nálezů o bakteriích.

Listera R. Br. (dvojlístek, bradáček), rod rostlin z čel. vstavačovitých (Orchideae), malé byliny s plazivým odenkem, vzpřímenou lodyhou se 2 širokými listy a s hroznem zelenavých květů; asi 10 druhů, z toho v Čechách L. ovata R. Br. (d. vejčitý) a řídčí L. cordata R. Br. (d. srdčitý).

L'istesso tempo (také lo stesso tempo, it.), hud. předznamenání: v témže tempu.

Listina, v právu písemnost nejrůznější velikosti a jakosti, která jest dokladem o urč. stavu n. zakládá určitá práva a povinnosti. Podle osoby vydatelovy se rozlišují l. veřejné, písemné to doklady, vydané úřadem nebo notářem, příp. jinou k tomu oprávněnou osobou v určité předepsané formě, a l. soukromé, vydávané soukrom. osobami. Zásadně na formě l. nezáleží; jen někdy zákon předpisuje určitou formu buď vnější nebo vnitřní: na př. směnka a písemné poslední pořízení. Podle obsahu rozeznáváme l. dosvědčující (dluhopis, plná moc a p.) a dispoziční (závěť, smlouva). S tímto dělením souvisí též rozlišování l. podle toho, mají-li jen povahu důkazní a podávají toliko písemnou zprávu o uzavřeném již právním jednání nebo jsou-li samy o sobě teprve založením nového právního stavu, jenž bez jejich sepsání nenastane. — V procesním řízení bývají l. nejčastěji průvodním prostředkem, jímž se nabízí a provádí důkaz. Nepravost veřejné l. musí prokázati ten, kdo ji počal tvrditi, popřenou pravost soukr. l. musí dokazovati ten, kdo vede důkaz listinou. Naše soudy připouštějí provádění důkazu i veřejnými listinami, vystavenými v cizině, pokud stejný důkaz připouští i právo dotčeného cizího státu a jsou-li ověřeny naším vyslanectvím n. konsulátem. Na území býv. Uher se tento důkaz připouští i bez vzájemné reciprocity.

Listnatec (Ruscus), polokeř liliokvětý, vždy zelený, ze středozemské flory; l. bodlinatý (R. aculeatus), má hojně větvené stonky, stromečkovité, pichlavé, které slouží k výzdobě suchých kytic a k výrobě umělých stromečků. Plod, červená bobule.

Listnaté stromy, stromy s plochým listím, které buď opadává každý rok, nebo se vyměňuje, na rozdíl od stromů jehličnatých.

List odpovědný (Fehdebrief; cartel de défi; letter of defiance, challenge), list, jímž se vyhlašovalo za pozdějšího středověku t. zv. opovědné nepřátelství (O. faida) mezi stranami (kmeny, města, šlechtici, klerus); byl doručen poslem (zbrojnošem, panošem) na hrotu kopí tři dny před zahájením nepřátelství. Dříve se k tomu užívalo zkrvácené rukavice (Fehdehandschuh; gant jeté; gauntlet), zejména mezi rytíři.

Listokaz, O. Phyllopertha.

Listonoš, zřízenec pošt. správy, jenž došlé zásilky doručuje adresátům.

Listonožci, O. Phyllopada.

Listopad, jedenáctý měsíc občanského roku, ve starořímském kalendáři devátý (odtud název november), od r. 153 př. Kr. jedenáctý, o 30 dnech.

Listopadka, O. Chrysanthemum.

Listopadová revoluce německá, v listopadu 1918, měla za příčinu jednak prohranou válku, jednak hospodářsko-sociální vzestup dělnictva. 28. října 1918 vzbouřili se námořníci na válečné lodi „Markgraf" v Kielu, 30. a 31. října následovala vzpoura na ostatních lodích, 3. listopadu přenesl se boj do ulic. Došlo k vážným srážkám, při nichž několik lidí bylo zabito. 4. listopadu připojila se k námořníkům kielská posádka. 5. listopadu dělníci v Kielu zastavili práci, prohlásili se s vojskem solidární a zvolili dělnické rady. Hnutí má však dosud ráz vojenské vzpoury. Teprve v Mnichově, kde došlo 7. a 8. listopadu k nepokojům, mění se v hnutí politického charakteru. Za vedení Eisnera byla 8. list. v Mnichově provolána republika. V Berlíně byl klid až do 9. listopadu. Říšský kancléř prohlásil 9. list. zřeknutí se císaře Viléma II. trůnu. Princ Max Bádenský, jako říšský kancléř, předal vládu před-

sedovi sociální demokracie Ebertovi a státní sekretář Scheidemann prohlásil Německo republikou. Usnesením říšské konference z 25. list., svolati ústavodárné národní shromáždění a nařízení voleb, byla listopadová revoluce skončena. Levice pokoušela se sice ještě několikráte o převrat, ale pokusy tyto ztroskotaly.

Listorozí (Lamellicornia), čeleď brouků. Vyznačují se krátkými tykadly se 7—11 články, poslední články jsou listovitě rozšířené a tvoří vějířek, u samců silněji vyvinutý než u samic. Larvy žijí v zemi neb v hnijícím dřevě. Patří sem na př.: roháči (Lucanidae), vrubouni (Scarabacidae), chrobák (Geotrupes), hnojník (Aphodius), výkalník (Copris), chroust (Melolontha), Dynastes, Hercules, nosorožík (Oryctes nasicornis), zlatohlávek (Cetonia), goliáš (Goliathus).

Listovna, místnost, kde se uschovávají úřední listiny.

Listovní, úředník, pověřený vedením listovny.

Listovní tajemství, právní ochrana, jíž poskytuje zákon odesílateli nebo příjemci písemného sdělení. Podle rak. zák. č. 48 z r. 1870, jest úmyslné porušení tajemství dopisů a jiných pod pečetí chovaných spisů otevřením nebo zadržením (utajením) posuzováno jako přestupek. Přestupek tento se trestá na soukromou obžalobu. Veřejnožalobným a zároveň přísněji trestaným se stává, když dopustil se ho veřejný úředník nebo sluha nebo jiná osoba ve službě ustanovená, vykonávajíc svůj úřad nebo službu, k účelům soukromým (§ 1). Úřední zabavení k účelům úředním bez zákonných podmínek je zvláštním veřejnožalobním přestupkem (§ 3). Svémocné porušení pečeti veř. úřadu se trestá jako přestupek § 316 tr. z. — S l. t. souvisí i tajemství telegrafní a telefonní, postavené pod zák. ochranu zák. z 23. III. 1923 č. 60 Sb. z. a n.

Listovní váhy, lomená páka s vodorovnou osou; jedno rameno nese misku, druhé, jež při zatížení misky jde do výše a ukazuje váhu na připojené stupnici.

Listy (Fylom), obyčejně plochá, postranní, rostlinná ústrojí, slouží k assimilaci, k dýchání a vypařování vody. Jsou složené zpravidla ze dvou souměrných polovin a omezeného vzrůstu. U semenných rostlin mají v úžlabí vždy pupen. Skládají se obyčejně z pochvy, řapíku a čepele. Pochva jest spodní rozšířená část, kterou list jest k lodyze připevněn. Řapík je část stopkovitě zúžená a čepel část rozšířená. Nejčastěji chybí pochva nebo pochva i řapík. Vedlejší části listů bývá palist, jazýček, botka. Listy jsou rozestaveny na ose lodyhy v určitém pořádku, v přeslenech, nebo jsou střídavé a vstřícné. Podle způsobu, jak k osám přirůstají, dělíme je na řapíkaté, štítovité, přisedlé, sbíhavé, objímavé, prorostlé a srostlé. Co do členitosti jsou jednoduché nebo složené. Co do

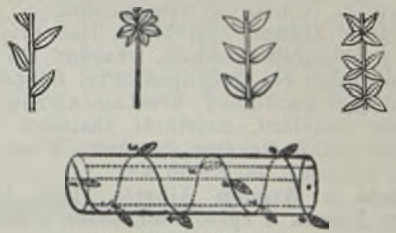

Různé druhy listů.

tvaru rozeznáváme nitkovité, štětinovité, šídlovité, jehlice, podlouhlé, kopinaté, kopistovité, vejčité, opakvejčité, okrouhlé, trojhranné, ledvinovité, srdčité, střelovité, hrálovité atd., podle okraje: celokrajné, pilovité, vroubkovaně zubaté, vykrajované, dále laločnaté, dělené, střihané, dlanitě zpeřené. Hořejší konec čepele (špička) bývá zaokrouhlený, tupý, ostrý, uťatý, vykrojený, poloměsíčitý. Čepel listu jest rovná, hladká, svraštělá, kadeřavá, varhánkovitě skládaná. Na povrchu jsou l. lysé, chlupaté, drsné, pýřité, plstnaté a ve své podstatě bylinné, kožovité, šťavnaté, dužnaté. Podle osy lodyhy bývají přitlačené, přímé, odstávající, rozkladité, podehnuté, odvislé, dále lodyhové a přízemní. Tvar a ráz l., velikost a vnitřní stavba l. souvisí úzce se životními podmínkami a mění se často u téhož druhu rostlinného podle stanoviště, na kterém různé druhy žijí. Změnou životního úkolu mění se i tvar l.: u vodní rostlin v kořen, u hrachu v úponku, u masožravé rostliny jest přizpůsoben k přijímání potravy, u dřišťálu proměnen jest v trn a u cizopasných rostlin zakrsává v pouhou šupinu.

Listy ke Korinthským, dva listy apoštola Pavla z r. 58 po Kr., psané z Efesu a Macedonie do Korinthu. Jsou velmi důležité pro poznání individuality svého pisatele a poměrů v starokřesťanských obcích. Mimo ně existuje ještě třetí, apokryfní, jehož pravost jest popírána.

Listy pastýřské (literae pastorales), oběžníky katol. biskupů duchovním a laikům jejich okrsku, týkající se uspořádání služby boží, postu a j., také aktuálních církevně politických otázek denních. Také vůdčí evang. duchovní vy-

dávají při důležitých událostech p. l. pro obce svého okresu.

Lisuové, kmen Lolů (O_4) ve vých. a j. Jünnanu a okolních částech Birmy a Siamu.

Liszt Franz, von (* 22. X. 1811 v Raidingu u Šoproně, † 31. VII. 1886 v Bayreuthu), klavírní virtuos a skladatel; byl žákem Czernyho a Salieriho ve Vídni, od roku 1823 Paërův a Reichův v Paříži, odešel do Londýna, pak do Švýcar, r. 1837 do Italie. V letech 1839—1847 podnikl koncertní cesty po Evropě. V r. 1847 odebral se na vyzvání kněžny Karoliny ze Sayn-Wittgensteinu do Výmaru jako kapelník a ředitel velkovévodské kapely, jako učitel, spisovatel i skladatel a věnoval se plně činnosti komposiční, při čemž shromáždil kolem sebe značný kruh svých obdivovatelů a ctitelů. R. 1859 stal se čestným presidentem všeobec. něm. hudebního spolku. R. 1861 uražen svými protivníky při Lazebníku Bagdadském odešel do Říma a přijal nižší svěcení a od té doby dával si říkati abbé L. Zdržoval se pak v Římě, Výmaru a Pešti, kde r. 1873 jmenován byl v Zemské hudební akademii, jeho přičiněním vytvořené, presidentem. L. jest nejznamenitější hudební umělec XIX. století. Virtuos, geniální interpret velkých mistrů. Až do času výmarských omezil se L. na komposice pro klavír, zejména na zpracování komposic jiných skladatelů. Význačné zejména byly fantasie na operní témata Verdiho, Donizettiho, Belliniho a Rossiniho. Svými prvními vlastními klavírními skladbami Harmonies religieuses et poétiques (1834) a Années de pelerinage zahájil zcela nový směr a objevil se jako znamenitý náladový umělec. Ještě většího významu získal v periodě výmarské zejména v jednovětých symfonických básních: Tasso, lamento e triomfo (1849), Prometheus, Ce qu'on entend sur la montagne, Les Préludes (podle Lamartina), Orfeus, Mazeppa, Festklänge, Heroïde funèbre, Hungaria, Hamlet, Hunnenschlacht (podle Kaulbacha), Die Ideale (podle Schillera) a široce založené symfonii s chórem: Eine Faustsymfonie, a Eine Symfonie zur Dantes Divina Commedia a j. Do té doby spadají také oba klavírní koncerty (Es-dur, 1855, A-dur, 1857), a prvních patnáct z dvaceti uherských rapsodií, pak Schumannovi věnovaná Sonata H-moll a j. v. V této době však počalo třetí období jeho činnosti komposiční pro kostel, a to právě r. 1855 dílem Granes Festmesse, pak 13., 137., 23. a 18. žalmem a částečně i teprve v r. 1862 v Římě dokončenou Legendou o sv. Alžbětě a r. 1866 dokončeným oratoriem Christus. V době v Římě ztrávené pracoval již na Uherské korunovační mši, dokončené r. 1867, a pak Requiem pro sóla, mužský sbor a orchestr a j. v. V této periodě, hlavně hudbě chrámové věnované, komponoval výhradně skladby církevní, v nichž snaží se spojiti liturgicko-katol. hudbu s dramatickými živly hudebními. L. zemřel v Bayreuthu, kam odjel k Wagnerovým slavnostním hrám. Jeho dcera Cosima byla zprvu chotí pianisty Hanuše Bülova, po rozvodu stala se chotí R. Wagnera. Sebrané vydání jeho děl uspořádala a vydala Nadace Frant. L. (od r. 1907 do r. 1927) ve 29 svazcích. Také jako spisovatel byl L. činným. Sp.: F. Chopin (1852), Lohengrin und Tannhäuser von R. Wagner (1851), De la fondation Goethe à Weimar (1851), Des Bohemiens et de leur musique en Hongrie (1854, nové vyd. 1881), R. Franz (1872) a j. Lit.: Ferd Pujman: Fr. L., umělec a učitel (1911).

Liszt Franz (1851—1919), něm. právník, prof. univ. berlínské.

Lišany, o. v Č., okr. Rakovník, 1096 č. ob. Chmelnice.

Lišej (lat. herpes), jméno pro plošné choroby kožní, dále lidově pro všechny druhy kožních vyrážek, jež jsou většinou ekzemy. — U všech domácích zvířat přichází herpes tonsurans, tvořící kulaté lysé skvrny n. vyrážku na pyscích jehňat a ssajících telat.

Lišejníky (Lichenes), dvojité bytosti rostlinné: houby a řasy, žijící v symbiose v poměru velmi různém a dosud dostatečně neprozkoumaném. Řasy, schopné assimilovati kysličník uhličitý, dodávají houbovým vláknům uhlohydráty a houba, která vždy převládá a určuje tvar, skýtá řase vhodný útulek a dodává jí hojně vody. Vzrůst l. jest velmi pomalý, roční přírůstek sotva znatelný. Mají velikou vzdornost vůči změnám teploty i vláhy. Mohou úplně vyschnouti, vodou naduřejí a ožijí. Milují spíše drsnější podnebí, čím dále k severu, tím přibývá druhů i l. porostů. Kouřových plynů nesnášejí, proto v sadech velko-

Lišejníky.

měst scházejí. Rostou společensky na korách stromů, na skalách i na zemi. 4500 druhů, z toho našich 900. Rozeznáváme l. se stélkou lupenovitou, křovitou a korovitou. Význačné druhy: pukléřka islandská (Cetraria islandica) obsahuje v sobě skoro tolik výživných látek, jako pšenice a v polárních krajinách mele se na mouku. Byla často jedinou potravou členů polárních výprav. Poskytuje léčivo islandský mech (Lichen islandicus) a slouží ve Švédsku k výrobě alkoholu. Lecanora esculenta v suchém stavu bývá roznášena na stepích východu, jako biblická manna. Z příbuzných druhů (L. affinis, desertorum, fruticulosa) Tataři ve stepích kirgizských melou mouku Druh Rocella poskytuje barvivo orseille, Ochrolechia tartarea dává lakmus. V lidovém lékařství byl užíván žlutý terčovník (Xanthoria parietina) proti žloutence, terčovka skalní (Parmelia saxatilis) proti padoucnici, vousatec (Bryopogon jubatum) pro vzrůst vlasů a vousů, hávnatka psí (Peltigera canina) proti vzteklině, důlkatec (Lobaria pulmonata) k léčení plicních neduhů.

Líšeň, ms. na Mor., okr. Brno-venkov, 5560 č. ob. Zámek. Proslulý obchod drůbeží, zeleninou a ovocem.

Lišenský Davorin, pseud. Martina Kříže.

Lišice, o. v Č., okr. N. Bydžov, 484 čs. ob.

Lišice, o. v Č., okr. Přeštice, 535 č. ob.

Liška, psovitá šelma, liší se od příbuzných protaženým tělem, protáhlou hlavou se špičatým čenichem, okrouhlou, poněkud šikmou zornicí, nízkými běhy a dlouhým chvostnatým ocasem. — L. obecná (Canis vulpes) žije v Evropě, v sev. Africe, v záp. i sev. Asii. V barvě kožichu i velikosti proměnlivá. Na severu je rudá, statnější, na jihu menší a světlejší barvy. Vidí, slyší, větří mimořádně dobře, je vypočítavá, duchapřítomná, příslovečná její chytrost se však přehání. Loví všechny obratlovce do velikosti srnčího kůzlete, hubí však i vydatně myši a byla proto před časem v sev. Německu do polí nasazována na zdolání myších záplav. — L. stříbrná (C. argentatus) v sev. Americe, vyšší, ale v těle slabší než naše l. Pro nádhernou kožišinu chová se v Americe na liščích farmách, které i u nás s úspěchem se zavádějí. — Korsak (C. Corsac), červená stepní l. od Kaspického moře. — L. polární (C. lagopus) s bílým kožichem v polárních krajinách starého i nového světa. Úžasně dotěrná, lstivá, duševně však nejméně nadaná. Velmi cennou kožišinu dává vzácná její odrůda l. modrá.

Liška, ♀ liškovité (Cantharelleae).

Liška Antonín, PhDr. (1791—1847), premonstr. kněz, č. spisovatel a dramatik (Václav Nábožný, 1845, Eliška). Přeložil časoměrně Homéra.

Liška Ant. (* 1900), č. malíř a historik.

Liška Bohdan V. (* 1855), č. malíř miniatur a fotograf.

Liška Emanuel Krescenc (* 19. IV. 1852 v Mikulovicích, † 18. I. 1903 v Praze). Malíř, profesor na uměl. prům. škole v Praze. Byl žákem prof. Trenkwalda, Roma a Sweerstse na pražské akademii umění. Pak odebral se do Mnichova, kde krátký čas studoval u prof. Seitze. Se Schikanedrem mal. v Nár. divadle pražském vlys v královské lóži; po požáru bylo to nahraženo malbou Brožíkovou. Namaloval pak několik náboženských obrazů; dostal se r. 1886 pomocí Klárovy nadace do Říma, kde pobyl 3 leta. Jeho velký obraz Císaři Maximianovi se zjevují jeho oběti, maloval v Římě, dostal na mezinár. výstavě v Mnichově zlatou melaili. S oblibou maloval obrazy se svitem měsíčním.

E. K. Liška.

Liška Ferdinand (1826—1895), farář na Kladně, včelařský odb. a spisov., zaklad. Ústředního spolku včelařského.

Liška (Lischka) Jan Kryštof z Rotenwaldu († 1712), malíř, žijící 1660—1700 v Praze. Od něho fresky v křižovnickém kostele a j.

Liška Josef (* 19. III. 1896 Doudleby n. Orl.), č. dram. spis. Sp.: Pouto nejsilnější, (1928 též sfilmov. a poct. cenou), groteskní komedie Roku 1950, opereta Růže prérie, k níž komponoval i hudbu a j.

Liška Josef (* 1827, † 1884 v Jičíně), akademický malíř.

Liška Karel (* 1869 v Horšově). Po absolvování zkoušek z přírodních věd na pražské universitě věnoval se praktickému zemědělství a od roku 1926 jest ve službách NJS. v Praze. Napsal řadu odborných článků, obrázků z přír., feuilletonů a cestopisných črt a jest přispívat. Nového slovníku naučného.

Liška Karel (1886—1918), četař rak. pp. 91, zastřelen pro velezradu v Tarcentu.

Liška Petr Boh. (* 1756, † po r. 1816), advokát a soudní řed. v Dahlenu, autor h.-luž. knížky o pravé zbožnosti (1784), věn. luž. učitelům a upravené podle něm. Dittrichovy Glückseligkeitslehre.

Liška Protiva, pseud. Ant. Fuxe.

Liška Václav (* 1869), typograf, organ. pracovník, redaktor Typografie a zaklad.

typ. učňovských besídek. Vydal Českoněm. a Něm.-český slovník názvosloví knihtisk. (1912).

Liškovac, planina ve vých. Srbsku, na Dunaji.

Liškovité (Cantharelleae), podčeleď hub bedlovitých, lupenatých, vyznačují se tím, že jejich rouška povléká nízké tupé lištny, vrásky nebo žilky často příčně spojované nebo aspoň vidlové na spodní straně, namnoze masitého klobouku. — L. obecná (Cantharellus cibarius) celá houba žloutkově žlutá, s kloboukem ztuha masitým a laločnatým. Dužnina příjemně vonná. V lesích všeho druhu, jedlá, velmi oblíbená trhová houba. — L. oranžová (C. aurantiacus) roste při borových pařezech. Prudce jedovatá. Lupeny krátce sbíhavé, oranžové až do červena. Klobouk měkce a tence masitý, oražově červený, při okraji plstnatý. Bez vůně. Od léta do podzimu hojně rostou jedlé: l. žlutavá (C. lutescens) vytváří plodnice svrchu tmavé, na spodu živě žluté až oranžově červené, l. trubkovitá (C. tubaeformis) plodnice hnědavé a l. nálevkovitá (C. infundibuliformis) žlutavé s kloboukem nálevkovitým.

Liškovský M., pseud. M. Jandíka.

Lišná, o. na Mor., okr. Holešov, 428 č. ob.

Líšnice, o. v Č., okr. Milevsko, 420 č. ob.

Lišnice (Lischnitz), o. v Č., okr. Most, 838 ob. (156 č.). Zámek.

Líšnice, o. v Č., okr. Žamberk, 1046 č. ob.

Líšnice (Lesen), o. na Mor., okr. Zábřeh, 340 ob. (14 č.). Zužitkování ovoce.

Líšno, o. v Č., okr. Benešov, 754 č. ob. Zámek.

Lišný, o. v Č., okr. Semily, 554 č. ob. Výroba jablon. zboží, text. zboží.

Lišov, okr. m. v Č., u Č. Budějovic, 2567 č. ob. Tov. nábytku, parostr. kruhovka. Městská práva již za Václava IV.

Lišov, o. na Slov., okr. Krupina, 527 č. ob.

Lišta, úzká dřevěná látka, slouž. k výrobě rámů neb za obrubu zdí u podlahy.

Lišťany, o. v Č., okr. Louny, 1019 č. ob. Chmelnice.

Lištica, ponorná řeka v Hergegov., protékající Mostar. Blatem, vytéká z Blata jako Rijeka, dlouhá je 31.5 km.

Lištičko Polje, malé krasov. pole v Hercegovině, západně od Mostar. Blata.

Lit., zkrác. pro litera (lat.), písmeno.

Litai (řec., prosby), u Homéra dcery Diovy, napravující zlo, které způsobila Até (♌).

Li-t'ai-po (Li Taipe, 698—762), čínský básník, pokládá se za nejvýznamnějšího básníka snad celého čínského písemnictví; jeho písně se zčásti ještě zpívají.

Litam, u Beduinů šátek k ochraně dolní polovice obličeje proti slunci.

Litanie (řec., prosby), modlitba s rozličnými prosbami, vzýváním a velebením v katol. církvi, střídavě říkaná neb zpívaná předříkatelem a věřícími. Začátek tvoří Kyrie eleison. Církevně schváleny jsou jen čtvery: 1. L. ke všem svatým, 2. Loretánská l. (ze XIII. n. XIV. stol.) k poctě P. Marie, 3. L. k sv. jménu Ježíšovu, 4. L. k srdci Ježíšovu. — Též prosebné průvody.

Litas (č. jednot. i množ.; litevsky množ. č. litai), peněžní jednotka litevská = $^1/_{10}$ amer. dolaru, má 100 centai (č. jednot. centas).

Litava, o. na Slov., okr. Krupina, 913 čs. ob.

Litava, č. říčka, pramenící u Příbramě a ústící po toku 40 km dl. v Berouně do Berounky.

Litava, dolnorak. řeka, ♌ Leitha.

Litavské vrchy (Leithagebirge), alpské předhoří mezi ř. Litavou a Neziderským jezerem. Četné vinice a zříceniny hradů.

Lite pendente (lat.), zahájená, ale neukončená pře.

Litem lite resolvere (lat.), spor urovnati sporem, úmysl rozhodnouti spor něčím neméně sporným.

Liteň, ms. v Č., okr. Hořovice, 1061 č. ob. Pivovar a slad. Zámek.

Litětiny, o. v Č., okr. Pardubice, 504 č. ob.

Litera (littera, lat.), písmeno; v množ. čísle (litterae), též dopis, také vědy.

Litera Jan, pseud. J. Herbena.

Literální kontrakt, ve starším římském právu založení dluhu vepsáním do věřitelovy knihy (codex accepti et expensi) se svolením dlužníkovým.

Literární listy, význačný časopis kritický, jenž zabýval se otázkami a zájmy literárními. Založen r. 1880; redigoval jej s počátku F. M. Vrána, později Fr. Dlouhý; zanikly r. 1899, obnoveny za redakce Em. Lešehrada r. 1923. R. 1924 znovu zanikly.

Literát, dříve každý vzdělanec, dnes spisovatel z povolání, často s hodnotícím přízvukem proti intuitivně tvořícímu básníku.

Literátská bratrstva, družiny při chrámech, zřízení cechovního, které obstarávaly chrámový zpěv a hudbu. Objevují se již ve XIV. stol. v Praze, odkud se rozšířila po celých Čechách. Nejvyššího rozkvětu nabyla ve stol. XV. a XVI. Císař Josef r. 1783 l. b. zrušil. Studiem o l. b. se zabývali: Tadra, Nejedlý, Orel.

Literatura (lat., písemnictví), v nejširším smyslu souhrn všech písemných projevů lidského ducha. Vzhledem k jednotlivým národům a jazykům mluví se

o l. české, ruské, řecké atd.; podle doby n. podle všeob. duchových směrů rozeznává se l. starověká, středověká, nové doby, renaissanční, doby reformační, osvícenská atd., podle formy, účelu a vědeckých oborů prosaická a básnická, vědecká i krásná, bohoslovecká, lékařská atd. Souhrn napsaných děl, v nichž je svéráz nějakého národa, obzvláště silně vyznačen, nazývá se národní l. Úhrn děl, jichž působení přesahuje hranice národů, zove se světovou l. — Dějinami l. rozumí se dějepisné vylíčení toho, co bylo vykonáno během dob v oblasti l. Způsob tohoto líčení může býti velice různý: může zvl. zdůrazňovati souvislost rozvoje l. s celkovým vývojem politickým a sociálním n. klásti hlavní váhu na psychologickou charakteristiku osobností do vývoje zasahujících n. na estetické hodnocení jednotlivých literárních děl n. na vzájemné vztahy mezi různými l. n. na jednotlivé směry a proudy v l. některého národa (klasicismus, romantika, naturalismus, impresionismus, expresionismus atd., ⚲ příslušná hesla). Proti filologickému n. positivistickému pojímání l. na poč. XIX. stol. proniká nyní vždy více pojímání filosofické, duchovědné, které si přeje, aby se na dějiny l. pohlíželo především jako na dějiny ideí a problémů n. staví se do popředí umělecké otázky slohového vývoje. Pomůcky ke studiu dějiny světové l. jsou velmi četné.

Liteřina, slitina z 80% olova, 17% antimonu a 3% cínu; používá se k výrobě knihtiskařských typů. Musí býti snadno tavitelná, ale tvrdá.

Liternum, pobřežní m. ve stará Kampanii, nynější Torre di Patria.

Litevka (pol.), jest vojenský kabátek (barvy modré, hnědé, šedé neb zelené), s přeloženým límcem a označením hodnosti.

Litevské právo, právo platící v dřívějším velkoknížectví litevském, v XVI. st. prohlášené v litevském statutu, r. 1529 platilo v oboru soukromého práva v litevských, bělo- a maloruských gubern.; 1842 bylo nahraz. ruským soukr. právem.

Litevská řeč a literatura. Litevský jazyk tvoří s lotyšským a vymř. pruským baltickou větev indogermánského jazykového kmene, které ze všech slovanským jazyk. podobá se nejvíce. Litevštinou se mluví v svobodném státě Litvě, v polském kraji kolem Vilna, v údolí Němenu a kolem Tylže. Zvláště hláskosloví litevského jazyka vyniká starobylostí mezi všemi jazyky indogermánskými. Literatura jest bezvýznamná, jediným významnějším spisovatelem jest Donalitius (XVIII. st.). Velmi bohatá je lidová poesie (bájky, pohádky, písně daionos). Sbírky lidové poesie: Juszkiewicz, Lietuviškos dainos (1880—82); Brugmann a Leskien, Litauische Volkslieder und Märchen (1882); Bartsch, Dainu Balsai (1887—89). O starolitevské mythologii, jejíž význačnou postavou jest bůh hromu Perkunas, ⚲ Beckenstedt, Mythen, Sagen u. Legenden der Zamaiten (1883).

Litevské močály, velké močály na obou stranách západ. Beresiny (ke Klajpedě).

Litevský balzám, březový dehet.

Lith... (řecky), před samohláskami, ⚲ Litho...

Lithargyrum, olověný klejt, ⚲ kysličníky olova.

Lithiasis (řec.), nemoc, tvoření se kamenů v ledvinách, močovém a žlučovém měchýři, v Meibomových žlazách.

Lithioforit, nerost, psilomelan nebo poliamit, obsahující lithium.

Lithistidae, řád mořských hub.

Lithium (L_i), alkalický kov, v minerálech nachází se vždy spolu se sodíkem, jako křemičitan, zvláště v petalitu a lepidolitu, jako fosforečnan v tripyllinu a montebrasitu, jako fluorid v amblygonitu, v nepatrném množství jest velmi rozšířen v horninách, v pramenité, říční a mořské vodě, v rostlin. popelu, v mléku a krvi. Nerosty ku přípravě lithia nutno nejdříve rozrušiti. Lepidolit a amblygonit zahřívají se bezprostředně s kys. sírovou, petalit po tavení se sodou, znečištěniny nechají se vykrystalisov. v podobě kamenců; z matečného louhu pak roztokem sody srazí se nečistý uhličitan lithný, který se rozpustí v kys. solné, roztok se odpaří a ze zbytku extrahuje se chlorid lithný směsí alkoholu a éteru; roztok pak se odpaří, zbytek se roztaví a podrobí elektrolyse. — L. je stříbrně bílý kov, dá se vytahovati v dráty, jest tvrdší sodíku a draslíku; at. v. 6.94, spec. v. 0.534 (nejlehčí pevná látka), bod tání 180°. L. shoří v kyslíku nebo na vzduchu při 200° bílým, oslňujícím plamenem na kysličník lithný Li_2O a malé množství perodyxu; na vlhkém vzduchu neoxyduje se tak snadno jako sodík a draslík, vodu rozkládá liknavěji než tyto za vzniku hydroxydu lithného LiOH, reaguje vůbec liknavěji než tyto, při 600° slučuje se živě s vodíkem na hydrid LiH. Tím a malou rozpustností uhličitanu Li_2CO_3 a fosforečnanu Li_3PO_4 blíží se lithium kovům alkalických zemin. Naproti tomu siran $Li_2SO_4H_2O$ s chlorid LiCl se ve vodě dobře rozpouštějí. Chlorid lithný rozpouští se dobře též v alkoholech, taje snadno, absorbuje i za chladu ochotně ammoniak, barví, jako všechny těkavé

sloučeniny l., plamen lihového kahanu karminově. L. dokázal r. 1817 Arfvedson v petalitu.

Litho... (řec. kámen), ve složeninách znamená: kámen.

Lithobius, ♌ stonožky.

Lithobolus (řec.), vrhači kamenů, ♌ válečné stroje.

Lithocolletis, druh molů (♌).

Lithocysty (řec.), rostlinné buňky, obsahující vápencové krystalové druzy (cistholity).

Lithodomus (datlovka), ♌ slávky.

Lithofan (řec.), lithopon (♌).

Lithofanie (řec.), r. 1827 vynalezený, dnes již zastaralý způsob vytlačování obrazů na porculánové desky tím způsobem, aby, drží-li se tyto proti světlu, objevovaly se na nich stínové kresby.

Lithofysy (řec., kamenné bubliny), kulovité nebo podlouhlé, koncentrickými skořápkami v komory rozdělené bubliny, vyskytují se v značném množství v sklovitých horninách (obsidian a liparit). ♌ sferolity.

Lithoglyfika (řec.), vyřezávání kamenů,

Lithoidit (ř.), hornina, porculánu podobný liparit (trachit).

Litholast (řec.), přístroj k rozbíjení močových kamenů bez otevření močového měchýře.

Litholasy (řec.), trhliny a rozsedliny (leptoklasy, dislokační trhliny, dislokační brekcie), jimiž horniny jsou rozděleny ve více nebo méně pravidelné kusy. L. malého rozsahu, vzniklé ochlazováním nebo vysýcháním, na př. chladnutím lávy. nebo tlakem a podobnými mechanickými účinky, slují synklasy; ony, které protínají v téměř rovinných vodorovných nebo svislých plochách vrstevnaté horniny a způsobují zvláštní, zříceninám podobný vzhled větrajících hornin, na př. pískovce Českosaského Švýcarska a v Krkonoších, nazývají se diaklasami, s přešinutím spojené l. nazývají se paraklasami.

Litholapaxie (lithotripsie, řec., rozbíjení kamenů), operace, při které se odstraňují močové nebo podobné kameny pomocí lithotriptoru, přístroje se dvěma žlábky nebo důlky, opatřenými na konci rameny, který se vsunuje do měchýře a jimiž se tyto kameny rozdrtí. Trosky rozdrcených kamenů odstraňují se vyssáváním.

Litholit (litolit), umělá pemza k leštění litografických kamenů; též umělý mramor.

Litholrubin, permanentní červeň (♌).

Lithopaedion (řec.), odumřelý a zvápenatělý plod v matce.

Lithophyllum, rod vápencových řas čeledi Corallinaceae, asi 20 druhů s řasami rodu Lithothamnium tvoří v teplých mořích vápencové útesy.

Lithopon (litopon, řec., Griffithova běloba), barvivo, připravené srážením roztoku síranu zinečnatého roztokem sirníku barnatého; skládá se ze síranu barnatého a sirníku zinečnatého a je velmi stálé.

Lithoponie (řec., franc. émail ombrant, émail de Rubelles), emailované hliněné zboží s vytlačenými vzorky, jejichž nejtmavší místa jsou nejvíce prohloubena, nejsvětlejší nejméně.

Lithosféra (řec.), pevný obal země.

Lithospermium L. (kamejka), rostlinný rod z podčel. brutnákovitých (Borageae), ponejvíce keře se střídavými listy, s květy v paždích listů n. v listnatých klasech či hroznech; plodem jsou čtyři tvrdky; asi 40 druhů, většinou v mírném podnebí sev. polokoule. L. officinale L. (k. lékařská).

Lithothamnium Phil., rod řas z čeledi korálovitých (Corallineae), se stélkou většinou korovitou n. korálovitou a rozvětvenou.

Lithotomie (řec.), řez moč. kamene v měchýři.

Lithotripsie (lithotritie, řec.), litholapaxie (♌).

Lithyalinové sklo, zvláštním způsobem zdobené sklo, které se dnes již nevyrábí, jelikož výrobce Egermann tajemství výroby odnesl s sebou do hrobu.

Litchfield (ličfild), město v sev.-amer. států Illinois, (1920) 6125 ob., jižně od Springfield, v úrodné prérii.

Lití, ♌ slévání.

Litice, o. v Č., okr. Plzeň, 1549 ob. (701 č.). Kamenouhelné doly (Josefův důl), lomy. Zříceniny hradu, postaveného od Drslavců.

Litice nad Orlicí, o. v Č., okr. Žamberk, 233 č. ob. Na skále nad Orlicí zříceniny hr. L., založ. ke konci XIII. stol. od pánů z Potštejna. Později majetek pánů z Kunštátu, Jiřím z Poděbrad přestavěn na pevnost.

Litice, ♌ Erinye.

Litíč, o. v Č., okr. Dvůr Král. n. L., 413 ob. (8 č.).

Litija, městečko na Slovinsku, na Sávě, olověné doly.

Litík, ♌ pryskyřník.

Litin, městečko v Ukrajině, okres Vinica, 7896 ob. Četné cukrovary v okolí.

Litiskontestace, v civil. procesu římského práva potázaný projev procesních stavů, kterým tyto postavily na jisto, jak právní spor má býti zahájen a

k rozsouzení soudu předložen. Ač forma l. během doby se stále měnila, přece jen značila vždy akt dvoustranný a ten měl za následek zásadu tu vždy: His decadence ne sit octio, podle níž opětné dobývání jednoho a téhož nároku novým procesem bylo vyloučeno. Totéž platí i podle našeho nového soudního řádu z 1. VIII. 1895, č. 113 ř. z., § 232 a násl.

Litispendence (z lat.), zahájení sporu doručením žaloby od soudu do rukou žalovanému. Tím okamžikem nastávají účinky procesní (na př. jiný soudní spor téhož obsahu nesmí býti mezi stranami zahájen, další úkony se strany žalobcovy i žalovaného mohou se díti jen v mezích civ. řádu soudního) a účinky soukromoprávní (nebyla li na př. stanovena splatnost pohledávky, je dlužník v prodlení od doručení upomínací n. jiné žaloby, bezelstný držitel věci se již považuje za držitele obmyslného, držitel věci musí žalobci věc znovu opatřiti, jestliže se jejího držení za l. vzdal ve prospěch třetí osoby atd.). L. trvá až do skončení procesu mezi spornými stranami (lis pendet = pře jest v běhu). Právní pojem l. byl znám již římskému právu.

Litke Fedor Petrovič (1797—1882), admirál a ruský cestovatel.

Litkup, odstupné, jež dává neb jež se zavazuje dáti jedna smluvní strana straně druhé, odstoupí-li od smlouvy, přestože strana druhá jest ochotna smluvní závazek dodržeti. Právo plniti smlouvu neb zbaviti se této povinnosti zaplacením l. má smluvní strana až do té doby, nežli začala — třeba částečně — plniti. Odstupné musí se však zaplatiti i tehdy, nebylo-li smluveno a sice nemůže-li jedna ze stran dostáti smluvnímu závazku. Mezi lidem, zvl. nejde-li o písem. smlouvy, se l. praktikuje tím způsobem, že se zaplatí hotově předem závdavek, který propadá, odstoupí-li strana od smlouvy.

Litmanová, o. na Slov., okr. St. Ľubovňa, 789 ob. (757 r.).

Litněka Jaroslava, pseud. Barbory Štětkové.

Litněnský J. Jaromír, ps. Jos. Štětky.

Litoboř, o. v Č., okr. Náchod, 618 č. ob. Výroba lněného a bavlněného zboží.

Litobratřice (Leipertitz), o. na Mor., okr. Mikulov, 1320 ob. (12 č.).

Litografický kámen, používaný v litografii, je pro vodu a mastnotu stejně citlivý jemnozrnný vápenec. Rozeznáváme v podstatě tři druhy: modrošedý, světlešedý, nažloutlý. Šedé kameny jsou tvrdší než nažloutlé a používá se jich pro jemnější práce. Nejlepší litografické kameny dodávají lomy v Solenhofenu v Bavorsku.

Litografie, graf. umění.

Litohlavy, o. v Č., okr. Rokycany, 668 č. ob. Železná ruda.

Litohoř, o. na Mor., okr. Mor. Budějovice, 569 č. ob.

Litochleby, o. v Č., okr. Říčany, 314 č. ob.

Litochovice (Lichtowitz), o. v Č., okr. Litoměřice, 297 ob. (11 č.). Přístaviště. Výroba léčebných přípravků.

Litochovice, o. v Č., okr. Strakonice, 362 č. ob.

Litol, o. v Č., okr. Ml. Boleslav, 722 č. ob. Velký cukrovar, tov. nábytku, výroba krémů na boty.

Litolff Henry (1818—1891), slavný pianista a angl. hudební skladatel.

Litoměřice (Leitmeritz), kr. m. v Čechách, 16.988 ob. (5066 č.). Krajský soud; pos. velitelství a velit. 3. p. divise, 3. pol. děl. brig., četná posádka. Dopl. okr. vel., učil. pro ženijní vojsko. Sídlo biskupství, domin. a kapuc. klášter, bisk. seminář. Č. st. r. gymn., něm. gymn., něm. reálka, st. uč. ústav, něm. uč. ústav, četné školy odb. M. divadlo, m. prům. museum, m. archiv, diec. museum s obrazárnou. Diec. úst. hluchoněmých, bisk. mar. nemocn. Četné peněžní ústavy. Měšť. pivovar, zal. 1720, tov. konserv, lék. přípravků, svíček a četné jiné prům. podniky. Dva čedič. závody. — Prastará osada, hrad lechů Litoměřiců. 1228 osazeno městečko Němci za Přemysla Otakara I. Za Husitů L. byly úplně české, v XVII. stol. se zase poněmčují. 1655 založeno biskupství.

Znak města Litoměřic.

Litoměřici, čeleď knížecí a kmen, který sídlil kdysi v krajině po obou březích Labe a sousedil na severu s Děčany a na jihu s Čechy.

Litoměřický, pseud.: 1. Šimona Pistoria; 2. Jana Prokopia; 3. J. Žáka. — L. X., pseud. Xavera Menharda. — L. z Pilsenburku, pseud. Lintea.

Litomyšl, okr. m. ve vých. Č., 7306 č. ob. (1931). Vznikla na konci X. stol. na stezce Trstenické. R. 1098 založili tu Benediktini klášter, jejž 1145 převzali Praemonstráti. R. 1258 povýšena L. na město Přemyslem II. R. 1344 zal. Karel IV. biskupství, jež trvalo do r. 1421, kdy se L. poddala Pražanům, ale brzy se dostala do rukou soukromých: 1436—1547 pány na L. Kostkové z Postupic, za nichž byla sídlem biskupství (Hora Olivetská), 1567—1645 Pernštejnové, 1649—

1753 Trautmannsdorfové, 1753—1859 Valdštejnové, od 1859 Thurn-Taxisové. Sídlo okr. úřadů, soudu, fin. stráže, notáře atd. Školy: r. r. gymn.. zal. 1640 pro piaristy; učitel. ústav koed. (1905); odbor. šk. pro zprac. kovu; hospodář. škola; vyšívač. kurs. Kostely: katolické: probošt Pozdviž. sv. Kříže z r. 1356 s proboštstvím z 1758—63, piarist. Nalezin. sv. Kříže z 1714—22 s kolejí; špitál. Rozeslání sv. apoštolů z XV. st.; hřbitov sv. Anny z 1670—72; evangel. modlitebna, českobratrský sbor a židovská synagoga. Z památek vyniká renes. zámek se štíhlou věží, vyst. v l. 1568—73 Vratislavem z Pernštejna; Červená věž z doby Kostků; rathouz z r. 1418; náměstí (495 m dl.) se štíty renes., barok. a empir. a podloubími. Měst. museum od r. 1890; obrazárna (v zámku); knihovna (44.000 sv.) a čítárna. Dům U rytířů. Rodiště: Jul. Mařáka, B. Smetany, F. Braunera, J. Theurera, Zd. Nejedlého, Arne Nováka, H. G. Schauera, V. K. Jeřábka, G. Záby, Jos. Šimka, J. Stoklasy, Jos. Páty a j. Působili tu: M. D. Rettigová, A. V. Šmilovský, Al. Jirásek, Aug. Sedláček, Jos. Durdík, Jan Voborník a j. Lit.: Nejedlý, Dějiny m. L.; Wirth, Soupis památek XXIX.; Jiráskova Litomyšl, 1911; Studentská L., 1923; Smetanův památník, 1924; Litomyšl, sborníček statí z r. 1929.

Znak m. Litomyšle.

z Litomyšle Mikuláš, ⚲ Mikuláš z Litomyšle.

Litomyšlské biskupství, založ. bylo Karlem IV., r. 1344 a prvním biskupem byl Jan, opat kláštera louckého. Posledním biskupem, který ještě v L. sídlel, byl Aleš z Březí; poněvadž ale město i velká část diecése se dostaly do moci Husitů (1421), odešel na Moravu a kapitola přesídlila do Svitav, kdež po smrti posledního administrátora Volfganga r. 1554 i zanikla.

Litomyšlský, pseud. J. Kladivy.

Litomyšlský, pseud. Mik. Vrány.

Litomyšlský Tobiáš, pseud. T. Mouřenína.

Litorální (lat.), pobřežní útvar, jev, týkající se pobřeží nebo na ně se vztahující.

Litorální fauna, zvěř, žijící na březích. Litorální flora, pobřežní neb vodní květena.

Litorální útvar, ⚲ pobřežní rostliny.

Litorella, ⚲ pobřežnice.

Litorinella, ⚲ plži.

Litorinellový vápenec (hydrobienový vápenec, litorinellová hlína), ⚲ geolog. útvary.

Litorinové moře, v geolog. vývoji Baltické moře za doby ledové.

Litost (lat. Poenitentia), v církevněd-dogmatickém smyslu ⚲ pokání. Činnou je lítost, odvrátí-li někdo škodlivý výsledek svého trestného jednání.

Litošice, o. v Č., okr. Čáslav, 385 ob.

Litotés (řec.), nepatrnost; jest to řečnická figura, používaná jak v próse tak i v poesii a značí, když položíme slovo neb celé rčení ve významu jiném jen proto, abychom docílili pravého opaku neb výraz označené věci zvýšili, na př. není špatným (t. j. jest dobrým) básníkem.

Litovany, o. na Mor., okr. Mor. Krumlov, 402 ob.

Litovel, okr. m. na Mor., 4512 ob. (4118 č.). Ústav. milosr. sester pro epilept., reálné gymn. Cukrovar a rafin. cukru; četné prům. podn. Stará radnice a museum. Velmi úrodná krajina a vyvin. zeměděl. Nazýv. též Hanácké Benátky.

Litovice, o. v Č., okr. Kladno, 1013 č. ob. Zachov. tvrz, sídlo předků pánů z Dražic. (Ljutovici), nyní sýpka.

Litr (zkráceně l, franc. litre), jednotka duté míry v metrické soustavě = 1 krychlový decimetr n. 1000 cm^3; 100 l = 1 hektolitr (hl).

Litra, starořecká stříbrná mince zejm. na Sicilii v ceně $^1/_{10}$ didrachmonu = 0.87 g.

Litrbachy (Lauterbach), o. v Č., okr. Litomyšl, 1657 ob. (66 č.). Kamenictví.

Litsea, ⚲ vavřínovité.

Litt Theodor (* 1880), něm. filosof a pedagog, 1918 prof. v Bonnu, 1920 v Lipsku, zástupce duchovědné filosofie (podle Diltheye) a filosofické pedagogiky.

Litta Pompeo, conte (1781—1852), ital. dějepisec. Od r. 1804 byl ve francouzském vojsku, r. 1809 stal se dělostř. setníkem, později velitelem pobřežní gardy v Anconě, od r. 1814 byl však již mimo službu. Stal se známým svými Famiglie celebri italiane (1819).

Littau, ⚲ Litovel, m. na Mor.,

Littengrün, o. v Č., okr. Falknov n. O., 444 ob. (11 č.).

Littenweiler, vých. část (od 1914) města Freiburg i. Br.

Littera (lat.), ⚲ písmeno.

Littera scripta manet (lat.), napsané písmo zůstává, t. j. co se jednou napíše, nelze změniti.

Litterae (lat.), dopis, psaní.

Litterae encyclicae, ⚲ Encyklika.

Little (angl., litl), malý.

Little (litl) Archibald (1838—1908), angl. cestovatel. V r. 1859 byl obchodníkem v Číně a byl z nejlepších znalců asijského východu; první zavedl pravidelnou plavbu parníků na střední Jangtse a napsal: Through the Yang-tse Gorges (188), Mount Omi and Begoud (1901), The Far-East (1905).

Littleborough, angl. m. v Lancashire, (1921) 11.488 ob. Železárny a veliký textilní průmysl.

Little Falls, m. v USA. (N. York), (1925) 12.428 ob.; leží v malebné poloze na řece Mohawk, jehož silné proudy dodávají značnou (⚲) sílu pro továrny textilní.

Littlehampton, angl. příst. a láz. m., (1921) 11.287 ob.; leží při ústí Arunu. Jest pobřežní pozorovací stanicí.

Little Rock, hlav. m. sev.-amer. státu Arkansasu s 65.142 ob. (z toho ⅓ barevných). Kolej pro černochy, zal. 1877, která měla r. 1923 244 studujících. Slévárny, mlýny na olej, rozsáhlý obchod kameny, tabákem a dřívím.

Littré Alexis (1658—1725), franc. lékař; stal se známým jako chirurg a pisatel dějin lékařství; popsal zvláštní druh střevních kýl a chobotky sliznice roury močové.

Littré Émil (1801—1881), franc. lékař, filosof a filolog; jako lékař stal se známým novým zpracováním Nysenova Dictionnaire de médecine (1855, 21. vyd. od Gilberta, 1905), vyznamenal se však zvláště překladem Hippokrata (1839—1861, 10 sv.). Jako filosof byl přívržencem A. Comta a napsal: Analyse raisonné du cours de philosophie positive (1845), A. Comte et la philosophie positive (1863, 3. vyd. 1877) a j. S Vyrnbovem vydával od r. 1867 Revue positive. Jako filolog uveřejnil Histoire de la langue française (1862, 2 sv., 9. vyd. 1889, dopl. 1892), monumentální Dictionnaire de la langue française (1863—72, 4 sv., dopl. 1878; 2. vyd. 1885—86) a překlady.

Littrow Joseph Johann von (1781—1840), rak. hvězdář, prof. astronomie a ředitel hvězdárny ve Vídni, kdež svými spisy a populárními přednáškami budil v široké veřejnosti zájem o astronomii. Napsal m. j.: Die Wunder des Himmels (1834—36, 3 d.), k nimž připojil Atlas des gesternten Himmels (1838).

Littrow Karl Ludwig von (1811—1877), rak, hvězdář, r. 1842 stal se po svém otci ředitelem hvězdárny ve Vídni, od r. 1862 účastnil se stupňového měření středoevropského.

Lituites, ⚲ sepie.

Litultovice, ms. ve Slezsku, okr. Opava, 667 ob. (579 č.).

Liturgické barvy, od středověku církví pro obleky ustálené barvy, vždy se měnící podle ročního času neb svátků církevních. Bílá byla obvyklá o Kristových svátcích, červená při svátcích svatodušních a o svátcích mučedníků, černá (o svátcích velikonočních a při slavnostech smutečních), zelená o svátcích sv. Trojice, fialová (o adventu, postech a předvečer svátků), při čemž stříbrná látka pokládala se za barvu bílou, zlaté látky za bílou, červenou a zelenou.

Liturgické oděvy (roucha), oděvy, jichž používají kněží při bohoslužbách. Liturgické oděvy vyskytují se již v Mojžíšově zákoně a v náboženských obřadech skoro všech národů starověkých. V kat. církvi zachovaly se l. o. od konce I. st. skoro beze změny. Jsou to: amikt, náplecník, alba, bílý, plátěný talár, podkasaný pásem (cingulum), štola a manipel; oba poslední, jakož i ornát, vlastní mešní roucho, většinou z hedvábí nebo brokátu; pokryvkou hlavy je čtyřhranný biret. Subdiakon nenosí štolu, diakon nemá ji skříženou na prsou jako kněz, nýbrž nad kyčlemi; oba nosí též malé ornáty, jinak tunicellu resp. dalmatiku z téže látky jako ornát. Biskupovi přísluší mimo kněžské roucho též roucho diakona z lehkého hedvábí a vedle toho sandály, rukavičky, náprsní kříž, prsten, mitra a biskupská berla. Dalšími l. o. jsou: bílý chorový plášť, podobný albě, který se nosí nad talárem, často s černým límcem a štolou, a slavnostní pluviale. Pro hlavní části l. o. podle doby a obřadu jsou předepsány určité barvy (⚲ liturgické barvy). Před prvním použitím liturgická roucha musí posvětiti biskup nebo děkan. — Ve východním obřadu používá se podobných ornátů jako v římsko-katolickém. Ve Švédsku a Anglii udržely se části katol. mešního oděvu. Něm. ev. církve vyhýbají se při obřadech zásadně vší pestrosti a nádheře; nosí se tam pouze černý talár s baretem a kněžským límečkem. Talár vznikl z doktorského kabátu, který Luther po odložení kněžského roucha nosil doma i v kostele. V reformovaných církvích nenosí se většinou žádné stavovské roucho, přesto talár pronikl i sem.

Liturgie (z řec. litos všeob., ergon, výkon), obyčejně i kultem zvaná (z lat. colere Deum, pečovati o boha), název platící bohoslužbě, jejímž účelem je státi se výkony (obětmi, modlitbami) bohulibými; učení o formě bohoslužby církví východní a západní ve službě mešní. Evangelická l. je obcování obce s bohem (radostí, díkučiněním, vyznáním, pokáním), z dob reformace též zpěv shromážd. evang. a kázání.

Liturgika, nauka o bohoslužbě, část praktické teologie.

Lituus, 1. berla augurů, nahoře zahnutá; 2. polnice římské jízdy.

Litva (lit. Lietuva), od r. 1919 samost. republika na pobřeží Baltického moře, nejjižnější z baltických států, hraničí s Lotyšskem, Polskem a Německem. Měří 55.257 km² a má 2,545.455 ob. (na 1 km² 46), většinou Litevců (sedláků, katolíků). Obsahuje dřívější ruskou gubernii Kovno a malé části gub. Vilna a Suvalki, jakož i území postoupené od Lotyšska (přístup k Východ. moři). Přírodní poměry: Půda je nížinou, svažuje se k Baltickému moři ve směru řek, z nichž nejdůležitější je Němen. Země je hustě poseta jezery. Podnebí je mírné a stálé. Květena je téměř alpská. Lesy (68% jehličnatých, 11% břízy) zaujímají 16.3% půdy, rašeliniště 4%. Ze zvířectva vyskytují se: los, divoký vepř, vlci, jeřábi, rysi, tetřívci a j. Nerostů užitkových není. Většina obyvatelstva (tři čtvrtiny) zaměstnává se zemědělstvím, ale polní hospodářství nalézá se ještě na nižším stupni vývoje. Orné půdy bylo v r. 1923 49.5%, pastvin 25.5%. Průmysl je nepatrný. V r. 1923 bylo pouze 4896, většinou malých závodů (zprac. zeměděl. produktů, textilních, zprac. dřeva, koží). Obch. se vzmáhá. Vyvážejí se zemědělské plodiny, dobytek, vejce, dříví; dováž. se látky, cukr, chemikalie, sůl, koloniální zboží a j. V r. 1926 sestávalo obchodní loďstvo z 87 lodí s 67.783 tunami. Obch. přístavem je m. Klajpeda (Memel). Státních železnic v r. 1926 bylo 1674 km, z toho 574 km úzkokolejných; cest, většinou neupravených, bylo 41.000 km, z toho 2000 km zem. silnic. Vedle litevské stát. banky, která vydává papírové peníze, je ještě 11 jiných bank. Míry a váhy jsou metrické. Od r. 1922 má L. zlatou měnu, při čemž se počítá 1 litas = 100 centai = 3.33 Kč. Vzdělanost: V r. 1925 bylo 2089 obecných škol se 122.592 žáky, 112 středních škol s 22.949 žáky, vesměs koedukačních, 7 učit. ústavů s 864 žáky, 6 obch. škol, vyšší hosp. škola v Dotnavě, malířská akademie, konservatoř a universita v Kovně, kde se též přednášejí vědy technické. V Kovně je též museum. Časopisů v r. 1927 bylo na L.: 14 litevských, 6 něm., 1 židovský, 1 polský a 2 ruské. — Ústava: L. je podle ústavy (1. VIII. 1922) nezávislou demokratickou republikou. Zemský sněm (seimas) sestává z 85 poslanců, volených všeobecnými, stejnými a přímými volbami. Sněm volí stát. presidenta na 3 leta a min. předsedu, který jmenuje osm ministrů. Země je rozdělena na 24 správních okresů. Hl. m. je Kovno, lit. Kaunas. — Dějiny: Litevci obývali zemi již 850 po Kr. a vedli obchod se Švédy a okolními kmeny. Ve XIII. st. sjednotil Litevce kníže Mindovskij, dal se pokřtít a od papeže prohlášen králem. Z jeho nástupců vynikl velkokníže Gedynim Jagiello, který stal se 1386 pol. králem a spojil obě země v osobní unii. Od té doby měly obě země tytéž vládce. Roku 1569 provedena jednota litevsko-polská t. zv. unií lubelskou. Rozdělením Polska připadla Litva Rusku. V r. 1915 byla L. obsazena Němci. Průběh války a ruská revoluce v r. 1917 uspíšily snažení Litevců o národní samostatnost a koncem r. 1917 sešel se ve Vilně zemský sněm (úplné shromáždění litev. organisací), který zvolil zemskou radu, t. zv. Tarybu. V důsledku usnesení této rady byla prohlášena samostatnost litev. státu. Po bojích se Sověty byl 12. VI. 1920 mírem v Moskvě uzavřeným litevský stát uznán s hl. m. Vilnem. Na Vilno si činili nároky Poláci a 9. X. 1920 obsadil je vojen. gen. Želigovski. Náhradou dostalo se L. dřívějšího němec. přístavu Klajpedy (Memel). Mapa při heslu Lotyšsko.

Litvané (Litevci), indoevrop. národ v Litvě, příbuzný s Lotyši (1923: 1,702.000 ob.), v polských vojevodstvích Wilno, Nowogródek, Białystok (asi 300.000 ob.), v území Klajpedy (asi 60.000), ve Východ. Prusích (1925: 2768 ob.). V těchto dvou územích jsou ev.-lut., v ostatních řím.-kat. Na západ od Litvy, v bývalém Samogitsku, jmenují se l. Žmudové a mluví zvláštním nářečím. L. jsou střední výšky, většinou brachycefaličtí, povahově zdrženliví, ale sebevědomí, při tom silně fatalističtí. Živí se orbou a chovem dobytka, bydlí v samotách, sestávajících z obytné budovy, koupelny, stáji a sýpek. Kroje nosí pouze Žmudové, charakteristický jest pestrý, geometrickými ornamenty ozdobený pás (o lidové umění). Vyskytují se dosud zbytky staré víry v bohy (bůh hromu) a uctívání hadů.

Litvínov, Dolní Litvínov, Horní Litvínov, m. v Č.

Litvinov Maxim Maximovič, vl. jm. Valach (* 1875), ruský politik, od r. 1893 sociálním demokratem, v letech 1900—01 byl ve vazbě, 1903 prchl do Švýcar a přiklonil se k bolševikům. Na konferenci socialistů ústř. mocností r. 1915 v Londýně silně brojil proti vstupu socialistů do občanských vlád a proti povolování válečných úvěrů. Po listopadovém převratu stal se prvním sovětským zástupcem v Anglii. V r. 1922 zúčastnil se L. konference v Janově, zastupoval Rusko na konferenci v Haagu, v prosinci 1922 na odzbrojovací konferenci okrajových států v Moskvě. Toho času jest L. (1927) zástupcem lidového komisaře pro zahraniční záležitosti.

Litwinowicz Spirydjon (1910—1869), řecko-katolický metropolita a arcibiskup lvovský, člen panské sněm. rakouské, odpůrce Poláků.

Liudolf, vévoda švábský (930—957), nejstarší syn císaře Otty I.; vzbouřil se 953—954 proti otci, 957 chtěl dobýti Italie, zvítězil u Pavie, zemřel však horečkou v Miláně.

Liutprand, král langobardský (712—744); rozšířil svoji říši proti Bavorsku až po Meran, dobyl přechodně roku 1732 Raveny a Romagny, podporoval Karla Martella proti Arabům a podrobil r. 742 papežem podporované vévody ze Spoleta a Benevent.

Luitprand († roku 970), langobardský šlechtic a dějepisec, r. 961 biskupem v Cremoně a r. 968 vyslancem Otty I. v Cařihradě. Jeho Antapodosis je cenné dílo. Vedle toho napsal: De rebus gestis Ottonis Magni imperatoris (960—964), jakož i De legatione Constantinopolitana (968), satiru to proti řeckému dvoru.

Livá (ar.), malé území v Turecku (jako sandžak); ve vojenství značí brigádu, brigádní generál jmenuje se L. Paša neb také Mîr-i-Livá.

Livadia (ant. Lebadia), 1. m. ve střed. Řecku, s.-z. od Athén, v rozkošné poloze na úpatí Helikonu, 7634 ob.; obyvatelstvo se živí pěstováním bavlny a tkalcovstvím; 2. lázeňské místo na již. břehu Krymu u Jalty; býv. oblíbené sídlo carského dvora.

Livadić Branimir, PhDr. (* 1871), chorv. spis., nyní řed. Národ. divadla a konservatoře v Záhřebě. Sp.: Sabrane novele (1910).

Livadić Ferdo (1798—1878), jihoslov. skladatel; komponoval řadu chorvat., slovin., něm. písní s doprov., tanců a j., i scén. hudbu. Má význam spíše národní než umělecký.

Livanjsko Polje, největší krasové pole v Bosně, vých. od planiny Dinary, ohran. na všech stranách planinami, rozsah 380 km², abs. výš. 700—740 m; tekton. ráz, rozd. na tři kotliny a hydrografické oblasti, klimat. poměry příznivé, dost obydlené.

Liven's projector (Livensův vrhač), druh plynometu (), jehož se používalo v prvních dobách chem. války ().

Livenza, řeka v sev. Italii, 115 km dl.

Liverpool (liverpúl), m. v záp. Anglii (Lancashire), 86 km², (1925) 856.000 ob., podle velikosti čtvrté město a druhý největší přístav Velké Britanie, leží na pravém břehu ústí řeky Mersey do Irského moře. Střední roční teplota 9.3°, střední teplota v lednu 4.1°, v červnu 15.4°. Půdorysem města jest nepravidelný půlkruh s průměrem, ztotožňujícím se s tokem řeky Mersey. Vnitřní město je střediskem obchodu a sídlem úřadů, celá pobřežní část je přístavem, ve zbylých částech jsou obytné domy a obchodní budovy. Z více než sto kostelů nutno na prvním místě jmenovati kostel sv. Petra jako nejstarší (z r. 1704), dále sv. Lukáše, řecký kostel a mohutnou katedrálu s jejíž stavbou podle plánů G. Gilberta Scotta pod vedením Bodleye bylo započato roku 1904. Z veřejných budov zmínky zasluhují radnice (z r. 1754, od J. Wooda), Saint George's Hall (1838—1854, od Elmese, s koncertní síní, porotou a úřady). Přístav leží v silně opevněném ústí řeky Mersey. Přes písečné lávky před ústím vedou průplavy Queenský a Formbyský. Přístav má 70 dok, obklopených stroji pro nakládání a vykládání zboží a obilnicemi, a nádrže na obou březích řeky, které se stavbami v Birkenheadu a Bootle od r. 1856 tvoří jednotný celek pod správou Mersey Docks and Harbour Board s úhrnnou plochou 240 ha a 60 km nábřeží. Obyvatelstvo. L. měl r. 1709: 5000, 1801: 82.295, 1851: 375.955, 1901: 684.968, 1911: 746.421, 1921: 802.940, 1925: 856.000 ob. (asi 30% kat.). Průmysl ustupuje zde před obchodem do pozadí, jest omezen na částečné zpracování dovážených surovin a vztahuje se většinou na potřeby plavby. Jsou zde přádelny bavlny, tkalcovny lnu, cukrovary, lihovary, továrny na zpracování tabáku, provazárny, slévárny železa a mosazi, strojírny, loděnice, vyrábí se zde dále železné a ocelové zboží, chemikálie, hodiny, šaty a olejnice. Paroplavba a obchod. L. je hlavním přístavem Velké Britanie pro transatlantic-

kou dopravu. Dovoz skládá se ze surové bavlny, životních potřeb, živého dobytka, tabáku, cukru, rumu, dřeva, nafty; vývoz z manufakturního zboží, uhlí, soli. L. je sídlem obchodní komory. Vzdělávací ústavy. L. má od r. 1903 universitu, školu pro hygienu tropů, ústav pro pozorování pohybů moře (od roku 1919), astronomicko-meteorologickou observatoř, stanici pro pozorování zemětřesení, oceanografický ústav (od r. 1919), 14 vyšších a více technických škol, divadlo a vysílací stanici. L. jest rozdělen v 39 wards (distriktů), z nichž každý má aldermana a tři rady, kteří spolu volí lordmayora a tvoří městskou radu. L. je sídlem anglikánského biskupa a řím.-kat. arcibiskupa (od r. 1911).

Liverpool Charles Jenkinson, hrabě z (od r. 1796, 1727—1808), angl. státník, básník a publicista.

Livia Drusilla, manželka cís. Augusta (* 58 př. Kr., † 29 po Kr.), dcera Livia Drusa Claudiana; byla provdána po prvé za Tib. Claudia Nerona (matka Tiberiova, ♋ Drusus), který ji postoupil r. 38 Oktavianovi, jehož si získala svou krásou a moudrostí.

Livchotark P. F., pseud. J. Kratochvíla.

Livingston Margaret (* 25. XI. 1902 v Salt Lake City), am. filmová herečka.

Livingstone David (1813—1873), angl. misionář a cestovatel; r. 1840 na rozkaz londýnské misijní společnosti odebral se do Kapska, r. 1849 pronikl pouští Kalahari až ku jezeru Ngami, r. 1851 dosáhl horního toku řeky Zambezi, r. 1853—56 procestoval celou jižní Afriku od Zambezi až k Loandě a zpět až ke Quilimane a objevil při tom Viktoriiny vodopády řeky Zambezi. R. 1858—64 prozkoumal území mezi řekou Zambezi a jezerem Njassou, objevil jez. Širvu, r. 1866 postupoval podél řeky Rovumy, dosáhl v dubnu r. 1867 jez. Tanganjiky, objevil pak Luapulu a jez. Moero a Bangveolo, načež vrátil se zpět do Udžidži u jezera Tanganjiky, odkudž prozkoumal krajinu na západ od tohoto jezera až k Njangve na Lualabě. V Udžidži sešel se, nemocen a ve velké tísni, 10. listopadu 1871 se Stanlyem, který byl vyslán hledati jeho stopy. Zemřel jižně od jezera Bangveola a byl pochován v Londýně v opatství westminsterském. V češt.: Napříč Afrikou (přel. J. B. Šimek, 1924). Lit.: J. Macháček, Cesty D. L. (Praha, 1926).

Livingstonovy vodopády, vodopády pod Stanley Poolem v dolním toku Konga.

Livistona, rod palem podčeledi Coryphoideae, palmy s listy vějířovitými n. zpeřenými, s listnatě zjizveným kmenem, mohutnou korunou, s listy většinou na okraji ostnatými, s dvojčatnými, bílými, v rozporních latách stojícími květy a malými podlouhlými nebo kulovitými, leskle modrými bobulemi; 12 druhů v již. Asii a Australii. L. australis (Corypha australis), s téměř kruhovitými, hluboce rozříznutými listy, dosahuje výšky 30 m, průměru 30 cm a roste zvl. na vých. pobřeží Australie.

Livius Titus (* 59 př. Kr., † 17 po Kr.), římský dějepisec, žil v Římě. Z jeho 142 knih římských dějin od založení města (ab urbe condita) až do r. 9 po Kr. zachovalo se pouze 35, 10 prvních (až do r. 293) a 21—45 (218—167), dále zlomky (nové byly objeveny r. 1903) a periochy, udávající obsah jednotlivých knih až na 136 a 137. Se sepisováním započal r. 27 a vydával své dílo po částech. Liviovy dějiny nejsou ani tak kritickým podáním uplynulých dob, jako spíše živým líčením událostí, které se mu zdály pravdě nejpodobnějšími, klasickou řečí, obohaceným vsunutými řečemi a charakteristikami. Čes. př.: Jos. Pechánek (1864, 1872).

Livius Andronicus Lucius († 204 po Kr.), římský spisovatel, původem Řek z Tarentu; přepracovával řecké komedie a tragedie, čímž se stal zakladatelem dramatického umění římského.

Livno, m. v Bosně, na Livanjském Poli, na 5000 ob., známé od X. st.

Livonsko (lat. Livonia), až do r. 1918 jedna ze tří ruských baltických provincií. Livonsko jako ruská gub. měřila 47.030 km², (1915) 1,780.000 ob. (⅘ lut.). Na severu obývali většinou Estonci, na jihu Lotyši. Podle obyvatelstva dělilo se Livonsko v Estonsko a Lotyšsko. Livonsko, nazvané podle zvláště na pobřeží žijících Livů, dostalo se začátkem XIII. st. pod svrchovanost rytíř. řádu mečových bratrů (♋), jejichž poslední velmistr Gothard Ketteler stal se r. 1561 vévodou kuronským pod ochranou Polska, kdežto Estonsko stalo se švédským. Za války nordické zmocnilo se Livonska Rusko za podmínek určených mírem nystaedským r. 1721. Od té doby má Livonsko opět jednotné dějiny. Po vyhlášení příměří litevsko-brestského (10. II. 1918) rozpadlo se L. mezi Lotyšsko a Estonsko.

Livora Rudolf (* 1884), č. malíř v Bakově.

Livorno, it. prov. v Toskánsku, 1219 km² s (1926) 238.780 ob. Hl. m. Livorno zabírá 99 km² a má (1926) 121.875 ob. (asi ⅕ Židů), přístavní město u Tyrrhenského

moře, 15 km na jih od ústí řeky Arno, spojené s touto průplavem. V průmyslu na prvním místě stojí stavba lodí (loděnice Orlando staví válečné lodi), dále vyrábí se zde litina, stroje, hliněné a skleněné zboží, provazy a j. Dováží se uhlí, surová vlna a jiné suroviny, vyváží se olivový olej, víno, ovoce, borax, konopí, rtuť, mramor a nábytek. O vzdělání pečují vyšší školy, námořní a letecká akademie, nautický technický ústav, meteorologická observatoř, obecní knihovna (120.000 svazků), museum, čtyři divadla, vědecká společnost (Accademia Labronica) s knihovnou (55.000 svazků). Dále je zde nemocnice a nalezinec. Livorno je sídlem prefekta a biskupa.

Livre (livr), franc. název libry = 489.5 g, r. 1800—39 používalo se toho slova též pro kilogram; starofrancouzská mince o 20 sous a až do r. 1795 mincovní jednotka.

Livre d'heures (lívr dör, lat. horarium), v katol. církvi používaná modlitební knížka pro potřebu domácí i kostelní. Jméno pochází od modliteb v ní obsažených pro každou dobu denní.

Livrej, ve Francii původně uniforma, kterou králové i princové darovali při slavnostních příležitostech svému průvodu. Později značí všeob. oblek služebnictva.

Liz, nabíraný límec, okruží z tuhého plátna, nošený v XVII. stol. v sev. Něm. a v Nizozemí.

Lizard Head, nejjižnější mys Anglie v Cornwallu (49° 56′ sev. š.), má 2 majáky s jiskrovou stanicí.

Lizards (angl. [lizerds]), ♌ kanáři.

Lízavka hovězího dobytka, chorobná, nepřemožitelná náklonnost olizovati a hrýzti žlaby a jiné věci ze dřeva, stěny, šaty; bývá způsobena nedostatkem růž., často nedokázatelných látek v píci, zvl. v seně, a dá se tudíž odstraniti pouze střídáním krmiva.

Lizény (lisény), úzké pruhy, které vystupují ze staveb a svisle dělí plochy fasády.

Lizény.

Liznar Jos., RNDr. h. c. (* 1852), prof. kosmické fysiky a zem. magnetismu na univ. v Praze, meteorolog a odbor. spisovatel.

Ližiny, ♌ včelařství.

Ljackij Jevgenij Aleksandrovič (3. III. 1868 v Minsku), spisov. a literár. historik, prof. Karlovy univ. v Praze. Býv. hl. redaktor lit. vydavat. Ogni v Petrohradě, Štokholmu a nyní Plamja v Praze. Hl. díla: Biografie a literární dílo J. A. Gončarova (I. vyd., 1902).

A. T. Ljapčev.

Ljadov Anat. (1855—1914), rus. hudební skladatel, od r. 1878 prof. skladby na petrohradské konservatoři; složil mnoho kusů klavírních, skladby orchestrální, symf. básně (Baba Yaga, Kikimora a j.), sbory s orch. a písně v duchu ruských nár. písní.

Ljapčev Andrej T. (* 30. XI. 1866 v Resenu), bulh. státník a národohospodář. Po řadu let byl hlav. redaktorem listu Preporec. Po prvé stal se ministrem obchodu a zemědělství v kabinetě A. Malinova r. 1908. Později spravoval min. železnic a financí. Uzavřel cařihradskou smlouvu o neodvislosti Bulharska (1908) a soluňské příměří, jímž zlikvidována r. 1918 válka Bulharska s Dohodou. Od r. 1926—1931 v čele bulh. vlády. Platí za nejobratnějšího bulh. státníka v přítomné době.

Ljapunov Boris Michajlovič (* 1862), rus. slavista.

Ljapunov Prokopij Petrovič († 1611), vůdce rjazaňských kozáků.

Ljapunov Sergěj Michailovič (1859—1924), ruský hudební skladatel. Z nejzn. ukrajinská rhapsodie pro klavír a orch., symf. básně Hašiš, Jelavova vola, tance, písně atd. 1912 vydal korespondenci Čajkovského s Balakirevem.

Ljaskoronškyj Vasyl (1859—1928), ukrajinský dějepisec a archeolog. Hl. práce: Rusalčyn velykdeň, Gilom Lavasir de Boplan i jego istoriko-geografičeskije trudy o južnoj Rossii, V. B. Antonovyč, jak archeolog.

Ljaško Nikolaj (* 1884), rus. spisovatel, povídkář.

Lješko Polje, pole na Černé Hoře, na rovině zetské, abs. výš. 10—45 m, dlouhé 9 km, šir. 2—5 km, obyv. 90 na 1 km², středisko je Podgorica.

Ljočič Draga, MUDr. (* 22. II. 1855 v Šabci), první ženská lékařka v Srbsku, účastnila se práce za všech válek od r. 1876.

Ljubavskij Matvej Kuzmič (* 1860), rus. dějezpytec, od r. 1901 moskevský profesor.

Ljubeč, 1. planina v Hercegovině, jihozáp. od řeky Tihaljiny, nejv. Nared 831 m; — 2. planina v Dalmacii, nejv. Ljubeć 678 m.

Ljubelij, starý přechod v Karavankách, 1370 m n. m., z lublaň. do celov. kotliny.

Ljuben, planina v Makedonii, již. od plan. Baba Sač, asi 15 km záp. od Kruševa. Nejv. Kafčal 1762 m.

Ljubić-Planina, planina v Bosně, záp. od Krnin-plan., nejv. Ljubić 593 m, vegetace.

Ljubić Šime (* 24. V. 1822, † 19. X. 1896), chorv. archeolog a historik, kněz-vlastenec, zprávu sběratel nár. písní a folkloru a národ. pracovník, správce archeol. odděl. záhřeb. Nár. musea, zakladatel Viesnika Hrvatskog Arheol. Društva.

Ljubica Obrenović (* 1788, † 14. V. 1843), kněžna srb. 1815—1839, choť kníž. Miloše, prudké povahy, z osob. příčin byla v táboře Miloši nepřátelském, když však byl vypuzen, starala se o jeho návrat a bojovala pro dynastii Obrenovičů.

Ljubična Planina, planina na Černé Hoře, sev.-sev.-záp. od Durmitoru, nejv. hora Velika Ljubična 2239 m, většinou vegetace.

Ljubijské doly v Bosně, nejbohatší doly na žel. rudu v Bosně u Ljubije. Dnes se doluje hlav. limonit.

Ljubinjsko Polje, kras. pole v Hercegovině, sev.-vých. od Popova Polje, dl. 8.3 km, šir. až 2.2 km, abs. výš. 408—462 m, za období dešťů zaplavované.

Ljubiša Mitrov Stjepan (* 29. II. 1824, † 11. XI. 1878), dalmat.-srb. politik a beletrista, autodidakt, poslanec víd. od r. 1860; bojoval proti poitalštění Dalmacie. 1870—1878 předseda dalmat. sněmu.

Ljubiša Visarion (* 14. I. 1823, † 14. IV. 1884), černohor. metropolita, staral se o reformu církv.-osvět. života.

Ljubljana, hl. m. slovin., na Ljubljanici, 5 km od Sávy, má 53.306 ob. Slovinci mocně převládají; klima dosti zdravé. Má úřady, školy, slovin. kult. a národ. instituce, obchod a na perif. průmysl. Zničena byla r. 1895 zemětřesením, takže ze staré Lublaně zůstala jen část na pravé straně Ljubljanice pod hradem. L. na místě do pradávna osídleném. Byly tam prehistor. stavby kolov, za řím. éry Emona, již dal měst. práva Augustus (Colonia Julia), znič. asi Atilou. Ve středov. se připomíná od r. 1144, pevností byla do 90. let XVIII. stol.

Znak města Ljubljaně.

Ljubljanica, krasová řeka v Krajině, pravý přítok Sávy, ponorná, teče pod různými jmény (Pivka, Rakunec), protéká Postojnou a vyvěrá jako Lj. na Ljub. Polji. Dlouhá: Pivka 85 km (z toho 20 km pod zemí), Lj. 44.7 km.

Ljubojević Atanasije (* asi 1630, † 10. XII. 1712), srbský metropolita; bojoval za pravoslav. církev (hlav. Srbů v Lice) s Turky.

Ljubomir Polje, kras. pole v Hercegovině, asi 10 km sev. od Trebinje, dl. 10.5 km, šir. 0.5—1.5 km.

Ljubostinja, starý klášter u Trsteniku v srb. Pomoraví, vystav. kněžnou Milicí na rozhraní XIV.—XV. stol., tam vstoup. Milica (jež je tam i pochována) do kláštera a soustředila kolem sebe vdovy po kosovských bohatýrech.

Ljuboša Planina, krasová náhorní rovina v Bosně, s četnými kopci, nejv. Ljubiša 1797 m.

Ljubovič Nikolaj Nikolajevč (* 16. III. 1855), rus. dějepisec, prof. ve Varšavě. Sp.: Marix de Saint-Oldegonde jako politický spisovatel (1877), Dějiny polské reformace (1883), Vévoda Albrecht pruský a reforma polská, Počátek protireformace a rozpadnutí reformace v Polsku (1890) a j.

Ljubuško Polje (Mlade), kras. pole v Hercegovině (23 km²), jihozáp. od Mostarského Blata; jméno podle města Ljubuški, v jehož okolí byla prehistor. a římská sídliště. Klima mírné, úrod., husté osídlení, střed. město **Ljubuški.**

Ljudskanov Alexandr (1855—1922), bulharský státník a slovanofil. Zaujímal vedoucí místa v diplomatické službě. V koaliční vládě Karavelova-Daneva i v homogenní vládě Danevově byl min. obchodu, zeměděl. a vnitra (1901—1903). Min. vnitra spravoval také v koaliční vládě I. E. Gešova (1911—1913). Stál vždy v popředí slovan. hnutí v Bulh.

Ljukten, planina v Srbsku, 15 km jihozáp. od Trstenika v Pomoraví.

Ljulin-Planina, bulh. pohoří u Sofie, od Vitoše oddělené Vladajským průsmykem. Nejvyšší vrch je Rajlovsko Gradište, 1230 m, na jehož úpatí leží proslulý monastýr sv. Krále.

Ljungan, švédská řeka s četnými vodopády; protéká několika jezery, je 271 km dlouhá.

Ljutá, o. na Podk. R., okr. V. Berezný, 3066 ob. (2868 r.). Státní parní pila. Dobytkářství.

Ljutakov Grigor (Češmedžiev), (* 1879 v Pešteře), bulh. lyrický básník. V jeho poesii zvučí mocně sociální struna. Vedle sbírky veršů Senki na mladinite (1923) vydal též drama Pod oblak.

Ljutomer (něm. Luttenberg), městečko ve Štyrsku (od r. 1920 jihoslovanské), (1920) 1385 slovin. a něm. ob., na Stjavnici (vtékající do Mury).

Ljutnn, druh vinné révy v Dalmacii.

L. l., loco laudato (lat.), značí na uvedeném místě, též v angl. značí limited liability (omezené ručení).

Llandudno (ländädno), město, zimní a mořské lázně v Carnarvonshire (Wales), (1921) 19.281 ob.

Llano estacado, pustinná, skoro dokonale rovinná planina na západ od Texasu a na východ od Nového Mexika, mezi Canadian River a Rio Pecos, ve výšce 1000—1500 m, 130.000 km². Jméno pochází od kolů (estacas, stakes), jimiž se tam označovaly stezky.

Llanos (šp., ljanos, roviny), savanovité roviny v sev. části Již. Ameriky; šíří se na západ od ústí ř. Orinoka mezi touto řekou, Karibským pohořím a Kordillerami, zvláště na druhém břehu ř. Rio Portuguesa; měří asi 900.000 km², dosahují výše až 250 m n. m. Mezi řekami leží vyšší planiny, t. zv. mesas (stoly).

Llanquihue (ljankiue), prov. v Chile, nazvaná podle 585 km² velkého jezera Lago de Llanquihue, na západních svazích Kordiller, při úpatí sopek Osorno a Calbuco, 90.066 km² s (1925) 147.084 ob.

Llantrisant (läntrisänt), město v Glamorganshire (Wales), (1921) 21.946 ob.

Llareto (lja-, Azorella madreporica Clos.), svérázná rostlina v Andech, tvořící stopu vys. podušky.

L. L. B. (Legum Baccalaureus), angl. bakalář práv; L. L. D. (Legum Doctor), doktor práv.

Llorente Juan Antonio (1856—1823), šp. dějepisec. Hl. dílo: Historia crítica de la inquisición de España (1815—17, 4 sv.).

Llorente y Olivares Teodoro (1836—1911), šp. básník; psal lyric. básně v katalánském nářečí.

Lloyd, koncem XVII. st. podle kavárníkem Edwardem Lloydem v Londýně vydávaného časopisu Lloyd's News nazvaná společnost pojistitelů a asekuračních makléřů. Od r. 1834 ústav mezinárodního významu pro klasifikaci lodí, vydávající každoročně Register of British and Foreign Shipping. — Lloydy nazývají se též četné paroplavební společnosti v jiných přímořských státech. — L. rakouský, v Terstu, až do r. 1891 Rakousko-uherský Lloyd, zal. r. 1833, byl po světové válce zrušen.

Lloyd, akciová pojišťovna v Praze II., Poříč 5. Založena 14. II. 1920 s akc. kap. Kč 5,000.000. Ústav provozuje pojištění proti škodám: z požáru, rozbití skla, vloupání, dopravu, úraz, povinné ručení, rozbití automobilů, zpronevěru a pojištění životní. Prvním předsedou Boh. Rosenkranc, president Čes. banky. Iniciátorem a prvním ředitelem jest Otto Gratum, býv. tajemník Assicurazioni Generali. Za rok 1929 činil premiový příjem Kč 8,145.412.58, čistý zisk Kč 373.925.80, vyplacena 4% dividenda. Záruky koncem 1929 činily Kč 20,840.755.50.

Lloyd George David (* 1863 v Manchestru), angl. státník, baptista, r. 1890 liberální poslanec a odpůrce burské války, r. 1905 stal se minist. obchodu, r. 1908-09 byl kancléřem poklad. úřadu a v této své hodnosti stvořil sociálně politické zákonodárství. Za světové války byl r. 1915—16 muničním ministrem, po smrti Kitchenerově státním válečným sekretářem, v pros. r. 1916 vůdcem koaličního ministerstva a předsedou válečné rady, r. 1918 zastupoval Anglii ve Versailles. Po uzavř. míru žádal dohodu s Irskem. Po svém odstoupení r. 1922 snažil se reorganisovati liberální stranu, aby dosáhl opět vedení bez koalice. Lit.: H. Spender, Lloyd George (1924).

Lloyd George, lord of Dolobran (* 1879), angl. diplomat a koloniální úředník; r. 1925 stal se vrch. komisařem v Egyptě.

Lloyd Harold (* 20. IV. 1893 v Bucardu v USA.), od r. 1913 u filmu, kde s velkými kostěnými brýlemi vytvořil populární figurku filmových veseloher, u nás známou označením ON.

Lloyd William Frederick (* 1864), novofundlandský státník, r. 1919 zastupoval Neufundland ve Versailles.

Lnáře, o. v Č., okr. Blatná, 1055 č. ob. Zámek z r. 1675. Chov kaprů. Biologická stanice.

Lněný olej (lat. oleum lini), ze semen lnu lisováním nebo extrakcí získávaný mastný olej. Ležením zákalu zbavený olej jest hustý, voní a chutná nepříjemně, tuhne při —34°, účinkem světla stává se bílým a vysýchá na vzduchu v průhlednou, pryskyřičnou hmotu, zvláště byl-li zavařen. Dává měkké mýdlo, vařením se sírou poskytuje vláčný, hnědý sirný balsám. Lněný olej slouží k výrobě fermeži, tiskař. černé, linolea, sklářského tmele a j.

Lněnkovité, ♃ Santalaceae.

Lnice obecná (květel), tolik jako Linaria vulgaris.

Výzbroj řidičova stanoviště lokomotiv.

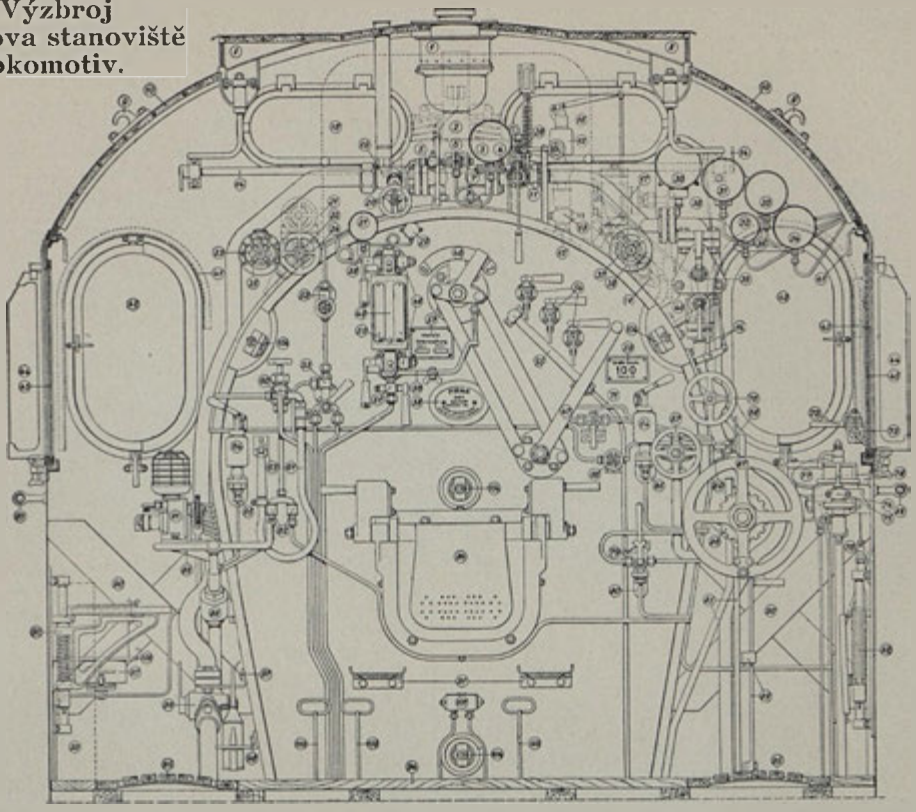

1 Svítilna
2 Bezpeč. ventil
3 Manometr kotle
4 Držák manometru kotle
5 Kohout manometru, cejchovní kohout manometru
6 Příruba na odběr páry
7 Větrací nástavec
8 Háky ke zvednutí
9 Řidičovy budky
10 Dřevěná obložení
11 Parní ventil injektorové pumpy
12 Parní píšťala
13 Kohout píšťaly
14 Páka k píšťale
15 Příruba k píšťale
16 Sklapovací okno ve přední stěně řidičovy budky
17 Napájecí ventil kotle
18 Nástavek na hašení ohně
19 Ventil parního topení
20 Vedení k zařízení na topení parou
21 Uzavírací ventil k napáječce
22 Parní ventil napáječky
23 Parní ventil k pomocnému foukači
24 Vedení k parnímu ventilu napáječky
25 Vedení pomocného foukače
26 Parní ventil pro vaření a ohřívací zařízení
27 Manometr topného zařízení
28 Držák pro manometr topného zařízení
29 Manometr předhřívacího zařízení
30 Dálkový teploměr
31 Dálkový manometr
32 Manometr pro nádržku vzduchové brzdy
33 Manometr brzdového potrubí
34 Manometr brzdového válce
35 Držák brzdových manometrů
36 Držák pro manometr
37 Parní ventil vzduchové pumpy
38 Vedení k parnímu ventilu vzduchové pumpy
39 Injektor. pumpa
40 Držák injektorové pumpy
41 Okenní stínidlo
42 Otáčecí okno ve přední stěně řidičovy budky
43 Rám na jízdní řád
44 Příruba okna
45 Posunovací okno
46 Regulátorová ucpávka a narážka
47 Ruční páka regulátoru
48 Ukazatel vodního stavu
49 Chránič ukazatele vodního stavu (vodoznaku)
50 Značka vodoznaku
51 Vypouštěcí kohout vodoznaku
52 Parní ventil na stříkačku nákolních obručí
53 Injektorová pumpa stříkačky nákolních obručí
54 Zkuš. kohouty
55 Zachycovací trubka
56 Chránič svítilny u vodoznaku
57 Ohledací štítek
58 Kotelní štítek
59 Štítek s označením rychlosti
60 Ventil stříkačky pro popelník, kouřovou komoru
61 Hadice na postřikování uhlí
62 Zpětný ventil stříkačky pro kouřovou komoru a popelník
63 Držák pro hadici na postřikování uhlí
64 Ruční mazací pumpa
65 Držák pumpy
66 Parní ventil k zvonkovému zařízení
67 Ventil protitlakové brzdy
68 Nastavovací kohout k vyrovnavači tlaku
69 Držák nastavovacího kohoutu tlaku
70 Ruční kolečko ke škrticímu ventilu protitlakové brzdy
71 Trojcestný kohout tlakového válce
72 Kohout přídavkové brzdy
73 Držák kohoutu brzdy
74 Ventil řidicí brzdy
75 Držák řidicí brzdy
76 Vypouštěcí ventil
77 Měřič rychlosti
78 Držák měřiče rychlosti
79 Kohout k sypači písku
80 Držák konoutu k sypači písku
81 Mazací pumpa
82 Nosič pumpy
83 Podpěra pro ruční tyč
84 Dvířka do ohniště
85 Stojan pro přestavování rozvodu (zvratník, reversní stojan) a držák
86 Vřeteno rozvodu
87 Řídicí kolo
88 Vřetenový stojan pro sklápěcí rošt
89 Stojan a držák táhla válcového ventilu
90 Dřevěná výztuha stěn
91 Stupátka na zadní stěně kotle
92 Sedátka
93 Skříňka na nářadí v řidičově budce
94 Obložení podlahy
95 Pružná podložka pod nohy v řidičově budce
96 Trojcestný kohout k zařízení na topení parou
97 Držák pro trojcestný kohout
98 Držák pro mazničky
99 Součásti zařízení na vaření a ohřívání
100 Držák zařízení na ohřívání a vaření
101 Mazací nádržka
102 Tahy popelníku
103 Táhlo pro popelníkovou záklopku
104 Vyplachovací otvor s kuželovým sedlem

Lokomobily.

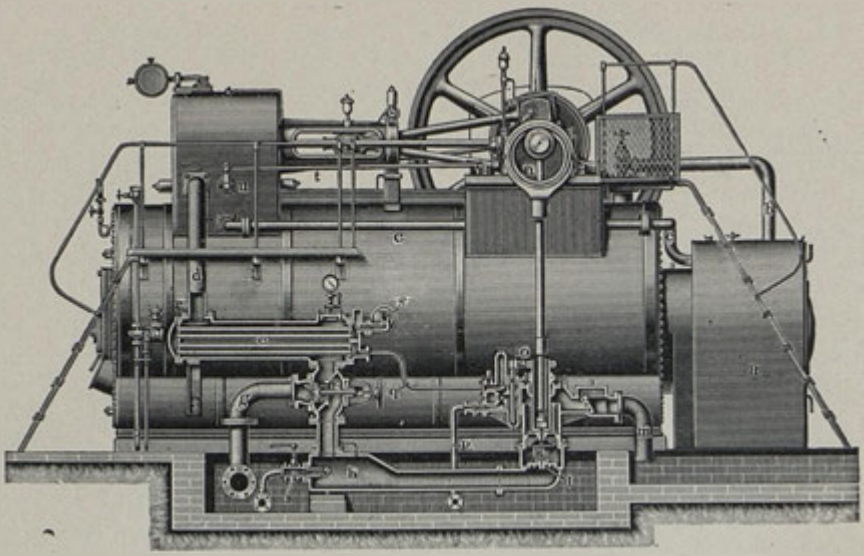

Wolfova kompoundní lokomobila. Řez kondensačním zařízením a zařízením na zásobování kotle.

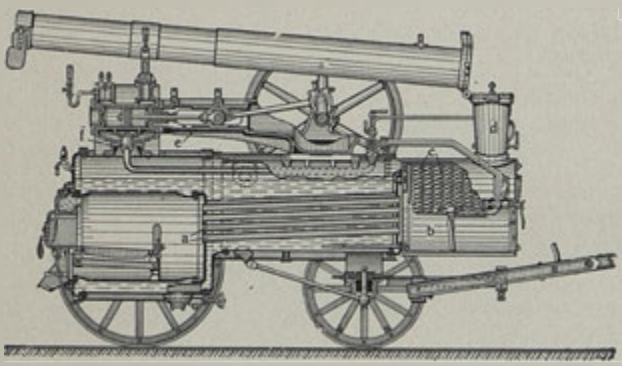

Podélný řez kotlem a strojem pojízdné lokomobily na přehřátou páru od R. Wolf, A. G., Magdeburg-Buckau.

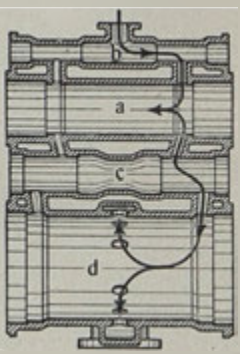

Parní cesty ve válcích kompoundní lokomobily.

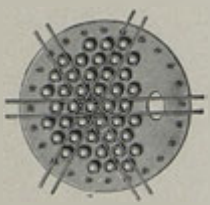

Přístup k žárnicím a ke stěně žárnic za účelem dobrého opracování a čištění.

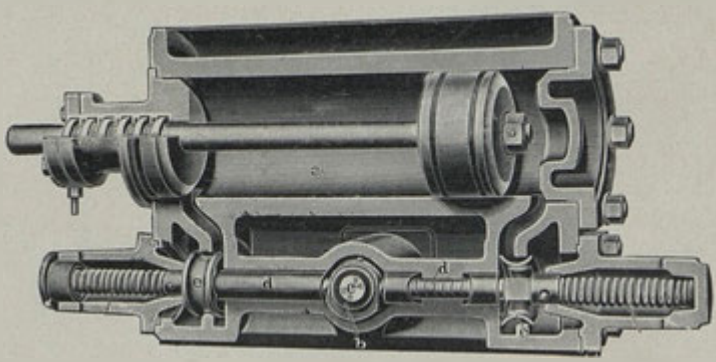

Lentzův ventilový rozvod pro lokomobilu.

Lnička (Camelina), jednoletá, půl metru vysoká, křížokvětá, plevelovitá bylina se žlutými květy, ze kterých dospívají vejčité nebo hruškovité vícesemenné šešulky. — L. smrdutá (C. alyssum, foetida), plevel ve lnu s květem bledežlutým. — L. maloplodá (C. microcarpa), s listy srstnatými, všude hojná. — L. setá (C. sativa) se sytě žlutým květem obilní plevel.

Lnovité (Linaceae) tvoří samostatnou čeleď bylin kakostovitých. Mají jednoduché, celokrajné, bezpalisté listy, pravidelný květ a vícepouzdrou tobolku. Dva rody: len a stozrník. — Len (Linum) má květ pětičetný, s vytrvalým kalichem, pětiplátečnou korunu, tobolku pětipouzdrou. L. luční (L. cartharicum), dvouletý, vidlanovitě větvený s bílým květem, na lukách obecný. L. žlutý (L. flavum), vytrvalý, u nás vzácný. L. srstnatý (L. hirsutum) s velikým modrým květem na jižní Moravě. L. setý (L. usitatissimum), jednoletý, s jedinou lodyhou a modrým květem. Původem z Orientu, nejstarší textilní kulturní rostlina vypěstovaná ze lnu úzkolistého (L. angustifolium) již v dobách předhistorických. Zavedením bavlny soustředilo se pěstování l. v krajinách severnějších, hlavně v Estonsku, na Litvě a sev. Irsku. U nás plocha věnovaná lnu zabírá pouze 0.42% veškeré naší orné půdy a připadá na nás 2.09% vlákna lněného a 0.26% semene z celkové světové sklizně. Pěstuje se u nás jen na 22.000 ha a z ha sklízí se průměrně 3.8 q semene a 5.8 q vlákna. V době, kdy žloutne lodyha, vytrhá se, postaví do kopek a nechá se doschnouti. Potom se drhne, močí n. rosí 2—8 týdnů na poli. Umočený tře se na sudlici, vochluje (češe) a získává se vlákno lněné 50—90 cm dlouhé a odpadek (pazdeří). Na vlákno pěstuje se vysoký, nevětvený, chudokvětý mlatec nebo slepák (L. vulgare) na semínko nízký, větvitý, bohatě kvetoucí l. hledivý čili roučí (L. crepitans). Semínko l. obsahuje 30—40% lněného oleje. L. ozimý (L. perenne) velmi pořídku rostoucí u Mělníka a l. rakouský (L. austriacum) na travnat. kopcích, vzácný. — Stozrník (Radiola) má bohatě větvenou lodyhu, drobné četné kvítky se 4 bílými plátky, 4 tyčinky. L. lnovitý (R. linoides) u nás porůznu, na písečnatých vlhkých místech. L. velkokvětý (R. grandiflorum), alžírský druh, pěstuje se u nás v zahradách pro krásné svítivě červené květy.

Load, angl. míra: u obilí = 2907.813 l; u mouky, piva, mýdla, dehtu a smoly = 12 barrelům; u soli = 18 barrelům; u vlny = 30 hundredweights; u herinků = 12 barrelům po 1200 kusech; u stavebního dřeva pro lodi = 1·1326 m³.

Loanda (Saõ Paulo de L. [saunpaulu-]), hl. m. port. kolonie Angola na záp. pobřeží Afriky, (1915) 20.000 ob.

Loango, krajina na západ. pobřeží Afriky. Berlínskou konferencí (r. 1885) a pozdějšími smlouvami (r. 1901, 1903) bylo toto území rozděleno mezi Francii, Belgickým Kongem a Portugalskem. Pobřeží jest většinou nízké a bažinaté, do vnitra země zvedá se terasovitě v pohoří. Domorodým obyvatelstvem jsou Bavili a vysocí, hnědočervení Bafioti (kmen bantuský). L. vyváží kaučuk, kopál, palmový olej a palmová jádra z pralesů, sahajících až k moři. — Přístavní místo L., dříve město s asi 15.000 ob., jest dosud hlavním přístavem franc. části.

Loasa Adans, rostlinný rod z čeledi loasovitých (Loasaceae), byliny n. polokeře, většinou s pichlavými žahavkami, s listy vstřícnými n. střídavými a většinou žlutými květy. 90 jihoamer. druhů.

Loasaceae, rostlinná čeleď řádu stěnosemenných (Parietales) s asi 250 druhy, jihoamerické byliny, zřídka keře, význačné štětinovitými chlupy, hákovitými neb žahavými.

Lobačevskij Nikolaj Ivanovič (1793—1856), rus. matematik. Vypracoval geometrii, která nepředpokládá Euklidův axiom rovnoběžných přímek, a podle níž součet úhlů v trojúhelníku jest menší dvou pravých.

Lobanov-Rostovskij Alekšej Borisovič (1825—1896), rus. diplomat a vyslanec.

Lobaria Hoffm., rod lišejníků, s velkou, listu podobnou stélkou, asi 150 druhů, nejvíce na kůře stromů v teplejších zemích. Ve stř. Evropě jen L. pulmonaria Hoffm. (laločník plicní).

Lobarzewski Hijacint (1815—1862), prof. botaniky na univ. ve Lvově.

Lobatae, ♀, žebernatky.

Lobau, hr. de, Georges Mouton (1770—1838), fr. maršál, jeden z vynikajících generálů Napoléonových, od 1805 jeho pobočník; vyznamenal se statečností 1809 u Asper a v bojích u ostrova Lobau, podle něhož obdržel hraběcí titul. U Waterloo zajat; od 1818 ve službách Bourbonů. Napoléon o něm říkal: Mon Mouton est un lion, t. j. pod jménem Mouton (ovce) se skrývá lev.

Lobau, ostrov v Dunaji, vých. od Vídně, 13 km².

Löbau, saské m. u Budyšína, 12.635 ob.

Lobbes, m. v Belgii, 3464 ob.; trosky slavného opatství L. (z VIII. stol.).

Lobe Johann Christian (1797—1881), něm. skladatel, hudeb. spisovatel.

Löbe Paul (* 1875), něm. politik, 1920 president říšského sněmu, předseda výboru pro připojení Rakouska.

Lobeck Christian August (1781—1860), něm. klasický filolog.

Lobeč, o. v Č., okr. Mnich. Hradiště, 370 č. ob. Pivovar z r. 1654.

Lobelia L., rod rostlin z řádu zvonkokvětých (Campanulinae), byliny n. polokeře se střídavými listy, s jednotlivými květy úžlabními, tvořícími často konečné hrozny a s tobolkou o 2 chlopních. Skoro 200 daleko rozšířených druhů. L. inflata L. (chylan nafouklý); obsahuje alkaloid lobelin a ostrou látku lobelacrin. L. erinus L. s modrými květy, z Kapska. Ve střed. Evropě je domovem pouze L. dortmanna L., vodní rostlina v bažinatých jezerech.

Lobendava (Lobendau), o. v Č., okr. Šluknov, 1505 ob. (13 č.).

z Lobkovic, starý český rod, r. 1440 rozdělil se ve dvě větve, hasištejnskou a popelskou. Tato rozpadla se v pošlost bílinskou, která vymřela r. 1722, a chlumeckou, od r. 1623 knížata, od r. 1807 vévodové z Roudnice a knížata z Lobkovic. 1. August Longin, vévoda (1797—1842), r. 1826 stal se guvernérem Haliče, r. 1834 presidentem mincovnictví a hornictví. — 2. Bohuslav, z větve hasištejnské (1460—1510), byl činný jako hum. básník a spisov. a měl slavnou knihovnu. Výbor jeho spisů vydal K. Vinařický r. 1836. Lit.: J. Truhlář, Humanismus (1894). — 3. Jan, z větve hasištejnské (1450—1517), napsal Putování do Palestiny (1493, vyd. F. Maleček, 1906), Zpráva a naučení synu Jaroslavovi o tom, co činiti a čeho nechati (1504, nově 1876). — 4. Jan Jiří Kristian, kníže (1686—1755), rak. generál, r. 1732 stal se guvernérem Sicilie, r. 1739 generálním guvernérem Sedmihradska, ve válce o dědicví rakouského trůnu r. 1742 obklíčil v Praze Belle-Isle, avšak tento přesto unikl. — 5. Jiří, vévoda (1835—1908), rak. politik, byl smýšlení česko-feudálního, r. 1871 pod Hohenwartem stal se vrchním zem. maršálkem Čech. — 6. Václav Eusebius, kníže (1609—1677), ministr Leopolda I., z větve chlumecké, bojoval v třicetileté válce, r. 1652 stal se předsedou dvorní válečné rady, r. 1674 upadl v nemilost.

Lobkowicz Bedřich, JUDr. (1881—1923), předseda Svazu čsl. velkostatkářů, býv. dědičný člen panské sněm. rak., znam. zeměd. odborník. Stál vždy po boku č. lid. posl. a hájil všude práva č. národa.

Lobkowicz Ferdinand (1850—1926), posl. zemský maršálek král. Českého, předseda Zemědělské rady pro Čechy a vynik. člen č. histor. šlechty. Representant našeho vinařství.

Lobkowicz Leopold, JUDr. (* 1888), předseda Svazu čsl. velkostatkářů, velkostatkář v D. Beřkovicích a č. hospod. pracovník.

Lobkovice, o. v Č., okr. Brandýs n. L., 476 č. ob. Zámek, tov. karbidu. Kdysi majetek Jana Měchury, tchána Frant. Palackého, který tu r. 1876 pohřben.

Lobmajer Antun, Dr. (1844—1906), lékař v Záhřebě, od r. 1877 prof. babictví a řed. porodnice, autor knih a rozprav o hygieně, chirurgii, gynaekologii.

Lob Nor, bažinaté jezero ve vnitřní Asii mezi Gobi a Taklamakan, 815 m n. m., 2500 km², 1 m hluboké, vzniklé rozlitím Tarimu při jeho ústí do Čerčendarje.

Andrej Loboda.

Loboda Andrij (1817—1931), ukraj. učenec, člen Všeukrajinské akad. věd na stolici etnografie. Hlav. práce: Russkija byliny o svatovstvje.

Loboda Marcín, ps. Lud. Rieznera.

Lobodice, o. na Mor., okr. Přerov, 868 č. ob.

Lobositz, Lovosice, město v Čechách.

Lobsien Wilhelm (* 1872), něm. spisovatel, básník a novelista.

Lobulární pneumonie, zánět plic.

Lobulus (lat.), lalůček, zvl. plicní; l. auricularis, lalůček ušní.

Lobus (novolat.), v rostlinopise a živočichopise tolik co lalok; totéž v anat., na př. lalok plicní, jaterní, mozkový.

Lobzy (Lobs), o. v Č., okr. Falknov n. O., 381 n. ob.

Lobzy, o. v Č., slouč. s m. Plzní, 5468 č. ob.

Locarno, m. a lázně ve švýc. kantonu tessinském, (1920) 5541 ob., v poloze chráněné před větry, u Lago Maggiore, má subtropickou květenu, čilý obchod. O locarnské konferenci (5.—16. X. 1925) a o smlouvě (podepsané 1. XII. 1925) evropské konference.

Locarnská politika, mezinárodní politika, zaved. konferencí v Locarnu 1925, založená na vzájemném dorozumění a vyrovnání, zastupována hlavně třemi zahran. ministry: Chamberlainem (Anglie), Briandem (Francie) a Stresemannem (Německo).

Locatio (lat.), pronajmutí, propachtování; l. operarum, služební smlouva; l. operis, pracovní smlouva; locatarius, nájemce.

Loci communes (lat.), v reformátorské teologii zevšeobecnělý výraz pro základní nauky křesťanské dogmatiky.

Locika, ♌ Lactuca L.

Locke John (1632—1704), angl. filosof. R. 1666 seznámil se s ministrem lordem ze Shaftesbury (♌) a žil pak r. 1667—75 jako jeho lékař a přítel v jeho domě. Zde začal pracovati na svém hlavním filosofickém spisu An Essay Concerning Human Understand Ding (1690). Když jeho ochránce upadl v nemilost, zdržoval se r. 1675—79 ve Francii, r. 1678 byl povolán zpět do Anglie, byl však nucen po pronásledování a smrti lorda ze Shaftesbury uprchnouti do Holandska, odkudž se vrátil zpět do Anglie až po pádu Jakuba II. — Anonymně uveřejnil r. 1689 latinsky psaný spis Epistola do tolerantia, po němž dva další toleranční spisy následovaly r. 1690 a 1692, další a poslední, neukončený, vyšel r. 1706 v Posthumous Works. Svými spisy Two Treatises of Governement (1690) a The Reasonableness of Christianity (1695) stal se vůdcem politického a náboženského liberalismu. Jeho Some Thoughts concerning Education (1693) působily silně na Rousseaua. Jeho sebrané spisy vydal biskup Edm. Law r. 1777, St. John pod názvem Philosophical Works r. 1854 (2 sv.). L. jest zakladatelem kritické noetiky. Bojuje proti v době Platonově vzniklé a zvláště u scholastiků často se vyskytující nauce o vrozených představách. Dokazuje, že v lidském mozku hotových představ není, avšak tento vyznačuje se schopností nabýti časem různých představ a poznatků. Lidská duše po narození jest nepopsanou tabulí (tabula rasa), teprve zkušenost naplňuje ji představami. Vznikají jednak z počitků (sensations), jednak úvahou (reflexions). Poslední vznikají rozdělováním a spojováním, pamětí a pozorností, rozlišováním, srovnáváním a abstrakcí. Objektivní poznání vnějšího světa vzniká tím způsobem, že od prvotních vlastností (kvalit) těles rozlišujeme vlastnosti druhotné, t. j. ony, které vznikají teprve ze smyslových počitků a nejsou tedy skutečnými vlastnostmi těles. K vlastnostem druhotným (secondary qualities) patří barva, vůně atd., k vlastnostem prvotním (primary qualities) velikost, tvar, pevnost, klid, pohyb, počet atd. Tyto poslední vlastnosti dají se objektivně poznati a měřiti, musí však příslušeti určité látce, jejíž podstata zůstává nám utajenou. Podobně je tomu s nositelem našich myšlenkových pochodů; t. zv. duše ve své podstatě je nám něčím zcela neznámým. Tyto názory staly se základem moderní noetiky. — Empiristou je Locke též v etice. Zkušenost učí, že jednání člověka ve svých následcích slouží mu buď k užitku, anebo ke škodě, vede ho buď k štěstí, anebo k neštěstí. V této přirozené souvislosti lidského jednání a jeho následků projevuje se přírodní a božský zákon, jakož i účel občanského práva a veřejného mínění. Pravé náboženství, které se opírá jedině o víru, má proto nárok na ochranu se strany státu. L. zasazoval se o svrchovanost lidu a o konstituční vládu, jejímž hlavním úkolem má býti výchova lidu. Jelikož veškeré vzdělání pochází ze zkušenosti, úkolem výchovy jest poskytovati dítěti dostatek příležitosti k nabývání zkušeností.

Locke William John (* 1863), angl. spisovatel.

Lockport, m. v severoamer. státu New York, 21.676 ob.

Lockroy Edouard (1840—1913), fr. politik, poslanec a ministr, předs. sněmovny.

Lockyer Sir Joseph Norman (1836—1920), angl. astronom.

Loco (lat.), na místě, místo; l. citato (zkr. l. c.) a l. laudato (l. l.), na uvedeném místě (knihy); l. sigilli (zkr. l. s.), místo pečeti (na opisech úředních listin).

Locrum (ital. Lacroma), dalm. ostrov u Dubrovníku, 1 km² veliký, má klášter z r. 1193. Patřil císaři mexickému Maximiliánovi, nyní patří Dominikánům.

Löcse, ♌ Levoča, m. na Slov.

Locus (lat.; množné číslo: loca, pro místa v knihách loci), místo; l. communis (Loci communes) obecné místo; l. a quo — místo, kde urč. osoba bydlí; l. ad quem — místo, kde dlužno pohledávku zaplatiti; l. regit actum (místo řídí jednání, t. j. pro jednání nějaké jest důležito, kde se koná) — právní pořekadlo učící, že pro právní platnost jednání postačí, naplní-li se předpisy a zákony v místě jednání obvyklé.

Locusta, ♌ kobylky; v rostlinopise tolik, co travní klásek (♌ trávy).

Lóczy Lajos (1849—1920), maď. zeměpisec a cestovatel.

Ločenice, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 745 č. ob.

Ločidlo, ♌ Ferula.

Loď (Schiff, navire, vaisseau; ship), větší plavidlo k dopravě osob a zboží. Rozeznáváme podle velikosti 1.: lodici, člun, prám, pramici, kocábku a j. Plachetní l. sluje též koráb, parní l. par-

ník (Q$_3$). Podle účelu je l. válečná, obchodní neb zábavní (jachta, sportovní člun a p.); podle vodstva vnitrozemská, pobřežní, námořní (širomořská); podle svého pohonu veslová, na odraz (bidlem), plachetní, parní, motorová, rotorová (Q$_3$) nebo bez vlastního pohonu (vlek). Jsou též lodi plachetní s pomocným strojem n. motorem (hl. zábavní a obchodní). Parní l. je pohybována buď šroubem (vrtulí) n. koly n. turbinou (Q$_3$); stroje jsou buď pístové n. turbinové; motorová l. má spalovací motory; neobvyklý je hydromotor (odstrk proudem vody. — Dějiny l. jsou velmi staré; nalézáme již v kamenné a bronzové době malé čluny, hnané vesly n. lopatami. V Evropě jsou nejstarší památky v Egejském moři (na ostrovech Kykladách); l. měly 1—3 stěžně a krytou kabinu na zádi, často též kloun (Q$_3$) V Asii (Mesopotamii) bylo již v V. tisíciletí př. Kr. velmi vyvinuté plavectví v říších assyrské a babylonské; l. ty byly obchodní, široké a krátké. V Eg. nalézáme již v II. tisíciletí př. Kr. dlouhé a úzké l., hnané vesly (30 i více) se stěžněm a ráhnovou plachtou. Kormidla těchto lodí byla po bocích na zádi (1—2). Foinické l. a podle nich řecké (od 1000 př. Kr.) byly vysoké, se zádí vějířovitě rozšířenou; v dobách historických mají 1—3 řady vesel (Q$_4$ triéra). Karthaginské l. se vyvinuly z foinických a řeckých; měly až 5 řad vesel (Q$_3$ pentéra); podle nich stavěli Římané svoje triremy a kvinkviremy. Rychlost při pohonu vesly byla asi 5 uzlů (9300 m/hod.). V době železné se vyskytují již železné lodní vazy, ozdobené na přídi zvířecí hlavou. Normální l. starov. měly 50—200 t; ale vyskytovaly se i l. o několika tisících t (Hiero Syrakúzský). Římané v době císařské používali na moři lehčích a obratnějších lodí, zv. liburny (Q$_3$). Od V. do X. st. po Kr. nejvíce vynikaly l. byzantské, zv. dromony s dvěma etážemi vesel, dvěma stěžni s latinskými (trojúhelníkovými) plachtami a krytými palubními nástavbami pro mužstvo (asi 300 mužů). Lodi byly opatřeny klounem a jakousi věží s ohňomety (sifony), chrlícími v boji řecký oheň (Q$_3$). Z lodí těch se vyvinuly střdv. galeje (zejména v Benátkách), které měly však jen jednu etáži vesel, zato několik osob u jednoho vesla (galejní otroci). Též galeje měly po 1—2 stožárech a bodec (kloun) na přídi, jehož účinek od XV. stol. zesilován dělostřelectvem, umístěným na předním kastelu. Kdežto ve Středozem. moři se zejména za křižování používalo hojně plachet, byly l. severních moří zprvu jen veslové; teprve v Bretagni vznikly l. bez vesel. Vikingské l. (Q$_3$) měly jednu etáži vesel a zpravidla jeden stěžeň; jejich přední vaz má rovněž podobu zvířecí hlavy. V pozdější době se plachtoví stále víc uplatňuje a vznikají typy: nef (nave) ve XII.—XIII. stol. se dvěma stěžni, opatřenými již čtyřhrannými rahnovými plachtami, karavela, l. s vysokým bokem a kastely na přídi i zádi, se třemi stěžni a kormidlem již na zadním vazu; jí podobná na sev. slula kogge. Vedle toho se v XVI. st. na středomoří ještě hojně používalo galeas, l podobných dromonům, s vysokým bokem, 30—50 vesly v jedné etáži po každém boku a třemi stožáry s latinskými plachtami. V téže době vznikly na Atlantickém oceáně a v sev. mořích karaky, vysoké l. o několika palubách a zvýšenými kastely, 4 stěžni (2 zadní s latin. plachtami) a čelenem; měly až 500 t a 20—30 děl. V XVII. st. byly provedeny hl. změny v plachtoví; vznikly typy trojstěžňové l. s plnými plachtami na všech stěžních, čeleň se stával vždy vodorovnějším a nositelem výztuhy přídního stěžně. L. byly o několika etážích (palubách), jež každá nesla děla v kryté baterii; mimo to byly lehčí kusy na svrchní palubě. Vedle toho se vytvořila rychlá loď pro zámořský obchod s Vých. Indií, předchůdce pozdějšího kliperu (Q$_3$). V XVIII. st. se ustálilo třídění vál. l. na řadové, schopné boje v řadě (linii) bitevního šiku, fregaty a korvety, odpovídající nynějším křižákům, vesměs o 3 stěžních; jako dvojstěžňové lodi byly briggy, škunery, jednostěžňové kutry, jichž se používalo více k službě pobřežní. Všecky tyto lodi byly stavěny ze dřeva; železa ponejprve použito jako stavebního materiálu v Anglii (1787), ale stavba železných l. se rozšířila teprve v polovici XIX. st. jako následek lepších metod ve válcování kovů. Brzy poté se začaly dělati i l. ocelové. V době té kombinována též kovová kostra se dřevěným obkladem (l. kompositní). Od konce let 70. nabývá vrchu jen ocelová stavba; lodi křižující v tropických končinách mívají měděný povlak dna na dřevěném podkladě, ježto se na mědi neusazují mořští živočichové. Jako pohon se dosud nejlépe osvědčil lodní šroub, rychloparníky (od 18 uzlů rychlosti) mají 2 i více šroubů. Parní stroj se nyní zhusta nahrazuje spalovacím motorem, ač obyčejné topení uhlím má svoje výhody, ježto uhelné stanice jsou rozšířeny po celém světě. Topení olejem se zavádí hl. u l. válec-

ných a zábavních (je čistší). Kotle s vodními trubkami v letech 90. značně zvýšily rychlost; též turbinové stroje dosahují větších maximálních rychlostí než pístové. Rychloparníky měly již před válkou oceánskou rychlost až 26—28 uzlů; větší se nevyplácí. Velikost obchodních (osobních) l. vzrostla až přes 56.000 t. Plachetní l. obchodní se dosud staví do velikosti 3000—4000 t, s 3—5 stěžni, obyčejně s pomocným motorem n. strojem; hodí se lépe pro dopravu zboží, jež nesnáší velkých otřesů, a pohon je lacinější. — Stavba l. hledí jednak k pevnosti konstrukce a stabilitě, jež dávají plovací schopnost l., jednak k rychlosti a obratlivosti, jejichž výsledkem je navigační schopnost l., jednak ke skladnosti a obyvatelnosti l. Každá konstrukce l. jest kompromisem mezi vlastnostmi začasto si odporujícími nebo se vzájemně podmiňujícími, kteréžto jsou: déplacement (váha lodi), stabilita, vnor, užitné zatížení, rychlost a event. pohodlí pro cestující. Váha lodi se vypočítává ze základních rozměrů: délky, šířky a vnoru, násobených určitým koeficientem plnosti (Völligkeitsgrad); forma se stanoví podle zkušenosti nebo podle pokusů konaných s vlečnými modely (parafinovými) v t. zv. hydrologických zkušebnách (angl. experimental tanks), zřízených jako laboratoře při stolicích lodního inženýrství na některých vysokých školách. Konstrukce l. se provádí podle plánu narýsovaného v přirozené velikosti na podlahu (Mallboden) kreslicího sálu arsenálu n. loděnice, jehož hlavní části jsou: nárys, vodorys a bokorys (Aufriss, Sentenriss, Spantenriss), dané v různých výškách n. vzdálenostech od tří na sobě kolmých rovin, procházejících středem lodi (jejich řezy s rovinami slují vodorysky, žebrorysky a bokorysky, jež nutno narýsovati). Rozdělení a zařízení l. v různých etážích ukazují t. zv. palubní plány. Část lodi pod vodou sluje živá (lebendes Werk), část nad vodou mrtvá (totes Werk). Při stavbě námořní l. se nejprve položí kýl (páteř), plný to n. vybraný (u ocel. stavby) podélník, je-li třeba, zmontovaný i z desek, jenž udává délku lodi. K němu se napředu připojí přední vaz (Vordersteven), na zádi zadní vaz (Achtersteven), jenž u parníků mívá otvor pro hřídel a tvoří s kormidelním vazem jediný rám. K páteři se po bocích připojují žebra (Spanten); nad spojení žeber se klade vnitřní kýl (srubnice, Kielschwein). Žebra podoby L n. Z mají nad páteří železné podkladnice (Bodenwrangen) a vyztužena jsou mezi kýlem a boky postranními páteřnicemi (Seitenkielschweine). Na žebra se nýtuje dno (Bodenbeplattung), které na bocích přechází v boční obložení (äußere Beplattung), dříve vesměs ze dřeva (plaňky), nyní z ocele. Jednotlivé paluby jsou neseny palubními příčníky (Deckbalken), opřenými jednak o žebra, jednak o palubní sloupky, vzpěry, ve středu lodi (Deckstreben). U velkých lodí se obkládá nejen vnější kraj žeber (Außenhaut), nýbrž i vnitřní (Innenhaut); tím vzniká na bocích dvojitá lodní stěna a dole dvojité dno (Doppelboden); obé jsou žebry rozděl. na příhrady a tvoří množství nepropustných komor (Zellen), které zvyšují bezpečnost l. při proražení vnějšího obalu. Další ochranou, jakož i výztuhou lodi jsou přepážky podélné a příčné (Längs- u. Querschotte), jimiž je l. dělena na nepropustné oddíly, spojené dvířky, jež se dají hermeticky uzavříti. Dno na vnitřním kraji žeber je opatřeno podlážkou (Wegerung), aby zásoby a zboží neležely ve vodě, která se sbírá ve stoce (Sood). Vnitřek lodi je dělen na několik poschodí, palub (Deck), opatřených podlahou (Oberdeckplanken, Zwischendeckplanken atd.); jejich spojení zprostředkují průlazy palubní (Luken), opatřené světlíky a schody neb žebříky; spojení vrchní paluby s mořem padací schody (Fallreep). Ochranou proti pádu s paluby je pažení zv. obrubnice (Reeling), která u starších lodí byla zároveň skladištěm plachtoví a visutých rohoží (Hamacks) pro mužstvo. U moderních l. její místo zastupuje zábradlí. Na palubě jsou různé pomůcky k upevnění provazců, lan, kotevních řetězů a j. (pacholata, průvlačnice, rohatinky). Předek vrchní paluby sluje, je-li kryt, přední kastel (Back); je obyčejně zařízen jako kotec k ubytování mužstva; místo mezi předním a hlavním stěžněm, kde jsou uloženy veliké záchranné čluny, se nazývá střed (Kuhl), malé čluny visí v davitech (jeřábech) po boku, aby mohly býti ihned spuštěny. Osobní parníky mají čluny jen v davitech. Od hlavního stěžně nazpátek se táhne záď (Heck), končící kormou (Stern), na níž bývá zadní kastel (Achterkastell, Hütte), upravený v kabiny důstojníků a kajutu pro kapitána (admirála). U plachetních l bývají pro mužstvo též zvl. palubní nástavby (Logis). Na přídi (u starších l. na zádi) se nalézá velitelský most, zvýšený nad vrchní palubu, obsahující vše potřebné k řízení l. (kompas, kormidelní kolo, strojový telegraf, mluvicí trubky atd.); u válečných l. bývá takových velitelských stanovišť několik. Velké l.

mají množství pomocných strojů a zařízení, sloužících jednak k řízení, jednak k bezpečnosti l., jako jsou pumpy, hasicí přístroje, naviječe lan a kabelů, přístroje na výrobu pitné vody, ventilátory, chladicí stroje atd. K pohánění jich jsou jednak pomocné parní stroje a motory, jednak dynama a hydraulické stroje. Všecky téměř l. jsou dnes opatřeny též radiotelegrafii. — Literatura: Arenhold: Die historische Entwicklung der Schiffstypen vom römischen Kriegsschiff bis zur Gegenwart (1891). E. Keble Chatterton: Ships and their ways of other days (1906); týž: The Sailing ship (1909); Hagedorn: Entwickelung der ältesten Schiffstypen (1914), Meville: Die Handelsmarine (1925).

Loď válečná (Kriegsschiff; bâtiment de guerre; warskip, man-of-war), každá l., podléhající váleč. námořnictvu (neb armádě), nechť slouží účelům kterýmkoliv, mimo lodi sanitní, jež jsou pod ochranou Červeného kříže (O). Používá se jich buď k účelům bojovým (O bitevní lodi, křižáky, torpedovky, ponorky), neb služebním (ubytování, hlídací služba, vyměřování a pozorování atd.). Vedle toho jsou lodi speciální, pomocné, k dovozu zásob, opravám, cvičením, kladení a lovu min (O) atd. První v. l. byly veslové, jež byly sice velmi obratlivé a nezávislé na počasí, ale ne dosti odolné a vytrvalé, ježto lidská síla je omezena. Teprve vývoj plachtoví (O) umožnil sestrojiti l., které se nevyčerpaly delším křižováním a hodily se tedy pro všecky druhy válčení, nejen při pobřeží (dlouhé blokády a pod.), nýbrž i k stíhání nepřítele na širých mořích. Těmi teprve bylo lze dosáhnouti nadvlády na moři (O), první to podmínky námořního panství ve válce. Vynález parního stroje zvýšil sice nezávislost l. na lidské síle a atmosférických podmínkách, ale omezil její křižovací schopnost nutností, nabírat občas pohonné hmoty, které nejsou vždy k disposici. V. l. starších dob O: řadová loď, fregata, korveta, dělová lodice. Menší dělové čluny při pobřeží byly dlouho (až do XIX. st.) též veslové (zejm. v sev. vodách). Každá v. l. bývá ozbrojena; dříve l. sama byla zbraní (O kloun), aneb se bojovalo muž proti muži, když se lodi srazily (k tomu římské padací můstky, corvi) a mužstvo zlezlo nepřátelskou loď. Od vynálezu děla stalo se toto hl. zbraní v. l. a pojistilo jí možnost rozhodnouti boj na dálku větší obratností střeleckou a manévrovací (O taktika námořní). Vedle děla je důležitou zbraní od 80. let min. st. též torpedo (O). Od r. 1855 se počínají v. l. chrániti pancířem z oceli proti účinku střel (první t. zv. plovoucí baterie v Krymské válce); od 1860 se brnění obecně rozšiřuje a chrání se jím aspoň důležité (vitální) části l., potřebné pro boj a pohyb (děla, stroje, střelivo atd.). Bližší O pancířová l., dreadnought, torpedová l., mina námořní a též loď.

Lodejnoje Pole, m. v Rusku, 7243. Petr Veliký založil zde 1702 loděnice.

Loden, O tkaniva.

Loděnice, ms. v Č., okr. Hořovice, 1505 č. ob. Železná ruda, továrna staviva.

Loděnice (Lodenitz), o. na Mor., okr. Mikulov, 841 ob. (322 č.).

Loděnice (Lodnitz), o. ve Slezsku, okr. Opava, 529 ob. (355 č.).

Loděnice (Werft; chantier; shipbuilding Yard), místo, na němž se staví lodi. Je pravidlem na pobřeží a opatřena různými dílnami, skladišti potřebného materiálu, stroji na zdvihání a dopravu těžkých součástí, kancelářemi, rýsovnami atd. Loď se staví buď na spoušti (Stapel), celkovém to zařízení, na něž se předem položí páteř (kýl); je opatřena nakloněnou lihou (Helling), silnými to trámy s jazykem, t. j. kluznicemi, po nichž se postavená loď spouští do vody; aneb lze celou loď stavěti v doku (O), odkud po naplnění doku vodou je vyvlečena do volné vody. Drobnější části a vnitřní zařízení lodi se staví až je loď ve vodě. O loď.

Lodhéřov (Riegerschlag), o. v Č., okr. Jindř. Hradec, 889 ob. (69 č.).

Loděnka, O Nautilus.

Lodge Sir Oliver Joseph (* 1851), angl. filosof, prof. univ. v Liverpoolu.

Lodgman-Auen Rudolf, JUDr. (* 1877), vůdce německých nacionálů v Čsl.

Lodi, m. v ital. prov. Milán, 23.390 ob.

Lodice (Fahrzeug; bateau; vessel), menší loď; používá se hl. u dělové l., torpedové l. a j. válečných lodích menší tonáže.

Lodín, o. v Č., okr. Kr. Hradec, 532 č. ob.

Lodivoda, námořník, jenž přejímá vedení cizích lodí v nebezpeč., jemu dokonale známých vodách.

Lodl Jan (1813—1892), řed. škol v Rokycanech a pedagogický spisovatel.

Lodní certifikát, písemné potvrzení o národnosti lodi a o jejím vlajkovém právu, které podle zák. č. 326/1920 vydává u nás Čsl. plavební úřad. V l. c. jest vyznačeno jméno lodi, její druh, oblast plavby, místo a čas stavby, rozeznávací signál, domovský přístav, předmět plavebního podniku, firma nebo jméno loďařovo a podmínky čsl. národnosti (vlastníkem musí býti nejméně ze

dvou třetin čsl. státní občané n. tuzemské právn. osoby). K tomu přistupují ještě tyto údaje: obvyklý počet mužstva, jméno a rodná data kapitána, prvního důstojníka a prvního strojmistra.

Lodní papíry, ⚲ lodní certifikát.

Lodní rejstřík, též l. r. námořní = veřejná kniha, obsahující soupis námoř. plavidel. V ČSR. vede jej krajský obch. soud v Praze (zák. č. 316/1920) a to jednak pro lodi již dostavěné, jednak pro lodi jsoucí teprve ve stavbě. Do l. r. se zapisují podrobné údaje o lodi, vyznačuje se právo vlastnické, uvede se, jaká práva — zvl. práva užívací — si vyhradil k lodi stát, a posléze se uvedou zástavní práva (hypotéky) věřitelů.

Lodno, o. na Slov., okr. Kys. N. Mesto, 716 čs. ob.

Lodoicea Labill., dupník, rod z čeledi palem s jediným druhem L. seychellarum Labill., d. sešelský, rostousí jen na dvou malých ostrovech Seychelských, 25—28 m vys., koruna z vějířovitých listů, 3—3.75 m šir., 6 i 9 m dl. Housenkovitý červenavý květ je až 1 m dlouhý. Samičí květy poskytují 4—11 ořechů.

Lodomerie, lat. jm. knížetství (ve XIII. stol.) Vladiměřského na Volyňsku.

Lodoreker Petr, benedikt. opat a spisovatel v Praze kol 1600.

Loďový most (Schiffsbrücke; pont de bateaux; floating bridge), most na plovoucích podporách zv. obyčejně pontony (⚲); z nouze i na jiných plavidlech. Má mostovku dřevěnou neb ocelovou a musí býti upevněn jednak na břehu k základnímu prahu, jednak na vodě kotevními řetězy. Ježto m. stoupá neb klesá s hladinou vodní, je třeba upínací řetězy prodlužovati neb zkracovati podle potřeby. Jedna část m., zpravidla celé soulodí, bývá zařízeno tak, aby se mohlo vypojiti a obrátit stranou, čímž vzniká propust, jíž mohou plavidla proplouvati. Jdou-li ledy, musí **býti celý m. odstraněn, aby neutrpěl.** L. m. se užívá hl. jako mostu výpomocného a válečného; jako m. permanentní není dost hospodárný. Čsl. arm. má soustavu Biragovu a Herbertovu, pro menší neb větší únosnost. Součásti se dopravují na mostových vozech.

Loďstvo, soubor všech lodí válečných (loďstvo válečné) a obchodních (loďstvo obchodní n. dopravní), náležejících některému státu.

Lodyha, část rostlin (⚲).

Lodyha Dr., pseud. F. X. Harlasa.

Łodyński Marjan (* 1884), pol. historik a ředitel Ústř. voj. knihovny ve Varšavě. Sp.: Les bibliothèques militaires modernes (1926), Podręcznik bibljotekarski (1929).

Łódź, polské vojvodství, 19.034 km², 2,252.769 ob. Hl. m. L., 565.212 ob. (1926). L. je středem polské textilní industrie a vzdělávac. ústavů. — Za svět. vál. se konala v okolí L. bitva, jež rozhodla tažení r. 1914 v neprospěch Rusů. Něm. 9. arm. (Mackensen) ze skupiny Hindenburgovy obchvátila v druhé pol. listopadu II. rus. armádu (gen. Scheidemann) na j. od L. a hrozila ji úplně obklopiti. Vel. V. rus. arm. gen. Pleve manévroval však se svou armádou tak obratně, že zaskočil 1½ sboru něm. (gen. Scheffer a Litzmann) a dosáhnuv velitelství i nad II. arm., byl by připravil Němcům dokonalou porážku, kdyby I. rus. arm. (Rennenkampf) byla z okolí Łowicze včas dorazila k Strykowu a Gałkowku. To se však nestalo a Scheffer se probil 23. XI. směrem na Brzeziny a Glowno, vzav s sebou celou kořist (16.000 zajatých Rusů, 64 děl a 40 kulometů) Tím byla něm. fronta zase spravena a Rus. v dalších bojích zatlačeni do obrany; 6. XII. vyklidili Ł. a 15. XII. Łowicz a ustoupili na čáru Bzura—Rawka—Pilica, kde setrvali nečinně až do srpna 1915.

Loeb Jacques (1859—1924), amer. fysiolog, prof. v Chicagu; studoval tropismy u zvířat, srovnávací fysiologii mozku a fysickou působnost ionů.

Loebell Friedrich Wilhelm v. (* 1855), něm. státník, 1925 prosadil zvolení Hindenburga presidentem.

Loeben Otto Heinrich, hrabě (1786—1825), něm. básník.

Loerke Oskar (* 13. III. 1884), něm. básník a spisovatel.

Loesche Georg (* 22. VIII. 1855 v Berlíně), něm. protestant. teolog, 1887—1915 profesor v Berlíně. Sp.: Die böhm. Exulanten in Sachsen (1923).

Loeschner Joseph Wilhelm (1809—1888), prof. hist. lékařství na něm. universitě v Praze.

Loew z Erlsfeldu Johann Franz (1648—1725), prof. medic. na univ. v Praze.

Loewe Karl (1796—1869), něm. hud. skladatel, autor slavných písní a balad. Tvůrce nové písně, jejímiž znaky jsou výraznost motivů, epický tok linie a dramatičnost výrazu.

Loewenbein Richard (* 1894), něm. filmový režisér berlínských ateliérů.

Loewenberg Jakob (* 6. III. 1856), něm. básník, pedagogický spisovatel.

Loewy Maurice (1833—1907), franc. astronom, ředitel hvězdárny v Paříži.

Löffler-Radymno Leopold (1830—1908), polský hist. malíř v Krakově.

Lofin (trifenylglyoxalin), $C_{21}H_{16}N_2$, vzniká z benzaldehydu a ammoniaku, krystaluje v chomáčovitých agregátech, taje při 275°.

Lofodontní (řec., hřebenozubý) jsou u četných býložravých ssavců zuby třenovní, spojují-li se hrbolky korunky pomocí hřebenů v příčné lišty.

Lofoty a **Vesteraaly,** ostrovní skupina při pobřeží s.-z. Norska, sev. od polárního kruhu, 3610 km², 46.657 ob. Lofoty mají 1225 km² a 20.506 ob., leží jižněji. Tvoří je ostrovy: Oestvaagö, Vestvaagö, Gimsö, Flakstadö, Moskenesö, Värö, Rost, kdežto Vesteraaly tvoří ostrovy: Hadselö, Langö, Gritö, Andö a Hinnö. Ostrovy jsou bezestromé, hornaté s ledovci, mají však mírnou zimu, hojnost srážek. Hl. m. je Melbo, 912 ob. Obyvatelé živí se rybolovem.

Log (logg, logge), přístroj, jímž se měří rychlost lodi. Určí se podle stopek čas, který potřebuje dřevo na přídi lodi do vody hozené, aby se dostalo na záď lodi. Při rychlosti 5 mil tento způsob však selhává. Patentní l. měří rychlost samostatně pomocí počitadla. Při větších rychlostech používá se zvláštních propelerů, umístěných mimo palubu (Torbeslog). Přístroj jest umístěn pod hladinou vodní a uvádí v činnost ukazatele mil, který elektricky registruje počet ujetých mil na velitelském můstku.

Logaj Josef (1887—1922), kapitán ital. legií a spoluzakladatel čsl. legií v Italii, kdež vydával časopis V boj! Po návratu do vlasti založil týdeník Čsl. legionář.

Logan Mount, nejv. hora v kanadském teritoriu Yukon, 6050 m.

Logan Jacquelina (* 1902), amer. revuální hvězda Ziegfeld Follies, filmová herečka, předtím známá žurnalistka.

Loganiaceae (dopěrákovité), čeleď dvoudložných trop. rostlin, obsahující asi 550 druhů, z řádu Contortae, ponejvíce dřevnaté rostliny s listy vstřícnými n. přesleněnými a čtyř- n. pětičetnými květy a nálevkovitou korunou. L. obsahují z části prudce jedovaté alkaloidy (strychnin a brucin). Nejdůležitější druhy jsou Strychnos a Fagraea.

Logaritmická čára (logistická čára), rovinná křivka, která v pravoúhlých souřadnicích (↗ souřadnice) je analyticky určená rovnicí tvaru $y = \log x$ (↗ logaritmus). Logaritmická křivka protíná osu úseček ve vzdálenosti od počátku rovnající se jednotce délkové. Pro $x>1$ má y hodnotu kladnou, pro $x<1$ hodnotu zápornou. Pro $x<0$ y nemá reálné hodnoty. Pro $x=0$ je $y=-\infty$, pro $x=+\infty$ je $y=+\infty$. Tečna přirozené logaritmické čáry v průsečíku křivky s osou x svírá s kladným směrem osy x úhel 45°.

Logaritmická spirála (logaritmická závitnice), rovinná křivka, která v polárních souřadnicích (↗ souřadnice) je analyticky určena rovnicí tvaru:

$$r = a \cdot e^{\varphi},$$

kde a znamená libovolnou délku, e základ přirozených logaritmů.

Logaritmické cifry (medievalové cifry) v knihtiskařství cifry: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0, jichž se s oblibou používá pro logaritmické a astronomické tabulky, jelikož dají se velmi snadno rozlišovati.

Logaritmický papír, papír vyplněný souřadnou sítí, v níž úsečky (↗ souřadnice) jsou naneseny v mm a pořadnice (↗ souřadnice) v míře logaritmické (↗ logaritmus). Používá se ho ke kreslení křivek, u nichž pořadnice rostou s úsečkami řadou geometrickou. Tyto křivky stávají se na logaritmickém papíře přímkami, čímž jich kreslení a interpolace (↗) hodnot se velice zjednoduší. Logaritmického papíru používá se v technice k znázorňování počtu obrátek strojů, ve statistice ke grafickému znázorňování silně rostoucích hodnot.

Logaritmus (řec., poměrové číslo) čísla b vzhledem na logaritmický základ (basis) a je exponent (umocnitel), kterým nutno umocniti základ a, abychom dostali číslo b. Logaritmus čísla b vzhledem na základ a je řešením rovnice $b=a^{\beta}$, což píšeme: $\beta = \log_a b$, a uvedenou definici lze pak vyjádřiti rovnicí: $b=a^{\log_a b}$. Jako základu používá se kladných čísel, a rovněž lze stanoviti pouze logaritmy kladných čísel, které pro čísla větší než 1 jsou kladné, pro čísla menší než 1 záporné (↗ logaritmickou čáru). $\log_2 64=6$, jelikož $2.2.2.2.2.2=2^6=64$, $\log_{10} 1000=3$, protože $10^3=1000$. Praktické použití mají pouze logaritmy, jejichž základem je 10, logaritmy dekadické či obecné (Briggsovy), které se označují zpravidla jednoduše log bez udání základu. Další úvahy týkají se logaritmů dekadických. Zákl. pravidla pro logaritmy jsou: $\log (b \cdot c)=\log b+\log c$ a jako důsledek této rovnice: $\log b=k . \log b$. Platí zajisté, že

$$b \cdot c = 10^{\log b} \cdot 10^{\log c} = 10^{\log b+\log c},$$

z čehož $\log (b \cdot c)=\log b+\log c$. Pomocí logaritmů lze násobení provésti tedy sčítáním, dělení odečítáním, umocňování násobením a odmocňování dělením, je-li dána možnost nalézti pro každé číslo jeho logaritmus a pro každý logaritmus

jeno číslo (numerus). K tomuto účelu slouží logaritmické tabulky, které obsahují logaritmy čísel v přehledném pořádku. Logaritmy mocnin 10 lze přímo udati, jak vyplývá z tohoto schematu:

mocnina	10^{-3}	10^{-2}	10^{-1}	10^{0}	10^{1}	10^{2}	10^{3}
hodnota	0·001	0·01	0·1	1	10	100	1000
logaritmus	-3	-2	-1	0	1	2	3

Logaritmus každého čísla, které se skládá z 1, po které následuje m nul, rovná se tedy m; logaritmus čísla menšího než 1, které se skládá z 1, před kterou se nachází m nul (počítaje v to i nulu před desetinnou tečkou), rovná se —(m+1). Každé číslo, které není mocninou 10, lze násobením (n. dělením) vhodnou mocninou 10 proměniti v číslo ležící mezi 1 a 10, jehož logaritmus nachází se tedy mezi 0 a 1 a je podle toho pravým zlomkem, který, napsaný jako zlomek desetinný, má před desetinnou tečkou nulu. Logaritmus libovolného kladného čísla b skládá se ze dvou částí: 1. z kladného nebo záporného celého čísla (charakteristika logaritmu b), které se rovná exponentu mocniny 10, kterou nutno děliti dané číslo b, abychom dostali mezi 0 a 1 ležící číslo b′, a 2. z kladného desetinného zlomku, který před desetinnou tečkou má nulu, z logaritmu čísla b′. Za desetinnou tečkou stojící cifry tohoto desetinného čísla tvoří t. zv. mantissu logaritmu b a současně mantissy logaritmů všech čísel, které od b lze odvoditi násobením libovolnou mocninou 10; na př. mantissa logaritmu 514 je skupina cifer 71096, tedy logaritmus 514 je 2.71096, log 5.14 = 0.71096, log 0.00514 = 0.71096 — 3. Jelikož logaritmy čísel za desetinnou tečkou obsahují zpravidla nekonečný zlomek, proto logaritmické tabulky udávají přesně logaritmy čísel až na určité desetinné místo. Nejčastěji se používá tabulek čtyř-, pěti- a sedmimístných. Pomocí logaritmických tabulek lze též ke každému logaritmu nalézti jeho numerus, snadněji pomocí tabulek antilogaritmických. Mimo logaritmy čísel obsahují logaritmické tabulky velmi často též logaritmy trigonometrických funkcí ($\mathcal{O}_3$). Dříve používalo se většinou sedmimístných logaritmických tabulek též ve školách; jelikož se však ukázalo, že již tabulky čtyřmístné umožňují pro praktické účely dostatečně přesný výpočet, používá se dnes většinou tabulek čtyřmístných. Zatím co pro praktické výpočty přicházejí v úvahu pouze logaritmy dekadické, ve vyšší matematice logaritmem nějakého čísla rozumí se zpravidla logaritmus přirozený či hyperbolický, jichž základem je číslo e ($\mathcal{O}_4$ exponenciální funkce). Dekadický logaritmus kteréhokoliv čísla dostaneme, násobíme-li jeho přirozený logaritmus 0.4342945 dekadickým logaritmem čísla e; číslo toto nazývá se modulem dekadických logaritmů. Na základě známých hodnot log a a log b lze stanoviti

log (a + b) a log (a — b)

pomocí zvláštních logaritmických tabulek, které uveřejnil r. 1803 Ital Leonelli, avšak uvedl je ve známost až Gauss r. 1812, pročež nazývají se též Gaussovými logaritmy. Počítání pomocí logaritmů uvedl ve známost po prvé John Napier (Neper) r. 1614, podle něhož přirozené logaritmy nazývají se často též logaritmy Napierovými. Avšak již před Napierem počítal pomocí logaritmů Švýcar J. Bürgi. Briggs navrhl Napierovi r. 1615, aby za základ logaritmů zvolil čís. 10, pročež dekadické logaritmy nazývají se též Briggsovými. Původní, velmi namáhavý výpočet logaritmů byl později na základě počtu diferenciálního zavedením pohodlnějších vývojů řad velmi zjednodušen. Tabulky logaritmické vydal č. F. J. Studnička a M. Valouch.

Logau Friedrich (1604—1655), něm. básník epigramů, národně uvědomělý.

Loge, v nordické mytologii personifikace ohně.

Logement (fr.), obydlí; v pevnostní válce zařízení k obraně dobytých tvrzí, na průlomech atd., k jejich lehčímu udržení a k podpoře dalšího postupu.

Loggia, otevřený sál, hl. při italských palácích.

Logicismus, filosofický směr, učící logické a noetické platnosti obsahu myšlení, bez vlivu myslícího individua, jehož subjekt vylučuje. V moderní době opak psychologismu (starý protiklad metody positivistické a idealistické). L. založil E. Husserl (Logische Untersuchungen), předchůdce jeho byl B. Bolzano. K l. se klonil u nás K. Vorovka. Liter.: L. Vik: O logicismu (1922).

Logický, odpovídající zákonům logiky.

Logika (od řec. logos, rozumná řeč), nauka o myšlení, t. j. nauka o zákonech správného myšlení, nutném k vědeckému poznání, na rozdíl od psychologie myšlení, která zkoumá původ myšlenek v člověku bez ohledu na jejich správnost a noetiky. Jakožto nauku o správném myšlení zval ji Platon dialektikou, Aristoteles analytikou, dnešního výrazu používali stoikové. L. je vědou formální, poněvadž se neobrací k poznání určitých věcí, nýbrž jen k formám, jimiž se myšlení a zkoumání věcí musí díti, aby vznikl systematický řád v poznatcích. L.

se dělí na l. elementární, která jedná o pojmu, soudu a závěru, a metodologii, která stanoví předpisy pro systematické utřídění pojmů a soudů. Snaha oprostiti l. od řeči a jejích výrazů vedla k zavedení značek (jako v matematice) pro možné spoje soudů, čímž vznikla logika algebraická neb algoritmická. Přikládá-li se l. význam nejen formální, ale i věcný, pak vznikne l. obsahová, ontologická n. metafysická. Má-li pak ještě zkoumati možné vztahy mezi předměty zkušenosti, vznikne l. transcendentální (Kant). Vývojem věd rozšířila se i působnost l., neboť každá věda vytvořila si své vlastní metody a pravidla badání. Tak vzniká nauka o metodách všeobecná i jednotlivých věd. Literat.: Wundt: Logik (1919—21). Česky napsali logiky: Šimek, Zába, Krejčí, Pelikán-Dratvová, Fahoun, Kadeřávek. — L. symbolická, odvětví l., které se snaží soudy a závěry logické vyjádřiti značkami (symboly) a tím vyjádřiti pravidla. Soud se převede do značek, načež se matematicky rozřeší. Italský matematik Peano pokusil se najíti mezinárodní systém značek. S. l. se dále věnovali Boole, Grassmann, Peirce, Schröder, Whitehead a Russel.

Logis (franc., loží), obydlí; místnost pro mužstvo na obchodních lodích.

Logisté, ve starých Athénách 10členný sbor, revid. účty odstupujících úředníků.

Logistika, ve starověku a až do 1600 praktické počítání číslicemi, na rozdíl od aritmetiky, vědecké nauky o číslech. Vieta zavedl 1591 výraz logistica numerosa pro počítání číslicemi, a l. speciosa na počítání pomocí písmen. Kromě toho nazývá se tak i algorytmická neb algebraická logika.

Logografové (řec.), v řecké liter. prosaikové a řečníci (Lysias); od Fr. Creuzera označují se tak nejstarší řečtí historikové, kt. počali psáti prósou. Psali ionštinou o založení měst, původu rodů, zvycích a pamětihodnostech cizích zemí. Kvetli od 550 př. Kr. do perských válek. Nejvýznačnější l. jsou: Hekataeos, Pherekydes, Xanthos a Hellanikos. Sbírka jejich zlomků vyšla v Müllerově: Historicorum graecorum fragmenta (1841).

Logogrif (řec.), slovní, písmenová hádanka; ♌ hádanky.

Logolatrie, přehnané uctívání slova, výrazu, mluvy.

Logometr (z řec.), měřítko k mechanickému řešení trigonometr. úloh.

Logone, africký kraj ve Středním Súdánu, jihových. od Čadského jezera, 8000 km², 250.000 ob. Nížina velmi úrodná, má plantáže bavlny.

Logorrhoe (řec.), přebohatý proud řeči u četných vzrušených duševně chorých.

Logos (řec., srozumitelná, rozumná řeč), u řeckých gramatiků znamená prvotně jednotlivou větu, která se skládá z prvků, slov, slabik a hlásek. Ačkoliv tyto elementy jsou samy o sobě beze smyslu, dávají, jsou-li spojeny ve větu, jasný smysl. Když se pak z gramatiky vyvinula logika, znamená l. soud, závěr (sylogismus), definici a pak také definovatelný pojem. V rhetorice je l. vědomé umění řeči jako protiklad k dialogu, rozmluvě a básni. Do metafysiky zavedl tento pojem Herakleitos, který postupoval takto: Tak jako lidská řeč ve větě pořádá slova nemající sama o sobě smyslu, tak přivádí Světový Rozum harmonii z přírod. protikladů (život-smrt, světlo-temnota). L. v pojmu Světového Rozumu přejali pak i stoikové. Mravním cílem života jest dosíci shody mezi lidským rozumem a Světovým Logem. Řecká teologie pojem Logu personifikovala, a jednotliví bohové platili jako zosobnění Logu. Byl to zvl. řecký Hermes, Helios, Priapos, egyptský Thot, Osiris, Attis, pak i indický Brahma. Každý z nich platil v kultickém kruhu teologického systému za tvořící, vše pronikající boží sílu, postavenou mezi Nejvyšším bohem a člověkem, jako Spasitel a Třetí božská osoba v Trojici Boha Otce, Matky a Syna. Alexandrinský žid Filon spojil pojem Logu se Starým zákonem; vyplývá alegoricky ze slovního znění Písma. L. je syn Boží a Moudrosti, vládce vesmíru, prostředník, velekněz atd. Antická teologie Logu vznikla evangeliem sv. Jana a alexandrijskými teology, Filonem ovlivňovanými (hl. Klemens a Origenes) do křesťanství. Kristus byl pojat jako Logos (Slovo Boží).

Logotet (Logofet), vysoký stát. a dvorní hodnostář v Srbsku ve středověku, již za Dušanovy doby.

Logothetis Lykurgos (1772—1851), řec. národní buditel, bojovník za svobodu.

Logotypy (řec.), sazba z celých slov (n. jejich částí), užívaná od 1868 k urychlení tisku; pozbyla významu sázecím strojem.

Logroño, hl. m. stejnojmenné šp. prov. (290.000 ob.), nad ř. Ebrem, asi 16.000 ob. V okolí se pěstuje výborné víno.

Loh Ivan, pseud. Jos. Holého.

Lohelius Jan (1549—1622), arcibiskup pražský. Již jako opat kláštera strahovského a rádce arcibiskupů pražských proslul horlivou protireformační činností, zvláště po vydání Rudolfova majestátu. Když se r. 1612 stal arcibiskupem, tu se jeho horlivost ještě stupňovala. Pronásledoval protestanty všude, kam

mohl svým vlivem zasáhnouti. Na svém panství v Hrobech dal r. 1617 násilně zbořiti evangelický kostel, který si občané na radu defensorů vystavěli, což vyvolalo veliké pobouření v celé zemi. Po defenestraci 23. V. 1618 prchl do Vídně a vrátil se až po bitvě na Bílé hoře. V únoru 1621 znovu vysvětil chrám sv. Víta a zakázal přijímati pod obojí způsobou. Jest pochován na Strahově.

Lohengrin, vl. Garin le Loherain, hrdina pověstí dolnorýnského kruhu, vystupuje po prvé ve Wolframově Parcivalu, kde L. je synem Parcivala a rytíř sv. Grálu. Jeho tam vyprávěné osudy byly dále rozváděny, hl. v básni ze XIII. stol. (vyd. Rückert 1857), kde je L. bojovník boží pro Elsu brabantskou (s kterou se ožení). Jeho člun táhne labuť, která jej opět odveze po třikráte opakované otázce Elsy, kdo je. R. Wagner zpracoval konečně pověst ve známou operu.

Lohenice, o. v Č., okr. Humpolec, 378 č. ob.

Lohenice, o. v Č., okr. Pardubice, 385 č. ob.

Lohinský, pseud. J. Čajaky.

Lohiťané, divocí kmenové v hornatých krajinách Assamu při dolním poříčí řeky Brahmaputry a zemí sousedních, Barmy. Hl. kmeny: Akové, Doflové, Mirijové, Áborové a Mišmijové.

Lohman Alexander Frederik de Savornin (1837—1924), hol. státník, politický spisovatel.

Lohme, mořské lázně na poloostrově Jasmundu na Rujaně.

Löhner Ludwig (1812—1852), čes.-něm. politik, vůdce Němců v Čechách r. 1848.

Locheia, přídomek Artemidy.

Lochenice, o v Č., okr. Hradec Král., 722 č. ob.

Lochia (řec., očistky), výtok z ženského pohlavního ústrojí po porodu, s poč. více krvavý, pak světlejší, kt. se znenáhla zmenšuje a ve 3.—4. týdnu zanikne.

Lochkov, o. v Č., okr. Praha-Venkov, 480 č. ob. Lomy černého mramoru.

Lochner Stephan († 1451), malíř. Největší něm. mistr středověku; zakladatel Kolínské školy.

Lochočice (Lochčitz), o. v Č., okr. Ústí n. L., 604 ob. (150 č.). Hnědouhelné doly.

Lochotín, o. v Č., okr. Žlutice, 432 n. ob.

Lochotín, předměstí Plzně s velkým parkem.

Lochovice, ms. v Č., okr. Hořovice, 1760 č. ob. Tov. papíru, pivovar; želez. pramen.

Lochovo, o. na Podk. R., okr. Mukačevo, 811 r. ob.

Lochvickaja Mirra Aleksandrovna, provd. Gibertova (1869—1905), rus. lyr. básnířka.

Loi (franc.), zákon; v mincovnictví obsah drahých kovů.

Loing, přítok Seiny ve Francii, 160 km dl.

Loir, l. přítok Sarthy, 310 km dl.

Loire, departement ve vých. Francii, 4799 km², 669.216 ob. Hl. m. Saint-Étienne.

Loire, nejv. řeka ve Francii, 1010 km dl., pramení v Cevennách, protéká pařížskou pánví a ústí u Saint-Nazaire do Atlantiku.

Loirská armáda, ve válce 1870—71 postav. franc. vládou v Orléansu, dosáhla sice u Coulmiersu úspěchu, byla však u Belfortu a Pontarlieru Němci poražena a donucena ustoupiti na švýcarské území.

Loiseau Charles (* 1866), franc. liter. historik a přítel Slovanů balkánských.

Loiseleuria Desv., rod rostlin z čeledi vřesovitých (Ericaceae) s jediným druhem v polární oblasti a v Alpách L. procumbens Desv. (Azalea procumbens L., azalka rozprostřená).

Loja, okres. m. ve špaň. prov. Granada, 10.492 ob. Má továrny na látky a papír, koželužnu.

Loja (Loxa), provincie jihoamer. rep. Ecuador, 9600 km², 135.000 ob., živících se zemědělstvím.

Lojko-Tisovský Gustav Hostivít (1843—1871), slov. básník, prof. na slov. gymn. v Revúci. Napsal několik povídek a vydal Básne vybrané (1871) a Národnie hry v Tisovci (1868).

Lojovice, o. v Č., okr. Jílové u Prahy, 448 č. ob. Zámek.

Lok (Lök), o. na Slov., okr. Levice 1201 ob. (14 čs.).

Lok František Jiří (1751—1831), h.-luž. mecenáš, rodák kulowský, stud. teologii v Praze, kde se spřátelil s Dobrovským. Na přímluvu Dobrovského podporoval ve studiích luž. básníka, evang. teologa v Lipsku, O. Zejleřa. Zemřel jako biskup v Budyšíně.

Lokace (z lat.), nájem, pronajmutí (☌ locatio); stanovení pořadí (věřitelů a p.).

Lokaj (franc., laquais), sluha v livreji.

Lokál (lat.), ☌ pád; též místo, místnost.

Lokálie (z lat.), místní správa duchovní, menší fara se skrovným obročím; duchovní tam ustanovený slove lokalista.

Lokalisace (lat.), místní ohraničení, na př. ve fysiologii omezení určitých funkcí mozkových na jednotlivé oddíly kůry velkého mozku (☌ mozek); l. choroby je

její omezení na onu část těla, z níž vyšla. — Optická l., určení místa viděného předmětu.

Lokalisovati (lat.), místně omeziti, na př. nemoc, požár, válku.

Lokální, na místo se vztahující a na ně omezené.

Lokální dráhy, veřejné dráhy, buď úzkokolejné, neb s normálním rozchodem, podřízeného významu, většinou vedené na krátké vzdálenosti.

Lokao, čínská zeleň, jest zelený lak, připravovaný z kůry řešetláku (Rhamnus utilis). Přichází do obchodu v podobě tenkých křehkých lupínků barvy tmavězelené. Slouží hlavně ve východní Asii k barvení bavlny a hedvábí z alkalické lázně. Jest to krásná, zelená barva s odstínem do modra, velmi stálá.

Lokar Janko, PhDr. (* 1881), řed. gymnasia v Lublani, slovin. filolog a folklorista, beletrista.

Lokátor, pronajimatel, v opaku k lokatáři, nájemci.

Lokay Antonín (1847—1897), čes. dramatik a herec.

Lokay Emanuel (1822—1880), čes. entomolog a ornitolog, kustod fysiol. ústavu prof. Jana z Purkyně. Sp.: Život mravenců.

Lokay František, JUDr. (1861—1927), advokát a komunál. pracovník v Karlíně.

Lokca, o. na Slov., okr. Námestovo, 906 čs. ob.

Loket, býv. délková míra, zvl. pro tkaniny, odvozená od lokte. Římský l. (cubitus) = 443·6 mm, řecký l. (péchys) = 462·4 mm, angl. l. = 1¼ yardu, pařížský l. = 1·1885 m, velmi rozšířený brabantský l. měl v různých městech jinou délku, pruský l. = 66·69 cm. — Za Přemysla Otakara II. byla stanovena délka českého l. na tři pídě, píď měla 10 prstů nebo 2½ dlaně. V XVII. stol. měl český l 593·89 mm.

Loket (Elbogen), starobylé m. v Č., 3997 ob. (70 č.), se starým hradem, zal. r. 1233 a pojmen. podle ohbí lokte řeky Ohře. Zde 1319 vězněn kralevic Karel; časté sídlo Václava IV. Od 1598 kraj osídlován Němci. Řetězový most z r. 1835 odstraněn r. 1931. Velké tov. na porculán a mosaikové zboží.

Loketský kraj, kdysi správní a soudní území, jehož jádrem byl pův. hrad Sedlec, podle něhož se nazýv. obyv. Sedličany a kraj Sedleckem. Od r. 1226 kraj loketský podle nového hradu Lokte.

Loket (Lokoť), o. na Podk. R., okr. Mukačevo, 387 r. ob. Velkostatek Schönborn-Buchheimův.

Loki, v nordické mytologii tajemní démonové, pomahači, často však i odpůrci bohů. Od bohů jsou zavrženi, dojde však ke konečnému boji.

Lokmán, legendární osoba arabského starověku, typ moudrosti lidské. Považován byl za autora slavných bajek.

Lokomobila (lat.), buď upevněný nebo pojízdný stroj k výrobě pohybové energie. Rozeznáváme parní l., které se skládají z kotle s topeništěm, z přehřivače, předhřivače a kondensace, a při nichž může býti užito paliva pevného, kapalného nebo plynného, a motorové l., při nichž se palivo zužitkuje bezprostředně ve válci k výrobě síly. — U parních l. staví se kotel z trubic, které jsou tak upraveny, aby byly se všech stran pří-

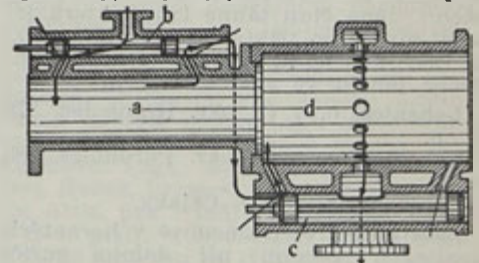

Postup páry v cylindrech lokomobily.

stupny k vůli čištění. Velké ohniště a vydatná plocha roštu umožňují dobré proudění a rychlé dosáhnutí plné výkonnosti. Pojízdné l. se užívají ponejvíce v zemědělství k pohonu mlátiček, lisů na slámu atd., ale i jinde jako na př. při stavbách silnic, mostů a j. Pojízdné l. jednoválcové s přehřátou nebo saturovanou parou bez kondensace se staví na 12—120 KS, pojízdné kompoundní l. s kondensací až na 250 KS. Předhřívání vody se děje většinou tím, že se do ní odvádí část páry. Kouřové plyny jdou topnými trubkami do kouřové komory, v jejíž vrchní části je uložen přehřivač páry Pojízdné l. mají většinou sklápěcí komíny. Mimo to je l. opatřena lapačem jisker, umístěným v kouřové komoře. Rám, který je většinou z jednoho kusu litiny, je pevně spojen s parním válcem; kotel tím zůstává neovlivněn silami, působícími ve válci a stroji a naopak stroj zůstává nedotčen teplem kotle. V novější době se zavádějí l. motorové. Nevyžadují tolik obsluhy a mají menší váhu. Spotřeba pohonné látky (lehké nebo těžké min. oleje) pohybuje se pod 220 g na 1 KS/hod. Užívá se ponejvíce spalovacích motorů Dieselových.

Lokomoce (lat.), všechny úkazy, související s místním pohybem organismů.

Lokomotiva (lat., od locus = místo a movere = pohybovati), je stroj, pohybující se na obvyklých cestách (silniční lokomotiva, traktor), nebo na kolejích (železniční l.) a může vléci za sebou připojená vozidla. Skládá se z ústrojí, vyrábějících potřebnou sílu, a z ústrojí hnacího (motor). Železniční lokomotivy rozeznáváme podle druhu kolejí, takové jaké jezdí na hlavních tratích, jiné, hlavně

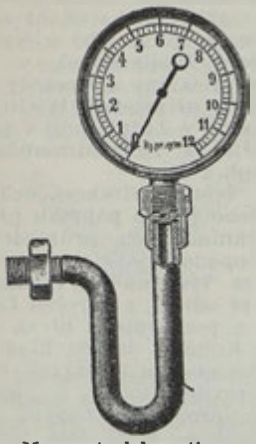

Manometr lokomotivy.

lehčí, které jezdí na vedlejších místních drahách, stavební lokomotivy, úzkokolejné a j. Podle způsobu jejich užití je dělíme na rychlíkové a osobní, dopravující hlavně osoby, zavazadla a poštu, nákladní l. k dopravě nákladů, přeřazovací k sestavování a oddělování železničních vozů, důlní l. pro dopravu v dolech a hutích, polní l. pro dopravu zemědělských výrobků, stavební l. (většinou úzkokolejné) pro větší stavební podniky. Podle druhu pohonu rozeznáváme l. parní, l. poháněné plynovým nebo benzinovým (spalovacím) motorem, elektrické l., buď s vlastním zařízením, dodávajícím sílu (akumulátor), anebo pouze s motorem, kterému se vrchním vedením nebo kolejnicemi dodává proud. Využívá-li se tření mezi koly a kolejnicemi, je to t. zv. adhesní l., pro větší stoupání užívá se l. pro ozubené koleje. L. vezou si buď přímo palivo a vodu, anebo jsou tyto uloženy ve vlečném voze (tendru) za lokomotivou. Parní l. se skládá z parního kotle, parního stroje a rámu s koly. Tažná síla se získá tlakem páry na píst ve válci a převodem této síly pomocí ojnic a klik na kola uvádějí se tyto v po-

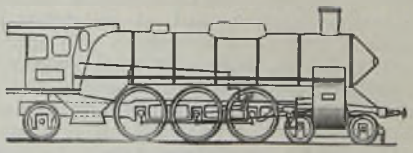

Čtyřcylindrová rychlíková lokomotiva.

hyb. Parní kotel je válcová nádrž, v níž je vedena řada trubic, jimiž proudí horké kouřové plyny, vyrobené na ohništi, na němž se spaluje buď uhlí, petrolej nebo rašelina. Kouřové plyny vedou se do kouřové komory a odtud do komínu. V kotli obsažená voda se přemění v páru, která se odvádí do válce, kde koná práci tím, že střídavě tlačí píst s jedné strany na druhou; píst je spojen ojnicí s křižákem, jehož přímočarý pohyb se mění klikou na otáčivý, kterým se pohánějí kola. Každá l. má nejméně dva parní válce. Proudí-li pára současně do obou válců, je pohyb pístu zařízen tak, aby ramena pohánějící kliky obou válců stály v pravém úhlu. Dosáhne se tím, že stojí-li u jednoho válce rameno kliky a ojnice na mrtvém bodě, t. j. když se je-

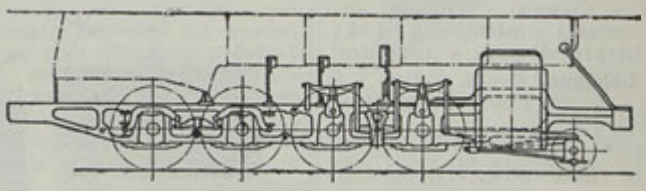

Kostra tyčové lokomotivy.

jich směry ztotožní, stojí klika a ojnice druhého válce na sobě kolmo a tím se mrtvý bod přemáhá. Pára vchází do obou válců současně nebo vychází z jednoho válce (vysokotlaký) do druhého o větších rozměrech (nízkotlaký), kde koná zvou práci a nazývá se l. kompoundní. — L. bez vlastního topeniště mají velký kotel, naplněný vodou, do níž se na začátku provozu vhání pára pod tlakem, až tlak v kotli dostoupí určitého maxima. Za provozu uchází

z kotle do válců neustále pára, tím ale klesá v kotli tlak, takže se z vody vytváří nová pára, což se děje tak dlouho, až tlak klesne asi na ½ atm. Doba provozu je tedy omezena a pro traťové l. se tyto l. nehodí; užívá se jich hlavně tam, kde se žádá provoz bez kouře, a tam, kde jsou velké pausy v provozu. — L. se stlačeným vzduchem se užívá hlavně v dolech, kde se pro nebezpečí explose důlních plynů nemůže užívati parních l. ani elektrických pro jiskry a motorové se nehodí pro zhoršování vzduchu. Pohon se děje stlačeným vzduchem, který se pod vysokým tlakem veze s sebou a koná rozpínáním ve válci práci. — O elektrických l. ♌ elektrické dráhy. — Dieselova l., u niž pohon se děje Dieselovým spalovacím motorem. — U motorových l. pohyb se děje spalovacím motorem. Pohonnými látkami jsou benzin, petrolej, benzol, dynalkol nebo řidčeji líh.

Lokovati (lat. loácre), někam postaviti; vypůjčiti, pronajmouti; věřitele konkursní podstaty uspořádati podle pořadí (♌ lokace).

Lokris, jméno dvou krajin ve starém Řecku. Východní L. měla 800 km² (naproti Euboi) a dělila se na epiknemidskou a opuntskou. Hl. m.: Thronion, Opus. — Západní L. na sev. pobřeží Korintského zálivu, 660 km², velmi hornatá. Ob. byli ozolští Lokrové. Hl. m. byla Amfissa a Naukaktos.

Lokrum, ♌ Locrum.

Lokuce (lat.), způsob mluvy, výraz.

Lokulicidní (lat.), pouzdrosečné pukání tobolek (♌ plod).

Lokve, ves v Chorvat., v oblasti primor.-krajiš., klimat. místo, na Lokv. krasovém poli; přírod. park s jeskyněmi.

Lokšané z Lokšanu, šlecht. rodina v Č. — Kateřina z L. († 1580), hofmistrová Filipiny Welserové.

Loktuše, šátek na hlavu.

Lolek Jakub (1835—1917), č. spisov. na Moravě.

Lolek Stanislav (* 13. XI. 1873), krajinář, malíř zvířat a grafik. Studoval u prof. Jul. Mařáka a prof. Ottenfelda. Maluje krajiny svítivými, živými barvami, švižně a dekorativně. Lesnická krev v něm vzbudila zájem pro zvířata, která maluje s opravdovou láskou a malířsky velmi šťastně.

Loligo, ♌ Kalmar.

Lolium L. (jílek), rod rostlin z čeledi trav, s vícekvětými klásky; šest druhů v Evr., s. Afr. a mírných oblastech asijských. L. perenne L., j. ozimý n. angl., metlice angl., vytrvalá, roste na všech nepříliš suchých půdách, vyžaduje však dobrého hnojení. Hodí se pro trvalé pastviny; dobytek tuto výživnou trávu rád žere. L. italicum Braun, j. vlaský, metlice vlaská, podobný předešlému, je o něco vyšší a má širší listy. Vzrůstá velmi brzy, ale ve druhém r. jeho výnos klesá a brzy nato zaniká. L. temulentum L., mylný n. mámící, mýlek, lilek, jednoletý, známý polní plevel.

Lolland (Laaland), dánský ostrov j. od Seelandu, 1244 km² s 86.164 ob., velmi úrodný. Nejv. m. Maribo a Nakokov.

Lollardové (Lollharden), v Nizozemí označ. pro Alexiány a Begardy, v Anglii název kacíř. přívrženců Wiclifových.

Lolo, národ v Zadní Indii v prov. Jünnan, patřící k Tibetobirmanům, přišel v XVI. stol. z Číny.

Lom, 1. světla (refrakce), úchylka světelného nebo jiného paprsku při průchodu rozhraním dvou průhledných prostředí. Dopadá-li světelný paprsek ln (obr. 1) ze vzduchu na hladinu vodní, částečně se odrazí, z největší části vniká do vody a postupuje v ní ve směru jiném: ns. Kolmice dnf na hladinu vodní v bodě dopadovém n nazývá se kolmicí dopdu, rovina touto a dopadajícím paprskem proložená nazývá se dopadovou rovinou. V ní leží též paprsek zlomený ns. Sestrojíme-li libovolným poloměrem kružnici se středem v bodě n a z průsečíků této s oběma paprsky spustíme kolmice ad a bf na kolmici dopadovou, je poměr ad : bf konstantní, nezávislý na směru dopadajícího

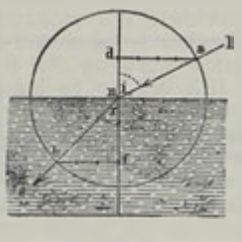

Obr. 1.

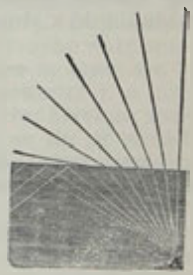
Obr. 2.

paprsku (Snelliův zákon lomu). Rovná-li se poloměr kružnice jednotce délkové (na př. 1cm), pak úsečka ad rovná se sinu úhlu dopadového i (ad = sin i), úsečka bf sinu úhlu lomu r (df = sin r). Je tedy poměr sinu úhlu dopadu a lomu konstantní a naz. se indexem, koeficientem, exponentem lomu. sin i : sin r = k. Index lomu závisí na jakosti obou stýkajících se prostředí a na barvě paprsku. Pro žluté světlo (sodíkového plamene), vnikající ze vzduchoprázdna do různých

prostředí, konstanta k (při 18° C) má následující hodnoty: voda 1.3332, alkohol 1.3625, sirouhlík 1.6291, korundové sklo lehké 1.5153, flintové sklo těžké 1.7515. Index lomu vzhledem k vzduchoprázdnu nazývá se též absolutním indexem lomu, na rozdíl od relativního, jenž se vztahuje na průchod paprsku rozhraním dvou hmotných prostředí. Relat. index lomu $k_{1,2}$ pro přechod z prostředí 1 do 2, $k_{1,2} = k_1 : k_2$, poměru absolut. indexů lomu obou prostředí. Prostředí o větším absol. indexu lomu nazývá se opticky hustším, o menším opticky řidším. Přichází-li paprsek z opticky hustší vody z bodu s, probírá tutéž dráhu ve směru obráceném, na rozdíl od případu přeněnou deskou (planparalelní deska) úchylka při vstupu ruší se obrácenou úchylkou při výstupu, takže nastává pouze rovnoběžné posunutí obrazu. Vlnivá teorie světla vykládá lom menší rychlostí šíření světla v prostředí opticky hustším; index lomu rovná se poměru rychlosti šíření paprsku v obou prostředích. Nestejný index paprsků různých barev, jak to lze pozorovati hranolem, jest příčinou barevného rozptylu (disperse, ↗). — Lit.: Schmidt, Die Brechung des Lichts in Gläsern (1874); Gleichen, Brechung und Reflexion des Lichts (1889); St. Loria, Lichtbrechung in Gasen (1914). — 2. Lom zvuku, ↗ zvuk.

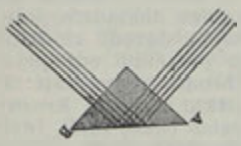

Obr. 3.

dešlého, lomem vzdaluje se od kolmice. Bod s vidíme z místa l ve směru prodlouženého paprsku ln, tedy výše než skutečně je; proto zdá se nám, jako by do vody ponořené předměty byly nadzvednuty a částečně do vody ponořená tyč zlomena. Přicházejí-li paprsky z prostředí opticky hustšího (z bodu A, obr. 2), vzdalují se lomem od kolmice dopadové tím více, čím šikměji dopadají na rozhraní. Konečně vystupující paprsek postupuje dále rovnoběžně s povrchem. Dopadá-li paprsek na rozhraní pod úhlem ještě větším, nemůže již vystoupiti a odrazí se zpět do téhož prostředí (totální odraz). Je-li opticky řidším prostředím vzduch nebo vakuum, lze mezní úhel, t. j. dopadový úhel v hustším prostředí, při kterém totální odraz právě začíná, vypočítati z rovnice: $\sin g = 1/k$, kdež k je absol. index lomu prostředí hustšího. U vody $g = 48.5°$. Obráceně lze ze změřeného (pomocí totálního refraktometru) mezního úhlu vypočítati index lomu. Protože při totálním odrazu není světelné ztráty, užívá se často totálně reflektujícího hranolu (obr. 3), který odráží zadní stranou AB, místo zrcadla (na př. v hranolovém dalekohledu, projekčních přístrojích). I zde, jako u zrcadla, obraz odražený stává se převráceným, pročež takový hranol nazýváme převratným. U čoček užívá se lomu k vyvolávání optického obrazu. Průchodem dvěma rovnoběžnými rovinami omezenou sklo-

Lom, bulh. obv. m. ve Vidinském okr., důležitý dunajský přístav. Okolí je proslulé vinařstvím a zeleninářstvím. Čítá 14.475 ob.

Lom (Lohm), o. v Č., okr. Stříbro, 446 n. ob.

Lom nad Rimavicou, o. na Slov., okr. Rim. Sobota, 944 čs. ob.

Lom u Mostu (Bruch), ms. v Č., okr. Most, 8806 ob. (6018 č.). Hnědouh. doly (Gutmanka). Největší městys v Čechách.

Lom Stanislav, vl. jménem Mojžíš Stanislav, JUDr. (* 13. XI. 1883 v Praze-Karlíně), čes. spisov. Jest odb. rado min. školství a nár. osvěty v Praze. Napsal dramata, vyvážená z národních nebo biblických mythů a dějin, do nichž vkládá ideovou thesi. Nejvýznačnější z nich jest Vůdce (1927), dram. báseň o Mojžíšově hledání zaslíbené země. Jiné hry jako Honza (1913), Faustina (1918), Děvín (1919), Převrat (1922), Žižka (1924), Kající Venuše (1927) vykazují větší ideový záměr než básnické umocnění. Lit.: O. Fischer: K dramatu (1919).

Stan. Lom.

Lomakin Gavrilej Joakimovič (* 6. IV. 1812 v Petrohradě, † 21. V. 1885 v Gatčině), ruský hudeb. skladatel a hudeb. pedagog. 1862 s Balakirevem založil hudeb. školu v Petrohradě, vynikl hlavně jako dirigent sborů staroruských čtyřhlas. zpěvů církev. v úpravě jím provedené.

Lombard, zastaralé jméno pro půjčovní banku, půjčovnu, ježto tyto mívali ve středověku většinou Lombardi; lombardové obchody, zápůjčkové obchody proti ruční zástavě, zvl. u bank (lombardové banky, ↗ banky); lombardovati, dáti do zástavy, prováděti lombardové obchody.

Lombardie, krajina ve středu severoit. roviny, obsahuje provincie Bergamo, Brescia, Como, Cremona, Milán, Mantua, Pavia, Sondrio a Varese, 23.732 km², 5,080.234 ob. — Dějiny. L. byla obývána za starověku Etrusky, později Kelty. Od 222 př. Kr. část římské prov. Gallia cisalpina, 568 po Kr. dobyta Langobardy, po kterých održela jméno. Od XI. stol. vyvíjela se města Milán, Pavia, Cremona k samostatnosti městské a po prudkých bojích s císaři dostala se pod panství domácích dynastií. ↗ Italie.

Lombardové, lidé z Horní Italie, hlav. z Asti, kteří od 1200 v západních zemích konkurov. Židům jako peněžníci. (Lombard Street, ulice bank v Londýně.)

Lombardo Antonio († 1516) a Tullio (1460—1532), ital. stavitelé v Benátkách.

Lombardus Petrus, ↗ Petrus Lombardus.

Lombok (také Selaparang), Sundský ostrov v Nizozemské Indii, 4990 km², ½ mil. ob. Povrch tvoří dva horské řetězy, z nichž severní je vulkanického původu (Pic L. 3760 m) a má podnebí jako Java, avšak fauna a flora je podstatně jiná, obdobná austrálské. Mimo praobyvatele Sassaky ob. ostrov Malajci, Bugiové a Balinesové. Hl. m. je Mataram, hl. obch. m. Ampenan. Do 1840 byla domorodá knížata neodvislá, od 1849 patří ostrov k residentství Bali.

Lombroso Cesare (1836—1909), ital. lékař, byl z židovské rodiny, 1867 prof. v Pavii, 1871 ředitel ústavu choromyslných v Pesaru, od 1876 prof. v Turině. Vzbudil pozornost svými prac., v nichž tvrdil, že zločinnost je závislá na tělesných vlastnostech a vadách, které se dědí, a souvislostí mezi genialitou a šílenstvím. Hl. dílo: Genio e follia (1864).

Lomec, o. v Č., okr. Kut. Hora, 405 č. ob.

Lomenice, dřevěný štít lidov. staveb.

Lomikamenovité, ↗ Hydrangea.

Lomikar, ↗ Laminger.

Lomná, o. na Slov., okr. Námestovo, 717 čs. ob.

Lomné, o. na Slov., okr. Stropkov, 275 r. ob.

Lomnica, ↗ Tatranská Lomnica. (Sl.)

Lomnice (Lanz), o. v Č., okr. Falknov n. O., 1787 ob. °22 č.). Hnědouhelné doly.

Lomnice (Lobnig), o. na Mor., okr. Rýmařov, 1023 n. ob.

Lomnice, ms. na Mor., okr. Tišnov, 1366 čs. ob. Tov. hedv. a vln. zb. Zámek.

Lomnice nad Luž., starobylé m. v Č., nad Zlatou Stokou, okr. Třeboň, 1884 č. ob. Tov. elektrotechn., výr. dřev. perel a rákos. zboží.

Lomnice nad Popelkou, m. v Č., okr. Semily, 4534 č. ob. Velmi vyvinutý textilní průmysl, výroba lomn. sucharů, tov. hosp. strojů a tkalc. potřeb. Měst. museum.

Lomnice, l. přítok Bobry v Dolním Slezsku, 19 km dl.

Lomnický, pseud. Jana Havelky. — L. J. V., pseud. J. Vávry. — L. Šimon, pseud. Fr. Šimona.

Lomnický Štít, druhý nejvyšší vrchol (2634 m) Vysokých Tater.

Lomnický z Budče Šimon (zv. Žebrák, Ptocheus, 1552—1622), č. veršovec. Svými písněmi získal přízeň Viléma z Rožmberka a stal se správcem pivovaru v Lomnici a později majetníkem dvora Ševětínského. R. 1594 obdržel přídomek z Budče a erb. Po požáru Ševětína žil v Praze. L. básnil v duchu doby a jeho spisy jsou více dokladem politické oportunity. Stejně dovedl sloužiti Habsburkům, jako českému odboji a při tom horlil o obrodu mravů. Sp.: Písně nové (1580), Knížka o sedmi hrozných ďábelských řetězích (1586, 1606), Instrukcí mladému hospodáři (1586, 1597, 1688, 1794, 1796, 1861), Kupidova střela (1590, 1606, nově vyd. A. Dolenský, 1921), Filosofský život (1591, 1595), Kancionál (1595, 1642, nově Tomsa 1808), Utrhačů jazyk (1598), Tobolka zlatá (1615 a řada příležitostných tisků, oslav. Lit.: F. M. Čapek (1907).

Lomnička kisela voda, vývozní alkal. minerální voda, 9.8° C.

Lomnička, o. na Mor., okr. Tišnov, 408 č. ob.

Lomnička, o. na Slov., okr. St. Ľubovňa, 674 n. ob.

Lomo Arsenije († 1815), srb. vojvoda kačerský.

Lomond, největší jezero ve Skotsku, velmi rybnaté, 38 km dl., 8 km šir.

Lomonossov Michail Vasiljevič (1712—1765), rus. spisovatel, od 1745 prof. chemie a člen Akademie věd v Petrohradě. Vynikl jako lyrik, jmenovitě svými ódami, tvořenými pod vlivem francouzského a německého klasicismu.

Lomský Josef (* 1894), red. a vlastivěd. spisovatel jihočeský.

Lomšakov Aleksej Stěpanovič (* 1870), rus. inž. elektrotechnik, nyní ve Škodových závodech. Profesor v oboru konstrukce, provozu a kontroly topenišť na č. vys. učení techn. v Praze (1922).

Lomža, krajské m., od 1908 pevnost, v polském vojvodství Białystok, 22.000 ob Ve světové válce jeviště urputných bojů.

Lomy (Tieberschlag), o. v Č., okr. Jindř. Hradec, 412 n. ob.

Lomykovskyj Vasyl (1778—1845), ukr. dějepisec. První prací L. byl Zapis v 1803—5 g. g. malorusskich dum. Ruko-

pisy nyní jsou ve Všenárodní knihovně v Kyjevě.

Lonačevškyj Oleksander (1841—1919), ukraj. etnograf. V sborníku Trudy J.-z. oddělení geografické společnosti redig. sbírku lid. písní z Bukoviny, sestavenou H Kupčankou.

Lončar Dragotin, PhDr. (* 1876), slov. osvět. inspektor v Lublani, řed. Nar. Muzeja, předseda Slovenske Matice, spolupracov. mnohých listů a revuí; hl. díla: O gostosti prebivalstva in krajev na Kranjskom (1902—1904), Političko življenje Slovencev (1902 a 1921), Dr. Janez Blajvajs in njegova doba (1910), Socialna zgodovina Slovencev (1911), Politika in zgodovina (1923).

Lončarević Dušan (* 1876), novinář, bělehradský dopisovatel evrop. novinář. agentur. Hl. díla: Uloga domaće štampe u javnom životu (1919), Naše društvo (1920), Slika života i smrti (1922).

London, m. v kanad. prov. Ontario, 60.959 ob.

London Jack, vl. jménem John Griffith (1876—1916), amer. spisov., dělník, socialista, romanopisec a novelista. Jeho četné práce vynikají dobrodružností děje a uměním krajinomalby; v některých líčí život divé zvěře. Z hlavních prací: Syn vlkův (1900), Volání divočiny (1903), Mořský vlk (1904), Martin Eden (1909), John Barleycorn (1913) a j. Do češtiny přel. téměř vše Ivan Schulz, Jos. Vorel, Vl Geisler, K. Vít, Nekovařík a j.

Londonderry (irsky Dhoire = dubový les), hrabství v Sev. Irsku (Usöter), 2083 km², 136.675 ob. Hl. m. L., 45.165 ob. Průmysl dřevařský a železářský, přístav vyváží uhlí a železo.

Londonderry Charles William Vane, markýz (1778—1854), angl. státník.

Londonderry Charles Stewart Vane-Tempest-Stewart (1852—1915), angl. státník, 1902 ministr vyučování a předseda tajné rady; vedl r. 1912 oposici.

Londonderry Charles Stewart Henry Vane-Tempest-Stewart, markýz (* 1878), 1920—21 státní podsekretář pro letectví, 1921—26 ministr vyučování v Sev. Irsku.

Londýn (London), hl. m. Velké Británie a Britské říše, na řece Temži, v stejnojmenném 303 km² velikém hrabství, 7,805.870 ob. Má zdravé klima, četné srážky. Staré m. charakterisuje City, obchodní čtvrt s živou dopravou. Každá ulice je věnována urč. obchodnímu odvětví: Lombard Street (banky), Mincing Lane (koloniální zboží), Paternoster Row (knihkupci), Fleet Street (tiskárny) atd. Město je rozděleno na 28 správních okresů. Ze staveb vynikají: Westminsterské opatství, katedrála sv. Pavla, Tower, parlament, radnice v City (Guildhall, palác St. James). L. má mnoho náměstí (Leicester Square, Trafalgar Square) a nádherné parky (Hyde Park, Kensington Gardens, Regents-Gardens). Z paláců vyniká sídlo král.: palác buckinghamský, Střed m. je málo osídlen (City mělo r. 1700: 208.300 ob., 1926: pouze 13.520 ob.). Obvod tvoří vilové čtvrti. Ve dne však žije v City na půl mil. lidí. L. je městem výlučně obchodním (před válkou světový peněžní trh), přesto však má i důl. průmysl tiskařský, strojařský, konfekční, hrnčířský, chemický, koželužny atd. L. je sídlem krále a nejvyšších úřadů říše, angl. biskupa a katol. arcibiskupa, má státní archiv, Royal Society, universitu, akademii umění, školu zemědělskou a hornickou, četné školy teologické, Britské museum, Národní galerii, četné velkolepé vědecké ústavy (koloniální, chemický, zahradnictví, pro tropické nemoci, psychologii průmyslu a j.), 238 knihoven (nejv. Britského musea), 60 divadel (Drury Lane, Opera, His Majesty's Theatre), výstaviště (Olympia Hall), 913 klubů. V L. vychází 465 deníků, hl. jsou: Daily Chronicle (lib.), Daily Expres (kons.), Morning Post, Times (kons.) a j. Město spravuje 206 radů, 26 přísedících (aldermanů) a Lord-Mayor. Radové tvoří Court of Common Council, přísedící Court of aldermen, kteří volí si Lord-Mayora. Celý L., který tvoří hrabství, spravuje County Council a 124 členech a 20 aldermanech. Dohlíží na bytové poměry, dráhy, hasičství, vyučování a humanitu. Od 1899 má hrabství 28 okresů (metropolitan boroughs), z nichž každý má svůj Borrough Council, který vede místní správu. — Dějiny: Není jisto, byl-li L. zal. Kelty nebo až Římany, jméno mluví pro keltský původ. Na římské doby upomínají četné vykopávky. V době Anglosasů zvalo se Londinium, Lundenevic, a již v VII. stol. bylo velkým, bohatým městem. Po svět. válce se konaly v L. četné světové konference (1920—21 Nejvyšší rada, Anglicko-ruská, Londýnská, 1921 Londýnská východní atd.).

Londýnská úmluva, souhrn mezinár. smluv, týkajících se úpravy placení něm. reparací podle plánu Dawesova. Obsahuje tyto dílčí smlouvy: 1. úmluvu mezi Něm. a reparační komisí z 9. VIII. 1924 o provedení plánu; 2. ú. mezi Něm. a spojenci z 16. VIII. 1924 o reparačních platech; 3. ú. mezi Něm. a spojenci z 30. VIII. 1924 o termínech splatnosti jednotlivých splátek a o vzájemných

opatřeních; 4. ú. mezi spojenci z 30. VIII. 1924, podle které nastala změna ve složení komise tím, že byl přibrán zástupce USA., a kterou byly stanoveny sankce pro případ, že by Něm. nedodrželo splátek. Plán vstoupil v platnost dnem 1. IX. 1924. Fakticky snížil výši něm. reparací na 50 miliard něm. marek a poměrně nízkými splátkami pro prvá leta zlepšil situaci Něm. Právně však zůstal Něm. celý válečný dluh 132 miliard zl. marek, jak jej stanovila reparační komise v r. 1921 v Paříži. Něm. postupovalo sice přesně podle Dawesova plánu, ale brzy se ukázalo, že bude nutno znovu stanoviti platební jeho povinnosti, zvl. aby se placení dálo bez cizí kontroly a bez ochrany měnové stability. Tím se řešení reparační otázky dostalo do stadia nového řešení pod heslem: revise Dawesova plánu. Nový způsob placení annuit a zvl. jejich výši stanovil komitét finančních znalců pod předsednictvím Američana Owena Younga v době od 11. II. — 7. VI. 1929 v Paříži. Nový plán nazývá se proto plán Youngův. Jeho splátky jsou podstatně nižší nežli Dawesovy a celková hodnota něm. dluhu činí podle něho jen 38 miliard zlat. marek, tedy méně nežli ⅓ původní výše. Zahraniční kontrola Něm. se ruší a zřizuje se banka pro mezinár. platy s jistým právem dozoru. Youngův plán byl přijat na konferenci v Haagu, která jest konečnou likvidací a úpravou válečných platů. V I. svém zasedání v srpnu 1929 se konference rozhodla, že rozřeší nejen povinnosti Něm., ale vzájemné dluhy válečné vůbec (na př. též východní reparace a liberační dluh nástupnických států). Proto se po předběžné práci dvou komisí sešla haagská konference ke II. zasedání v lednu 1930, kdy byly vyřešeny otázky všech reparací. Youngův plán vstoupil v platnost se zpětnou účinností ke dni 1. IX. 1929. Tím byl změněn systém podle plánu Dawesova a l. ú. pozbyla platnosti. — Jinou, 26. IV. 1915 v Londýně sjednanou smlouvou, zaručily se dohodová státy splniti Italii její národní požadavky, připojí-li se k dohodě. Vyplnění této smlouvy dělalo na mírové konferenci v Paříži 1919 velké potíže.

Londýnské ultimatum, ultimatum dohodových mocností ze dne 6. V. 1921.

Londzin Józef (* 1863), prefekt polského gymnasia v Těšíně a polský politik ve Slezsku, dlouholetý poslanec na radě říšské ve Vídni, redaktor Gwiazdky Cieszyńskiej.

Lonek J., pseud. Sv. Čecha.

Longa, druhá nejv. nota v hudbě mensurální, ½ neb ⅓ maximy.

Long Beach, přístav a moř. láz. v Kalifornii, 130.000 ob.

Longen Emil Artur (Pittermann) (* 29. VI. 1885), čes. spis., režisér a herec, akad. malíř. Umělecky činný od r. 1901. Prošel pestrou drahou umělce, od cirku, přes Variété a kabaret k divadlu. Od r. 1910 v kabaretu Lucerna; vybudoval v letech 1920—22 Revoluční Scénu (♌ divadla), 1922—23 v Berlíně ve Wilde Bühne, od r. 1923 v Rokoku s Vlastou Burianem, jehož spolupracovníkem zůstal i nadále Plodný dram. spis. (přes 50 her původ. a množství překl. a úprav dramaturg.), romanopisec (Král komiků, Jar. Hašek. Herečka, Tygr velkoměsta, Džungle a a jiné) a filmový libretista.

Longenová Xena, roz. Marková (1891—1928), č. herečka, realistního směru.

Longfellow Henry Wadsworth (1807—1882), amer. básník, prof. na Harvardské universitě, zcestoval Evropu a přijal vlivy středov., něm. romantiku a Goetheho. Hl. díla jeho jsou: Voices of the Night (1835), Ballads and Other Poems (1841), Flower de Luce (1867), idylla Evangeline (1847), indiánské epos The Song of Hiawatha (1855) a j. Jeho poesie je náladová, hudební a procítěná. Lit.: Smeaton: L. and his Poetry (1913). Př. Michael Angelo (Knirsch 1903); Básně (Klášterský 1902); Evangelina (Kašpar, Sobotka 1877); Kristus mysterium (Krsek 1926); Píseň o Hiawatě (Sládek 1909, 1872, Prachař 1905); Španělský student (Klímová), Tři povídky (Prachař 1930).

Longford (irsky Longphort), hrabství v Irsku, 1043 km², 40.000 ob. Hl. m. L. 4000 ob.

Longhena Baldassare (1604—1682), ital. stavitel v Benátkách.

Longchamp, býv. opatství záp. od Paříže, zal. 1256, dnes zřícenina. Poblíž závodiště.

Longicornia, ♌ tesaříci.

Longimetr (lat.-řec.), přístroj k měření délek zakřivených čar (křivek).

Longimetrie (lat.-řec.), část geometrie, která se zabývá pouze body na dané přímce.

Longinos Cassius (213—273 po Kr.), řec. filolog a rétor; žil v Athénách a v Palmyře u královny Zenobie. Pro odpor proti Římu dal ho císař Aurelianus popraviti.

Longinus, legendární jméno, 1. římského vojáka, který probodl bok Kristův a pak se stal křesťanem; 2. římského setníka-křesťana. Oba jsou světci a často zaměňováni. Svátky: 15. III. a 16. X.

Longinus, pseud. A. Dittricha. — L. Johannes, pseud. Jana Długosze.

Long Island (longailend), velký ostrov ve Sp. státech při ústí Hudsonu, 192 km dlouhý, 32 km šir., 3780 km², 2 mil. ob. Mimo části New Yorku (Brooklyn, Long Island City) má četná města velmi dobře komunikačně spojená.

Longitudinální (z lat. longitudo, délka), délkový, podélný; ⚲ též směrové osy.

Longitudinální míry, ⚲ teorie relativity.

Longitudo (lat.), délka; zvl. zeměp. a astronomická.

Longnon Auguste Honoré (1844—1911), franc. historik.

Longobardi, ⚲ Langobardi.

Longomontanus Christian Severin (1562—1647), dánský astronom, spolupracovník Tychona de Brahe. Dílo De Astronomia Danica (1622).

Longos, řec. prosaik v III. stol. po Kr.; napsal pastýř. román o Dafnis a Chloe.

Long Tom (angl., long-tom), přístroj k promývání zlata.

Long Tom, pseud. L. Lošťáka.

Longuet, 1. Charles (1840—1903), franc. socialista, člen pařížské komuny 1871. Po návratu z vyhnanství byl žurnalistou La Justice. Syn jeho, 2. Jean (* 1876), fr. advokát a politik, vůdce franc. socialistů, založil list Le Populaire 1918 a napsal četné politické spisy.

Longueval K. B., ⚲ Buquoy.

Longwood (angl., longuud), dvorec na ostrově sv. Heleny, kdež žil Napoléon 1815—1821.

Longworth Nicolas (1859—1931), předseda sněmovny representantů v USA.; věnoval sě právnictví a byl již r. 1889 zvolen do zákonodár. sboru státu Ohio. Od 1903 člen sněmovny representantů a od 1925 jejím předsedou. Byl vůdcem strany republik. a zetěm býv. presidenta Roosevelta.

Longwy, fr. pevnost (z r. 1680), na hranicích lucemburských, 11.000 obyv. Za svět. vál. střetná bitva Longwy—Longuyon ve dnech 21.—25. VIII. 1914 mezi 5. něm. arm. (korunní princ) a III. arm. fr. (gen. Ruffey), která se skončila ústupem Fr. na Verdun. Je částí bitvy Ardennské a patří do t. zv. pohraničních bitev, jimiž byli Francouzi zatlačeni k Marně.

Lonicera L., zimoléz, rostlin. rod z čeledi zimolézovitých (Caprifoliaceae), přímé n. popínavé keře se vstřícnými listy, dvoukvětými vrcholíčky n. zdánlivými přesleny a s bobulemi; přes 150 druhů na s. polokouli, zvl. ve východní Asii a v oblasti himalajské. I. podrod: Caprifolium DC, oplétavé keře, konečné listy někdy srostlé, květy v lichopřeslenech n. strboulech; 40 druhů, nejvíce v teplejší Evr. a Sev. Amer. L. perichymenum L., kozí list otáčivý n. něm., popínavý keř lesní, s nesrostlými listy, líbovonnými přesleny květů, jež jsou zevně větším dílem červené, uvnitř žluté. L. caprifolium L., z. n. kozí list ob., růže z Jericha, v j. Evr., s listy vespod většinou modrozelenými, velmi vonnými, 5 cm dl. květy; pěstuje se hl. k loubení zdí a besídek. — II. podrod: Xylosteon DC, přímé keře s listy vždy volnými, párovitými květy v paždí listů a různobarevnými bobulkami většinou více n. méně srostlými; čítá přes 100 druhů. L. xylosteum L., z. obecný, v Evr. rostoucí, 1.25—2.5 m vys. keř s vejčitými listy. zvl. vespod šedozelenými, s květy žlutavě bílými a červenými bobulkami, hojný v našich hájích. Z nejhezčích ozdobných keřů je L. tatarica L., z. tatarský. L. nigra L., s červenavě bílými květy a černými plody.

Lonja, řeka v Chorvat., l. přítok Sávy, dlouhá 150 km.

Lönnrot Elias (1802—1884), fin. filolog, prof. v Helsinkách, sbíral staré lidové písně, vyd. Kalewalu, Kanteletar (obě přel. do češt. Jos. Holeček) a velký finsko-švédský slovník.

Lons-le-Saunier, hl. m. franc. dep. Jura, 13.152 ob.

Lontov (Lontó), o. na Slov., okr. Želiezovce, 804 ob.

Lónyay Melchior, hrabě (1822—1884), maď. státník, od 1871 president maď. Akademie a častokráte ministr zemský.

Loo, van, holandské umělecká rodina, ⚲ Vanloo.

Loomis Elias (1811—1889), amer. matematik a astronom.

Looping (angl.), přemet, t. j. opsání kličky na vnitřní straně kruhové dráhy, postavené kolmo k zemi (provádí na př. v cirku cyklista), nebo akrobatický obrat s letounem, podobně provedený; obrácený l. sluje přemet, v němž je pilot na vnější straně křivky.

Loos, os. ve Fr., département Pas de Calais, blíže Lensu, 24 km j.-z. od Lille. Bitvou u L. se zovou prudké boje (25. IX. — 13. X. 1915), jež jsou součástí t. zv. podzimní ofensivy spojenců na záp. frontě 1915, konané na odlehčenou Srbsku. Angl. I. arm. (Haig) a fr. X. arm. (d'Urbal) se snažily prolomit frontu něm. 6. arm. (Rupprecht Bavorský), aby se zmocnily důležitých dolů u L., byly však po velkých ztrátách (asi 100.000) nuceni ustoupiti.

Loos Adolf (* 1870), brněnský rodák, jeden z prvních předchůdců moderní architektury. Žije většinou v cizině, dříve ve Vídni, nyní hlavně v Paříži. Daleko

dříve, než byl zrozen konstruktivismus, formuluje zásady dnes konstruktivismem hlásané. Je činný teoreticky i prakticky. Zcela osamocen vybojovává proti celé Vídni své nové zásady o ornamentu jako sociálním zločinu, o sociálním poslání architektově, o poměru architektově k umění. Články, propagující tyto myšlenky, shrnul L. v knihu Ins leere gesprochen (přel. Markalous, 1929).

Looschen Hans (1859—1923), něm. malíř a ilustrátor.

Loosli Carl Albert (* 5. IV. 1877), švýc. spisovatel.

Looy Jacobus van (* 1855), holandský spisovatel a malíř.

Lopar, ves na sev. okraji ostrova Rábu, v Jugoslavii.

Lopašič Mirko (1780—1838), měst. soudce, příležitostný básník v ikavské štokavštině s vlivy kajkavskými.

Lopašić Radoslav (1835—1893), chorv. historik. Vyd. řadu studií, monografií a cenného materiálu archiv., hl. o Chorvatské Krajině a Karlovci.

Lopata, nástroj ze dřeva nebo železa k přehazování, obracení sypkých nebo tekutých látek.

Lopatář, tříletý daněk.

Lopatin German Aleksandrovič (* 1845), rus. revoluční politik.

Lopatin Lev Michajlovič (* 1855), rus. prof. filosofie v Moskvě.

Lopatka (scapula), oddíl plecního věnce, který připojuje u obratlovců přední končetinu k trupu. Její tvar bývá různý: na př. u žab tyčinkovitý, u ptáků srpovitý; u člověka je to trojhranná kost, přiložená vzadu ke hrudníku ve výši 2.—8. žebra. Z její zadní plochy vyniká příčný hřeben (spina scapulae), vybíhající nad ramenním kloubem v nadpažek (acromion). Dolní úhel l. (angulus scapulae) posunuje se při pohybech horní končetiny po zadní stěně hrudní, což je podmíněno četnými svaly, které se na lopatce upínají.

Lopatka Ondriš, pseud. J. Gašparíka.

Lopatování, nakládání rubaniny, zvl. uhlí, pomocí strojně poháněného lopatovacího zařízení. L. lze užíti jen na mocných uhelných slojích.

Lopatynskij Jaroslav, PhDr. (* 1871), ukraj. hudební skladatel.

Lope de Rueda, špaň. básník, ↗ Rueda.

Lope de Vega Carpio Félix (* 25. XI. 1562, † 21. VIII. 1635), špan. dramatik. Studoval v Madridu a Alcale, vstoupil do služeb vévody z Alby, oženil se 1588 s Isabelou z Urbina a vstoupil do armády ve válce proti Anglii. Pak žil ve Valencii, od 1595 v Madridě. 1614 stal se knězem. Po celý život byl činný jako básník a hl. dramatik. Hl. díla: eposy Angélica, La Jerusalém conquistada, tři mythologické básně Andromeda, Filomena, Circe, romány Arcadia, Los Pastores de Belén. Kromě toho napsal na 1800 veseloher, z nichž se zachovalo 470. Byly vydány Akademií špan. 1890—1927. — L. je tvůrce špan. národ. dramatu. Osvobodil se od klasicismu a založil hru lidovou Comedia de capa y espada. — Překrásnou hru: Sedlák svým pánem přel. do č. Jar. Vrchlický; četné jiné překlady do češtiny.

Lopej, o. na Slov., okr. Brezno n. Hronom, 2927 ob.

Lopeník, o. na Mor., okr. Uh. Brod, 998 ob.

Lopes Ferňao (1380—1451), historik, zakladatel portugalského dějepisu.

Lopez, 1. Carlos Antonio (1790—1862), paraguayský státník, 1844 president. — 2. Narciso (1798—1851), kubánský revolucionář. — 3. Vicente Fidel (1815—1903), argent. historik. — 4. Francisco Solano (1827—1870), parag. státník, od 1862 president republiky, válčil s Brasilií. — 5. Sabatino (* 1863), it. spisovatel a dramatik, autor četných oblíb. veseloher. — 6. Vincent (* 1894), amer. dirigent a průkopník jazzbandu.

López de Ayala Pero, zv. el Canciller (1332—1407), špan. historik a básník.

López de Ayala y Herrera Adelardo (1828—1879), špan. básník, dramatik a politik.

López de Legazpi Miguel († 1572), špan. dobyvatel, bojoval 1545 v Mexiku, dobyl 1563 Filipin a založil Manilu.

López de Segura Ruy, zakladat. teorie moder. šachové hry, žil kol 1650 v Zafře (Badajoz) jako farář.

López y Planes Vicente (1775—1856), argentinský státník, 1827—33 president republiky. Autor nár. hymny.

Lophobranchii (lofo-), ↗ ryby chvostožábré.

Lophodermium Chev. (Hysterium Tode), rod hub vřeckatých (terčoplodé, Discomycetes), s plodnicemi s poč. uzavřenými, které se v době zrání otevírají podélnou štěrbinou; jsou to malé houby, jevící se jako krátké, černé čárky. Rostou ponejvíce cizopasně na částech rostlin. Nejzhoubnější je choroba jehlosyp borovic, při níž se jehličí mladých stromů na jaře barví červenohnědě a opadává; způsobena je druhem L. pinastri Chev. Podobné, méně škodlivé onemocnění vyvolává L. macrosporum Hrtg. na dvouletém jehličí smrků a L. nervisequium Hrtg. na bílé borovici.

Lophonoceros Latr., rod j.-am. tesaříků, s brasilským L. hirticornis Pyllh., uvádí se jako příklad pro mimikry (⚲).

Lophopoda (lofo-, mechovky krytoústé), řád mechovek.

Lophosia incissa, křižitka střihaná, játrovka velmi drobná, tvořící na pařezech světle zelené povlaky. L. quinquedentata, křižitka pětizubá, je statnější, L. ventriculosa, křižitka břichatá, všude hojná, ⚲ játrovky.

Lophura, ploutvorep, ještěr z čeledi Agamidae, krátkého těla s ostnitým hřebenem na ocase. L. amboinensis, přes 1 metr dlouhý, na ostrovech Malajských a Filippinách.

Lopud (it. Mezzo), ostrov na Jadranu, jihových. od Šipana, asi 14 km sev.-záp. od Dubrovníka, 3½ km dl., 2 km šir., rozsah 4·92 km².

Lopuch (Arctium), bylina složnokvětá až metr vysoká, se statnou lodyhou a vejčitými až kulovitými úbory, jejichž zakrovní listeny jsou zakončeny háčky. Nažky s krátkým chmýřím. L. pavučinový (A. tomentosum), květ trubkovitý, nachový, květenství chocholičnaté, úbory kulovaté a zákrovy hustě pavučinaté. Plevelovitá rostlina, u cest a plotů hojná. L. větší (A. lappa), květenství hroznovité, zákrov bez pavučiny.

Lopuszański Tadeusz, inž. (* 1874), prof. lvovské techniky a dlouholetý ministr veřejných prací.

Lopuszański Tadeusz (* 1870), p. pedagog, odb. přednosta v min. školství, býv. ministr. Sp.: Zagadnienie wychowania naroda (1918).

Loquacitas senilis (lat.), stařecká povídavost.

Loquis, ⚲ Martin Hůska.

Lora del Rio, m. ve špan. prov. Sevilla, 7435 ob. Fosfátová ložiska.

Loragho, ⚲ Luragho.

Lorain, m. v sev.-amer. státě Ohio, 42.654 ob.

Lorandit, sulfarsenit thallia, nachází se v červených, jednoklonných krystalech, s realgarem u Alšaru v Macedonii.

L'orántffy Zsuzsana (as (1600—1660), provd. za J. Rákócziho, podporovatelka J. A. Komenského v Šar. Potoku.

Loranthaceae (ochmetovité, jmélovité), čeleď dvoudložných rostlin, zelené, pomocí haustorií na dřevnatých rostlinách cizopasící keře se stále zelenými, vstřícnými a kožovitými listy. Necizopasí pouze austral. druh Nuytsia. Květy jsou pravidelné, 4—6četné, různého květenství, plodem bobule. Asi 850 druhů, většinou v tropech, zvl. v Americe a v Asii.

Loranthus L. (ochmet), rostlinný rod z čel. ochmetovitých (Loranthaceae), zelené keře přížívné na dřevinách s kožovitými listy, většinou úhlednými květy v hrozenech a s bobulí n. peckovicí; asi 300 druhů ve Starém světě, většinou tropických. L. europaeus (o. evropský, ochmetí, jmélí dubové, Viscum quercinum auct.).

Lorca, m. ve španěl. provincii Murcia, 22.116 ob.

Lord (angl., pán, anglosasky hláford, chlebodárce), v Anglii titul paira, baronů, synů vévodů a markýzů. Titul je spojen se členstvím ve sněmovně horní (lordů). Lord admirality a pokladu jmenují se členové nejvyšší námořní a finanční rady. Ve Skotsku náleží titul l. všem soudcům vyšších soudů.

Lorde André de (* 1870), fr. dramatik.

Lord-Mayor, titul primátora v Londýně, Dublině, Yorku, Liverpoolu, Manchestru a Belfastu.

Lordship, hodnost lorda, jeho oslovení.

Lore (angl.), malý dvouosý a otevřený nákladní železniční vagon pro dopravu uhlí, kamení a zemin.

Loreburn Sir Robert Threshie Reid, earl (1846—1923), angl. státník, 1905—12 lord kancléř.

Lorek, ⚲ Vavřinec z Krasovic.

Lorelei (Lurlei, skála duchů), skála na pravém břehu Rýna mezi Sankt-Goarshausen a Kaubem, známa ozvěnami. Pověst o víle L., která zpěvem mámí plavce a vrhá je do záhuby, vznikla vlivem Brentanovy romance Lore Lay (1800) a vlivem Heineho, Loebena a Silechera znárodněla.

Lorenc Jan (* 1868), č. politik směru soc.-dem. a redaktor Hlasu lidu.

Lorenc Karel (* 3. XII. 1857, † 2. X. 1925), řed. měšť. škol v. v. a spisovatel; vydal Biologický ráz vyučování přírodopisného (1900), Školní zahrada (1893), Výklady přírodopisné rázu biologického.

Lorenc-Zaleski Jakub (* 1874 v Radwořu), h.-luž. prosaik, organisátor a nár. pracovník, povoláním lesník, po převratu majetník pily ve Slepém v prus. Hor. Lužici. Napsal od 90. let min. st. řadu povídek z přírody, zvláště lesa. Tehdy také začal tisknouti vlastenec. romantickou pov. Serbscy rjekowje, kterou vydal teprve po převratu (1922). Z luž. minulosti čerpal též

Jak. Lorenc-Zaleski.

látku k romantické skladbě Kifko (Lužica 1926—1928). V rukopise má L. rovněž vlast. povídku (román) Zapomenutý ostrov (Zabyta kupa). Práce L. se vyznačují pěknou mluvou básnickou a malebným líčením.

Lorentowicz Jan (* 1868), p. lit. kritik. Sp.: Młoda Polska, Ziemia polska w utworach poetów a j.

Lorentz Hendrik Antoon (1853—1928), od 1923 prof. v Leydenu, zakladatel) teorie elektronů, obdržel 1902 Nobelovu cenu.

Lorentzova kontrakce, ⚲ teorie relativity.

Lorentzovy rovnice, ⚲ Maxwell-Hertz-Lorentzovy rovnice.

Lorenz Jan (* 1803 v Praze), malíř portretů na Malé straně.

Lorenz Jindřich (* 1854), č. nakladatel v Třebíči.

Lorenz Ondřej (* 1805 v Mimoni), rytec v Praze.

Lorenz Otto (1831—1895), fr. bibliograf.

Lorenz Ottokar (1832—1904), německý historik, profesor v Jeně.

Lorenzenit, nerost, křemičitan sodíku, titanu a zirkonu, tvoří malé, sloupcovité, jednoklonné krystaly; lesk démantový, bezbarvý až hnědý, tvrdost přes 6, v syenitových pegmatitových žilách u Narsarsuku v jižním Gronsku.

Lorenzetti Pietro a Ambrogio, dva bratří, ital. malíři sienské školy XIV. st. Pietro žil mezi 1305—48, Ambrogio mezi 1324—48.

Lorenzova puška, zbraň pěchoty, vynalezená Josefem ryt. Lorenzem (1814—1879) a zavedená v rak. arm. 1854—1867. Předovka v rýhovanou hlavní a špičatou střelou, jež se nárazem nabíjáku o dno rozšířila a v rýhách utěsnila. Měla dobré balistické vlastnosti, ale nemohla se uplatniti proti pruské jehlovce r. 1866.

Loretin, podle svého složení l-hydroxy-2-jodchinolin-4-sulfokyselina, $C_9H_6JNO_4S$, používá se pro svoje antiseptické účinky jako náhražka jodoformu. Vyrábí se z o-chinolinu působením kyseliny sírové, vzniklá sulfokyselina se neutralisuje potaší a varem se směsí jodidu draselného a chlorového vápna přemění na ve vodě nerozpustnou vápenatou sůl loretinu. Tato se pak rozkládá kyselinou solnou, čímž se uvolní loretin. Tvoří žlutý prášek, při zahřívání se při teplotě 260—270° C rozkládající za vývoje fialových par jodu. Na rozdíl od jodoformu jest bez zápachu. Obsahuje 36.2% jodu. S kysličníky kovů tvoří soli, sůl sodná je ve vodě snadno rozpustná. Vizmutová sůl slouží proti chronickým průjmům, zevně pak k vysoušení ran. Loretinová gáza je napuštěna vápenatou solí loretinu. Vyrábí se tak, že se čistá gáza máčí v roztoku sodné soli loretinu a pak v roztoku chloridu vápenatého, čímž sráží se na povrchu nerozpustná vápenatá sůl.

Loreto, dep. v Perú, na hranici Brasilie, 422.903 km², na 100.000 ob. Hl. m. je Iquitos.

Loreto, m. v it. prov. Ancona, 7100 ob., sídlo biskupa a slavné poutní místo. V dómě je svatý dům (1921 ohněm poškozen, kopie v Praze), který podle legendy obývala Panna Maria v Nazaretě a který 1295 přenesli andělé do L. Madonna z L. je patronkou aviatiků (od 1920).

Loretty, v Paříži dříve elegantnější nevěstky (⚲ grisetta).

Lorgnette (lornět, fr.), brýle, opatřené držátkem, aby je bylo možno přidržeti u očí.

Lorch Melchior (1527—1590), něm. dřevorytec, malíř a mědirytec.

Lorica.

Lorica (lat.), pancíř. řím. legionáře.

Loricariidae, čeleď jihoamer. ryb se štíhlým tělem a plochými ústy, jimiž se mohou v rychle tekoucích vodách a bystřinách na kameny přissáti. U nás chovány jako akvarijní rybky ve vodě nejméně 15° teplé. — Loricaria parva Blgr. má krátké vousky, špičat. hlavu, vystupující oči. Základní barva těla L. jest žlutohnědá. — Otocinclus flexilis Cope. se sraženým tělem. Oči v horní polovině hlavy. Břišní a ocasní ploutev pruhovaná. — Otocinclus nigricauda Blgr. podobá se předešlé. Všechny ploutve pruhované. — Plecostomus commersoni Cuv. Hlava vejčitá. Na hlavě a po stranách jemně skvrnitá, pod břichem větší řidší skvrny. V akvariu přissává se na sklo.

Loricata, obrněná zvířata: 1. vírníci obrnění (Brachionidae); 2. raci krunýřovití (⚲ langusty); 3. ještěři kornatí (⚲ krokodilové).

Lorient, m. ve franc. dep. Morbihan, 50.000 ob., má přístav, loděnice, strojírny. Poblíž opevněný ostrov Saint-Michel.

Loriové (Trichoglossineae), podčeleď papoušků, velikosti vrabce až kavky, vyznačujících se tím, že mají špičku ja-

zyka obrvenou, zobák sploštělý bez u papoušků obvyklého zubu v horní polovině. Jsou ohnivě a pestře zabarvení, po celý den pohybliví, čiperní a bystří. V rozčilení směšně sklánějí hlavu a se čepýří. Hlas zvučný, ve vyšších polohách nepříjemně skřípavý. Živí se měkkým ovocem, hlavně banány, zdržují se ve stromoví a na zem létají jen, aby se vykoupali. Hnízdí ve stromových dutinách v Austrálii a přilehajících ostrovech. Pro svou živou povahu, nádherné zbarvení a schopposti napodobiti lidská slova jsou s oblibou chováni v zajetí. L. černohlavý (Domicella atricapilla), l. mnohobarevný (Trichoglossus novaeholandiae), kaka (Nestor meridionalis), papoušek horský, kea (Nestor notabilis), lišící se od druhých, že je ptákem zemním. Na zemi běhá velmi obratně. Živí se bobulemi a ovocem, ale napadá i ovce a vytrhává jim kusy masa z těla.

Loris-Melikov Michail Tarielovič (1826—1888), rus. generál a státník; bojoval na Kavkaze, 1880 šéf komise proti nihilistům do 1881 a ministr vnitra; působil na cara, aby zavedl konstituci.

Loriš Jan (1860—1920), prof. v Rakovníce a č. filolog. Sp.: Sborník hraběte Baworowského (1903).

Lorković Blaž, Dr. (1839—1892), nár. hospodář a literát, prof. záhřeb. university, 1875 pracoval na reformě politické správy a soudnictví.

Lorković Ivan, JUDr. (1876—1926), chorv. politik federativní strany.

Lorm Hieronymus, pseud. Heinricha Landesmanna (1821—1902), hluchý a slepý moravsko-něm. spisovatel. Psal romány, politické stati, filosofickou lyriku a etická pojednání.

Lorman Bedřich, JUDr. (* 1876), advokát v Praze, dříve ve Voticích, komunální a nár. pracovník. Čestný člen Slov. právn. jednoty v Bratislavě, místopředseda Spolku čs. advokátů. Četné spisy odborné.

Lornja Antun Marija, ♌ Lorgna Ant. Maria.

Lornsen Uwe Jens (1793—1838), šlesv. vlastenec; hájil zájmy země, začež byl vězněn.

Lörrach, m. v Badensku, 17.000 obyv. Živý průmysl a lesnictví.

Lorrain Jean, vl. Paul Duval (1856—1906), franc. spisovatel, malíř a romanopisec. Povídky: Siné oči, Ofélius a Milovený muž přel. do češt. Albert Savaron, 1921.

Lorraine, franc. jméno Lotrinska.

Lörsch Karel (* 1888), inž., prof. vyšší průmysl. školy v Praze, odborník v racionalisaci výroby.

Lortzing Albert (1801—1851), něm. operní skladatel; vzdělal se sám na operního pěvce a skladatele. 1824 provedl první svou operu Ali Pascha von Janina v Kolíně n. R. Po četných působištích dostal se do Lipska 1833, kde napsal svá nejlepší díla a kde působil jako pěvec (tenor). Do poslední doby spadají jeho skvělá díla, opery Undine (1845), Der Waffenschmied (1846). Z dřívějších děl vynikají Der Wildschütz (1842) a Zar und Zimmermann (1837). L. psal si texty sám. Měl jedinečné porozumění pro jevištní techniku a charakteristiku.

Lorum (lat., uzda), často holý a nápadně zbarvený pruh mezi okem a kořenem zobáku na hlavě ptáků.

Los, 1. každé rozhodnutí svěřené náhodě. Ve starověku bylo přesvědčení, že v l. se zjevuje vůle bohů. Římané měli dokonce i chrámy Fortuny, Herkula, kde se losovalo. (♌ věštectví.) Činilo se tak kostkami, hůlkami a pod. U Skythů a Germánů losovalo se oštěpy. Dnes se losuje vrháním kostek, penízů. 2. ♌ loterie. 3. Označení pro cenný papír, který je podílem pro nějakou půjčku s nadějí na výhru.

Los (Alces L.), rod jelenů (Cervidae), vyznačující se mohutnou, poněkud těžkopádnou postavou a velikými lopatovitými parohy u starých samců. L. evropský (L. alces L.) byl v době diluviální rozšířen téměř po celé Evropě, nyní obývá severská lesní pásma Evropy a Asie. Dospělý je až 2.8 m dlouhý, 1.9 m vysoký a dosáhne váhy 300—400 kg. V Americe žije l. americký (A. americanus Jard.), málo odlišný od l. evropského. L. obrovský (A. gigas Mill.), žije na Aljašce a dosahuje značnějších rozměrů. Lov na losy se koná pomocí psů nebo vábením.

Loš Jan (* 1860), polský slavista a prof. university krakovské. Sp.: Gramatyka staroslowiańska (1922), Slownik ortograficzny a j.

Loś Wincenty (* 1857), polský spisovatel pověstí a dramat.

Loś Wlodimierz (1849—1888), pol. malíř; maloval hl. obrazy z Ukrajiny.

Los Angeles, 1. La Puebla de la Reina de los Angeles, (město královny andělů), nejv. m. Kalifornie a středisko jihokalifornského obchodu s četnými předměstími (1910 zal. filmové m. Hollywood), má 1089 km² a 1,260.000 ob., 45 km přístav San Pedro, cíl dvou pacifických drah. Produkuje oleje, filmy (za 168 mil. dola-

rů — 75% veškeré americké výroby), stroje, konservy, plodiny a ovoce. Okolí m. je subtropický park s bohatými ložisky nafty. M. bylo založeno 1781 jako španělská misijní stanice, do 1881 bezvýznamné. — 2. Hl. m. chilské provincie Bio-Bio, 13.000 ob.

Los Jiří, pseud. Edv. Srby.

Los Václav (* 1874), odb. učitel a botanik v Hořovicích. Zajímá se hl. o květenu brdskou a uveřejnil četné práce o lišejnicích.

Losa Václav (* 1867 v Nosislavi na Mor.), č.-am. evang. kazatel a spisovatel v Pittsburghu, vynikající soc., kulturní a revoluční pracovník; vydává Křesť. Listy.

Loserth Johann (* 1846), něm. historik, 1875—93 prof. v Černovicích, 1893—1917 ve Štyrském Hradci; napsal: Hus und Wiclif (1884), Beiträge zur Geschichte der hussitischen Bewegung (1896), D. Kommunismus der Mährischen Wiedertäufer (1894), Geschichte des spätern Mittelalters (1903). Vydal spisy Wiclifovy.

Loserth Otto, pseud. Jana Novotného.

Losiná, o. v Č., okr. Plzeň, 670 č. ob.

Losinoostrovskaja, m. a letovisko poblíž Moskvy, 14.352 ob.

Loskot František, Inž. Dr. (* 1888), ředitel kovoprůmyslu v Hradci Králové, vynikající pracovník technický. Rediguje památník Technická práce ve vých. Čechách.

Loskot František, Ph. a ThDr. (* 8. II. 1870); r. 1909 vystoupil z církve, od 1908 věnuje se činnosti spisovatelské a žurnalistické, od r. 1923 jako redaktor „Venkova". Práce jeho jsou hlavně z náboženských dějin: Milič z Kroměříže (1911), M. Jan Hus (1915), Ježíš Nazaretský (1913, 2. rozš. vyd. 1922) a jiné.

Losonc, ♌ Lučenec, m. na Slov.

Losování branců, úkon, kterým se vybírají v některých státech branci před všeobecným odvodem; podle čísla, které vytáhnou, jsou pak odvedení branci zařaďováni k delší činné službě n. kratší náhradní záložní službě.

Lososovité ryby, ♌ Salmonidae.

Losskij Nikolaj Onufrijevič (* 1870), prof. leningr. university, emigrant, filosof směru ideál-realismu.

Lossenit, nerost, tvoří hnědočervené, malé, kosočtverečné jehlance, vodnatý arseničnan železa a olova, obsahuje skoro 4% kyseliny sírové.

Lössnitz, úrodná, hustě osídlená krajina v Sasku, na pravém břehu Labe nedaleko Drážďan.

Losva, splavná řeka na rus. Urále, 425 km.

Lošák, ♌ hydnum.

Lošákovité, ♌ Hydnaceae.

Lošan František (1848—1909), vrchní rada zem. soudu v Praze, právn. spisov.

Lošenický, pseud. J. Gutha.

Lošiň, ostrov v Kvarnerském zálivu, náležející nyní Italii, 75 km². Hl. m. Lussinpiccolo, (1921) 5330 ob., klimatické léčebné místo.

Loško Polje, krasov. pole ve Slovinsku, asi 4.5 km jihových. od Cerknišského P., tekton. ráz, 6 km dl., šir. asi 3.5 km.

Lošonec, o. na Slov., okr. Trnava, 700 ob. (631 čs.).

Lošov, o. na Mor., okr. Olomouc, 468 č. ob.

Lošťák Jan, JUDr. (1845—1914), ředitel Zemské banky v Praze, národohospodářský spisovatel.

Lošťák Josef (1840—1909), zem. insp. na Moravě, pedagogický odborník.

Lošťák Ludvík (1862—1918), čes. hud. skladatel a básník; působil v Londýně (1888—91). Opery: Selská bouře (1899), Furianté (1904), kromě toho složil symfonie, ouvertury, klav. skladby. Vydal Básně (1891), Tři noci u mrtvoly (1894), Píseň nadšení (1895), Píseň bohatýrská (1904), Na věčnosti (1906), polemické spisy: Chromatické hromobití (1903—1905), Ve vlasti tichošlápků (1905), a anglické mluvnice.

L. Lošťák.

Loštice, m. na Mor., okres Zábřeh, 2659 č. ob. Lihovar, tov. fotogr. desek, okras vánoč. stromků, měřitek, dom. výr. sýra.

Loštický, pseud. Jana Havelky.

Lot, postava z hebrejské pověsti; zplodil (1. Mojž. 13) se svými dcerami praotce Moabitů a Ammonitů. Vypravování o Sodomě líčí jej jako spravedlivého muže, který se zachrání.

Lot, dříve mincovní váha zlatého a stříbrného zboží = $^1/_{16}$ hřivny; v severní Evr. bývalá obch. váha = $16^2/_3$ g = $^1/_{32}$ libry. Zákonitý nový lot (10 g) v Německu z r. 1872 byl 1884 opět odstraněn. L. v USA.: plocha pole o 30 akrech. — L. (franc. nebo angl.), obch. výraz: míra; též v koňském sportu určitý počet závodních koní. — L., bronzová mince v Siamu. — L., přístroj k měření mořské hloubky. Rozeznáváme lot ruční, patentní, ozvěnový a ohlašovač hloubky. Ruční lot skládá se z lana opatřeného na konci každého metru značkou a

z těžkého (4.5—6 kg) olověného závaží, které je upevněno na konci lana. Závaží spustí se na laně do moře a hloubka se odečte na laně, když závaží dosáhlo dna a lano stojí svisle. Tohoto způsobu lze použíti, není-li rychlost plovoucí lodi značná a hloubka nepřesahuje 25 m. Při větších hloubkách loď musí se zastaviti a nutno lano více zatížiti (12—50 kg); nebo se používá patentního lotu. Jeho zásadou je, že hydrostatický tlak v určité hloubce rovná se váze vodního sloupce nad tímto místem + 1 at. Tento tlak se měří nahoře ve vzduchotěsně uzavřené skleněné trubici, která uvnitř je navlhčena chromem stříbrným. Do trubice vnikající voda zabarví svými solemi stříbrný roztok žlutě. Výška zabarvení v trubici odečte se na stupnici, která udává přímo hloubku. Ochranným pouzdrem obklopená trubice spustí se do moře na ocelovém drátě pomocí lotového stroje. Jakmile rychle se odvinující drát ztratí své napětí, trubice dosáhla dna a vytáhne se. Ohlašovač hloubky samočinně ohlásí, že loď překročila určitou hloubkovou čáru. Skládá se z lotového poleno (dřevěného prkna), které na laně je upevněno na háku. Lotové poleno spustí se do moře na laně do hloubky, jejíž překročení má lot ohlásiti. Překročí-li loď hloubkovou čáru, kterou lze odečísti na bubnu, na který je navinuto lano, rarazí ohlašovač hloubky na dno moře, lotové poleno se tam samočinně odepne od lana a vyplave na povrch; současně zmenší se napětí lana, čímž se uvede v činnost elektrický zvonek jako výstraha. Ohlašovač hloubky koná velmi dobré služby v blízkosti pobřeží, ve špatně proměřených vodách a za mlhy; lze ho upotřebiti pro hloubky až 80 m. Při ozvěnovém l. (Behmův l.) je použito k měření hloubky rychlosti, kterou se šíří zvuk ve vodě (asi 1500 m za vteřinu). Na palubě lodi vystřelí se elektricky n. pomocí stlačeného vzduchu přímo s velitel. můstku lotová patrona (vysilač). Zvukové vlny dosáhnou moř. dna a odrazí se od něho. Odražený zvuk zachytí se jako ozvěna v mikrofonu (přijímač), který se nachází rovněž na palubě lodi, ale na straně opačné, než na které bylo vystřeleno. Přesným chronometrem k měření krátkých časových intervalů změří se doba, která uplynula od výstřelu k zachycení odraženého zvuku; malý setrvačník začne se otáčeti v okamžiku, kdy bylo vystřeleno, a zastaví se opět prostřednictvím relais přijímačem v okamžiku, kdy tímto byl zachycen odražený zvuk. Uplynulá doba měří se úhlem, o který se otočil setrvačník chronometru. Měřená hloubka rovná se této době dělené dvojnásobnou rychlostí zvuku ve vodě a na velitelském můstku lze ji odečísti přímo v metrech, čehož je docíleno elektrickým přenosem. Tohoto nejpřesnějšího způsobu měření mořské hloubky lze použíti k měření každé prakticky v úvahu přicházející hloubky (až do 750 m) a lze tímto způsobem rychle změřiti hloubku moře s přesností až na ¼ m. K měření větších hloubek (až do 5000 m i více) používá se na témže principu založeného signálového lotu (Signalgesellschaft, Kiel), nebo atlasového lotu (Atlasgesellschaft, Bremen). Při obou měří se doba, kterou potřebuje zvuk k proběhnutí dráhy od elektromagnetického membránového vysilače na dně lodi k membránovému přijímači. — L., pravý přítok Garonny ve Francii, 480 km dl. — L., dep. v jihozáp. Francii, podle ř. L., 5226 km² se 171.776 ob. Hl. m. Cahors.

Lót, o. na Slov., okr. Vráble, 1990 ob. (1530 čs.).

Lota, rod ryb, ↗ mník.

Lota, přístavní m. chilské prov. Concepción, 16.764 ob. (1920); slévárny mědi a uhelné doly.

Loterie (franc.,), hra, kterou pořádá v některých zemích stát sám, jinde se koná pod jeho dohledem, a při níž ten, kdo učinil vklad, získá naději na zisk. Rozeznávají se dva druhy: stará, holandská neboli třídní loterie a janovská čili číselná loterie (lotto). U třídní l. je počet a velikost vkladů (losů) i výher pevně stanoven (tažební plán). Vedle celých losů jsou vydávány i poloviny, čtvrtky a osminky a tahy jsou rozděleny na několik tříd. Při tazích, ustanovených na určitý den, se uspořádají všechna čísla do kola štěstí, výhry do jiného kola. Současně se táhne z obou kol. Tažená čísla se uveřejní v tištěných listinách tažebních. L., jíž lze získati v malé společnosti rozmanité předměty, se nazývá tombola. Jednotlivé státy se snaží trestem znemožniti cizí l. na svém území. — U l. číselné (lotta) se z kola štěstí, v němž jsou čísla od 1—90 jednotlivě v tobolkách, vytáhne v ustanovený den 5 čísel, která vyhrají; ostatní prohrávají. Hráč má buď jediné číslo a sází, že bude taženo (prostý tah, estratto) nebo že vyjde na určitém místě, nebo má 2 (ambe), 3 (terne), 4 (quaterne) či 5 (quinterne) čísel a sází, že tato budou tažena dohromady. Čísla se mohou obsazovati podle libosti vysokými cenami. Lotto se hraje v Italii a Rakousku. Poměr losů k výhrám (90:5)

pochází z XV. stol., kdy v Janově sázelo se na vylosování členů velké rady (5 z 90 jmen). První peněžní l. zavedl florentský stát r. 1530. — L. jmenuje se též oblíbená zábavná hra s kartami (též Boží požehnání), při níž se sází na jednu nebo více karet. Devět karet se položí tak, aby mezi nimi byly 4 páry; devátá karta je velký los, jenž vyhrává devítinásobný vklad, kdežto karty z prvního páru jednoduchý, z druhého dvojnásobný, z třetího trojnásobný a z čtvrtého čtyřnásobný.

Loterní půjčky (prémiové půjčky), veřejné půjčky, při nichž, jako při jiných půjčkách, se sice kapitál vyplácí v určitých termínech v plné hodnotě, ale jsou placeny jen nepatrné nebo žádné úroky. Místo úroků připadají různě vysoké výhry na kusy, označené losem při pravidelném vylosování. V XVIII. stol. byly l. p. velmi hojné ve Francii a Anglii, v XIX. stol. v Německu a Rakousku. V peněžní tísni byl učiněn v Německu po světové válce pokus o úspornou prémiovou půjčku, ale beze zdaru; Belgie, Francie a Rakousko tak učinily v r. 1920, zvláště hojně vypsalo l. p. SSSR. (1922, 1924, 1926).

Loterní regál, právo státu, jímž si vyhrazuje sám pořádati loterie a tím získati všechen zisk z toho plynoucí. Soukromá osoba musí proto požádati stát o svolení, chce-li loterii pořádati. V Rak. byl l. r. zaveden v r. 1752 a byl na dobu 25 let propachtován soukr. osobě, načež jej stát měl ve vlastní režii. U nás zavedena státní loterie třídní. Ze soukr. věcných a dobročinných loterií musí pořadatelstvo zaplatiti předem 10% taxu z celkové částky, na kterou byly losy vydány a výherci se srazí 25% z výhry na hotovosti.

Lot-et-Garonne, dep. v j.-záp. Francii, 5385 km², 246.609 ob. Hl. m. Agen.

Loth Jan (* 1816 v Nymburce), úředník, stavovský mědirytec.

Lothar (ze starohornoněm.), mužské křestní jméno. — L., římsko-němečtí císařové: 1. L. I. nejstarší syn Ludvíka Pobožného (* 795, † 29. IX. 855), vzbouřil se r. 833 proti otci, po jehož smrti se chtěl zmocniti celé říše, ale poražen byv, dostal hodnost císařskou, Italii, Burgundsko a území mezi Rýnem, Maasou a Šeldou. Toto území dostalo jméno Lotrinsko podle jeho syna L. II. — 2. L. III., Saský, hrabě supplinburský (1060—1137), po vzbouření proti Jindřichovi V. stal se králem (1125), 1133 byl v Římě korunován na císaře. — 3. L., král francouzský (941—986), syn Ludvíka IV., 954 zvolen králem. — 4. L., král italský († 950), syn a od r. 931 spoluregent krále Huga italského, 947 převzal po otcově smrti vládu.

Lothar Rudolf, vl. Rudolf Spitzer (* 1865), něm. spis., vydal literárněhistoricko-kritické spisy a četné divad. hry: König Harlekin (1900), Casanovas Sohn (1920), Die schöne Melusine (1925) a mn. j.

Lotharingie, název (podle Lothara II.) pro dřívější Austrasii a Frísko po říšském dělení r. 855.

Lotheissen Ferdinand (1833—1887), něm. liter. hsitorik, zabýval se fr. literaturou.

Loti Pierre, vl. Julien Viaud (* 14. I. 1850 v Rochefortu, † 10. VI. 1923 v Hendaye), franc. spis., z hugenotské rodiny; jako námoř. důstojník procestoval téměř všechna moře. Jeho romány, novely a popisy cest vyznačují se nádherným líčením hl. exotických krajin s melancholickým nádechem; stále se v nich vracejí jeho vůdčí myšlenky: láska k zašlým nebo zanikajícím kulturám, nenávist k technickému pokroku a strach před smrtí. Napsal: Aziadé (1879, přel. dr. Jan Zeman), Le roman d'un Spahi (1881), Mon frère Yves (1883, přel. dr. J. Guth 1893), Madame Chrysanthème (1887), Au Maroc (1890), Le roman d'un enfant, vlastní životopis (1890), Les derniers jours de Pékin (1902), Pêcheur d'Islande, jeho nejlepší dílo (1886, přel. dr. J. Guth, 1926) a j., vedle mnoha cest líčení. Od 1891 byl členem Akademie.

Lotić Ljubomir (* 8. VII. 1865 ve Vel. Kikindě), srb. kult. pracovník, organ. srbských škol v býv. jižních Uhrách.

Lotichius Petrus, nazv. Secundus (k rozeznání od reformátora Petr L., 1501—1567, opata ve Schlüchtern, svého strýce), novolat. básník (1528—1560), a prof. lék. v Heidelberku. Jeho básně vydal Burman (1754, 2 sv.) a Friedemann (1842).

Lótofagové (řec., požívatelé lotosu), u Homéra národ na sev. pobřeží Libye, který navštívil Odysseus. Věřilo se, že požívání lotosu přináší zapomenutí všeho dřívějšího.

Lotos, starověké jméno pro rozličné druhy rostlin. L. Lotofagů u Homéra třeba rozuměti stromy n. keře se sladkými, šťavnatými bobulemi, snad Zizyphus lotus. L., který u Homéra žerou koně, je patrně druhem jetele, snad Melilotus, ale nikolik náš dnešní Lotus. L. nazývají se i rozličné leknínv, zvl. Nymphaea lotus a Nelumbo nucifera. Stěny egypt., asyrských a ind. chrámů a sloupy jsou pokryty obrazy l. (leknínu, O_3 obr.). Eg. stavitelství vytvořilo t. zv. lotosový sloup.

Lotr (z lat. latrs), zlý a nebezpečný člověk, zločinec.

Lotrinsko (fr. Lorraine [lorén]), krajina mezi Vogésami na vých., rýnským břidličovým pohořím na s. a pařížskou kotlinou na z., stupňovina s příkrými srázy (fr. Côtes), k vých., protékaná Moselou a Meusou, úrodná, s železnou rudou, solí a kamenným uhlím; pro její polohu mezi Německem a Francií se o ni mnoho bojovalo. Zaujímá dep.: Meuse, Meurthe-et-Moselle a Moselle se 16.307 km² a 1,403.679 ob. (1926). — Dějiny: Jsouc vévodstvím staré něm. říše, vzniklo L. z oblasti mezi Šeldou, Rýnem, Meusou a Saônou, přenechané 855 Lotharovi II. († 869) a zvané Lotharingie. Otto I. propůjčil L. 953 svému bratrovi arcib. Brunovi z Kolína a rozdělil je 959 na Dol. L. (pozdější Brabantsko) a Hor. L. (později zvané jen L.); po Brunově smrti (965) zůstaly tyto části odděleny. Spojením s vévodstvím barským vstoupilo L. v lenní poměr ke Francii. Vév. Karel IV. († 1675) pozbyl dvakráte své země ve prospěch Fr. Fr. Štěpán IV. (pozd. cís. Fr. I.) vyměnil L. 1735 s Fr. za Toskánu. 1737 dala Fr. L. polskému králi Stanislavovi a po jeho smrti je k sobě připojila. Frankfurtským mírem 1871 připadla pětina země jako část říš. země Alsaska-Lotrinska k Něm. říši. Bitva v L. (mezi Metami a Vogesami) 20.—22. VIII. 1914 zastavila postup 1. (Dubail) a 2. (Castelnau) fr. armády.

Lotrinský, vév. rod německý, z něhož pocházejí tito známí vojevůdci: 1. Karel Leopold, vév. L. a kníže Barský (1648—1690), bojoval ve službách cís. 1675 jako vrchní velitel na Rýně, 1683 proti Tur., kde se vyznamenal porážkou tur. voj., obléhajícího Vídeň, v bitvě na Kahlenbergu (12. IX., spolu s Janem Sobieskim); vítězstvími u Vácova, Ostřihomu (1684) a hl. 12. VIII. 1687 u Moháče dobyl téměř celých Uher a Sedmihradska zpět císaři. Vynikl též jako organisátor. — 2. Karel Alexandr, kn. L. a Barský (1712—1780), velmistr řádu Něm. rytířů, poražen jako velitel v Čechách od Bedřicha II. u Chotusic (1742), podařilo se mu však zahnati franc. voj. z Bavorska (1743), začež jmenován maršálem. Neosvědčil se však v dalších válkách proti Prusům a Francouzům, takže po porážkách u Hohenfriedbergu a Zárova (1745) a u Raucourtu (1746), zejm. pak 1757 u Prahy a Leuthenu byl nucen se vzdát velitelství a nahrazen Daunem.

Lötschental, pr. údolí Rhóny ve Wallisu, ústí do údolí Lonzy. Od r. 1913 probíhá údolím dráha, 84 km dl., s tunelem Lötschberským (14.612 m dl.).

Lotter Hieronymus (1497—1580), něm. stavitel.

Lotther Melchior († 1542), lipský tiskař a knihkupec ve službách reformace (tiskl Lutherovu bibli 1522).

Lotti Antonio (1667—1740), ital. skladatel, řed. opery v Drážďanech.

Lotto Lorenzo (1480—1556), ital. malíř. Autor náboženských obrazů a portretů.

Lotto (it., početní loterie), ♌ loterie. Při společenské hře obdrží účastník početní lístky, na nichž jsou tři řady pěti čísel ze skupiny 1—90. Počet hráčů není omezen. Vyvolavač vytáhne tabulku, jež má taktéž cifry od 1—90, a vyvolá je. Každý, kdo má vyvolané číslo na svém lístku, si je zakryje, a vyhrá ten, kdo má nejdřív obsazenou quinternu (celou řadu čísel na lístku).

Lotus L. (ledenec, štírovník), rod rostlin z čeledi luštinatých, byliny n. polokeře se speřenými listy, s květy tvořícími úžlabní okolíky, s přímým n. zakřiveným luskem; čítá víc než 90 druhů v mírných pásmech Evr. a Asie, zvl. v oblasti Středozemního moře. L. corniculatus L., (l. n. š. ob.), vytrvalý, se zlatožlutými květy s červeným nádechem, roste na lukách a pastvin. skoro v celé Evr. a je výbornou pícninou. Také l. n. š. bažinný (L. uliginosus Schk.) a L. siliquosus L. jsou prvotřídní luční rostliny, velice cenné zároveň pro včelařství. L. jacobaeus L. je vytrvalá úhledná ozdobná rostlina s tmavohnědými, také hnědými a zlatožlutými květy. L. tetragonolobus L. (Tetragonolobus purpurens Much.), v oblasti Středozemního moře, s květy nachově červenými, sází se jako zelenina místo hrachu zvl. v Anglii a na Východě. L. arabicus L., rozšířený v tropické s. Africe až do Arabie, slouží po uzrání semen jako pícnina.

Lotyšská republika (lot. Latvija, fr. Lettonie, něm. Lettland), ustavená dne 18. XI. 1918 a uznaná velmocemi dne 26. I. 1921 na pařížské mírové konferenci jako samostatný, demokratický stát; skládá se z dřívější ruské gubernie Kuronské a části guber. Livonské, Vitebské, Pskovské a Kovenské. Hraničí na záp. s Baltickým mořem, na sev. s Estonskem, dále má společnou hranici na východě s Ruskem a na jihu s Litevskem a Polskem. Rozloha Lotyšska je 65.791 km², tedy o polovinu méně než ČSR. a dvakráte větší než Nizozemí a Belgie a větší než Švýcarsko a Dánsko. Hl. m. Lotyšska je Riga (♌) se 377.000 ob. Větší města jsou: Liepaja (57.000), Daugavpils (43.000), Jelgava (33.000 ob.), Ventspils (17.000), Rezekne (12.000 ob.). Mimo to má Lotyšsko ještě asi 50 menších měst

a městeček s průměrným počtem 4000 ob. Lotyšsko je státem výlučně zemědělským s dosti rozvinutým průmyslem (hl. v Rize). Čítá asi 2,000.000 ob., z nichž 74% Lotyšů, 12% Rusů, 5½% Židů a 4½% Němců. Příroda lotyšská se nevyznamenává zvláštní rozmanitostí: není zde vysokých hor, skal ani propastí. K některým nižším horám, na př. k Modré Hoře u Volmaru, pojí se mnoho legend a bájí, podobných našim pověstem o Blaníku. Také zde dřímá zakletý vůdce národa Imanta, který, až bude lotyšskému národu nejhůře, probudí se ze sna a nepřítele zažene, aby národu dal svobodu. Lotyšsko má krásná jezera, na př. Lubanské a Burtnické (Čarodějnické). Největší řekou je Dvina (Dangava), na níž leží hl. m. Riga. — Školství je vyvinuté, o čemž nejlepší důkaz podává okolnost, že v Lotyšsku není vůbec analfabetů. Lotyšsko má universitu v Rize (od r. 1919). Lotyšsko je státem převážně agrárním, proto jest stálá pozornost vlády věnována tomuto odvětví. Základem agrární politiky Lotyšska je vyvlastňování pozemků bývalé něm. šlechty a velkostatkářů. Zákonem ze dne 24. září 1924 provedena v Lotyšsku radikální pozemková reforma. Doposud rozděleno přes 3 mil. ha půdy. Prováděním pověřen Státní pozemkový úřad. Vážným faktorem v zemědělství je také poskytování úvěrů, ve kterémžto směru je státem postaráno podle možnosti o to, aby tento úvěr byl povolován na delší dobu a nízký úrok. Za důležitý zemědělský produkt lze v Lotyšsku považovati především len, jehož se sklízí přes 30.000 tun ročně a který tvoří hlavní část vývozu, poněvadž Lot. nemá továren na jeho zpracování. Aby byla regulována cena lnu, jest jeho prodej v L. státním monopolem. Druhým velice důležitým vývozním produktem je lotyšské máslo. Exportem lotyšského másla pověřen Ústřední svaz mlékařských družstev (Latvijas Piensaimnie cibas Centrala Savieniba). — Finance: Místo dřívějšího rublu zavedena peněžní jednotka Lats. jehož kurs je stabilní a který se podle obsahu zlata rovná zlatému franku. — Železnice: Lotyšská železniční síť je dosud nedostatečná, jelikož bývalá ruská monarchie se nesnažila o rozšíření provozu. Nyní činí celková délka drah 2.857 km, při čemž je širokokolejných 1.871 km. Příjmy lotyšských drah stále stoupají, neboť transitní tarify jsou mnohem nižší než polské, ruské a jiných států, což bylo způsobeno očekávaným zvýšením, hlavně ruského exportu. Lotyšský státní dluh vnější činil 1. I. 1925: 29,180.892 lats. — Četné obch. smlouvy (první s ČSR 7. X. 1922) podporují spojení se zahraničím. Obchodní bilance Lotyšská je aktivní. Výhod. poloha u Baltického moře s přístavy skoro po celý rok k plavbě způsobilými zajišťuje L. další rozvoj zemědělství a průmyslu. — Dějiny: Národ lotyš. je původu indoevropského, příbuzný se starými Prusy a Litevci. Lotyši obývali od nejstarších dob východní pobřeží Baltického moře, jakož i břehy řeky Dviny. Nepřístupná příroda chránila národ před vpádem nepřátel a podporovala vývoj klidného jejich života, věnovaného zemědělství, včelařství, pěstování dobytka a lovu. Nebyli však, pokud sahají historické zprávy, organisováni v samostatné státní jednotce, nýbrž měli několik vladařů, obývajících dřevěné hrady. Ve XII. stol. se u L. začínali objevovati Němci a dobráčtí a mírumilovní Lotyši stávali se ponenáhlu na nich závislými, ztrácejíce svoji samostatnost spolu s pohanskou vírou. Pobaltští něm. baroni využitkovali práva silnějšího a snažili se dostati všechnu moc do svých rukou; národ lotyšský byl bezohledně vykořisťován, ba i týrán, moc a bohatství německých přistěhovalců rostly. Pak začala invase německých řádů rytířských, podporovaných německými barony a Riga jim měla sloužiti za opěrný bod proti národům pobaltským. R. 1260 se sice podařilo konečně Lotyšům, spojeným s Litevci, německé rytíře poraziti, ale výboje křižáků trvaly dále, až se pevně v Lotyšsku usadili a zde krutě vykořisťovali lid až do r. 1560. V té době přijali Lotyši protestantismus a připojeni k Polsku až do r. 1625, kdy stali se Švédové pány Livonska. Pro Lotyše nastaly konečně lepší časy. Švédská vláda starala se o zakládání škol a o hospodářské jakož i o kulturní povznesení lotyš. lidu. Chtěla také zrušiti robotu, ale k tomu nedošlo, neboť r. 1710 bylo Lotyšsko připojeno Petrem Velikým k Rusku a roku 1795 Kateřinou i Kuronsko. Ale v pobaltických státech zůstala i nadále pánem německá šlechta, která si dovedla u ruského dvora vymoci určitá privilegia a práva, jen aby Lotyšsko mohla vykořisťovati. R. 1820 byla sice robota zmírněna, nemělo to ale vlivu na lotyšského

Znak Lotyšska.

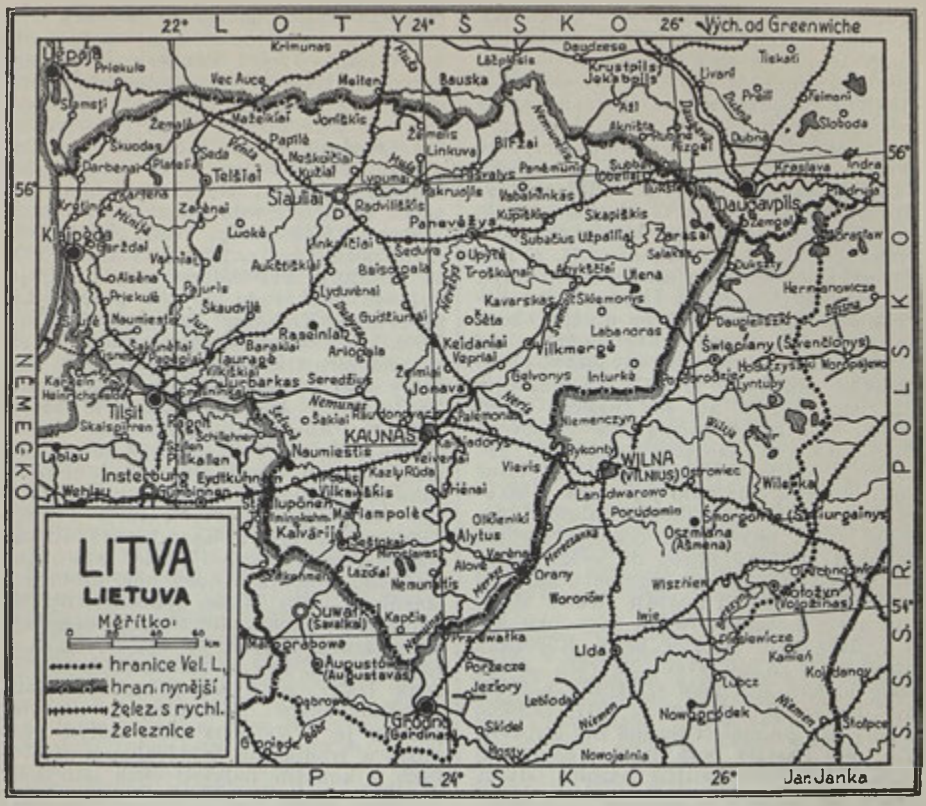
LOTYŠSKO
Vých. od Greenwiche
LITVA
LIETUVA
Měřítko
hranice Vel. L.
hran. nynější
želez. s rychl.
železnice
NĚMECKO
POLSKO
S. S. S. R.
KAUNAS
WILNA (VILNIUS)
Daugavpils
Šiauliai
Panevėžys
Tilsit
Insterburg
Suwałki (Savalkai)
Augustowo (Augustavas)
Grodno (Gardinas)
Lida
Jan Janka

LOTYŠSKO
LATVIJA
Rigas Jūras Lics
KURONIJA
Baltijas Jūra
ESTONSKO
LITVA
POLSKO
SVAZ. SOCIALIST. SOVĚTSKÝCH REPUBLIK

sedláka, neboť neměl svého majetku, jsa i nadále nucen pracovati pro svého pána. V této době rodí se také národní lotyšské uvědomění, jehož buditelem a pěstitelem byl Krišjanis Valdemars, který měl velký vliv nejen v Lotyšsku, ale i u carského dvora. Zakládány lotyšské školy, první lotyšský časopis, lotyšská námořní škola a četné národní spolky. Ani ruské, ani německé šlechtě nebylo toto národní probuzení lotyšského lidu vhod. Ale za vlády Alexandra II. r. 1866 povolena lotyš. obcím autonomie a lotyš. společenský i národní život nabývá nových rozměrů. Pořádají se divadla, koncerty, schůze, národní uvědomění roste, r. 1868 založeno Národní divadlo a první pěvecké slavnosti r. 1873 shromáždily již tisíce pěvců. Ale po ruských vítězstvích v Turecku začala éra všeobecné rusifikace; na školách vyučováno jen rusky a politická činnost lotyšská přísně kontrolována. Ale bylo již pozdě. Veškerá tato opatření nemohla utlumiti národní život lotyšský a takto vyzbrojen vstoupil lotyšský národ do svět. války. Na Sibiři po boku čsl. legionářů bojovali za svoji svobodu i lotyšští střelci. Mezitím ale v Lotyšsku řádila něm. okupace a r. 1915 bylo nuceno obyv. Kuronska uprchnouti a po svém návratu nenalezlo ničeho, než holé zříceniny a zákopy. Po ruské revoluci r. 1917 setřáslo i Lotyšsko po staletí trpěné jho otroctví, ale ještě nastaly boje další o samostatnost. Němečtí pobaltičtí baroni, odvěcí nepřátelé Lotyšska, podporovali samozřejmě politiku připojení k Německu. Po vpádu bolševiků, který byl odražen, nastala invase něm. vojska Bermonta-Goltze, za které prozatímní vláda lotyšská byla nucena opustiti Rigu a uchýliti se do Libavy. Lotyšská armáda vyklidila území republiky od nepřátel a upevnila státní hranice. Úsilí prvního presidenta Jana Čakste a ministra věcí zahraničních Z. A. Meierovicse pak docíleno nejdříve od vlády anglické uznání de jure a r. 1919 následovalo uznání i ostatních států, zúčastněných na pařížské mírové konferenci. Dnes je Lotyšsko již všeobecně uznáno za samostatnou demokratickou republiku. — Lit.: Ing. Ed. Krasts: Lotyšský národ a republika (1925). — Lotyšská literatura: V dobách nejstarších pěstovány byly hlavně národní písně a pohádky, na jejichž základě vyrostla celá pozdější lotyšská literatura. Počet do nynějška sebraných národních písní převyšuje 200.000; většinou jsou lyrické. Pozd. období lotyšské literatury (1526—1750) jest omezeno výhradně na spisy rázu duchovního. Písemnictví bez tohoto motivu zahájil T. G. Stenders čili Starý Stenders (1714—96), jímž započalo druhé období lotyšského písemnictví (1750—1850). R. 1822 založen první lotyšský deník Latviesŭ Avizes (Lot. Listy), redig. Karlem F. Vatsonem (1777—1826); před ním již vydávána lotyšská ročenka (Latviska gadu gramata) za vedení Matisa Stobeho (1740—1817). Třetí období literární počalo kol r. 1850 a ke konci XIX. st. dosahuje největšího rozkvětu. Objevuje se celá řada nových pracovníků, především Krišjanis Valdemars (1825—1891), který mimo to má zásluhy o lotyšské námořnictví. Nejvýznačnějšími básníky této periody jsou: Juris Allunans (1832—1864), Andrejs Pumpurs (1841—1902) a Auseklis (Krogzemju Mikus) (1850—1879), jehož vlastenecké básně jsou plny hluboké víry v budoucnost národa. Jako spisovatelé povídek zasluhují zmínky: realistický spisovatel Juris Neikens (1826—68) a bratří Kanadsitové Reinis (1839—1920) a Matis (* 1848), spisovatel slavného románu z doby nár. probuzení Mernieku laiky (Doba zeměměřičů). Ke konci XIX. st. národní nadšení ochabuje a literatura zabývá se spíše otázkami všeobecnými. Jan E. Rodas (1862—90) je lyrik lásky, plný nábož. opravdovosti. Nejvroucnějším zastáncem nového proudu je J. Jansons (1871—1917), pesimista a ironik Ed. Weidenbaum (1867—1892), a konečně největší duch této doby J. Rainis (Janis Plickšans, * 1865), jehož počet děl dosahuje několika desítek, mezi nimiž jsou i významná dramata Josef a jeho bratří, Oheň a noc, Hraji, tančím, Juduls a Arija, Zlatý kůň a j. Velké oblibě těší se též práce nejsympatičtějšího básníka Jana Porukse (1871—1911) a dokonalého znalce selského života Rudolfa Blaumanna (1862—1908). Kulturně historickou cenu mají romány Augusta Deglava (1862—1922), jehož nejpopulárnější román jest Starý hradník a pak povídky z měšťanského ovzduší od Andrejse Upitse, 1877. Umělecky cenné povídky dětské a pohádky psali E. Birzuvicka-Upita (* 1871) a Anna Brigaderova (* 1869). Největším a nejlepším spisovatelem povídek jest Janis Jaunsudrabiuš (* 1877), jehož trilogie Aija, Atbals a Ziema jsou výkvětem lotyšské literatury. Dále nutno ještě jmenovati: Karlisa Skalbe (* 1879), estéta a lyrika, Pludonse (Vilis Lejměks, * 1874), básníka optimismu, Antonse Austriuše (* 1884), realist. mystika, Ad. Ersse (* 1885), Ed. Virsy (* 1883), Pavils Ro-

eitze a dějepisce Arolda Švaba (* 1888) a četné jiné. Zároveň s literaturou rozvíjelo se i novinářství. Nyní vychází v Lotyšsku přes 40 deníků, z nichž 20 v Rize. Největší a nejrozšířenější z nich je demokratický orgán Jaunakas Zuias (red. Karkliuš), vycházející nákladem 100.000 exemplářů. — Lotyšské výtvarné umění. O lotyšském umění v dobách nejstarších nám podávají důkazy četné vykopávky, hl. v Kuronsku a Livonsku, které nasvědčují tomu, že již v době kamenné byli Lotyši umělecky činní. Pozdější útisk národní a německá invase způsobily i úplný úpadek umění, které se nemohlo rozvíjeti, poněvadž Lotyši byli nuceni stále bojovati s nesčetnými překážkami. Byli ovšem i v této době umělci lotyšského původu, kteří ale svůj národ zapírali a tím byli pro národní lot. umění ztraceni. Z této doby jmenujeme vynikající malíře Karlise, Hunse a Julijise Federse. Oba obdrželi svoje umělecké vzdělání v Petrohradě. Také malíři Baumanis a Janis Rosentals podléhají vlivům cizím. Největší zásluhu o povznesení lotyš. nár. umění na výši západoevropskou má nynější řed. uměl. akademie v Rize Vilhelms Purvits (* 1872), jehož obrazy lotyšské přírody nemají sobě rovných a který má také značný vliv na mladou generaci lotyš. malířů. Z dalších lotyš. malířů jmenujeme: Janis Valterse, Alex Romanse, znamenitého portretistu prof. Roberta Tillbergse (* 1880), Janisa Kugu (* 1878), malíře Národ. divadla v Rize, prof. R. Zariuše (* 1869), znalce umění graf. a j. Ze sochařů jest uvésti Teodora Zalkalua (* 1869, žák Rodinův), B. Dzenise (* 1879), Gustava Skilterse (* 1874, též žák Rodinův), R. Maura, A. Meldera a j. Julijs Maderneeks (* 1870) zná dokonalé lotyšské typ. vzory tkanin a starolotyš. umění, je tvůrcem lotyš. uměl. průmyslu a jemu po boku stojí Ansis Cirulis (* 1883) a Janis Sudmals.

Lotz Karel (1833—1904), mad. malíř, autor mohutných historic. scén z mad. pravěku.

Lotz Walter (* 1863), něm. národohospodář, prof. v Mnichově.

Lótza Heřman, PhDr. (1829—1875), německý polyglot, soukromý učenec v Lipsku. Stud. v Budyšíně, naučil se luž. v obojím nářečí a dostal se tak k slov. jazykům, jimž se věnoval také na univ. lipské. Byl soud. tlumočníkem a překladatelem několika jaz., účastnil se činnosti Luž. kazat. spolku, jejž vedl jako předs. v l. 1861—1872. Po prvé odborně upozornil na nejstarší luž. lit. památku, Jakubicův d.-luž. Nový zákon, vydáním ukázky textové: Der Brief des Jakobus (u Brockhause 1867). Tento vzácný text sám přepsal. Zemřel uprostřed své boh. knihovny, na 7000 čís., mezi nimi mnoho starých vzácných slov. tisků, z nichž luž. zakoupeny do Mat. knih. v Budyšíně.

Lotze Hermann (1817—1881), něm. filosof a fysiolog; prof. v Gotinkách a Berlíně. Ve vnějším pojetí světa je mechanistou, kdežto vnitřní stránku jevů vykládá duchově. Duše je jedinou podstatou, jen jí bytují tělesa. Konečným cílem vývoje je absolutní zosobnění, jejíž modifikací jsou individua. Ve světě se neustále více a více uskutečňují nejvyšší ideje. Jeho světový názor nazývá se teleologickým idealismem. Metafysika vychází z ethiky. Mravní hodnoty sice neexistují, mají však neomezenou platnost. Hl. díla: Logika (1847), Metaphysik (1841), Mikrokosmus, Ideen zur Naturgeschichte u. Geschichte der Menschheit (1856—64), System der Philosophie (1874—1879).

Lötzen, krajské m. ve vých. Prusku, 10.552 ob. Obchod dobytkem a plodinami. Ve světové válce jeviště bojů mezi Rusy a Němci, 1914—15 sídlo Hindenburgova velitelství. V okolí bitva u Mazurských jezer.

Loubal František (* 1893), čes. spisovatel a žurnalista, prof. stř. škol a sokolský pracovník v N. Městě n. Váhom.

Loubat Joseph Florimond (* 1831), amer. diplomat. Pracoval o americké archeologii, podnikl četné cesty, vyd. staromexické obrazy a nápisy. Za zásluhy o vědu byl jmenován papežem Lvem XIII. vévodou.

Loubet Émile (1838—1930), franc. státník, advokát v Montélimaru; r. 1876 zvolen poslancem, od 1885 senátorem. Byl několikráte ministrem, 1892 min. předsedou, 1896 presidentem senátu a 1899—1906 presidentem republiky. Byl velmi oblíben pro svoje demokratické smýšlení, usiloval o dohodu s Ruskem, Italií a Anglií a přičiňoval se o odluku církve od státu. Od r. 1906 žil v ústraní.

Loubí, lehká zahradní besídka, často porostlá popínavými rostlinami. Někdy tvoří loubí celé chodby. L. nazývá se také prostranství v dolní části starých domů.

Loubí (Laube), o. v Č., nedaleko Děčína, 193 ob. s velkým přístavem. Důl. překladiště nákladů.

Loubinec, psí víno (Ampelopsis quinquefolia), révovitý popínavý keř, původem ze sev. Ameriky, s pětičetnými listy a četnými úponkami. Bujně rostoucí a vhodný pro zakrytí loubí, besídek a zdí. Plod, malá černomodrá bobulka. Listí zabarvuje se na podzim krásnou červení.

Japonsko-čínský druh A. tricuspidata, s trojlaločnými listy, porůstá rychle koimé plochy, a A. Veithii oblíben pro zabarvení listů: mladé listí je červené, starší nachové a na podzim žluté a červené.

Loucký Bohdan, pseud. J. Vévody. — L. J., pseud. Vlad. Čecha.

Loučany, o. na Mor., okr. Olomouc, 776 ob.

Louče (smolnice), pryskyřicí silně prosáklé smrkové dříví, snadno zápalné; používá se k roznícení ohně, dříve též k osvětlování.

Louček Martin, pseud. M. Laučka.

Loučeň, ms. v Č., okr. Poděbrady, 822 č. ob. Zámek z r. 1704, post. místo tvrze.

Loučenský, pseud. Matyáše Nigra. — L. J. G., pseud. J. Ambr. Gabriela.

Loučka, o. na Mor., okr. Hranice, 527 č. ob.

Loučka, o. na Mor., okr. Litovel, 488 č. ob.

Loučka, o. na Mor., okr. N. Jičín, 932 ob. (891 č.). Pivovar.

Loučka, o. na Mor., okr. Val. Meziříčí, 647 č. ob.

Loučka, o. na Mor., okr. Holešov, 419 č. ob.

Loučka, o. na Mor., okr. Hustopeče, 430 č. ob.

Loučky (Schönau), o. v Č., okr. Děčín, 604 n. ob.

Loučky, o. v Č., okr. Turnov, 615 č. ob. Dom. brusírny granátů a skla.

Loučky, o. v Č., okr. Semily, 380 č. ob.

Loučky (Wiesen), o. na Mor., okr. Šumperk, 474 ob. (16 č.).

Loučky (Wiese), o. ve Slezsku, okr. Krnov, 770 n. ob.

Loučky (Lautsch), o. ve Slezsku, okr. Opava, 383 n. ob.

Loučná, ř. ve vých. Čechách. Pramení v Českomor. vysočině, protéká Litomyšlí a Vys. Mýtem a po toku 68 km dl. ústí u Pardubic do Labe.

Loučná (Lautschnei), o. v Č., okr. Jablonec n. N., 571 ob. (62 č.). Tov. knofl., továrny papíru a lepenky, výroba sklen. zboží, napodob. drahokamů, malíři skla, emailéři atd.

Loučná Hora, o. v Č., okr. Nový Bydžov, 429 č. ob.

Loučník, dl. dřev. svícen (1½ m), do něhož se vkládaly louče.

Loučovice (Kienberg), o. v Č., okr. Kaplice, 1247 ob. (133 č.). Kostel sv. Prokopa; akc. tov. na papír a lepenku.

Loučovský J. A. G., pseud. J. A. Gabriela.

Louda z Chlumčan Matyáš († 1460 v Praze), čes. diplomat, bojoval na Vítkově 1420, zastupoval husitské zájmy 1431—1433 a 1437 v Basileji, 1447 v Římě. Císař Zikmund jej jmenoval r. 1436 hofrychtářem král. měst. Založil kolej pro chudé studenty-bohoslovce.

Louda Zdeněk (* 3. XI. 1889), malíř, prof. kreslení na stát. reálce v Kutné Hoře. Je odborníkem v otázkách pedagogicko- i etickovýtvarných a napsal řadu článků do různých odborných a j. listů. Sp.: O písmu, úvod k poznání výtvarné krásy písma (1924) a Kreslení na školách nár. podle nov. osnov (1927).

Loudéac, m. ve franc. dep. Côtes-du-Nord, 5560 ob.

Loudun, m. ve franc. dep. Vienne, 4836 ob.; památky, zříceniny hradu.

Lough (loch), irský název jezer.

Loughborough, m. ve stř. Anglii, 25.857 ob. Průmysl a vzdělávací ústavy.

Loughton, angl. m. v okr. londýnském, 5749 ob.

Louh, zásaditě reagující tekutina, nejčastěji vodný roztok hydroxydu sodného, draselného nebo vápenatého. Původně louhem rozuměl se vodný extrakt popele, obsahující hydroxyd draselný, částečně v podobě uhličitanu. L. v širším slova smyslu rozumějí se loužením získávané tekutiny. O. sloučeniny sodné a draselné.

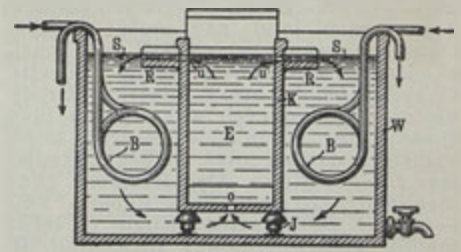

Podélný řez.

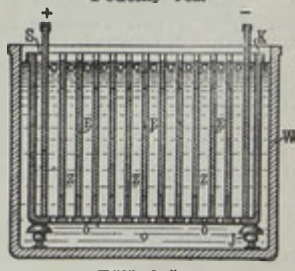

Příčný řez.
Louhové elektrolyt. bělidlo.

Louhans, m. ve franc. dep. Saône-et-Loire, 4116 ob.

Louhová sůl, staré označení uhličitanu sodného či sody (minerální louhová sůl), uhličitanu ammonného (těkavá louhová

L. Kuba: Děvče z Blat.

L. Kuba: Vdaná kmotra z Blat.

sůl) a uhličitanu draselného či potaše (vegetabilní louhová sůl).

Louhování zlaté rudy se děje z jemně rozdrcené rudy pomocí roztoku kyanidu draselného (cyankali) ve velikých železných kádích. Rozpuštěné zlato se pak sráží v jímkách na jemných zinkových hoblinkách. U nás používá se l. z. r. na zlatodolu Roudném ve Zvěstově u Votic.

Louhový kámen, technický hydroxyd sodný; používá se ho k výrobě mýdel a k mytí.

Loucheur Louis (* 1872 v Roubaix), fr. velkoprůmyslník a politik, původně inž.; stal se 1916 státním sekretářem pro válečný průmysl a 1920 ministrem zásobování. Jako poslanec od 1919 se stal vůdcem Gauche radicale, uzavřel s Rathenaeum v r. 1922 jako ministr pro znovuvybudování zničených území úmluvu wiesbadenskou. R. 1927 zastup. Francii na světové hospodářské konferenci.

Louis (franc.), O_4 Ludvík.

Louis Ferdinand, princ, O_4 Ludvík.

Louis Georges (1847—1917), franc. diplomat, 1909—13 vyslanec v Petrohradě.

Louis Paul (* 1872), franc. spisovatel a žurnalista soc. smýšlení. Za svět. války red. Petit Parisien, odpůrce Rak.-Uh. a podporovatel našich osvoboz. snah. Spisy: L'Avenir du socialisme (1905), Histoire du mouvement syndical en France 1709—1912 (1912), Histoire du parti social. en France 1871—1914 (1922), Histoire de la classe ouvrière en France (1927) a j.

Louis Pierre Charles Alexandre (1787—1872), franc. lékař a znamenitý klinik. Sp.: Recherches anatomiques, pathologiques et thérap. sur la phthisie (1829).

Louis z Přeštic, pseud. L. Křikavy.

Louis d'or (obyč. louis, luidó a lui), fr. zlatý peníz od 1640, nejprve = 10, od 1652 = 12, od 1726 = 24 livres. Od 1795 vytlačen dvacetifranky.

Louisiadské souostroví, britská skupina ostrovů na j.-v. výběžku N. Guineje, tvořená Sankt-Aignanem n. Misimou (275 km², asi 3000 ob.), ostrovem Jihovýchodním neboli Tagulem (990 km²), Rosselem (770 km²), a menšími ostrovy dohromady 2200 km². Ze Sankt-Aignanu se vyváží zlato. Obyvatelé jsou Melanésané, promíšení Papuány.

Louisiana (lu, zkrác. La), stát USA při ústí Mississippi a zál. Mexickém, 125.625 km² s 1,789.509 ob., z toho 700.257 (38.9%) barevných. Skoro ¼ plochy leží níže než 3 m n. moř., takže ji každá povodeň zaplaví. Jihozápad je většinou prérie. Pobřeží je rozčleněno četnými mělkými zátokami, ale nepřístup. Nízké okolí všech řek musí býti chráněno hrázemi (levees). Mississippi protéká státem a zaujímá četnými rameny téměř ⅓ jeho území. Celková délka všech vnitrozemních vodních cest činí 7715 km. Splavná jsou i četná jez. Podnebí má dlouhá, horká a dusná leta a studené zimy. Orkány se zátopami nejsou řídké (1927 velká povodeň). Malarie je rozšířená, žlutá zimnice vzácnější. Rostlinstvo je subtropické. Z nerostů přichází kamenná sůl, solné prameny, síra, petrolej, sádra a hnědé uhlí. Poměry hospodářské: Po zrušení otroctví mnoho osadníků zchudlo nebo se vystěhovalo; později se poměry zase zlepšily. Odvodněním získalo se mnoho vzdělavatelné půdy. V rybářství zaujímá L. se svými rozsáhlými ústřičnými slapy druhé místo mezi státy při Mexickém zál. Hornictví poskytuje síru a petrolej (1925: 20 mil. barelů). L. je hl. dodavatelem dříví do USA. a vyrábí zvl. olej ze semen bavlníku, cukr a melasu. Obchod je velmi rozvinutý, ježto vodní cestou je spojen N. Orléans s většinou USA: žel. bylo 1925 8795 km. Hl. m. je Baton Rouge, hosp. střediskem New Orléans. Státem Unie od r. 1812.

Louis quatorze, L. quinze, L. seize, označení druhů slohu franc. umění v době Ludvíka XIV., XV. a XVI., zvláště ve vnitřní dekoraci a uměleckém průmyslu užívané.

Louisville (lůisvil), nejvýznamnější m. v sev.-amer. státě Kentucky, 305.935 ob. (⅛ barevných), při peřejích ř. Ohia, přístav. Průmysl je převážně hospodářský, mimo to továrny na sukno, jatky, mlýny, slévárny, továrny na stroje. Velmi významný je obchod tabákem (L. je z největších tabákových tržišť; roční obrat asi 62 mil. dol.), obilím, koňmi a mezky. — L., zal. 1778, má jméno od 1780 podle prvního amer. spojence, Ludvíka XVI.

Louka jest souvislý porost různých rostlin, hlavně trsnatých a oddenkatých trav, mělce kořenících, upevněných spletí kořenů a oddenků. Touto spletí uchovává se vlhkost v půdě příznivá pro bujnější vzrůst trav a využitkuje vrchní vrstva půdy. L. daří se v krajinách, kde střídá se silná zima s teplým, poměrně suchým letem, jsou proto stálými průvodci lesů a tyto nahrazují tam, kde je spodina příliš vlhká nebo kraj suchý, větrný, občasně zaplavovaný nebo sněhem ohrožovaný. Přirozené louky, pralouky, zachovaly se jen málokde, na př. na Sachalinu a Kamčatce, naše louky jsou přizpůsobeny k tomu, aby vydaly největší užitek v podobě píce, případně pastvy pro domácí zvířectvo. Luční kulturou choulostivější druhy rostlin z přirozených luk mizejí a jsou nahražovány přísevem jiných pícnin, především jete-

lovitých. Luční traviny mají společný znak, že na jaře rychle se vyvinují a před nastoupením suchých a parných dnů téměř současně rozkvétají. Vyžadují pečlivého ošetřování, hlavně hnojení, nejlépe hodnotným kompotem a přidáváním strojených hnojiv, dále pravidelného zavlažování po případě i opatrně provedeného odvodnění. Podle výnosu dělíme je na jedno- až třísečné.

Louka (Wiese), o. v Č., okr. Most, 1970 ob. (981 č.). Hnědouhelné doly (Pluto, Pavel I., Vilém).

Louka, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 1004 č. ob.

Loukonosy, o. v Č., okr. N. Bydžov, 325 č. ob.

Loukota Jos. (* 1879), malíř a prof. v přípravce na Akademii v Praze. Žák prof. Brožíka a Schwaigera. Velmi zručný kreslíř i malíř, technicky virtuosní. Namaloval mnoho genrových obrazů, podobizen i krajin.

Loukota Jakub (* 1859), čes. žurnalista, red. nakl. Ottova.

Loukotka František, PhDr. (* 1857), prof. akad. gymn., č. klas. filolog a překladatel.

Loukov, o. v Č., okr. Mnich. Hradiště, 440 č. ob. Textilní továrna.

Loukov, o. na Mor., okr. Holešov, 743 č. ob.

Loukovec, o. na Mor., okr. Uher. Hradiště, 448 č. ob. Strojní tkalc., tov. sklen. a ozdobných kamenů.

Loukovské kameny (podle vsi Louky na Moravě), nepravidelné útvary vláknitého vápence.

Louky (pol. Łąki), o. ve Slezsku, okr. Frýštát, 2993 obyv. (529 č., 1236 pol.). Lihovar.

Louky nad Dřevnicí, o. na Mor., okr. Uher. Hradiště, 596 č. ob.

Lóulan (čín.), býv. m. s oasou ve vnitř. Asii, bohaté nálezy rukopisů a jin. starožitností.

Loulé (lule), m. v portugal. distriktu Faro (Algarve), asi s 25.000 ob.; zemědělství.

Loulé (lule) Agostinho Domingos de Mendouça, markýz (1785—1824), portug. generál, bojoval pod Napoléonem u Wagramu a Smolensku, během sta dní přivedl Ludvíka XVIII. do Gentu, pak odešel do Brasilie a stal se podkoním Jana VI.; pro liberální smýšlení zavražděn. Jeho syn Nuño José de Mendouça, vévoda (1804—1875), portug. ministerský předseda v l. 1856—59, 1860—65 a 1869—70.

Lounky, o. v Č., okr. Roudnice n. L., 647 č. ob. Chmel.

Louňovice pod Blaníkem, ms. v Č., okr. Benešov, 773 č. ob. Zámek s výstavnou sýpkou, pivovar, zal. 1350. Na skalnatém Blaníku zbytky kaple. 1149 zal. klášter Premonstrátek, 1420 vypálen Tábority.

Lounský, pseud.: Fl. Lauterbacha, J. Olivy, M. Skály, O. Stupania, Ant. Mojžíše. — L. Bohdan, pseud. J. Vévody. — L. Frant. Jos., pseud. Fr. Jos. Dobicra. — L. Guido, pseud. L. Poláka.

Louny, okr. m. s 11.556 č. ob. Doplň. okr. velit., kasárna, státní hřebčinec; vyšší reálka, m. museum, veř. čítárna. Četný průmysl, dva akc. cukrovary a rafin., chmelnice, pivovar. Strojní dílny stát. drah. Děk. chrám sv. Mikuláše vystavěn 1520—38 Benešem Lounským. Od 1663 kraj. městem.

Loupačka, 1. ve mlynářství stroj na loupání zrnek, která se vrhají na drsnou plochu, jež slupku odděluje; 2. přístroj na loupání ovoce.

Loupání, odtrhávání kůry se stromů od shora v dlouhých pásech.

Loupeník, nízký dubový les, pěstovaný pro loupání kůry na tříslo.

Loupež, násilný čin, při němž se pachatel dopouští fysického neb psychického (výhrůžky) násilí, aby se zmocnil cizí věci movité. Za l. se považuje i to, když pachatel přímou výhrůžkou způsobil u poškozené osoby odůvodněný dojem, že hrozbu svou na místě splní. Podle našeho trest. zák. jest l. zločinem, který se trestá 5—10letým těžkým žalářem; vyhrožovalo-li se zbraní n. bylo-li několik spolupachatelů, 10—20letým těž. žalářem. Doživotní žalář se vyměří tehdy, když byl někdo pachatelem poraněn, bylo-li mu ublíženo těžce na těle nebo byla-li mu vyhrožováním způsobena duševní muka. Trestné jest i podílnictví na loupeži, záležející v tom, že někdo ukrývá, přivlastní si neb zašantročí věc, o které ví, že byla uloupena. — L. lidí, trestný čin, který jest zvl. případem veř. násilí a jehož se dopouští ten, kdo se lstí n. násilím zmocní člověka a předá jej do cizí moci. Patří sem zvl. svádění k vystěhovalectví, dodávání žen do cizozemských nevěstinců a najímání mladistvých osob k výdělečné činnosti. Trestá se jako těžký zločin.

Lourdes, m. ve fr. dep. Hautes-Pyrenées, 8736 ob. (1921), na Gave de Pau, má vých. od starého města novou část Massabielle (Jeskyně) se slavným poutním místem, jeskyní se známým pramenem, jehož voda se rozesílá. Zde zjevila prý se r. 1858 Bernadettě Soubirou P. Maria. Vedle skvostná basilika Notre-

Dame du Rosaire (1884—89). V okolí jez. Lourdské (48 ha) a rozsáhlé krápníkové jeskyně. — Podle L. nazývá se několik náboženských družin.

Loure (fr.), dudy; také tanec ve ¾ taktu se znatelným zdůrazněním počátku taktu.

Lourenço Marquez (lorēsū markéš), nejjižnější ze šesti okresů portugalské vých. Afriky, 39.000 km², s 80.000 ob., protéká jím Limpopo a Zambezi. V Delagoiském zálivu leží hl. město L., (1925) 22.000 ob. (8000 Evropanů), východiště dráhy do Pretorie a do zlatých polí Transvaalu. Založ. 1545.

Louska neb Lauska Frant. Ignác (1769—1825), čes. hudební sklad. a pianista, uč. hudby v Berlíně. Vydal školu pro klavír (1812).

Louth (laut), pobřežní hrabství v irském svob. státě (prov. Leinster), 818 km², (1926) 62.687 ob. Hl. m. je Dundalk.

Louth, město v Lincolnshire (Anglie), (1921) 9536 ob. Obilní bursa, vyšší školy, kovolitectví.

Loutherbourg (luterburg, vlastně Lutherburg) Philipp Jacob (1740—1812), franc. malíř, 1755 žák Casanovův v Paříži, pak žil v Londýně.

Loutkové divadlo, divadlo, při jehož provozování používá se loutek, za které mluví a kterými pohybuje člověk. Vzniklo již v starém Řecku, kde vynikl loutkář Potheinos. Lidovou zábavou stalo se l. d. až v XVIII. stol. Nejvyšší úroveň dosáhlo l. d. vlašské a české. V XVIII. stol. hráli l. d.: Vinický, Dubský, Kočka, Lagron, Maizner, v XIX. prosluli: Matěj Kopecký, Jan Lašťovka a Čeněk Celestýn z Freienfeldu. V XIX. stol. věnuje se cele l. d. a loutkářskému hnutí dr. Jindřich Veselý, který probudil pro l. d. zájem osvětových a lidovýchovných korporací. Hl. l. d. jsou: Umělecká loutková scéna (1918, L. Odstrčilová), Umělecká výchova, Říše loutek (Sucharda) v Praze, a známé l. d. prof. Skupy v Plzni. Mimo ně působí nepřehledná řada loutkářských sdružení ve všech místech ČSR. — Jako spisovatelé her pro l. d. vynikli: dr. K. Driml, J. Rudloff, B. Schweigstill, L. Tesařová, dr. J. Veselý, Habersbergrová. Časopisem pro studium l. d. je Loutkář. — Lit.: Magnin: Histoire des marionettes en Europe (1862), Spisy dr. J. Veselého: Loutky Řekův a Římanův (1911), O loutkách a loutkářích (1910), O vlasti, vzniku a rozvoji loutek (1912), Příručka českého loutkáře, Loutkářská čítanka.

Loutky, figurky z různých hmot, představující skutečné bytosti, mnohdy s mechanickými zařízeními, umožňujícími jejich pohyb. Používají se buď jako hraček, ozdob, neb ku loutkovému divadlu.

Loutna (it. linto, lat. [v XVI. a XVII. st.] testudo), starý strunný nástroj, jehož vyobrazení nalézáme již na egyptských náhrobcích; byla později oblíbeným nástrojem Arabů, prostřednictvím jich pronikla do Španělska a Italie, odkud se rozšířila asi ve XIV. st. do celé Evropy. Loutna se liší od obyčejné kytary hlavně formou ozvučné skříňky, okraje jsou rovné, tvar asi jako u dnešní mandoliny. Dále má l. mnohem větší množství strun, z nichž pět dvojic a jedna (nejvyšší, pro melodii) jdou přes struník, ostatní vedou vedle. Menší druh byla v XVI. stol. quinterna (chiterna), která měla jen čtyři struny. Pro loutnu byly zvl. noty a značky, které neoznačovaly výšku tónu, ale místo stisknutí.

Louvain (fr., Lovaň, hol. a flámsky Leuven, léfe), hl. m. arrond. v belg. prov. brabantské, 41.027 ob. (1925), většinou Flámů, na řece Dyle a trati Brusel—Lutich: má staré hradby, chrám z pozdní gotiky (začat 1373) a barokní (1650—66), skvělou radnici v pozdní gotice (1447—63). universitu (1426 zal., od 1835 t. zv. „svobodná" katol. vys. škola; 1925—26: 3291 studentů) s 5 fakultami a zvl. školami (na př. hornická, sladovnická), knihovnu (501.000 sv.), Atheneum, uměleckou akademii, musea, archiv. L. má kovoprůmysl, chemické továrny, zahradnictví, obchod obilím, 6 bank; ve středověku kvetoucí soukenictví zaniklo. Ve středověku sídlem hrabat z L., pozdějších vévodů brabantských, stala se L. kvetoucím průmyslovým městem se slavným soukenictvím. Koncem XIV. st. počal úpadek. 22. VIII. 1914 dobyta něm. vojskem a při boji zničena šestina města s universitou a knihovnou. Na základě čl. 247 mír. smlouvy versailleské nahradilo Německo spálené poklady knihovny rovnocennými jinými rukopisy, prvotisky, knihami a sbírkami.

Louvel (luvel) Louis Pierre (1783—1820), sedlář v královských službách franc.; zavraždil 1820 vévodu z Berry, posledního Bourbona, aby vymýtil tento rod. Byl popraven.

Louvemont, fr. os. v dep. Meuse, s. od Verdunu. Středisko krutých bojů 25.—26. II. 1916; vzato zase Francouzi za zimní ofensivy 17. XII. 1916.

Lovénova larva, $\mathcal{O}_3$ Trochophora a červi.

Louvet de Couvray (luve-de-kuvre) Jean Baptiste (1760—1797), franc. spis. a revolucionář, známý kluzkým románem Les aventures du chevalier Faublas

(1787—90); řečník jakobínský v konventu a odpůrce Robespierrův, po jehož pádu (III. 1795) byl v Radě pěti set.

Louvière, La (la luviér), o. v belg. prov. Hainaut, 23.660 ob., mezi Monsem a Charleroiem; kamenouhelné doly, sklářský, železniční a fayencový průmysl.

Louviers (luvie), m. ve franc. depart. Eure, (1921) 10.345 ob.; gotický chrám z XIII. stol., nová radnice, museum, knihovna. Nejstarší soukenický průmysl ve Francii (od 1860).

Louvois (luvua) François Michel Le Tellier, Marquis de (1641—1691), franc. státník, syn Le Tellierův (♌), 1688 ministr války Ludvíka XIV.; zvýšil počet vojska na 300.000, zavedl bodla a uniformy, pečoval o vojsko kulturně i sociálně. Podněcoval Ludvíka XIV. k výbojům (do Holandska, Falce).

Louvre (lúvr), palác v Paříži, velký 198.000 m², od 1793 museum. Se stavbou začato na místě starého zámku (Louverie, shromaždiště lovců vlků) za Fr. I. kolem 1546 Pierrem Lescotem; za Ludvíka XIII. vystavěna sev. část záp. křídla s Pavillonem de l'Horloge, ale hotova byla teprve 1852—68 ve spojení s Tuileriemi. Celý L., až na sev. palác (ministerstvo financí) je museem a to jedním z největších na světě. V přízemí chová řec.-řím. sochařství (Venuše Milosská), starožitnosti asyrské, fenicijské a egyptské, sochařství středověké, renesanční a moderní. V prvním poschodí je obrazová galerie (Leonardo, Giorgione, Tizian, Corregio, Rubens, Rembrandt, Poussin, Claude, Watteau) a umělecký průmysl růz. období, ve druhém poschodí obrazy franc. školy XIX. st., námořní museum, drobné umění orientální a kabinet mědirytin.

Louvreský sloh, stavební sloh na vrcholu franc. renesance (2. pol. XVI. a počátek XVII. st.).

Louys Pierre (1871—1926), franc. spis. Křisitel renesance pohanství v umění. Založil revui La Conque. Napsal sbírku básní Astarte (1891), básně prosou Písně Bílitiny (1894, přel. J. Pasovský), romány: Afrodite (1896, přel. J. Čenský), Žena a tahací panák (1899, přel. E. Horká), Příhody krále Pausola (1901, přel. F. Štěpánek), Antické povídky (přel. J. Hladký), Soumrak nymf (přel. V. Hanč) a j. Z básní překl. E. Lešehrad.

Loužnice, o. v Č., okr. Žel. Brod, 445 č. ob. Domácí brusírny skla, výroba galalitového zboží.

Lov, ♌ honba.

Lovačko-ribarski Vjesnik, nejstarší časopis z tohoto oboru, zal. jako měsíčník 1892 v Záhřebě.

Lovasovce, o. na Slov., okr. Topolčany, 474 čs. ob.

Lovaszy Martón (1862—1927), maďar. politik, jeden z vůdců t. zv. osmačtyřicátníků, ve válce přítel hr. M. Károlyiho a jeho min. kultu. Od 1922 v emigraci.

Lovat, řeka v sev.-záp. Rusku, 501 km, 132 km splavná, ústí do jezera Ilmenského.

Lovce, o. na Slov., okr. Zl. Moravce, 458 čs. ob.

Lovča, o. na Slov., okr. Kremnica, 780 čs. ob.

Lovčen, pustá a příkrá hora na hranicích Dalmacie a Černé Hory, nad Kotorem, 1759 m vys. Po úbočí jeho vine se strmá silnice Kotor—Cetyně. Za světové války nejdůlež. opěrný bod Černohorců; po třídenní bitvě 10. I. 1916 dobyt gen. Trollmannem.

Lovčević (Jagerović) Stevan (* 1855), řed. II. bělehr. gymn. v. v.; vypracoval jako náčelník min. osvěty zákon o střed. školách a osnovy pro ně (1898), vydal učebnice dějepisu. Pedag. články vyšly souborně: Iz škole i o školi, 1913.

Lovčí, ředitel lovu.

Lovčica, o. na Slov., okr. Sv. Kříž n. Hr., 763 čs. ob.

Lovčice, o. v Č., okr. Čáslav, 429 čs. ob.

Lovčice, o. v Č., okr. N. Bydžov, 1023 č. ob. Velká obora.

Lovčice, o. na Mor., okr. Kyjov, 1358 č. ob.

Lovčičky, o. na Mor., okr. Vyškov, 910 č. ob.

Lovčí les, hory mezi Chocavou a Vltavou (1325 m).

Love (Horton) Bessie (* 1898), amer. film. herečka, partnerka Douglase Fairbankse v mnoha jeho prvních filmech, tanečnice moderních tanců.

Lovecká trubka, ve středověkém myslivectví mírně ohnutá trubka, s táhlým, pronikavým zvukem; její pojmenování přešlo na lovecké trubky, používané kdysi na parforsních honech.

Lovecké nářadí, ♌ honební a lovecké nářadí.

Loveč (Lovča), m. v Bulharsku, v kraji blevenském, 8230 ob., s hradem a starob. mostem přes řeku Osmu. Zde zvítězili Rusové nad Turky r. 1811 a 1877.

Lovečkovice (Loschowitz), o. v Č., okr. Litoměřice, 367 n. ob.

Loveling Virginie (1836—1923), nizozemská spisovatelka; psala se sestrou Rozalií (1834—1875) prosté lidové básně a novely, sama romány: Sophie, Een dure eed, Bina a j.

Lovén Sven Ludvig (1809—1895), švéd. zoolog; podnikl 1837 první vědeckou expedici na Špicberky, stal se 1840 profe-

sorem, pak intendantem říšského přírodovědeckého musea ve Štokholmu; pracoval v anatomii a fysiologii mořské květeny.

Loewenstein Jan, JUDr. (* 20. X. 1886 v Hradci Král.), č. národohospodář, prof. fin. práva na univ. Masarykově v Brně. Sp.: Daně přímé a nepřímé (1927), Výnosové daně a progres. metoda zdaňovací (1927), Spoření (1929), O jednotnou konstrukci fin. vědy (1929) a j. spisy ve vědecké ročence Masarykovy university od r. 1924.

Lovere, m. v it. prov. Bergamo, 3660 ob.; jako obec 4689 ob.; palác Tardini se sbírkou obrazů; hedvábnictví.

Lověšice, o. na Mor., okr. Přerov, 970 č. ob.

Lovič, hora mezi Oračovem a Chotěšovem u Jesenice (1483 m).

Lovinac, ves v Chorv. v oblasti primor.-krajišské, na jihozáp. rozvaliny hradu téhož jména.

Lovinobaňa, o. na Slov., okr. Lučenec, 925 čs. ob. Magnezitová továrna.

Lovisa (fin. Loviisa), příst. m. ve fin. länu Nyland, (1925) 3871 ob.; vodoléčba a mořské lázně.

Loviškin Boroška, pseud. K. Salvy.

Lövland (lövlan) Jörgen Gunnarson (1848—1922), norský státník, pův. učitel; 1898—1903 byl ministrem veřej. prací, účastnil se převratu 1905, pak ve vládě norské až do r. 1920 jako ministr zahraničí, min. předseda, min. kultu.

Lovosice (Lobositz), okr. m. v Č., 5088 ob. (1492 č.). Chem. zkuš. stanice, cukrovar a pivovar, továrna čokolády a cukrovinek, umělého hedvábí, zpracování ovoce, chemické továrny. Vinice, ovoce, obilí. Bojiště 1756.

Lovoš (Lobosch), hora v č. Středohoří u Lovosic, 570 m vys., s rozhlednou. Vyhaslá čedičová sopka.

Lovrana (od 1924 Laurana), it. lázeňské místo, j.-z. od Opatije. Asi 1000 ob.

Lovrenčić Jakov (1787—1842), chorv. literát, poslední obránce star. kajkav. literatury na rozhraní osvícen. a romant.; překladatel z němčiny.

Lovrić Božo (* 24. XII. 1881 ve Splitu), chorv. spisovatel, v Praze žijící od 1911, básník, romanopisec, essayista i dramatik. Vyšel z dekadentismu, jeho díla mají ale vždy ideologický podklad.

Lovro, arcibiskup splitský (1060—1099 nebo 1100), bojoval ostře proti slovan. bohoslužbě, což rozdvojilo národ; první rádce krále Dmitra Zvonimira.

Low (lo), Sir (od 1918) Sydney (* 1857), angl. publicista; 1888—97 vydával Saint-James-Gazette, účastnil se 1907 haagské konference, znám hlavně jako autor knihy The Governance of England, 1904.

Low Church (ló-čérč), pietistická strana anglikánské církve.

Löw (Löwi) Jehúdá ben Bezalel (1520—1609), židovský teolog a vrchní rabín král. Českého; založil 1582 v Praze školu talmudu. Zabýval se i fysikou, chemií, astronomií, astrologií i kabbálou. Váženost a úcta k němu byla veliká, byl pokládán za divotvůrce. Pohřben na žid. hřbitově v Praze, kde mu postaven náhrobek. Postava jeho je nositelem četných pověstí a i literárně byla využita: Jirásek, Vrchlický (Rabínská moudrost), Karásek ze Lvovic (Endymion), G. Meyrink (Golem) a j.

Lowe Edmund (* 1893), amer. herec filmový, od r. 1912 byl u divadla v San Franciscu, u filmu trvale od r. 1921.

Lowe (lo), Sir Hudson (1769—1844), britský generál a koloniální guvernér, od r. 1805 bojoval proti Napoléonovi, 1813 v Blücherově hlavním stanu jako plukovník-komisař, 1815 guvernérem na ostrově Sv. Heleny, kde střežil Napoléona. 1830 se stal generálem.

Lowe Robert, viscount Sherbrooke (1811—1892), angl. státník; 1866 vůdcem liberálů, 1868 kancléř pokladu, 1873—74 ministr vnitra.

Löwe, 1. něm. her. rodina, jejíž předek Jan Karel L. (1730—1807) působil jako komik u kočovných společností. Jeho syn Bedřich August Leopold L. (1767—1816) byl řed. divadla (Arolsen, Lubek) a tenoristou, jeho synovec Ferdinand L. (1787—1832) byl komikem, pak milovníkem (Lipsko, Mannheim, Frankfurt); jeho syn Feodor Fr. Ludvík L. (1816—1890) vytvořil hrdinné role v Mannheimu, Hamburku a Frankfurtu; jeho sestra Žofie Jana L. (1815—1866) byla slavenou koloraturní pěvkyní na předních evr. scénách. Nejslavnějším členem rodiny je Ferdinandův mladší bratr Ludvík L. (1795—1871). Přišel z Prahy (1811—21) do Kasselu a 1826 ke dvornímu divadlu ve Vídni, kde působil v hrdinných rolích.

Löwe Ferdinand (1865—1925), dirigent, od 1896 řídil koncerty v Mnichově a ve Vídni, 1919—22 řed. vídeňské hudební akademie.

Löwe Wilhelm (L.-Kalbe, 1814—1886), něm. politik, lékař, člen parlam. frankfurtského (1848) a stuttgartského (1849), jako účastník stuttgartských revolucí odsouzen k doživotní káznici, po amnestii (1861) vrátiv se z ciziny, byl členem pruské poslanecké sněmovny a říšského sněmu.

Lowell, m. v sev.-amer. státě Massachusetts, 110.296 ob.; průmysl textilní, strojařský a slévárenský.

Lowell (loel) James Russell (1819—91), sev.-am. spisovatel, 1856—77 prof. literatury na Howardské universitě; psal veršov. satiry, bojoval proti otroctví, sklád. přírodní básně, elegie, essaye a kritiky (My study Windows).

Lowell Percival (1855—1916), sev.-amer. astronom, r. 1894 založil ve výšce 2210 m n. m. observatorium, po něm nazvané. Pozoroval hlavně Mars, o němž napsal důležité studie.

Löwen, m. v Pruském Slezsku, 3515 ob.

Löwen Johann Friedrich (1727—1771), něm. básník a dramatik.

Löwenbach Jan, JUDr. (* 1880), advokát v Praze, hudební spisovatel a odborník v právu autorském. Sp.: Autor a nakladatel, Právo autorské, Právo nakladatelské (1927). Vydal také práce o dr. Lud. Procházkovi, dále Gluck a Čechy a přeložil četné naše písně a sbory do němčiny.

Löwenberg, kraj. m. v Pruském Slezsku, 6000 ob.

Löwenfeld Raphael (1854—1910), něm. spis., řed. Schillerova divadla v Berlíně.

Löwenstein, m. ve Virtemberku, 807 ob., zámek a zříceniny hradu.

Löwenstein-Wertheim-Rosenberg, kníže (1834—1921), majitel panství v Bavorsku, Virtemberku, Badensku, Hessku a v Čechách, vůdce kat. šlechty něm.; vzdal se 1907 svých statků a vstoupil do dominik. kláštera ve Venloo.

Löwenthal Eduard (1836—1917), něm. filosof, politik a pacifista. 1864 založil v Berlíně sektu kogitantů, 1874 spolek pro mezinárodní mírovou propagandu.

Löwentinské jezero, jedno z Mazurských jezer ve Východ. Prusku, 25 km², 40 m hl.

Lower Bebington (loer-bebingt'n), tovární město v Cheshire (v Anglii), (1921) 14.687 ob.

Lowestoft (lóstoft), přísť. m. a mořské lázně v angl. hrab. Suffolk East, 46.150 ob. (1925).

Łowicz, kraj. m. v pol. vojvodství varšavském, 15.807 ob., na řece Bzuře.

Löwy Julius, MUDr. (* 1885), profesor chorob z povolání živn. na něm univ. v Praze, odb. lékař vnitřních nemocí. Napsal četná pojednání o nemocích krve a výměny látek a sociálním zdravotnictví.

Loxia, ♋ křivonoska, křivka.

Loxodroma (řec., šikmě probíhající čára), na zeměkouli myšlená křivka, která protíná všechny poledníky pod stejným úhlem, je to současně dráha plovoucí lodi, která postupuje ustavičně v tomtéž směru podle kompasu.

Loyální (fr., loj- n. loaj-), zákonný poctivý, politicky „dobře smýšlející", vládě oddaný (opak: illoyální). Loyalita, počestnost, dobré smýšlení, věrnost poddaných; loyalisté (ve smyslu royalistů), v angl. dějinách přívrženci Stuartovců.

Loyalty, franc. souostroví v Melanésii, správně patřící k N. Kaledonii; skládá se z ostrovů Lifu (1668 km²), Maré (768) a Uvea (292) a drobných ostr. Beaupré, dohromady 3111 km² s 11.200 ob. Podnebí je zdravé, přírodní poměry jsou obdobné N. Kaledonii. Ob. jsou Melanésané, živí se rolnictvím. Vyváží se kopra, hl. m. Lifu. R. 1864 obsazeno Francouzi.

Loyd Samuel (1841—1911), amer. šachový problematista.

Loyola Ignác z, vl. Inigo Lopez de Recalde (* 1491 [?], † 1556 v Římě), křesť světec, zakladatel Tovaryšstva Ježíšova, pův. špan. důstojník, 1521 při obléhání Pamplony těžce raněn, žil po svém uzdravení, podnícen četbou legend o světcích, v náboženském rozjímání a blouznivém odříkání v rytířské službě P. Marie; 1523 putoval do Jerusalema, od 1524 studoval filosofii a bohosloví v Barceloně, Alcalá a Salamance, 1528 v Paříži (Collège Montaigu) a položil tam základ k náboženskému sdružení, 1537 utvořil Compañía Jesu, která měla pečovati nejen o spásu vlastní, nýbrž i o spásu ostatních bližních pod vrchní mocí papežovou. 1540 potvrdil papež Pavel III. nový řád, jehož prvním generálem byl L. až do své smrti. Jeho Duchovní cvičení (Exercitia spiritualia) a Ustanovení (Constitutiones) staly se základními knihami jeho řádu. L. stal se z ekstatika jemným znalcem lidí a politikem. 1622 prohlášen za světce (sv.: 31. VII.).

Loyson Charles (1827—1912), franc. kněz-kazatel; založil 1879 církev galikánskou, která se připojila 1884 ke starokatolíkům.

Loyzeau de Grandmaison (1861—1915), fr. gen. Byl před svět. válkou vůdčí osobností ve fr. taktické doktrině a je původcem taktiky, s níž fr. vojsko šlo do svět. války. Taktika ta, jejímž hl. heslem bylo: „Nejlepším zajištěním je nerozvážnost" a „Jděte až do krajnosti a ještě to nebude dosti", byla příčinou ztřeštěných útoků fr. vojsk v srpnu 1914, které jim způsobily krvavé porážky v pohraničních bitvách. Opravena pak Joffreovým nařízením před bitvou na Marně.

Łoza Stanisław (* 1888), polský spisovatel, autor Słownika architektów polskich.

Loza, o. v Č., okr. Kralovice, 367 č. ob.

Loza, o. na Podk. R., okr. Iršava, 877 r. ob.

Lozanić Milivoje, Dr. (* 1878), profesor chemie na universitě, autor mnoha odborných prací něm., franc., angl. Za války delegátem srbské vlády v mezinár. komisi v Londýně.

Lozanić Sima, PhDr. (* 1847), profesor chemie na univ. v Bělehradě, vyslanec v Londýně, několikrát ministrem zemědělství. Nalezl minerály: avalit, milošin, aleksandrolit.

Lozano Pedro (1697—1752), špan. historik. Od 1712 žil v Paraguayi jako jesuita

Lozanský (Lozaňskyj), o. na Podk. R., 1132 ob. (1082 r.).

Lozère, dep. v již. Francii, 5180 km², 104.733 ob. Hl. m. Mende.

Lozice, o. v Č., okr. Vys. Mýto, 330 č. ob.

Loziński Bronisław (1848—1911), pol. historik. Sp.: Agenor Gołuchowski (1901), Galic. sejm. stanowy (1905).

Loziński Władysław (1843—1914), p. badatel a sběratel uměl. děl. Sp.: Prawem i lewem (1903), Życie polskie w dawnych wiekach (1908). Svoje cené sbírky věnoval městu Lvovu.

Loznica, m. v jihoslovan. okr. Šabac, 3371 ob. (1921), poblíže Driny; 5 km jižně láz. místo Koviljača. U L. bojovala 14. VIII. 1914 5. arm. rak. uh., 18.—20. IX. a 7.—9. XI. 6. armáda. Při ofensivě na podzim 1915 obsazena L. armádou gen. Kövesse.

Lozorno, o. na Slov., okr. Malacky, 1954 č. ob.

Loža Lambert, pseud. A. Procházky.

Lóže, 1. (franc.), prostor uzavřený se tří stran v divadlech, v domech (pro vrátného); 2. spolkové místnosti a pak i organisace sama tajných společností (svob. zednáři, martinisté, karmelité a j.), mající obyč. symbolické jméno. Zednářské lóže v ČSR. jsou: Dílo, Dobrovský, Drei Ringe, Freilicht zur Eintracht, Harmonie, Hiram, Komenský, Kollár, Most, Národ.

Ložek Václav (* 1892), arch., projektant vnitřního zařízení, žák Plečnikův.

Ložín, o. na Slov., okr. Michalovce, 861 čs. ob.

Ložiska, v geologii od svého okolí odlišné spousty hornin v horninách vrstevnatých. Často jsou to pouze po sobě následující vrstvy téže horniny, z nichž některé jsou prostoupeny cizími minerály a rudami (na př. měďná břidlice); podstatnou součástí ložisek ve většině případů je však hornina jiná (na př. ložiska kamenouhelná), která po případě může býti též původu sopečného, a takovéto ložisko nazývá se pak krytem. Ložiska rudy vyskytují se nejčastěji v podobě rudných žil, l. uhlí v podobě slojí.

Ložisko ve strojnictví je součást strojů, v níž jest uložen hřídel. Ložisko může býti zatíženo buď ve směru kolmém k ose hřídele (nosná ložiska), anebo ve směru s ní rovnoběžném (opěrná, podpěrná, hřebenová ložiska). Podle způsobu přenášení síly mezi čepem a ložiskem rozeznáváme klouzavá, válečková a kuličková ložiska. Nejjednodušším nosným ložiskem jest vyvrtaný otvor v nepohyblivé části stroje, který po případě jest opatřen ložiskovou skříňkou. Stojaté ložisko (příloha, obr. 1), které v případě, že hřídel v něm končí, nazývá se ložiskem čelovým, v případě opačném hrdlovým, skládá se z ložiskového těla L, k němuž šrouby d, d jest připevněno ložiskové víko D. Mezi oběma jsou uloženy ložiskové misky a,a s mazacími drážkami e (obr. 5), do nichž mazadlo přichází z nádobky S. Vytékající olej hromadí se v misce t. Šrouby e,e jest ložisko připevněno k svému podkladu, na př. jedná-li se o umístění l. na zdivu, k desce F, která jest připevněna ke zdivu pomocí do něho zasazených šroubů f,f. Ložiskové misky obyčejně nedotýkají se svými okraji bezprostředně, nýbrž vkládají se mezi ně tenké plíšky, které po určitém opotřebování ložiska se postupně odstraňují. Misky Sellersových ložisek (obr. 2) jsou opatřeny kulovými plochami K_1, K_2, takže l. může se přizpůsobiti k případné změně směru hřídele. Následkem značné délky ložiskových mis tlak na jednotku plochy u těchto ložisek jest malý. Obr. 3 představuje visuté či stropní l., obr. 1. konkonstrukcí ložisek Sellersových. O masolové či nástěnné. Obě jsou opatřeny zání jest dobře postaráno u l. s mazáním kroužkovým (obr. 5. a 6.), jejichž ložiskové tělo jest současně olejovou nádrží. Čep jest zde opatřen pevně s ním spojeným kroužkem a, který volně vyplňuje prstencový prostor ve středu ložiskového těla. Při otáčení hřídele prstenec a, který zasahuje svým spodním koncem do olejové nádrže, unáší s sebou olej do skříňky c, kdež olej stírá se s něho kartáčkem b a otvory d,d vtéká do mazacích drážek e. Obr. 7 představuje seřiditelné klikové l., které jest zatěžováno střídavě ve všech směrech. Ložisková miska skládá se zde ze čtyř dílů. Pomocí šroubů S,S lze klíny k,k povytáhnouti nahoru a tím přitlačiti obě bočné misky k čepu. Nejjednodušším podpěrným ložiskem jest dno svisle vrtaného otvoru. U podpěrného l. (obr. 8)

podélný tlak nese kulové dno l. a, bočný tlak hrdlo b. Hřebenového l. (obr. 9), s čepem opatřeným několika nosnými kroužky, používá se u hřídele lodního šroubu. Značný podélný tlak rozděluje se zde na jednotlivé kroužky, čímž tlak na jednotku plochy jest značně menší a l. se tak rychle neopotřebuje. Klouzavé tření mezi čepem a l. dosud popisovaných ložisek jest nahraženo třením valivým u l. válečkových a kuličkových. U prvních čep jest obklopen řadou válečků, které zprostředkují styk čepu s l. Mnohem více se používá l. kuličkových, které jsou velmi důležité zvláště pro automobily, kola a vůbec pro rychle se otáčející hřídele. Hřídel pro kuličkové l. jest opatřen pevně na něm nasazeným ocelovým kroužkem a (obr. 10, 11), s kruhovitým žlábkem na svém vnějším obvodu. Podobným kroužkem jest opatřeno též l., avšak s žlábkem na straně vnitřní. Prostor mezi kroužky jest vyplněn kuličkami z tvrdé ocele.

Ložiskové kovy, O_3 kovy.

Ložní váha, na nákladních vozech železničních, v t vyznačená, největší dovolené zatížení označující váha.

l. s., zkratka pro loco sigilli neb lectori salutem (Čtenáři pozdrav!).

Lský (Leštinský), pseud. J. Gašparíka.

Lstiboř, o. v Č., okr. Č. Brod, 352 č. ob.

Lstr. (také Ls. St., Lst., nyní většinou £), zkratka pro libru (livre) šterlinků.

Lštění, o. v Č., okr. Benešov, 210 č. ob. Kostel sv. Klimenta na Hradišti, někdy knížecí hrad L. Z podhradí městečko. Lovčí zámeček Dubsko.

Lštění, o. v Č., okr. Horš. Týn, 736 č. ob.

Lštín (Irresdorf), o. v Č., okr. Č. Krumlov, 641 n. ob.

Ltd., zkratka angl. limited, O_3.

Ltq., zkr. tur. libry (livre turque).

Lu, chem. zn. pro 1 atom lutetia, O_3.

Lualaba, záp. hl. pramenní řeka Konga, asi 1000 km dl., vyvěrá na nejzazším jihozáp. Katangy, proniká pohořím Mitumba 76 km dl. kaňonem; je splavná; v jez. Kisale přibírá Lufiru (O_4) a po spojení s Luapulou u Ankora Lukugu (O_3). Soutok se pak jmenuje Kongo.

Luang-Prabang, hl. m. stejnojmenného státu pod fr. ochranou v Zadní Indii, asi 180.000 ob. nejrůznějších plemen, na levém břehu Mekongu. Prabang, siamská nár. svatyně v pagodě Watmai, je cílem velikých poutí.

Luapula, vých. hl. přítok Konga.

Luarca, m. ve španěl. prov. Oviedo, 3674 ob. Trhy na dobytek a zem. plodiny.

Lubaantun, zříceniny Mayského m. na řece Columbii v Britském Hondurasu. Novými vykopávkami byly objeveny pyramidy, chrámy, hroby atd., náležející čtyřem různým periodám.

Lubaczów, m. v Polsku (Halič), 6000 ob. Bitvou u L. byla v pol. června 1915 prolomena rus. záchytná posice v Haliči něm. 11. armádou (Mackensen), takže Rusové musili ustoupit až na hranice a vyklidit Lvov.

Lubanjas, největší jezero v Lotyšsku, 137 km².

Lubartów, kraj. m. v pol. vojvodství lublinském, 6102 ob. (1921), na Wieprzi a dráze Lublin—Lukow; mlynářství, bednářství a obchod obilím.

Lubawa, m. v Polsku, 4355 ob. Zříceniny hradu, cementárny.

Lübbe Axel (* 1880), něm. spisovatel. Hl. dílo romány: Phönix (1921), Gottes Geheimnis über meine Hütte (1923). Píše o psychologických problémech v politickém a sociálním rámci moderní doby.

Lübbecke, kraj. m. ve Westfálsku, 5000 ob. Cukrovar, papírna, tabák. tov.

Lübben Heinrich August (1818—1884), něm. germanista.

Lubbock John lord Avebury (1834—1913), angl. politik, přírodovědec a filosof; uveřejnil mnoho vědeckých prací z oboru prehistorie. Člen dolní sněmovny a reformátor angl. bankovnictví (The Bank Holiday Act. 1871). Čestný doktor četných universit (Oxford, Cambridge, Edinburgh, Dublin). Z jeho spisů: The Use of Life and The Pleasures of Life (1897). The Senses, Instincts and Intelligence of Animals (1888). Jeho díla přeložena do češtiny P. Moudrou, J. Peiclem a J. Váňou.

Lübeck, něm. svob. stát (svobodné a hansovní m. L.), 298 km², 127.971 obyv.; skládá se z území ústředního a devíti exkláv. Hl. řeka Travna mění se u m. L. v jezero. Klima je mírné. Ob. jest dolnoněmecké. Průmysl je koncentrován v m. L. Ústava je z 4. IV. 1925. Správu vede zastupitelstvo o 80 členech, volených na tři leta. Výbor z něho má 24 členů; senát má 12 členů volen. zastupitelstvem a volí ze sebe starostu, který předsedá. Správa má dvě odvětví: město a venkov. Barvy: bílá, červená.

Lübeck, hl. m. svob. státu L., 120.788 ob., leží na řece Travně, 21 km od moře; Staré město vyniká krásnými stavbami (dóm, chrám P. Marie, radnice, paláce renesanční). Přístavem 1928 projelo 4702 lodí. Průmysl tvoří loděnice, strojírny, slévárny, tov. na email, pečivo, konservy, nábytek. Důležitější jest však obchod; má vlasní rejdařství (79 lodí), četné banky, výb. železn. spojení. Archiv,

galerie, musea, dvě divadla, hvězdárnu. — Zal. 1143 Adolfem II. Holštýnským. Stará aristokratická ústava byla 1919—1925 zdemokratisována.

Lübeck, část svobod. státu Oldenburg, 542 km², 47.494 ob. Kraj je lesnatý, úrodný s četnými jezery. Hl. m. Eutin.

Lübecké právo, bylo jedno z nejdůlež. ve středověku, rozšířené po baltických přístavních městech. Počátky jeho sahají do XII. st.

Lübecký záliv, nejvnitřnější část Mecklenburského zálivu mezi Mecklenburskem a poloostrovem Wagrií, 27 m hl. Ústí do něho řeka Travna.

Lubela, o. na Slov., okr. Lipt. Sv. Mikuláš, 864 čs. ob.

Lubenec (Lubenz), ms. v Č., okr. Žlutice, 939 ob. (52 č.). Továr. porcul. zboží, výroba zvěrolékař. potřeb a přípravků.

Luběnice, o. na Mor., okr. Olomouc, 502 č. ob.

Lubeník, o. na Slov., okr. Revúca, 878 ob. (500 čs.).

Lubentius, křesť. světec,. misionář ve IV. stol.

Lubéron, hřbet záp. vápencových Alp ve franc. dep. Vaucluse, 1125 m.

Lubica, m. na Slov., okr. Kežmarok, 2837 ob. (1442 čs.). Lázně Ľubické Kúpele.

Lubieńska z Hausnerów Jadwiga (* 1852), polská sochařka a spisovatelka. Sp.: Z bożej laski, Podlaskie Hospody Pomyluj a j.

Lubieński Feliks (1758—1848), min. zahraničí a spravedlnosti v kníž. varšavském.

Lubieński Stanisław (1573—1640), pol. historik, král. tajemník a biskup. Sp.: Rozruchy domowe, Droga do Szwecji.

Lubieński Władysław Aleksander (1703—1767), kníže-primas polský a geograf. spisovatel.

Lubietová, o. na Slov., okr. B. Bystrica, 1680 čs. ob.

Lubilaš, levý přítok Konga.

Lubin (něm. Thronberg), vrch v Luž. horách, Blaník luž. Srbů, k němu se poutají zkazky o zakletých luž. rytířích, čekajících na vhodnou dobu k osvobození Lužice.

Lubina, ř. na sev.-vých. Mor., pramenící v Bezkydách a ústící po toku 30 km dl. do Odry.

Lubinski Rudolf (* 31. X. 1873), architekt v Záhřebě, projektant universit. bibliotéky záhřebské.

Lubinský R., pseud. R. Parmy.

Lubis (Lubst), pravý přítok Lužické Nisy v Dolní Lužici, 60 km dl.

Ľubiša, o. na Slov., okr. Humenné, 437 čs. ob.

Lubitsch Arnošt, původně komik div. společ., později režisér a herec filmový, v Berlíně; dosáhl rozhodného úspěchu filmem Cikánská krev a Madame Du Barry, oba s Polou Negri, s níž pak angažován do Ameriky, kde režíroval řadu velkých filmů, mimo jiné: Vějíř Lady Windermereové, Starý Heidelberg, Patriot, Rosita a j.

Lubjenski Handrij (Ondřej), (1790—1840), h.-luž. evang. spis., pastor primarius v Budyšíně, připravovatel luž. nár obrození. Pocházel z Rachlowa u Černoboha v sas. Hor. Luž., stud. v Budyšíně a v Lipsku, kde společně s Ad. Klinem obnovil Luž. kazat. spolek a věnoval se horlivě nár. práci. Sestavil rukop. luž. mluvnici a slovník, které byly dobrými pomůckami tehdejší luž. mládeže, kterou L. vedl jako student a k práci nabádal jako duchovní. Jako člen osvícenské generace za rostoucího romantismu skepticky soudil o budoucnosti Lužice, při tom však stále pracoval, jsa ochotným učitelem obrozenského luž. básníka H. Zejleřa a obětavým vykladačem luž věcí všem slov. návštěvníkům Lužice, zároveň také písemným jejich zpravodajem. Byl to vážný buditel, pracovník a spisovatel, z jehož lit. prací nejcennější bylo dvojí vydání h.-luž. překladu Bible v l. 1821 a 1823. L. byl ve stycích s Prahou a obstarával Hankovi všechny luž. knihy pro nově založené luž. odděl. Musejní knihovny v Praze.

Lübke Wilhelm (1826—1893), německý uměl. historik, ředit. sbírek v Karlsruhe.

Lublaň, O_4 Ljubljana.

Lublin (Ljublin), pol. vojvodství mezi Vislou a Bugem, 31.160 km², 2,087 951 ob. Hl. m. L., 94.412 ob. na ř. Bystryci, sídlo kat. bisk., má katedrálu (1582), kláštery, šlechtické paláce, vojvodství a j. úřady; univ. (1918) s knihovnou (80.000 sv.), divadla. Vyváží se sukno, kůže, mouka, mýdlo, pivo; obchod s vlnou a obilím. Po bitvě u Krasniku byl L. 25. VIII. 1914 přechodně obsazen Němci. Po opětném dobytí 30. VII. 1915 byl od 1. X. 1915 sídlem rak.-uh. vojen. správy v Polsku.

Lubliner Hugo (1846—1911), něm. spisovatel a dramatik. (Pseud. Hugo Bürger.)

Lubliniec (ljublinec), kraj. m. v Hor. Slezsku (od 1922 pol.), vojvodství Slezsko, 5158 ob. (1919), většinou katol.; má továrny na stroje a doutníky, cihelny a obchod s obilím. Kolem r. 1300 byl celnicí na cestě z Vratislavě na Mor., od r. 1742 pruský.

Lublinski Samuel (1868—1910), něm. spisovatel, velmi bystrý kritik, estetik a náb. filosof; ve svých dílech o moderně

rozešel se s liter. hnutím 90. let min. stol. a stal se ve svých dramatech vedle Pavla Ernsta nejvýznačnějším zástupcem novoklasického směru.

Lubná, o. v Č., okr. Litomyšl, 1561 č. ob. Výr. syrečků.

Lubná, o. v Č., okr. Rakovník, 746 č. ob. Kamenouhel. doly (Krčelák, Filip II.).

Lubná, o. na Mor., okr. Kroměříž, 767 č. ob.

Lubník (Lussdorf), o. na Mor., okr. Zábřeh, 444 č. ob.

Lubno, o. v Č., okr. Hradec. Král., 360 č. ob. Zámek Hrádek s kaplí, knihovnou a sbírkou starožitností.

Lubno, o. ve Slezsku, okr. Frýdek, 800 č. ob.

Lubno (Leoben), rak. m. ve Štýrsku na Muře, 11.800 ob., krásné patricijské domy, vys. báňská šk., knihovna, středisko hnědouhelného průmyslu. Nedaleko jsou velké uhelné doly a železárny.

Lubny, okres. m. v Ukrajině, 20.834 ob., na ř. Sule. Patří k nejstarším městům na Rusi.

Lubochňa, klimatické místo na Slovensku, ležící na ř. Váhu blíže Ružomberka. Jsou tu státní lázně (vodoléčebný ústav) a komfortní hotel. L. je vyhledávaná nervově nemocnými, kteří se zde v mírném klimatu a čistém lesním vzduchu brzo zotavují. L. je sídlem státní lesní správy.

Lubojacký Angelus (1850—1904), č. kat. spisov. a zakladatel dobroč. institucí ve Frýdku a Místku.

Lubojacký Rudolf, MUDr. (1887—1928), ředitel mor. z. ústavu pro léčbu tuberkulosy v Jevíčku, odborný spisovatel.

Lubojaty, o. ve Slezsku, okr. Bílovec, 569 ob.

Luboměř, o. na Mor., okr. Hranice, 619 č. ob.

Luboměř nad Strážnou (Liebenthal), o. na Mor., okr. Mor. Beroun, 375 n. ob.

Lubomirski, polský rod šlechtický, od r. 1647 s titulem knížecím. Vynikli hl.: 1. Sebastjan (1536—1613), starosta spišský a tvůrce rod. slávy; 2. Stanisław (1583—1649), vojv. krakovský; 3. Jerzy Sebastjan (1616—1667), korunní maršálek, vítěz nad Švédy a Rusy, odpůrce krále Jana Kazimierza; 4. Stanisław Herakljusz († 1702), kor. maršálek, polský spisovatel a dramatik, muž velmi učený; 5. Stanisław (1719—1783), kor. maršálek, zasloužil se o rozkvět Varšavy; 6. Stanisław (1704—1793), vojvoda kyjevský, kandidát na trůn polský a spolutvůrce Barské konfederace (○); 7. Jerzy (1817—1872), pol. politik a poslanec, účastník slov. sjezdu pražského (1848); 8. Kazimierz (1813—1871), hud. skladatel, autor četných popul. písní; 9. Andrzej, JUDr. († 1862), od 1887 člen panské sněm. víd., poslanec sněmu zemského a podporovatel prům. podnikání v Haliči, konservátor a kurátor Zakładu Ossolińskich ve Lvově; 10. Zdislaw († 1865), pol. státník, 1915—1917 presidentem m. Varšavy a 1917—18 člen regentské rady.

Ľuboreč, o. na Slov., okr. Modrý Kameň, 606 ob.

Ľuborečský Ľudovít, ○ Ľ. Maróthy.

Lubotín, o. na Slov., okr. Sabinov, 631 čs. ob.

Lubovňa Stará, m. v sev. Spiši (Sl.), 1937 čs. ob. (1921), na hor. Popradu, má průmysl kožařský a plátenický. V okolí starý hrad a lázně téhož jména.

Lubowski Edward, pseud. Bolej Krut (1840—1922), pol. spisovatel a dramatik. Sp.: Knihy povídek Silni i słabi, Powieści niemoralne, O ludzkich przywarach, Krok dalej; komedie: Skąpiec, Pewność siebie, Żony umaklych a j.

Luby, o. v Č., okr. Klatovy, 638 č. ob.

Lucae Johann Christian (1814—1885), němec. zoolog a anthropolog, 1841 učitel živočichopisu a anat. na Senckenbergově ústavu ve Frankfurtu n. Moh.

Lucae Richard (1829—1877), něm. stav. a řed. staveb. akad. (od 1872), zástupce směru Schinkelova. Stavby: opera ve Frankfurtu n. Moh., technika v Berlíně a jiné.

Lucanus, ○ roháči.

Lucanus Marcus Annaeus (39—65 po Kr.), řím. básník, z Córdoby ve Španě., synovec filos. Seneky, oblíbenec Neronův, vzbudil svým nadáním jeho žárlivost a usmrtil se, byv odsouzen pro účast na spiknutí Pisonově. Jeho nedokončený epos Pharsalia líčí silně rhetoricky v 10 knihách občan. válku mezi Caesarem a Pompejem.

Lucas Eduard (1816—1882), něm. pomolog. V Reutlingen založ. první pomol. ústav.

Lucas Charles Prestwood († 1853), angl. zeměpisec a historik. Zabýval se dějinami britských kolonií.

Lucas van Leiden, ○ Lukáš z Leidenu.

Lucca, ital. provincie, 1991 km² s 405.996 ob. Hl. m. L., 79.985 ob., leží v úrodné rovině, sídlo arcibiskupa. Má románský dóm San Martino, galerii, trosky řím. amfiteatru, středověké stavby, vyšší školy, akad. umění, knihov., divadlo, textilní průmysl. Od 1815 vévodství, 1847 připadla k Toskáně.

Lucca Pauline (1831—1908), slavná něm. pěvkyně.

Luce Siméon (1833—1892), franc. dějepisec.

Lucek Alois (1871—1894), čes. spisovatel. Uvedl do č. literatury Strindberga.

Lucek Josef, JUDr. (1867), ředitel stát. dluhu, význ. pracovník národohosp.

Lucemburkové, č. rod panovnický. Prvním č. králem z tohoto rodu byl Jan, manžel Elišky Přemyslovny, povolaný r. 1310 na český trůn, po něm následovali Karel IV. a Václav IV. Rod zanikl Zikmundem r. 1437. ⚲ ČSR., Dějiny, sv. V., str. 46 a d.

Lucembursko (fr. Luxembourg), velkovévodství, 2586 km² s (1926) 271.231 převážně katol. obyv., mezi Německem, Francií a Belgií, v sev. části hornaté, v jižní úrodná nížina, odvodňované Moselou prostřednictvím ř. Sure s přítoky Our a Eltze. Úřed. řečí francouzština. O vzdělání značná péče. Zaměstnání: 33% zemědělci (vyváží se: oves, brambory, pšenice, ječmen, žito, dobytek, víno), průmysl. hl. železářský. Má 544 km (1927) železnic. Vedle belgické měny má též vlastní franky (1 fr. od r. 1926 = $^1/_{175}$ £). Ústava ze 17. X. 1868 (15. V. 1919 změněna). L. je dědičnou monarchií v rodě Nassavském. Občané od 21 let (muži i ženy) volí 47 poslanců na 6 let; vláda sestává z předsedy vlády, 3 generálních direktorů a 15členné státní rady. Znak: dvojocasý, zlatý lev s korunkou na štítě modře a stříbrně pruhovaném. Dějiny: Zprvu hrabství, 1354 vévodství dědičné v rodě lucemburském (z něhož pocházela dynastie českých panovníků 1310—1437). Po smrti Zikmundově (1437) přecházelo z vlastnictví jedné země do vlastnictví jiné, až vídeňský kongres 1815 přidělil L. jako velkovévodství k německému spolkovému státu a udělil je Vilémovi I., králi nizozemskému. V revoluci belgické 1830 připadlo na čas Belgii. Samostatným začalo býti po nastoupení Adolfa Nassavského (1890), ač stále závisí poněkud na Belgii.

Znak Lucemburska.

Lucena, m. ve špaň. prov. Cordoba, 16.581 ob. Poblíž sírové prameny a olověné doly.

Lucena, bibliofilské jméno kastilské knihy, kol r. 1497 vytištěné; je to nejstarší zachovaná tištěná kniha o hře v šachy.

Lucera, m. v ital. prov. Foggia, 18.563 ob. Dóm (1302), museum, knihovna; obchod ovocem a obilím. L. je antická Luceria; 1234 byla obsazena Saracény.

Luceres, patricijská tribus ve starém Římě.

Lucerna Camilla (* 24. června 1868), něm.-chorv. spisovatelka, prof. v Záhřebě. Pseud. Camilla Leonhart.

Lucerna, 1. hosp. nářadí, s průhlednými, nebo dírkovanými stěnami, aby jimi mohlo pronikati světlo. Má-li světlo dopadati jedním směrem, dává se za plamen zrcadlo. Plynové svítilny pouliční bývají uvnitř natřeny bíle, aby světlo se odráželo. Lustrové l. mají sklo matné nebo barevné, nebo pokrývají se pestrým papírem. Jiného druhu jsou l. bezpečnostní. Visací l. ze železa byly vyráběny v XVI. stol. velmi uměle. — 2. Ve stavitelství ⚲ kopule.

Lucernaria, rod medus polypovitých (⚲).

Lucetius, přídomek Jupiterův.

Lucevič, ⚲ Kupala.

Lucchesini Girolamo, marchese (1751—1825), pruský státník, vyslanec ve Vídni a Paříži.

Lucian Vladimír, pseud. B. Zahradníka.

Lucić (Bogoslavić) Jeronim (1575—1643), bosenský františkán, drivaštanský biskup a správce bosen. biskupství; napsal mnoho nezachovaných kázání.

Lucić Hanibal (1485—1553), významný chorv. básník; napsal Pisni ljuvene, Robinja (bás. drama, jež se odehrává v Dubrovníku). Jeho díla vydal syn Antonije v Benátkách r. 1556.

Lucić Ivan ⚲ Lucius Joannes.

Lucida intervalla (lat.), doby, v nichž duševně chorý opět nabývá přechodně plného vědomí.

Lucidář (lat.), ve středověku příručka obecného vědění pro lid neb školy vůbec, v užším smyslu rukověť dogmatiky od Honoria Autunského (Augustodunensis) z XII. stol., přeložená téměř do všech evropských jazyků. Česky vyšel l. tiskem u Bakaláře v Plzni 1498. — Liter.: Zíbrt: Staročeský lucidář (1903).

Lucidol, bělidlo pro rostlinné oleje a tuky, skládá se v podstatě z peroxydů kovů alkalických a alkalických zemin.

Lucie (Lucia), ženský tvar jména Lucius.

Lucie, křesť. světice, vznešená panna ze Syrakus, od ženicha obžalovaná z křesťanství (303) a popravena. Svátek: 13. prosince.

Lucifer (lat.), světlonoš, jitřenka; v křesťanství a lidově byl tak nazýván vládce pekla a ďábel sám.

Lucifer, biskup v Cagliari na Sardinii († 371), odmítl na milánském koncilu podepsati Athanasiovo zavržení, začež byl vyobcován z církve a založil vlastní sektu.

Luciferasa, luciferin, O_2 fosforescence.

Lucilius Gajus (170—103 př. Kr.), zakladatel římské satiry, přítel Scipionův a Laeliův. Napsal Saturae.

Lucilius junior, přítel filosofa Senecy, který mu psal své Listy. Dříve se mu přičítal spis Aetna, který líčí vulkanické jevy a byl psán před výbuchem Vesuvu r. 79.

Lucin, lepidlo, připravuje se vysušením při 25—30°, samovolným kvašením zkapalnělého slizu, a přichází do obchodu v podobě tenkých lístků.

Lucina (lat.), přídomek Junonin a Dianin.

Lucini Gian Pietro (1867—1914), ital. spisovatel, zástupce romantiky v novoklasické formě; psal básně a romány.

Lucinka, vojtěška (Medicago sativa), statná, motýlokvětá, vytrvalá bylina, s lodyhou větvivou, květem fialovým v úžlabních hroznech. Plod: nepukavý lusk hlemýždovitě stočený. Velmi výnosná pícní rostlina, dávající až 4 seče ročně. Původem ze zemí východních, vyžaduje hlubší půdy.

Lucinus Ondřej (1530—1591), čes. humanista a správce lat. školy v Litoměřicích. Složil četné oslavné básně; člen básn. družiny Jana Hodějovského (O_3).

Lucinus Pavel (Helikoniades z Helikonu), († 1595), písař v Jindřichově Hradci, působil jako básník (ve Farragines) a překladatel.

Luclum, vzácný kov, snad součást monazitového písku (O_3).

Lucius, za dne narozený, řím. jméno.

Lucius, křesť. světec, podle legendy král v Britanii kol 200, asi identický s raetským misionářem, který jako první biskup churský stal se mučedníkem. Svátek 3. prosince.

Lucius, jméno tří papežů: L. I. (253—254), světec (pam. 5. března). — L. II (1144—45), zavražděn při republikánské revoluci. — L. III. (1181—85), sídlil ve Veroně, pronásledoval Valdenské.

Lucius Hellmuth (* 1869), něm. diplomat, 1915—21 vyslanec ve Štokholmu, 1920 v Římě, od 1921 v Haagu.

Lucius Joannes (Lucić Ivan, Lucio Giovani), (1604—1679), historik z vynik. šlecht. rodiny v Trogiru, stud. v Italii, 1651 se rozhodl napsati dějiny své domoviny a s pomocí přátel sbíral pečlivě archivní materiál, od 1654 pracoval 25 let pilně v Římě; r. 1661—2 dokončil cenné dílo: De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, vytišt. po prvé v Amsterodamu 1666.

Lucius (Lukáš Vodňanský) nazv. též Štika (1580—1660), správce Písecka po bitvě bělohorské.

Lucius Robert (1835—1914), pruský státník, 1879—90 ministr, pak člen panské sněmovny.

Luck, pevnost a m. v Pol. na ř. Styru, 135 km s.-z. od Lvova. Vítězství ruské armádní skupiny gen. Brusilova 4. VI. 1916 nad voj. rak.-uh. (arciv. Josef Ferdinand) zatlačilo tam rak.-uher. frontu do hloubky 60 km a způsobilo málem zhroucení rak.-uh. vojsk, jež ztratila v několika dnech přes čtvrt milionu mužů a množství materiálu. Ruská ofensiva, která se rozšířila na jihu až do Haliče, nebyla však podporována sev. skupinami gen. Ewerta a Kuropatkina a tak se ústř. mocnostem podařilo zastaviti koncem července ruský postup.

Lucka, m. v Durynsku, 3017 ob.

Lucka, strašidelná ženka ve slovan. bájesloví.

Lucka Emil (* 1877), něm. spisovatel, autor řady psychologických románů a dramat. Zabýval se i filosofií (hl. díla: Die drei Stufen der Erotik (1913), Grenzen der Seele (1916).

Lücke Albert (1829—1894), něm. chirurg, prof. ve Štrasburku.

Lücke Friedrich (1791—1855), něm. prot. teolog.

Luckenwalde, m. v Braniborsku, 24.791 ob Výroba látek, klobouků, strojů, nábytku.

Luckner Felix, hrabě (* 1881), lodní důstojník něm., 1916—17 se svou lodí Seeadler vedl bezohlednou válku v Atlantiku.

Luckner Nicolas (1722—1794), maršál Francie, popraven guillotinou.

Lucko, kraj v pohanských Čechách, později Žatecko, obývaný Lučany (O_3).

Luçon, m. ve franc. dep. Vendée, 6663 ob., sídlo biskupa, dóm z XII. stol. a obchod obilím.

Lucretia, choť Tarquinia Collatina, zabila se, když byla znásilněna Tarquiniem Superbem (510 př. Kr.), což, podle báje, způsobilo svržení králů v Římě.

Lucretius Carus (Lukrec) Titus (* 96, † 55 př. Kr. sebevraždou), římský básník, napsal podle učení Epikurova velikou didaktickou báseň o vzniku a zachování světa: De rerum natura (O přirozenosti

věcí), kterou vydal Cicero z jeho pozůstalosti.

Lucrinské jezero, malá laguna u zál. Pozzuolijského, ve starověku slavná svými ústřicemi.

Lucrum (lat.), zisk; l. cessans, ušlý zisk; opak: damnum emergens, positivní škoda; lucri causa, pro zisk.

Lucullus Lucius Licinus (* 108, † 56 př. Kr. v šílenství), řím. vojevůd., 74 byl jako konsul pověřen válkou proti Mithridatovi, kterou bez úspěchu předal Pompeiovi r. 66. Od té doby žil v Římě jako soukromník, kde proslul svým bohatstvím a rozmařilosti (lukulské hody). Životopis jeho napsal Plutarch.

Lucumones (latinská forma etrur. Lauchme), šlechticové ve staré Etrurii

Lucus a non lucendo (lat.), pořekadlo, jehož se užívá, odvozuje-li někdo nesprávně slovo nějaké, jako kdyby na př. tvrdil, že slovo lucus (háj) vzniklo ze slovesa lucere (svítiti), poněvadž v něm světla není (a non lucendo).

Lucus Furrinae, posvátný háj řím., záhy zaniklé bohyně, na j.-záp. kraji Janiculu.

Lucy ([j]ůsi) Sir (od 1909) Henry (1845—1924), angl. novinář.

Łuczkiewicz Henryk (1826—1891), profesor patologie a dějin lék. na univ. varšavské.

Lučané, staroč. kmen, který sídlil v okolí nyn. Žatce a byl velmi bojovný Vynikl z nich prý hl. poslední kníže Vlastislav, který padl v bitvě u Turska. Kníže Neklan pak opanoval Lucko. Od té doby kraj tento patřil ke kníž. českému, ale L. se udrželi až do XII. stol.

Lučany nad Nisou (Wiesenthal a. d. Neisse), m. v Č., okr. Jablonec n. N., 3085 ob. (339 č.). Dom. výroba a vývoz jabloneckého zboží.

Lučatín, o. na Slov., okr. B. Bystrica, 635 ob.

Lučavka, pseud. M. Žlábkové.

Lučavka královská (aqua regia), směs 3 dílů kyseliny solné a 1 dílu kysel. dusičné. Jméno této směsi pochází z dob alchymistů, kteří ji nazvali královskou na rozdíl od obyčejné lučavky, kyseliny dusičné, jelikož rozpouští i zlato, které v pouhé kyselině dusičné se nerozpouští. Lučavka královská obsahuje nitrosylchlorid NOCl a volný chlor.

Lučba, č. název pro chemii, pocházející od J. S. Presla.

Lučenec (Losonc), m. ve vých. Slovensku, 12.417 ob. (5612 čs.). Posádk. velitelství, 9. p. brigáda, četná posádka. Živý obchod zeměd. plodinami a značný průmysl (smaltované zboží, hosp. stroje, výroba suken). Sirné lázně. 7. IX. 1451 svedena tu bitva mezi vojskem Jana Jiskry z Brandýsa a Uhry, ve které Jan Hunyadi poražen. — Po převr. obsazen L. čsl. vojskem pod vedením nadp. J. Ejema (🔍). Za československo-maďarské války svedeny zde četné boje, hl. 30. V. 1919, kdy čsl. vojsko donuceno k ústupu.

Lučenka svraskalá (Psathyra corrugis), houba rouškatá, čirůvkovitá, s křehkým kuželovitým kloboukem a hladkým okrajem. Porůznu v trávě.

Lučić Hannibal (1480—1534), dalmat. básník, napsal milostné písně a drama Otrokyně.

Lučice, o. v Č., okr. Čáslav, 724 č. ob.

Lučice, o. v Č., okr. N. Bydžov, 882 č. ob.

Lučický Ivan Vasilijevič (1845—1918), rus. dějepisec, profesor v Kyjevě, r. 1908 na ženské universitě v Petrohradě, psal o sociálních a hospodářských dějinách záp. Evropy.

Lučiště, o. v Č., okr. Plzeň, 374 č. ob.

Lučiště, součást luku (🔍), je z pružné látky (dřeva, kovu, rohu n. spojení několika z nich) a to buď typu primitivního (rovníkového), kde je částí kruhového oblouku, neb umělého (asijského), různě ohýbané i zvratně (l. Amorovo). Nové sportovní luky mají l. typu rovníkového.

Lučištníci, lukostřelci, vojíni, jejichž hl. výzbrojí byl luk. Vyvinuli se zejm. u národů vých. a jezdeckých; vynikali l. perští, tatarští, turečtí. V Evr. zavedeni hl. v Angl. jako tělesná stráž králů a později (od XIV. stol.) jako část pěchoty. Byli téměř vždy voj. elitními.

Lučivná, o. na Slov., okr. Poprad, 415 ob. Klimat. lázně ve výši 800 m.

Lúčka, o. na Slov., okr. Rožňava, 393 m. ob.

Lučkaj Mychajlo (1789—1843), farář v Užhorodě. Jeho Grammatica slavoruthena je první ukraj. gramatika na P. R. Po smrti L. zůstaly rukopisy, které se týkají historie Podk. Rusi.

Lučkov, pseud. Lad. Učíka.

Lúčky (Honneshay), o. na Slov., okr Kremnica, 1090 n. ob.

Lúčky, o. na Slov., okr. Michalovce, 496 ob. (445 čsl.).

Lúčky Kúpele, klim. lázně na Slov., okr. Růžomberok, 1905 čs. ob. Láz. místo s uhličito-železnými prameny, teploty 32° C St. čipkarská škola a dom. výroba krajek (čipků).

Lučyćkyj Ivan (1845—1918), ukraj. dějepisec, prof. na univ. v Kyjevě, pozd. v Petrohradě. Hl. práce: Krestjanskoje zemlevladěnije vo Francii nakanuně revoljucii (přel. do fr.).

Luděk, pseud. Vojtěcha Rady.

Lüdemann Hermann (* 1842), protestantský teolog něm. kritického směru, prof. v Bernu.

Luden Heinrich (1780—1847), něm. historik, napsal velmi cenné dílo: Geschichte des deutschen Volkes (1825—37, 12 sv.), vzor racionalistického dějepisectví.

Ludendorff Erich (* 9. IV. 1865 v Kruszewnii u Poznaně), něm. gen. a politik, od 1884 v prus. vojsku. Na začátku války 1914 byl velitelem brigády ve Štrasburku, byl však přidělen gen. Emmichovi a měl velký podíl na dobytí Lutychu (6.—9. VIII.). Byv nejprve vrchním ubytovatelem 2. armády, stal se od 22. VIII. náčelníkem gener. štábu na vých., kde řídil operace v nejužší spolupráci s Hindenburgem. 28. VIII. 1916 povolán s Hindenburgem do velkého hl. stanu v hodnosti prvního generála-ubytovatele. Po návratu ze Švédska (list. 1918 do jara 1919) přidal se k lidovému hnutí, při Hitlerově povstání (8. XI. 1923) jmenován budoucí hlavou nár. vojska a v květnu 1924 přišel do říš. sněmu jako člen nár.-socialistické strany svobody. Ještě 1925 vystoupil ze strany a nenáleží nyní žádné. Psal vzpomínky a o zednářství.

Lüdenscheid, m. ve Vestfálsku, 33.000 obyv.

Luder Peter (1415—1474), něm. humanista.

Lüderitz, přístav v Jihozápadní Africe, 2025 ob.; středisko exportu.

Lüderitz Franz Adolf Eduard (1834—1886); něm. podnikatel; získal pro Německo Angra Pequenu se zázemím (Jihozáp. Afrika).

Lüderitz Karl Friedrich Gustav (1803—1884), něm. mědirytec, prof. v Berlíně.

Lüders Alexander Nikolajevič (1790—1874), ruský generál; bojoval na Kavkaze a v Krymské válce. Od r. 1856 velitel Krymu, 1861 místodržitel v Polsku.

Lüders Heinrich (* 1869), něm. indolog, od 1909 prof. v Berlíně.

Ludéřov, o. na Mor., okr. Olomouc, 729 č. ob.

Ludger (Ljudger), křesť. světec (744—809), misionář mezi Germány, od 804 první biskup v Münsteru.

Ludgeřovice, o. ve Slezsku, okr. Hlučín, 3250 ob. (2740 č.), kamenouhel. doly (Anselm, Oskar). Zemědělství.

Ludhijána, hl. m. distriktu L. v ind. prov. Pandžab, 51.880 ob., větš. moham.

Ludi (lat.), hry, zvl. veřejné slavnostní hry u starých Římanů. Nejstarší byly l. circenses (⚲ hry v cirku). Kromě stálých her (l. stati) byly ještě hry, zasvěcené bohům (l. votivi).

Ludikar-Vyskočil Pavel (* 1882 v Praze), světoznámý č.-am. pěvec, studoval pův. práva, ale věnoval se brzy zpěvu, neboť otec jeho byl kapelníkem N. D. Působil takřka po celém světě a je nyní okrasou Metropolitan Opera v N. Yorku. K české národnosti se vždy hlásí a propaguje všude č. hudbu.

Ludíkov, o. na Mor., okr. Boskovice, 360 č. ob.

Ludjende, pr. přítok Rovumy v Portugalské Vých. Africe.

Ludki, lutki, luž. název trpaslíků, skřítků, velmi oblíbených v luž. nár. pohádkách a bájích.

Ludkiewicz Zdzisław (* 1883), pol. nár. hospodář, min. zemědělství 1923—24. Sp.: Kwestja rolna w Galicji, Polityka agrarna a j.

Ludkovice, o. na Mor., okr. Uh. Brod, 622 č. ob. Brusírna skla.

Ludlow, m. v Shropshire (Anglie), 5674 ob.; trosky hradu (XI. stol.).

Ludmila (Lidmila), křesť. svatá, r. 927 zavražděná, manželka Bořivoje, prvního křesť. vév. českého a babička sv. Václava, patronka česká. Ostatky v Praze. Svátek 16. září.

Ludmírov, o. na Mor., okr. Litovel, 573 č. ob.

Ludolf Hiob (1624—1704), něm. orientalista, zaklad. studia ethiopštiny v Evropě; psal slovníky, gramatiky a dějiny této řeči a amharštiny.

Ludolfovo číslo, ⚲ kružnice.

Ľudomil, pseud. G. Kordoše. — Ľ. Ivan, pseud. I. Ľuby. — Ľ. z Považia, pseud. Ľ. V. Riznera. — Ľ. z Viesky, pseud. Jozefa Bran. Ďurjana.

Ľudová strana slovenská Hlinkova, ⚲ ČSR., (sv. IV., str. 186).

Ludovici (Ludwig) Bohumír, ThDr. (1670—1724), syn Jiřího L., řed. gymn. v Koburku, autor četných lat. spisů, traktátů a disertací. Z nich pro historii luž. srbštiny je zajímavá Disertace histor.-phil. de fonte linguarum communi atd., namířená proti mylnému etymologisování luž. učence M. Abrahama Frencla v Origines linguae sorabicae, jenž mnoho luž. slov odvozoval z hebrejštiny.

Ludovici (Ludwig) Jiří (1619—1673), h.-luž. evang. farář v Bartu, autor první rkp. h.-luž. mluvnice: Rudimenta Grammaticae Sorabo-Vandalicae idiomatis Budissinensis delineata. Začátek se uchoval v Matiční knihovně luž. v Budyšíně.

Ludovisi, vila, sestávající z paláce, zahrady a kasina, na s. Říma, vystavěná r. 1622 na území Sallustových zahrad kardinálem Ludovikem Ludovisim.

Ludrová, část m. Ružomberku na Slov., 805 čs. ob.

Ludslavice, o. na Mor., okr. Holešov, 587 č. ob.

Lüdtke Franz (* 1882 v Bydhošti), něm. spisovatel.

Ludus (lat.), hra, také škola; L. (n. Lusus) Helmontii (Septarie), ⚭ konkrece.

Ludvíček Jan (1862—1931), inspektor jazyk. škol v D. Rakousích a víd. nár. pracovník. Pracoval pro víd. č. školství po 40 roků.

Ludvík (fr. Louis [lůj], z toho ženské: Louise, Luisa; středohornoněm. Ludevîc, nejstarší tvar Chlodovech, ze starohornoněm. hlût = slavný a vîc = boj), jméno mužské.

Francie: L. I., Pobožný, král aquitánský, řím. císař, třetí syn Karla Vel. a jeho třetí manželky Hildegardy (778—840), od 781 král aquitánský, 813 spoluvladař, 28. I. 814 samovládce v říši franské, 817 rozdělil říši mezi své syny Lothara, Pippina a L., změnil však později toto rozdělení ve prospěch syna Karla (* 823) z druhé manželky Judithy, což vyvolalo r. 830 válku s druhými syny, v níž L. I. podlehl 833, sesazen a donucen k veřejnému pokání, r. 834 opět dosazen na trůn. — L. II. Koktavý (le Bègue), syn Karla Lysého (846—879), 867 král aquitanský a 877 fr. — L. III., nejstarší syn předešlého (863—882), porazil Normany u Saucourtu; ježto zemřel bezdětek, připadla země jeho bratru Karlomanovi († 6. XII. 884). — L. IV., Zámořský (Ultramarinus, d'Outremer), syn Karla Zpozdilého (921—954), vychován matkou Ethgivou v Anglii (odtud přezdívka). Stav se r. 936 prostřednictvím Hugona z Francienu králem, byl tímto a Normany 945 uvězněn, ježto chtěl býti samostatným. Otto Velký jej 950 opět dosadil. Po něm nastoupil syn Lothar III. — L. V., Lenivý (le Fainéant), syn Lothara III. a Emy (966—987), poslední Karlovec. — L. VI., Otylý (le Gros), syn Filipa I. a Berty 1081—1137), od 1108 král; vytvoř. podmaněním vasalů okolo Paříže a Orléansu pevný podklad pro království. — L. VII., Mladík (le Jeune), syn předešlého (1121—1180), nastoupil po otci 1137, 1147—49 podnikl křížovou výpravu, oženil se 1137 s Eleonorou z Poitou, rozvedl se s ní 1152; svému druhém manželu Jindřichu Plantagenetovi přinesla Eleonora věnem téměř celou západní Fr., což bylo podnětem k dlouhým válkám s Anglií. — L. VIII., Lev (1187—1226). — L. IX., Svatý, syn předchozího (1215—1270), nastoupil po otci 1226, podnikl 1248—54 křížovou výpravu, při níž byl na čas v zajetí v Damiettě. Zemřel na druhé křížové výpravě. Jako podporovatel žebravých řádů prohlášen 1297 za svatého (svátek 25. srpna). Po něm nastoupil syn Filip III. — L. X., Svárlivý (le Hutin), pravnuk předešlého (1289—1316), nejstarší syn Filipa Sličného a Johanny Navarské, nastoupil 1314 po svém otci. Zemřel bez syna. — L. XI., nejstarší syn Karla VII. (1423—1483), panovačný a potměšilý. Jako král (od 1461) dlouho válčil s velmoži, jejichž spolek mu podlehl. Dovedl znič. svého hl. protiv. Karla Burgundského (1477), zajistil si část jeho dědictví a 1481 zabral Provenci, Anjou a Maine. Jeho zásluhy jsou značné, ježto zničil vasalské státy a královskou moc rozšířil až k Pyrenejím, Alpám a k Juru. Městům dal nové zřízení s mairem (starostou) v čele, podporoval průmysl a obchod a vyznamenal se novým uspořádáním pařížské univ., založením jiných vys. škol a povoláním řec. účenců. Dočasné zrušení pragmatické sankce získalo mu od papeže titul Rex christianissimus (král nejkřesťanštější). — L. XII., z pobočné linie Valois-Orléans, pravnuk Karla V. a syn vév. Karla Orléanského (1462—1515), vládl od 1498; mírný a spravedlivý (Otec národa). Jeho zahraniční politika byla však nešťastná. Čině si dědické nároky na Milán, obsadil jej 1499, podlehl však u Novary a Guinegatte (1513) spojeným Švýcarům, císaři, Angličanům a papeži a musil Italii vrátiti (1514). S Annou Bretaňskou, druhou svou manželkou (vdovou po Karlu VIII.) obdržel konečně Bretagne. Po něm nastoupil jeho nevlastní syn Fr. I. — L. XIII. (1601—1643), z rodu Bourbonů, syn Jindř. IV. a Marie Medicejské, vzal si za menželku 1615 Annu Rak. (⚭ Francie, str. 271). — L. XIV., Dieudonné, (Louis le Grand, Roi-Soleil), syn předešlého a Anny Rak. (* 5. IX. 1638 v Saint-Germain-en-Laye, † 1. IX. 1715 ve Versailles), králem od 1643 (⚭ Francie, str 271). Ludvíkovy milenky, které měly největší vliv na vnitřní i vnější politiku, byly Lavalliérová, Montespanová a paní Maintenon, 1685 jeho (tajná) druhá manželka. — L. XV. (1710—1774), syn L., vév. burgundského, pravnuk L. XIV., po němž nastoupil 1715 za vladařství vév. Filipa Orléanského. Dosáhnuv 1713 zletilosti, zůstal pod poručenstvím vév. bourbonského a 1726—43 kardinála Fleuryho (⚭ Francie). — L. XVI. (* 1754 ve Versailles, † 21. I. 1793 v Paříži), třetí syn dauphina L. (⚭ Francie, str. 271.), — L. XVII., vl. Charles L., druhý syn předešlého (1785—1795), 4. VI. 1789 smrtí svého staršího bratra dauphin, prohlášen po smrti otcově vystěhovalým strýcem, hr. z Pro-

vence (pozdějším to L. XVIII.), králem fr. Z rozkazu konventu v červnu 1793 předán jakobínu ševci Simonovi, u něhož zemřel. Jeho tělo pohřbeno v hromadném hrobě na hřbitově fary Sainte-Marguérite a zničeno nehašeným vápnem. Přece však objevilo se několik nepravých Ludvíků., — L. XVIII., Stanislas Xavier, čtvrtý syn dauphina L. (* 17. XI. 1755 ve Versailles, † 1824 v Paříži), bratr L. XVI., obdržel titul hr. z Provence (také Monsieur). Převyšuje duševně své bratry, odešel v červnu 1791, ihned po králově útěku, do ciziny, 1793, prohlásil dauphina králem L. XVII. a sebe regentem. 1795 po smrti L. XVII. přijal titul královský (↗ Francie, str. 272). — L. Philipp (Louis Philippe), L. XIX., zv. král občanský (1773—1850), nejstarší syn L. Filipa de Chartres, pozdějšího vév. Filipa (Egalité) z Orléansu (↗), nazýval se nejprve vév. z Chartres. 1789 přidal se k revoluci, vstoupil do klubu jakobínů, v září 1792 stal se gen.-poručíkem, 1793 přešel však s Dumouriezem k Rakušanům. Žil nuzně v cizině a 1817 vrátil se do Fr., kde na jeho rod (jako liberální) hleděli s nedůvěrou. Po sesazení Karla X. r. 1830 převzal vladařství a 9. VIII přijal od sněmovny korunu (odtud příjmení), (↗ Francie, str. 273). — L. Napoléon (Louis Napoléon), císař fr. (↗ Napoléon III.).

Římsko-němečtí císařové: L. I., Pobožný (↗ Francie). — L. II. nejst. syn císaře Lothara I. (825—875), od 850 spoluvladař, nastoupil 855 po otci jako císař (850 korunován); jím vymřeli Karlovci v Italii. — L. III., vnuk předešlého, syn krále Boza z Dol. Burgundska (880—928), nastoupil po tomto 887, 900 se stal králem ital., 901 císařem, 905 svržen Berengarem Friaulským a oslepen. — 4. L. IV., Bavor, syn L. Přísného, vév. bavor. (1287—1347), panoval v Bavorsku s bratrem Rudolfem, 1314 zvolen králem, bojoval osm let se svým protivníkem Bedřichem Sličným a po jeho porážce a zajetí u Mühldorfu (1322) s jeho bratrem, vév. Leopoldem Rak., 1327 korunován v Miláně za krále ital., rok nato v Římě za císaře, sesadiv papeže Jana XXII. r. 1341 nabyl Bavorska, 1342 získal sňatkem syna L. s Markétou, dcerou Jindřicha Korutanského, pro svůj rod Tyroly a Korutany; 1346 sesazen pěti kurfiřty, ale u moci byl až do své smrti.

Králové východofranští a němečtí: L. I., Němec, syn L. Pobožného (804—876), obdržel při prvním dělení říše (817) Bavorsko a země východní od něho, vzbouřil se vícekráte proti otci a svářil se s bratry, porazil, spojen jsa s Karlem, Lothara u Fontenoy 841 a získal 843 smlouvou verdunskou Německo až k Rýnu. Na východě musil bojovati proti Slovanům, na záp. proti normanským vpádům. — L. II., Mladší, druhý syn předešlého († 882), zvítězil 876 nad Karlem Lysým u Andernachu, obdržel při dělení se svými bratry Karlomanem a Karlem III. Vých. Franky, Durynsko, Sasko a Frísko, později i Bavorsko. 881 porazil Normany. Jeho jediný syn zabil se 879 pádem z okna. — L. Dítě, syn císaře Arnulfa (↗ Arnulf), 893—911), stal se r. 900 králem. L. D. byl poslední Kralovec. — L. II., Otto Bedřich Vilém, král bavor., syn Maximiliána II. (1845—1886), nastoupil po svém otci 10. III. 1863, povolal Rich. Wagnera do Mnichova, v pros. 1870 navrhl listem, který sestavil Bismarck, povýšení pruského krále Viléma I. na císaře něm., pak se však vždy více uchyloval na své zámky Linderhof a Neuschwanstein. Zatím co princ Luitpold 10. VI. převzal vladařství, dopraven L. na zámek Berg u Starnberského jez., tam, zachvácen šílenstvím, utopil se 13. VI. 1886. — L. III., Leopold Josef Maria Alois Alfred, král bavorský, syn prince Luitpolda (↗), (1845—1921), 1866 ve válce s Pruskem těžce zraněn, od 1912 vladař, od 5. XI. 1913 král; staral se zvl. o hospodářský pokrok, podporoval rolnictví a obchod. 8. XI. 1918 byl zapuzen. Hlavou Wittelsbachovců je jeho nejstarší syn Ruprecht.

Rakousko (arcivévodové): L. Josef Antonín (1784—1864), nejmladší bratr cís. Fr I., náležel od 1835 k tajné státní konferenci a byl houževnatým přívržencem staré soustavy; po 1848 odešel do ústraní. — L. Salvátor Toskánský, syn velkovévody Leopolda II. Toskánského (1847—1915), známý svými cestami a jako země pisný spisovatel.

Portugalsko: L. I. Filip atd., král portugalský, vév. sasko-koburský, syn Ferdinanda II. (↗ Ferdinand), (1838—1889), následoval po bratru Pedrovi V. 11 XI. 1861. Měl dva syny: Karla (* 1863, ↗ Karel) a Alfonse (* 31. VII. 1865, † 20. II. 1920). 1868 zrušil otroctví ve všech port. osadách, odmítl utvoření iberské rep. a 1868 špaň. král. korunu. 1881 přišel do rozepří s Anglií pro Vých. Afriku.

Uhry: L. I. Vel., král uherský, syn krále Karla Roberta Uherského a Alžběty Polské (1326—1382), nastoupil po otci 1342. Po zavraždění svého bratra Ondřeje, krále neapolského (1347), podnikl do dolní Italie dvě výpr. (1347 a 1350), dobyl Neapole, musil ji však brzy opustiti. Ve

třech válkách proti Benátkám (1347, 1356 a 1378) dostal nazpět Dalmacii a počal stavěti uherské loďstvo. R. 1370 zvolen také králem pol., čímž se stal nejmocnějším panovníkem ve vých. Evr. Staral se o hosp. zesílení Uher a v Pětikostelí založil 1367 universitu. Méně požehnané bylo jeho panování v Polsku, kde omezil velká práva velmožů a vladařství přenechal své matce. Po jeho smrti holdovali jeho dceři Marii pouze Uhři, kdežto Poláci povznesli na trůn mladší dceru Hedviku. — L. II., král uherský a český, syn Vladislava II. (* 1. VII. 1506, † 29. VIII. 1526), nastoupil po tomto 1516, 1521 převzal vládu. Jeho mládí a slabá povaha nedaly mu ovládnouti anarchii a tak přišlo zničení jeho vojska Solimanem u Moháče. L. utonul v močál. potoku u Dun., prchaje z boje.

Ludvík Amadeus Savojský, vév. abruzský, syn vév. Amadea z Aosty (* 1873 v Madridě), výzkumný cestovatel; 1893—1894 podnikl první větší cestu do Erythraey a 1894—96 cestu kolem světa. 1897 slezl Horu sv. Eliáše v Aljašce (5494 m), 1899—1900 podnikl cestu k s. točně, při čemž pronikl až k 81° 55′ s. š.

Ludvík Emil (1859—1894), č. národohospodář a redaktor Nár. Politiky.

Ludvík František (1842—1910), český herec a div. ředitel, od r. 1861 u venkov. společnosti, 1870 samost. ředitel; vypravil se 1893 s div. společ. do Chicaga, kde hrál pravidelná česká div. představení a uspořádal řadu turné po am. městech, obydlených Čechy. V r. 1898 přijel se svou amer. společ. do vlasti a hrál v Praze, Plzni a j. městech; s doplněným ensemblem vrátil se zase do Ameriky.

Ludvík Josef Myslimír (1796—1856), č. vlast. kněz; působil v Náchodě a Č. Skalici. Sp.: Památky hradu, města a panství Náchoda (1857) a j. (↗ Jirásek, U nás.)

Ludvík Vilém, markrabě Bádenský (1655—1707), říšský maršál, známý válečník proti Tur. (Türkenlouis); účastnil se bitev u Kahlenbergu 1683 a u Moháče 1687 pod Karlem Lotrinským, po němž vrchním velit. v Uhrách, kde na hlavu porazil Turky u Slankamenu (16. VIII. 1691). Jako velit. cís. voj. na Rýně 1693-7 a 1702—6 neměl úspěchu proti Fr. a jsa také špatně vybaven materiálem i mužstvem, ustoupil v polní válce velení princi Eugenovi a věnoval se posiční a obléhací válce (Ingolstadt, Landau, linie u Stollhofu), kteréž mistrně ovládal. Jeden z nejlepších rak. vojevůdců, ale příliš sebevědomý a nesnášelivý, hl. k Marlboroughovi.

Ludvika, m. ve Švédsku, 4761 ob. Má dřevařský průmysl.

Ludvíkov (Ludwigsthal), o. ve Slezsku, okr. Bruntál, 803 n. ob. Mědikov. a dřev. průmysl.

Ludvíkovice (Loosdorf), o. v Č., okr. Děčín, 1676 n. ob.

Ludvíkovský Jaroslav, PhDr. (* 4. VI. 1895), prof. klas. filologie na univ. Komenského v Bratislavě (od 1. IX. 1928), předtím gymn. prof. v Praze a Bratislavě. Sp.: Antické myšlenky v Tyršově sokol. a nár. programu (1923), Řecký román dobrodružný (1925) a vydal četné překlady a výbory klasiků.

Ludvíkův průplav, spojuje poříčí Rýnu s poříčím Dunaje, vede od Bamberka do Norimberka, odtud přes Neumarkt do usplavněné Altmühly; 178 km dl., 15 m šir. a 1—1½ m hluboký.

Ludwig Christian Gottlieb (1709—1773), něm. botanik a lékař. — Otto (1813 1865), něm. básník. Hl. díla: truchlohra Der Erbförster (1850), tragedie Die Makkabaer (1850). Mimo to psal novely, reflexe, studie. — Karl (1816—1895), něm. fysiolog, prof. univ. v Lipsku. Studoval zejm. oběh krevní, výměnu látek ve svalech, činnost žlaz. Hl. dílo: Lehrbuch der Physiologie des Menschen (1852—56, 1858—1861). — Alfred (1832—1912), něm. filolog, prof. n. univ. v Praze (1860—1912). Zabýv. se stud. srovnávací vědy jazyk. a sanskrtem. Hl. dílo: Rigveda (1875—88. 6. sv.). — Karl (1839—1901), něm. malíř-krajinář. — Hubert (1852—1913), něm. zoolog, řed. musea v Bremách. — Friedrich (* 1872), něm. hudební vědec, prof. v Gotinkách, pracuje v dějinách hudby XIII.—XIV. st. — Emil (* 25. I. 1881 ve Vratislavi), něm. spisovatel; napsal trilogie: Renaissance (1904—10) a Bismarck (1922), četné dramat. romány, cestopisy, essaye. Proslul však jako autor duchaplných a působivých, byť ne právě vědeckých životopisů: Goethe (1920), Napoléon (1925), Wilhelm II. (1925), Bismarck. Geschichte eines Kämpfers (1926). Do češtiny přeloženo: Červenec 1914 (Jokl) 1930; Lincoln (Černý) 1930; Vilém II. (Jíše) 1928.

Ludwigit, temně zelený nerost, smíšený uhličitan železa a hořčíku; nachází se ve vláknitých až stébelnatých agregátech, tv. 5, u Moravice na Banátě spolu s magnetovcem.

Ludwigsburg, m. ve Virtembersku, 28.994 ob. Má krásné stavby z XVIII. st. Porculánová továrna byla zal. 1737.

Ludwigshafen (L. na Rýně), bav. m. ve Falci, 101.869 ob. (1925), v rovině na lev. břehu Rýna (stanice parníků), naproti ústí Neckaru a m. Mannheimu. Sestává

ze starší části u radnice a hl. nádraží, k níž připojují se části novější. Velké chem. továrny (nejvýznamnější je Badenská tov. na anilin a sodu), výroba strojů, vagonů, hnojiv, nábytku, zboží šamotového a hliněného, zpracování dřeva, cihelny, tkalcovny, stavba lodí, přívovar a mlýny. Významný je obchod. Má obchodní komoru, banky, želez. dílny a tři rýnské přístavy. Okolí je ploché. L., zal. 1843, je městem od 1859. Ve svět. válce byl často cílem leteckých útoků.

Ludwigstorff Karl, Frà (* 1880), kníževelkopřevor č. a rak. maltských rytířů, z. č. prelát.

Ludwich Arthur (1840—1920), něm. klasický filolog.

Lueg. průmysk, soutěska řeky Salice (Salzach) mezi pohořím Tennen (vých.) a Hagen (záp.) v Solnohradu. Vede tudy Taurská dráha.

Lueger Karl, JUDr. (1844—1910), vůdce a zakladatel rak. křesť. soc. strany, dlouholetý starosta vídeňský a říšský poslanec. Má velké zásluhy o rozvoj předválečné Vídně. Odpůrce Čechů.

Luerssen Christian (1843—1916), něm. botanik, prof. v Královci; prozkoumal vývoj kapradin.

Lues (lat.), příjice, syfilis ♋; luetický, příjičný.

Lueta, o. v Sedmihradsku (mad. Lövete), 3520 ob.

Luf, atolové souostroví u Ostrovů Admirality v Tichém oceánu. Z nich největší Luf, vulkanického původu. Obyvatelstvo se živí plantážnictvím (kokos).

Luffa L. (tivuk), rostlinný rod z čeledi tykvovitých (Cucurbitaceae), jednoleté plazivé byliny se vstřícnými, laločnatými, drsnými listy, se samčími květy v latě, samičími ojediněle stojícími, podlouhlými, často velikými plody. Ze sedmi tropických druhů je L. cylindrica Röm. domovem v tropech Starého světa a pěstuje se v Amer. i jinde. Proti jiným druhům má 30—50 cm dl. plod, bez ostnů a ostrých hran, které slouží k jídlu stejně jako listy. Vláknivo plodů skýtá luffu, jíž se používá místo mycích hub a žíněnek při mytí ke tření kůže.

Lufft Hans (1495—1584), knihtiskař ve Wittemberce; tiskl pro Luthera (50 vyd. bible).

Lufira, pravý přítok Lualaby v Belg. Konžsku.

Luft-Hansa A. G., Deutsche, něm. vzduchoplavecká společnost se sídlem v Berlíně (zal. 1925). Účelem jejím je provozování vzdušné dopravy.

Luga, řeka v rus. gub. Leningrad, 347 km dlouhá, ústí do Finského moře.

Luga. kraj. m. v Rusku, nedaleko Leningradu, 12.279 ob.

Luganda, dialekt bantuštiny ve Wagandě (vých. Afrika).

Lugano, okr. m. ve švýcar. kantonu Tessin, 13.900 ob. (katol.), 277 m n. m., na Luganském jezeře, velmi navštěvované letovisko. V okolí lanové dráhy na Monte San Salvatore (915 m), Monte Bré (933 m).

Lugansk, okr. m. v Ukrajině, 71.006 ob. Doly na kamenné uhlí, železniční dílny, továrny na stroje.

Luganské jezero (ital. Lago di Lugano, též il Ceresio), úzké, členité jezero na jižním úpatí Alp, 271 m n. m., 288 m hluboké, 48 km² veliké. (30 km Švýcarska, ostatek Italie.)

Lugard Sir Frederick (* 1858), angl. kolonisátor a badatel; vedl 1888 expedici proti otrokářům k jezeru Njassa, 1889—1892 probádal řeku Sabaki, 1893—1899 spravoval Ugandu, 1900—06 sev. Nigerii, 1907—12 guvernér v Hong-Kongu, 1912—1919 velitel Nigerie.

Lugau, m. v Sasku, 10.619 ob. Přádelny, slévárny. Doly kamenouhelné.

Lügde, m. ve Vestfálsku, 2902 ob. Románský kostel z XII. st.

Lugger (angl., hol. logger), menší pobřežní plachetní plavidlo o dvou nebo třech stěžních.

Lugert Josef (1841), něm.-č. hud. skladatel, hl. komorních děl, býv. insp. hudby v Čechách.

Lugh, m. ve vnitrozemí Benadiru (ital. Somálsko), na Džubbu, 200 m n. m., 1000 ob. (hl. Somálci).

Lugo, špan. prov., 9881 km², 473.511 ob. Hl. m. Lugo (lat. Lucus Augusti), 11.302 ob.; leží v úrodné krajině na Minu; sirnaté prameny (32—41°).

Lugo, m. v it. prov. Ravenna, 10.140 ob. Pevnost, knihovna, obchod obilím, vínem, dobytkem a hedvábím.

Lugo Emil (1840—1902), něm. malíř. Hl. díla jsou jeho bádenské krajinky, vyznačující se jednoduchostí, pravdivostí a poetickým pojetím.

Lugoj, kraj. m. v Rumunsku (Banát), 20 035 ob. Sídlo řecko-katol. biskupa, četné vzdělávací ústavy.

Lugolův jodový roztok, roztok jodu a jodidu draseln. ve vodě; slouží k injekcím a k proplachování, při barvení bakteriemi jako mořidlo.

Lugomerski Lazar (1842—1886), srbský herec, člen Narod. Pozorišta v Bělehradě až do své smrti.

Lugové (chybně Lygové), východogermánská skupina kmenů (společenství kultu) mezi Sudetami a Vislou. Hl. kmen

byli Vandalové. Náleželi ke svazu Marobudovu, zatlačili 50 po Kr. spolu s Hermundury kvádského krále Vamia, 86—89 bojovali proti Markomanům a Kvádům. Po vystěhování Vandalů mizí brzy jejich jméno.

Lugovi, krajina v již. Srbsku, v jižní části Kosova pole.

Lugubrita (lat.), smutek, zasmušilost.

Lugudunum (Lugdunum, keltsky: hora krkavců), jméno četných galských měst. Zvláště hl. m. po něm pojmenované Gallia Lugudunensis, záp. od stoku Rhodana a Araru (Saone); 43 stal se řím. kolonií a brzo hlav. m. celé Gallie. Nyní se nazývá m. Lyon.

Lugwari, černošský národ při západ. břehu Nilu na 5° s. š. Rolníci a chovatelé dobytka, chodí nazí, tetují se, ctí dobré a zlé duchy. Jest u nich rozšířen kult hadů.

Luh, o. na Podk. R., okr. Vel. Bereznỳ, 376 r. ob.

Luh, o. na Podk. R., okr. Rachov, 1267 r. ob. Dobytkářství.

Luhačovice, láz. m. na Mor., okr. Uh. Brod, 1764 č. ob. Alkalicko-uhlič. prameny, láz. budova a léč. ústavy, meteorolog. stanice. Zámek. Hojně navštěvov. lázně (ročně kol 20.000). Vývoz vody Vincentky.

Luhondo, jezero v Ruandě ve Vých. Africe.

Luhský, pseud. M. Kišše.

Luhy, o. v Č., okr. Příbram, 442 č. ob.

Luchaire Achille (1846—1908), franc. historik a jazykozpytec; studoval baskickou řeč a byl prof. v Bordeaux.

Luchaire Julien (* 1876), franc. historik, 1906 prof. v Grenoblu, 1924 šéf ministerstva vyučování, od 1926 ředitel Mezinárod. ústavu pro duševní spolupráci.

Luchon, m. ve Francii, ↗ Bagnère de Luchon.

Luigi, ital., Ludvík.

Luini Bernardino (1475—1531), ital. malíř milánské školy. Vyvinul se pod vlivem Leonarda da Vinciho. Jeho obrazy vyznačují se klidem a nosností.

Luino, m. v ital prov. Como, na vých. břehu Lago Maggiore, 7080 ob.

Luisa (franc. Louise), ženské křestní jméno, ↗ Ludvík.

Luisa Savojská, vévodkyně z Angoulême, dcera vév. Filipa Savojského (1476—1531), 1488 manželka Karla Orléanského, hr. z Angoulême († 1495), porodila 1494 pozdějšího Fr. I., 1526 sjednala Ligu cognacskou a s Marketou Rak. uzavřela 1529 mír v Cambrai. Přála vědám, pronásledovala reformované. — L. Dorota, vévodkyně sasko-gothajská, dcera vév. Arnošta Ludvíka I. Meiningenského (1710—1767), 1729 provdala se za pozdějšího vévodu Bedřicha III. Gothajského († 1772); byla v živém písemném styku s četnými učenci, básníky, též s Bedřichem Vel. — L. Ulrika, královna švédská, sestra Bedřicha Vel. (1720—1782), vdala se 1744 za švéd. následníka trůnu Adolfa Bedřicha. Byla krásná a velmi nadaná, často rozhodně zasahovala do politiky, marně se snažila rozšířiti král. moc. Ovdověvši 1771, rozešla se se svým synem Gustavem III. Vynikajíc duševně dopisovala si s mnoha slavnými vrstevníky, 1753 založila švéd. akademii. — L. Augusta Vilemína Amalie, královna pruská, dcera vév. Karla Ludvíka Mecklenbursko-Střelického (1776—1810), vdala se 1793 za korunního prince pruského, pozdějšího krále Bedřicha Viléma III.; byla mu věrnou oporou v jeho neštěstí od 1806 a v Tylži 6. VII. 1807 hleděla dosíci od Napoléona I. příznivějších mírových podmínek. Krásná, půvabná a výborná matka, získala všechna srdce. — L. Antoinetta Maria, korunní princezna saská, dcera velkovév. Ferdinanda IV. Toskánského (* 1870), vdána za prince Bedřicha Augusta Saského, 1903 rozvedena pro cizoložství a obdržela jméno hraběnky z Montignoso.

Luis de Granada Fray (1504—1588), katol. duchovní; 1523 vstoupil do řádu dominikánů, 1557—72 provinciál řádu; psal mystická a asketická pojednání. Hl. dílo: La guia de pecadores (1556, Cesta hříšníků).

Luis Pereira de Sonza Washington (* 1870), brasilský státník, 1906—12 ministr justice, 1914—19 starosta São Paulo, 1920—26 president státu S. Paulo, od 15. XI. 1926 president Brasilie.

Luitpold Karel Josef Ludvík, princ-regent bavorský (1821—1912), druhý syn Ludvíka I., 1866 divisionář, pak generální inspektor bavorské armády, 10. VI. 1886 regent za Ludvíka II. a po jeho smrti (13. VI.) za krále Ottu.

Lu-Jung-Hsiang († 1867), čín. generál; bojoval r. 1924 s Čang-solinem proti Kantonu, poražen a donucen k útěku do Japonska.

Lůj, živočišný tuk, hl. přežvýkavců, usazený v dutině břišní a ve svalech. Skopový l. je tvrdší (b. t. 46.5—47.5) než hovězí (b. t. 43.5—45). Obsahují prům. 75% stearinu s palmitinem a 25% oleinu.

Luk, zbraň k metání šípů, sestávající z pružného prutu (dřevo, bambus, rohovina), 3 m dlouhého, s pevně přepásaným vláknem (rostlinné n. živočišné). Rozeznáváme několik druhů luků. Byla

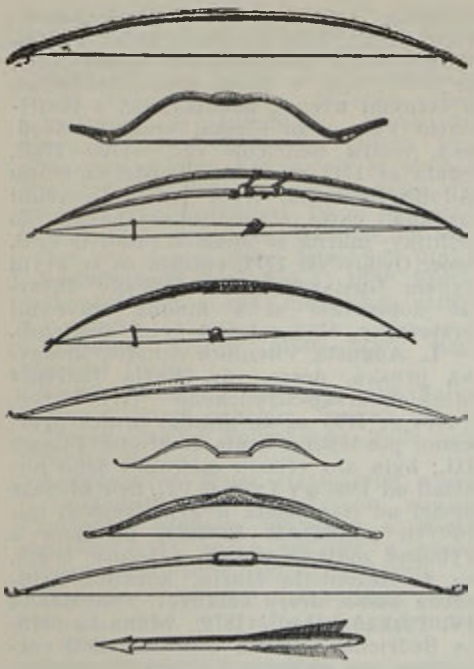

Vzory různých luků.

to nejuniversálnější zbraň staro- i středověku, dodnes používaná u primitivních národů; u kulturních národů se používá jen jako sportovní nářadí.

Luka (Luck), ms. v Č., okr. Žlutice, 532 n. ob.

Luká, o. na Mor., okr. Litovel, 532 č. ob.

Lúka, o. na Slov., okr. N. Mesto nad Váhom, 532 čs. ob.

Luka nad Jihlavou, ms. na Mor., okr. Jihlava, 2053 č. ob. Děl. pluk 106, 125. Tov. obuvi, textilní prům., výr. dřeváků, tov. kůže. Zámek.

Lúka Velká, nejvyšší hora Velké Fatry, 1477 m.

Luka Milo (* 1882), první baryton Velké opery v Chicagu a propagátor českého umění v Americe. R. 1926 obdržel ve světové soutěži nejlepších pěvců světa I. cenu a zlatou medailii.

Lukács György, JUDr. a PhDr. (* 1885), mad. politik, za komunist. vlády 1919 lidový komisař pro školství, pak vyhnanec ve Vídni.

Lukács Laszló (* 1850), mad. politik, 1910—12 ministr financí.

Lukáč Emil Boleslav (* 1. XI. 1900 v B. Hodruši), slov. básník, ev. kněz, nyní generální tajemník Svazu evanjel. mládeže v Bratislavě. Knihy veršů: Spoveď (1922), Dunaj a Seina (1925), O láske nelás-kavej (1926), Hymny k sláve Hosudarovej (1926), Spev vlkov (1929) a Križovatky (1929). Překládá z franštiny a maďaršt.

Lukáčovce, o. na Slov., okr. Hlohovec, 1074 ob. (983 čs.).

Lukanie (Lucanie), ve starověku část jižní Italie mezi Tarentským zálivem a Tyrrhenským mořem, stojící pod řeckým kulturním vlivem. Hl. města byla: Paestum, Heraklea, Metapontum, Potentia. Lukánové byli národ pocházející z kmene Osků, přitáhli kol 400 př. Kr. ze Samnia; krajiny dobyli 272 př. Kr. Římané.

Lukarević Ivan (Lucari), (* 1621 v Dubrovníku, † 1709 v Římě), jesuita a učit. retoriky, lat. příležit. básník.

Lukarević Jakob (Luccari), (1551—1615), historik Dubrovníka, jenž v archivech zahraničních sbíral materiál pro dílo Copioso ristretto degli annali di Ragusa (v Benátkách 1605).

Lukarević Frano (Luccari), (1530—1592), chorv. básník a překl. z italštiny.

Lukarny (fr.), okna ve střeše.

Lukas Filip (* 1871), prof. geografie na obch. škole v Záhřebě; napsal Gospodarska geografija, Ekonomska geografija (2 sv.), Geografija Jugoslavije a články do odbor. a polit. listů.

Lukas Jan, Ing. Dr. (* 1883), č. chemik a docent potrav. chemie na č. vys. učení technickém v Praze.

Łukasiewicz Jan (* 1878), pol. filosof, prof. univ. varšavské, 1919 min. kultu a osvěty, 1926 přednášel též v Praze. Sp.: Analiza i konstrukcja pojęcia przyczyny (1906), O zasadzie sprzeczności u Arystotelesa (1910), Teorja dedukcji (1927).

Lukaszewicz Józef (1797—1873), polský historik, bibliotékář v Poznani. Psal o dějinách Českých bratří a protestantismu v Polsku.

Lukáš, svatý, evangelista, povoláním lékař, druh na cestách sv. Pavla, podle podání spisovatel třetího evangelia a Skutků apoštolských, podle legendy i malíř a proto jest též patronem malířů. Svátek: 18. října. Evangelium a Skutkové jsou věnovány jistému Theofilovi a tvoří dva souvislé celky jednotného historického díla o počátcích křesťanských s úmyslem dáti křesťanskému učení vážný dějepisný a ideový podklad.

Lukáš František (* 9. III. 1873, † 22. IV. 1925), ředitel hospodář. školy a odb. spisovatel; napsal řadu odb. prací, hl. z oboru ovocnictví: Výroba ovocných vín (1924), Ovocnictví a ovocnářství a j.

Lukáš Josef, JUDr. (1865), odb. přednosta min. soc. péče a vynik. soc. pracovník. Jest liter. a vědecky činným, hl.

v oboru sociol. a pojišť. Od 1897 spoluredaktor Právníka.

Lukáš Pražský (* 1460 v Praze, † 1528), biskup Jednoty bratrské; 1481 bakalářem, 1500 starším, stal se takřka zákonodárcem Jednoty. Založil v Ml. Boleslavi tiskárnu, kde vytiskl r. 1505 první kancionál bratrský.

Lukáš Vincenc (* 1832 v Mšeci), kamenotiskař v Praze.

Lukáš z Leidenu (Lucas van Leiden) (1494—1533), holandský výtvarník úžasné plodnosti. Vytvořil 170 rytin, 16 dřevorytů, 9 leptů a řadu olejových pláten. Seznam děl napsal Volbehr (1888).

Lukáš z Nového Města nad Váhem († 1424), táborský duchovní, autor polemik proti Chelčickému. Byl umučen na Krumlově.

Lukáše sv. cech, částí označení malířských cechů v dřívějších stoletích.

Lukášek Josef Václav, Th. lic. (* 1874), č. bohov. spisovatel, předseda ev. duch. odd. MNO. a red. Ev. Církevníka. Četné spisy církv. obsahu.

Lukaševyč Platon Akymovyč (1809—1887), ukraj. etnograf.

Lukášův obraz, podle legendy portret Panny Marie s dítětem, který maloval evangelista sv. Lukáš.

Lukavac, řeka v Bosně, pravý přítok Sávy, 53.9 km dl.

Lukavec (-wetz), o. v Č., okr. Litoměřice, 615 ob. (291 č.). Vinice.

Lukavec, ms. v Č., okr. Pelhřimov, 1005 č. ob. Zámek, pivovar. Jméno obce dříve Brankovice.

Lukavica, řeka v Srbsku, levý přítok Nišavy, pramení v Bulhar., 14.7 km dl.

Lukavice, o. v Č., okr. Chrudim, 690 č. ob. Tov. lučebnin a uměl. hnojiva. Doly sirníku železitého.

Lukavice, o. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 971 č. ob.

Lukavice, o. v Č., okr. Žamberk, 1114 č. ob. Tkalcovna.

Lukavice, o. na Mor., okr. Zábřeh, 347 č. ob. Továrna papíru.

Lukavský František, PhDr. (* 1874), profesor v Plzni, poslanec N. S. a menšinový pracovník. Předseda klubu poslanců čs. nár. dem.

Lukavský Josef (1874—1930), čes. herec a spisov. U divadla od r. 1893, od r. 1906 u pražských divadel a recitátorem v kabaretu Lucerna. Autor řady div. her: Kamenný ideál, Slunce, Pan Vašnosta, Májová noc, Cestou k svobodě; románů: Jediná noc, Kdo jsi bez viny — udeř!, Satanova prohra, Sodomské město, Vášnivé ženy, Usměvavé tygřice, Po nás potopa, Zbloudilá Sechmet, Až na konci světa, Srdce Evropy, Herečka, Peklo na zemi, Křivé zrcadlo, verše erot., ironické a satiry: Kalich rozkoše, Procitnutí, Písničky pro mou milou, Pegas, Džungle velkoměsta, Pánové a dámy.

Lukavský Petr, pseud. K. Slavíčka.

Lukčun (Ljukčun), město v čín. prov. Sinkiang (Vých. Turkestan). Jest sídlem vasalského knížete, jemuž jsou podřízena území: Turfan, Lob Nor a jižní pahorkatina (45.000 km²).

Lukes Jan Ludevít (1824—1906), slavný čes. tenorista operní. Studoval filosofii a práva a byl krátce vychovatelem. Po prvé na jevišti r. 1853 v Olomouci. 1854 angaž. k Stavov. div. v Praze, skvělý ve Skroupově Dráteníku. R. 1866 členem Prozat. div. čes. Horlivý stoupenec B. Smetany (nezapomenutelný Dalibor). Od r. 1874 ve výslužbě, zařídil operní školu, z níž vysla řada znamenitých operních pěvců. Byl prvním sbormistrem Hlaholu.

Lukeš František Bohuslav (1809—1864), č. spisovatel homil. a farář v Ubislavicích.

Lukeš Jan (1841—1899), č. novinář, od 1895 hl. redaktor úř. Pražských Novin.

Lukeš Jan, MUDr. (* 1885), č. lékař, od 1927 prof. path. anatomie na Komenského univ. v Bratislavě, odb. spisovatel.

Lukeš Josef (* 1870), rada vrchního zem. soudu v Opavě, význačný nár. a kult. pracovník slezský a býv. poslanec na slez. zem. sněmu. R. 1918 člen Nár. výboru v Praze za Slezsko, pak člen revol. N. S., r. 1920 a 1925 zvolen senátorem. 1919—1925 úř. místopředseda Zem. správní komise pro Slezsko. — Napsal: Obraz Slezska v číslech (1913), mimo četné články polit. i odborné.

Josef Lukeš.

Lukeš V. Z., pseud. Zd. Schmoranze.

Lukianos (Lukian) řecký satirik (125 po Kr. v Samosatě (Syrie), † 190 v Athénách). Ve svých 80 satirických spisech, větš. dialogických, bojuje proti pověře, nemravnosti, moralisování, avšak bez filosofické neb náboženské hloubky. Kloní se ke kynismu a epikureismu. Proti hodnotám staví skepsi. Překlady: Hovory prodajných (Miletický) 1924; Charon (Machala) 1912; Lucius oslem (Žemla) 1924; Taxaris. O přátelství (Salač) 1912; O začarovaném oslu (Hoffmeister) 1912; Řecké hetery 1923; Některé spisy (Ignác Hájek) 1832.

Lukianos, starocírkevní spisovatel, presbyter v Antiochii, umučen 7. ledna 312; vlivná hlava antiochské teologické školy. Složil recensi Septuaginty.

Lukič Andrija (1852—1914), srb. herec, od r. 1872 člen Srp. Nar. Pozorište v Nov. Sadě.

Lukić Živojin (* 29. I. 1883), srb. sochař; tvoří hl. portréty v miniat., kam., medaille, plakety, náhrobky a dekoratické skulptury.

Lukinić Edo, JUDr. (1870—1928), chorvatský politik, r. 1906 zvol. posl. za srb.-chorv. koalici, po převratu ministrem a předsedou Skupštiny.

Lukinich Emmerich (* 1880), maďarský historik, 1918 prof. v Bratislavě, 1923 ředitel archivu, 1924 ředitel Knihovny Nár. musea v Budapešti.

Lukl Adolf, MUDr. (* 1876), č. lékař v Praze. Zúčast. se prací v evang. spolk. životě a zvolen předsedou Kostnické jednoty.

Lukman Fran, Dr. Th. a Ph. (* 1880), prof. histor. dogmat. na teolog. fakultě lublaňské university.

Lukmaňský průsmyk (it. Lucomagno), průsmyk v Grisonských Alpách.

Lukno, stará slov. menší míra na obilí, dnes zvláště v Chorvatsku a Slavonii vše, co osadníci dávají duchovním, v natural. nebo penězích. Též staroč. míra pro med.

Lukojanov, krajské m. v rus. gub. Nižnij Novgorod, 6430 ob.

Lukostřelba, v Angl. a Belg. velmi rozšířený sport. Střílí se z luků velikosti člověka na vzdálenost 50—100 m.

Lukov, o. na Mor., okr. Holešov, 828 č. ob. Zámek, sirotčinec. Zříceniny.

Lukov, o. na Mor., okr. Mor. Budějovice, 500 č. ob.

Lukov (Lugau), o. na Mor., okr. Znojmo, 479 ob. (67 č.).

Lukov nad Toplou, o. na Slov., okr. Bardejov, 622 ob. (91 čs.).

Lukov Ivan (1872—1926), bulh. generál a voj. spisovatel. Za světové války byl šéfem operač. odd. gen. štábu, po smrti gen. Žostova náčelníkem gen. štábu a v posledním roce války velitelem II. armády. Vedle řady odb. studií napsal tři knihy o voj. taktice.

Luková (Lukau), o. v Č., okr. Lanškroun, 883 ob. (41 č.).

Lukovany, o. na Mor., okr. Brno, 791 č. ob.

Lukoveček, o. na Mor., okr. Holešov, 373 č. ob.

Lukovištia, o. na Slov., okr. Rim. Sobot, 377 č. ob.

Luković Stevan (1877—1902), jihosl. básník, jemný lyrik.

Lukovit, bulh. obv. m. v Plevenském okrese. Leží na ř. Penga a čítá 6924 ob.

Lukovo, o. na Podk. R., okr. Mukačevo, 922 r. ob.

Luków, m. v polském vojvodství Lublínském, 12.571 ob.

Lukrativní (lat.), výnosný; lukrovati, vydělati, vyzískati při něčem.

Lukrec, římský básník, ♌ Lucretius Carus.

Luksch Josef (* 1862), rolník v Lodenicích na Mor., senátor něm. strany agrární a zakladatel Ústř. svazu něm. zeměd. družstev na Mor. a ve Slezsku.

Luksor, kr. m. v egypt. mudiriji Keneh, asi 13.000 ob. (4200 Koptů), střed hornoegypt. cizineckého ruchu a zimní léčebné m.; leží na pravém břehu Nilu, má stanici parníků i železnice. S Karnakem, Medinet-Abu a Kurnahem zaujímá plochu starověkých Théb. Jest proslulý chrámem Amonovým, vystavěným Amenhotepem III., jednou z nejkrásnějších egypt. staveb. Stejně proslulá jest nedokončená sloupová síň, s nádherně vyzdobenými sloupy střední lodi.

Lukše Jan (1756—1824), č. právník, rada apel. soudu v Brně. Sp.: Das alte u. neue Recht Mährens u. Schlesiens (1818).

Lukurbace (lat., z lux, světlo), noční (učená) práce; také její výtvor; lukubrovati, za noci pracovati (♌ elukubrace).

Lukuga, řeka, vytékající z jezera Tanganjika, do Konga (Lualaba); ztrácí se však brzy v písčitých dýnách, takže její tok jest pozorovatelný jen při vysokém stavu vody v jezeře.

Lukulský, hýřivý, bujný (lukulské hody), po způsobu bohatého Luculla (♌).

Lukunor, malý prsténcovitý atol v Karolinských ostrovech, 13 km², 3300 ob. (Mikronésané). Podle objevitele nazývá se také Mortlock. Nářečí domorodců se stalo obchodní řečí v Karolinách.

Lúky, o. na Slov., okr. Púchov, 739 ob. (663 čs.).

Lul (Lullus), křesť. světec (705—786), anglosaský misionář, založil 768 klášter Hersfeld; soudruh sv. Bonifáce a jeho nástupce v biskupství.

Lula, pseud. Ľ. Schmidové,

Lulanky (Fistulariidae), rod ryb tvrdoploutvých (Acanthopteri) z čel. stejného jm., protáhlé, válcovité s neobyč. prodlouženým rourovitým čenichem, skoro bez šupin; tři tropické druhy.

Lule, kmen jihoamer. Indiánů, na Rio Salado (Gran Chaco).

Luleå, hl. m. švédského länu Norbotten, 10.971 ob. Přístav, loděnice, železniční dílny.

Lüle-Burgas, m. v evrop. Turecku na Karagači. Po bitvě u L. (29.—31. X. 1912) ustoupili Turci před Bulh. na Čataldžu.

Luleč o. na Mor., okr. Vyškov, 890 č. ob. Kam. lomy. V XVI. st. tiskárna habrovanských.

Luleelf, řeka v sev. Švédsku, län Norbotten, 450 km; vzniká ze dvou pramenů poblíže Sulitälmy, tvoří mnoho vodopádů, peřejí (Njammelsaska) a jezer. Ústí do Botnického zálivu.

Lullus Raimundus (Ramon Lul) (1235—1315), scholastik, od 1265 věnoval se boji s islamem a potíral Averrhoisty v četných spisech. Zvl. známou stala se jeho „Ars generalis", zdokonalená pojednáním „Ars magna et ultima". Toto lullské umění tkví v soustavě nejvšeobecnějších zcela zřejmých pojmů a přívlastků, z nichž měly býti získány mechanickou kombinací všemožné pravdy. ⚲ také alchymie. ⚲ O. Zachar, Praktyka (1904).

Lully (Lulli) Jean Baptiste (1632—1687), franc. skladatel. Dirigentem sboru král. dvoru a 1653 dvor. skladatelem. Počáteční jeho skladby komorní a orchestrální vykazují svérázný sloh, který se stal brzy módním jako lulyovská manýra. Hudba jeho byla upravována ve suity a šla Evropou pod názvem „francouzské ouvertury". Později obrátil svou pozornost ku francouzské opeře, kterou vlastně stvořil, odlišiv ji od běžné italské produkce. Hl. jeho opery jsou: Alceste (1674); Thésée (1675); Atys (1676); Phaeton (1683); Roland (1685); Armide (1686). Veliký úspěch jeho oper byl způsoben též obratnými librety Quinaultovými.

Lulua, afr. ř., přítok Kassaie, 900 km dlouhá. Pramení v Angole.

Lumachelle (Lumaquelle), mramor lasturný, ⚲ mramor.

Lumbago (lat., bolest ledvin), ⚲ ústřel.

Lumbální (lat. lumbalis), bederní, na př. lumbální anesthesie (⚲ omámení); lumbální neuralgie, nervové bolesti v krajině míchy; lumbální obratel; ⚲ páteř.

Lumbální punkce (spinální punkce), páteřové bodnutí; bodnutí dutou jehlou mezi 3. a 4. obratlem do páteřové dutiny, t. j. tvrdou mozkovou blánou obalené dutiny (durální pytel) za účelem získání míšné tekutiny (liquor cerebrospinalis); provádí se většinou pro účely diagnostické, na př. k zjištění zánětu mozkové blány, mozkové syfilidy, míšných úbytí, změknutí mozku atd. Zkouší se tlak kapaliny, množství v ní obsažených bílkovin, buněč. součástí, bakterií, Wassermannova reakce atd. V četných případech zánětu mozkové blány častější provádění lumbální punkce podporuje léčení. Lumbální punkce používá se též k vstřikování léků (salvarsanu a j.).

Lumbe Josef Thaddaeus (1801—1875), prof. polního hospod. na pražské univ. a zakladatel zahrad na Hradčanech, dle něho nazvaných.

Lumbricus, žížala.

Lumbroso Albert, baron (* 1872), ital. historik, čestný knihovník prince Napoléona, napsal četné spisy o Napoléonovi I. a od 1901 vyd. v Paříži Revue Napoléonienne.

Lumci, ⚲ Ichneumonidae.

Lumčíci (Braconidae) tvoří čeleď drobných vos cizopasných. Jsou opatřeni dlouhým kladélkem, kterým snášejí vajíčka do jiného hmyzu nebo larev. Larvy šetří životní podstatu hostitele, vyživují se v něm z určitých látek a když dorostou, opustí tělo hostitele, který pravidelně zhyne. Napadají celou řadu hmyzu hospodářsky škodlivého a jsou proto pro udržení rovnováhy v přírodě velmi důležiti a užitečni. L. žlutonohý (Microgaster glomeratus) 3 mm dlouhý, barvy černé, s ústy a nohami žlutými. Napadá housenky zelného běláska a v době housenkových záplav nalézáme spoustu mrtvých housenek, obalených žlutými kokónky lumčíka. L. lesní (M. memorum), cizopasící v housence bourovce borového a mšicomar (Aphidius Nees) ve mšicích.

Lumek lyšajový, ⚲ Ichneumon pisorius L.

Lumen (lat., množ. č. lumina), světlo; duševní osvícenost, jasná hlava; také světlost, na př. roury; v anat.: prostora, obklopená dutým ústrojem, na př. lumen střevní, srdeční, cevní atd. Buněčné l., v rostlinopisu prostor uzavřený buněčnou stěnou. L. mundi, světlo světa, obyčejně žertem o lidech duševně omezených. L. philosophicum, málo svítivý plamen vodíku. — L. jednotka intensity osvětlení (Lm), ⚲ fotometrie.

Lumholtz Carl (1851—1922), norský etnograf a cestovatel.

Lumière Auguste (* 19. X. 1862 v Besançoně) a Louis (* 5. X. 1864), bratří, francouzští chemikové; založili r. 1883 v Lyoně první francouzskou továrnu na fotografické desky. Dnes vyrábí továrna na 2½ mil. tuctů desek. Oba bratři učinili společně velmi cenné objevy, hl. na poli kinematografie a barevné fotografie.

Lumík, ⚲ hlodavci.

Luminal, uspávací prostředek, ⚲ veronal.

Luminiscence, svět. záření, jehož příčin. není vysoká teplota (luminiscenční záření). Rozeznáváme foto- (fosforescence, ⚲), chemi-, tribo- (vzniká třením), lyo-

(vzniká rozpouštěním), kathodo-, elektroluminiscenci atd. Zvláště skvělé jsou poslední dva druhy luminiscence ve zředěných plynech. Luminiscenční lampy dávají laciné světlo elektro- nebo kathodoluminiscencí. — V zoologii luminiscencí označuje se zvláště svícení zvířat (♌ světelné orgány).

Luminiscenční analysa. ♌ záření.

Luminografie, osvětlování pomocí svítivých látek (♌) při zhotovování fotogr. kopií.

Luminosní (lat.), plný světla, svítící.

Lumír, postava pěvce z českého bájesloví, použitá často umělecky (Aleš, Myslbek, Smetana, Zeyer a j.).

Lumír, měsíčník beletristický a kritický; orgán liter. odboru Uměl. besedy. Red. V. Dyk, H. Jelínek a Frant. Skácelík. Založen r. 1851 F. B. Mikovcem, zanikl 1863; obnoven 1873 Hálkem a Nerudou; po těchto jej řídili L. Čech, O. Hostinský, Servác Heller, J. V. Sládek; pak Václav Hladík.

Lummer Otto (1860—1925), něm. fysik, prof. ve Vratislavi; pracoval o interferenčních křivkách. Jeho fotometr zatlačil starší Bunsenův a umožnil měření sluneční teploty a jeho stanovení absolutní černosti pozměnilo teorii absorpce a emise světla.

Lump, ♌ zajíc mořský.

Lumpacius, žertovně utvořené slovo pro lumpa, darebu; lumpacivagabundus, toulající se dareba.

Luna Alvaro de (1388—1453), všemocný ministr Jana II. Kastilského; podporoval král. moc, vědy a umění. U Isabelly Portugalské upadl však v nemilost a byl ve Valladolidu popraven.

Luna (lat.), měsíc, t. bohyně měsíce. V Římě byla ctěna spolu se sluncem na Aventinu a jako Noctiluca (v noci svítící) byla ctěna na Palatinu. Byla totéž co Seléné v mytologii řecké, jsouc ochránkyní dvouzpřežení při cirkusových hrách. — V alchymii jméno stříbra (♌).

Lunace (novolat.), doba, v níž měsíc proběhne celou řadu svých fází.

Luňáci (Milvus) sokolovití dravci s ocasem vidličnatě rozdvojeným. Běháky vzadu nahé, vpředu do poloviny opeřené. Drápy na spodní straně vyduté, nosní otvory vejčité, zobák delší než polovina hlavy, křídla přikrývají ocas. L. červený (M. regalis) dosahuje délky 65 cm. Hlava a krk bělavý s hnědým a rezivým pruhováním, záda a křídla tmavohnědá, prsa a břich krásně rezivé s pruhováním. Obývá celou střední a jižní Evropu, zdržuje se nejraději na suchých rovinách, v létě v horách. Krouží téměř po celý den vysoko ve vzduchu a prozrazuje se svým pronikavým křikem a vidličnatým ocasem. Živí se menšími obratlovci, na zimu odlétá na jih. Hnízdí na vysokých stromech. V Čechách a na Moravě objevuje se jen velmi zřídka na přeletu. L. hnědý (M. niger) v barvě velmi proměnlivý, vyskytuje se u nás zřídka, ale častěji než l. červený. Živí se drobnými obratlovci a mršinami, hlavně leklými rybami. L. jižní (M. parasitus) vyznačuje se zobákem žluté barvy. Nerad sám loví a vydírá kořist jiným dravým ptákům. Domácí v Africe a na jihu Evropy. L. šedý (Elanus melanopterus) nejmenší, na břiše bílý, zřídka zalétá z Afriky do jižní a střední Evropy.

Lunačarskij Anatol Vasiljevič (pseud. Vojnov) (24. XI. 1875 v Kyjevě), rus. spisov. a politik, od 1897 soc. demokrat, 1904 v Ženevě vyd. bolševické tiskoviny, 1910 opět v Rusku, kde vedl radik. křídlo ruské soc. dem. strany; od listopadu 1917 lidový komisař pro lidovou osvětu. Mimo spisy orientované marxisticky psal i dramata a básně.

Lunaček Valdemar, Dr. (* 1893), hon. doc. polit. ekonomie na Vys. obch. škole v Záhřebě.

Lunaček Vladimir (* 1873) chorv. novinář, beletrista a dobrý kritik, red. Obzoru v Záhřebě. Vyd. časop. i novely a samost. dramat.

Luňáček Josef (* 1863), č. matematik.

Lunaria, měsíčnice, bylina křížokvětá vytrvalá až metr vysoká, se světle fialovým květem a neobyčejně velkými šešulkami, které mají stříbrobílou přehrádku, jak hedvábí se lesknoucí. M. lesní (L. rediviva) velmi porůznu v horských stinných lesích. M. dvouletá (L. biennis) velkokvětá, jihoevropská, pěstuje se hojně u nás v zahrádkách pro ozdobné šešulky, zvané „Jidášovy groše".

Lunarium (lunalabium, novolat.), přístroj k znázornění pohybu měsíce kolem země, často spojený s telluriem (♌).

Lunární (lat.), týkající se měsíce.

Lunatický (lat.), měsíčný, náměsíčný.

Lunatism (lat., odvozeno od slova luna), směr v čes. poesii lyriky náměsíčné, hypnotisované, melancholické, representovaný zejména K. Hlaváčkem a Em. Lešehradem (v prvém období jeho tvorby).

Lunc Lev (1901—1924), r. mod. dramatik a novelista. (Vně zakona, 1923, přel. J. Weil.)

Lund, m. ve švédském länu Malmöhus, 24.041 ob., sídlo biskupa, románský chrám z 1145, universita (zal. 1668), knihovna (350.000 sv.), botanická zahrada, hvězdárna, zoologické a historické museum. Průmysl skrovný.

Lund Pavel Grigorjevič, pseud. L. Švejcara.

Lund (lon) Troels Frederik (1840—1921), dán. kultur. dějepisec, prof. na válečné škole.

Lund, pták, ♀ papuchalkové.

Lunda (Ulunda), území ve vnitru Již. Afr., v prameništi ř. Kassai a jejích přítoků mezi Kvangem a Sankurú, kdysi říše Muaty Jamva. Říše Lunda trvala od XVI. stol., až 1894 rozdělena mezi Portugalsko a Belgii.

Lundberg Gustav (1695—1786), švédský dvorní malíř, řed. Akad. umění ve Stockholmu (1750). Díla (hl. pastely) ve stockholmském museu.

Lundberg Johan Teodor (1852—1926) švédský sochař; hl. díla: mramor. skup. Vlny a břeh, socha reformátora Olause Petriho a sochy dómu v Upsale.

Lundeborg (ön(d)eberj) Christian (1842—1911), švéd. politik; provedl 1905 jako ministerský předseda zrušení unie a od r. 1909 byl předsedou švédské posl. sněmovny.

Lundegard (lön(d)ēgord) Axel (* 1861), švédský spisovatel, psal zprvu naturalistické novely, později dějepisné romány, kde se zabývá psychologií ženy.

Lundell Jan August (* 1851), švéd. jazykozpytec, 1891—1916 prof. slavistiky v Upsale. Významnější jsou však jeho práce a výzkumy švédských dialektů, pro které vypracoval fonetickou abecedu.

Lundenburg, ♀ Břeclav.

Lundgren Egron Sellif (1815—1875), švéd. malíř a spisovatel; maloval hlavně akvarely a scény ze Shakespearových děl.

Lundstedt Bernhard (1846—1914), švéd. bibliograf, organisoval 1894 systematický výzkum vatikánského archivu pro středověké dějiny severských států.

Lundström (lönd-) Anders Herman (1858—1917), šv. církv. hist., probošt a prof. univ. v Upsale. Napsal: L. P. Gothus, Fynd och forskninger, Kyrkohistorisk Arsskrift a j.

Lundström Vilhelm (* 1869), švéd. klas. filolog, od r. 1907 prof. v Göteborgu. Vydává od 1896 časopis Eranos a Allsvensk samlink.

Lundy (landy), osamělý žul. ostrov při vchodu do zálivu Bristolského, 424 ha s majákovou stanicí.

Lune (ljún), řeka v z. Morlandě a Lancashiru (s.-z. Anglie), 72 km dl., ústí 10 km j.-z. od Lancasteru do Irského moře.

Lüneburg, vládní okres pruské provincie Hannover, (1925) 11.343 km² s 597.615 ob. (53 na 1 km²), složený ze 17 okresů. Hl. m. L. má (1925) 28.899 ob., většinou evangel. Je sídlem úřadů zem. Průmysl: železářský, dřevařský, chemický (hnojiva, mýdlo), dobývání soli, bílení vosku, zahradnictví.

Luneburgensis, pseud. Luk. Lossia.

Lüneburská step (Gliňská hola, Lüneburger Heide), vřesoviště mezi Lüneburgem a Soltau v Něm., mírně zvlněná pahorkatina ve výši 80—120 m, dosahující v pahorku Wilseder Berg výše 169 m, s řekami Ilmenau, Luhe, Seeve a Este. Povrch tvoří diluviální písek, hlína a slín s bludnými balvany. Na mnoha místech se nachází nárožník (♀ železná ruda bahenná), který nepropouští vodu ani rostlinné kořeny. Rostlinstvo tvoří vřes (Erica), jalovec, borůvčí a brusinkové keře, Arnica montana, vedle bříz, buků, dubů a sosen. Místy rozprostírají se větší slatiny. Obyvatelstva je zde málo, chov ovcí v poslední době velmi poklesl. Získává a vyváží se zde med, pohanka, brambory, borůvky, jahody a jalovcové bobulky. Pro zlepšení půdy a zalesnění kraje bylo od r. 1870 mnoho vykonáno. V jižní části stepi dobývá se nafta. Část stepi jest reservací (okolí pahorku Wilseder Berg). Ve Walsrode je od r. 1912 Heidemuseum.

Lünen, m. ve Vestfálsku, v o. dortmundském, (1925) 23.782 ob., kamenouhel. doly, železné hutě, strojírny, pily a j.

Luneta (franc. měsíček), ve stavitelství oblouková klenba, obyč. zdobená freskami a sgrafity; u hodin kruh, objímající sklo. — Ve voj. druh opevnění. — L., přípravné bednění z prken, jímž se uzavře důlní chodba až na otvor pro projíždění vozíků, který v případě důlního ohně a pod. může býti rychle uzavřen.

Lunéville (lynevil), hl. m. ve fr. depart. Meurthe-et-Moselle, (1921) 24.366 ob., má zámek posledních vévodů lotrinských, fayencový a textilní průmysl, obchod obilím, vínem a tabákem.

Luněvićová Draga, ♀ Draga, srbská královna.

Lungač, lesnatý, horský hřbet v záp. Slovensku, kol 1000 m vys., část Větrných holí.

Lungau, přes 1000 m vysoko položená kotlina hor. Mury v Solnohradsku.

Lunge Georg (1839—1923), něm. chemik a technolog, profesor polytechniky v Curychu (od r. 1876).

Lungern, obec a klimatické lázně ve švýc. kant. Unterwalden, (1920) 1728 kat. ob., 715 m n. m., u Lungernského jez. (657 m n. m., 0.86 km², 33 m hluboké).

Lungkou, smluvní přístav (od r. 1913) a zátoka na sev. pobřeží čínské prov. Šantung, (1924) 5900 ob.

Lunch (luncheon, angl.), v Anglii snídaně na vidličku.

Luniński Ernest, pseud. Koszyc Wlodzimierz (* 1870), pol. spisovatel-beletrista.

L'union fait la force (franc. [lyniõ-fela fors]), ve svornosti síla, heslo belgického st. znaku a řádu Leopoldova.

Lunjevica (Milićević) Nikola (1767—1842), bohatý obchodník dobytkem; podporoval kníž. Miloše a povstalce z r. 1804—1815.

Lůno (lat. sinus), zastaralé označení vnějších rodidel.

Lunois (lünua) Alexandre (1863—1916), franc. malíř a litograf.

Lunt (doutnák), volně spředený, draselným louhem, pak roztokem olověného cukru napuštěný lněný nebo konopný provaz; používalo se ho dříve k zapalování dělových nábojů.

Lunula (lat., měsíček), bílá skvrna u kořene nehtů.

Lunularia cruciata, lunatka, játrovka jihoevropského původu, sytě zelená, porostnici podobná, avšak menší a s půlměsičitými pohárky rozmnožovacími. U nás pořídku v zahradách. ♀ játrovky.

Luossavara, magnetovcová hora v švédském länu Norbotten, sz. od Kiruna, obsahující dle odhadu 22.5 mil. t železné rudy s 70—73 proc. obsahem železa. Od r. 1921 vytěží se zde ročně 100—200.000 t.

Lupa (jednoduchý mikroskop, zvětšovací sklo), spojná čočka, dávající zvětšený zdánlivý obraz předmětu, který se nachází od ní ve vzdálenosti menší než její ohnisková délka (♀ čočka). Obraz, který dává jednoduchá dvojvypuklá (bikonvexní) čočka, je pouze uprostřed ostrý a věrný, kdežto jinde je rozmazaný a zkreslený a na okraji zbarvený duhovými barvami. Tyto vady lze potlačiti použitím clonky nebo vhodným tvarem čočky, čímž krajové paprsky odpadají. U válcové lupy způsobuje to její značná tloušťka, u Coddingtonovy a Brewsterovy lupy, které obě na obou koncích jsou omezeny plochou téže koule, je toho docíleno zúžením na stranách. Silnou zvětšující mohutností vyznačuje se lupa Frauenhoferova, která se skládá ze dvou ploskovypuklých (plankonvexních), vypuklými stranami k sobě obrácených čoček; rovinné zorné pole a dobré obrazy dává Steinheilova aplanatická lupa, skládající se ze stejnostranně bikonvexní čočky z korunového skla, na kterou na obou stranách jsou nalepeny menisky ze skla flintového; velikou vzdálenost předmětu od lupy dovoluje lupa Chevalierova (Brückeova), která se skládá z achromatického objektivu a negativního okuláru. Ze dvou nebo tří čoček se skládající lupy slují dublety, resp. triplety.

Lupáč Martin († 20. IV. 1468 v Praze), tábor. teolog a biskup; 1412 účasten hnutí proti odpustkům, odporoval volbě Zikmundově za krále, 1435 na sjezdě v Brně.

Lupáč z Hlaváčova Prokop (* kol 1530 v Praze, † 1587 v Domažlicích), humanista a historik čes., 1560 mistrem svobod. umění, 1568 radním písařem, později radním v Domažlicích. Jest od něho Historia o cís. Karlu IV., v níž zachován zlomek písně o bitvě u Kreščaku.

Lupanar (lat.), ve st. Římě nevěstinec.

Lupanin, d-lupanin, $C_{15}H_{24}N_2O$ obsažen jest vedle jiných látek v semenech lupiny žluté, modré a j. (škrkavičník, vlčí bob, Lupinus luteus a L. angustifolius). Tvoří bezbarvý syrup, alkalické reakce a hořké chuti, v čistém stavu pak bezbarvé jehlicovité krystalky, tající při 44° C. Ve vodě, alkoholu, éteru a chloroformu se rozpouští. Vodný roztok je pravotočivý. Náleží mezi alkaloidy, dle svého složení jest terciární zásadou.

Lupek, břidličnaté, ohnivzdorné hlíny, vyskytující se v kamenouhelných souvrstvích, v nichž často oddělují jednotlivé sloje, neb tyto jako t. zv. proplástky prostupují. Některé lupky, zvláště vypalují-li se bíle, jako na př. lupky z dolů kladenských a rakovnických, jsou cennou surovinou keramickou. Vypálené lupky vyvážejí se i do ciziny.

Lupen Cyril, pseud. A. Procházky.

Lupen, ♀ listy.

Lupenice, o. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 401 č. ob.

Lupenka (psoriasis), kožní úporná chorcba, při níž se tvoří po těle červené skvrny, pokryté bělavými šupinkami, jež se rozšiřují. Zrohovatělé příškvary trápí léta. Není nakažlivá.

Lupenonožka veliká (Apus cancriformis) jest korýš, jehož tělo jest zakryto plochým štítem, poměrně velikým (ve velikosti naší korunové mince) a ukončeno vidlicí, v podobě dvou dlouhých článkovaných přívěsků. Celkem vzácná a zajímavá tím, že se objevuje velmi porůznu, na jaře v jarních sněhových vodách dobře sluncem vyhřátých, v tůních a lučních příkopech často ve množství i v kraji, kde po delší dobu nebyla pozorována. Samečkové objevují se v pětiletých periodách.

Lupeny zárodečné, nazývají se tak vrstvy buněk, z nichž složeno jest zcela mladé embryo a jež leží na sobě, kryjíce se. Při dalším růstu zárodku vyvinují se z lupenů zárodečných jednotlivé orgány budoucího živočicha. L. z. zřetelné jsou hlavně u obratlovců. Na embryu

rozeznáváme obyčejně tři různé vrstvy buněk a sice počínaje ze zevnějška dovnitř: 1. ektoderm, nazývá se tak nejhořejší povrchová vrstva buněk zárodku, z níž pak vyvinuje se pokožka, kožní žlázy, rohy, zuby, slinné žlázy, mozek, mícha, orgány smyslové, jícen a konečník; 2. entoderm, spodní vrstva buněk, z nichž vzniká hlavně střevo a žlázy k němu náležející (játra etc.); 3. mesoderm jest vrstva buněk mezi oběma vrstvami v předchozím jmenovanými. Vzniká z ní většina svalstva. Lupeny zárodečné vyvinuly se postupem vývoje z blastuly a z gastruly, to jest prvotní zárodečné kuličky, tvořené jen jedinou vrstvou buněk, jež vchlípila se na jednom místě dovnitř asi tak, jako když prstem vmáčkneme gumový míč, takže vznikl pak pohárek se dvojitými stěnami, mezi nimiž zůstala dutina, budoucí dutina tělní a druhá dutina vzniklá vchlípením, počátek dutiny zažívací.

Lupeol, $C_{31}H_{50}O$, obsažen jest v semenech různých lupin (vlhčí bob), a to hlavně v l. bílé a žluté (Lupinus albus a L. luteus), pak také v různých rostlinných pryskyřicích a šťávách, jako na př. v balatě a gutaperče. Tvoří dlouhé bezbarvé jehlice, tající při 215° C. Vodný roztok je pravotočivý.

Lupeosa, β-galaktan, $2\ C_6H_{10}O_5 + H_2O$, náleží mezi uhlohydráty (polysacharidy), založené na galaktose. Přichází hlavně v semenech vlčího bobu či lupiny žluté (lupinus luteus) a jiných luštěnin. Získává se extrakcí 80%ním alkoholem a dalším čištěním vylučuje se v podobě bílé, beztvaré hmoty, ve vodě snadno, v koncentrovaném lihu nerozpustné. Vodný roztok je pravotočivý ($\alpha d = +148{\cdot}7°$). Oxydací kyselinou dusičnou poskytuje kyselinu slizkou. Podobá se stachyose, hydrolysou poskytuje galaktosu, glukosu a fruktosu.

Lupercalie, římská slavnost na počest boha Luperca, konaná 15. února.

Lupercus, řím. božstvo stád, obdobné s Faunem.

Lupescu Alexandru (* 1865), rumun. gen.; byl 1923—1927 náčelníkem hl. štábu armády a jako takový projednával voj. stránku aliance Malé Dohody.

Lupina, vlčí bob (Lupinus), motýlokvětá bylina až metr vysoká, jednoletá i vytrvalá, s řapíkatým, dlanitě složeným listem a květem dvojpyskatým. Cizího původu. L. mnoholistá (L. polyphyllus) s bleděmodrým květem v dlouhém hroznu. Pěstuje se místy jako píce pro lesní zvěř. L. úzkolistá (L. angustifolius), bílá (L. albus), žlutá (L. luteus), pěstují se hojně v jižní Evropě, jako výnosná píce a zelené hnojivo. U nás pořídku. Semenem krmí se ryby. Vytrvalý americký druh. L. perennis, oblíbená zahradní rostlina.

Lupinidin (spartein), $C_{15}H_{26}N_2$, náleží mezi jedovaté alkaloidy, isolované ze semen některých rostlin motýlokvětých, jako na př. lupiny bílé a hlavně ze semen některých vítečníků (Spartium scoparium). Jest to žlutá, hustá olejovitá kapalina, hořké chuti, slabě anilinového zápachu, vroucí při 325.2° C. Ve vodě se málo, v alkoholu a éteru se dobře rozpouští. Její soli dobře krystalují. Síranu lupinidinu užívá se v lékařství podobně jako digitalinu při chorobách srdce.

Lupinin, $C_{10}H_{19}NO$ nebo $C_9H_{16}N \cdot CH_2OH$, jest málo jedovatý alkaloid hořké chuti, krystalující v soustavě kosočtverečné, tající při 68° C na kapalinu o bodu varu 257° C. Ve studené vodě rozpouští se lépe než ve vodě horké. Svým chemickým složením jest asi derivátem pyridinu (cinchoninu), jest terciární zásadou charakteru primárního alkoholu. Vyznačuje se příjemnou vůní po ovoci, vodný roztok je pravotočivý. Vyskytuje se hlavně v semenech některých rostlin motýlokvětých, na př. v semenech lupiny žluté a černé (Lupinus luteus a L. niger).

Lupinosa (záhubná či akutní žloutenka, Icterus gravis), překrmením lupinem (vlčím bobem) vznikající zápal jater u ovec, který (po zobecnění pestování bobu) objevil se po prvé záhubně v Pomořanech r. 1872. L. je způsobena často v semenech (i v stéblu) lupinu obsaženým jedovatým alkaloidem lupinotoxinem (jatrogen), který však z píce lze odstraniti.

Lupkovský průsmyk (nyní Lupkiw), v Karpatech; spojuje údolí ř. Laborce s údolím Oslavy, přítoku to Sanu. Byl v zimě 1914—15 jevištěm bojů mezi Rusy, kteří tamtudy pronikali do Uher, a armádou rak.-uh., jíž se po rus. porážce u Gorlice (květen 1915) podařilo Rusy zatlačiti do Haliče.

Lupoč, o. na Slov., okr. Lučenec, 419 čs. ob.

Lupoglavsko jezero, malé kras. zelené jezero v Bosně.

Lupot Nicolas (1758—1824), jeden z nejdůležitějších fr. houslařů, proslulý napodobitel stradivárek.

Luppis, ryt. Rammer Johann (1814—1875), rak. námoř. důstojník; vynalezl 1860 torpedo podlouhlého tvaru („rybího"), které bylo pak přijato ve všech téměř marinách a vyráběno nejprve ve Whiteheadově továrně ve Rjece od let 80.

Lupulinová kyselina $C_{21}H_{30}O_5$ obsažena jest vedle jiných látek v lupulinu (chme-

lové moučce). Tvoří nažloutlé krystalky slabě hořké chuti, ve vodě skoro nerozpustné. Její roztok je levotočivý.

Lupulus, pseud. B. Vlčka.

Lupulus, (Humulus lupulus), ♌ chmel.

Lupus (lat.), bacilem tuberkulosy způsobená ošklivá chronická kožní nemoc, objevuje se ošklivými skvrnami, načež dochází k rozkladu pletiva a ustavičně většímu rozšíření. S dobrým úspěchem lze zde použíti ozařování. Zvláště nebezpečný jest lupus nosu, který ve většině případů napadne nejdříve sliznici nosu. Lupusem jmenuje se též t. zv. erythematosus, většinou s tukovými žlázami spojená kožní nemoc, která se objevuje malými skvrnami, srůstajícími snadno v skvrny veliké, a na tvářích vytvoří motýlovitý obrazec.

Lupus (lat.) vlk, též souhvězdí (♌ vlk); L. in fabula (dosl. „vlk v povídce"), asi odpovídá přísloví: „my o vlku a vlk za humny".

Lupy (lupty), šupinky tvořící se mezi vlasy z větší sekrece mazových žlaz. Samy nejsou chorobou.

Lurago (Luragho, Loragho) Anselm Maria (1702—1765), it. architekt v Praze, barokní stavitel, spolupracovník K. J. Dienzenhofra, stavěl část hradu Pražského, ústav šlechtičen, průčelí pal. Kinských (v Praze I.), dům U černého slona ve Vlašské ul. a stavby na venkově.

Lurago Francesco († 1720), stav. v Praze.

Lurago Giovani Antonio (ca 1667—1727), architekt v Praze, připisuje se mu stavba Thunovského pal. v Praze (Nerudova ul.).

Lurago Karel (* 1608), it. architekt a stav. v Praze. Stavěl chrám sv. Salvátora, klášter křižovnický v Praze I., dóm v Pasově. Na venkově: v Hradci Král., v Náchodě a j.

Lurago Martin († 1683), stavitel v Praze. Budoval klášter sv. Havla v Praze společně J. Dom. Orsinim.

Lurdy, ♌ Lourdes.

Lurie Arthur (* 1884), rus. hud. skladatel v Leningradě.

Lurçat André, moderní franc. architekt, nejvýznačnější (vedle Le Corbusiera) představitel soudobé francouzské architektury. Vydal teoretickou knihu: „Architecture" (1929).

Lurgan (lörgn), m. v Armaghu (sev. Irsko), 12.553 ob. (1921), má obchod s plátnem, továrny na tabák a vozy.

Lúristán, perská prov. s asi 50.000 ob. Etnograficky sahá L. dále na jv. a zabírá též území velkolúrské. Č. nálezy nafty. Hl. m. je Chorremábád.

Lurja Izák, také Izák Aškenazi a Ri hakadoš (svatý) zvaný, žid. mystik (1534—1572), tvrdil, že přijal tajemná zjevení; jeho žáci ctili jej jako proroka a věštce a zaznamenali jeho učení (♌ babbala). Lurjovský systém, kt. dával přednost studiu Písma sv. před studiem talmudu, měl vliv na mnoho nábož. obcí, zvl. v Polsku a It.

Lúrové, iránský národ blízký Kurdům v Lúristánu a Chusistánu dělí se na Bachtijáry a Fejly.

Lusatia, lat. jméno Lužice (♌).

Luscinia, ♌ slavík.

Lusčanski Jurij (Jiří), ThDr. (1839—1905), horno-luž. spisovatel a národní pracovník. Pocházel z Wotrova; studoval v Budyšíně a v Praze teologii, při čemž byl zároveň horlivým členem Serbowky, spolku pražských lužických seminaristů. Do rukopisného listu spolkového ukládal své první literární pokusy. Po vysvěcení působil krátkou dobu v lužických Ralbicích a v Budyšíně, načež byl jmenován představeným Lužického semináře v Praze, kteroužto významnou správu měl v l. 1877—94. Po smrti Hórnikově, s nímž svorně pracoval ve prospěch lužického národa, stal se jeho nástupcem v kapitule sv. Petra v Budyšíně. Zde dosáhl všech možných církevních hodností, byv konečně r. 1904 jmenován biskupem pro něm. a zároveň luž. katol. vratislavskou diecesi. Dosáhl tedy hodnosti, jaké před ním z Lužičanů měli jen Wóski, Lok a Kučank a po něm dosud nikdo jiný. Byl čestným doktorem teologických fakult universit v Praze a ve Vratislavi, čestným předsedou Matice luž. v Budyšíně atd. Na poli literárním pečoval Ł. hlavně o spisy náboženské. Vydal luž. katechismus Deharbův, velikou modlit. knížku Nowa Jězusowa winica, zejména však společně s Hórnikem h.-luž. překlad Nového zákona, klasické dílo po stránce jazykové. Mimo to Ł. red. nějaký čas Katol. Posla a napsal něm. i luž. dějiny Luž. semináře v Praze.

Lušči-Polje, krasové pole v Bosně, asi 17·5 km záp.-sev.-záp. od Sanského Mostu, rozsah 13 km².

Lusdorf pod Smrkem (Lusdorf an der Tafelfichte), o v Č., okr. Frýdlant, 1026 n. ob. Textilnictví, sek. a brouš. sklen. perlí.

Lusen (něm.), ♌ Lužný.

Luschin von Ebengreuth Arnold (* 1841 ve Lvově), prof. dějin práva ve Štyrském Hradci. Sp.: Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte (1904).

Luschka Felix, JUDr. (* 1885), č.-něm. politik, poslanec, předseda Něm. svazu.

Lusingando (it.), v hudbě: lichotivě, velmi jemně.

Lusitania, angl. rychloparník (32.000 t), jenž byl 7. V. 1915 na zpáteční cestě

z New Yorku do Anglie blízko angl. pobřeží torpedován něm. ponorkou „U 20" a potopen, při čemž zahynulo 1198 osob.

Lusitania, starořím. prov. na pyrenejském poloostrově, jež obsahovala nynější území jihozáp. Španělska mezi řekami Quadalquivirem a Duriem (Douro), větší část nyn. Portugalska, dále části Estremadury a Léonu. Hl. řeka byl Tagus (Tajo). Obyvatelé byli Lusitánci, staročný iberský kmen.

Lusk, ⚲ plod.

Luska František, MUDr. (* 1888), prof. nemocí kojenců Karlovy univ. v Praze, odborný spisovatel.

Luskokazi (Lariidae, Bruchidae), malí broučci, žijící v Evr. a J. Am.; l. hrachový (Laria pisorum L.), l. černotlapý (L. rufimana L.), l. čočkový (L. lentis L.).

Luskouni (Manididae), ssavci chudozubí, s čelistí úplně bezzubou, opatření protáhlým tělem, dlouhým ocasem, malou hlavou a kuželovitě zašpičatělým čenichem, pokrytým tvrdou zrohovatělou kožní. Mají krátké nohy, pětiprsté se silnými hrabavými drápy. Tělo jest pokryto velkými rohovými šupinami, jež jedna druhou přesahuje, jako šupiny na jedlové šišce. Uspořádání šupin zajišťuje l. značnou pohyblivost, mohou šupiny zježiti aneb se svinouti v kouli, jako ježek, ke své obraně. Hrabou si podzemní nory, ve kterých se ve dne skrývají a v noci vycházejí pomalou zvláštní chůzí, jen na zadních nohách, za kořistí. Živí se výhradně hmyzem, hlavně mravenci, které vybírají svým dlouhým, vychlípitelným jazykem. Domorodci jedí jejich maso a šupiny slouží za čarodějné prostředky. — L. velkošupinatý (M. Temminckii), dosahuje až 80 cm délky a žije ve vnitřní Africe. — L. krátkoocasý (M. brachyura) v Madrase, Bengálsku a na Cejloně. — L. javský (M. iavanica) na Javě, l. dlouhoocasatý (M. macrura) na západním pobřeží Afriky.

Lusor Justin, pseud. A. A. Švihlíka.

Lusovci, epos, jejž napsal Luis de Camõens.

Lussin, it. ostrov. ⚲ Lošinje.

Lussy (lüsi) Mathis (1828—1910), švýc. hudební spisovatel.

Lustig Emil (* 1883), odborník v družstevnictví, ředitel Velkonákup. společnosti družstev, člen bankov. výboru Nár. banky.

Lustig Karel (1856—1924), ředitel škol v Soběslavi a vlastivědný spisovatel.

Lustr (z franc.), osvětlovací těleso.

Lustrace (z lat.), u Římanů náboženské očišťování.

Lustrum, doba mezi očišť., pětiletí.

Luszczewska Jadwiga (1834—1908), polská spisovatelka.

Luszczkiewicz Władysław (1828—1900), p. uměl. historik a prof. na Akademii umění v Krakově; od 1884 ředitel Národ musea. Sp.: Zabytky m. Krakowa (1872) a j.

Luštěnice, ms. v Č., okr. Ml. Boleslav, 954 č. ob. Zámek.

Luštinaté (Leguminosae), rostlinný řád Archichlamideí s více než 12.000 druhy, byliny a dřeviny s listy skoro vždy zpeřenými, zřídka jednoduchými, s květy v hroznech. Svrchní semeník dozrává v lusk (legumen), zřídka v rozčleněný plod (lomentum)). Čeledi: 1. citlivkovité (Mimosaceae), s květy ve strboulcích n. klasech, s listy dvakrát sudozpeřenými; 2. sapanovité (Caesalpinioideae), s květy dorsiventrálními, s listy sudozpeřenými; 3. motýlokvěté (Papilionaceae), s květy dorsiventrálními, motýlovitými, četných druhů používá se v průmyslu, lékařství a j. Hospodářsky a technicky nejdůležitější jsou motýlokvěté. Bližší ⚲ u uvedených čeledí.

Lút, poušť v severní Persii.

Lutatius, rodinné jméno starořím. plebejského rodu. ⚲ Catulus.

Lutetia Parisiorum, ⚲ Paříž.

Luteiny, žlutá barviva vaječného žloutku, krevního plasmatu, mléčného tuku atd.; patří k lipochromům, jsou to uhlovodíky, částečně snad indentické s rostlinným karotinem.

Luteolin, $C_{15}H_{10}O_6$, barvivo žlutinky (Reseda luteola); vylučuje se z jejího koncentrovaného alkoholického extraktu, tvoří malé, žluté, hedvábně lesklé krystaly.

Luteosoli, podle své žluté barvy nazvané komplexní soli chromu (chromiaky) a kobaltu (kobaltiaky).

Lutetium, Lu, chem. prvek, kov vzácných zemin, součást starého ytterbia (⚲), at. v. 175.0.

Lütgendorf-Leinburg Ferdinand (1785—1858), něm. malíř a mědirytec; působil v Praze 1813—22. Lit.: Lütgendorff W. L., Der Maler u. Radierer F. v. L. (1906).

Luther Arthur (* 1876), něm. lit. historik, od r. 1915 knihovník „Deutsche Bücherei" v Lipsku.

Luther Hans (* 1879), něm. státník, 1922—1923 říš. ministrem zásobování, potom finančním ministrem a jako takový zavedl rentovou marku; v letech 1925—26 říšským kancléřem. R. 1927 vstoupil do lidové strany.

Luther Martin (* 10. XI. 1483, † 18. IV. 1546), něm. reformátor. L. chodil do škol v Magdeburce a Eisenachu, navštěvoval

studuje práva university v Erfurtu, 1505 vstoupil do augustiniánského kláštera, 1507 byl vysvěcen na kněze, získal studiem bible a sv. Augustina vnitřní klid, 1508 se stal profesorem ve Wittenberce, 1511 se odebral do Říma. 31. X. 1517 přibil na zámeckou bránu ve Wittenberce 95 thesí proti Tetzelově agitaci pro odpustky, zodpovídal se ze svého činu kardinálu Kajetanu v Augsburce, disputoval 1519 s Eckem v Lipsku o papežském primátu, který L. popíral, stejně jako autoritu koncilů. 1520 vydal spisy: An den christl. Adel deutscher Nation a In der babylonischen Gefangenschaft der Kirche, spálil 10. XII. veřejně papežské bully, když odmítl ve Wormsu odvolati, utekl se na hrad Wartburg. 26. V. byl dán do achtu. 1523 vystoupil z řádu a oženil se 23. června 1525 s Kateřinou Bora, vystoupil proti selským bouřím; znepřátelil se s humanisty, provedl 1528—30 reformaci v Sasku, napsal 1529 Malý a Velký katechismus, 1530 utekl se na pevnost Koburg, 1537 napsal Šmalkaldské články. Nato žil ve středu své rodiny tisíci vyhledáván klidně a šťastně. Zemřel na cestě do Eislebenu a byl pochován v zámecké kapli ve Wittenberce. Jeho překladu Bible vyšel Nový zákon 1522, Starý 1534. Mimo to napsal řadu letáků psaných populárně, jasnou, silnou, byť i hrubou řečí, množství traktátů o předmětech víry, nepřehlednou řadu dopisů s knížaty, učenci a přáteli. Velmi záslužná jest i jeho činnost skladatele lidových nábož. písní, z nichž vynikají: Ein feste Burg, Wir glauben all' an einen Gott, Aus tiefer Not. Díla Lutherova vyd. po prvé systematicky Walch (1740—51) ve 21 sv. Nová vyd. jsou častá. 1821 byl mu postaven pomník ve Wittenberce, 1868 ve Wormsu.

Lutheráni, přívrženci Lutherovi a luteránské církve oproti reformovaným ve Švýcarsku.

Lutheránská církev, z reformace Lutherovy vyšlá církev. V Německu jest sdružena unií s církví reformovanou. Mimo unii stojí některá území, jako Sasko, Hannoversko a j. V Prusku oddělili se od unie starolutheráni, kteří obdrželi 1845 korporační práva (1926: 84.000 členů). Dále pak stojí samostatně malé svobodné církve, jichž jest velká řada. Lutheránské církve v Sev. Americe se dělí podle národního svého původu (norská, dánská a j.).

Lutici (Veleti), starý slovanský kmen mezi Havolou a Baltickým mořem, Odrou a jezerem Moricem (Müritzsee), rozpadá se v několik větví. Karel Veliký podnikl proti nim tažení r. 786, Jindřich I. donutil je k odvádění poplatků, úplně byli podmaněni až v polovici XII. stol. Albrechtem Medvědem a poněmčeni.

Lutidiny (dimethylpyridiny), C_7H_9N; nacházejí se v kostním, kamenouhelném a v skotském břidličném oleji, dají se připraviti též synteticky (C_5 pyridin).

Lutila, o. na Slov., okr. Kremnica, 1083 čs. ob.

Lutín, o. na Mor., okr. Olomouc, 480 č. ob. Továrna čerpadel.

Lutina (Lucina), o. na Slov., okr. Sabinov, 627 ob. (333 č.).

Lutinov K., pseud. K. Dostála.

Lutiše, o. na Slov., okr. Kys. Nové Město, 1017 čs. ob.

Lútka Jan (Ješek) Petr a Oldřich, stavitelé v Praze, po r. 1350.

Lütke Feodor Petrovič (1797—1882), ruský admirál a mořeplavec; r. 1864—82 byl presidentem Petrohradské Akad. věd.

Lutna, trouba většího průměru, buď ze dřeva neb plechu, kterou se přivádějí čerstvé větry v důlních chodbách až na čelbu, kde pracují havíři. Zpravidla se do luten vhání vzduch malými ventilátorky.

Lutnami, sev.-amer. indiánský národ v jihozáp. Oregonu a v sev. Kalifornii. Jsou lovci a rybáři.

Lütolf Alois (1824—1879), švýc. dějepisec, kat. kněz; r. 1868 stal se profesorem církv. dějin a patrologie v Lucernu.

Luton (ljút'n), město v Bedfordshire (Anglie), (1925) 59.230 ob., na řece Lea.

Lutonina, o. na Mor., okr. Holešov, 480 č. ob.

Lutopecny, o. na Mor., okr. Kroměříž, 471 č. ob.

Lutostański Karol, JUDr. (* 1880), prof. církv. práva na univ. varšavské. Sp.: Les partages de la Pologne et la lutte pour l'indépendance (1918).

Lutosławski Kazimierz, Th. a JUDr. (1880—1924), papežský prelát, poslanec Sejmu a vůdce strany nár.-dem.

Lutosławski Wincenty (* 1860), polský filosof. Sp.: O obecnym stanie filozofji, O logice Platona a j.

Lutová, o. v Č., okr. Třeboň, 397 č. ob. Zříceniny.

Lutr, odpadá při rektifikaci (čištění) lihu. Kondensáty z kolony rektifikační stékají do kolony lutrové, která se nachází pod kolonou rektifikační, vyváří se tu ostrou parou, čímž poslední zbytky alkoholu se vyvařují a z kolony dole vytéká t. zv. lutr, voda obsahující některé sloučeniny organické (mastné kyseliny) o vyšším bodu varu. Někdy, jako na př.

ve Francii, se zpracuje na různé organické sloučeniny, ale u nás většinou vypouští se přímo do kanálu.

Lutra, ♌ vydra.

Lüttich, ♌ Lutych.

Luttich Eduard šl. z Luttichheimu (* 1844), malíř v Praze.

Lüttwitz Walter svob pán (* 1859), něm. generál, při vypuknutí svět. války náčelník štábu 5. armády; 1919 vstoupil do říšské obrany jako velitel prvního oddělení ř. o. Byl vojenským vůdcem při Kappově puči 13. III. 1920. R. 1925 amnestován.

Lutych (fr. Liège, flám. Luik, něm. Lüttich), belg. prov. v střední části vých. Belgie, s r. 1925 přiděleným (dř. k Prusku patřícím) krajem Eupen-Malmédy, 3987 km² s (1925) 949.301, většinou wallonskými ob., na j. a v. lesnatá planina, na z. úrodná sprašová nížina, mající v průmyslovém údolí ř. Maas kamenouhelné doly. — Území toto, ve středov. hnízdo stálých nepokojů, bylo r. 1794 obsazeno Francouzi, vídeňským kongresem 1815 připadlo sjednocenému Nizozemsku, od r. 1830 patří k Belgii. Hl. m. a pevnost L., (1926) 168.562 ob., na obou březích řeky Meusy, při ústí ř. Ourthe, na průplavu L.-Maastricht (vybudovaném r. 1846—50), dřívější biskupský, nyní justiční palác (ze XVI. st., s pověstnými arkádami), Parc d'Avroy a Parc de Cointe. Značný průmysl jest zde zastoupen ocelárnami, zinkovými hutěmi, strojírnami, továrnami na výr. zbraní, děl, rour, lokomotiv, textilního, gumového a koženého zboží, cukru a oleje. Předmětem obchodu jest zde mimo to ještě uhlí, železo, víno, vápno a j. a soustřeďuje se v bursách a 11 bankách. Vzdělávací ústavy jsou zde zastoupeny státní universitou (zal. 1817), knihovnou (435.000 sv., 2100 rkp.), hvězdárnou, botanickou zahradou, technickou školou, kněžským seminářem, státní konservatoří, uměl. akademií, Atheneem a j. vyššími školami, 3 musea, státní archiv, 4 učené společnosti, divadlo a vysílací rad. stanice; o veřejné blaho pečují nemocnice, ústav pro hluchoněmé a slepé. Správu města vedou starosta, 7 přísedících a obecní rada. — Dějiny: Město L., od r. 720 hl. m. biskupství l., bylo v XI. a XII. st. střediskem vědeckého a uměleckého života, v XIV. st. bylo téměř nezávislé, 1468 bylo Karlem Smělým zničeno, 1650 obdrželo citadelu. Ve svět. válce v srpnu 1914 vzdorovala pevnost něm. útoku, avšak již 7. VIII. byla dobyta citadela a 16. VIII. padlo i poslední opevnění.

Lutz Oskar (* 1871), lotyšský chemik a prof. university v Rize. Pracuje hlav. v chemii anal.

Lützow František, hrabě, PhDr. h. c. (1849—1916), český historik, býv. rak.-uh. diplomat. Zjednal si velké zásluhy o poznání našich nár. snah v Anglii a v Sev. Americe. Hl. jeho dílo Čechy vyšlo česky a anglicky.

Lützow Karl von (1832—1897), uměl. historik, profesor na víd. adademii umění. Spolupracoval s Kuglerem na díle Denkmäler der Kunst.

Lützow Ludvig Adolf Wilhelm, svob. pán (1782—1834), pruský generál; 1813 sestavil z dobrovolníků (hl. studentů) sbor k vyvolání povstání v Německu proti Napoléonovi.

Lux (lat.), světlo i též jednotka síly světla, ♌ měření světla.

Lux František Julius (kol 1702—1764), malíř fresek v Plzni.

Luxdorf, o. v Č., okr. Jablonec n. N., 520 ob. (36 č.). Dvě přádelny čes. příze, výroba skleněných perel.

Luxembourg, ♌ Lucembursko.

Luxembourg (lüksãbûr) François Henri de Montmorency-Boutteville, vévoda z L.-Piney (po manželce) (1628—1695), fr. maršálek, 1647—48 bojoval pod Condém v Katalonii a ve Flandrech, pak proti Nizozemsku a u Ženevy, 1675 se stal maršálkem, 1692 porazil Viléma Oranžského u Steenkerken, 1693 u Neerwinden.

de Luxembourg Palais, 1615—20 Salomonem Debrossem vystavěný palác pro Marii z Medici, vdovu po Jindřichu IV., ve florentinském stylu v Paříži, za revoluce vězení, 1804—05, 1852—71, pak až 1879 sídlo senátu a galerie mod. franc. obrazů.

Luxemburg, Lucemburk (Velký L.), hl. m. velkovév. L., (1922) 47.559 ob., 248—314 m n. m., v půvabné krajině na ř. Eltze, sídlo katol. biskupa, má zámek, obrazovou galerii, velkou knihovnu, děj. a přírodop. museum atd.; průmysl ocelářský, rukavičkářský, textilní; je sídlem mezinárodní ocelářské společnosti.

Luxemburg, jihových. a největší belg. provincie, 4418 km², (1926) 222.195 ob., hl. Valonů, zaměstnávajících se na drsných plošinách Arden zemědělstvím a chovem dobytka. Hl. m. Arlon.

Luxemburg Rosa (1871—1919), něm. revolucionářka; připojila se záhy k socialistickému hnutí a bojovala za volební právo žen. Ve straně soc. dem stála vždy na nejkrajnější levici. S Liebknechtem vedla Spartakovce. Po pouličních bojích v lednu 1919 zatčena, avšak lidem policii vyrvána a usmrcena.

Luxuria (lat.), v trestním právu vědomá nedbalost.

Luxus, přepych, výdaje, jež přesahují průměr nutné a obyčejné životní potřeby. Dříve byly snahy čeliti tomu zákony, na př. ve Spartě, v Římě, Benátkách, ve Švédsku a j. O_4 obratová daň.

Luza, chátra, nejnižší vrstva národa, vyznačující se jak nedostatkem vzdělání, tak nízkostí smýšlení; není tudíž nikterak totožná s proletariátem.

Luzán Ignacio de (1702—1754), španěl. básník; svými Poetica zavedl francouz. vkus do domácího básnického umění.

Luzern, kanton ve střed. Švýcarsku, 1492 km², (1925) 182.500 n. ob. Mírné podnebí. Čilý průmysl (stroje, papír, nábytek, pily a j.) jest podmíněn využitím vodní síly. Zákonodárnou moc má velká rada, jejíž členové jsou voleni na čtyři roky. Zemské barvy jsou bílá a modrá. Hl. m. L., (1926) 46.100 ob. (438 m n. m.), při výtoku Reussy z jezera Čtyřkantonského. Středisko cizineckého ruchu (ročně kol 200.000 hostů). Historické malebné město s krásnou moderní čtvrtí a velkolepým nábřežím.

Luzón (luthon), největší a nejdůležitější ostrov Filipin, 105.704 km², jest rozčleněn mnoha hlubokými zátokami. Z nerostů je tu ve velkém množství uhlí, zlato, železo, síra, měď, nafta. Obyvatelstvo náleží ke třem rozličným třídám. Původní obyvatelstvo tvoří Negritos, kteří byli zatlačeni staromalajskými kmeny do vnitrozemí. Při pobřeží sídlí novomalajští kmenové (Tagalové a j.), dále Číňané, Španělové a míšenci. Vyváží se cukr, tabák, kopra, konopí. Hl. m. jest Manila.

Luzonit, měděná ruda od Luzónu a od Sierra de Famatina, celistvé kusy a nezřetelné krystaly barvy ocelově šedé s nádechem temně červeným, tv. 3,5. Chemickým složením podobá se enargitu, není však štěpný, pokládá se za modifikaci enargitu.

Luzula D. C. (bika), rostlinný rod z čel. sítinovitých (Juncaceae), travám podobné byliny s uzavřenými pochvami a plochými listy, na okrajích ochlupenými. Květy jsou jednotlivé, v malých skupinách, strboulech n. latách; asi 40 druhů, většinou v s. mírném pásmu. L. campestris (bika ladní) roste na polích a pastvinách v Evr. a Sev. Am., L. pilosa Willd. v lesích po celé Evropě.

Luzzato Samuel David (1800—1865), židovský teolog a hebreista, profesor v Padově.

Luzzatti Luigi (1840—1927), it. státník, prof. stát. práva v Padově. Napsal četná pojednání o hospodářských otázkách italských.

Luža Vojtěch (* 1891), čsl. generál a býv přednosta oper. oddělení hl. štábu čsl. branné moci.

Lužan Karel, pseud. K. Čvančary.

Lužani, kdysi silný srbský rod v Horní Zetě. Dnes vymírají.

Lužanský, pseud. M. Kisse. — L. E. Z., pseud. Em. Züngla.

Lužany, o. v Č., okr. Jičín, 844 č. ob. Výroba lyží, těrna lnu. Zámek.

Lužany, o. v Č., okr. Přeštice, 540 č. ob. Zámek a statek, odkázaný mecenášem Hlávkou nadání Č. akademie.

Luže (Lysá, Lausche), hora (791 m vys.) v Luž. horách na rozhraní Čech a Německa, s rozhlednou a turist. chatou, okr. Cvikov.

Luže, m. v Č., okr. Vys. Mýto, 1844 č. ob. Zem. léč. ústav krtičnatých dětí, budova feriálních osad. Dom. vyšívání, výroba perleť. knoflíků. Továrny obuvi. Got. kostel sv. Bartoloměje, pův. českobratrský, radnice z r. 1542. Klimat. lázně.

Lužec n. Cidlinou, o. v Č., okr. Nový Bydžov, 1040 č. ob. Výr. hud. nástrojů.

Lužec n. Vltavou, o. v Č., okr. Mělník, 969 č. ob. Akc. cukrovar.

Luženice, o. v Č., okr. Domažlice, 421 č. ob.

Lužica, lit. měsíčník Luž. Srbů, zal. A. Mukou, soustřeď. luž. literáty z Horní i Dolní Lužice. Až do r. 1916, kdy byla v důsledku světové války zastavena, vystřídala jen několik redaktorů, z nichž zejména se uplatnili Muka a Čišinski, vedle nich i Libš a Fr. Kral-Rachlowc. Obnovena byla po převratu Mukou a Libšem v r. 1921.

Lužice (něm. Lausitz), země na sever od ČSR., mezi Labem a Odrou, pojmenovaná podle četných luhů n. louží, stsl. lag, s nosovkou, zachovanou ještě u „bavorského zeměpisce" IX. stol. ve zmínce: Lunsizi, civitates XXX. Původně tak byl označován jen kraj, obydlený tzv. Lužičany v dnešní Dolní Lužici, ale během XIV.—XVI. stol. bylo jméno přejato pro celou Lužici, osídlenou v sousedství Čech Milčany se župou Záhvozdem. Od té doby zavedeno také posavadní rozdělení podle toku řeky Sprévy na L u ž i c i H o r n í (Oberlausitz), sousedící s Čechami, s hlavním střediskem Budyšínem (Bautzen), a L u ž i c i D o l n í (Niederlausitz), severnější, s hlav. střediskem Chotěbuzem (dluž. Chóśebuz, něm. Cottbus). Mapově takto obě Lužice po prvé nakreslil zhořelecký fysik Scultety 1596. Hranice obojí původní Lužice byly na j. hranice čes., na v. řeky Kvíza a Bobr, na s. Odra od ústí Bobru téměř k Frank-

Ložiska.

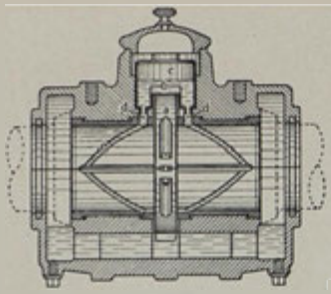

Obr. 5.
Ložiska s kroužkovým mazáním (podélný řez).

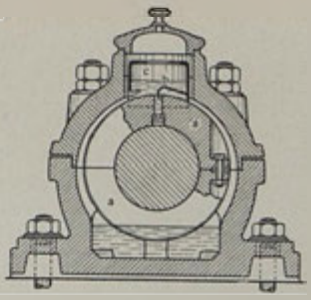

Obr. 6.
Ložisko s kroužkovým mazáním (příčný řez).

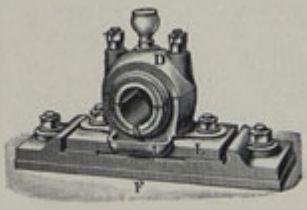

Obr. 1.
Nosné ložisko.

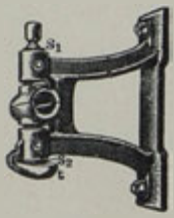

Obr. 4.
Konsolové ložisko.

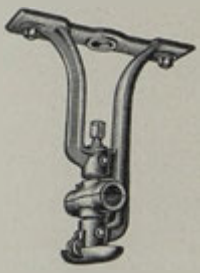

Obr. 3.
Závěsné ložisko.

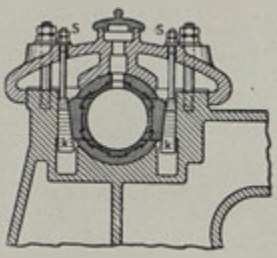

Obr. 7.
Klikové ložisko.

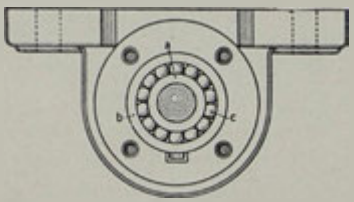

Obr. 11.
Kuličkové ložisko (příčný řez).

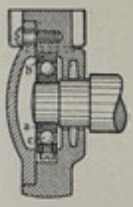

Obr. 10.
Kuličkové ložisko (podélný řez).

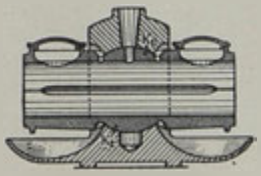

Obr. 2.
Sellerovo ložisko.

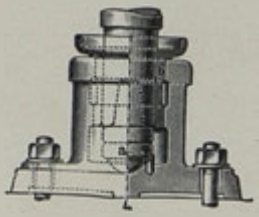

Obr. 8.
Nožní ložisko.

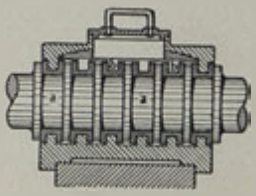

Obr. 9.
Hřebenové ložisko.

Lužice I.

Shora od leva do prava: 1. Selské stavení (ze dvora) v Dešně (něm. Dissen) v Dol. Lužici. — 2. Starý dřevěný kostel v Bjervaldě (Beerwald) v prus. H. Luž. — 3. Selské stavení (z venku) v Janšojcích (Jänschwalde) v Dol. Lužici. — 4. Příprava lnu na venkově v D. Lužici. — 5. Po večeři v dolnoluž. stavení. — 6. Staré selské stavení (hrazděné) v Hrodžišču (Gröditz) v sas. H. Lužici. — 7. Statek (hrazděná stavba) ve Vuježku (Wuischke) u Bukec v sas. H. Lužici. — 8. Stará chalupa ve Sprovjách (Sprey) v prus. H. Lužici. — 9. Hornolužičtí velkonoční jezdci „Křižerjo" z Novoslic u Ralbic v sas. H. Lužici.

furtu, pak čára ke Sprévě na západ, Spréva sama, na z. hranice říše Boleslava Chrabrého podle budyšínského míru 1018. Rozhraní mezi oběma Lužicemi možno přibližně označiti vzdušnou vlnitou čárou mezi Sokolnicí (Falkenbergem) a Zahání. Politicky náleží Lužice Sasku a Prusku. Sasku od pražského jednání 1635, ale od kongresu berlínského 1815 větším dílem Prusku, jemuž patří celá Dol. Luž. a sev. část Hor. Luž., Sasku zůstala jen část Hor. Luž. v rámci sas. hranic. Dnešní Luž. tvoří tedy tři části: 1. sas. H. L., 2. prus. H. L.,

3. prus. D. L. Prus. podíl Lužice náleží k nížině severon., sas. podíl k luž. horám. Z těchto hor nejznámější jsou Běly Bóh, Čorny Bóh, Hromadnik, Prašica, Mnišonc, Košynska Hora, ale zejména Lubin (něm. Thronberg, Dromberg), luž. Blaník s pověstmi o spících rytířích, osvoboditelích L. — Hlavní luž. řekou je Spréva, vyvěrající z Čech, která protéká ve dvou proudech H. L. a tvoří v D. L. známá čarokrásná Błota (Blata, něm.

Znak Dolní Lužice.

Znak Horní Lužice.

Spreewald). Z větších přítoků Sprévy jsou Lubata, Černý a Bílý Šepc (Schöps) a Małksa (Malze). Mimo to luž. územím také teče Černý Halštrow (Schwarze Elster) s několika přítoky, dále Nisa a Bobr s přítokem Kvízou. Hornoluž. kraj je úrodnější, daří se v něm obilí, zemáky a j. plodiny, má hnědouhelnou pánev žitavskou. Přechod z H. L. do D. L. tvoří písečné, neúrodné pláně, porostlé nízkými borovicemi, zvané holy (Heiden), přervané uhelnými pánvemi mezi Komorowem a Grodkem (Senftenberg, Spremberg). V D. L. je mnoho rybníků, kraj vlhký, neúrodný, nejvíce rybaření a zelinářství, tu a tam starý průmysl soukenický. L. měří asi 12.702 km², z čehož připadá na H. L. 5863 km² a na D. L. 6839 km². Sas. část H. L. měří 2500 km², prus. část H. L. 3400 km², ostatek D. L. Obyv. má obojí L. na 1,300.000. Původní slov. obyvatelstvo bylo lety poněmčeno a tvoří dnes menšinu asi 130.000 obyv. Administrativně se H. L. saská dělí ve čtyři hejtmanství: budyšínské (Bautzen), lubijské (Löbau), kamenecké (Camenz), a žitavské (Zittau); H. L. prus. patří k provincii slezské a s ní k vládnímu obvodu lehnickému. Tvoří čtyři okresy (kraje): vojerecký (Hoyerswerda), rozborský (Rothenburg), zhořelecký (Görlitz) a lubáňský (Lauban). D. L. patří k provincii braniborské ve vládním okrese frankfurtském a má devět okresů (krajů): chotěbuzský (Cottbus), kalavský (Kalau), hrádecký (Spremberg), žarovský (Sorau), gubinský (Guben), lubinský (Lübben), lukovský (Luckau), bezkovský a storkovský. — L. měla v X. st. jed. znak: červen. býka v stříbr. poli. Po vytvoř. H. L. vznik. dvě markrabství: hluž. a dluž. Pův. společný znak ponechala si D. L. a pro H. L. přijat nový znak: zlatá zeď o trojím cimbuří s černými zedními pruhy v modrém poli. Až do převratu byly oba znaky také mezi znaky české koruny. — L. spravovali nejvyšší úředníci markraběte a stavové luž., řídíce se usneseními sněmovními. Vrchní úředník (zástupce) markraběte měl titul zemský správce nebo fojt (Landvogt) a byl až do r. 1509 jediný pro obě L. Pak byl ustanoven zvláštní správce pro D. L., zv. oficielně Oberamtspräsident, a pro H. L., zv. Oberamtsverwalter. Byli to největší páni v Lužici, jež jmenoval markrabě v dohodě se stavy. Měli nejvyšší administrativní a soudní moc, kterou vyřizovali se zemským hejtmanem a komorním prokurátorem (dvorským sudím). Pro jednotlivé kraje (okresy) byli zvláštní hejtmané. Stavové mimo to sami si volili pro každý kraj dva starosty (senátory), kteří s předsedy sněmů a hejtmanem tvořili manský soud, dále zvl. zřízence (Landesbestallter) a syndika. Ústava a sněmovní řád stanoveny podrobně od XVI. st. Sněm vyřizoval zemské záležitosti a byl velký, svolávaný jednou za pět let, na němž se hlavně vyřizovaly otázky daňové, a sněmy obyčejné, konané několikráte do roka. Na sněmích zasedali stavové z krajů a měst, a to páni, preláti, rytíři a zástupci určitých měst. Zřízení toto trvalo až do r. 1815, kdy Prusko provedlo některé radikální změny: zrušilo obyčejné sněmy a ponechalo jen sněm výroční, zavedlo pak volené poslance do prus. sněmu a do říšské rady. Sasko ponechalo své Lužici více původní ústavy, ale také v něm musili konečně zástupci stavů dojíždět na saský poradní sněm do Drážďan a autonomní zřízení ustoupilo centralisaci. Před válkou posílala sas. H. L. na sas. sněm do Drážďan 12 poslanců, mezi nimiž byli dva Lužičané, Michal Kokla a Arnošt Bart, do říšské rady berlínské posílala sas. H. L. tři poslance, ale Lužičan mezi nimi nebyl ani jeden. Za prus. H. L. a za D. L. nebylo v říšské radě ani jediného luž. poslance. Po převratu byla volební geometrie zhoršena účelným rozdělením krajů ve prospěch Němců. Přes to podařilo se Lužičanům prosaditi jednoho poslance do sas. sněmu, rolníka J. Špitanka, ale v důsledku polit. poměrů, L. nepříznivých, vzdal se Š. na jaře 1931 svého mandátu, takže dnes nemají L. ani jediného svého zástupce, jenž by v Sas. a v Prus. hájil jejich národní práva.

První spolehlivé zprávy o osídlení dnešní L. jsou ze VI. stol. ve spise Vibia Sequestra De fluminibus, kde se mluví o kmeni Cervetii, t. j. Srbech, kteří se zde usídlili za všeobecného hnutí slovanského společně s ostatními polabsko-baltickými Slovany. Přesných zpráv o nějaké státní organisaci těchto Slovanů nemáme. Po pádu Durynků (531) začali se Frankové a Sasové tlačiti na tyto Slovany a od té doby začal také jejich boj o samostatnost. Za dob Samových se připomíná srb. vůdce Dervan, jenž se těšil ochraně Samově. Ale za Karla Vel. nájezdy se zmnožily a v bojích obranných padl také v r. 805 slavný jejich vůdce Miliduch. Povaha rovinaté půdy, jež byla nepříznivá úspěšné obraně, neustálé sváry, kulturní nadvláda Němců a lpění na pohanství, způsobily hlavně rychlé hubení celé této oblasti slov., především lutické, obodritské a druhé, z níž jen Srbové nejhouževnatěji se drželi. Cyrilometodějská mise měla u těchto Slovanů jen slabý ohlas, uchýlení do ochrany říše velkomoravské bylo přerváno prudkým nájezdem Jindřicha Ptáčníka, jenž založením hradu Míšně (928) mocně ohrozil život Srbů se všemi příslušnými kmeny. A za jeho nástupce Otty I. známý markýz Gero zákeřným vyvražděním slov. knížat uspíšil porobu těchto krajů. Od XI. stol. kolísala se Luž. mezi něm., čes. a pol. panstvím, až v r. 1373 byla celá L. připojena ke koruně čes. a při ní setrvala až do praž. míru 1635. Nato se dostala Sasku s výhradou, že bude po vymření panujícího rodu k Čechám vrácena, při čemž císařové rakouští měli stále titul markrabat obou L. — Čes. panováním v L. nebyla germanisace zastavena, naopak, luž. území se stále menšilo a teprve obrozenské hnutí přineslo určitou hráz úplnému poněmčení pův. slov. obyvatelů, kteří za stol. XIX. vytvořili konečně také svou lit. vědu a počátky umění, a kteří se také po světovém převratu v důsledku Wilsonových 14 bodů hlásili o své právo na sebeurčení. 13. XI. 1918 vytvořen Luž. nár. výbor s býv. sas. poslancem A. Bartem v čele. Usilováno na mírové konferenci pařížské o dosažení určitých výhod, hledáno několikeré řešení luž. otázky: návrat k čes. státu, autonomie pod ochranou dohody, koridor s čes. státem, samostatný luž. stát v souboru států něm., ale všechno nadarmo. Kromě všeobecné klausule o nárocích na užívání rodné mluvy ve školách a v kostele pro neněmecké národy v Něm. nedospělo se k žádnému positiv. výsledku, neboť klausule ta se vztahuje na menšiny a něm. vedení nechce Luž. uznati za nár. menšinu. Slov. ráz zachované L. je tedy dále ohrožen a národnostní boj trvá. — Lit.: Niederle, Slov. starožitnosti III. 1919, Slov. svět 1909; Bogusławski-Hórnik, Historija serb. naroda 1884; Ad. Černý, Lužice a Luž. Srbové 1911; Kapras, Prawne stawizny Hor. a Del. Łužicy 1916; Ad. Černý, Různé listy o Lužici 1894, Luž. otázky 1918; Jos. Páta, Lužice 1919, Lužice a mírový kongres 1920; Muka, Statistika Luž. Serbow 1886; Kapras, Lužice jako menšina 1927. Všude je uvedena další lit. předmětu.

Lužičtí Srbové n. Lužičané (luž. Serbja n. łužiscy S., něm. Lausitzer Serben, Sorben n. Wenden), obyvatelé Lužice, nejmenší slov. národ, který se kdysi usadil na středním a dol. Labi v sousedství Polabanů, Pomořanů, Poláků a Čechoslováků, a ještě na prahu historie sídlil až k Dunaji v sousedství Slovinců. Z veliké oblasti polabsko-baltické zachovali se L. S. jediní podnes. Jsou územím, jazykem i kulturou nejbližší Čechoslovákům, ač mají mnoho společného i s Poláky. Původně se dnešní L. dělili na vlastní Srby, Lužičany a Milčany: Srbové sídlili mezi Sálou a Labem, Lužičané na střední Sprévě a Milčané na hor. Halštrově, hor. Sprévě a Nise. Zaujímali při tom souvisle celý kraj mezi Sálou, Verrou, Fuldou, hor. Havolou a Sprévou (podle Muky: přes Dubnou-Dahme, Želm-Baruth, Sosny-Zossen, Kopjenik-Köppenick, Přibor-Fürstenwalde, Wurice-Aurith) až asi k Frankfurtu n. O., dol. Bobrou a Kvízou. Od XI. stol. se sem začali táhnouti Němci a nejvíce se tu usazovali v XII.—XIV. st. Na z. od Labe postupovala germanisace velmi rychle, takže tu již v době třicetileté války Srbů nebylo. Přes to, že spojení se zeměmi čes. zastavilo poněkud germanisaci, postoupení L. Sasku 1635 a další připojení větší části L. Prusku 1815 zase germanisaci urychlilo. Romantické hnutí obrozenské v důsledku osvícenství vyvolalo také nový život v L., účast L. na hnutí let 1848—49, hnutí spolkové, časopisecké a literární, živené čilými styky s druhými Slovany, především s Čechoslováky, Poláky a Jihoslovany. L. se zúčastnili také osvobozenského hnutí po převratu, ale bez úspěchu. Přes veškeré úsilí domácích vůdců počet jejich se stále menší. J. A. Smoleř napočetl jich ve 40. letech min. stol. na 170.000. Při tom nakreslil první autentickou národopisnou mapu L. s četnými lidovědnými údaji ve sbírce Pěsničkí h. a d. Serbow (1841 a 1843). V r. 1880 napočítal Muka v H. L. sas. 56.354 L., v H.

L. prus. 37.303 L. a v D. L. 72.410 L., úhrnem přes 166.000 L., mimo vlastní území pak v Něm., Amer. a Australii na 11.000 L., úhrnem tedy na 177.000 L. Muka nakreslil také novou mapu, kterou znovu přepracoval Ad. Černý v roce 1904 a 1910 a celkový počet všech L. odhadl pro rok 1910 na 157.000. Nové statistiky dnes nemáme. Něm. úřední stat. připouští L. na 70.000, ale slov. odhad Boháčův čítá nejméně 120—130.000 luž. duší. Na původním lužickosrbském území nastaly vývojem událostí někt. změny, jež měly celkem neblahý vliv na rozvoj menšící se i. oblasti. Především do XIII. stol. bylo provedeno rozlišení jazykové ve dvě samostatná nářečí: hornoluž. a dolnoluž. Přechodní mez se vytvořila v čáře mezi Bílou Vodou (Weisswasser b. Muskau) a Zlým Komorovem (Senftenberg), kde zároveň běží polit. hranice mezi H. a D. Lužicí. Vznikly tak vlastně dvě slov. větve s dvěma slov. jazyky a dvěma lit. Polit. rozdělení upevnilo tento rozkol, doprovázený i rozdíly bytovými, způsobem života, obydlím, zvyky a hlavně krojem. Další roztříštění přinesla reformace, jež pokatoličené L. převedla na svou stranu: dnes jsou L. většinou evang. luter., jen asi 14.000 v oblasti od Budyšína na sz. směrem k prus. Kulovu (Wittichenau) setrvalo při katolicismu. Tito katolíci, spojení úředně s arcidiecésí pražskou, posílali své synky na studie do Prahy, kde také měli svůj seminář od poč. XVIII. stol. až do r. 1922, kdy byl něm. vrchností zrušen. Tím také byl přerván staletý kulturní styk s Čechy. Postupnou germanisací se původní veliké území luž. zmenšilo na dnešní ostrůvek, omezený přibližně těmito místy: na j. v části záp. Biskopicy (Bischofswerda), odtud k s. přes Komorov k Lubinu (Lübben) a k Luborazu (Lieberose), dále dolů na v. k Mužakovu (Muskau) až opět na j. k Lubiju (Löbau), jak je na mapce vyznačeno. Germanisace se uspišuje nedostatkem luž. škol. Nejlépe je posud v sas. H. L., kde se dosáhlo v luž. vsích alespoň dvojjazyčnosti škol nár. a nepovinných hodin luž. na budyšínských středních školách. Zde je také pečováno s luž. strany o dorost učitelský a duchovenský, zejména se strany katol. L. S. sídlí dnes téměř výhradně na vsích. Ve městech mají jen skrovné procento. Jsou lid zemědělský, částečně dělnický, silně konservativní a zbožný. Při tom mírní a krajně snášeliví, pracovití a loyální státní občané. Staletý útlak je naučil pokoře a ústupnosti, zároveň však také nedůvěře k cizincům. Na špatné půdě musejí si těžce dobývati chleba, ale při tom jsou spokojeni a nepřístupni všem převratným myšlenkám. V něm. prostředí zachovali si starobylý slov. jazyk, obyčeje a zvyky, zejména kroj, ač tu a tam s rušivými vlivy německými.

Jazyk jejich podnes má aorist, imperfektum a duál, svým slož. patří k sz. slov. skupině jaz. Muka jej důkl. popsal ve svém srovnávacím hláskosloví a tvarosloví 1891, při čemž také podal charakteristické rozdíly mezi h. a d. luž. srbštinou. Úplnou mluvnici hluž. pro praktickou potřebu napsal J. Kral (3. vyd. 1925), dluž. B. Šwela (1905 a 1911), hluž. syntax odborně zpracoval J. Libš (1884). Slovný poklad po prvé shromáždil pro hluž. srbštinu K. Pful (1866), nově J. Kral (1927—1931), oba ve slovnících luž.-něm. Důkladný slovník něm.-luž., částečně brusičský, sestavil F. Rězak (1920), veliký vědecký slovník luž. obou hlavních nářečí a dluž. podřečí vypracoval A. Muka ve třech svazcích. Dílo začala tisknouti rus. Akad. nauk v Petrohradě r. 1911 a dotiskla Čes. akad. věd v Praze 1926—28. Čes. pěstitelům vzájemnosti s L. vypracoval Josef Páta Krátkou příručku hluž. srbštiny (s dluž. ukázkami) s rozhovory a korespondencí (1920), s Luž. čítankou (1920) a příručním slovníčkem (1921).

L. ves je typu řadového, ale najdeme i okrouhlice. Středem je kostel (cyrkew) na hřbitově, blízko fara, škola, případně panský dvůr. K nim po obou stranách se pojí statky, chalupy a chaty. Nejbohatší vsi jsou v sas. H. L. Tam jsou výstavná stavení hrazděná, lepenicová, tzv. tykowane kněže, ale v H. L. prus. a v s. D. L. jsou chudší stavení dřevěná, tzv. bolowane kněže. Stavby tyto již většinou požáry vymizely a ustoupily novým budovám zděným. Statek hluž. má typ uzavř., podob. statkům východočes., statek dluž. je více otevřený. Vnitřní zařízení mělo mnoho pod. s našimi venkovskými příbytky. Nízký dřevěný strop, oltářík v pravém koutě světnice, svaté obrázky, misníky a j., veliká kachlová kamna, vytápěná ze síně, uprostřed stůl, kol stěn a kamen lavice. Ad. Černý popsal podrobně obydlí luž. v monografii Wobydlenje łuž. Serbow (1889).

Kroje muž. vymizely v L. již v 50. letech min. stol. a najdeme je jen v museích: Matičním v Budyšíně, Městském v Chotěbuzu a Větošově. Zato ženské kroje se drží podnes dosti houževnatě a souvisí s vírou. V H. L. přesně se zachovává jednodušší kroj katolický s velikými pentlemi, obyčejně černými, v době svátků a slavností u děvčat růžovými a zelenými. Evangelíci hluž. nosí

podnes pestrý kroj na Slepjansku (Schleife b. Muskau) s červenými čepečky a na Vojerecku (Hoyerswerda) s homolovitými čepci. Dluž. kroj se vyznačuje neobyčejnou barvitostí a lapami na hlavách zvláštní dekorativností. Vázání lap je jiné podle vesnic. Tyto kraje mají četné odstíny podle potřeb, pro něž jsou určeny. Popsal je a ve svých kresbách zachoval hlavně L. Kuba v knize Čtení o Lužici (1925). Kreslil je také Slovinec Ante Trstenjak a Lužičan Martin Nowak. Podrobně je popsal Ad. Černý ve své Lužici a Luž. Srbech (1911).

Se starým jazykem, krojem a bytem se udrželo také mnoho starých zvyků a obyčejů, vížících se k zaměstnání, k svátkům i k obdobím ročním. Z nich zvláště bylo obesílání obecní hromady rychtářským právem, t. j. gmejnské heje, dřevěné palice, na níž bylo připevněno oznámení o schůzi a posíláno od čísla k číslu. Výroční obyčeje, zábavy a hry mají mnoho společného s obyčeji čsl. i polskými. Veliké oblibě dosud, zejména v D. L., se těší přástky, zábavy masopustní, staré zvyky vánoční i velikonoční, z nichž nejslavnější jsou jízdy katol. hluž. „křižerjow" na Hod boží velikonoční. V D. L. dosud žije dožínková slavnost „kokot", t. j. trhání kohouta na bráně za účasti mládenců na koních. Slavné svatby s původním ceremonielem žijí po celé L., ač rostoucí hospodářská nouze po převratu velikost jich značně omezila. Ale zvyky se udržují přesně posud: nejen starosvat (braška), ale celá osada o to svědomitě pečuje. Poslední práci o tom napsal Edmund Schneeweis, Feste und Volksbrauche der Lausitzer Wenden (1931).

Poměrně bohatá je také lidová literatura. V lidu od pradávna kolují staré pohádky, pověsti a četné báje, zpívají se četné písně, promlouvají stará přísloví a pořekadla, jak to všechno po prvé soustavněji zapsal a vytiskl J. A. Smoleř ve svých Pěsničkách, a po jeho příkladě další luž. a cizí odborníci folkloristé: Ad. Černý, Mythiske bytosće Łuž. Serbow (1898); Fr. Sieber, Wendische Sagen (1925) a Natursagen der sächsischen Oberlausitz (1931); Josef Páta, Lužickosrbská podání prosaická (1931); L. Kuba, Píseň Luž. Srbů (1922).

Lit. umělá je časově nejmladší a rozsahem nejmenší slov. lit. Byla vyvolána v pol. XVI. stol. Lutherovou reformací. Až do té doby lze uvésti jen drobné glossy, listinné zápisy a přísežné formule, nejstarší budyšínských měšťanů z 2. pol. XV. stol. Až do obrození je luž. lit. téměř výhradně náboženská. Počíná se v D. L. překlady Písma, katechismů, zpěvníků a nejnutnějších církevních knih. První dluž. překlad N. Zákona pořídil M. Jakubica 1548. Zůstal v rkpse (v berlínské státní knih.), stejně jako dluž. žaltář ve Wolfenbüttelu z 2. pol. XVI. stol. R. 1574 vyšla první dluž. kniha tištěná: Albina Mollera lut. katechismus a zpěvník, r. 1597 první tisk hluž. ve Warichiově katechismu. Po nich následovala hrstka náboženských knih, jejichž pokračování ohroženo třicetiletou válkou. Ale po válce povstal uvědomělý L. a Slovan, budestecký farář evang. Michal Frencel, jenž probudil hluž. lit. k dalšímu životu a našel ohlas i v katol. oblasti v díle Swětlikově. Soudobé hnutí osvícenské přineslo několik učených lat. gramatik a slovníků, jakož i prací starožitnických, dějepisných a lidovědných, zejména M. A. Frencela, J. Körnera, K. Knautka a J. Hórčanského. R. 1728 vyšel první úplný překlad hluž. bible. Rozvoji lit. v D. L. pomáhal Boh. Fabricius, v H. L. pak zvláště založení Luž. semináře v Praze (1706) pro katolíky a založení Luž. kazatelského spolku v Lipsku (1716) pro hluž. evangelíky. Dluž. teologové studovali ve Viteberce.

Studia luž. a cizích osvícenců o L. dala dobrý základ k poznání L. a měla brzy ohlas mezi luž. vzdělanci a luž. lidem. Již 1767 zazpíval nesvačidlský pastor J. Mjeń nadšený chvalozpěv na luž. řeč v Rytířském zpěvu, ozvali se drobní skladatelé knížek nábož., školských a vzdělávacích, a dva evang. teologové J. A. Janka a K. B. Šěrach se pokusili 1790 v Budyšíně o vydání prvního luž. tištěného časopisu. Časopis byl však úředně zakázán, ač chtěl pomáhati vzdělávati lid, jenž v té době strádal robotami a těles. i duch. nouzí, a proto se připojil k ochranovskému hnutí českobratrskému a vytvářel po celé L. luž. bratrské jednoty, nejdříve v Malém Wjelkowě na s. od Budyšína. Vznikla tak lidová lit. písničkářská, v níž nejvíce se proslavil písmák Petr Mlónk. Z lidu také vyšel buditel Jan Dejka, budyšínský tesař, jenž obnovil pokus o vyd. luž. časopisu v r. 1809, t. j. za dob napoleonských, a podařilo se mu čas. udržet až do r. 1812, kdy byl jeho Serbski Powědar a Kurěr rovněž úředně zakázán. Ale v té době již přišlo na pomoc hnutí romantické a buditelské z řad vzdělanců. Byli to kněží a spisovatelé evang. farář H. Lubjenski a katol. duch. Tecelin Mět, jimž organisačně pomáhal advokát dr. B. A. Klin. Za všeobecného obrozenského ruchu povstal první skutečný básník luž., evang. far. Handrij Zejleŕ, jenž se stal vedou-

cím básníkem obrozeného národa v H. L. a budíčkem venkovského lidu, zejména když učitel K. A. Kocor básně zhudebnil a učinil je skutečně majetkem celého národa. Luž. studentstvo si všechny básně a skladby Zejleřovy vydalo později za red. Mukovy ve 4 sv. Je to lidová, zároveň národně dokumentární poesie. Od dob Zejleřových 1840 zní posud po celé L. jeho marselaisa „Hišće Serbstwo njezhubjene", zní soudobý vlastenecký zpěv M. Domašky „Naše Serbstwo z procha stawa" a zní také dnešní nár. hymna luž.: Rjana Łužica (Krásná Lužice), napsané Zejleřem a zhudebněná Kocorem. Od roku 1842 začaly vycházeti dnešní Serbske Nowiny a lužičtí spisovatelé měli již dobrý útulek pro své práce. Byli to stoupenci Zejleřovi, zejména písničkář a lidový povídkář J. Radyserb-Wjela, beletrista a náboženský spisovatel H. Dučman Wólšinski, lyrikové Herta Wićazec, K. A. Fiedler, vydavatel luž. zpěvníku a epik Jan Česla. Všichni psali v lid. duchu. Odborné základy budovali J. P. Jórdan, pilný spisovatel, reformátor, lektor slov. jazyků na lipské univ., tajemník Slov. sjezdu v Praze, jejž neklidný duch zanesl do Vídně, kde se navždy odmlčel. Zato vytrval vratislavský žák Čelakovského Jan A. Smoleř, vážný a klidný duch, znamenitý organisátor, jemuž L. vděčí za mnoho odborných knih, zejména za Pjesničky, dále za Serb. Nowiny, založení Matice luž. v Budyšíně 1847 a Matiční Čas., jakož i za přípravy k vybudování Mat. domu v Budyšíně. Po boku Smoleřově a deset let po něm ještě nejvíce pracoval M. Hórnik na straně katol. a zároveň celonár. Založil týdeník Katol. Posoł, první beletr. list v Měsačném Přidavku Serb. Now., jejž změnil v samostatný měsíčník Łužičan (1860), nahrazený Mukou 1882 dnešní Łužicí. Hórnik také pečoval o D. L., v níž od r. 1848 začal vycházeti Bramborski serbski casnik (vychází jako Serbski casnik red. F. Rochy a M. Witkojc podnes) a v níž se také ozývaly skromné hlasy lit. Vedle učit. K. Šwely nejvíce tu lit. působili učitel H. Jordan, pastor J. B. Tešnař a první dluž. veršovec K. Stempel. V H. L. pilně pracovali J. B. Pjech, překladatel Shakespeara a četných slov. spisovatelů, prof. Kř. B. Pful, autor velkého luž.-něm. slovníku, bibliograf a lit. historik K. A. Jenč, filolog J. Buk a J. Ed. Wjelan, botanik M. Rostok, geolog P. Dučman a j. V r. 1875 konána byla v L. po prvé stud. prázdninová porada (sjezd-skhadźowanka), od té doby ročně opětovaná. Je to počátek nového období v L., tzv. hnutí mladolužické, jež v duchu positivismu a se starým heslem Zejleřovým Trać dyrbi Serbstwo, zawostać (Trvati musí L., věčně žít!) energicky pracuje v duchu nár. a slov., odráží něm. útoky na malou L. a dochází k dobrým výsledkům. V čele jich byli dva představitelé H. L.: rozvážný evang., filolog A. Muka, a bouřlivý kat., duch. J. Bart-Čišinski. Ti založili vlast. čas. Lipu serb. (1876—1881), jíž vnesli nového ducha do klid. dom. ovzduší. Jakub Čišinski vynikl jako geniální básník, jenž zdokonalil dom. řeč i formu a ve 14 sbírkách vyzpíval osud své země i vlast. touhy. Působil mocně na současníky, z nichž ho následovali lyrik M. Bjedrich-Wjeleměr, M. Urban, překladatel celého Homéra, vlastenecký pěvec J. Waltař. Slovák J. Dobrucký a j., z prosaiků M. Bjedrich-Radlubin (1869—1931), histor. povídkář J. Winger, J. Libš, jenž byl zároveň filologicky činný a napsal hluž. syntax. Nejvíce podnětů dával a sám nejpilněji v celém rozsahu filol. pracoval A. Muka, jenž napsal luž. statistiku, mluvnici, ohromné množství příspěvků k luž. folkloru a vypracoval životní dílo v úplném dluž. slovníku. Po Hórnikovi 1894 přejal Čas. Mat. luž., přejal také vedení samotné Mat. a stal se duch. vůdcem luž. až do svět. převratu, kdy ještě radami pomáhal a pomáhá dodnes. Mukovi se podařilo získati celý štáb nár. a lit. pracovníků z obojí L.: věd. práce umisťoval v Čas. Mat. a beletr. v Lužici. Úspěšný postup Mukovy generace, která měla na evangel. straně nadšeného pomocníka v pastoru J. H. Imišovi, způsobil, že mohla vstoupiti 1904 do vlastního Serb. domu v Budyšíně; mělo to také radostný ohlas v D. L. K Jordanovi se přidávali noví pracovníci, ozval se skutečný básník M. Kósyk a vypracoval se dluž. filolog, syn K. Šwely, Bohumil Šwela. Tato činnost budila veliký zájem mezi slov. učenci a slávomilci, kteří již od dob obrozenských život v Lužici se zájmem sledovali. Někteří z těchto pracovníků přispěli kladně k poznání L. a jejímu nár. posílení. Tak Polák Bogusławski, jenž napsal dějiny L., upravené pro L. Hórnikem v Historiji serb. naroda, Polák A. Parczewski, jenž se přičinil o zal. Mat. dluž. 1880 a t. r. o zal. Towařstva pomocy za studowacych, dále Čechové Ad. Černý a L. Kuba, z Jihoslovanů Chorvat Jos. Milaković. Na prahu XX. st. objevila se nová gen., realistická, buduj. na díle Čišinského a Mukově a společně s nimi pracující. Z ní kriticky střízlivě psal M. Andricki, publicista, překladatel Jiráskova Gera, M. Nawka, učitel,

bystrý filolog a pisatel mudroslovných veršů a statí, Fr. Kral-Rachlowc, zakladatel dětsk. časop. Raj a organisátor luž. spolků vedle posl. A. Barta, novinář J. Deleńk, kronikář luž. života a překladatel ze slov. jaz. J. Bryl-Serbin, filolog J. Kral, novinář a hud. J. Słodeńk, pisatel obrazů z přírody K. B. Šěca, hist. povídkář J. Lorenc-Zaleški a j. Svět. válka zastavila nadějný rozvoj této nové lit., z níž Jos. Nowak a J. Skala se stali básníky osvobozenského luž. hnutí po převratu. Převrat sám přinesl řadu brožur a letáků, zvýšenou činnost lit. ve všech téměř oborech. V poesii se nově ozvali J. Lajnert, P. Krječmař, veršovec P. Wićaz, v proze dobré práce podali M. Kubašec, J. Lorenc-Zaleški, P. R. Domaška a j., ve svých lid. hrách pokračoval cestovatel, kat. farář J. Nowak-Horjanski, zmnožila se také práce na poli věd., kde vedle Muky, F. Rězaka, M. Nawky, J. Krale, M. Krječmara a j. zejména Ota Wićaz působí četnými liter.-historickými a kult.-historickými pracemi, stejně jako red. Łužice a kalendáře Předženaku. V D. L. vedle B. Šwely a staříčkého Kósyka tklivě zazpívala red. Mina Witkojc nové vlastenecké a intimní zpěvy. Rozvoji luž. lit. vadí nedostatek škol. Děti musejí navštěvovati školy něm., učí se z něm. knih a nemají dosti popudů a příkazů k luž. čtení. Přesto luž. lit. čestně hájí své místo mezi ostatními šťastnějšími slov. lit. Vychází několik sbírek div., beletr. Dom a swět (od 1921), popul. odborné Słowjanske rozhlady (obojí red. Vl. Zmeškala). O šíření luž. lit. pečují nár. spolky a organisace v čele s Mat. luž. v Budyšíně a v Chotěbuzu, lid. Besedy a spolky mládeže, po převratu také sokol. jednoty, jichž je dnes v H. L. sas i prus. 20. H.-luž. spolky jsou soustředěny v budyšínské ústřední Domovině. L. S. mají dvě vlastní tiskárny v Budyšíně, ústřední hospodářskou organisaci Serbski Hospodař (má vlast. příl. stejného jména při Serb. Now.), studentstvo má svůj Zwjazk s přílohou Serb. Now.: Serbski student, Sokolstvo má rovněž svůj Zwjazk s měs. Sokol. Listy. Dět. čas. Raj byl dočas. nahrazen dět. příl. Serb. Now. Pomáhá také Luž. lid. banka s hl. ústřednami v Budyšíně, Vojerecích, Chotěbuzu, a 10 filiálek po luž. venkově. — Lit.: Jos. Páta, Úvod do studia luž. písemnictví (1925) a luž. přeprac. a rozšíř. vyd. Zawod do studija serb. pismowstwa (1929); Aus dem kult. Leben der Laus Serben nach dem Weltkriege (1930). — Hudba a zpěv jsou vlastní L. S. jako druhým slov. národům. Již r. 1841 a 1843 vydal J. A. Smoleř v Pěsničkách H. a D Serbow hotový poklad lid. písní, v jejichž sbírání pokračovali A. Muka, Ad. Černý a L. Kuba, který popsal luž. lid. hud. nástroje, sestavil větší sbírku luž. písní v V. sv. Slovanstva ve svých zpěvech (1885—87). — Hudba a zpěv, spojené s lid. tancem, rejou, pěstovány v L. od dob obroz. 1845 byl v Budyšíně první veliký luž. pěvecký koncert, od té doby každoročně konaný. Z hud. skladatelů lidově komponoval K. A. Kocor, který složil mnoho zpěvů v duchu lid. jak sólově, tak sborově, a zhudebnil větší skladby Zejleřovy jako oratoria, pokusil se též o první luž. operu Jakub a Khata. Přechod k moderním skladbám učinil J. Pilk (pseud. Pawoł Hodžijski), osvědčený skladatel děl orchestrálních, autor opery Smjertnica. Z lid. tónu vyšel, ale moderně se vypracoval Bjarnat Krawc, úspěšný harmonisátor nár. písní, autor četných duet, sborů i skladeb symfonických, hudebník rodem i povoláním, zakladatel prv. luž. huded. časopisu Škowrončk ze serb. honow (1926—28), autor četných zpěvníků, jimiž podstatně obohaceny dosavadní h.-luž. zpěvníky Fiedleřův, Pilkův a d.-luž. zpěvník Jordanův. Četné pěv. spolky po celé L. šíří luž. hudbu a zpěv. Vyd. Luž. nár. tanců, jež pořídil B. Krawc se svou žačkou M. Lešawic (1930), osvěženy také staré lužické národní tance.

Umění lužické má staré doklady v lidových kresbách, drobných výšivkách, řezbách, hrnčířských výzdobách a ovšem také v lid. lit. Z umění školeného se připomíná z malířů H. Th. Wjela na rozhraní XVIII. a XIX. st. Cizí malíři rádi kreslili luž. kraj a lid (kroje), jak Němci, tak Slované (Čech L. Kuba, Slovinec A. Trstenjak), z Lužičanů teprve po převratu se dostavili domácí malíři. Z nich nejnadanější je H.-luž. Martin Nowak, žák Švabinského a Skoczylasa, jenž s oblibou používá lid. námětů, dále H. Krawcová a D.-Luž. Fr. Latke. O zachycení luž. lid. svérázu usiluje se také fonografickými zápisky a film. Lit.: J. Páta, Luž. malíř Martin Nowak (1930); Luž. zápisy fonografické (1931), Wo łuž. narodopise (1931); prvního soustavnějšího průvodce po Lužici napsal Vlad. Zmeškal: Slovanskou Lužicí (1930). — O styky čsl.-luž. pečuje pražský Čsl.-luž. spolek „Ad. Černý“ od 1907, s odboč. v Brně, Hradci Král. a Mladé Boleslavi, s vlastním časop. Luž. Věstník, jenž od r. 1920 za red. Jos. Páty a Vlad. Zmeškala pravidelně přináší zprávy a stati o L. a luž. věcech. Neúspěch luž. hnutí za sa-

mostatnost vyvolal živou účast v Slov. i v přátel. cizině. Spolky přátel Luž. byly založeny v Jugoslavii a Polsku, mimo to ve Francii v Paříži za vydatné organis. a lit. činnosti Mme de Vaux Phalipau Podrobnou bibliografii luž. sestavil J Wjacsławk v knize Wendische (sorbische) Bibliographie (1929). Bohatý studijní materiál poskytují katalogy: Mat. knihovny v Budyšíně od J. Wjacsławka (1924), luž. odděl. v knihovně Nár. musea v Praze od Jos. Volfa (1923) a Hórnikovy knih. v Praze od Vlad. Zmeškala (1931). Katalog Luž. knihkupectví v Budyšíně pořídil G. Janak (1928). Drobné monografie a sborníčky k poznání Luž. přináší pražská Česko-luž. knihovnička, od 1922 ved. Jos. Pátou, do 1931 šestnáct svazků.

Lužice (Luschitz), o. v Č., okr. Duchcov, 665 ob. (128 č.). Poutnický kostel.

Lužice, o. na Mor., okr. Hodonín, 2245 č. ob. Uhelné doly, sklárna.

Lužická kultura, jinak zvaná kulturou žárových polí popelnicových, vyplňuje mladší bronzovou a starší železnou dobu ve střední Evropě. Časově lze ji zařaditi mezi XIII.—V. stol. před. Kr. V Čechách a na Moravě nazýván je l. k. jen oddíl, zaujímající dobu bronzovou. Pozdější vývoj je označován názvy, hledícími i k značným odchylkám místním (kultura knovízská, slezská, bylanská, plátenická a j.). Pohřbíváno bylo v zásadě žehem, s mrtvým spalovány i bronzové milodary a zbytky pohřbu ukládány do popelnice. Hroby jsou seřaděny do velkých pohřebišť. Dějinného významu nabyla l. k., když byla prohlášena za nejstarší kulturu slovanskou.

Lužická Věnceslava, vl. Anna Srbová (1835—1920), č. spisovatelka, redaktorka a učitelka v Praze. Psala většinou lidové romány z čes. prostředí a spisy pro mládež. Spisy: Doktor Matějíček (1891), Fialky (1879), Chlumy (1886—90), Johana z Rožmitála (1872), Květiny a ženy (1887—95), Na zříceninách (1878), Nezhrdej (1887), Osiřelá (1894), Polednice (1891), Potrhlá Barbora (1891), Povídky z malého města (1879—84), Pracuj (1883), Přepych maše zkáza (1888), Salomena (1887), Tužme se (1881), v Bílém dvorci (1896), Vřesová víla (1893), Zimní pohádky (1886—92), Zlaté srdce (1893). Redigovala Ladu a Ženské Listy. Sebrané spisy redig. J. Hejda.

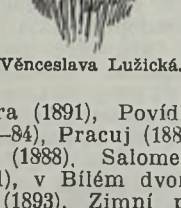
Věnceslava Lužická.

Lužická přehrada (Lausitzer Grenzwall), pásmo nízkých chlumů, diluviální pahorkatina v j.-v. Braniborsku a s.-z. Dolním Slezsku, mezi Dolní a Horní Lužicí. Půda lesnatá, chová ložiska hnědouhelná, spoře osídlená, protéká jí Spreva a Nisa Zhořelecká. Na východě hraničí s Bobrou. Z hor vynikají Rückenberg u Žarova, 229 m, a Kosyňská hora (Koschenberg), 176 m.

Lužické hory, náleží k Sudetům. Největší část této pahorkatiny vyplňuje saskou Lužici, v Čechách šluknovský výběžek, načež uvnitř naší země směrem j.-v. nabývá horského rázu v Ještědském pohoří. Pahorkatina je složena hl. z různých odrůd žuly, jež buduje nevysoká, široká pásma. Z jejich puklin vyvřely četné kupy znělcové a čedičové. Hrubozrnná žula rumburská pochází z doby varisského vrásnění, ostatní žuly jsou původu mladšího. Vyvřelé kupy jsou vlastně pokračováním Českého středohoří, tedy původu třetihorního. Mezi saskou Rysou a Zhořelcem vystupuje široký peň lužické žuly. Ještědské pohoří je budováno předkambrickými horninami. Mnohé z nich horotvorným tlakem a hlubinným žárem byly přetvořeny a zohýbány. Nalézáme tam tvrdé křemence, prostupující fylity, vápence, břidlice a diabasy. Lužické hory v Čechách se počínají hned na pravém břehu Labe za Děčínskými stěnami. S Vysokého Zimníku (551 m) je překrásný pohled. V křovinách na vých. svazu kvete v květnu vzácná violka, Lunaria rediviva. Dále na východ, na hranicích žitavského výběžku strmí další výhlídkový vrch Luže (791 m). Téměř Ojvina, odkud se počíná Ještědské pohoří, zdobí zříceniny starobylého hradu a kláštera. Odtud na jih zříme celou řadu znělcových kup. V průrvě pod Maizlovým kopcem probíhá dráha z Teplic do Liberce. Nejvyšší vrchol hor, Ještěd (1010 m), strmí nad Libercem.

Łužiski Serb, čas. pražských Lužičanů, sdružených ve stud. Serbowce, založený a red. M. Žurem v l. 1885—86. V soutěži s Lužicí neobstál a zanikl po dvou ročnících.

Lůžko, ♀, květ.

Lužkovice, o. na Mor., okr. Holešov, 472 č. ob.

Lužná (Lusen), o. v Č., okr. Tachov, 1566 n. ob.

Lužná, o. v Č., okr. Rakovník, 1801 č. ob. Lázně Merkovka. Tov. výbušných

látek; hnědouhelné doly (Belšánka, Karolina).

Lužná, o. na Mor., okr. Vsetín, 852 č. ob.

Lužnice, o. v Č., okr. Třeboň, 544 č. ob.

Lužnice (Luschnitz), o. v Č., okr. Kaplice, 830 ob. (10 č.). Zámek Žofín.

Lužnice, pravý přítok Vltavy, vytéká z Novohradských hor a vlévá se u Týna n. Vlt.

Lužný (něm. Lusen), hora na Šumavě, 1370 m.

Lužný potok, ♌ Vydra.

Lví Srdce Richard, ♌ Richard (Angl.).

Lvov Alexej Fedorovič (1799—1871), ruský houslista a hud. skladatel, pobočník cara Mikuláše I., dirigent dvorní kapely v Petrohradě.

Lvov Georgij Jevgeněvič, kníže (1861—1925), ruský státník, potomek rodu Rurikovců; pracoval ve venkovské samosprávě (Zemstvo). 1906 byl členem první dumy za kadety. Ve svět. válce vedl všeruský svaz zemstev a měst. 15. III. 1917 v čele prozatímní vlády, kterýžto úřad po bolševickém povstání přenechal Kerenskému. R. 1918 uvězněn komunisty, uprchl však.

ze Lvovic Jiří, pseud. J. Karáska.

Lvovický ze Lvovic Cyprian (1514—1574), slavný matematik a hvězdář český, žák Kopernikův. Sp.: Tabula positionum pro variis poli elevationibus (1551), Tabulae ecclipsium (1556) a hl. Opus insigne de magnis super. planetarum conjunctionibus (1564).

Lwów (lvuv), pol. vojvodství, 27.024 km² s 2,718.014 ob., katolíci a řecko-katolíci. Hl. m. Lwów, 219.388 ob., římskokatolíci, řeckokatolíci a značné procento Židů; velké předměstí, vnitřní město s radnicí (1828—35) a čtyřhranné náměstí. Římskokatolická katedrála (XVIII. st.), arménská katedrála (XV. st.), zemské budovy, universita. Velký obchodní život s četnými peněžními ústavy. Vzdělání slouží universita, knihovna, technická vysoká škola, zvěrolékařská akademie. Tři divadla a různé polské, ukraj. a ruské vědecké a umělecké ústavy. Sídlo řím.-kat. a řec.-kat. biskupa. — Za svět. války byla ve L. ubytována 3. divise rak.-uh. armády. 26.—28. VIII. 1914 první bitva u L. V druhé bitvě u L. 7.—10. IX. 1914 s počátku Rakušané vítězili, byli však ruským vojskem zatlačeni až k Sanu. V třetí bitvě u L. 17.—22. VI. 1915 byl L. osvobozen. Mírem saint-germainským připadl L. Polákům.

LXX (lat., 70), septuaginta (♌).

Lyautey (Liautey; liótä) Louis Hubert Gonzalve (* 17. XI 1854), franc. maršál a diplomat, člen Akademie. R. 1907 jako divisní generál provedl přičlenění východ. Marokka k Francii. Od 1910 v Rennes, byl při vypuknutí povstání v Marokku; v dubnu 1912 jmenován vojenským generálním vladařem. Rychle zřídil franc. protektorát, podrobil kmeny a dobyl Tazy. V prosinci 1916 stal se ministrem války a nástupcem Galliéniho, v březnu 1917 svržen, mohl však své životní dílo dokončit, stav se generálním residentem v Marokku.

Lybeck Karl Mikael (1864—1925), finský básník, píšící švédsky, jemný lyrik, novelista a úspěšný dramatik.

Lycenidae (modráčci), čeleď menších denních motýlů, těla štíhlého a útlých křídel, u samečků barvy krásně modré a azurové. Samičky jsou popelavě šedé. Housenky mají tělo sploštělé a široké se zkrácenými nožkami. Housenky některých druhů vypouštějí medovou rosu, kterou mravenci rádi lížou. — M. rudoskvrnný (Lycaena Alexis), na jehlici a kručince, m. obecný (L. argus) na komonici lékařské, m. jetelový (L. Adonis) na jeteli, m. ligrusový (L. Damon) na vičenci, m. nejmenší (L. Alsus) na čičorečce, m. hnědoskvrnný (L. Meleager), létává na lesních lukách, m. bělopásmý (L. Eumedon), m. krušinový (L. Argiolus), m. lesní (L. Acis) na ouročníku, m. kozincový (L. Cyllarus) na komonici, m. očkovaný (L. Euphemus) vyžírá květ totenu lékařského a totéž činí m. bahenní (L. Erebus). Housenka m. černoskvrnného (L. Arion) žije na mateřídoušce.

Lycaste, rod trop. orchidejí (asi 30 druhů) od Perú až do Mexika.

Lyceum (řec. lykeion), Apollónovi Lykiovi zasvěcená svatyně v Athénách, a u této zřízené gymnasium, v němž vyučovali Aristotelés a j.; též římské ústavy podle tohoto vzoru, jako v Hadrianově ville u Tiburu. Od doby humanismu jméno vyšších, ke studiu na universitě připravujících vyšších škol. V Rak. l., dívčí škola, která r. 1921 u nás zrušena. Ve Francii l. je jméno státních gymnasií (na rozdíl od městských collèges) s osmi nebo (při rozdělení nejvyšší třídy na dva stupně) devíti třídami; jsou spojeny většinou s internátem. Studium končí zde dosažením baccalauréat ès lettres, baccalauréat ès sciences nebo, kde je třída mathematiques spéciales, baccalauréat ès lettres et sciences, což odpovídá asi našim maturitním vysvědčením.

Lycium L. (kustovnice), rostlinný rod z čeledi lilkovitých (Solanaceae), často trnité keře s jednoduchými listy, s květy

v úžlabí listů a šťavnatými bobulemi; asi 100 druhů většinou v Již. Amer. a j. Africe. L. halimifolium Mill. (k. čínská) je trnitý čínský keř se svislými větvemi, šedozelenými listy, světle liliově zbarvenými květy a podlouhlými, oranžově červenými bobulemi; tyto a listy jsou jedovaté.

Lyck, pohran. kraj východopruský, 15.300 ob. Dřevařský průmysl.

Lycogala, ♃ slizovky.

Lycoperdon L. (pýchavka), rod hub z řádu břichatek (Gastromycetes), s kulovitými plodnicemi, s počátku s bílou dužninou, která se v době uzrání změní v temnou, prašnou masu výtrusů; zevní okrovka má šupiny n. bradavky (na rozdíl od druhu Bovista), otvírá se nepravidelně na temeni, načež se výtrusy vyprší. Nejvíce rozšířené druhy jsou L. gemmatum Batsch (p. bradavkatá) a L. caelatum Bull. (p. dlabaná), které jsou v mládí jedlé stejně jako L. bovista L. (p. jedlá).

Lycopodiaceae (plavuně), čeleď rostlin z řádu stejnovýtrusných plavuňovitých, vytrvalé, stále zelené a mechu podobné byliny s plazivým, vespod kořínky opatřeným stonkem, vzpřímenými větvičkami a malými, ostrými listy. Výtrusnice jsou jednotlivě na spodině listů. Čeleď čítá na 200 druhů ve dvou rodech, z nichž je Lycopodium nejdůležitější; rod Phylloglossum má jediný druh v Australii.

Lycopodiineae (plavuňovité), oddělení kapradinovitých s jednoduchými listy, tvořícími často na konci větviček zvl. plodenství s jednotlivými výtrusnicemi. Dělí se na Isosporeae a Heterosporeae. K oněm patří Lycopodiaceae (plavuňovité) a Psilotaceae, k těmto Isoëtaceae, Selaginellaceae a dvě skupiny vyhynulé: Lepidodendraceae a Sigillariaceae. První vyskytují se v devonu a útvaru kamenouhelném.

Lycopodium L. (plavuň, jelení skok), rod rostlin z čel. plavuňovitých (Lycopodiaceae), asi 180 druhů, ponejvíce vzhledu větších mechů, většina v tropech. L. clavatum L. (vidlák, jelení růžek nebo skok), s plazivým stonkem, který má vespod kořínky, s přímými větvemi, posázenými malými, čárkovitými listy a plodními stopkami, které nesou 3—6 cm dlouhé plodní klasy; roste na ladách a v jehličnatých lesích v Evr., Asii a Amer. Výtrusů, které tvoří velmi lehký bledě žlutý prášek (semen Lycopodii), používá se k posypání pilulek, jako zasýpavacích prášků.

Lycopus L., ♃ karbinec.

Lycosidae, na druhy bohatá čeleď pavouků, většinou domovem v teplých, jižních suchopárech. Jsou zemitě zbarvení, chlupatí a dosahují v rozpětí až 5 cm délky. Lycosa tarantula ve Španělích a v Italii, lidem obávaná tarantula, jejíž kousnutí na kůži lidské působí otok, jako píchnutí komára, ale hmyz, i velké kobylky, usmrcuje téměř rázem. Žije v podzemních chodbách a kořist uchvacuje skokem. — Lycosa Narbonensis v jižní Francii, Lycosa sordinata Thor v Sudetech.

Lycoteuthis G. Pfr. (Thaumatolampas Chun), rod sepií z mořských hlubin s 22 svítivými ústroji, vyzařujícími různobarevné světlo.

Lyda, ♃ ploskohřbetka.

Lyddit, třaskavina s 87% kys. pikrové, 10% dinitrobenzolu a 3% vaseliny; používali jí Angličané v burské válce, Japonci ve válce rusko-japonské pod jménem šimosa, ve Francii sluje melinit, v USA. dunnit. Ve svět. válce jedovatý dinitrobenzol byl nahrazován zvýšeným obsahem vaseliny (asi 10%). Místo kys. pikrové používá se nověji nitrouhlovodíků.

Lydekker Richard (1849—1915), angl. zoolog a paleontolog; zúčastnil se geologického probadání Indie.

Lydgate (lidgēt) John (1370—1450), angl. básník, dvorní básník Jindřicha V. a Jindřicha VI.

Lydie, křesť. svatá, obchodnice purpurem v Thyatiře v Malé Asii.

Lydie (Lydia), ant. krajina, střed záp. Malé Asie mezi Karií a Mysenií, na vých. úrodná a bohatá na zlato. Na pobřeží sídlili již v předhist. době Řekové aeolští a iónští, jejichž nejdůležitějšími osadami byly Fokaea, Smyrna, Kolofon a Efesos; vnitrozemí obývali Lydové.

Lydit (pův. z Lydie v Malé Asii), nerost, černá odrůda buližníku, z něhož se brousí tabulky a zkušebné kameny pro zlatníky.

Lydos Jan Laurentius (490—565), řec. spisovatel.

Lyell (laiël) Sir (od 1848) Charles (1797—1875), angl. geolog; jeho zásluhy jsou: boj proti teorii katastrof a nauka, že všechny změny na povrchu zemském, které možno dokázati, jsou vyvolány ještě nyní činnými silami.

Lyencefalní (řec.), ssavci s hladkým, volně uloženým lalokem zrakovým.

Lygdamis, tyran v Naxos, ♃.

Lygdamus, pseud. řím. básníka, (* 43 př. Kr.), ve sbírce Tibulla.

Lygodium Sw. (pnulka Presl), rod tropických kapradin z čel. Schizaeaceae,

liany s plazivým pněm; 22 druhů většinou v tropech. L. scandens Sw. má opletavé řapíky listů; L. japonicum a j. druhy pěstují se ve sklenících.

Lygové, germánský kmen, ♀ Lugové.

Lychnis L. (knotovka), rod rostlin z čeledi hvozdíkovitých, ponejvíce víceleté byliny se vstřícnými listy, s květy v chomáčcích n. zdánlivých okolících a mnohosemennou tobolkou; asi 10 druhů ve Starém světě, především v Sibiři. L. flos cuculi L. (kohoutek luční), s roztřepenými, červenými korunními plátky, roste na vlhkých loukách v Evr. a Sibiři. L. chalcedonica (k. plamenčice, plamenčík) má 50—80 cm vys. stonky, kopinaté listy a ohnivě červené květy; roste v Sib., u nás v zahrádkách. Kořen obsahuje saponin a v Sibiři užívá se ho k mytí. L. coronaria L. a jí podobná L. flos jovis Desr., obě s nachově červenými květy, z j. a jihových. Evropy, pěstují se pro ozdobu. ♀ Melandryum a Viscaria.

Lykaón, syn Pelasgův, král v Arkadii. Podle řec. mytol. od Dia proměněn ve vlka.

Lykeios, příjmení Apollóna jako boha světla.

Lykie, ve starověku jméno jihozápad. poloostr. Malé Asie, vesměs hornatého, až do 3200 m, bohatého na víno, obilí a lesy vzácných dřev (cedry, platany a jedle). Hlavní řekou byl Xanthas na záp. Lykové, předarijští maloasiaté, byli mírumilovní, měli značnou kulturu a vyznali se zejména ve stavitelství, o čemž svědčí mnoho náhrobků.

Lykista Hanuš, pseud. J. B. Jos. Vlčka.

Lýko, ♀ svazek cevní.

Lykomédés, podle bájí král Dolopů na Skyru, ochránce Achilla.

Lykós, podle pověsti syn krále Pandiona Athénského, odešel, zahnán jsa bratrem Aegeem, do Lykie, nazvané podle něho.

Lýkovec vonný, ♀ jedovaté rostliny.

Lýkovcovité, ♀ Thymelaeaceae.

Lýkožrout, ♀ drvař.

Lykurg(os), mytický zákonodárce Sparty, jemuž tato od V. st. př. Kr. vděčila za svoji velikost, ve skutečnosti pravděpodobně bůh světla.

Lykyška, pseud. J. Vlčka.

Lyly (Lily, Lilly) John (1554—1606), angl. spisovatel románů a dramat, znám vychovatelským románem Euphues, the Anatomy of Wit (1579) s pokračováním Euphues and his England (1580), v němž líčí zklamání láskou.

Lymantria monacha L., bekyně sosnová, mniška, motýl z rodu Lymantriidae, rozšíř. po celé Evropě. Samička klade vajíčka (celkem asi 150) do kůry, mechu, bez obalu. Housenky načervenalé, chlupaté, ožírají jehličí. B. je nejškodlivější hmyz, ničící celé komplexy lesů; u nás se vyskytla r. 1917 a způsobila obrovské škody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jako ochrana proti b. natírání kmenů lepem, rozprašování omamných prostředků s letadel; i příroda sama si pomáhá ptactvem, různými cizopasníky, řádícími mezi housenkami. Ke druhu Lymantriidae patří Ocneria dispar, bekyně velkohlavá, dále Stilnoptia salicis L., hřbetozubec vrbový, Dasychira pudibunda L., štětconoš ořechový a j.

Lymfa, tekutina mízních cev, sbíraná se střev vstřebáváním potravy; přivádí se do žilní krve. Lymfatické cévy ve všech orgánech převádějí výživné látky z cev krevních do tkáně a produkty rozkladu odvádějí. ♀ míza.

Lymfangitis, zánět žlaz (uzlin) mízních. Objeví se po infikovaném poranění a je výrazem boje krvinek proti bakteriím.

Lymfatické uzliny (žlazy). V průtoku mízních cev jsou zařaděny čisticí stanice, shluky hustší pleteně s hojnými bílými krvinkami. Četné jsou v břiše podél páteře, podél cev v podpaží a tříslech.

Lymfatická diathesa, choroba celková měny, výživy zvl. u dětí, kde jsou žlázy mízní zduřeny. Katary oční, střev.

Lymfocyty, ♀ míza.

Lymfom, nádor či novotvar ze tkáně podobné mízním žlazám s hojnými bílými krvinkami. Jsou i mnohočetné lymfomy.

Lyndhurst John Singleton Copley, bar. (od 1827), (1772—1863), brit. státník, od 1775 v Anglii, 1804 obhájce v Londýně, od 1818 v dolní sněmovně, 1834—35, 1841—1846 lord kancléř. L. byl odpůrcem parlamentních reforem a jedním z nejvlivnějších konservativních členů sněmovny lordů.

Lynchburg, m. v sev.-am. státě Virginia, (1920) 30.070 ob.

Lynchování (angl. lynching), protizákonné, obyč. přímo na čin navazující, většinou mučivé potrestání zločince lidem; provádí se ještě stále v USA, hl. proti černochům. Jméno má býti od jakéhosi Johna Lynche, který před 1700 obdržel jako soudce neobmezenou pravomoc proti uprchlým zločincům a otrokům.

Lynkeus, pseud. P. Poppra.

Lynn, pobřežní město v sev.-am. státě Massachusetts, (1925) 103.081 ob., sev.-vých. od Bostonu.

Lynx, ♀ rys.

Lyon, hl. m. depart. Rhône, 44,4 km², (1926) 570.840 ob. L. sestává ze starého města na pr. břehu Saône a na pahorku Fourvière, z vnitřního města na poloostrovech mezi Rhônem a Saônou (středisko obchodu a průmyslu) na pahorku La Croix-Rousse, z nového města na lev. břehu Rhônu se čtvrtí universitní, dělnickou a tovární La Guillotière. L. je středisk. v XV. stol. z Italie sem přines. hedvábnického průmyslu. Od r. 1914 zaveden zde ze sev. Franc. též průmysl bavlnářský a soukenický vedle průmyslu strojařského. L. má státní universitu s knihovnou a hvězdárnou, vyšší školu technickou, zvěrolékařskou i obchodní, konservatoř, museum tkalcovské a j.

Lyonnais, býv. franc. provincie, r. 1312 za Filipa Krásného přičleněna Francii.

Lyonia Nutt., rod keřů z čel. vřesovitých (Ericaceae); asi 16 druhů v Sev. Am. a vých. Asii. L. calyculata Rchb. (Andromeda calyculata L.), stále zelený keř s šupinatými listy a bílými n. světlečervenavými květy, roste v sev. Evropě.

Lypa Ivan Lvovič, MUDr. (1865—1923), ukrajinský spisovatel a nár. pracovník.

Lypynśkyj Vjačeslav (* 1882), ukraj. dějepisec. Hl. práce: Ukrajina na perelomi 1657—1659 r.

Lyra, starořec. strun. hudební nástroj; zhotovována pův. z krunýře želvy jakožto resonanční skříňky. Struny (obyč. sedm) se rozechvívaly úderem prstů n. plektra.

Lyra, souhvězdí na sev. obloze, patří k ní hvězda Vega (α) a hvězda Beta (β) jako typ zvláštní třídy proměnných.

Lyrika, v poetice druh poesie, který vyličuje nálady citové a reflexivní. Podle nálady možno rozděliti l. na naivní, která obyč. formou písně opěvá lásku, přírodu, radost, smutek a j., didaktickou (obyč. s morální tendencí) a ekstatickou, opěvající formou hymny nejvyšší pojmy lidstva. Lyrické básnictví obsahuje citovou reakci na všechny děje života bez rozdílu. Počátky l. nalézáme u Číňanů (písně lovecké, milostné, obětní) a v Egyptě (hymny připomínající biblické žalmy), u Židů (některé partie bible), Indů (hymny Rig-Vedy) a na Iráně (didaktika, alegorie). U Řeků byla vždy s oblibou pěstována a rozšířen její obor na všechny nálady. Vzniká píseň válečná, pijácká, satyra. Hl. pěstitelé: Kallinos, Tyrtaeus, Theognis, Mimnermos, Simonides, Arión, Anakreón, Alkéos, Sapfó a j. U Římanů vyvinula se l. z náboženských zpěvů hl. nápodobou řeckých vzorů. Hl. pěstitelé: Lucilius, Lucretius, Catullus, Horatius, Persius, Juvenal, Martialis, Propertius, Tibullus a j. Ve středověku byla pěstována islamskými národy (Hamása, Amrilkais, Motanebbi, Saadi, Dželál eddin Rumi, Džami, Háfiz). Z prvokřesť. dob Keltů, Germánů a Slovanů se nic nedochovalo, takže lyrika počíná minnesängry a trubadury. Duchovní l. byla pěstována po celý středověk a výsledek je nepřehledná řada církv. hymnů. Nové motivy l. přinesl humanismus (Petrarca), kterým vzniká literatura moderní téměř u všech národů. Do lyrického básnictví se počítá i poesie národní a lidová píseň, která u některých národů (Finnů, Rusů, balkánských Slovanů, Skotů) representuje trvalý přínos poesie světové. Do XIX. st. vyvíjela se l. zároveň s poesií epickou, v moderní době převládá l. v básnictví téměř výlučně. ⚲ literatury jednotlivých národů.

Lyrovik, ⚲ Didovod.

Lys, kanalisovaný přítok Šeldy, vzniká při Lisbourgu, u Gentu ústí do Šeldy (27 km dl.).

Lysa Góra, hora (611 m) pol. Středohoří, vých. od Kielce.

Lysá n. Labem, m. v Č., okr. Ml. Boleslav, 5255 ob. (5066 č.). Zámek z XVIII. st. s parkem.

Lysá pod Makytou, o. na Slov. okr. Púchov, 2134 čs. ob.

Lysá, o. v Č., okr. Sedlčany, 351 č. ob.

Lysandros, spartský námořní vojevůdce (od r. 407 př. Kr.), obratný politik; porazil Athéňany r. 406 u Notia, r. 405 u Aigospotamů zničil poslední jejich lostvo, roku 404 vyhladověním Athén skončil peloponnéskou válku. Zaváděl všude oligarchii a toužil po samovládě. Roku 395 padl při útoku na Haliartos v Boiotii.

Lysec (Liessnitz), o. v Č., okr. Teplice-Šanov, 702 ob. (200 č.).

Lysek, hora v Českomoravské vysočině u Počátek, 761 m vys.

Lysenko Mykola (1842—1912), ukraj. hud. skladatel a hudebník. Složil nejlepší sbírku ukraj. národ. písní, jakož i vlastní komposici na básně z Kobzarja Ševčenka, ukraj. opery Rizdvjana Nič, Taras Bulba a j.

Lysias, jeden z desíti attických řečníků, kol 450—380 př. Kr., žák rétora Teisia v Thurioi. Stav se známým svou obžalobou Eratothena, vraha svého bratra, skládal t. pro jiné (většinou soudní) řeči.

Lysica, o. na Slov., okr. Žilina, 1114 čs. ob.

Lysice, ms. na Mor., okr. Boskovice, 1715 č. ob. Výroba porculánového zboží.

Lysický, pseud. V. Paulinyho.

Lysidin (ethylenethenyldiamin), $C_4H_8N_2$, tvoří bílé, velmi hygroskopické jehlice, s kyselinou močovou poskytuje velmi snadno rozpustnou sůl, pročež se doporučuje při dně a kys. močovou způsobené diathese; k témuž účelu lze použíti jeho soli s kyselinou vinnou.

Lysimachia L. (bazanovec, vrbina), rod rostlin z čel. prvosenkovitých (Primulaceae), s listy často vstřícnými n. přeslenými, květy úžlabními n. v latách; asi 110 druhů, většinou v mírných a subtropických krajinách sev. polokoule. L. vulgaris L. (v. obecná), od Evr. do Japonska, polokeř se žlutou latou květů, pěstuje se v zahradách. L. nummularia L. (v. penízková), plazivá, s jednotlivými žlutými květy.

Lysimachos (* asi 355 př. Kr., † 281), makedonský vojevůdce; provázel Alexandra Velkého do Asie a obdržel po jeho smrti (323) Thracii. L. dobyl veškerá území až k Tauru a později (r. 286) i Makedonii. Zabit v bitvě proti Selcukovi 281.

Lysimetr (řec.), měřič prosakování pro kvantitativní i kvalitativní kontrolu půdou prosakující vody.

Lysin, kyselina diaminokapronová, (α-, ε-), složení $CH_2(NH_2)(CH_2)_3CH(NH_2)COOH$. Vzniká štěpením různých bílkovin (jako na př. kaseinu) a albuminoidů. Nalezen byl v klíčcích lupiny žluté (vlčího bobu žlutého, Lupinus luteus). Je to špatně krystalující látka, rozpustná ve vodě, nerozpustná v alkoholu a éteru. Vodný roztok je pravotočivý. Zahříváním s barytovou vodou nebo s kyselinou solnou as na 150° C se přeměňuje v inaktivní kyselinu diaminokapronovou. Některé soli dobře krystalují. Účinkem bakterií za nepřítomnosti vzduchu tvoří se z něho jedovatý pentamethylendiamin (kadaverin). Stejně nazývá se také žlutá, čirá kapalina, obsahující 0.3% formaldehydu a 10% chloridu zinečnatého a sloužící v lékařství k desinfekci.

Lysis (řec.), ponenáhlé uvolnění nakažlivé nemoci (na př. u střev. tyfu).

Lysippos, řec. sochař druhé polovice IV. st. Jeho snaha přiblížiti se svými výtvory přírodě, přivedla jej k novému schematu rozměrů. Utvářil údy jemnější a štíhlejší, hlavu menší, vrchní část těla kratší a dával postoji víc nenucenosti než jeho předchůdci. Jeho sochy nejsou již tvořeny pro jednostranný pohled, nýbrž jako všestranný prostorový výtvor, takže se zdají životnější, volnější, pohyblivější a vyššího vzrůstu. Tvořil lidi ne takové, jací jsou, ale takové, jak se zdají býti.

Lysistrate, zachovaná komedie Aristofanova, provozovaná o Lenaiích r. 411 př. Kr. Vyniká bujnou nevázaností.

Lysistratos, řecký sochař ze Sikyónu, bratr Lysippův, současník Alexandra Velkého.

Lysivost (alopecia), chorobné vypadávání vlasů, hlavně na čele a temeni. Příčiny: dědičnost, stáří, atrofie kořínků vlasových, mazotok. Roztroušené lysiny jsou z infekce plísní.

Lyska Vojtěch, pseud. Sv. Čecha.

Lyska obecná (Fulica atra), vodní pták z čeledi chřástalů, velikosti menší kachny. Kořen zobáku rozšířen v plochou vejčitou deštičku, lysku, barvy bílé. Peří barvy černé, jen přes křídla úzký bílý pásek. Po celé Evropě všude hojna u vod zarostlých rákosím a třtinou. Vodu neopouští, plave a potápí se výtečně a živí se hmyzem, potěrem, i rostlinnými látkami. Chytrý obezřelý pták, který však na chráněném stanovisku vůči člověku stává se důvěřivým. Hnízdí v rákosí často i na plovoucím hnízdě. Na podzim před zimním tahem shlukuje se na větších vodách ve větší hejna. Odlétá v říjnu až listopadu, přilétá v březnu. Maso l., celkem nevalné ceny, pokládá se za postní jídlo. L. jižní (Fulica cristata) je domovem v sev. Africe a v jižní Evropě. Podobá se naší l. o., ale má lysku barvy temně červené.

Lyskonoh šedý (Phalaropus fulicarius), vodní pták z čeledi slukovitých, v horní polovině těla barvy černé a tmavé, na krku, prsou, břichu cihlově červené. Pod a za očima bělavý pruh. Obývá v přímoří za polárním kruhem nového a starého světa, zdržuje se více na vodě než na zemi. U nás objevuje se jen náhodou, velmi zřídka při podzimním tahu. Častěji na velkých jezerech v sev. Italii a ve Švýcarsku.

Łyskowski-Koschembahr Ignacy (* r. 1864), p. právník a prof. řím. práva na univ. varšavské. Sp.: Pojęcia prawa (1911), O pojęciu własności i źródlach prawa (1902) a j.

Lyský průsmyk, vys. 469 m n. m., snižuje se v sev. části Bílých Karpat. Mezi ním a jižnějším Paseckým sedlem (569 m) zdvihá se skupina Zubáku, na sever od něho až k sedlu Papajskému (695 m) zalesněná skupina Makytská. Z těchto tří přechodů z Moravy na Slovensko je Lyský průsmyk nejpohodlnější.

Lysoform, formaldehyd obsahující alkoholický roztok draselného mýdla, čerstvě připravený 2—3% roztok je spo-

lehlivým a neškodným desinfekčním prostředkem.

Lysogub Fedor Andrejevič (* 1862), ukraj. státník, 1918 min. předseda.

Lysol, preparát z kresolem bohatého dehtového oleje, mastného oleje a draselného louhu (roztok 50% surového kresolu v draselném mýdlu), neutrální, olejovitá, hnědá kapalina, voní po kresolu, vře při 187—210°, rozpouští se ve vodě, alkoholu a glycerinu v každém poměru jasně, mísí se též s tuky a mastnými oleji. Poslední směs dává s vodou emulsi. Lysol čistí a ničí choroboplodné zárodky.

Lysolaje, o. v Č., okr. Praha-venkov, 990 č. ob.

Lysovice (Lissowitz), o. na Mor., okr. Vyškov, 438 ob. (33 č.).

Lystrosaurus Cope, rod pravěkých plazů z řádu Theromorphae, který žil v útvaru permském.

Lystry, kovové, obyčejně duhově zbarvené (irisující) povlaky na výrobcích skleněných nebo keramických, získávají se nanášením organických sloučenin kovových (resinátů) a mírným vypálením. Trvanlivé kovové lystry získají se na př. tak, že na kovové kysličníky působí se nejprve roztoky kovových solí (octanem, dusičnanem titanu nebo wolframu) v silici a pak se směs nanáší na předmět. Po vypálení vzniká wolframan nebo titaničitan kovové soli, který jest velmi stálý vůči kyselinám i působení různých plynů. Pro červenou lystrovou barvu používá se pravidelně zlata. Směs zlata, síry, pryskyřice a organických sloučenin křemičitých (z chloridu křemičitého, silice a pryskyřice) nanáší se na předmět a pak se vypaluje. Podle poměru zlata a kysličníku křemičitého vzniká různě syté červené zbarvení. Na průhledný irisující povlak použijeme roztoku hlinitého pryskyřičného mýdla v silici terpentýnové.

Lyšajové (Sphingidae), čeleď největších našich motýlů, s tělem silným, vřetenovitým a dlouhými úzkými křídly. Velmi dokonalí letouni, kteří dovedou v letu ssáti nektar z květů sosákem 60—80 mm dlouhým (u exotických druhů až 250 mm). Sosák v klidu je spirálovitě stočen. Bylożravé housenky nesou na osmém kroužku růžek. — Smrtihlav (Acherontia atropos), největší náš motýl, barvy čokoládově tmavé a žluté, s nápadnou skvrnou na hrudi. Žlutozelená housenka se objevuje na bramborách, kustovnici a mrkvi. — L. borový (Sphinx pinastri), má 90 mm v rozpětí a jeho housenka škodí ožíráním borovic. — L. pryšcový (Deilephila euphorbiae), hojný. Housenka žije na pryšci na kamenitých stráních. — L. šeříkový (S. ligustri), svlačcový (S. convolvuli), svízelový (D. galii), l. révový (D. Elpenor), l. vrbkový (D. porcellus).

Lythraceae (kyprejovité), čel. rostlin dvojděložných, prostoplátečných, s listy většinou vstřícnými nebo přesleněnými, květy pravidelnými, ponejvíce obojakými; asi 450 větším dílem amer. druhů; důležité jsou Lythrum, Cuphea, Lagerstroemia a Lawsonia.

Kyprej obecný.

Lythrum L. (kyprej, vrbice), rostlinný rod z čeledi kyprejovitých (Lythraceae), byliny, zřídka keříky se vstřícnými n. zároveň přesleněnými listy, s květy úžlabíčkovými n. shluklými v klasy a tobolkou s množstvím semen; 25 druhů jest po celé zemi. L. salicaria (k. obecný, vrbina brunátná), daleko rozšířená, s klasy nachově červených květů; pěstuje se jako ozdobná rostlina stejně jako sev.-americké druhy.

Lýtko, zadní svalnatá část bérce mezi zákolenním a patou. Sval lýtkový, upnutý na šlaše Achillově, zvedá tělo.

Lytta vesicatoria, puchýřník lékařský, brouk 2 cm dlouhý, s měkkým tělem a zlatolesklými krovkami. Žije na jasanech a prozrazuje se zápachem. Z usušených brouků (španělských much) vyrábějí se ostré náplasté, vesicatory.

Lyttelton (litelt'n) Georg, baron L. of Frankley (od 1756), (1709—1773), anglický státník, dějepisec a spisovatel.

Lyttelton George William, lord, vnuk předešl. (1817—1876), angl. státník.

Lytton Edward George Earle Lytton-Bulwer, Baron Lytton of Knebworth (1803—1873), angl. spisovatel; stal se populárním svými zločineckými a historickými romány a měšťácko-humoristickou románovou trilogií.

Lytton Edward Robert Lytton-Bulwer, první Earl of Lytton, syn předešl. (1831—1891), angl. básník a státník. Své básně uveřejňoval pod jménem Owen Meredith.

Lyžbice (Lyžbice), o. ve Slezsku, okr. Č. Těšín, 1305 ob. (422 č., 75 pol.).

Lyžařství, jízda na lyžích ( ); bylo známo severským národům od nejstarších dob. Zdá se, že bylo vynalezeno Mongoly ve stř. Asii. Norové dosáhli v l. veliké dokonalosti, odtud se v 90. letech min. století rozšířilo a proniklo i do Čech (Krkonoše). Lyžařské závody náležejí nyní mezi nejoblíbenější sport. podívané. Je to zvláště běh na 18 a 50 km a skok s umělého můstku (až 70 m délky). Čechoslováci vynikají v l. a dobyli na mezinár. foru četných vítězství. — L. vojenské, lyžařství přizpůsobené potřebám vojen. a zbavené tudíž všeho zbytečně sportovního, co se nehodí pro potřeby horské války. Řídí se hl. dvěma zásadami: vojín musí býti výborným jezdcem, ale při tom zůstati při síle a zdatnosti, aby mohl ještě bojovati. zejm. střílet. Musí tedy jeti jistě a to všemi cestami-necestami terénu a sněhu i nejneschůdnějšího, podle toho, kudy a kam ho pošle rozkaz. Nadto musí býti každý okamžik hotov k boji. Proto se pěstují jen ty styly, jež zaručují jistou jízdu, s hojným použitím holí. U nás se cvičí alpská i norská a švédská škola; také se zvou cizí cvičitelé; přejímají se obraty, jichž možno využíti co nejlépe (přívratná kristianka a j.). Rovněž se pěstují střelecká cvičení při jízdě a podle toho se též hodnotí při závodech nejen jízda, nýbrž pozorování (průzkum) a střelba. Střediska výcviku jsou pro důstojnictvo ve Vys. Tatrách a v Krkonoších, kde se pořádají pravidelné kursy; mužstvo se cvičí ještě i na jiných místech.

Lyže, prkénka, která dovolují jeti i po vysokém sněhu bez zaboření. Nejobvyklejší je tvar skandinávský, až 2.5 m dl., 6—10 cm šir. Nejvhodnější druh dřeva je jasan, am. ořech, švédská bříza. Lyže mají býti lehké, hladké a pružné. Asi uprostřed lyží je vázání (). Na l. se pohybujeme sunutím lyží rovnoběžně a k běhu a výstupům používáme (dvou) holí.

Lyžec-Aleš, pseud. J. Alše.

Lyžina, při výdřevě chodby spodní dřevo, které se ukládá do počvy důlní chodby v případě, že chodba trpí velikým tlakem horských vrstev.

Lžíce, nářadí k nabírání tekut. hmot neb pokrmů, z kovu, dřeva, kosti, gumy, porculánu neb skla. Dříve byly většinou železné, nyní se vykrajují z plechu, tlačí se a pocínují se. Materiál je plech stříbrný, aluminiový. L. alpakové se lisují, tlačí a postříbřují. Cínové se lijí, dřevěné a kostěné vyřezávají. L. patří s nožem k nejvíce rozšíř. nářadím. Všichni primitivní národové znají l. (ze slonové kosti, perleti, rohu, kosti, dřeva). V sev. a střed. Asii, od afrických a oceánských kmenů vyřezávané l. se téměř neliší od naší obecné formy. Assyřané měli l. bronzové a měděné, Egypťané ze dřeva a slonové kosti, s nádhernými ozdobami, Řekové a Římané používali l. stejně jako my. Renesance a barok měly l. ze stříbra a ze zlata, bohatě zdobené ornamenty. — L., vrtné náčiní tvaru trouby, které slouží k vybírání vrtného kalu z hlubinné vrtné díry, při dobývání petroleje k jeho vybírání z vrtu. V hornině tekoucí (kuřavka) se vrtá l.

Lžičák (Rhynchaspis clypeata), kachna pestře zbarvená, vyznačující se širokým, na špičce lžícovitě rozšířeným zobákem. Obývá na severu Evropy i Ameriky, zřídka se vyskytuje již v Německu. Na jih odlétá ve velikých hejnech koncem října, vrací se v březnu.

Lžičař Gustav (* 1875), č. div. kritik a spisovatel.

Lžičník, vrtné náčiní podoby trouby, opatřené na spodní části záklopkou. L. používá se při hlubinném vrtání v horninách silně vodonosných a sypkých, tak na př. při vrtání v kuřavce. — L., rod rostlin Cochlearia.

Lžicování, dobývání nafty pomocí lžíce () a čištění hlubinného vrtu pomocí lžíce, jíž se vrtný rmut z vrtu vybere.

Lžín, o. v Č., okr. Tábor, 316 ob. Lihov.

M

M, m (ēm), hláska nosově-retná; ve foiničtině: Mem (voda). — V řím. nápisech znam. M.: Marcus, Manlius, Magister, Monumentum, Municipium atd. — Jako číslovka značí M (zkrat. lat. mille) v řím. číslicích 1000, MM = 2000. — M (neb Mk) zkratka pro něm. marku. m zkratka pro míru metr (m^2 = metr čtverečný). — V gramatice znam. m. maskulinum (mužský rod). — U děl, ručních palných zbraní a nábojů značí M model (na př. M/71 = model 1871). — V klavírní hudbě: mano neb main (ruka), ve skladbách pro varhany: manual. — Ve francouzštině jest M. zkratkou pro Monsieur, MM. pro Messieurs. — Na kursovních oznámeních značí M. money (peníze). — V chemii M (neb Me) zkr. slova metallum (kov). — M. v čes. spisech zkratka pro mistr.

Ma (ital.), ale, na př. v hudbě allegro ma non troppo, rychle, ale ne příliš. — Ma, chem. značka pro 1 atom masuria. — Ma, maloasijská bohyně přírodní síly; v Římě splynula s Bellonou. — M. A. = magister artium.

Ma'an, oasa v brit. mandátovém území Zajordání, 3000 arab. ob., 1074 m nad m.

Maanen (mane) Cornelis Felix van (1769—1849), nizoz. státník.

Maanim, kul. buben starých Hebrejů.

Maar, v sopečném území oválovitá prohlubeň, kdysi otvor sopky, nyní jezera hl. v Porýní.

Ma'arib, arbit, hebrej. název večerní modlitby.

Maas, fr. řeka, Meuse.

Maasen Friedrich (1823—1900), němec. právník, profesor římského a církevního práva ve Vídni. Zastával se ve víd. parlamentě rovnoprávnosti čes. národa.

Maassluis, m. v prov. Jižní Holandsko, (1927) 10.262 ob.

Maastricht, hl. m. nizozem. provincie limburské, (1927) 58.529 ob.

Maat, v nizozem. Indii váha pro sůl a rýži = 36·913 kg.

Ma'at, eg. bohyně spravedlnosti, patronka soudců, dcera boha slunce Râ. Se svým manž. Thotem () se zúčastňuje soudu mrtvých.

Maat.

Mab (Queen Mab), keltské jméno rozmarné víly, často v literatuře se vyskytující, Shakespeare a Schelley.

MAB, Mezinárodní agrár. bureau.

Maba, černoš. řeč ve střed. Súdánu.

Maba J. R. et G. Forst, rod rostl. ebenovitých, stromy n keře s nedělenými listy, malými květy a kulovitými bobulemi; 80 druhů v tropech, z nich na př. M. buxifolia Pers. poskytuje druh ebenového dřeva.

Mâbein (arab., mezera), předsíň v tureckém domě, která odděluje harém () od selamliku (). — M.-Humajûn (tur. císařský m.) nazývá se audienční sál sultánův.

Mabillon (mabijõ) Jean (1632—1707), fr. učenec, benediktin v Saint-Rémy; snažil se dokázati pravost mnohých listin, kt. jesuité popírali; zakladatel vědeckého zkoumání hist. pramenů.

Mably (mabli) Gabriel Bonnot de, (1709—1785), fr. hist. spisov., sekretář kardinála a ministra Tencina.

Mabuchi (= či) Kamo (1697—1769), jap. filolog, zakladatel japanologie.

Mabuse (mabyz) Jan, vlastně J. Gossart (Gossaert), (kol r. 1470—1541), nizozem. malíř; na jeho umění působil Michel Angelo a Rafael.

Mac (gaelský, často se píše M' n. Mc) syn; obyčejně první část irsko-skotských osobních jmen.

Lužice II.

Shora od leva do prava: 1. Dolnolužická dívka z Bórkov (Burg) mezi katolickými dívkami z H. Lužice. — 2. Křtiny ve Slepém (Schleife) v prus. H. Lužici. — 3. Dolnolužické dívky s velkonočními dary. — 4. Křtiny v Bórkovách (Blata Spreewald) v D. Lužici. — 5. Děvčátka z Blat v D. Lužici. — 6. Ženy a dívky z Vojerecka (Hoyerswerda) v prus. H. Lužici. — 7. Na Sprévě v Blatech v D. Lužici. — 8. Jiný obrázek z Blat. — 9. Dívka z Gór (Guhrow) v D. Lužici. — 10. Staré přástky v D. Lužici. — 11. Dolnolužičanka z Nové Vsi (Neuendorf) u Picňa v D. Lužici.

Metamorfosa.

(Vysvětlení viz v textu.)

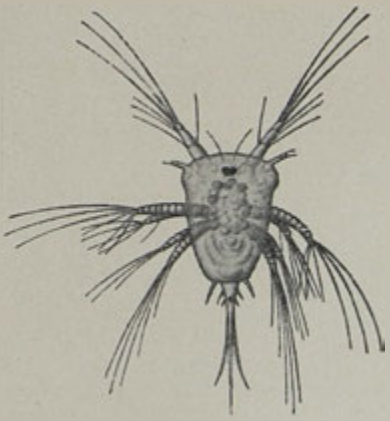

Obr. 1a.

Obr. 3b.

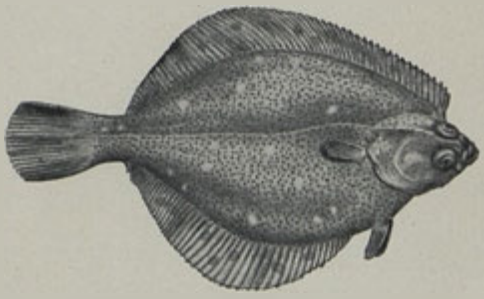

Obr. 3c.

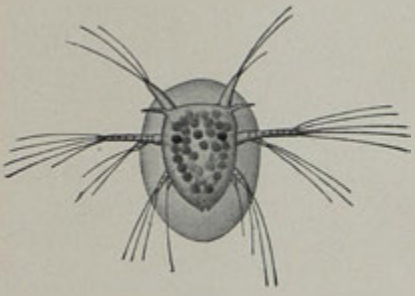

Obr. 2a.

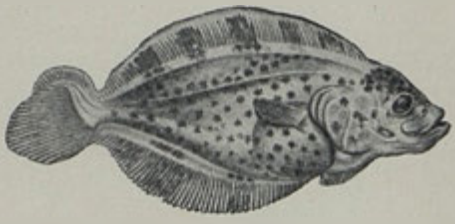

Obr. 3a.

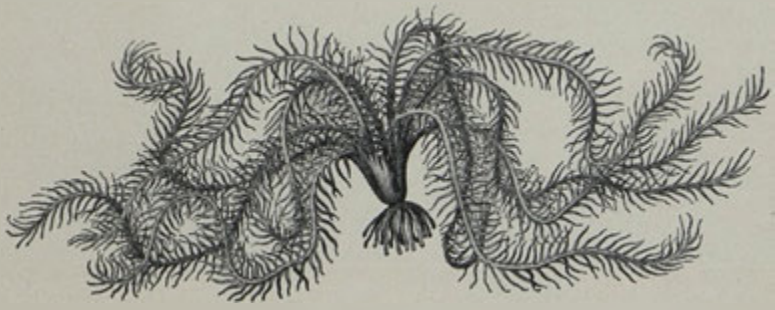

Obr. 4b.

Macabre Danse (franc., dās makabr), rej kostlivců, smrti.

Mac Adam (mek-edem) John London (1756—1836), angl. inženýr. Vynálezce po něm pojmenovaného systému stavby silnic (Makadamisace).

Macahé, přístavní město v brasil. státě Rio de Janeiro, (1920) 53.285 ob.

Macák Jaroslav (1877—1903), č. žurnalista, red. Osvěty Lidu.

Macalík Basil, Ing. (* 1861), čes. hosp. spisov., řed. z. vyšší hosp. školy v Olomouci, redaktor Hosp. moravského. Četné spisy odborné, hlavně o dobytkářství.

Macan Jakub Rafael (1793—1849), farář ve Slabci a č. homil. spisovatel.

Macan K. Em. (1858—1925), hud. skladatel-slepec; učitel, knihovník a pedag. správce Klárova ústavu slepců; redig. časop. pro slepce Zora, založ. první čes. knihovnu pro slepce.

Macao, hra v karty nebo kostky, při které jde o to dosáhnouti 9 nebo blízko 9 očí.

Macao (makau, z čín. Amacao), portug. osada v j. Číně při řece Kantonské; zaujímá malý poloostrov a ostrůvky Taipa a Colovane, 12 km², (1910) 74.866 ob. Podnebí je zdravé. M. má svou vlastní vládu. — Město M., asi 70.000 ob., dobrý přístav. Obchod opiem je státním monopolem. Portugalci se zde usadili r. 1557; nejstarší evropská osada v Číně.

Macapá, m. v brasil. státě Pará, asi 8000 ob.

Macarát jeskynní (Proteus anguinus Laur.), mlok z čel. téhož jména, 25—30 cm dl., s úzkou štěrbinou ústní, třemi krátkými chomáči zevních žaber po každé

Macarát jeskynní.

straně krku, malýma očima, uloženýma pod kůží, s krátkými a slabými nožkami a krátkým ocasem, je běložlutavý nebo světle červenavý a při delším pobytu na světle ztemní. Žije v podzemních vodách na Balkáně, v Korutanech, Krajině a Dalmacii.

Macarius z Marfelic Josef († 1635), čes. kat. spisovatel a kazatel.

Macaulay Thomas Babington, baron of Rothley (1800—1859), angl. historik a státník a lib. politik. Sp.: History of England from the Accession of James II. (1855, přel. V. Zelený, 1862—65), Critical and historical essays (1843, přel. P. Moudrá, 1910, J. Váňa, 1899).

Macbeth (mekbes), král skotský, porazil r. 1040 krále Duncana I. u Dunsinane, zmocnil se trůnu, r. 1050 šel do Říma, aby dosáhl odpuštění; 1057 porazil ho syn Duncanův Malcolm u Lumphananu, M. padl. Jeho osud zdramatisoval Shakespeare.

Maccaroni, též makarony (ital. macheroni), moučné výrobky v podobě různých tvarů (trubičky, dešťičky, křížky a pod.) z nejbělejší pšeničné mouky na způsob nudlí. Neapolské m. jsou nejlepší.

Mac Carthy Denis Florence (1817—1882), irský básník, vydal The Book of Irish Ballads (1846), pak několik vlastních básní nacionálního zabarvení.

Mac Carthy Justin (1830—1912), irský politik, novelista a dějepisec, od r. 1864 řed. Morning Star, 1862—76 Daily News. Zvolen členem dolní sněmovny.

Mac Clellan (Mc Clellan) George Brinton (1826—1885), severoamer. generál v obč. válce.

Macclesfield, m. v Cheshire, (1921) 33.846 ob.

Mac Clintock Sir Francis Leopold (1819—1907), brit. admirál a polární badatel.

Mac Clure-Golf (me-klúr), mořský záliv na západ. polovici Nové Guineje, vniká do pevniny 220 km hluboko.

Mac Clure, Sir, Robert John Le Mesurier (* 28. I. 1807, † 17. X. 1873), brit. polární badatel a viceadmirál.

Mac Cormik Robert (1800—1890), angl. polární badatel.

Moc Coy Herbert Newby (* 1870), amer. chemik, prof. univ. v Chicagu; radiolog.

Mac Cudden James Byford (* 1918), angl. letecký důstojník, zničil 42 něm. letadel.

Mac Culloch John Ramsay (1789—1864), angl. nár. hospodář; 1828—31 prof. na londýnské universitě.

Mac Donald George (1824—1905), skotský básník, duchovní, psal mystické básně a romány.

Mac Donald Etinne Jacques Joseph Alexandre M., vévoda z Tarentu (1765—1830), maršál Francie, irského původu, od 1784 ve franc. službách; válčil v Holandsku a Belgii, 1796 divisním generálem, táhl 1799 do Italie, 1800—01 do Švýcarska; rozhodl 1809 bitvu u Wagramu.

Mac Donald James Ramsay (* 1866), angl. státník, pův. zeměd. dělník a sekretář Labour Party. Později vůdcem strany, 1906 poslan., 1924 utvořil děl. vládu, 1929 opět ministrem. Hájí social. reformní program a jest proti zbrojení. Sp.: Socialism and Society (1905), The Socialism

and Government (1909, přel. Zd. Hostinská, 1923), The Socialist Movement (přel. J. Kraus), Zahraniční politika angl. strany dělnické (přel. O. Butter, 1924). R. 1925 v Praze hostem presidentovým.

Mac-Donnel Alexander (1798—1835), angl. šachista.

Mac-Donnell Arthur Anthony (* 1854), angl. indolog, prof. v Oxfordu.

Mac Donnell, pohoří, soub. název horských pásem, vys. 450—760 m, která se táhnou na severozáp. ve vnitřní Austrálii. Dosahují největší výše v Mount Henglin (1460 m).

Mac Dowell Edward Alexander (1861—1908), severoamer. hud. skladatel a pianista.

Mac Dougall William (* 1871), amer. psycholog, prof. harvardské university. Význačný representant sociální psychologie, studující vlivy prostředí. Do češt. přel. Psychologie chování (1926).

Mace (angl.), odznak parlamentní moci v Anglii.

Macedo Joaquim Manoel de, (1820—1882), brasil. básník v Rio de Janeiro.

Macedo Pater José Agostinho de (1761—1831), port. básník.

Macedonie ♌ Makedonie.

Macedoniáni, sekta ve IV. st., popírající stejnou podstatu tří božských osob, nazvaná podle svého vůdce, cařihrad. patriarchy Macedonia, který byl zvolen r. 342 stranou ariánskou (♌), avšak 360 sesazen. Učili, že Logos (Slovo, míněn Kristus) není téže podstaty jako Bůh-Otec, nýbrž pouze jemu podobný. Je-li Kristus (Bůh-Syn) nižší Otce, je Duch sv. ještě nižší než Otec a Syn, čili že je jejich služebník, andělům podobný. Nelze tedy mluviti o božské Trojici. Mezi sebou měli spor o to, zda Duch sv. je osobní bytost či pouhá vlastnost obou božských osob, Otce a Syna. Učení m-ů bylo definitivně odsouzeno na všeob. sněmu cařihradském r. 381.

Macedonski Alexandru (1854—1920), rum. básník a dramatik.

Maceió, hl. m. brazil. státu Alagôas, (1920) 74.166 ob.

Macek Antonín (* 17. VI. 1872 v Mladé Boleslavi, † 22. V. 1923 v Praze), český spisovatel, žurnalista. Vycházeje ze socialismu katolicky-křesťanského základu, zaujal výrazné místo mezi prvními moderními básníky sociálních stesků a tužeb. Na jeho pohroužení do sebe a zálibu v knihách, jež se obrážejí i v jeho činnosti essayistické a povídkářské, rozhodným vlivem působila hluchota, jež duchovou osamělostí zesílila jeho rys dobrého člověka měkké citovosti a jemné kultury. Z jeho knih nejvýznačnější jsou: Mému dítěti (1909), Bezbožné povídky (1911), Dvě povídky (1911), Povídky z Východu (1912), Listy k srdci (1917), Mé Čechy a jiné básně (1918), Velký mír (1918), Tichý svět (1918), Člověk v době poválečné (1918) a j. Uspořádal výbor Poesie sociální (1902), redigoval Rudé Květy, Českého bibliofila a j., překládal (Apuleius, středověké hymny).

Macek Josef, JUDr. (* 1887), řed. Vyšší školy socialistické v Praze, národohosp., politik a red. Naší Doby, posl. N. S. za stranu soc. dem., prof. Vys. šk. obch., Hl. sp.: Znárodnění a zlidovění čes. půdy (1918), Pozemková reforma (1920), Svépomoc na poli hospod. (1923), Socialismus (1925), Základy sociální politiky (I. 1925), První uvedení do nár. hospodářství (1929).

Macek Karel, MVDr. (* 1885), přednosta pathol. anat. ústavu v Ivanovicích a odb. spisovatel.

Macek Václav (1849—1906), kanovník v Čes. Budějovicích a spisovatel.

Mačela Ivo, MUDr. (* 1891 v Trpanji v Dalm.), prof. pathologie na univ. v Bratislavě.

Macenauer Josef (1823—1882), č. samosprávní úředník a práv. spisovatel.

Macenauer Pavel, Ing. (* 1901 v Plzni), representant č. lawn-tennisu v cizině.

Macer Aemilius († r. 16 př. Kr.) římský básník z Verony, byl přítelem Vergiliovým.

Macerata, it. provincie, 2548 km², (1921) 265.149 ob. Hl. m. M., (1921) 12.162 ob.; bisk. sídlo; stará universita z r. 1290).

Macerovati (lat., „změkčiti"), vystaviti pevnou hmotu delší čas a za obyčejné teploty účinku tekutiny (vody, alkoholu, octu, kyseliny atd.), aby se vyluhovaly rozpustné látky. Tím zabrání se rozkladu n. vyprchání rozpustných látek. Macerací nazývá se v anat. změkčení živočišných tkání v tekutinách, buď s vyloučením hniloby (na př. m. pokožky odumřelého plodu v těle matčině) n. vlivem hnilobných bakterií. — V ať. rostlin macerují se tkáně t. zv. maceračními roztoky.

Maces (z hebr.), nekvaš. chléb, užívaný na velikonoce u Israelitů.

Maceška, ♌ Viola.

Macesta, vodoléčebné lázeňské místo u Černého moře.

Macfarren George Alexander, Sir (1813—1887), angl. hudebník. Od r. 1876 ředitel londýnské hudební akademie.

Mac Gahan J. A. (1844—1878), amer. žurn. Byl nejznamenitějším válečným zpravodajem v l. 70. Upozornil svět na turecká zvěrstva v Bulharsku a získal velmoci pro intervenci.

Mac Gill Patrick (* 1890), irský básník.

Macchiavelli, ♌ Machiavelli (makia).

Macchie (makkie), křovinaté rostlinstvo suchých zemí kolem Středozemního moře, v níž převládají stále zelené křoviny, jako vavřín, Erica, Arbutus, Cistus, Myrtus a j.

Maciejówice, pol. vesnice, ležící ve vévodství Lublinském na Visle. Zde 10. X. 1794 zvítězili Rusové, vedení Suvarovem, nad Poláky za vedení Kościuszkova.

Maciejowski Ignacy (1839—1901), polský spisovatel. Žil v Anglii a napsal četné romány pod pseudonymem Sever.

Maciejowski Václaw Aleksander (1793—1883), polský historik a panslavista.

Macierz Polska, zal. 1882 ve Lvově na vydávání popul. a levných knih.

Macierz Szkolna Polska ve Varšavě, založ. 1905, ale 1908 uzavřena. Vzkříšena k nové činnosti 1918. Staví školy v krajinách národně ohrožených (jako naše ÚMŠ.).

Macijevyč Levko Makarovyč (1877—1910), rus. letec a ukraj. rev. pracovník.

Macip Juan Vicente (1505—1550), špan. malíř.

Mack Karl (* 1882), ř. prof. deskript. geometrie na něm. technice v Praze. Je vynálezcem perspektografu.

Mack Karl, svob. pán Leiberich (1752—1828), rak. generál v napol. bojích.

Mack Max (* 1884), něm. filmový režisér, dříve herec. První němec. režisér zvukových filmů.

Macka Václav, Ing. (1873—1929), prof. hor. a hut. strojnictví na vys. škole báňské v Příbrami, odb. spisovatel.

Mackay George Eric (1851—1899), anglický lyrik.

Mackay Charles (1814—1889), skotský básník a spisovatel.

Mackay John Henry (* 1864 v Greenocku ve Skotsku), něm. básník v Berlíně. Ve svých románech líčí sociální prostředí a propaguje anarchismus. Hl. díla: Die letzte Pflicht (1893), Der Schwimmer 1901), Max Stirner, sein Leben und sein Werk (1898). Sebrané spisy (1911, 8 sv.). Čes. překl.: Alberta Schnella zaniknutí (Šlechta) 1904, Anarchisté (Skružný) 1898, Drobná próza (Pšenička) 1911, Lidé manželství, Poslední povinnost (Šlechta) 1903.

Mackaye Percy (* 1875 v New Yorku), sev.-amer. dramatik, psal větš. lyrická dramata a satirické veselohry.

Mac Kenna Reginald (* 1863), angl. politik a finančník, 1907—8 ministr školství, 1908—11 námořnictví, pak vnitra, 1915 kancléř pokladu.

Mackensen August von (* 6. X. 1849), něm. vojevůdce, 1882 vstoupil do generálního štábu, učil Viléma II., 1895 stal se jeho pobočníkem, 1900 generálmajorem, 1901 velitelem husarů tělesné stráže, 1903—08 vedl 36. divisi, ve světové válce velel 9. armádě, pak generálplk., velel 11. armádě v Haliči, 1915 řídil jako polní maršálek vpád do Srbska a Rumunska, kde se stal guvernérem. Při návratu byl zajat Francouzi a do listopadu 1919 držán v zajetí v Soluni.

Mackensen Fritz (* 1866), něm. malíř, ředitel akademie ve Výmaru.

Mackenzie (mekensi), po Mississippi největší řeka Severní Ameriky a severozápadní části Kanady, 4600 km dlouhá, řečiště zabírá 1,750.000 km², vzniká spojením řek Athapasky a Peace River a nazývá se až k Velkému Otročímu jezeru Velká Otročí řeka.

Mackenzie Compton (* 1883), anglický romanopisec. Spojuje ve svých románech romantiku s ostrým, realistickým pozorováním.

Mackenzie Henry (1745—1831), skotský spisovatel.

Mackenzie Sir Alexander (1755—1820), skotský badatel a cestovatel v arktické Americe.

Mackenzie William Lyon (1795—1861), kanad. politik.

Mackenzie Sir James (1853—1925), skot. lékař.

Mackiewicz Kamil (* 1887), souč. pol. ilustrátor. Vydal album Mój czyściec.

Mac Kinley William (1843—1901), president USA., r. 1877 v kongresu připravil zákon, podle něho zv. Mac Kinley-Bill (♌).

Mac Kinley-Bill. 1890 W. Mac Kinleyem zavedený vysoký obranný celní zákon, jímž se zvyšují sazby pro mimozemský dovoz zboží do Ameriky.

Mac Kinley Monnt, nejvyšší hora Sev. Ameriky, 6.188 m vys. na Aljašce.

Mac Kinnon James (* 1860), skot. dějepisec, od r. 1908 prof. církev. dějin v Edinburgu.

Macková Anna (* 1887), č. malířka. Pracuje zejména v grafice, v níž vytvořila mnohé svérázné listy Ex libris a alba.

Mackovice (Moskowitz), o. na Mor., okr. Znojmo, 690 ob. (39 č.).

Mackovík Jindřich (* 1876), řed. z. ústavu šlechtitelského v Přerově a odborný spisovatel.

Macků Bedřich, PhDr. (* 1879), univ. prof., býv. starosta Brna, vědecký pracovník technický, zejména v oboru radiotelegrafie, prof. exper. fysiky na universitě v Brně. V r. 1925 zvolen za čsl. str. social. do senátu.

Macků Jan (* 1881), prof. v Brně a mykolog. Sp.: Český houbař (1913, 1924).

Macleay Sir James William Ronald (* 1870), angl. diplomat, vyslanec v Praze.

Macleod Henry Dunning (1821—1902), skotský národohospodář.

Macleod John James Rickard (* 1876), angl. lékař, vynikající fysiolog a chemik, známý hlavně vynálezem insulinu.

Macleya R. Br., rod rostlin mákovitých (Papaveraceae) s jedním druhem M. cordata R. Br. (Bocconia cordata Willd.), až 3 m vys. keř. s velkými modrozelenými listy a mocnými latami malých žlutavě bílých květů, roste v Číně a v Japonsku.

Maclura Nutt, rod rostlin morušovitých (Moraceae) s jediným stromovým

Maclura aurantiaca Nutt.

druhem M. aurantiaca Nutt. (obr.), v Louisianě; dává žluté, pevné dřevo a pomerančové, až 5 cm silné plody, které jsou jedlé.

Maclurin, $C_{13}H_{10}O_6$, nachází se v žlutém dřevě, z něhož se získává vyluhováním horkou vodou; z vychladlého roztoku srazí se maclurin kys. solnou v podobě žlutého prášku.

Mac Mahon Patrice Maurice de M. (1808—1893), vévoda magentský, francouz. maršálek, irského původu, účastnil se krimské války, útoku na Malakov a 1859 bitvy u Magenty. R. 1870 poražen u Sedanu. Pro svoje náboženské smýšlení zvolila ho monarchisticko-reakcionářská většina 1873—9 presidentem republiky.

Macmillan Daniel (1813—1857), angl. nakladatel.

Macner Karel (* 1889), redaktor „Práva lidu", od r. 1919—1926 tajemník Klubu posl. čsl. soc. dem. v Nár. shromáždění.

Macoch Damas († 1916), pavlán. mnich pol., pověstný svým hýřivým životem. Svého postavení v pol. poutním klášteře čenstochovském zneužil k různým zločinům (vykrádal klášter. poklad., poutní pokladničky s milodary, zavraždil svého bratra a j.), pro něž byl r. 1912 odsouzen na 12 let nucené práce a vypověděn na Sibiř.

Macocha, propast v Mor. Krasu, 138 m hlub., přístupná z Kateř. jeskyně i na dno prací dra. Absolona. Nejproslulejší přírodní úkaz moravský.

Maçon (fr.), zedník, zednář, maçonerie zednářství.

Macon, m. ve vnitrozemí sev.-amer. státu Georgia, 55.378 ob.

Mâcon, hl. m. franc. dep. Saône-et-Loire a krajiny Mâconnais, 18.207 ob.

Mac Orlan Pierre, vl. jm. P. Dumarchais (* 1883), fr. spisov. V češt. překl. O. Palička, J. Paulík a j.

Macoun Gustav (* 1889), čes. malíř v Poličce.

Macpherson (mekfersn) James (1736—1796), skotský spisovatel; studoval teologii a uveřejnil 1760 na popud dramatika Homeho Fragments of Ancient Poetry, které vydával jako překlad starých galských písní. 1762 a 1763 uveřejnil výsledek dvou cest, eposy Fingal a Temora. Jména a postavy převzal M. z galských lidových balad, děj vytvořil sám pod vlivem bible, Homera a Miltona. Když Johnson počal popírati jejich pravost, přeložil básně do galštiny, aby je vydával za originál. Tento překlad ze dvou třetin dokončený vyšel r. 1807 pod názvem Poems of Ossian (do češt. přel. Hollmann 1827 a Baudyš 1903).

Macrauchenia Owen, rod předvěkých kopytnatců.

Macready (mekredy) William Charles (1793—1873), angl. herec.

Macrinus M. Oppellius, jako řím. císař: Caesar Marcus Oppellius Severus Macrinus Augustus, první nesenátorský císař (* 164 v mauretánské Caesarei z nízkého rodu, zabit 7. VII. 217). Byl jezdcem, dal 6. IV. 218 zavražditi Caracallu, načež byl provolán císařem.

Macrobius, novoplatonský filosof v V. stol. po Kr.; napsal komentář k Ciceronovu Snu Scipiona a sbírku vědeckých pojednání Saturnalia. Obě díla jsou dů-

ležité prameny pro poznání vědy pozdního starověku.

Macrocystis Ag. (bobulák Presl), rod chaluh (Fucoideae) s obrovskou stélkou, rozčleněnou na část kořenovou, stonkovou a listovou, opatřenou plovacími puchýři. M. pyrifera (b. hruškonosný) v již. mořích a v Ind. oceánu, je 40—50 m dl.

Macrodontia Serv., fantasticky uzpůsobený jihoamer. rod tesaříků, s velikými druhy, jejichž samečkové mají horní čelisti vytvořené na způsob parohů.

Macrofrenatae, ♀ motýlové.
Macrocheilus, ♀ plži.
Macrochires, ♀ svišťouni.
Macrolepidoptera, ♀ motýlové.
Macropodus, rod ryb, ♀ Osphromenus.
Macropteryx, rod ptáků, ♀ veslaři.
Macropus, klokan, ♀ vačnatí.

Macroscelididae, bércouni, čeleď řádu hmyzožravých zvířat s dlouhým, tenkým čenichem, na špičce chobotovitým; b. afr. (M. proboscideus Shaw) v Již. Afr.

Macroscepis H. B., rod rostlin z čel. Asclepiaceae, keře asi se sedmi druhy od Mexika až do Brasilie. M. trianae D. C. skýtá druh kůry kondurangové.

Macte (lat.), římský pozdrav: zdar! Macte animo, vzhůru! Macte virtute (esto), sláva statečnosti!

Mactra solidissima, ♀ Clams.

Macula (lat.), skvrna, lišta; v anat. na př. m. acustica, lišta sluchová (♀ ucho); m. lutea retinae, žlutá skvrna (♀ oko lidské); m. germina tiva, tolik co skvrna zárodečná.

Macun Ivan (1821—1888), slovin. kult. pracovník a gymn. prof.

Macůrek Josef, PhDr. (* 1901), č. historik a propagátor styků česko-polských. Sp.: Rozwój czeskich badań w zakresie stosunków polsko-czeskoslowackich (1928), Dozvuky polského bezkráloví z roku 1587 (1929), Diplomatické poslání Jana Duckera v Polsku (1930).

Mączeński Zdzislaw (* 1878), p. architekt a šéf archit. odd. ministerstva šk. a osvěty.

Maczyński Franciszek (* 1874), souč. p. architekt-secesionista.

Mač (pův. marč z it. marcio [marčo]), shnilý, zvl. ve hře v karty zn. prohru.

Máč, pseud. J. Šimáčka.

Máčaj Alexandr (1660—1722), slov. spisovatel, katol. kněz, autor jedné z prvých slovensky psaných knih Panes Primatiarum aneb Chleby prvotin lačnějícím slova božího dušem předložené (1718). V ní se jeví tendence uváděti lidový jazyk do literatury, jak to později systematicky prováděl Bernolák.

Maček Vladimír, JUDr. (* 1879), chorv. politik, po úmrtí Št. Radiče vůdce chorv. selské strany a předseda selsko-demokr. koalice.

Máček Jan (1770—1826), prof. ve Vídni, český filosof.

Mačela Ivo, MUDr. (* 1891), profesor pathologie na univ. v Bratislavě.

Mačenka Ferdinand (* 6. IX. 1872 v Sobotce), adm. řed. ref. minist. škol. v Bratislavě. Napsal mnoho poučných a výchovných článků pro mládež, feuilletonů a povídek.

Máčka (Eryngium), bylina vytrvalá, lysá, bodlákovit. zevnějšku. Drobné květy okoličnaté jsou směstnány do konečných strboulů, které jsou podepřeny obalem bodlinatých listenů. — M. polní (E. campestre) tvoří lodyhu rozkladitě větvenou, jablečně zelenou. Plátky korunní bělavé. Na suchých mezích a jílových suchopárech hojná. — M. namodralá (E. planum) má korunní plátky modré. V jižní Moravě, pro Čechy pochybná. — E. amethystinum, jihoevropský přímořský druh se strbouly krásně modrými.

Mačkadlo sladové (mlýnek na slad), zařízení k rozmělnění sladového zrna, podobné mlýnu na šrot.

Mačtět Grigorij Aleksandrovič (1852—1901), ruský spisovatel vlasteneckých zásad let 70. min. stol. ve sbírkách povídek Druhá pravda, Mirskoje dělo a j. a romány.

Mad, o. na Slov., okr. Dunaj. Streda, 474 ob.

Madačka, o. na Slov., okr. Lučenec, 556 čs. ob.

Madagaskar (Rosin Dambo, ostrov divokých vepřů), pátý největší ostrov na světě, 1615 km dl., 550 km šir., 627.327 km², 3,600.758 ob. (včetně přilehlých Komor). M. je vlastně náhorní rovinou, s hlubokými údolími, jest zbytkem býv. pevniny. Jádro tvoří břidlice a granit, pískovec a vápenec. Hl. řeka je Betsiboka, 150 km splavná, nejvyšší hora Ankaratra, 2600 m. Přírodního bohatství není využito. Na M. se nachází zlato, stříbro, měď, železo, nikl, olovo, síra, grafit, antimon, mangan, sůl, beryl, turmalin, stejně jako hojnost pramenů sirných, železitých a solných. Podnebí je trojí: tropické, mírné na východě a dosti chladné (ve výškách). Střední teplota roční jest 25°. Flora a fauna tvoří přechod mezi africkou a austrálskou. Hl. formace jsou: tropický les a prales na březích, ve vnitrozemí savana a suché buschi. Pěstuje se rýže, vanilka (62% světové produkce), cukrová třtina, káva, kakao. Školní povinnost je od 8 do 14 roků. Franština je povinná pro všechny školy, které jsou

pro Evropany a domorodce zvláště. Ob. se živí zemědělstvím, chovem dobytka a bource, průmyslem (bavlna, kov, klobouky, konservy). Dováží se zboží bavlněné, nápoje, stroje, staviva, šatstvo, vyváží se dobytek, zmrzlé maso, vanilka, rýže, kukuřice, kožišiny, káva, cukr. Hl. přístav je Tamatave. Silnic je 2578 km, železnic 694 km, telegraf. linek 7708 km. Ostrov je spojen kabely s Mosambikem, Mauritiem, Réunionem a Adenem. Oficielní mincí je stříbrný pětifrank. — Od 1897 je franc. kolonií s 21 provinciemi a 79 distrikty. Zemi spravuje generální guvernér s radou o 24 franc. a 24 domorodých členech. Vojsko má v míru 2411 Evropanů a 6375 domorodců. Příjmy i výdaje činily 1926: 122 mil. fr. Státní dluh činil 147 mil. fr. Hl. m. je Antananarivo. Další důl. města: Fianarantsoa, Tamatave, Majunga, Diégo, Suarez, Nossi Bé, Fort Dauphin. K M. patří i Komory a ostrovy v Mozambickém průlivu. — Dějiny: M. je nazván Araby Džesireh-el-Komr (Ostrov Měsíce)), zmal jej již Marco Polo, 1506 byl znovu objeven Portugalci a nazván Ostrov sv. Vavřince, 1642 stal se francouzským. Kolonisace se však nedařila. Za revoluce obsadili M. Angličané a podporovali krále Radamu I., který zachránil samostatnost. Od té doby převládal vliv anglický. Domorodá vláda přes své křesťanství bránila se Evropanům, hl. Francii. 1883 vypověděla Francie M. válku a zmocnila se Tamatavy a docílila, že byla uznána její ochrana. Po dobytí hl. m. 1896 byl ostrov prohlášen kolonií 26. II. 1897. Guvernér Gallièni uspořádal poměry. Následovali guvernéři: Lyautey (1905—10), Augagneur, Picquié, Olivier.

Madagassové, souborné označení pro domorodé obyv. Madagaskaru, které se skládá: z praobyvatel Kimosů, z čistokrevných Lakoků, míšenců afrického původu Vazimbů, Sakalavů a Hovů, malajských přistěhovalců (X. stol.) a arabských kmenů na východě ostrova.

Madách (madáč) Imre (1823—1864), maď. básník, právník a úředník, tvůrce dramatické básně Tragedie člověka, přel. do všech evrop. jazyků, obsahující filosofii lidských snah od Adama až k ideálnímu člověku. Př.: Tragedie člověka (Brábek) 1899.

Maďal, jírovec (Aesculus hippocastanum), strom s listy 5—7četnými, květy souměrnými v latách z vijanů. Plátky korunní bílé, s červenými a žlutými skvrnami. Tyčinky z koruny vyniklé. Pupeny lepkavé. Plod, ostnitá tobolka s 1—2 semeny. V severním Balkánu a na Kavkaze tvoří souvislé lesy, do střed. Evropy byl zaveden koncem XVI. stol. a jest hojně sázen a rozšířen. Dosahuje až 30 m výšky a tvoří krásnou, hustě větvenou korunu. Plody nazývají se koňskými kaštany podle Mathiola z r. 1557, neboť prý byly v Cařihradě považovány za lék proti dušnosti a kašli koní. Jsou značně škrobnaté a olejnaté, obsahují však mnoho hořkých sloučenin a třísloviny a dají se proto jen zužitkovati jako krmivo pro vysokou zvěř. Dřevo světlé, málo cenné. Pěstují se i zahradní formy jírovce s plným bílým květem (flore pleno), se žlutočervenými plnými květy (Schirnhoferi), se zubatě laločnatými, širokými lístky (incisa), roztřípenými listy v úzké úkrojky (laciniata), s listy nažloutle bílými (Memmingeri), žlutě skvrnitými listy (luteovariegata), jehlancovitého vzrůstu (pyramidalis) a s kulovitou hustou korunou (umbraculifera). Hojně se pěstuje i kříženec jírovce se severoameric. pavií (A. carnea Hayre) s listy pětičetnými a červenými korunními plátkami.

Maďaliński Antoni (1739—1804), polský generál. Zúčastnil se bitvy u Maciejowic, kdež zajat.

Madama, Villa, vila u Říma na Monte Mario, vystav. podle plánů Raffaelových Giuliem Romanem a Antoniem da Sangallo pro kardinála Giulia de Medici, později pro papeže Klementa VII.

Madame (fr.), ve Francii původ. čest. titul pro paní ze šlecht. stavu a z vyš. kruhů, brzy ale pro paní každého stavu; u Bourbonů zvláště dcera královská a dauphinova; nejstarší královská dcera a manželka Monsiera, bratra králova, nazývala se stále M. bez připojení vlastního jména. Mesdames de France, princezny královského domu. Napoléon I. dal své matce titul M.-Mère. — V nové době nazývají se M. všechny provdané ženy.

Madapolám, hrubší tkanina modře zbarvená nebo růžově potištěná, vazby keprové, křížové nebo hladké. Pochází z Indie a používá se jí na venkovské ženské obleky.

Madar, o. na Slov., okr. St. Ďala, 1937 m. ob.

Madara, bulh. ves. v okr. Šumenském, proslulá basreliefem jezdce, pronásledujícího lva. Relief pochází z IX. st. a čes. archeol. K. Škorpil předpokládá, že je to pomník, vybudovaný bulh. chanu Krumu chanem Omortagem.

Maďarisace, nátlak na nemaďarské národy, aby se odnárodnily, to jest, aby jednak přijaly obcovací jazyk maďarský, jednak aby se úplně ponořily do maďarské mentality. Možno ji sledovati od konce XVIII. stol. Předtím totiž byla po celé

zemi úř. řečí latina a slovenští zemané se jí mezi sebou také dorozumívali. Teprve když Josef II. počal centralisovat Rakousko-Uhersko a chtěl násilně uvádět do Uher němčinu, postavili se proti tomu maďarští vlastenci a žádali, aby místo latiny nastoupila do úřadů maďarština. Tehdy také počalo pomaďaršťování Slováků, Němců, Srbů a Rumunů. S rozvojem maďarské národní myšlenky v prvé polovici XIX. stol. nastala i úporná a systematická maďarisace zaváděním maďarštiny jako státního jazyka do všech škol, úřadů a i do soukromého života inteligence. Proti maďarisaci se bránili Slováci vždy houževnatě a československý rozkol, způsobený Štúrem a jeho družinou na sklonku prvé polovice XIX. stol., byl vlastně způsoben především těmito vlivy politickými. Štúr vida, že se proti rostoucí maďarisaci nemůže brániti s hrstkou vzdělanců, obrátil své zraky k prostému lidu, u něhož znalost spisovného jazyka českého byla ovšem nepatrná, a hodlaje jej probuditi k boji za vlastní jazyk, uvedl do literatury domácí nářečí. Maďarisaci tím však nezažehnal, naopak, — Maďaři vidouce Slováky roztrhnuty od Čechů, tehdy již národnostně probuzených, s tím větším úsilím se vrhli na jejich školy a odstranili z nich i poslední zbytky domácího jazyka. Po vyrovnání měli Maďaři úplně volné ruce, aby ujařmili všechny nemaďarské národy. Slovenský odpor, později stupňovaný až k náporu, byl ovšem příliš slabý, neboť Maďarům se pozvolna dostávalo všech zbraní k utlumení jakéhokoliv národnostního pohybu. Zrušili zprvu střední školy, pak sáhli i na školství národní a s touto duchovní maďarisací šla ruku v ruce i maďarisace hospodářská tím, že ochromili všechen hospodářský život Nemaďarů. Také při volbách bylo používáno nátlaku na nemaďarské voliče. Evropa dlouho si nevšímala maďarisačních snah uherských vlád, teprve koncem XIX. stol. zásluhou Scota Viatora byla maďarisace odhalena. Na Slovensku až do začátku XIX. století byl boj proti maďarisaci neorganisován, poněvadž slovenská politika nepočítala s lidem. Teprve mladá generace, zvaná hlasistická, zásahem prof. dr. Masaryka našla úspěšnou zbraň proti maďarisaci v úzkém sblížení československém, jež později vyvrcholilo ve volání po československé jednotě. Dr. P. Blaho, dr. V. Šrobár, dr. Milan Hodža, dr. A. Štefánek a jiní na straně slovenské, Karel Kálal, Masaryk, Ing. Rotnágl a j. na straně české stavěli hráze maďarisaci. Za světové války účinně proti ní pracovali v zahraničí dr. M. R. Štefánik a dr. Št. Osuský, kteří přivedli Slovensko do společné sféry s Čechy, až byl utvořen československý stát. Všichni slovenští inteligenti trpěli maďarisací, byvše pronásledováni vládními orgány. Maďarisaci také mnozí podlehli hlavně vlivem školy a společnosti. O maďarisaci je hojně literatury, hlavně v předválečných slovenských časopisech. Samostatně se maďarisací obírá dr. Rapant v díle K počiatkom maďarizácie (1927), J. Botto v díle Slováci (2 sv.), A. Pietor Nápor-odpor (1905) a j.

Maďarsko (Magyarország), království ve střed. Evropě, 93.010 km čtv., 8,604.000 ob.; ztratilo Trianonským mírem 67% býv. plochy, a 58% ob. Země jest rovinou, z níž se zdvihá Maď. Středohoří (Bakoňský les 713 m). Vnitro tvoří nížina (Alföld). U Pětikostelí se vypíná Mecsek (682 m), které pokračuje ve vulkanické hory Eserhát, Mátra (1010 m), Bükk, Hegyalja. Přírodního bohatství je málo. Něco kamenného uhlí, manganu a bauxitu. Minerální prameny u Budapešti, Balatonfüred, Héviz, Harkány. Hl. řekou je Dunaj a hl. přítok jeho Tisa, pak Ipola, Raab a Sárviz. Největší jezero je Blatenské. Podnebí je kontinentální: zima studená a léto vel. horké. V nížinách převládá flora stepní, v horách les, rovněž i fauna je stepní. Národnost: Odlouč. jinonárodních území se stalo, že zemi obývají z 89% pouze Maďaři: mimo ně ½ mil. Němců, 142.000 Slováků, 40.000 Chorvatů, 25.000 Rumunů, 20.000 Srbů. Převládá katolicismus (63%), zbytek tvoří protestanté, reformovaní (21%) a židé. Katolíci mají 3 arcibiskupství a 7 biskupství. Vzdělanost. 1920 bylo 15% analfabetů. 1928 bylo: 1073 jeslí, 6618 obecných, 407 občanských, 6153 pokračovacích, 29 gymnasií, 71 reál. gymn., 23 reálek, 50 obchodních, 4 university (Budapešť, Debrecín, Pětikostelí, Szegedin), technika, zvěrolékařská vysoká škola, 3 právnické a 3 zemědělské akademie, konservatoř, 59 škol zemědělských, 72 živnostenských a 1 hornická. Akademie věd v Budapešti. Velké knihovny mají: Budapešť, Debrecín, Szegedin, Pětikostelí, Stoličný Bělehrad. Novin bylo 961, z toho 921 mad. Hl. jsou: Pesti Hirlap, Pesti Napló, Az Eest, Ujság, Budapesti Közlöny (úřední). 1920 náleželo ze 100 pracovníků: zemědělství 60%, průmyslu 19%, obchodu a dopravě 8%. Produkce: pšenice, kukuřice, oves, žito, melouny, tabák, paprika, ovoce, víno; kamenné uhlí, železo, mangan, měď, bauxit, úhrnem kovů za 132 mil. pengö. Průmysl produkuje poživatiny, zboží kovové, textilní, porculán, papír, chemikalie. Zahraniční obchod 1929 (v mil. pengö):

	Dovoz	Vývoz
Rakousko	142	323
Československo	234	169
Německo	210	120
Rumunsko	97	47
Jugoslavie	55	62
Švýcary	28	41
Italie	47	71
Polsko	51	17

Doprava: Silnic je 28.007 km, vodních drah 2130 km, železnic 8616 km, telegraf. linek 9080 km, telefonních 20.918 km. Míry a váhy jsou metrické, peněžní jednotkou je pengö, mající 100 filérů. — Ústava spočívá na zlaté bule z r. 1222, na vyrovnávacím zákonu 1867 a doplněních z 1920. Za krále spravuje zemi říšský správce s královskými právy, volený parlamentem. Sněmovny jsou dvě: Panská (vyšší) o 250 členech (57 stavovských, 150 šlechtických, 43 jmenovaných členech) a Říšský sněm o 245 členech, volených na 5 let tajnou volbou v městech. — Správa: Nejvyšším orgánem je ministerská rada. Země je rozdělena na 33 komitátů a 11 měst s vlastním statutem. Komitáty dělí se na 154 krajů, a tyto na 3385 vesnic, buď velkých neb malých. Soudnictví je odděleno od správy. Nejvyšším soudem je Král. kurie, 5 tabulí, 24 král. soudů, 141 okresních. — Sociální péče: 104 nem. pokladny. 216 nemocnic, 55 sirotčinců, 25 starobinců. Státní rozpočet: 1930: Příjmy: 1432, výdaje 1428 mil. pengö. Státní dluh: 1445 mil. p. — Vojsko: Od 1921 existuje žoldnéřské vojsko o 1750 důstojnících a 33.000 mužích (honvédi). Výdaje činily: 150,747.000 pengö. Četnictvo a policie zaměstnává 12.000 mužů. Znak: červený štít, rozdělený. Nalevo: 4 stříbrné vodorovné pruhy, napravo zelená hora se zlatou korunou a dvojrameným stříbrným křížem. Barvy: červená, bílá, zelená. —

Dějiny:

Přehled panovníků:

Štěpán I.	997—1038
Petr Orseolo	1038—1041, 1044—1046
Aba Samuel	1041—1044
Ondřej I.	1046—1060
Béla I.	1060—1063
Salomon	1063—1074
Géza I.	1074—1077
Ladislav I.	1077—1095
Koloman	1095—1116
Štěpán II.	1116—1131
Béla II.	1131—1141
Géza II.	1141—1161
Štěpán III.	1161—1162
Ladislav II.	1162—1163
Štěpán IV.	1163—1165
Štěpán III. znova	1165—1172
Béla III.	1173—1196
Imre	1196—1204
Ladislav III.	1204—1205
Ondřej II.	1205—1235
Béla IV.	1235—1270
Štěpán V.	1270—1272
Ladislav IV.	1272—1290
Ondřej III.	1290—1301
Václav (Český, III.)	1301—1305
Otto Bavor	1305—1307
Karel I. Anjou	1308—1342
Ludvík I.	1342—1382
Marie	1382—1385
Karel II.	1385—1386
Zikmund	1387—1437
Albert	1437—1439
Vladislav I.	1440—1444
Ladislav V.	1444—1457
Matyáš I.	1458—1490
Vladislav II.	1490—1516
Ludvík II.	1516—1524
Jan Zápolya	1526—1546

Od 1526 císařové rakouští. — Zemi nejdříve Avaři spojili v pol. jednotku. Po pádu říše poskytovala země velmi pestrou ethnogr. směs, většinou slovanských národů. 896 dobyli země Maďaři, kteří podnikali loupeživé výpravy do zemí okolních, jimž učinila konec jejich porážka u Lechfeldu 955, která vedla i k zpevnění státu, v jehož čele se postavili Arpádovci. Sv. Štěpán zavedl křesťanství, přimknul se k římské říši. Po jeho smrti zuřily občanské války, a teprve vláda sv. Ladislava přinesla opět zemi rozkvět. Ladislav získával stále a stále Slavonii, a uvedl říši do závislosti na Cařihradu. XII. a XIII. stol. je ve znamení německé kolonisace a mongolského vpádu 1241—42. Moc královská byla stále omezována šlechtou. 1301 vymřeli Arpádovci, a nastoupil rod Anjou. Ludvík Veliký prováděl velkorysou zahraniční politiku. Nástupce jeho Zikmund nedovedl zabrániti vpádu Turků do Evropy, zabrání Dalmacie Benátčany a husitismu na Slovensku. Znova rozkvetla říše za Matyáše Korvína. Nástupci jeho Jagelonci: Vladislav a Ludvík byli zcela v područí šlechty. Po Ludvíkově smrti nastoupil Ferdinand I., proti kterému se však vzbouřil Jan Zápolský, který se postavil pod ochranu sultánovu. Další léta jsou ve znamení válek s Turky, kteří stále a stále dobývali území maďarského. Teprve mír v Karlovcích a Požarevský (1699, 1718) zlomil turecké panství. Reformaci se v zemi dařilo, a protireformace byla přijata velikými bouřemi (Rákóczi), které byly ukončeny v Szatmáru 1711. Za Marie Terezie se stát zmodernisoval. Politiku poč. XIX. stol. vedl Kossuth. Revoluce 1849 byla potlač.

jen s ruskou pomocí. Porážky Rakouska působily odpor, který vedl k rakousko-uherskému vyrovnání 1867, a císař dal se korunovati na maď. krále. 1868 vyrovnalo se Maďarsko s Chorvatskem, které obdrželo jistou samosprávu. Vládu vedli od 1867 Andrássy, 1875 Kálmán Tisza, 1890 Szapáry, 1892 Wekerle, 1895 Bánffy, 1899 Széll, 1903 Tisza, vždy liberálové. Oposice zvítěz. 1905. Koalice stran se udrž. jen do 1910, kdy opět liberálové ovládli situaci. Tisza stal se ministerským předsedou 1913, a propagoval užší spojení s Rakouskem. Nejdůležitější problém Maď. uspokojení národnostních menšin Tisza neprovedl. Za světové války Tisza odstoupil a v čele ministerstva stál Wekerle od 1917. V říjnu 1918 byl jmenován Károly ministerským předsedou, který provedl revoluci proti Rakousku, a dohodoval se se spojenci v Bělehradě. 16. listopadu byla provolána republika. Slovensko a Sedmihradsko obsadili Češi a Rumuni. Károly předal 19. března 1919 vládu soc. demokracii, a tato se spojila s komunisty. 21. března byla vyhlášena vláda rad, která chtěla provésti program ruského bolševismu. Vládu tuto vedl Kun, který přes teror se nedovedl udržeti a 31. července ovládli situaci opět soc. demokraté. Předsedou vlády stal se Peidl. Za vlády sovětů tvořily se vlády ve Vídni a v Szegedíně. Admirál Horthy za kontrarevoluce stal se velitelem Budapešti, arcivévoda Josef zástupcem krále. Rumuni opustili obsazenou Budapešť 16. prosince 1919 a Horthy byl zvolen 1. března 1920 říšským správcem. 4. června 1920 byl podepsán mír v Trianoně, kterým Maď. ztratilo jinonárodní území, dosud pouze obsazená. Rakousku musilo odstoupiti Burgenland, 1921. Za nepokojů vrátil se znenadání do Maď. král Karel. Byl však zatčen a dovezen na Madeiru. Na nátlak Dohody byl uzákoněn návrh, kterým Habsburkové jsou zbaveni trůnu. Země však zůstala královstvím. Volby 1926 přinesly posílení vlády. 1923 bylo Maďarsko přijato do Svazu národů a ponenáhlu zlepšovalo katastrofální situaci poválečnou. Bethlen velmi obezřetně vede zahraniční politiku. Získal Italii (5. dubna 1927), zlepšení poměrů ke Francii bylo pokaženo aférou padělatelů franků. Zahraniční politika Maď. je vedena snahou, pokusiti se o zrušení trianonského míru.

Maďarský Bél (Magyar Bél), o. na Sl., okr. Galanta, 1328 ob. (132 čs.). Zámek.

Maďarský Seldín (Magyar-Szőlgyén), o. na Slov., okr. Parkáň, 2069 m. ob.

Madatov Valerijan Grigorjevič (1782—1829), ruský generál ve válkách napoléonských.

Maddalena, La, největší z Bucinarských ostrovů, severových. od Sardinie, náležející k sardinské provincii Sassari; 19.6 km² s 9796 ob.

Maddaloni, m. v ital. provincii neapol., (1921) 22.661 ob.

Madden Sir Charles Edward, baronet of Kells (* 1851), britský admirál.

Made (mejd, angl.), vyrobeno, zhotoveno; M. in Czechoslovakia, vyrobeno v ČSR., obch. známka o původu zboží.

Madeira (madéra), port. ostrov v Atlantickém oceánu pod 32° s. š., 700 km od břehu Marokka. Tvoří s Porto Santo, Desertasem a neobydleným Salvagesem distrikt Funchal, 815 km², 179.002 ob. M. jest od záp. na východ prostoupena pohořím, které dosahuje v Pico Ruivo výše 1873 m, poblíže kterého leží 500 m hluboký vyhaslý kráter Curral das Freiras. Vysočina jest přerušována roklemi, které ztěžují dopravu, a spadá příkře k moři. M. je složena ze žlutého pískovce, z vulkanické tufy a lávy, které původní horstvo téměř docela pokrývají. Zbytky miocénských mušlí ve výši 370 m uka-

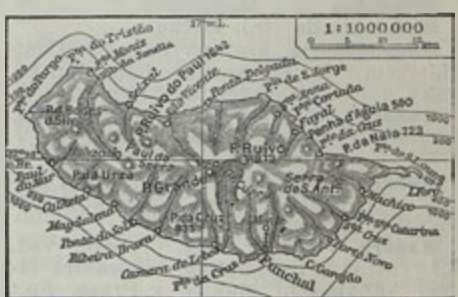

Madeira.

zují na veliké převraty v terciéru. Podnebí je velmi mírné a pravidelné, neboť hory zachycují severní větry, střední teplota je 18°, množství srážek 684 mm na 76 dešťových dnů. Od Sahary vane horký, suchý vichr, který přináší červený lateritový prach. V zimě padá sníh jen od výše 800 m. Jih ostrova má slabé zbytky lesů, které daly ostrovu ve XIV. stol. jméno Isola di Legname, ale lehkomyslností kolonistů byly vykáceny a spáleny. Daří se rostlinám jihoevropským a tropickým; palma chybí. Charakteristický je vavřín, Clethra arborea a Sideroxylon, Vaccinium maderense. — Fauna náleží středomořské oblasti, ssavci jsou dovezeni, ptactvo a hmyz je společný s Azorami, skrovné jsou druhy plazů a obojživelníků, ale plži mají mnoho endemických druhů. — Obyva-

telstvo jest portugalského původu s mnohými prvky maurskými, negerskými, italskými a židovskými, přes chudobu ostrova vystěhovalectví přibývá. Ostrov je vyhledáván souchotináři, hl. Angličany. — Zemědělství vyžaduje teras a umělého zavodňování; země patří několika velkostatkářům, kteří ji pronajímají. Pěstuje se cukrová třtina (od 1452) pro výrobu rumu, pšenice, oves, banány, ananas, zelenina a vinná réva. — Průmysl je většinou domácí (výborné výšivky), obchod je v anglických rukou, omezuje se na vývoz vína, zeleniny a výšivek. Ostrov má čilou námořní dopravu, neboť Funchal je uhelnou stanicí. Doprava se děje na horských cestách voly, mezky, osly a koňmi. — V čele správy stojí guvernér. Hl. m. je Funchal. Ostrovy Desertas jsou obydleny rybáři a pastýři.

Madeira, hl. přítok Amazonky, 1450 km dlouhý, vzniká stokem Mamoré a Beni. Má 90 přítoků a odvodňuje 1,100.000 km².

Madeirské víno, víno, pěstované na Madeiře, mísí se před vývozem s koňakem neb s lihem.

Madeleine (fr.), Magdalena.

Mademoiselle (fr.), slečna.

Madenochoria, kraj na poloostr. Chalkidickém v Řecku, proslulý bohatými ložisky olov., stříbrných a chrom. rud.

Mader Josef (1754—1815), numismatik, profesor právních dějin v Praze od r. 1779.

Maděra Tomáš Jan (* 1870), řed. a majitel obch. školy v Praze, komunální pracovník a spisovatel učebnic.

Maděra Vladimír, Ing. (* 1905), ved. inž. chem. a bakteriolog. laboratoře čisticí kanalisační stanice v Praze. Sp.: Zákony a nařízení o potravinách, platné na Slovensku a Podkarp. Rusi a různé odborné články.

Maděrič Josef, JUDr. (1886—1927), čes. národohospodář a slov. pracovník.

Maderna, 1. Carlo (1556—1629), it. stavitel, pokračoval ve stavbě svatopetrského chrámu v Římě. — 2. Stefano (1571—1638), it. sochař.

Madersperger Joseph (1768—1850), krejčí; vynalezl šicí stroj.

Madeyski Antoni (* 1862), polský sochař. Z jeho prací: hrobka sv. Jadwigy v Krakově, krále Władysława (tamtéž) a četné plakety.

Madeyski Stanisław Jerzy (1841—1910), polský právník a politik, r. 1893 rak. min. školství, od 1899 člen rak. pan. sněmovny.

Madi (A-Madi), černoš. kmen záp. od Bílého Nilu.

Madia Mol (madie), rod rostlin z čel. úborovitých, jednoleté byliny se žlutými květy; 12 druhů v Am. M. sativa Mol. (m. setá), 1—1.5 m vysoká, roste od Kalifornie až do Oregonu a v Chile; pěstuje se tu odedávna pro olej, jehož obsahují semena 26—39 proc.; užívá se ho jako oleje pokrmového a strojního.

Madia sativa.

Madier de Moutjau Noël François Alfred (1814—1892), fr. politik; vůdce radikální levice.

Madiera Antonín Karel (1831—1899), prof. a ped. spisov. Sp.: Rozpravy z oboru aestetiky (1897).

Madijev Mihail, ♌ Madius Michaeles.

Madison, různá m. v USA.: 1. hl. m. státu Wisconsin, (1920) 38.378 ob.; 2. m. ve státě Indiana, (1920) 6711 ob., na Ohiu.

Madison James (1751—1836), president USA, zv. státní návladní; 1812 vyhlásil Anglii válku.

Madius Michaeles (kol 1280—1350), chorv. historik, důl. pro dějiny z konce XIII. a XV. stol.

Madjer Franjin Rudolfo (* 1884), chorvatský spisov. Vydal řadu děl básnických, beletristických a pro děti.

Madjun, holand. residentství ve vých. Jávě, pahorkovitá země s vulkány Lawu a Wilis, 5286 km², 1,594.655 ob. (2450 Evr.), kteří se živí rybářstvím, pěstováním rýže, tabáku, kávy, bavlny, cukrové třtiny. Země má petrolejové a solné prameny. Hl. m. je M., 31.817 ob.

Mádl Arnošt, JUDr. (* 1870), odb. přednosta min. žel. v. v.; převzat ze služeb Rakouska, spolupracoval na převodu st. drah do správy republ. Vydal četné spisy a články z oboru železniční dopravy. Menšinový pracovník vídeňský.

Mádl Karel Boromejský (* 15. VIII. 1859), prof. na um.-prům. škole v Praze v. v. a uměl. kritik a historik. Spisy: Album V. Brožíka (úvod 1885), Alše špalíček písní (1907, 1912), Ant. Chittusi (1892), Belvedere (1897), Dějiny umění výtvarných I. (1894, 1905), K. J. Dienzenhofera Amerika (1897), V. Hynais (úvod 1903), B. Knüpfer (úvod 1911), Hana Kvapilová (1903), M. Aleš (1912, 1924), Jos.

Mánes (1905), Jul. Mařák (úvod 1903), J. V. Myslbek (úvod 1901), O českém skle (1890), Umění včera a dnes (1904, 1909), Umění výtvarná (1898), Z Prahy a z Čech (1890), Antonín Machek (1929), Jos. Mánesa orloj (1894), Sochy na Karlově mostě v Praze (1921), XXI. poprsí v triforiu dómu sv. Víta v Praze (1894), Joža Úprka (úvod 1901). Kromě toho řadu úvodů ve výst. katalozích a Soupis památek v okr. Kolínském (1897).

Madlen Kletnika (* 1897), bulh. spis., vlastním jménem Ivan Hadžimarčev. Kreslí hlavně život městský s dokonalou analysí psychologickou a etickou.

Mädler Johann Heinrich von (1794—1874), něm. astronom; zabýv. se studiem měsíce a byl ředitelem hvězdárny v Berlíně a Jurjevě.

Madlmayr Klauda (* 1881), č. architekt na Moravě.

Mádlo Vojtěch (* 1872), hud. skladatel.

Madona (obraz Panny Marie) v širším smyslu kreslené, malované nebo tesané zobrazení Panny Marie s Ježíškem, sujet velmi důležitý pro křesťanské umění. Podle legendy namaloval první M. evangelista sv. Lukáš. M. objevuje se v katakombách, zvláště však hojně v byzantském umění. Nejdokonalejší jsou M. XV. a XVI. století. Hlavní tvůrci m. byli Leonardo, Raffael, Correggio, Jan van Eyck, Gerard David, Dürer, Holbein.

Madou Jean Baptiste (1796—1877), belgický malíř, vydal souborná díla o belgických krojích.

Madoz Pascual (1806—1870), šp. státník, byl 1854 presidentem progresistů, 1855 ministrem, účastnil se převratu z r. 1856 a 1868 se stal civil. guvernérem v Madridě.

Madras (úředně: Presidency of Fort Saint George), presidentství v brit. Indii, při Bengálském zálivu; má 26 distriktů, 3 agentství a 5 poplatných států (Travankur, Kočin, Pudukkottai, Banganapalle, Sandur), 368.348 km², 43 mil. ob. Jest to vl. pobřežní horstvo, 300—900 m vysoké. Hl. řeky jsou Godavari, Kistna, Kaweri, podnebí je na pobřeží nezdravé, bohatství minerálů však významné (železo, uhlí, zlato, mangan, měď, sůl.) Flora patří k formaci tropického pralesu, zvířenu zastupuje slon, tygr, panther, hadi indičtí. Obyv. je z devíti desetin dravidské, vzdělání nízké, 92% analfabetů. Obživu skýtá hlavně zemědělství, rybářství, bavlnářský průmysl, cukrovary, mlýny. Hl. přístavy: Vizagapatam, Tutikorin, Kalikut, Kočin. Železnic je 6238 km, průplavů 2339 km. Správu vede guvernér se čtyřčlennou radou. Zákonodárný sbor má 98 volených a 29 jmenovaných členů. Hl. m. je Madras, 526.911 ob. Má vrchní soud, přístav, museum, universitu, četné chrámy, 2 katolické biskupy, katedrálu s hrobem apoštola sv. Tomáše, hvězdárnu, úřady. Skládá se ze čtvrti domorodců (Georgetown), evropské čtvrti (Triplicane). Převládá průmysl bavlnářský. M. bylo zal. 1639. 1652 stalo se presidentstvím, 1748—80 bylo střídavě i v rukou Francie. Přes svou nepříznivou polohu je město středem obchodu a indického vývozu.

Madras, polovlněná dámská látka, též pestře tkaná záclonová látka.

Madrazo y Agudo. 1. Joséde (1781—1859), špan. malíř, byl král. komor. malířem. — 2. Federico, syn předešl. (1815—1894), hist. malíř španělský.

Madre de Dios levý přítok Beni v Již. Americe, 1400 km dlouhý.

Madre de Dios, depart. republiky Perú, 152.402 km² a asi 16.000 obyvatelů.

Madre, Laguna de la, mělká laguna na pobřeží severoamer. státu Texasu, 180 km dlouhá.

Madrid (madrits), špan. prov. v Nové Kastilii, 8002 km², 1,136.760 ob. Hl. m. prov. i Španělska M., má 67 km², 791.511 ob., leží 690 m n. m., na řece Manzaresu (7 mostů), má vysloveně vnitrozemské podnebí, střední teploty 13°. M. má čtvrt starou a novou, které jsou obklopeny periferiemi. Průmysl produkuje: zboží tabákové, koberce, stroje, porculán, chemikalie, knoflíky, sirky, nábytek, hud. nástroje, klenoty, nápoje a požívatiny. Obchodně je střediskem vnitrozemí. Má universitu, vysoké školy pro stavitelství, obchod, techniku, lesnictví, zvěrolékařství, hudbu, diplomacii, četné věd. ústavy (hvězdárnu, ústav pro oceanografii, geologii a j.), 91 knihovnu (Národní knihovna má 1,135.000 svazků), četná musea (Museo del Prado, antropologické, přírodovědecké, archeologické a j.). Správu řídí městská rada, v čele s purkmistrem, jmenovaným králem. M. byl sídlem krále, nejvyšších úřadů a soudů a kat. arcibiskupa. V okolí leží býv. král. zámky: Casa del Campo, El Pardo a Zarzuela. — Dějiny: M. se objevuje prvně 939 jako Madžrid. Za středověku bylo bezvýznamné, teprve Jindřich III. vybral si M. za svou resi-

Znak města Madridu.

denci, 1560 byl prohlášen hl. m. Madridská konvence 1880 upořádala poměry vystěhovalců v Marokku.

Madrigal (it.), pův. jednoduchá píseň. Po 1300 krátká idylická báseň, kterou vypěstovali italští básníci Petrarca, Sacchetti a Donati. Nyní se tak zove básnička o 7 neb 11 verších s žertovnou neb duchaplnou pointou. M. byl velmi pěstován ve Francii a Německu. Hl. autoři: Gerbert de Montreuil, Lainez, Moncrif, Hagedorn, Götz, Gotter, Voss, Manso, Goethe, A. W. Schlegel, u nás Vrchlický. — V hudbě objevuje se m. po 1300 jako dvou- nebo tříhlasá umělá píseň. Florenčtí mistři jej učinili nositelem umělé kontrapunktické práce (G. da Ciscia, Ghirardello, Landino). V XVI. stol. byl změněn. ve skladbu šestihlasou. Zlatá doba m. počíná 1539 pětihlasými m. Arcadaltovými. V XVII. stol. pomalu vychází z obliby, přece se však 1741 utvoř. v Londýně společnost pro pěstování m., Madrigal-Society.

Madunice, o. na Slov., okr. Hlohovec, 1045 čs. obyvatelů.

Madura, hlav. m. distriktu v brit.-ind. residentství Madras, 138.894 obyv. Kdysi hl. m. Karnaty (XVII. stol.), má veliký chrám Šivův, palác Tirumalasův. V m. je výroba bavlněného zboží, kovového nářadí a mušelínu.

Madura (Madoera), ostrov v Sundech, vých. od Jávy, od které je oddělen 3 km širokým průlivem Madurským, 4470 km², pahorkovitý, složený z terciérních vrstev, s velkými lesnatými plochami. Obyv. tvoří Madurásané. Politicky tvoří s přilehlými 80 ostrůvky holand. residentství (5413 km² a 1,743.818 ob.). Hl. m. Sumenep, 20.000 ob., hl. přístav Bangkalan s 15.000 ob.

Madurésané, malajští ob. ostrova Madura a archipelu Sapudi, v počtu asi dva miliony.

Madurowicz Maurycy, MUDr. (1831—1886), prof. univ. jagiellonské, primář nemocnice a tvůrce polské gynaekologie.

Madvig Johan Nicolai (1804—1886), dánský klas. filolog; 1856—1863 president říšské rady; zasloužil se o textovou kritiku Cicerona a Livia.

Madžarov Michail (* 1852 v Koprivštici), bulh. politik a publicista. Byl několikráte ministrem v kabinetech, utvořených stranou národní nebo ve vládách koaličních. Jako vyslanec zastup. Bulharsko v Londýně a v Petrohradě, kde ho zastala světová válka. Politicky jest orientován k Anglii. Byl blízký vždy slovanskému hnutí.

Maeandr, ↗ meandr.

Maecenas C. Cilnius, důvěrník císaře Augusta a příznivec básníků Propercia, Horáce a Virgila, římský rytíř, nar. mezi 74 a 64, zemř. 8. př. Kr. Jeho jméno bylo již ve starověku příslovečné, poněvadž dovedl vyhledávati, povzbuzovati a podporovati básnické talenty. (Odtud české mecenáš.) Byl také básníkem.

Maël Pierre, vlastně Charles Causse (1862—1904), franc. romanopisec, zprvu námořní důstojník; psal originální mořské povídky. Sp.: Erreur d'amour (1896, přel. F. Šádek 1922), Les derniers hommes rouges (přel. A. Tvrdek 1927), Le forban noir (přel. O. Auředníček 1929).

Maelen Guillaume van der (1795—1869), belgický kartograf.

Maenady, ↗ Mainady.

Maercker Max (1842—1901), agrikulturní chemik, od 1872 prof. v Halle.

Maerlant Jacob van (* 1235, † kol 1291—1300), holand. básník XIII. st., měst. písař v Damme. Počal literární tvorbu rytířskými romány podle vzoru franc. a latinského. Jako básník lyrický zaslouží názvu Vater aller dietscher Dichter, který mu dali jeho následovníci.

Maes Nicolas (1632—1693), nizoz. malíř, žák Rembrandtův, od 1673 v Amsterodamu.

Maesteg, m. v Glamorganshire (Jižní Wales), (1921) 28.917 ob.

Maestro (ital.), v Italii obvyklý titul hud. umělců.

Maeterlinck Maurice (* 29. VIII. 1862 v Gentu), belgický básník, 1911 poctěn Nobelovou cenou. Po poněkud umělých básních Serres chaudes (1889) vyšlo první drama La princesse Maleine, kterým uvedl mysticismus na jeviště. V dramatě L'Intruse vylíčil strach před smrtí. Dramata Pelléas et Mélisande (1892) a Aveugles (1890) jsou symbolistická. Následují idyla Aglavaine et Sélysette (1896), a dvě knihy stoického světového názoru Le trésor des humbles (1896) a La Sagesse et la Destinée (1898). Filosofii a zoologii spojuje v La vie des abeilles (1901). Ze zcela jiného profilu ukazují básníka dramata Monna Vanna (1902), L'Oiseau bleu (1909), Marie-Magdeleine (1913), Le Bourgmestre de Thilmonde (1921). Četné studie a pozorování shrnul do knih: Le temple enseveli (1902), Le double jardin (1904), La mort (1913), Des Débrie de la Guerre (1916), L'Intelligence des Fleurs (1921), La grande énigme (1924), La vie des termites (1927). České překlady: Aglavena a Selysetta (Kalašová), Dvě loutková dramata, Alladina a Palomid, Smrt Tintagilova (Kalašová, 1908), Dvojitá zahrada (Kalašová, 1928), Inteligence květin (Zaorálek,

1924), Ioyzella (Liemertová, 1913), Modrý pták (Kalašová, 1911), Monna Vanna (Kalašová, 1903), Neznámý host (Kunstovný, 1922), Pelléas a Melisanda (Kalašová), Pohřbený chrám (Šafář, 1911), Poklad pokorných (Kalašová, 1906, 1916, 1927), Princezna Maleina (Kalašová), Roj 1904, Sedm princezen vetřelkyně (Procházka, 1910), Sestra Beatrice, Zázrak (Kalašová, 1903), Smrt (Kubišta, 1917), Moudrost a osud (Vojtig, 1919), Tři básně dramatické (Kalašová), Život včel (Kalašová, 1928). — Lit.: V. Tille, M. (1910).

Mafeking, hl. m. v britském Bečuánsku (Kapská kolonie), (1921), 3194 ob., 16 km jižně jsou zlatá pole.

Maffei, 1. Scipione (1675—1755), ital. básník; psal tragedie a veselohry. — 2. Giuseppe (1775—1859), literární historik, prof. v Solnohradě a Mnichově. — 3. Andrea (1798—1885), ital. básník.

Maffersdorf, Vratislavice.

Maffi Fabricio (* 1868), ital. lékař, politik, komunista, od 1904 poslancem, 1914 vystoupil proti válce, 1921 ve straně soc. demokr. vytvořil internac. komunist. frakci. Stál vždy proti fašismu.

Mafia (správ. než Maffia), tajný spolek na Sicilii, tak jako Camorra v Neapoli; mafia organisovala odpůrce stávajícího řádu. Vznikla asi 1800 z Compagnie d'armi. Od 1875 snaží se ital. vláda o znič. M., se skrovným však úspěchem. — Mafie čsl. sdružovala za svět. války protirakousky smýšlející čes. i slov. politické pracovníky. Původně vznikly vedle sokolské mafie (dr. Scheiner) ještě tři politické: strany nár. svobodomyslné (dr. Kramář, dr. Rašín a Fr. Sís), realistické (prof. Masaryk, dr. Šámal a dr. Beneš) a státopr. pokr. strany (dr. Hajn a V. Dyk). Úkolem všech bylo působiti protirak. na ducha vojsk v zázemí, mařiti politiku aktivistů a jejich loyální projevy, informovati cizinu a zahr. vedení čes. odboje o domác. poměrech, dodávati válеč. vedení dohodovému prospěšné informace, opatřovati peněžní prostředky k vedení odboje a pod. Mafie dr. Kramáře docílila spojení s Dohodou prostřed. svého exponenta v Sofii Vlad. Sísе a 20. III. 1915 dodala dohod. vládám první memorandum čes. požadavků obnovení samostat. a první mapu příštího čsl. státu. Mafie realistická udržovala hned od počátku styky s cizinou přes T. G. Masaryka a později i dr. Beneše. Ještě v zimě 1915 podařilo se všem mafiím vtisknouti jednotný program a od března konají se společ. porady zástupců jednotl. mafií. Uvěznění drů Kramáře, Scheinera a Rašína činnost mafií poněkud ochromilo. V l. 1916—17 vede mafie hlavně boj proti čes. politikům aktivistickým, ohrožujícím snahy o dosažení plné samostatnosti cestou odboje. Na jaře 1917 počíná vycházeti týdeník Národ, který za vedení Fr. Síse sdružuje všechny protiaktivisty v jednu frontu. Po návratu drů Kramáře a Rašína boj protiaktivistický se zesiluje a dosud podzemně vedený odboj mafií přejímá od července 1918 Nár. výbor, který je předchůdcem příští čsl. vlády. Tím končí činnost mafií.

Mafia, nejjižnější z tří ostrovů Zanzibarské skupiny na vých. pobřeží Afriky, patřící k britskému territoriu Tanganjika, 434 km², 30 m vysoký, původem korálový ostrov. 6000 ob.

Mafitové (Maviti, Mafitu), kmen Zulů ve Vých. Africe vých. od jezera Njaza, ovládají rolnické Manganje. Jsou hnědí, tetují se, na válečných výpravách se malují, mají štíty, kopí, bydlí v kulovitých chatrčích se slaměnou střechou.

Maforská řeč (nuforština), nářečí z čeledi melanéských řečí, kterým se mluví na severním pobřeží Holandské Nové Guineje.

Mág, 1. magik, muž zabýv. se magií — 2. kněz v st. Iránu.

Magacín (franc.), krám, sklad.

Magalhães, 1. Fernão de (1480—1521), první obeplul zemi, ve službách špan. — 2. Domingo José Gonçalves de, vicomte d'Araguaya (1811—1882), brazil. básník; psal elegie, eposy, filosof. básně, dramata, kritiky a j.

Magalhäesova úžina, k Chile náležející mořská úžina na jihu Již. Ameriky, mezi pevninou a Ohňovou zemí, 583 km dlouhá, 20—30 km široká, zkracuje cestu kolem mysu Hoornova o 480 km.

Magalhäesovy mraky, dva světlé mraky, sestávající z hvězd a mlhovin, v souhvězdí lodi Argo.

Magarašević Gjorgje (1793—1830), srb. literát, šiřitel nár. osvěty, překládal a přepracovával populární histor. knihy.

Magarašević Gjorgje (* 1857), chorvat. řed. gymnasia v Záhřebě v. v.; psal odborné stati hlav. z nár. literér. historie.

Magazinović Stevan (1804—1874), srb. ministr; celé jmění odkázal osvět. účel.

Magazín, magacín.

Magdalena, departmento jihoam. státu Kolumbie, 56.710 km² s (1918) 211.395 ob., mezi mořem Karibským, řekou Magdalenou a Venezuelou.

Magdalena Rio, řeka sever. Kordiller v jihoam. republice Kolumbii, 1300 km dlouhá, s úvodím 300.000 km².

Magdaleniny ostrovy (Magdal. Islands), skupina ostrovů náležejících ke kanadské prov. Quebec v zálivu sv. Vavřince. 60.000 ob.

Magdalenky, též Bílé paní, Kajícnice, ženský řád k obrácení padlých dívek, vznikl v XIII. století.

Magdeburg, okres v Sasku, 11.524 km², 1,294.514 ob., má 20 krajů. Hlavní m. M. 297.200 ob., leží na Labi, 8 mostů, 30 kostelů (5 katol.), z nichž vyniká dóm Sv. Mauritia, s 2 (105 m) věžemi, chrám P. Marie. Z veřej. budov má m. krásnou radnici, citadelu, vládní budovu, bursu, justiční palác, divadlo. Hl. náměstí jsou Alter Markt, Domplatz. M. má četné pomníky, parky, významný průmysl (strojařství, konservy, cukr, textilie, čokoláda, kůže, automobily, hudební nástroje, cigarety, úhrn. 143 továren), živý obchod, důlež. dopravní střed. M. má dvě gymnasia, reál. gymn., reálku, vyšší lyceum, školu obchodní, stavební, strojařskou, konservatoř, musea, archiv, bibliotéku, tři divadla, závodní dráhu, pět nemocnic, tři sirotčince. Správu obce vede primátor, 17 radů, 81 členů zastupitelstva.

Magdeburg, něm. křižník o 4550 t, potopený 27. VIII. 1914 ve Finské zátoce. Nalezený tajný šifrový klíč konal neocenitelné služby angl. loďstvu, neboť snadno luštilo něm. radiové depeše, aniž o tom něm. admiralita měla tušení.

Magdeburské polokoule (Guerickovy polokoule), dvě polokoule z kovu k sobě přiložené, které po vyssátí vzduchu pevně k sobě tlakem vzdušným přilnou. Pokus ten učinil po prvé Otto v. Guericke.

Magdeburské právo, systém městského práva, k němuž byl dán základ v něm. městě Magdeburku výsadou, udělenou městu arcibiskupem Wichmannem ve stol. XII. M-ý soud definoval jednotlivé právní zásady a byl odvolací instancí pro města svého okolí, pokud se m-ým p-em řídila. Pro svou modernost a pružnost bylo m. p. velmi oblíbeno a rychle se šířilo v Německu. Do Čech a na Moravu přišlo již na zač. XIII. stol. Jako vrchní soudní dvůr pro města m-ého p-a byl v Čechách určen soud v Hradci Králové, od XIV. stol. v Litoměřicích, na Moravě v Olomouci. Od XVI. století počalo se do měst zaváděti p. pražské a proto platnost m-ého p-a byla v Čechách zrušena r. 1610 a na Moravě r. 1680.

Magdelenić Matija (XVII. stol.), náb. chorvatský spisovatel.

Magdić Mile (* 29. IX. 1847), chorv. historik, řed. gymnasia v. v., psal odbor. články a feuilletony do časopisů, vyd. Topografiju i povijest grada Senja (1877), Život i djela Senjanina Mateše Ant. pl. Kuhačevića... (1878).

Magelang, hl. m. javansko-holandské residence Kedu, (1920) 36.213 obyvatel.

Magelona, hl. postava franc. románu z XV. stol., Historie o krásné kněžně Mageloně a udat. rytíři Petrovi (1565).

Magendie François (1783—1855), franc. fysiolog, profesor na Collège de France, tvůrce moderní fisiologie; učinil mnoho anatomických a fysiologických objevů, probadal nassávání ve vodě rozpuštěných látek cevami.

Magenta, m. v ital. provincii Milán, (1921) 8831 ob., produkuje hedvábí a sirky. V bitvě u Magenty 4. června 1859 podlehli Rakušané Francouzům a Sardiňanům.

Magerle ze Sobíšku, Magrle.

Magerö, ostrov na sev. Norska, od pevniny oddělený Magerösundem, 287.5 km², (1920) s 3.029 obyvateli.

Magersfontein, místo v j. Afr., na řece Orani mezi Kimberleyem a Modder Riverem, známé vítězstvím Burů nad gen. Methuenem (11. XII. 1899).

Maggi Julius (1846—1912), švýc. vynálezce Maggiho polévek a koření.

Maggia, Valle, soustava tesin. vysokoalp. údolí, od Maggie (56 km dl.) k Lago Maggiore odvodněno, má alp. hospodářství, sýrařství, pletárny slámy a vyřezávání do dřeva. Zprava ústí m. j. Val di Bavona, Val di Campo a pod Pontskou úžinou údolí Val Centovalli, jímž protéká Melezza, s postranním údolím Val Onsernone, jímž teče ř. Isorgno. Hlav. m. jsou Cecio (400 ob.) a Bosco (206 ob.)

Maggini Giovanni Paolo (1850—1632), ital. výrobce smyčcových nástrojů, žák Gaspara de Salò (Bertolotti).

Maggio, Monte, hora ve Vicentinských Alpách, 1857 m vys., 17. V. 1916 dobyta 20. rak.-uher. armádním sborem.

Maggiolata (ital.), májová píseň, zpívaná jmen. v Toskáně mládeží, nesoucí ratolesti.

Maggiore Lago, Lago Maggiore.

Mághah, ind. básník v VII. stol. po Kr., skladatel epické básně Šišupálavadham.

Maghagha (Muled), m. v egypt. mudiriji Minye, asi 9000 ob., na Nilu; velký cukrovar a přístav.

Maghrib, arab. název pro Sev. Afriku (bez Egypta) a Španěly, jako protiklad k slovu Mašrik; Maghrib el-Aksa, nejdálnější západ, název Marokka.

Magický, kouzelný.

Magie (řec. mageia), umění mágů, nauka o zvládnutí přírody bezprostředním využitím skrytých sil přírodních. Snahou magiků bylo téměř vždy: odhaliti neznámé, zvládnouti podstatu přírodních zjevů (působiti na bouři, dešť,

živly) a vůli člověka, dopomoci mu k lásce, zdraví, bohatství, bezpečnosti. Věřilo se, že je možno přeměniti člověka ve zvíře, učiniti jej neviditelným, vzkřísiti jej z mrtvých, docíliti styk se světem duchovým, démony, anděly, ba i bohy (theurgie). K provozování magie používá se mimo základní jednání lidská (posunky, pohledy) obřadů, drahokamů, rostlin ,zaklínání, vůní, hudby, talismanů, amuletů, obrazů, sošek, nápojů, mastí. — Víra v m. spočívá na představách, t. zv. preanimismu, které se udrž. u národů primitiv. a nevzděl. (šamanismus). Ve vyšších kulturách, hl. v nábož. a filosofii (makrokosmos) byly m. představy velmi uměle propracovány, nabyly přírodovědeckých základů (medicina, alchymie), zvl. tam, kde se pracovalo i prakticky. M. se velmi vyvinula u starých mágů, Chaldejců, Indů a Egypťanů. Židé věřili na zaklínání mrtvých a posedlost, král Šalamoun měl prý neobyčejnou moc nad duchy. U Řeků a Římanů udržovaly se m. představy v tajemných kultech. Řečtí filosofové nacházeli v m. nové podněty. Thales i Pythagoras měli pověst divotvorce, Thales věřil, že duše, které nenalezly těla, stávají se démony. Novoplatonikové vypracovali hl. teurgii. Křesťanství pronásledovalo pohanskou m., přece však přejalo velmi mnoho prvků magických (obřady, démony, vymítání, atd.). Tak vyvinula se magie bílá, křesťanská, obracející se k světu světla, a magie černá, operující říší ďábelskou. (Ve středověku nigromantie, čarodějnice.) V renesanci stala se m. středem vědeckého pokroku. Objevují se řády mystiků (bratrstvo Růže a Kříže), m. zpracovávají nově Agrippa z Netteshaimu, Paracelsus, Trithemios a j. V XVIII. stol. poslední proslulý magik byl Cagliostro, který měl pověst podvodníka. Vážnost m. klesala na pouhou pověru. V XIX. stol. existují tajná bratrstva a ve XX. stol. objevuje se m. znovu v populárním okultismu. Lidové pověry mají většinou magický původ. Vznikly z m. praktik a obřadů, jejichž smysl se časem pozapomněl a zbyla pouhá forma. — Lit.: Lexa: Egyptské čarodějnictví (1924); Eliáš: Magie a demonologie ve staré Babylonii (1923); E. Lévi: Dogma a rituál vysoké magie (č. př. 1919).

Magiera Jan (* 1876), pol. lit. historik v Krakově.

Magierów, ms. ve Vých. Haliči, s.-z. od Lvova. Bitva u M. (19. VI. 1915) ⚔ bitva u Gródku (Gródek Jagiellónski).

Maginot André (* 1877), franc. politik, správní úředník v Alžíru, od 1910 poslanec strany republik.-demokrat., 1913—1914 stát. podsekretář, 1917 min. kolonií, 1920—22 min. pensí, 1922—24 min. války; usiloval houževnatě o úplné odzbrojení Německa a 1923 spolupůsobil k obsazení Ruhrského území. Od července 1924—1925 předseda armád. komise, vedl od 11. V. 1924 pravič. oposici v posl. sněm.

Magister (lat.), představený, vůdce, učitel, u Římanů titul úředníka; na papežském dvoře a v klášteřích, učitel, úředník, dozorce nad úřadem a bohoslužbou M. sacri palatii, m. svatého domu, papežský dvorní teolog, pověřený censurou tisku. M. artium liberalium, mistr svobodných umění, dříve akademická hodnost (v Anglii se udržela jako master of arts), kterou vytlačil doktorát. U nás pouze v lékárnictví: Magister pharm.

Magister janitorum (lat. janitor, dveřník), velitel tělesné stráže starých uherských králů, později státní hodnostář a člen sněmovny magnátů.

Magistral, pražený, měďonosný pyrit, používá se ho při Patiově pochodu místo síranu měďnatého. Též mistral.

Magistrála, 1. čára obrysu vnitřního opevnění (kolem eskarpy); 2. sibiřská, rus. státní dráha délky 9874 km, spojující Urál s pobřežím Tichého oceánu (Čeljabinsk—Vladivostok), stavěná v l. 1891—1916, a to v těchto etapách: a) Omská dráha (Čeljabinsk—Novosibirsk), 1421 km, hotova r. 1896; b) Ussurijská dráha (Vladivostok—Chabarovsk), 765 km, r. 1897; c) Tomská dráha (Novonikolajevsk—Bajkal—Tomsk), 2002 km, r. 1899; d) Zabajkalská dráha (Bajkal—Srjetensk), 1101 km, r. 1900; e) Mandžuská dráha (Karymskaja—Nikolsk Ussurijský a Charbin—Čan—Čuen), 2220 km, r. 1903; f) Bajkalská jezerní dráha (objíždí jižní část Bajkalu, nahradila r. 1905 převoz vlaků po lodích, resp. v zimě po ledě), 260 km; g) Amurská dr. (Kuang—Chabarovsk—Blagovješčensk), 2105 km, r. 1916, postavena za svět. války pro transport sibiřských vojsk a zásob do Evropy. Stavba magistrály byla velmi obtížná, ježto ohromná vzdálenost je vyplněna nesmírnými přírodními překážkami, jako jsou veletoky, jezera, močály, hory a pralesy (tajgy), mimo to části dráhy stavěny na cizím, čínském, území, uprostřed obyvatelstva, jež se většinou chovalo nepřátelsky (chunchuzové). Pro nás má dráha zajímavost tím, že byla hlavní životní tepnou našich legií (⚔) v Rusku, které v l. 1918—20 ji měly v držení, evakuovaly po ní nejen svoje, nýbrž i jiná spojenecká vojska a udržovaly jí spojení s vnitřním Ruskem i za doby bolševické revoluce. — M. čsl., železn.

spojení mezi Prahou a Jasinou, 1043 km dl., doba jízdy pro rychlíky 24 hod. Jako jednotná trať zřízena po převratu a spojuje nejzazší východ republiky s Prahou.

Magistrát, úřad měst s vlastním statutem a s právomocí I. politické instance. (Praha, Liberec a j.)

Magistratus, státní úřady ve starém Římě, volené lidem. Rozeznávaly se m. maiores (vyšší): diktatura, konsulát, praetura a censura, a m. minores (nižší) aedilita, quaestura a tribunát. Všechny byly ú. řádnými. Mimořádnými byly: diktatura, magister equitum, interrex a praefectus urbi. Postup úřadů stanovil Villiův zákon 180 př. Kr.

Magjer Rudolf Franjin (* 1884), chorv. básník; uveřejnil nálad. lyr. básně ve třech svazcích a realist. povídky.

Maglaj, okr. m. v Bosně orient. typu na prav. břehu ř. Bosny, zachov. hrad s hodin. věží a džamija. Boje v r. 1878.

Magliabecchi Antonio (maljabekky) (1633—1714), it. učenec, do 1673 byl zlatníkem, později kustodem knihovny (Palatina) Cosima III. Toskánského.

Maglič, hrad v Srbsku při ř. Ibaru, středov., asi z XV. stol., zachov. opevnění s věžemi, snad na antickém podkladě.

Maglie, m. v ital. prov. Lecce, (1921) 10.500 ob., na trati Lecce-Otranto, má st. kostel ze XVI. st.; vývoz zeměd. výrob.

Magma (řec.), hnětlivá hmota, mast atd.; v petrografii tavenina křemité horniny, která může obsahovati absorbované plyny a páry. Ztuhnutím magmatu vznikají horniny úplně sklovité nebo skládající se z amorfní základní hmoty (basis), obsahující krystalické částice, někdy horniny úplně krystalické. Že může nastati též vcezení nebo štěpení magmatu v různé facies (kyselinou křemičitou chudší zásaditější a bohatší kyselejší vylouženiny nebo horniny), vysvítá z toho, že uvnitř téže horniny nacházejí se současně různorodé, přechodnými formami spojené vyvřeliny, z nichž jedny tvoří části centrální, druhé části periferické (t. zv. krajová facies; na př. rula a gabbro, spojené všemi přechodnými formami, uvnitř téhož massivu), a z výskytu dvou nebo tří různých hornin na téže žíle. Různé tyto horniny jsou na těchto t. zv. smíšených žilách směrem ke středu často zcela souměrně rozloženy, takže dřívější výklad zjevu opětným prolom. žílné stěrbiny a injekcí magmatu pokaždé jiných vlastností je neudržitelný. Se štěpnou schopností eruptivního magmatu, kterou podle uvedeného nutno předpokládati, souvisí, že žílné horniny, vznikající podle tohoto názoru vtlačováním tuhnoucího magmatu do horniny, liší se podle povahy horniny, do níž byly vtlačeny. V žílném seřazení těchto roztavených hmot rozlišujeme většinou nejprve utvořené granitoporfyrické horniny a složení nerozštěpeného magmatu a štěpné horniny (schizolity), které přicházejí jako kys. křemičitou bohatší (kyselejší), jasné aplity, anebo jako kys. křemičitou chudší (zásaditější), temně zbarvené, později utvoř. lamprofyry. Jakými chemicko-fysikálními pochody nastalo štěpení magmatu, není dosud známo.

Magna charta libertatum, ↘ sv. II., str. 144.

Magnalium, slitina obsahující 2—30% hořčíku a 70—98% hliníku. Je stříbrobílá, dobře leštitelná, na vzduchu i ve vodě stálá a lesklá. Při stoupajícím obsahu hořčíku ubývá jí tvrdosti, křehkosti a leštitelnosti. Slitina s 2—3% hořčíku hodí se k tažení drátů, s 5—8% hořčíku dá se dobře válcovati, s 8—20% hořčíku dá se dobře slévati a slitiny s 20—30% hořčíku užívá se na dělené kruhy k optickým přístrojům. Nejčastěji užívá se slitiny asi s 10% horčíku, která se dá lehce slévati a velmi dobře opracovati, dále pak také se dá dobře spájeti, niklovati a zlatiti. Spec. váha je 2.4—2.57 g, bod tání 650—700°, pevnost v tahu 24 kg na 1 mm². Užívá se jí hlavně na součásti fotografických aparátů, automobilů, vzducholodí, k výrobě elektrotechnických součástek, na optická zrcadla a j.

Magnan Bernard Pierre (1791—1865), franc. maršál (od 1853), 1831—1838 v belg. službách, 1851 potlačil jako vrch. velitel pařížské armády povstání proti státnímu převratu 2. prosince.

Magnasco Alessandro (1681—1747). ital. malíř; působil v Miláně a Janově, maloval scény z řeholního života a obrazy svatých.

Magnáti, vyšší šlechta a vys. duchovenstvo v Uhrách, do r. 1918 s vlastní sněmovnou t. zv. tabulí magnátů, jež se změnami obnovena r. 1926.

Magne Emile (* 1877), franc. spisovatel.

Magne Pierre (1806—1879), franc. státník, práv. zástupce, poslanec; byl několikráte ministrem.

Magnentius Flavius Magnus M., římský vzdorocísař za Constantia II., 350—353, rodem Frank; byl na západě uznán, svrhl císaře s trůnu, byl však u Mursy 28. září 351 poražen. Skončil sebevraždou 11. srpna 353.

Magnes, řecký básník, kol 460 př. Kr., zakladatel attické komedie.

Magnésia, 1. východ. krajina Thessalie (↘); — 2. m. v Karii, na ř. Maiandru

(nyní Menderesu), od dob Kyrových (530 př. Kr.) perské.

Magnesia (Mahnisa, Maghnisa, Manissa), hl. m. tur. vilajetu Sarukhan, asi 35.000 ob., u Gedis-čaje a na úpatí Murad-Daghu. Na východ od M. je bojiště, kde byl poražen 190 př. Kr. Antiochus III. Syrský L. Corneliem Scipionem.

Magnesie, kysličník nebo uhličitan hořečnatý, ○ sloučeniny hořčíku. — Magnesia alba, bílá magnesie, zásaditý uhličitan hořečnatý; M. citrica effervescens, šumící citran hořečnatý, ○ šumící prášek; M. sulfurica, síran hořečnatý, hořká sůl; M. usta, pálená magnesie.

Magnesiová běloba, sražením síranu hořečnatého hydroxydem vápenatým nebo barnatým připravovaná směs magnesie se síranem vápenatým nebo barnatým, používá se jí jako plnidla při výrobě papíru.

Magnesit, nerost, uhličitan hořečnatý $MgCO_3$, obsahuje zpravidla něco železa, tvoří šesterečné krystaly a zrnité agregáty, bezbarvý, nažloutlý, skelně lesklý, tvrdost 4 až 4.5, nachází se v mastkové břidlici na Sv. Gotthardě, v Zillertalu, v serpentinu u Snarumu, v Štýrsku, též v Kalifornii. Kryptokrystalický, celistvý magnesit nachází se v žlutohnědých hmotách, někdy prostoupen opálem (křemitý magnesit) v serpentinu ve Slezsku, u Hrubšic, na Moravě, v Štyrsku atd. Slouží k přípravě kysličníku uhličitého a k výrobě cihel.

Magnesitové desky, hlavně z magnesitového cementu a plnidel, na př. korku, pilovin a pod. se skládající lisované desky pro stěny a k pobíjení stěn, k pokrývání střech a podlahy. Přidáním asbestu zvýší se jejich ohebnost a zamezí se svrašťování. Magnesitové desky jsou stálé vůči nepohodě, ohni, chrání před vlhkem a utlumují zvuk; dají se pilovati, přibíjeti a leštiti.

Magnesium, ○ hořečnaté sloučeniny, hořčík.

Magnetka.

Magnet (lat. magnes), těleso, které přitahuje železo a přitažené pevně drží a je-li volně pohyblivé, zaujme vzhledem k světovým stranám určitou polohu (○ kompas, ○ zemský magnetismus). Rozeznáváme přiroz. magnety (magnetovec) a magnety umělé (ze železa, oceli n. magnetických vlastností působením jiných magnetů nebo vlivem elektr. proudu). Bližší o permanentních magnetech, indukčních m., elektromagnetech atd., ○ magnet. influence a magnetismus. O astatické dvojici magnetů ○ galvanometr.

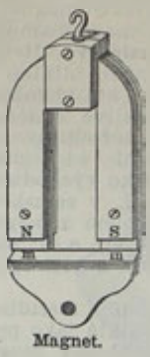

Magnet.

Magnetická bouře, poruchy silokřivek zem. magnetismu, vyvolané atmosférickými poruchami, jeví se neklidem magnetické střelky.

Magnetická deklinace, úhel, jež svírá poledník magnetický s poledníkem zeměpisným, který se měří t. zv. deklinační magnetkou, otáčivou kolem osy vertikální. M. d. je proměnlivá. Místa stejné m. d. na povrchu zemském spojují isogony. M. d. měří se magnetickým theodolitem.

Magnetická indukce, ○ indukce.

Magnetická inklinace, ○ inklinace.

Magnetická jehla, ○ kompas.

Magnetické kladívko, (Wagnerovo, též Neeffovo), zařízení, kt. proudový okruh galvanické baterie střídavě a velmi rychle přerušuje a opět uzavírá. ○ elektrická indukce, ○ elektrický zvonek.

Magnetické kutání, vyhledávání ložisek železných rud pomocí magnetky, kt. se v blízkosti ložiska vychýlí. Užívá se zvláště na ložiskách magnetitu.

Magnetické observatoře, většinou státní ústavy k pozorování magnetické deklinace, inklinace a horizontál. složky zemského magnetismu a k vyhotovování magnetických map; jsou většinou spojeny s astronomickými a meteorologickými observatořemi, slouží účelům vědeckým, nautickým a hornickým. První magnetickou observatoř založili Gauss a Weber r. 1833 v Gotinkách. Nejdůležitější jsou v Esldalemuiru ve Skotsku, ve Val-Joyeux u Paříže, v Postupimi a Cheltenhamu v Marylandě.

Magnetické pole, prostor, v jehož rozsahu působí magnet, ○ elektromagnetismus.

Magnetické rozdružování rud užívá se pro rudy kovů, na něž působí silné

magnety (na př. rudy železné), kterými se oddělí ze směsi rudy a jaloviny čistá ruda, jež je magnety přitahována. Jako magnetů užívá se siln. elektromagnetů.

Magnetické siločary, ○ magnetismus.

Magnetické slitiny Heuslerovy (Heuslerovy slitiny), slitiny mědi, hliníku a manganu (bronze), které se přitahují k magnetu, ačkoliv jednotlivé součásti samy o sobě tak nečiní. ○ též slitiny.

Magnetický pól 1. severní (+) a jižní (—) u každého magnetu jako východisko magnetických silokřivek 2. v zemském magnetismu nesplývá s pólem zeměpisným, sev. je asi na 71° sev. šíř. a 97° záp. dél., jižní asi na 73° již. šíř. a 146° vých. délky.

Magnetický poledník n. meridian, magn. myšlená křivka, vzniklá jako pronik roviny, procházející oběma magn. póly zemskými s povrchem zeměkoule.

Magnetický rovník (aklina), nulová isoklina, t. j. čára spojující místa na zeměkouli, v nichž volně zavěšená jehla mag. zachovává polohu vodorovnou. Probíhá poblíž rovníku zemského, vychyluje se v Jižní Americe o 15° na jih, v Africe a Zad. Indii o 7° na sever.

Magnetický vítr, proudění vzduchu, vyvolané působením elektrodynamických sil na plyny, jimiž prochází elektrický proud. Elektrický světelný oblouk lze pomocí vhodně postaveného magnetu vyfouknouti jako plamen letovacího kahanu (magnetické dmychadlo).

Magnetisační cívka, ○ solenoid.

Magnetisační práce, k vzbuzení magnetu potřebná práce, hromadí se v podobě magnet. energie v poli magnetu, při přemagnetování (obrácení magnetisačního směru) následkem jako tření působící hysterese (○ magnetická influence) se spotřebuje a mění se v teplo.

Magnetisační spirála (magnetisační cívka, galvanická cívka), na železné jádro za účelem jeho magnetisace pomocí elektrického proudu navinutá cívka z isolovaného drátu (○ elektromagnetismus).

Magnetismus hornin, vlastnost mnohých hornin, přitahovati póly magnet. střelky; vysvětluje se obsahem magnet. železa a sloučenin železitých kysličníků.

Magnetismus lékařský, též messmerismus. Messmer i jeho následníci vedle léčby hypnosou léčili svou silou magnetickou, která zvláště z rukou vyzařovala. Magnetiséři dělají nad tělem „tahy" rukama, věříce, že nemoc odvádějí a na nemocného svou léčebnou sílu životní přenášejí. Účin je v sugesci, víře.

Magnetismus zemský, řídící síla, kterou působí země na magnetku. Vodorovně otočný přímý magnet (magnetka, magnetická jehla) zaujme vždy určitou klidovou polohu, v níž jedním koncem směřuje přibližně k severu, k severnímu zemskému magnetickému pólu, opačným koncem k jižnímu magnetickému pólu, takže zaujímá směr od severu k jihu. K úplnému určení směru a velikosti zemského magnetismu v určitém místě jest třeba znáti těchto veličin: deklinace, inklinace, intensity. Magn. deklinace je úhel, který svírá astronomický a magnetický meridián, t. j. odchylka směru osy magnetky od astronomického severo-již. směru ve vodorovné rovině. V našich krajinách činí přibližně 5° záp. Jest západní neb východní a v různých částech země různých velikostí. Na deklinační mapě spojují se místa stejné deklinace čarami t. zv. isogonami, jež se sbíhají na zeměkouli ve dvou místech, blízkých pólům zemským, v magnetických pólech zemských. Jeden je v Sev. Americe na 69° 18′ sev. šíř. a 96° 27′ záp. dél., opačný je v jižních polárních krajinách na 72° 25′ již. šíř. a 154° vých. dél. Čára spojující místa nulové deklinace nazývá se agona (nulová isogona) a dělí kraje východní deklinace od západní. Isogony jsou důležité pro plavbu na moři. K absolutnímu měření deklinace používá se deklinační busoly (dekl. kompasu). K velmi přesnému určení deklinace užívá se magnetického theodolitu. V tomto je sloučen astronomický theodolit a magnetometr. Magn. inklinace je úhel, o který se odchyluje magnetická osa magnetky od horizontální roviny. Na severní polokouli sklání se severní pól magnetky dolů, na jižní polokouli jižní pól. Místa stejné inklinace jsou spojena na inklinačních mapách čarami t. zv. isoklinami. Mají ráz rovnoběžek, aklina (čára inklinace nulové) probíhá poblíž rovníku zeměpisného. K stanovení inklinace slouží inklinační busola. Magn. intensita pro měření rozkládá se ve složky: horizontální (H) a vertikální (V). Čáry spojující místa stejné intensity slují isodynamy. Měří se zemským induktorem. Deklinace, inklinace i intensita zem. magnetismu se mění i na určitém místě během doby. Některé z těchto změn jsou pravidelné, slují pak variace denní, roční, staleté, podle intervalu časového, v němž se pozorují, jiné změny jsou nepravidelné a souvisí s náhlými změnami na slunci, se severní září na zemi a pod., jež způsobují magnetické bouře. Denní variace v deklinaci podobají se změnám teploty za den. Dopoledne deklinace přibývá, po poledni dosahuje hodnoty nejvyšší, od které zase klesá; v noci mění se méně. Podle

ročních změn deklinace byla pozorována souvislost se současně vystupujícími slunečními skvrnami. Elektrodynamickou teorii vesmíru a meteorologické důsledky propracoval prof. dr. K. Zenger.

Magnetismus živočišný, název pochází od dr. Messmera (1734—1815). Tělo lidské vyzařuje neviditelné síly jako magnet, který přitahuje a odpuzuje. Paracelsus v XVI. stol. psal o životní síle — fluidu — magnetismu kosmickém, kterým možno nemoci způsobiti i léčiti.

Magnetopat (lat., řec.), léčitel, který dle udání pracuje s t. zv. magnetickými silami. Většinou jde o podvodné léčení pomocí sugesce a hypnosy.

Magnetostrikce, objevení se změn tvaru a napětí v tělesech následkem magnetování, podobné elektrostrikci. Užije-li se k magnetisaci proudu střídav., způsobí m. zvuky.

Magnetovec (magnetit), nerost skupiny spinelu, kysličník železnato-železitý či železitan železnatý $FeO . Fe_2O_3$ s 72.4% železa, nachází se v krystalech soustavy krychlové, též celistvý, zrnitý a v podobě volných zrn jako magnetovcový písek, barva železově černá, lesk kovový, magnetický, též polárně (přirozený magnet), tv. 5.5—5.6, spec. v. 4.9—5.2; ve znač. množství nachází se ve Švédsku, v Rusku a S. Americe, v menším množství v Čechách. M. podobný magnetoferrit v okolí Vesuvu a Etny obsahuje místo dvojmocného železa hořčík, podle vzorce $MgO . Fe_2O_3$.

Magnetové ocele, zvláště pro magnety se dobře hodící druhy ocele, ○ slitiny železa a slitiny.

Magnetový kyz (pyrrhotin, magnetopyrit), sírník železnatý FeS, skoro vždy s větším množstvím síry než odpovídá tomuto vzorci, asi slitina síry se sirníkem železn. v poměru přibližně S:6FeS, obsahuje často nikl (až 6%), nachází se v šesterečných tabulkách a v zrnitých a celistvých kusech, barva bronz. žlutá, tv. 3.5—4.5, spec. v. 4.6, magnetický, též polárně, vyskytuje se zvláště na rudních ložiskách a žilách v krystalické břidlici a jako impregnace v eruptivních horninách, na př. u Příbramě, Jáchymova, Šluknova, Petřvaldu, slouží jako niklová ruda a k výrobě kyseliny sírové.

Magnificat (lat.), chvalozpěv mariánský (Luk. 1, 46—55) podle prvních slov: Magnificat anima mea Dominum (Blahořečí duše má Hospodinu); používaný při nešporách v katolické církvi.

Magnificence (lat., jasnost, výsost), titul rektorů universit a vysokých škol.

Magnitnaja gora (Magnetová hora), označení mnoha hor bohatých na železn. rudu ve středním Uralu.

Magnolia, ložiskový kov obsahující asi 80% olova, 15—10% antimonu a 5—10% cínu.

Magnolia L. (magnolie, šácholan), rod rostlin z čel. šácholanovitých (Magnoliaceae), velkolisté stromy n. keře s bílými, červenými n. modročervenými květy a

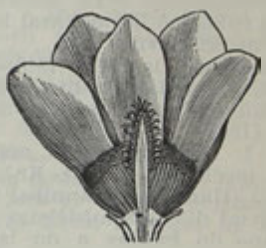

Magnolia grandiflora.

tobolkami, skládajícími šištici; asi 30 druhů v tropické i vých. Asii a v atlantické Sev. Am. M. grandiflora L. (○ obr.), 30 m vys., v j. části S. Am., s 15—20 cm dl., vždy zelen. listy a bílými, vonnými květy, pěstuje se k. Středozemního moře jako sadový strom.

Magnoliaceae (šácholanovité), čel. dvojděložných rostlin z řádu mnohoplodých (Polycarpicae), stromy a keře se střídavými, jednoduchými listy a s velkými, ponejvíce jednotlivými květy o trojlistém kalichu; plody oříškovité, bobulovité n. tobolky. Asi 100 druhů zvl. v S. Am., pak v Číně, Japonsku, Nov. Holandsku a na Nov. Zélandě. Důležité druhy: Illicium, Magnolia, Liriodendron, Michelia, Orimys.

Magnus (lat.), veliký, přídomek mnohých panovníků, př. Carolus Magnus.

Magnus (Sankt Mang), křesťanský světec. († 750), mnich svatohavelský, apoštol území při horním Lechu. — M., poslední vévoda saský z rodu Billungů (1050—1106), dlouholetý odpůrce Jindřicha IV. — M. I. Dobrotivý, král nor. 1035—47. — M. Erlingsson, král nor. 1164—84, M. Zákonodárce, král nor. 1263—80, M. Erikson, král norský a švédský 1319—74.

Magnus, 1. Johannes (vl. Jöns Mansson) (1488—1544), švéd. historik, arcibiskup v Uppsale, odešel 1526 do Říma, poněvadž nemohl zabrániti reformaci. — 2. Olaus (vl. Olof Mansson, bratr Jönse) (1490—1557), švéd. historik a kartograf, kněz, opustil 1524 Švédsko a žil v Římě. — 3. Eduard (1799—1871), něm. malíř,

jehož díla vyznačují se elegantním a romantickým pojetím.

Magnusen, Finn (island. Finnur Magnusson), (1781—1847), nor. mytolog a starožitník, právní zástupce, 1815 prof. v Kodani, zakladatel romanticko-srovnávací mytologie v Dánsku.

Magnussen Harro (1861—1908), něm. sochař, žák R. Begase.

Magnússon Árni (Arnas Magnaeus) (1663—1730), 1694 v Kodani jako první island. profesor, byl význ. sběratel staronorských rukopisů, jež odkázal kodaňské universitní knihovně.

Magnuszewski Dominik (1810—1847), p. dramatik, překladatel a lit. kritik. Nejl. jeho dílo: Niewiasta polska u trzech wiekach (1843).

Mago, 1. karthag. suffet, zakladatel karthag. moci (550—530 př. Kr.), praotec slav. rodu (Hamilkar, Hannibal); ne týž, který napsal dílo o zemědělství, jež bylo překládáno do řečtiny a do latiny; — 2. nejmladší syn Hamilkara Barkase, bratr Hannibalův, provázel tohoto 218—216, 203 byl u Milána poražen.

Mágocs (mágoč), obec v maď. komitátu Baranya, (1921) 3616 obyvatel.

Magog, jm. národa (I. Mojžíš. 10, 2; Ezech. 38, 2; ♌ 39, 6), jenž pod králem Gogem, jako spojenec Peršanů, Arménů a Kimmeriů, táhl proti Palestině. Později považováni Gog a M. za souhrn nepřátel říše Boží (Zjev. sv. Jana 20, 8).

Magot bezocasý, ♌ makakové.

Magové (staropersky maguš, lat. magus), původně jeden ze 6 kmenů médských; provozovali náboženské úkony, mantiku a kouzla. Jejich umění a věda nazývala se magie. Dobyli si velikého vlivu a vážnosti. Bez mága nesměla býti konána oběť. Znám je mág Gaumáta, Lžismerdis (♌ Kambyses). Později byli m. zaměňováni s Chaldejci, o kterých se myslilo, že jsou zástupci pravěké moudrosti (Sv. tři králové). Skutky apoštolské (8, 9; 13, 6) nazývají čaroděj-níky magy.

Mágr Antonín Stanislav (* 1887), red. Prager Presse a překl. čes. spisů do němčiny.

Mágr (Mager) Josef (1861—1924), čes. sochař v Lipsku.

Mágr Václav Evžen (* 1892), č. spisov., dramatik. Sp.: České střelectvo (1922).

Magra (ve stv. Macra), ř. v horní Italii, 65 km dl.

Magre Maurice (* 1877), fr. básník, uveřejnil sbírku básní La chanson des hommes (1898), napsal pohád. román Histoire merveilleuse de Claire d'Amour (1903). Sbírka básní Les lèvres et les secrets (1906) vyznačuje se smělým vyznáním. Jeho básn. dramata Velléda (1908) a Sacrilège (1913) měla též úspěch na divadlech. Překl. E. Lešehrad a K. Čapek.

Magrle ze Sobíšku Václav († 1623), č. spisovatel a politik, 1609 defensor.

Magueyové vlákno, listové vlákno z Agave vivipara, rostoucí v Mexiku. Zpracuje se na tkaniny a papír.

Magura, jméno mnoha hor. skupin v západních Karpatech.

Magurka, slov. osada v N. Tatrách. Těžilo se zde kdysi zlato.

Magurský, pseud. Záborského Jonáše. M., pseud. G. Kordoše.

Magyar László (1817—1864), maď. cestovatel.

Magyarország, ♌ Maďarsko.

Mahabalipur, ves v britsko-ind. presidentství Madras, proslavená jeskynním chrámem s nádhernými reliefy.

Mahábháratam (vypravování o velkém boji Bharatovců), vedle Rámájana největší indické epos. Ač původu aristokratického, stalo se během věků eposem národním, lidovým, podobně jako Homerovy básně, k nimž je přirovnával Řek Dio. Jádro M. jest vypracování o tom, jak v rodině slavných potomků rodu Bharatova, Kuruovců, kteří sídlili v krajině asi dnešního Delhi (tehdy Kurukšétram), došlo ke krvavým sporům, v nichž posléze rod Bharatův zcela vyhynul. Toto rámcové vypravování obsahuje pověsti o původu Kuruovců a Pánduovců, o jejich pobytu na dvoře příbuzného krále Dhrtaráštra, o tom, jak Kuruovec Judhišthirah se stal nástupcem královým, jak se Pánduovi proti němu a jeho čtyřem bratrům spikli a je zapudili. Kuruovci pak bloudili ve vyhnanství po lesích a získali za společnou manželku Draupadí. Podařilo se jim pak získati znovu říši zpět, Judhišthirah se stal králem světa, ale zanedlouho jí opět pozbyli ve hře v kostky a odešli znovu do vyhnanství na 13 let. V posledním roce vyhnanství došlo mezi nimi a jejich nepřáteli Pánduovci k válce, která se vyvrcholila osmnáctidenní bitvou, která sice přinesla Kuruovcům vítězství, ale po velkých ztrátách. Rámcové vypravování se končí tím, jak se Kuruovci i s Draupadí vydali na sever přes Himalaje k božské hoře Neru, sídlu bohů, a tam vstoupí do nebe. Kolem tohoto jádra se během věků nakupilo mnoho jiných básnických vypravování, totiž pověstí, jež nějak souvisí se starou epickou bájí, jež má podklad historický, ale také zlomky jiných hrdinských písní a pověstí, týkajících se jiných králů a hrdinů indického pravěku. Poněvadž to byla poesie aristokratická a na dvorech králů ind. byli zástupci literární činnosti hlavně brahmáni, dostaly se do

M. tímto brahm. vlivem také pověsti mytologické, brahm. filosofie, mravověda a právo; pověsti místní, o vzniku světa, zprávy zeměpisné a rodopisné; bajky, pohádky a mravoučné povídky. Z těchto jiných přídavků stojí za zmínku zvl. pověst o Šakuntale, kterou dramaticky zpracoval básník Kálidásah, o Nálovi a Damajantí (do češ. přel. prof. V. Lesný), o věrné manželce Sávitrí. Z filosofických statí nejvyšší místo zaujímá Bhagavadgítá (Píseň vzneseného), filosof. poučení, které dává Kuruovci Ardžunovi jeho vozotaj (Bůh). Kršnah, když Ardžunah v boji proti svým nejbližším příbuzným (za oné 18denní bitvy) cítí výčitky svědomí. Kršnah jeho pochyby rozptyluje poukazy na nesmrtelnost duše, při čemž nezáleží na smrti tělesné, a tím, že povinností bojovníkovou jest bojovati; za dobrý boj dosahuje odměny. Vedoucím motivem jest, že však povinnost má býti motivem jednání, ne touha po odměně. Po stránce filosof. ukazuje se v M. filosofie doby přechodní. Jednotlivé tyto části jsou ovšem původu nestejného a různého stáří, což se jeví i v jazyce, stilu a metrice, i v myšlení; jsou tu části lidovější a učenější. M. vznikalo ponenáhlu asi v době IV. stol. př. Kr. až do IV. stol. po Kr., kdy už měla nynější rozsah 100.000 dvojverší (ślóků), rozdělených do 18 knih, k nimž se přidávala jako 19. Harivanša. Jako dílo tak ohromné a obsáhlé mělo M. vliv na ostatní ind. lit. po celé další věky. Látky z něho zpracovali na př. ind. básníci Kálidásah (v Šakuntale), Bháravih (v Kirátardžunije ze VI. stol. po Kr.), Dhanandžajah a Kavirádžah (v Rághavapándavija, XII. stol. po Kr.); vliv studia M. je patrný u kronikáře Kalhana z Kašmíru (XII. stol.), v díle Kšéméndrově (Brhatkathá); byly jím ovlivněny sbírky bajek Paňčatantram (○₃) a Hitópadéšam (○₃). Žije ovšem i v době moderní. Svědčí tomu na př. překlady bengálské, z doby starší i novější (překlad Saňdžajův, Kavíndra Paraméšvara, Nitjánanda Ghóša, které jsou zároveň novým zpracováním s různými vložkami; nejlepší zpracování jest od Káširáma Dáse ze XVII. stol. Vliv studia M. je patrný i v díle Bengálce Gópala Urijá (XIX. stol.). Je dosud rozšířena v jednotl. opisech, které sbírá Bhandarkarův ústav (rkp. jsou i v Praze), jenž chce pořídit kritické vyd. tohoto veledíla ind. ducha. Pou.

Mahábhášjam, název výkladu a poznámek ind. gramatika Pataňdžaliho (○₃) k Pánininho (○₃) mluvnici sanskrtu (○₃), jenž byl napsán asi kolem r. 150 př. Kr. Ve výkladech a příkladech mluvnických jsou časté zmínky o poměrech tehdejší doby, takže M. jest i jako pramen zpráv o náboženských, sociálních, polit. a literárních poměrech své doby dílo důlež. Jeho spisovatel byl posledním z velkých gramatiků ind. Poněvadž M. se během doby stalo dalším pokolením málo srozumitelné, byly k němu psány nové komentáře (v VII. stol. po Kr. od Bhartrhariho a ve XII. stol. od Kajata; ke komentáři tohoto napsal opět poznámky Nágódži Blatta v XVII. stol.) Pou.

Mahádévah (velký bůh), ve védech bůh Rudrah; v ind. poesii epické pak jest jím míněn buď bůh Višnuh (○₃) nebo bůh Šivah (○₃).

Mahaffy John Pentland (1839—1919), prof. dějin na univ. v Dublíně, psal o starov. dějinách.

Mahagon, ○₃ Acajou.

Mahalla (arab.), značí asi jako naše zastávka; jest to vlastně vojenský tábor, vedle toho značí i vojsko na válečném pochodu.

Mahan Alfred Thayer (1840—1914), sev.-am. admirál a námoř. spisovatel; 1899 byl členem mír. konference v Haagu, pak ředitelem námoř. akademie.

Mahánadí (veliká řeka), ř. v Indii, 836 km dlouhá, protéká Orissou a ústí do Bengálského zálivu.

Mahanoy City, m. v severoamer. státu Pennsylvania, 15.599 ob.

Mahár, kasta v západní Indii a Dekhanu, náboženství hinduistického.

Mahárádžá (ind.), název ind. panov.

Maharero Samuel, náčelník Hererů, usazený v jihozáp. Africe, nepřítel Němců (1904).

Mahátmá (sanskr.), 1. Veliká bytost, duše světa ve filosofii Védánta. — 2. veliký, ušlechtilý; čestný titul pro významné osobnosti a světce v Indii. (Ghándi.)

Mahávastu (kniha o veliké věci), buddhistické epické dílo, obsahující legendy o Budhovi, psané pálštinou pomíchanou se sanskritem.

Mahávírah (veliký hrdina), vlastně Vardhamána; současník Buddhův, zakladatel džinismu.

Mahbub, dřív. zl. mince v Tunisu a Tripolisu, v ceně asi 40—66.40 Kč.

Mahdi (arab. al-mahdi, k pravdě vedený), obnovitel víry islamské, očekávaný muslimy, který má dokončiti dílo Mohamedovo, obrátiti nevěřící a vstoupiti do ráje. Velmi silná je tato víra hl. u Šiitů, kteří pokládají za M. kálifa Mohameda Abula Kásima (872, který 880 tajemně zmizel). Postava M. stala se leckdy osobností politickou, na př. Obeid Allah, první z Fatimovců, zvláště však Mohamed Ahmed (1840—1885).

Mahé (maé), franc. država (od 1725) na Malabarském pobřeží (Přední Indie), 59 km² s (1926) 10.321 obyvateli.

Mahédia (Mehedia, Mahdija), přístav, 175 km na jih od m. Tunisu (sev. Afrika), asi 6000 ob., se slavnou kdysi, z antických trosek vystavěnou mešitou.

Mahen Jiří, občan. jménem Antonín Vančura (* 12. XII. 1882 v Čáslavi), čes. spisovatel. Byl žurnalistou, dramaturgem brněnského divadla, a jest ředitelem městské knihovny v Brně. Jako básník vyšel z anarchisticky naladěné liter. družiny S. K. Neumanna, k níž se upínal výbušným, poněkud okázale revoltujícím, neklidným, ale též sentimentálně roztěkaným temperamentem. Jeho početná a rozmanitá díla lyrická, novelistická, dramatická a causeristická jsou hodnotou nerovnoměrná, jak vznikla namnoze nakvap z dočasného zájmu. Nejvýznač. z nich jsou lyrické sbírky jako Plamínky (1907), Balady (1908), Duha (1916), Tiché srdce (1917), popul. námětem úspěšné drama Janošík (1910) a selská tragedie domova a víry Mrtvé moře (1918). Souhrnem lyrické poesie jsou Básně (1928). Dramata, ponejvíce drásavých námětů tělesných i duševních útrap, nejsou řešena jasným dramatickým pohledem a bezpečným smyslem. Dojemně rozplývavé jsou též povídky jako Podivín (1907), Díže (1911), Měsíc (1920), Rybářská knížka (1921). Románovou kronikou studentské bohémy jsou Kamarádi svobody (1909). Dokumentární pro divadelní činnost jsou proslovy Před oponou (1921) a Režisérův zápisník (1923). Lit.: A. Drtil, J. M. (1920).

Jiří Mahen.

Mahieu Thomas (maiö), franc. bibliotékář, 1540—60 gen. tajemník královny Kateřiny po r. 1565 jako nástupce Grotierův; proslul některými vazbami knih, většinou s nápisem „Tho. Majoli et amicorum".

Mah-Jongg (mah-žong, vrabcová hra), společen. hra, pocházející z Číny, rozšířená též v Evropě. M. ukazuje příbuzné tahy s domin. a kvartet. hrou, je však těžší a napínavější. Četná pravidla jsou jednoduchá. Hráči (většinou čtyři) hrají se 144 kameny velikosti dominových kamenů nebo se 144 kartami.

Mähl Joachim (1827—1909), dolnoněm. povídkář, učitel.

Mahler Gustav (1860—1911), něm. dirigent a hudeb. skladatel; vzbudil pozornost jako kapelník něm. divadla v Praze (1885—87) a v Lipsku (1887—88), kde dokončil Weberovu operu „Tři Pintové", kterou s úspěchem provedl, 1888—91 byl chefem opery v Budapešti, pak v Hamburku, 1897—1907 řed. opery ve Vídni, 1909—10 dirigent Filharmoniků v New Yorku. Napsal 9 symfonií, kterými následoval svého učitele Brucknera, byl však pod vlivem literárních a filosofických představ. Dále napsal Píseň o Zemi pro tenor, alt a orchestr (1911), mnoho písní a j. — Liter.: Z. Nejedlý: G. M. (1913).

Mahlmann Siegfried August (1771—1826), něm. básník, vedl od 1805 Zeitung für die elegante Welt, 1810—18 též Leipziger Zeitung; později věnoval se přírod. vědám a hospodářství.

Mahmal (arab., nosič), stanovitá pokrývka, červená nebo zelená, nádherně ozdobená ornamenty a sentencemi z koranu, která přikrývala dary egyptské vlády, určené Kaabě na každoroční pouti do Mekky.

Mahmúd, jméno tureckých sultánů: 1. M. I. (1703—54), válčil 1737—39 s Rakouskem a Ruskem, kdy získal Valašsko a sev. Srbsko. — 2. M. II. (1785—1839), syn Abd ul-Hamida I., od 1808 sultán, 1817 osvobodili se Srbové, Egypt a r. 1829 Řecko po nešťastné válce s Ruskem. M. snažil se změniti Turecko v evropský stát.

Mahmúd Nedim Paša (1810—1883), turecký státník, generální guvernér Syrie, 1856 ministr námořnictví, od 1871 veliký vezír. Pro pikle byl 1876 svržen a uvězněn, ale 1879—1883 byl opět ministrem vnitra.

Mahmúdije, el, hl. m. distriktu Atí v egypt. mudiriji Behera, 6000 ob. na průplavu téhož jména, vystavěn 1819—20 Mehemedem Alim.

Mahn August (1802—1887), něm. romanista v Berlíně.

Mahn Paul (1867—1927), něm. spisovatel, divad. kritik v Tägliche Rundschau, psal o Angel. Silesiovi (1892) a j.

Mahnd (angl.), pův. všeobecně používv. vých.-ind. dutá míra pro suché zboží; později pojem váhy různého významu.

Mahnič Anton, ThDr. (1850—1920), slovinský biskup na Krku, lit. kritik.

Mahomed, ↗ Mohamed.

Mahon (maon), hl. m. špan. ostr. Menorca, (1920) 15.261 ob., při Mahon. zátoce; got. chrám, celnice, vědec. společnost Ateneo, vyváží se obuv. a bavlněné zboží, dobytek, sýr.

Mahonie, rostlina příbuzná dřišťálu, tvořící nízký keř, původem ze sev. Ame-

riky, často pěstovaná v sadech pro kožovité, vždy zelené, svrchu leskle zelené listy s okrajem ostnitě zubatým. Žluté květy v hroznech, plod kulatá, modře ojíněná tobolka. — M. cesmínolistá (Mahonia aquifolia), u nás nejčastěji pěstovaná. M. a. var. juglandifolia má listy se světle červenými žebry a barví se na podzim do červena. — M. plazivá (M. repens), žlutokvětá, m. japonská (M. japonica) s listy trnitě zubatými, dorůstá výšky 3 m.

Mahr Pavel, pseud. E. Lešehrada.

Mahr, v nordickém bájesloví noční příšera, sužující člověka.

Mahraun Artur (* 1890), do roku 1919 důstojníkem, pak organisátorem něm. dobrovolnických svazů; vydává časopis Der Meister.

Mahrholz Werner (* 1889), něm. spisovatel. Sp.: Deutsche Literatur der Gegenwart (1926) a j.

Mach Adolf, MUDr. (* 1869), profesor zub. lék. na univ. v Bratislavě. Za války pobýval v USA., kdež horlivě pracoval pro náš odboj mezi krajany.

Mach Bedřich František (* 1853, † 6. VII. 1925), gymn. prof. a spisovatel; samostatně vydal Ornamentika (1899), Příruční kniha dějin umění (1900), Vzorné ornamenty všech slohů (1900).

Mach Ernst (1838—1916), něm. fysik a filosof, 1867—95 prof. v Praze, 1895—1901 ve Vídni; založil empirio-kriticismus.

Mach František Jiří (* 1869), řed. m. školy v Pečkách a hudební skladatel.

Mach Josef (* 1860), řed. stát. reálného gymnasia v Místku, horlivý kulturní pracovník, činný též v turistice, přispěvatel růz. listů, redig. Prombergrův Památník města Olomouce a Moravský kalendář národní.

Mach Josef (* 1883 v Loučeni), č.-am. básník, spisovatel i revol. pracovník. Pracoval u Svornosti a u Slavie v Chicagu, u Čechoameričana v New Yorku. Stal se později úředníkem vyslanectví ve Washingtoně a v Římě. Vydal: Robinson Crusoe (1909, 1912), Amer. verše (1914), Na obou polokoulích (1918), Tři mrtvoly ve sklepě (1919) a j.; přeložil Heieovy Florencké noci.

Mach Sionský (asi 1500—1551), exulant, č.-br. biskup v Doubravni, spisovatel.

Mach V. H. (* 1882), sochař, docent čes. techniky v Brně, žák prof. Suchardy a J. V. Myslbeka. Hlav. jeho díla jsou architekt. výzdoba monument. budov veř. i soukr. v Praze a v Brně.

Mach Zdeněk, JUDr. (* 1882), min. rada v min. vnitra a red. Sbírky zákonů a nařízení, překladatel a šachista.

Mácha Bedřich (* 1877, † 1921), ředitel reálky v Mor. Ostravě. Pracoval hlavně v oboru petrografie a mineralogie, Napsal: Krystalografie, Geologický vývoj Slezska (1905) a j.

Mácha Jaroslav (* 29. XII. 1892), čes. spisov., rotmistr čsl. armády. Prosa: Šibeniční historky (1922), Legionářské a jiné humoresky (1922).

Mácha Karel Hynek (* 16. XI. 1810 v Praze, † 5. XI. 1836 v Litoměřicích), slavný čes. básník. Syn mlynářského stárka a krupaře z kraje sedlčanského, studoval u Piaristů a po dokončení právnických studií byl amanuensem u adv. J. Durasa v Litoměřicích. Četl hojně, hrál úspěšně v českých divadlech a vášnivě rád cestoval. První německé pokusy

Domnělý portrait H. K. Máchy.

básnické vystřídal asi r. 1830 českými pracemi básnickými, s počátku pod vlivem prostonárodní poesie, Rukopisů a oblíbených tehdy balad lidových, později vyvrcholujícími vedle vlastenecké elegické lyriky v reflexivní poesii utrpení a zmaru. Po nedokončené byronské básni Mnich napsal (v l. 1834—36) Máj, báseň romantickou, s dějištěm v okolí Doks pod Bezdězem. Osudy Viléma a Jarmily jsou mu pouhým rámcem k vyslovení vlastních myšlenek o marnosti všeho, hlubokých pochybností o životě posmrtném, bolů zklamané lásky, zármutku nad uplynulou mladostí i nadšeného obdivu pro krásy májové přírody. Máj, nejpůvabnější, nejznámější a nejvydávanější dnes česká báseň, byl pochopen a plně oceněn až generacemi pozdějšími. V dramatických zlomcích historických (Bratří [Oldřich a Boleslav], Král Frydrych, Boleslav, Bratrovrah aneb Václav a Boleslav) pokusil se o tragedii shakespearovskou, v zlomku Polesný o prosaickou veselohru. Veden historickými zálibami a četbou W. Scotta, zamýšlel napsati rozsáhlý román Kat s hlav. rekem katem krále Václava IV.; vedle dokončené jeho první části Křivoklátu s Doslovím (1834) zachovaly se jen

zlomky a náčrty částí ostatních [Valdek, Vyšehrad, Karl. Týn, pův. nazv. Viasil). Do doby Valdštýnovy spadá děj zlomku Valdice, do zač. XII. stol. zlomek Klášter Sázavský. Nedokončený cyklus Obrazy ze života mého (1834) obsahuje Večer na Bezdězu, autobiografický cestovní náčrt s hlubokými úvahami, a Marinku, hudebně pojatou povídku ze staropražského proletářského zákoutí s realistickými prvky. Romantický děj románu Cikáni (1835), k nimž užil starší Přísahy (z r. 1833), je v podstatě obměna Máje, přenesená do okolí Kokořína a do italských Benátek. Jiné významné prosy jsou: Rozbroj světů, Pouť krkonošská a dva satirické útoky na Čelakovského. — Máchův význam je jedinečný: M. je zakladatelem českého romantismu; jeho hrdinové, hloubající o nejvážnějších záhadách světa a lidstva, jsou nositeli jeho osobních bolestí a pochyb; uvedl po pečlivém studiu po prvé do naší literatury českou krajinu, jíž užil za pozadí duševních zápasů svých hrdinů; skvělou hudebností slov i rytmu a půvabem básnických obrazů stvořil nový styl básnický a stal se tvůrcem moderního českého verše; jeho dílo se stalo východiskem české tradice básnické, on pak, jako člověk i básník, předmětem kultu, v němž se mu žádný český básník nevyrovnal. — M. otiskl jen 15 drobných básní, Křivoklát, Obrazy a Máj. Jeho sebrané spisy vyšly po prvé úplně až r. 1862, naposled nejúplněji (1928—29) v Borového knihovně Pantheon ve 3 sv. i s deníky, zápisníky a památnou korespondencí, péčí Fr. Krčmy. Máj vyšel dosud v 86 vyd., Cikáni ve 28 vyd. Podobizna M. se nezachovala, všecky jeho portrety jsou smyšlené. Psali o něm podrobněji zvl. Sabina, zasloužilý jeho životopisec, Arbes, nadšený jeho obhájce, Zdziechowski, Vodák, Voborník, Arne Novák, Šalda, F. V. Krejčí, Menšík, Maver, Mukařovský a Krčma, vydavatel soupisu díla Máchova a prací o Máchovi. Krč.

Mácha Otakar (* 31. I. 1895 v Celovci), čes. oper. pěvec (hrdinný tenor), od roku 1919 členem Měst. div. v Plzni, pak v Měst. div. na Vinohradech, od r. 1920 u něm. div. v Praze a hostem Nár. div. v Praze.

Mácha Rudolf B. (* 1881), uč. publicista a lid. spisovatel.

Mácha Václav, dr. inž. (* 1889), úředník Zeměd. rady a zeměd. spisovatel.

Machač Josef, inž. (* 1880), do r. 1924 přednosta elektrotech. a stroj. odb. zem. správ. výboru. Jeho práce: Elektřina ve službách zemědělství (1908), Stručné základy elektrotechniky po stránce teoretické a praktické (1920), Financ. obec. a družstevních podniků pro odběr elektrické energie (1921) a řada článků v odb. listech.

Machač-Kala (dř. Petrovsk), r. přístav. město, důlež. středisko hospod. a prům. v dagestanské rep. sovětské na kavkazské železnici při Kaspickém jez. 32.000 obyv. Středisko obchodu s Turkestanem, Persií a stř. Asií.

Machač Ladislav, JUDr. *(1871), č. politik státoprávní a právn. spisovatel.

Macháč Karel Ludvík (* 1867), redaktor a spisovatel povídek a dramat.

Macháček Bedřich, PhDr. (* IX. 1876), zeměpisec, od 1915 prof. něm. university v Praze, od 1924 v Curychu, od 1928 ve Vídni.

Macháček Ferdinand (* 6. XII. 1882 v Chrudimi), vydavatel a redaktor Čsl. zahrad. listů. Spisy: Racionelní zelinářství, Rozmnožování rostlin semenem, Rozmnožování rostlin řízky, Ošetřování zahrad.

Macháček Fridolín (* 1884), městský archivář v Plzni a histor. a vlastivědný spisovatel o musejnictví a Plzeňsku.

Macháček Jan (1850—1927), prof. geogr. v Čes. Budějovicích. Zeměpisné spisy.

Macháček Josef (* 1864), říd. uč. v. v., jednatel Svazu dobrov. hasičstva čsl., kulturní pracovník; napsal řadu odbor. i vzděl. článků do Hasičských Rozhledů.

Macháček Ladislav Zdeněk (* 1858), učitel a spisovatel v Praze.

Macháček Šimon Karel (* 10. XII 1799 v Praze † 2. X. 1846 tamtéž), spisov. Vychodiv němec. školu, vstoupil r. 1812 na staroměstské gymnasium; vlivem Jungmannovým stal se upřímným národovcem; za studií vždy náležel k nejlepším žákům, proslul také jako obratný deklamátor; záhy se spřátelil s tehdejšími vlastenci Čelakovským, Kamarýtem i Chmelenským, Tomsou, Vinařickým a j. Svou pozornost obrátil nejprve k divadlu a jal se význačná cizí díla překládati do češtiny; první byla Goethova tragedie Ifigenie v Tauridě. Podrobil se pak zkouškám pro gymnasijní profesuru, věnoval se literatuře a vydal r. 1823 výbor novějších básní českých, nazvaný Krasořečník. Pro divadlo přeložil mnohé texty operní, Cherubinova Vodaře, Mozartova Don Juana, Lazebníka sevilského, Othela a ještě celou řadu jiných. Sám pak sepsal veršovanou hru Ženichové, kterážto hra vyšla v několika vydáních a patří k nejlepším plodům dramatické literatury české. Kritickými články přispíval do Čechoslava a pak do Časopisu musejního. Přeložil a

vydal: Ciceronovy řeči proti Katilinovi. Poté obrátil se opět k písemnictví dramatickému a přeložil Raupachovu tragedii Isidor a Olga (1834), Schillerovu Pannu Orleánskou. Sám pak sepsal původní historickou tragedii Záviš, veselohru Půjčka za oplátku a truchlohru Bulhar. Tyto tři hry vyšly tiskem r. 1846 pod titulem Nové divadelní hry. Mnohé z jeho básní a písní dokonce znárodněly (s hudbou Vašáka, Lablera a Nesvadby). Lit.: Básně S. K. Macháčka s úvodem J. Durycha (1927).

Macháček Václav (1839—1890), č. hud. skladatel a říd. učitel.

Machačkala, ↗ Machač-Kala.

Macháčková Libuše (* 17. IV. 1892), zakl. a vyd. čas. Hospodyň. Listy, redig. České Mody a j. Sp.: **Příběh Lenky** Vlasákové (1924), Hřích paní July (1928), různé kuchař. a hospod. knihy a loutková divadla.

Macháčková Terezie († 1865), láska J. Nerudy, ↗ V. Tille: Dopisy (1907).

Machado Bernardino (* 1851), portug. president (od 1915); zúčastnil se zřízení portug. republiky.

Machaerium Pers., rod rostlin z čeledi luštinatých, stromy n. popínavé liany s červenými n. bílými hrozny květů a plochým jednosemenným luskem; asi sto tropicko-am. druhů.

Machaira (řec.), u starých Řeků mírně prohnutý, jednostranný měčík.

Máchal Jan (* 25. X. 1855 v Nových Dvorech u Milevska), univ. prof., svědomitý lit.-hist. pracovník, jehož četné srovnavací práce sledují podrobně původ a závislost myšlenek i formy našich lit. památek, zvl. vzhledem k slov. literaturám. Literárně činný již od r. 1878. Zabýval se nejprve lidovým podáním slovanským (Nákres slovan. bájesloví 1891, znovu upraveno Bájesloví slovanské 1897, 2. vyd. 1925), pak prostonárodní poesií slovanskou (Úvod ve studium rus. bylin 1891, O bohatýrském eposu slovanském 1894), od níž obrátil zřetel na literaturu umělou, slovanskou i českou. Po jednotlivých monografiích objevuje se životní dílo M-ovo Slovanské literatury (3 díly, 1922, 1925, 1930), v němž podává jejich obraz v rámci význačných proudů kulturních a literárních a podle toho paralelně sleduje jejich vývoj. Z lit. historie české v řadě monografií obíral se dobou obrozenskou, českým románem novodobým (1902) a literaturou od r. 1880, vedle toho dějinami čes. divadla. Od r. 1914 do 1930 byl redaktorem Čas. čes. musea a od r. 1912 do 1930 spoluredaktorem Čas. pro mod. fil. Jako univ. profesor byl vždy přítelem studentů. — Lit.: Sborník prací věn. prof. J. M. (1925).

Machala Ludvík, Ing. (* 1889), přednosta výtopen Zvoleň, je kulturně činným na Slovensku, čel. funkc. Spolku arch. a inž.

Machalski Ludwik (* 1879), polský malíř-figuralista, žák Malczewského a Axentowicze.

Machaon, v řecké mythologii syn Asklepiův, thesalský vládce a lékař Řeků před Trojou.

Macháň Karel († 1904), č. ped. spisovat.

Machar Josef Svatopluk (* 29. II. 1864 v Kolíně), význačný č. básník. Byl bankovním úředníkem ve Vídni, po převratu se stal gen. inspektorem čs. vojsk. Je představitelem realistického směru v nové české poesii. Básnickým posláním jest mu býti svědomím a soudcem doby, usiluje o poznání a stanovení vnitřní pravdy a hledá ji racionalisticky. Bojoval od počátku proti předsudkům, bezduchosti a všem odumřelým a paděla-

Josef Svatopluk Machar.

ným formám života občanského, politického a vůbec všelidského. Problémy klerikálního křesťanství, nacionalismu a ženina osudu jej zvlášť zajímaly. První sbírka Confiteor (1887) způsobila literární rozruch i odpor. S dalšími sbírkami Bez názvu (1889) a Třetí kniha lyriky (1892) pojí se v celek Confiteor I.—III., v němž je mnoho sebeanalysy. Stejného rázu je cyklus Letní sonety (1891), Zimní sonety (1892), Jarní sonety (1893), Podzimní sonety (1893) a lyrické paběrky Pêle-Mêle (1892). K analyse celku, zvláště k utrpení ženy, utlačené mužským sobectvím, dospěl v knihách: Zde by měly kvést růže (1894) a Magdalena (1894), Pocit vyhnanství ve Vídni dal vznik knize Tristium Vindobona (1893). Satyrou mladočeské politiky jsou Boží bojovníci (1896), k nimž se druží epigramatický Satiricon (1904). Sbírka 1893—1896 (1897) obsahuje trosky několika cyklů. Po cestopisném a barvitém Výletu

na Krym (1899) přináší Golgatha (1901) nejplnější projev sociálního cítění a naznačuje protikřesťanské smýšlení v tendenční a didaktické epice úhrnného názvu Svědomím věků. Řadí se sem V září hellenského slunce (1905), Jed z Judey (1906), Barbaři (1912), Pohanské plameny (1912), Apoštolové (1912), Roky za století, skládající se z Oni (1921) a On (1921), Krůčky dějin (1926), a Kam to spěje (1926). Drobnější lyrika z těch dob je shrnuta ve Vteřinách (1905) a Krůpějích (1915). Problémem ženy zabývají se veršované povídky Životem zrazeni (1915). Bolest z nepochopení a obviňování došla výrazu v knihách Tristium Praga (1926) a Na křižovatkách (1927). Souborem nacionálních básní jsou Ti, kteří mluví z minulosti (1928). Sebrané spisy vycházejí od r. 1928 (Aventinum). Magdalena a Řím byly přeloženy do něm., angl. a slovanských jazyků. Současně s básnickou činností a v přímé spojitosti s ní uplatnil se M. jako prudký polemik a feuilletonista. Článkem o Vítězslavu Hálkovi (Naše Doba, 1894—5), proti němuž ocenil Jana Nerudu, vzbudil prudký odpor generace vlasteneckého smýšlení (Osvěta). Feuilletony shrnul do mnohých knih, z nichž zvláště autobiografické Konfese literáta zaujaly dokumentární psychologií. Jiné knihy prosy: Knihy feuilletonů (1901—2), Stará prosa (1903), Hrst beletrie (1905), Prosa (1904—6—7) Řím (1907), Veršem i prosou (1908), Krajiny, lidé a netopýři (1910), Katolické povídky (1911), Českým životem (1911), Nemocnice (1914), Kriminál (1918), Pod sluncem italským (1919, Vídeň (1919), Vídeňské profily (1919), Antika a křesťanství (1919), Třicet roků (1920), Za rána (1920), Vzpomíná se (1920), Trofeje (1920), Časové kapitoly (1920), V poledne (1921), Oni a já (1927), Zapomínaní a zapomenutí (1928). Dokumentem o činnosti u vojska je Pět roků v kasárnách (1927). Básnická řeč M. je prostá, střízlivá, někdy až úmyslně všední, jindy, zvláště v pozdější době po Golgathě, suchá i banální. M. měl vliv na mnoho básníků generace z konce století, alespoň na jejich formaci v mládí. Z význačnějších jsou: V. Dyk, P Bezruč, K. Horký, V. Martínek, J. Mach a j. — Lit.: J. Karásek ze Lvovic, Impresionisté a ironikové (1903), A. Novák, Muži a osudy (1914), Sborník J. S. M. (1913), P. Buzková, Žena v životě a díle M. (1918), F. Balej, Kniha feuilletonů (1920).

Macharadze Fil. Jesejevič (* 1868), gruzínský komunista, napsal 1921 „Diktatura menševistickoj partii v Gruzii", 1926 „1905 rok v Zakavkazsku".

Machát Antonín (* 1880), poslanec a obec. starší ve Vídni, založil České srdce ve Vídni, byl předsedou Nár. výboru a Čsl. menš. rady pro Rakousko. Pečuje o čes. školství ve Vídni a je jediným čes. členem měst. škol. rady ve Vídni.

Machát František, Ph. Dr. (* 1876), řed. I. čes. dív. reál. gymn. „Krásnohorská", byl redakt. a hlav. spoluprac. Velkého Ottova Zeměpisného atlasu, zpracoval atlanty pro školy střed., měšť. a obecné, redig. sbírku nástěn. map škol. a vydal s jinými spoluprac. Ilustrov. zeměpis všech dílů světa. Od r. 1923 lektor metodiky na přírodověd. fakultě Karlovy univ.

Machatý Vojta, pseud. Ig. Herrmanna.

Machaut (mašo) Guillaume de (1300—1377), fr. básník a hudebník.

Machczyński Konrad (1828—1911), polský právník a znalec lovectví.

Mache Heinrich (* 27. IV. 1876 v Praze), vynik. něm. radiolog, prof. vídeňské univ. Jeho jménem nazvána jednotka pro měření radioaktivity vod.

Machek Antonín (* 31. X. 1775 v Podlažicích, † 18. XI. 1844 v Praze), čes. malíř. Vzdělal se doma u malíře Zitty, v Praze u Bluma, Tuvory a Kohla. Po pobytu ve Vídni, Linci a Štýru, kdež maloval hlavně podobizny, usadil se 1813 v Praze a tvořil náboženské obrazy, divadelní dekorace, genry a historické motivy. Asi 1820 jal se zabývati litografií a 1828 si založil litograf. ústav, v němž vydal Dějiny české v obrazích kamenopisně vyvedených, představených od sjednocených umělcův akademie pražské s objasněním od V. Hanky (1822—24). Zvláště cenné jsou jeho podobizny, věrně, barevně sladěné a dokumentární, význačných osobností soudobého pražského života probuzenského. Lit.: K. B. Mádl, A. M. (1929).

Machek Emanuel, JUDr. (* 1877), čes. překladatel, vrchní ministerský rada. Překládal z francouzské literatury (Guy de Maupassanta, Balzaca a j.).

Machek Matěj, č. malíř v Želivě, 1738.

Machen Arthur (* 1863), angl. spisovatel. Sp.: The Great God Pan (1894, přel. J. Živný, 1905), The Three Impostors (1895, přel. St. Jílovská, 1927) a j.

Machetika (z řeč.), nauka o šermu.

Machiavelli Niccolò di Bernardo dei (* 3. V. 1469 ve Florencii, † tamtéž 22. VII. 1527), it. státník a historik, 1498 kancléř republiky florencké, častokráte její vyslanec. Od 1512 byl pronásledován Medicejskými, žil v San Casciano a pracoval literárně. Jeho komedie Clizia a Mandragola (č. překl. 1928) vynikají charakteristikou a vtipem, Istorie fiorentine od 1215—1492 je přední dílo ital. prosy.

Slavná jsou rovněž díla: Discorsi sopra la prima decade di Tito Livio (1532), Dell' arte della guerra sette libri (1520), především však Il principe (1532, č. př. B. Pacák, 1873, J. V. Želízko, b. r.), věnovaný Lorenzovi z Medici, ve kterém M. líčí knížete, který jako Cesare Borgia, bez ohledu a morálky, chytrou politikou získává panství nad podrobenými zeměmi. Dílo je čerpáno ze soudobé italské historie a patří k čelným dílům světovým. Sebrané spisy vyšly 1925. Lit.: Vorländer: Von M. bis Lenin (1926).

Machiavellismus znamená dnes polit. směr, jdoucí tajnými intrikánskými cestami podvodu a předstírání, horující pro naprostý absolutismus.

Machinace (lat.), pikle, pletichy.

Machinense (Makinense) Nikola (v XV. stol.), kotorský humanista, výborný teolog, biskup za Pia II., jemuž vykonával různá poselství.

Machnicki Janusz (* 1886), polský národohospodář, za války ředitel zásob. úřadu ve Varšavě, president Svazu rolnických mlýnů, člen presidia Polských zeměd. organisací a ministr zásobování. Četné spisy odborné.

Machniewicz Franciszek (1858—1897), pol. malíř, portretista.

Machniewicz Stanisław (* 1886), pol. lit. kritik. Sp.: Wpływ Dantego na twórczość Słowackiego.

Machník F. (* 1886), poslanec, řed. zem. vyšší hosp. školy v Klatovech, veřejný prac. ve str. agrární; věnuje se zejm. družstevnictví.

Machnín (Machendorf), o. v Č., okr. Liberec, 1776 ob. (225 č.). Text. prům. Zřícenina Hamerštejn (380 m).

Machno Nestor Ivanovič (* 1889), vůdce partizánských oddílů na Ukrajině za občanských válek 1918, 1920 bojoval proti Wrangelovi a Denikinovi po boku bolševiků, po rozpuštění jeho tlup prchl 1921 do Rumunska, pak do Polska, kde uvězněn. Usiloval o zřízení ukraj. selského samostatného státu.

Machoň Josef (1853—1929), č. včelařský spisovatel; pseud. J. Olbramovický.

Machoň Ladislav, Ing. (* 1888), architekt, žák prof. J. Schulze a J. Fanty, prac. od r. 1909—71927 v atel. prof. Kotěry. V l. 1915—1918 docent na Akademii umění v Praze. Navrhl četné stavby v Praze, stav. čes. školy v Karl. Varech a j. Po zemř. prof. J. Kotěrovi pokračoval na projekč. pracech Ústřed. budovy a práv. fakulty Karl. university v Praze. Úprava Klementina.

Machorka (Nicotiana rustica), druh tabáku původem z Již. Ameriky, rozšířena po Rusku. Má listy vejčité, květy žlutozelené. Zpracovává se ve 20 továrnách (největší v Jaroslavi a Čerkasu) v různé druhy kuřlavého i šňupavého tabáku.

Machotka Otakar PhDr. (* 1899), č. sociolog: Sp.: Mravní problém ve světě sociologie (1927).

Machov, ms. v Č., okr. Broumov, 404 č. ob. Výr. lněného a bavln. zb.

Machová, ms. v Č., okr. Broumov, 416 č. ob.

Machová Eliška (1858—1926), č. učitelka a propagátorka dívčího školství.

Máchová Karla (1853—1920), č. spisov. a organisátorka ženského hnutí.

Machová-Kovářová O., ♀ Kovářová.

Machová-Šlemrová Růžena (* 10. XI. 1889), čes. herečka (od r. 1909), člen Měst. div. na Vinohradech.

Machovec František (1855—1892), prof. v Karlíně a spisov. učebnic matem.

Machovice, o. v Č., okr. Ledeč, 427 č. ob.

Machsór (novohebr.), modlitební kniha pro židovské slavnostní dny.

Machulince, o. na Slov., okr. Zl. Moravce, 593 čs. ob.

Machytka Bohumil, RNDr. (1890—1928), doc. geometrie na Karl. universitě v Praze a na č. technice, odb. spisov.

Machytka Jan (1844—1887), č. architekt, žák Zítkův.

Machytka Viktor Ing. (* 1876), místořed. Českomor.-Kolben-Daněk v Praze a elektrotechnický odb. spisov.

Mai (Majo) Angelo (1782—1854), it. filolog, knihovník Vatik. knihovny v Římě; odhalil mn. spisy starověké na palimpsestech, které chem. prostředky učinil čitelnými, na př. Plautův Codex Ambrosianus, úryvky bible Ulfilovy a j.

Maia, v řec. mythu dcera Atlantova, kterou učinil Zeus matkou Hermovou a pak s jejími sestrami povznesl na nebeskou báň, kde tvoří Plejady.

Maiba, ♀ tapíři.

Maidstone, m. angl. hrabství kentského, (1925) 39.180 ob.

Maier Heinrich (* 1867), něm. filosof v Berlíně, zabýval se hlavně studiem logiky a psychologie.

Maiersgrün, o. v Č., okr. Mar. Lázně, 678 ob. (11 č.).

Maignan (méňan) Albert (1845—1908), franc. malíř.

Mail (mél), angl. pošta; m.-steamer (stýmr), poštovní parník; m.-train (trén), poštovní vlak.

Mailáth József (* 1858), maď. soc. politik.

Máilláth Johann, hrabě (1786—1855), maď. dějepisec, vydal sbírku básní a spisy o dějinách Maďarů.

Mail-coach (angl.), veliký uzavřený povoz pro čtyřspřeží a se sedadly pro 8—12

Mail-coach.

osob, dříve obvyklý dopravní prostředek v Anglii.

Maillart Louis Aimé (1817—1871), fr. hud. skladatel. (Poustevníkův zvonek.)

Maillebois Jean-Baptiste François Desmarets, markýz de, (1682—1762), fr. maršál (v r. 1741), podrobil Korsiku a snažil se v r. 1742 ve válce o rakouské následnictví marně obsaditi Prahu a osvoboditi maršálka Belleisle.

Maillol Aristide (* 8. XII. 1861 v Banyuls-sur-Mer), fr. sochař. Byl zprvu malířem, žákem Cabanelovým pod vlivem Gauguinovým, načež zaujat starým řeckým a egyptským sochařstvím, stal se sochařem. Jest z největších sochařských zjevů po A. Rodinovi. Na rozdíl od něho neteše do prostoru rozevláté tvary, ale zaobluje je v semknutý celek. V uzavřených vlnách hladkých křivek nechává zaniknouti podrobnosti. Výběrem modelů krátkonohých zavalitých žen z jižní Francie uvedl do sochařství nový typ, jenž byl napodoben. Jeho nový sloh objevil se po prvé v pařížském Salonu 1903 sochou Odpočívající žena.

Maimane, sev. provincie Afghanistánu, asi 12.300 km² se 100.000 ob.

Maimon Salomon (1753—1800), žid. filosof.

Maimonides (Rabi Móšé ben Maimón, podle začát. písmen tohoto jména zv. Rambam; arab. Abu Amram Musa ben Maimun ibn Abdallah), (1135—1204), nejvýzn. rabín. autorita středověku. Byl dvor. lékař Saladína v Káhiře, současně rabínem, pozd. duchov. vůdcem (nagidem) egypt. Židů. Kromě obsáh. židov. a arab. věd ovládal Aristot. filosofii. Jeho díla měla na vývoj židovství ohromný vliv. Hlavní z nich: Komentáře k Mišna (arab. 1168), Dalálat al-Hâïrín, filos. odůvodnění židovství.

Main (Mohan), pravý přítok Rýna, dl. 524 km, povodí 27.000 km², Bílý M. vývěrá ve Smrčinách, Červený M. ve Franské Juře; spojují se pod Kulmbachem v M., který vpadá do údolí rýnského a ústí u Mohuče do Rýna. Ludvíkův průplav spojuje M. s ř. Altmühlou a tím i s Dunajem.

Mainady (řec.), šílející průvodkyně Dionysa, které pobíhaly v lesích s kři-

Mainada.

kem a hudbou, ověnčené vavřínem a hady, s thyrsem a pochodní v rukách.

Maindron Maurice (1857—1911), franc. spisovatel; napsal význačné historické romány.

Maine (men), severozáp. stát USA., 85.570 km² (z toho je 64% lesa a 8% jezer) se 782.541 ob. Mezi četnými pobřežními ostrovy jest Mount-Desert-Island největší. Půda jest většinou skalnatá a kamenitá s četnými jezery a bažinami. Žulovité pohoří dosahuje až 1640 m. Na severu převládá frankokanadský živel. Indiáni jsou většinou katolíci a bydlí v pevných sídlištích a jsou poměrně dobře kultivováni. Státní universita v Orono. Hlavním pramenem obživy obyvatelstva jest pol. hospodářství, lesnictví, rybářství a námořnictví. Ohromnou rozlohu půdy zaujímají farmy v počtu as 50.033 s 5,164.738 akry půdy. Nejrozšířenější jest pěstování jablek. Průmysl jest velikým vodním silám přiměřený. Výrobky bavlněné, vlněné, dřevěné i papírové, rybích konserv, strojů i lodí. Čilý obchod. Hlav. městem jest Augusta, ale nejdůležitějším jest Portland.

Maine (men), dřívější franc. provincie, dnešní departement Sarthe et Mayenne s hl. městem Le Mans.

Maine, pr. přítok Loiry.

Maine Sir Henry James Summer (1822—1888), angl. právník, prof. mezinár. práva v Oxfordě a v Cambridgi. Vydal celou řadu opravdu pozoruhodných děl.

Maine de Biran François Pierre (1766—1824), franc. filosof. Jsa přívržencem Lockeovým a Condillacovým, byl sensualistou, ve svém spise Essai sur les fondements de la Psychologie přiklonil se Kantem ovlivněnému idealismu.

Maine-et-Loire, západofranc. departement, obsahující největší část dřívější prov. Anjou, rozlohy 7218 km² se 477.741 ob. Hl. m. Angers.

Maine Louis August de Bourbon, vévoda (1670—1736), syn Ludvíka XIV. a paní z Montespanu; stal se generál. plukovníkem Švýcarů, pak místodržitelem v Languedocu. R. 1775 rod jeho vymřel

Mainland, 1. největší z ostrovů Shetlandských, hornatý, 450 m vys., 938 km², s 18.268 ob. a pokryt je hlavně pastvinami; hl. m. Lerwick. — 2. M. (Pomona), největší z ostrovů Orkneyských.

Mainoti, ↗ Maniati.

Maintenon Françoise d'Aubigné (1635—1719), tajná choť Ludvíka XIV., franc. spisovatelka. V r. 1652 provdala se za básníka Scarrona, r. 1660 dostala se ke dvoru, a stala se milenkou Ludvíka XIV., jehož zúplna ovládala. Po jeho smrti (r. 1715) uchýlila se do opatství St. Cyrského, kde již v r. 1685 zřídila vychovatelnu pro dívky zchudlých šlechticů.

Maintenon, m. ve franc. dep. Sure-et-Loire, 2028 ob.

Maior Petru (1756—1821), rum. spisovatel, byl zastáncem t. zv. latinské školy, obhajoval ve spise Počátek Rumunů v Dacii teorii o kontinuitě (že Rumuni byli vždy nepřetržitě v dnešních místech).

Maiores ordines, v katolické církvi t. zv. vyšší svěcení: subdiakonát, diakonát a presbyterát (podjáhenství, jáhenství, kněžství). Svěcení tato udílí pouze biskup.

Maiorescu Joan (1811—1864), rumunský politik a novinář, účastník frankfurtského sněmu 1848.

Maiorescu Titus (1840—1917), rumun. státník, filosof a liter. kritik, byl několikráte ministrem, 1912—14 minist. předsedou, za svět. války zastánce neutrality Rumunska.

Maipa, vyhaslá sopka (5416 m vys.) v Andách v prov. Santiago.

Maironis Jánoš (Maculevičius) (* 1863), největší souč. básník litevský, rektor semináře v Kaunasu (Kovno). Napsal též obšírné dějiny Litvy.

Mairena del Alcor, město ve špaň. provincii Sevilla, 6372 ob. Dobytčí trhy.

Mairet Jean de (1604—1687), franc. dramatik. Tvůrce t. zv. pastýřských her (Sylvie, 1626, Silvanire, 1630). Tragedie Sophonisbe (1634), mistrovské dílo, stalo se vzorem Corneilovi a Racinovi. Díla, která napsal po 1634, líbila se již méně, neboť Corneille ovládl scénu a vkus.

Maisner Vladimír (* 1898), malíř, žák prof. Kysely.

Maison Nicolas Joseph, Marquis de (1771—1840), maršál Francie, 1806—08 bojoval proti Prusku, 1812 byl na ruské výpravě generálem-divisionářem. 1814 hájil Belgii; podvolil se Ludvíkovi XVIII., s kterým za vlády 100 dnů uprchl. 1817 stal se markýzem a pairem, 1828 velel na Morei, při červencové revoluci 1830 byl ministrem zahraničí, 1830—36 vyslancem ve Vídni a Petrohradě, 1835—36 ministrem války.

Maison Rudolf (1854—1904), něm. sochař. Vzdělal se samostatně a stal se vůdcem realistické mladé mnichovské školy. Měl znamenité nadání pro monumentalitu a příléhavou charakteristiku. Sp.: Anleitung zur Bildhauerei für den kunstliebenden Laien (1894).

Maison de France (meson-de-frans), Francouzský dům, franc. královský dům Orléans-Bourbonský.

Maison du roi (mesondyroa), od 1180 tělesná stráž francouzského krále (mousquetaires), byla 1661 rozdělena na Gardu Švýcarů a Gardes du corps. Nyní presidentu republiky jest přidělen Maison militaire, složený z důstojníků.

Maisons-Alfort, m. ve franc. dep. Seine, 20.997 ob. při ústí Marny do Seiny. Má zvěrolékařskou školu, továrny na chemikalie a poživatiny a tvrz Charenton.

Maisons-Laffitte, obec ve franc. dep. Seine-et-Oise, arr. Versailles, 10.571 ob. Zámek ze XVII. stol. (od 1905 museum), závodiště.

Maistre Joseph Marie, hrabě (1754—1821), fr. filosofický spisovatel, 1803—17 sardinský vyslanec v Petrohradě.

Maistre Paul André (1858—1922), franc. generál, 1899—1903 profesor na válečné škole, od 1917 velitel 6. armády, do března 1918 v Italii, od června do září 1918 velel 6., 9., 5. a 4. armádě (mezi Remeší a Compiégne).

Maistre Xavier de, bratr Jos. Marie (1763—1852), franc. spisovatel, sloužil v sardinském, později v ruském vojsku. Psal sentimentálně-sarkastické povídky.

Maistre Pathelin, na konec oklamaný podvodník. Hl. osoba franc. frašky La Farce de Maistre Pierre P. (1585). Autor neznámý.

Maisúr (angl. Mysore), britsko-indický vasalský stát v jižní Přední Indii, 77.339

km², 5,978.892 ob. (71.000 křesťanů). Povrch jest tabulová plošina (600—800 m), z části zalesněná, s četnými řekami, od kterých vedou kanály umělého zavodňování. Podnebí jest snesitelné. V horských lesích žijí sloni, tygři, pantheři, buvolové, černá zvěř. Dobývá se magnetovec, železná ruda a měď. Obyvatelé (Dravidové) živí se rolnictvím. Dorozumívací řečí jest kanaresiština. Průmysl vyrábí kovové zboží, hedvábí, vlněné a bavlněné zboží, obchod jest živý, dík dobré komunikaci. Maharadža sídlí v městě M. neb Bangaloru, sídle anglického vojska. Hl. m. jest M., 83.951 ob., 770 m n. m. má pevnost s palácem, universitu (od 1916, 1925: 1199 studentů). Od 1881 má M. vlastní správu v rámci britské říše.

Maitland, podvojné město (East- a West-M.) v britsko-austrál. státě Nový Jižní Wales, 12.640 ob.

Maitland Frederick William (1850—1906), angl. právní historik, od 1884 prof. v Cambridge.

Maitre (franc., métr), mistr, učitel, pán; ve Francii titul soudců a notářů. — M. de chapelle, kapelník. — M. d'école, učitel. — M. d'hotel, hofmistr. — M. les lois, právník.

Maitres de requêtes (franc., métr-dereket), ve franc. státní radě 30 úředníků, zkoumajících stížnosti obyv.

Maitresse (fr.), milenka; obzvláště význačné milenky franc. absolut. králů a jejich napodobitelů.

Maitreya (sansk., v pálštině: Mettéya, přívětivý), bodhisattva (♌ buddhismus), který jako vykupitel připraví zlatý věk.

Maiwald Vinzenz Friedrich (* 1862), knihovník broumov. kláštera, čes.-něm. historik. Sp.: Geschichte d. Botanik in Böhmen (1904).

Maixner Adolf, MUDr. (* 1877), osob. lékař presidenta republiky. Za války přednosta chirurg. odd. nemoc. Červ. kř. ve Strakově akad. v Praze.

Maixner Čeněk (* 1838 v Hořicích, † 1911 v Praze), dřevorytec, bratr obou malířů Petra a Karla M.

Maixner Emerich, MUDr. (1847—1920 Nižbor), univ. prof. v Praze, věhlasný č. lékař vnitř. chorob, vybudoval II. kliniku vnitř. nemocí při č. univ. v Praze; vychoval několik generací lékařsk., vydal řadu vědec. pojednání z oboru vnitř. lékařství a spis Příruční kniha speciál. pathologie a therapie vnitřních nemocí (1892). Byl členem Pomocného spolku pro nemocné plic. chorobami a zasloužil se o zřízení dispensáře pro tuberkulosní v Praze, o stavbu sanatoria protituber. v Žamberku a na Pleši.

Maixner Karel (1840—1881), ilustrátor, malíř ptactva; ilustroval Fričovo dílo Evropské ptactvo.

Maixner Miloš (* 1873 v Hořicích), čes. spisovatel, malíř, profesor kreslení na gymnasiu v Berouně; po převratu sekretář čsl. ministerstva Národní obrany. Syn čes. malíře Petra Maixnera (♌). Napsal: Telepathie; Svět a člověk; Okultismus a j.; redigoval Kosmické rozhledy, překládal Papuse (Praktická magie), Guaitu (Chrám Satanův), Kipplinga, Bret Harta a č. j. Byl činný také politicky a v různých spiritualistických společnostech.

Petr Maixner.

Maixner Petr (1831—1884), č. hist. malíř a ilustrátor (Česko-mor. kronika); maloval též oltářní obrazy, církv. fresky. Restauroval fresky na Zvíkově, v mostecké věži v Praze a j.

Maizuru, japon. vál. přístav ve Fu Kyoto, na sev. pobřeží ostrova Hondo, 12.000 ob.

Máj (květen, lat. Maius, od maiere = růsti, n. od Maia, bohyně vzrůstu), pátý, ve starořím. kalendáři třetí měsíc roční, má 31 dní. Slunce vchází v m. ve znamení blíženců.

Máj, název liter. almanachů, vyd. v l. 1850—1870. Prvním red. byl J. Barák, pak V. Hálek a j.

Máj, ústřední spolek českých spisovatelů-beletristů v Praze; založen 27. XI. 1887 za účelem hájení stavovských a hmotných zájmů spisovatelstva. Sestává z mateřského spolku Máj a z Pensijního fondu Máje. Později vznikl ještě fond vdovčí a sirotčí. Kromě toho vytvořena v rámci Máje instituce pro hájení provozovacích práv divadelních her. R. 1925 zakoupen vlastní spolkový dům v Praze ve Pštrossově ulici. Předsedové pořadem: Sv. Čech, Ign. Herrmann, Vrchlický, Herites, Fr. S. Procházka.

Maja, rod krabů, ♌ Oxyrrhyncha. — M., řeka v Chorvatsku, pr. přítok Gliny, dl. 32.6 km. — M., řeka v rus. Jakutském sov. státě, 1100 km dl. — M. (Majesta), staroitalská bohyně, které na 1. května obětoval kněz Vulkánův vepře. Později splynula s řeckou Maiou.

Mája Z., pseud. Hany Kvapilové.

Mája (sanskrt), přelud, klam.

Mája Čoban, planina v již. Srbsku, na hranici jihosl.-albánské, vys. 1174 m.

Maja Glava, planina v již. Srbsku, na hranici jihosl.-albánské, vys. 1152 m.

Maják (něm. Leuchtturm, fr. phare, angl. lighthouse), věž k osvětlování pobřeží moře a vjezdů přístavních, k zajištění bezpečné plavby lodí. Dříve na m. svítilo se hranicemi dříví, později osvětl. zdokonalováno souběžně s pokrokem osvětlování vůbec, od svíček k lampám petrolejovým, plynovým, k moderním elektr. lampám obloukovým, jejichž světlo soustředěno čočkami, hranoly, vysílá se reflektory buď jako stálé nebo signalisuje přerušováním světla. Rozvoj letectví pro lety noční vyžaduje rovněž stavbu m., osvětlujících letiště pro bezpečné přistání letadel i pro orientaci nočních letů.

Majaki, přístav v Ukrajině, kraj. Oděsa, 3267 ob., poblíž ústí Dněstru. Mlynářství a vinařství, dřevař. průmysl.

Maja Kočinje, planina v již. Srbsku, na hranici jihosl.-albánské, holá, vys. 1066 m.

Majakovskij Vladimír Vladimirovič (1894—1930), rus. básník. Před válkou patřil k extrémním futuristům, 1917 vstoupil do komunistické strany a propagoval její ideje básněmi, dramaty a eposy, které, drsné formou, ukazují v něm básníka jako bystrého satyrika se silným sklonem ke grotesce. Hl. díla: Groteskní mysterium (slavnostní hra), 1918; 150 milionů (satyra), 1925, přel. B. Mathesius, 1926.

Majales (lat.), studentské slavnosti květnové, ♌ Zíbrt, M.

Majano Benedetto da (1442—1497), it. renesanční sochař.

Majano Giuliano da (1432—1490), it. sochař a architekt; povolán král. Alfonsem do Neapole, kde kol r. 1484 postavil Poggio Reale a Porta Capuana.

Majanthemum Web. (pstroček), rod rostlin liliokvětých, s jediným druhem M. bifolium Schmidt (Convallaria bifolia L., Smilacina bifolia Desf., p. dvoulistý, přestupnice dvoulistá, jednolístek), roste v mírném pásmu.

Majar-Ziljski Matija (1809—1892), slovinský kněz, nár. pracov. a spisov. propagátor illyrismu, myšlenky umělého všeslovan. jazyka, jejž zpracoval v knize Uzajamni pravopis slavjanski (1865). Pro jednotný jazyk jihosl. napsal Pravila, kako izobražavati ilirsko narečje i u opšte slovenski jezik (1848), Slovnica za Slovence (1849) prospěla vývoji spis. slovinštiny. Sbíral slovin. nár. písně a j.

Maja Zez, planina v již. Srbsku, na hranici jihosl.-albánské, holá, vysoká 1017 m.

Majcen Juraj, PhDr. (1875—1924), chorv. matematik, profesor na záhřeb. universitě, autor mnoha prací, hlavně z projekt. a analyt. geometrie, reformátor vyučov. matematice v Jugoslavii.

Majcen Stanko, JUDr. (* 1888), slovin. spisovatel; píše verše do časop., vyd. hru Kasija (1919), Za novi rod (sbírka aktovek, 1922), vzdělaný kritik.

Majcichov, o. na Slov., okr. Trnava, 1482 ob. (1422 čs.).

Majda František (* 1886), lektor tělocviku na č. technice v Brně a odb. spis.

Majdan (Majdánka), o. na P. R., okr. Volové, 2284 ob. (1555 r.).

Majdán (arab. mejdán), tržiště, též zápasiště, zápas, souboj.

Máje, vys. kůl neb strom, ověnčený a postav. na návsi před okna nevěsty na oslavu jara. ♌ Zíbrt, Veselé chvíle.

Majer Alois Václav (* 1856), augustinián a č. spis. ve Lnářích. Psal o včelař.

Majer A., pseud. Ant. Mayera.

Majer (Mayer) Antonín, PhDr. (1826—1880), č. ped. spisovatel a z. poslanec.

Majer Antonín (* 1882), č. malíř a grafik, žák Schwaigrův.

Majer Franc Christijanovič (1783—1860), ruský zemědělský spisovatel.

Majer Hynek (1855—1930), čes. právník v Bulharsku usazený. Byl v r. 1879 povolán s hr. Thurnem-Taxisem a jinými čes. právníky správou Vých. Rumelie, aby v této jihobulh. zemi zorganisoval soudnictví. Byl mu svěřen okres Tatarpazardžický. Zúčastnil se také polit. života a od r. 1923 byl nejstarším poslancem v bulh. Národ. Sobrání. Získal si také znač. zásluhy o samosprávu a rozkvět T. Pazardžiku.

Majer Jan (1843—1878), č. klas. filolog.

Majer Józef, PhDr. (1808—1899), prof. filologie a antropologie na univ. Jagiellonské a president Akademie Umiejętności. Sp.: Fizjologja układu nerwowego a j.

Majer Vendelín (1875—1928), č. architekt v Rakovníku.

Majer Vladimír (* 21. II. 1887 v Plzni), čes. herec dramat. a filmový (od r. 1909), nyní člen Měst. div. na Vinohradech.

Majeranowski Władysław (* 1864), p. malíř-portretista.

Majerhofer Ernest, Dr. (* 1877), prof. pediatrie na záhřebské universitě, autor odborných děl.

Majerová Marie, rod. jm. Bartošová, (* 1. II. 1882 v Úvalech), čes. spisovatelka. Jest z nejzajímavějších individualit v ženské slovesné produkci moderní české literatury. Poznala Vídeň, Paříž, Ameriku a ze svých zkušeností čerpala látku k povídkám a románům vzrušeného citu pro utlačovaného pracujícího člověka a plnokrevného smyslového vznětu ve vní-

mání života. Byla redaktorkou Rudého Práva a první ženou vyslanou do Zem. správ. výboru. Vydala: Panenství (1906, 1928), Náměstí republiky (1914), Planá milování (1911), Dcery země (1916), Z luhů a hor (1920), Mučenky (1922), Nejkrásnější svět (1922) a j. Kromě toho zpracovala lidové pohádky jako Čarovný svět (1913), Zlatý pramen (1917), Pohádky Holubice (1922—24). O své básnické tvorbě vydala přednášku Pohled do dílny (1929). Byla literárně činná v komunistickém hnutí a překládala z franštiny. Spisy vycházejí od r. 1929. Lit.: K. Sezima, Krystaly a průsvity (1929).

Marie Majerová.

Majestas Carolina, ⚲ Karel IV.

Majestát, velebnost, veličenstvo, jest označení nejvyšší moci a důstojnosti státu, která za vlády římské republiky na národu samém spočívala. Po pádu republiky přešla tato moc i jméno na imperátory a z těchto na římsko-něm. císaře.

Majestát, majestátní list se nazývaly listiny, vyd. panovníky zemím a stavům k zaručení rozličných privilegií. U nás nejv. významu je t. zv. M. Rudolfův, vyd. stavům českým 12. VII. 1609 cís. Rudolfem II. (podepsán 9. VII.). Byl na císaři vynucen stavy. Stavové byli donuceni k tomuto kroku vzmáhající se protireformací katol. a lhostejností Rudolfovou ke splnění slibů ohledně uznání české konfese z r. 1575. Když nepomáhala zákonitá cesta prostřednictvím sněmu (ani vynucený sněm 25. května 1609), usnesli se stavové vynutiti podpis mocí brannou. Skutečně zvolili zatímní vládu 30 direktorů a počali sbírati vojsko. Teprve tomuto nátlaku Rudolf II. povolil a M. podepsal. Nejv. kancléř Zdeněk z Lobkovic a sekretář Jan Mencl však nepodepsali; nahradili je Adam ze Šternberka a Pavel Michna. M. zaručoval nábož. svobodu luteránům a Bratřím. Potvrzoval konfessi z r. 1575 a dával do správy stavům konsistoř a universitu, jakož i zaručoval, že poddaní nesmějí být nuceni k nábož. úkonům, ani jim v nich nesmí být bráněno. K hájení těchto práv si směli stavové zvolit 30 defensorů, nepodléhajících králi. M. byl doplněn t. zv. ⚲ Porovnáním. Význam M. byl především náboženský; smiřoval nejen katolíky a evangelíky, nýbrž i evang. a Bratry, dával nábož. svobodu i poddaným, což znamenalo průlom do zásady cuius regio, eius religio (čí země, toho i víra). Vedle nábož. měl M. i význam polit., neboť vynucení jeho podpisu znamená vítězství stavů nad králem. M. byl uložen jako jiné důlež. listiny na Karlštejně až do r. 1621, kdy byl zrušen. Lit.: K. Krofta, M. Rudolfa II. (1909).

Majetek pozemkový, ⚲ pozemková reforma.

Majetín, o. na Mor., okr. Olomouc, 1178 č. ob.

Majetková práva, p., jejichž předmětem jsou věci, tedy urč. majetek. Nerozlišuje se mezi hmotným n. nehmotným předmětem p. a proto se mezi m. p. počítá právě tak p. vlastnické, držba a p. dědické jako p. obligační. Subjektem m. p. může býti kdokoliv, p. samo spočívá v jeho poměru k věci, jež sama tvoří objekt p. Proti této skupině p. stojí p. osobní, jejichž subjektem může býti jen urč. osoba ne nikdo jiný (na př. p. rodinné, osob. služebnost, p. volnosti pohybu atd.).

Majetkové delikty, trestné činy, jimiž jest poškozen majetek, na př. krádež, žhářství, zpronevěra, loupež, podvod, podvodný úpadek, poškození cizí věci, lichva, maření exekuce a pod. Náš trest. zákoník je trestá buď podle povahy skutku jako těžší trestný čin (zločin, přečin), jako na př. žhářství a loupež, nebo podle výše ceny zcizeného n. poškozeného předmětu (zločin, přečin, přestupek), jako na př. krádež a lichva.

Majetkové právo manželské, ⚲ smlouvy svatební.

Majetkové účty, ú., podávající přehled o počátečním stavu zásob neb výše jmění, o jejich pohybu během urč. období a jejich konečném stavu. Vykazují tedy zůstatek ať už aktivní nebo pasivní, proto se též někdy nazývají ú. zůstatkové. Vzhledem k svému názvu m. považuje se mnohdy v teorii za správné, aby se mezi ně počítaly jen takové účty, které vykazují opravdu skutečný majetek, na př. účet cenných papírů, odběratelů, pokladní hotovosti, směnek a zásob zboží, avšak praxe k nim přidává i účet pasivní, na př. účet dodavatelů a účet hypotekárních zápůjček.

Majewski Erazim (1858—1924), pol. entomolog a popul. spis. Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich (1889—1898), Doktór Muchołapski (1890, přel. J. Dolenský).

Majewski-Skorochód Wincenty (1764—1835), první polský orientalista a badatel starožitností slovanských. Sp.: O Słowianach pobratymcach, a j.

Majewski Stefan (* 1867), pol. generál, šéf voj. mise v Paříži a od 1924—26 šéf voj. administrace.

Majka, ♀ puchýřníci.

Majkop, m. v sev. Kavkazsku, v Kubáňské oblasti, (1926) asi 55.320 ob. Vývoz petroleje.

Majkov Apollon Nikolajevič (1821—1897), rus. spisov., knihovník Rjumjancevského musea, pak předseda odděl. zahranič. censury. Přední representant básnické skupiny popuškinovské.

Majkov Leonid Nikolajevič (1839—1900), rus. dějepisec a liter. badatel.

Majkov Valerian Nikolajevič (1823—1847), vlivný liberální rus. žurnalista a literární kritik.

Majnak (Majnakskoje osero), jezero na Krymu u města Eupatoria, 13 km².

Majnarić Ante (* 17. I. 1874 v Brodě na Kupě), jihoslov. národohospodář a spolupracovník odborných listů.

Majo (první pol. XI. stol.), splitský diakon za Křesimira III., kaligraf, velmi vzdělaný Chorvat, pořídil výbor z „Tractatus de psalmis" Jeronýmových a přel. z řec. „Život Marije Egipatske".

Majober Matěj (* kol. r. 1764 v Praze, † 1812), čes. dramat. spisov. doby probuzenecké, herec a režisér, zprvu společ. venkovských, 1786 spoluzakladatel a herec Boudy, 1795 hercem divadla u Hybernů, později 1799—1802 profesorem gymnasia malostr., 1802—12 prof. akad. gymn. Napsal mnoho div. her a pokusů o opery nevalné ceny umělecké.

Majolika či obyčejná fajans náleží mezi hliněné zboží se střepem porovitým. Vyrábí se ze železitých hlin hrnčířských a proto mívá střep žlutý až červenohnědý. Hlíny se nejprve plaví, pak mísí s příslušným množstvím křídy, po př. při mastných hlinách také s přísadou jemného žlutého písku. Levnější zboží vypaluje se jednou, lepší dvakráte. Na povrchu povléká se obyčejně bílou olovnatou glazurou, která se činí neprůhlednou přídavkem popele cínového SnO_2. Zdobí se barevně na glazuře. Nejstarší velmi cennou je majolika italská, umělecky zdobená v modrých nebo hnědých tónech, často s rubínově červeným lystrem. Dnes náleží k tomuto zboží kachlíky na kamna, vázy, sošky a různé dekorační předměty, z technických výrobků patří sem barevné obkládačky (flísny).

Majolus (* 910 v Avignonu, † 11. V. 994 v Sauvigny), křesť. svatý, benediktin.

Majonéza, ♀ mayonnaise.

Major (šp. mayor, nejstarší), voj. hodnost, obyč. nejnižší št. důstojník a velitel praporu.

Major Ivan Jurij (* koncem XVII. st., † 1744 v Čechách), církev. malíř, rodem Slovinec, pracoval v Čechách.

Major Jaroslav (Pantaleon) (* 1869), č. malíř, stoupenec benedikt. školy malířské.

Majoranový olej (mairanový olej), etherický olej; získává se hlavně ve Španělsku z kvetoucích Origanum majorana destilací s vodou; je řídký, žlutozelený, voní pronikavě, chutná po koření, spec. v. 0.89—0.91, ve vodě se těžko rozpouští, slouží k parfumování mýdel.

Majorát, od XIV. stol. nazývaly se ve Španělsku ony statky, které podle ustanovení zakladatelova přecházely na jednoho z jeho potomků a to podle zásady prvorozenství. M. v tomto smyslu rozšířil se i v Německu a i jinde pod názvem rodinných fideikomisů (u nás svěřenství). Časem však vývoj m. nabyl jiného významu a byl to onen statek, který přechází na nejstaršího z nejbližších zákonných dědiců posledního držitele.

Majordomus, dříve lat. princips, praefectus, původně nejvyšší náčelník nesvobodné čeledi zv. senešál, později zejména v říši franc. Merovingů první dvorní neb státní úředník.

Majordomus, pseud. Jos. Thomayera.

Majorianus Julius, západořím. císař; odrazil, když byl 11. IV. 457 Ricimerem uznán, Vandaly, kteří chtěli v roce 458 dobýti Ostie, prošel vítězně Gallií i Španělskem, byl však 2. VIII. 461 Ricimerem svržen a zabit.

Majorisace, přehlasování menšiny buď v dobrém slova smyslu: většina přítomných hlasuje pro urč. návrh, n. v špatném smyslu: zneužívání většiny k prosazování vlastních požadavků bez ohledu na menšinu. — V právu mezinárod. znamená m. podrobení jednoho n. více států usnesení většiny. Podle mírových smluv byl zaveden systém m. pro rozhodování různ. mezinár. komisí, kde rozhoduje většina hlasů a státy, jež zůstaly v menšině, se musejí přizpůsobiti.

Majorita (z lat.), většina, převaha; absolutní m. při hlasování, kde je nejméně o jeden hlas více, než mají všichni ostatní dohromady ;relativní m., kde je více hlasů, než má každý z ostatních pro sebe. Opak ♀ minorita.

Májová Marta vl. Bebrová-Mayerová (* 1881), č. herečka, od 1908 člen Měst. div. na Vinohradech.

Májová deklarace (Majska deklaracija), projev Jugoslavenského klubu ve víd. parlamentu 30. V. 1917, jíž žádáno sjednocení všech zemí rak.-uher. monarchie, obýv. Slovinci, Chorvaty a Srby,

v samostatný státní útvar pod žezlem habsburským.

Májová pobožnost, večerní pobožnost v katol. církvi, konaná každého dne v měsíci květnu k uctění P. Marie.

Májové slavnosti, slavnosti, vztahující se na důl. zjevy přír. na př. na příchod jara. Z jarních obřadů dochovalo se vynášejí smrti (Mařeny) a spojené s tím chodění s lítem. Z jiných m. s. jsou: stavění májů, pouštění věnečků po vodě, jízda králů, královničky. Svatojánské ohně 23. a 24. června spadají již do s. letních.

Majster Rudolf (* 1874), slovin. generál a básník, čestný občan 28 slovin. obcí; uveř. verše v časop. pod pseud. Vojanov. R. 1904 vydal samostatnou sbírku.

Majstora Dimitrov Vladimir (* 1882 v Kjustendilu), bulh. malíř. Přešel od impresionismu k expresionismu. V sof. Nár. museu jsou jeho obrazy Cikánka, Kozy, Autoportrét, Matka a j.

Majuba (Amajuba), tabulová výšina (1950 m vys.) v Dračích horách, v kolonii Natal; pod ní porazili 1881 Burové Brity.

Majunga (Mojanga), přístav na severozápadním pobřeží Madagaskaru, 12.923 ob., při vjezdu do zálivu Bombéto.

Majunke Paul (1842—1899), něm. farář, politik a spisovatel.

Majuro (madžuro), atol v souostroví Maršallském, 2000 ob. Má mnoho chlebovníků a kokosových palem.

Majuskule, též majusky (z lat.), na rozdíl od minuskulí velká písmena titulková (versálky) ve starých, hl. písemných památkách a knihách. Měl-li titul knihy více řádek, bývaly často hlavní řádky vysázeny z versálek, další řádky však z malých písmen (minusek). Q minuskule a miniatury.

Majzel, o. na Slov., okr. Prievidza, 434 ob.

Mák, Q Papaver.

Máka (Mák) Antonín Bohumil (* 1867), farář v Sopotech a vlastivěd. spisovatel.

Makadamisování silnic, způsob staveb silničních podle metody angl. inženýra Mac Adama (Q), zavedené 1820, jež těleso silniční vytvořuje vrstvami hrubšího a drobnějšího štěrku, zalitého asfaltem, za vlhka upěchovaného a zválcovaného.

Makadla, Q palpi.

Makah, kmen Vakašů na sev.-záp. pobřeží Am., v sev. části státu Washington. Čítá asi 450 duší.

Makahala, kmen Alfurů ve Středním Ceramu (Malajský archipel), pocházející od Halmaherů. Jeho kultura jest zcela odlišná od ostatních kmenů (znají tkaní, ornament). Povahou jsou M. přívětiví a upřímní, žijí monogamicky, ctí předky a duchy, ženy nosí tkaný šat.

Makakové (Pithecus E. Geoffr.), rod opic starého světa z čeledi opic kočkodanovitých, silné, s krátkými končetinami, s protáhlejší tlamou, málo nápadného zbarvení. Typický druh Pithecus E. Geoffr. má dlouhý ohon, Simia L. krátký, Nemestrinus Rchbr. podobný vepřímu. Makak obecný (P. fasciatus Raffl), 1·15 m dl. (ocas 50—58 cm), svrchu olivově hnědozelený, vespod bělavě šedý, s malými licousy; žije v houfech o 10—15 kusech v Zadní Indii a na ostrovech až k Filipinám. Je nejobecnější opicí ve zvěřincích a zool. zahradách. Na j. Přední Indie žije za posvátného pokládaný bandar (makadu, manya, P. sinicus L.), s vlasy od temene se paprskovitě rozbíhajícími, plavě zelenošedý, vespod bělavý. Rhesus obecný (bunder, Simia rhesus Audel), dl. 50—60 cm, svrchu zelenavý n. ocelově šedý, vespod bílý, na stehnech s červeným n. žlutavým nádechem. Žije v Před. Indii ve velkých hejnech a plení sady. Druh P. (S.) speciosus F. Cuv. žije až k s. konci Honda. Jedinou opicí divoce žijící v Evr. (na skalách gibraltarských) je magot (Inuus ecaudatus), jehož hl. domovem je západ s. Afr. Má hustší srst, zevně nezřetelný ocas, délka 75 cm, svrchu je červenavěhnědý, vespod hnědožlutý n. bělavý. Lapunder (Nemestrinus nemestrinus L.) z rodu opic vepřích, 60 cm dl., svrchu temně olivověhnědý, vespod žlutavý n. hnědobílý. Žije na j. poloostr. Malajském, na Sumatře a Borneu. Zcela černý druh Cynopithecus niger Desm. má na hlavě ježatou chocholku a žije ve velkých hejnech na Celebesu. Vanderu (Vetulus silenus L.) je svrchu leskle černý, vespod slabě nahnědle šedý, má bohatý hnědý plnovous; s ocasem je 1 m dl.

Makalaka, odnož západních Bečuánů na řece Zambezi (Jižní Afrika), tvořila jako Mocaranga část populace staré říše Monomotapa.

Makalla, sultanát (pod anglickým vlivem) na již. pobřeží Arabie, část Hadramautu. Beduinské obyvatelstvo patří ke kmeni Seban. Hl. m. jest M., která má asi 18.000 ob., zámek sultána, mnoho mešit, přístav a loděnici. Vyvážejí se ryby, guma, tabák, datle.

Makalle, m. v habešské krajině Tigré, jižně od Massauy, 2060 m n. m. na náhorní planině, střed obchodu solí. — 1889 bylo obsazeno Italy, 1896 znovu dobyto.

Makâme (arab.), původně sbírka, pak improvisovaná povídka, konečně básn. forma, skládající se z rýmované prosy, propletené slokami veršů. Zakladatel m.

je Hamadâni, zv. Bedî ez-zemân, div času (zemř. 1008 v Heratu). Jeho makâmy byly přečasto otiskovány. Světovou slávu m. založil Harîri. Ve středověku psali m. i židovští básníci, z nichž vynikl Charisi.

Makanec Milan, Dr. (1843—1883 v Záhřebě), chorvat. politik, poslanec, přívrženec spolupráce Chorvat. se Srby, odřekl se nakonec politiky pro svůj odpor k dohodě s Maďary. Znamenitý právník. Vydal Moja ispovijest narodu (1877).

Makao, ♌ Maçao.

Makarewicz Juljusz (* 1872), pol. sociolog, prof. univ. lvovské. Sp.: Polskie prawo karne (1919), Zbrodnia i kara (1922), Przebudowa społeczna (1923) a j.

Makarewicz Juljusz (* 1854), pol. malíř a archeolog ve Lvově.

Makari (Kotoko), mohamedánský kmen sudánských Negrů na jihu Čadského jezera v Bornu. Živí se rolnictvím, rybolovem, barvířstvím, člunařstvím.

Makarij (Makarios), (1528—1563), rus. světec, metropolita v Moskvě. Zal. první tiskárnu na Rusi.

Makarij (Makarios), (1816—1882), rus. teolog, metropolita moskevský (vl. jm. Michail Petrovič Bulgakov).

Makarije (konec XV. a zač. XVI. stol.), první srb. tiskař, nejprve v tiskárně Djurdja Crnojeviće v Cetinji, po pádu Zety v Trgovišti. Jeho péčí tištěn Oktoich (1494) a Psaltir (1495).

Makarije († 1557, † 23. X. 1574), srbský patriarcha, obnovil autokefalnost srbského patriarchátu, stal se skoro i světskou hlavou, zreformoval církev, obnovoval spálené kláštery a pod.

Makarikari (Makarrikarri), solná bažina při Botletle v jihoafrické pánvi, jižně od Kalahari, 900 m n. m.

Makarios (Macarius), Veliký n. Egyptský († 390), poustevník. Svátek 15. ledna. — M. Mladší neb Alexandrinský († 395), poustevník. Svátek 2. ledna. — M. Magnes, pravděpod. biskup v Magnesii v Karii, složil Apokritikos, polemiku proti novoplatoniku Porfyriovi.

Makariovo, o. na Podk. R., okr. Mukačevo, 1330 r. ob.

Makarismy, blahoslavenství Kristova. (Mat. V., 1—10).

Makarit, Macarem a Delattre-em vyrobená třaskavina; skládá se z 28.1 proc. trinitrotoluolu a 71.9 proc. dusičnanu olovnatého; používá se jí v Belgii k plnění dutých střel.

Makarius, pseud. Jana Blahoslava.

Makarius Tomáš (1733—1784), č. malíř, domin. mnich u Sv. Jiljí v Praze, kdež maloval četné fresky.

Makarjev, r. městys v gub. Nižnij Novgorod, 1203 ob., na Volze, má starý klášter. Po staletí slavné trhem, který byl přeložen 1817 do N. Novgorodu.

Makaronská poesie, označení pro žertovné básně, psané latinou, propletenou slovy jazyka jiného, jehož slova mají latinskou flexi. Zakladatel byl Tifo Osasi z Paduy, jehož nedokončená sbírka „Macaronea" (dle ital. jídla) vyšla 1490. Do Francie zavedl m. p. Molière („Malade imaginaire"), do Anglie J. Skelton a Drummond. První něm. m. báseň je „Flohiade". U nás napsal Fl. Hammerschmied m. báseň „Allegoria. Protheus felicitatis et miseriae Čechicae. Staročeská země. Satyra." (1715). Ukázka makaronského verše: O staročeská země! Fueramus Pergama quondam! Olim caeruleo blýskábat vertice plessus, nudaque dřevěným šmatlábat noha střevíčkem, et longo tlustum pasábant fune životum atd.

Makarony, ♌ maccaroni.

Makarov Ivan Kuzmič (1822—1897), rus. malíř, portretista.

Makarov Nikolaj Petrovič (1810—1890), rus. lexikograf a spisov.

Makarov Stepan Ossipovič (1848—1904), rus. admirál a hydrograf, 1886—89 řídil vodopisná zkoumání v sev. Tichém oceáně. Od 1897 viceadmirál, velel baltské eskadře. V rusko-japonské válce velel r. loďstvu a zahynul.

Makarska, přístav v Dalmacii, okres Dubrovník, 1988 ob. Rybolov a vinařství.

Makart Hans (1840—1884), něm. hist. malíř. Pracoval v Mnichově, kde si osvojil mohutný kolorit. 1865 navštívil Italii. Již v prvních obrazech: Amoreti (1868), Mor ve Florencii (1868), proniká jeho stil: fantasticko-scénické pojetí a stupnění barevnosti. 1869 usadil se ve Vídni. Zde povstal jeho první historický obraz: Holdování Benátek před Kateřinou Cornaro (1873, nyní v Berlíně), mohutné plátno podle způsobu Vereneseho a Tintoretta. M. byl převážně dekorativní talent.

Makassar, hl. m. distriktu M. a holandsko-indického panství Celebesu, 53.669 ob. (2000 Evropanů), na průlivu, dělícím Celebes od Bornea. Skládá se z malajského města, na kůlech vystavěného, a holandského m. Vlaardingen. Má dobrý přístav, který vyváží kávu, gumu, koření. — Říše M. zaujímající většinu Celebesu a okolní ostrovy byla Holanďany zničena 1667—1669.

Makassarové, malajský národ v jihozápadním Celebesu, mořeplavci; za zbraně používají kopí a štítů, dříve i foukačky. Jsou mohamedáni, ale mimo to ctí zvířata; v kultu jejich hraje velkou úlohu

kouzelnictví a tance masek. V 16. a 17. stol. byli panující vrstvou říše Makassarské.

Makassarový olej, mastný olej ze semen Schleichera trijuga, rostoucí v tropické Asii; jest dobře znám jako prostředek pro podporování vzrůstu vlasů. Obyčejně rozumí se makassarovým olejem oblíbený parfumovaný olej na vlasy.

Makedonie. Po sv. vál. opět jezerná oblast kol. zál. Soluňského a sev. od poloostr. Chalkidiké, v užš. sm. povodí Vardaru a Bystrice. Kraj úrodný, již. ovoce, tabák, mák, sesam, bavlník, moruše (pěst. bource), osídlen převážně Řeky, promíšenými ve vnitrozemí km. bulhar., Kucovalachy, Srby a tur. pastevci. V šir. sm. (asi 53.000 km² s 1½ mil. ob.) šest krajů pom. drsného horsk. typu (dub, buk, smrk) s pastvinami, slynoucí dříve zlatem a stříbrem. Polit. náleží z větší části k Řecku, sev. kraj bitoljský k Jugoslavii. Hl. řeky Vardar, Struma, Mjasta, Bystrica. Údolí ř. Vardaru tvoří šir. rovinu, Bitoljské pole, kraj nejúrodnější a nejobydlenější. Na sev. hraničí s planinou Prilepskou, rovněž úrodnou, dále se skopljskou rovinou, jež v sev. části přechází v močál. poušť mezi Kumanovem, Skopljí, Negotinem a Štipem, j.-z. od ř. Strumy, Kystendilská rovina skýtá ovoce, tabák a vin. révu. Soluňský přístav je střediskem vývoz. obchodu plodin M. — Dějiny. Po Alexandrovi I., Perdikkovi a Archelaovi založil Filip II. mak. veleříši. Po smrti Alexandra Vel. (323), kdy dosáhla M. nejvyššího rozkvětu, upadala spory o trůn moc říše a zanikla konečně vítězstvím řím. konsula Aemilia Paula r. 168 u Pidny, kdy rozdělena na čtyři republiky, stala se prov. římskou. Od r. 395 po Kr. byla částí říše vých.-římské a jejím pádem ovládnuta Tureckem. M. trpěla vpády za stěhování národů a po nešťastné bitvě na Kosově 1389 trvale přešla do rukou krutovládců tureckých. Boje za osvobození chopil se 1868—75 bulh. revol. výbor, který organisoval četné místní komitéty. Agitace ta, řízená od 1899 Borisem Sarafovem ze Sofie, zavdala podnět k mezinár. zápletkám a zrušení komitétů 1903, avšak vládnoucí tam anarchie nebylo konce. Turecku nepodařila se reformní opatření, až spojenci, Srbsko, Řecko a Bulharsko, vypověděli Turecku 8. X. 1912 válku, čímž dosaženo rozdělení M. mezi tyto státy. I potom nedocíleno uvnitř M. uklidnění. Po druhé balkánské válce Bulharsko musilo 1913 postoupiti kraje Drama, Kavalu a Seres Řecku a obvod Štipský Srbsku. Za svět. války přecházely kraje M. se střídavým štěstím z rukou ústř. mocností k spojencům. Konečně průlomem soluňské fronty 15. IX. 1918 (11 km šir. a 7 km dl.), kdy Bulhaři byli odzbrojeni, dostala se M. spoj. velmocím a tím bylo uspíšeno ukončení svět. války. Q, násl. heslo.

Makedonská otázka prošla několika vývojovými obdobími. S počátku byla otázkou výlučně makedonskou a cílem mak. hnutí, sdružujícího všechny křesť. národy Makedonii obývající, bylo osvobození země z turecké poroby. Postupem času nabyla rázu balkánského a stala se předmětem ostrých národ. sporů mezi Bulhary, Řeky a Srby. Slov. obyvatelstvo, pokud se církevně připojilo k bulh. exarchátu, hlásilo se k bulh. národnosti, obyvatelstvo, které zůstalo věrno cařihrad. patriarchátu, podléhalo hellenisaci a v těch krajích, které jsou blíže k Srbsku, srbisaci. Hlavní cíl — boj proti turecké nadvládě — počíná ustupovati zájmům nacionálním a povstalecké čety bulh., řec. a srb. často opomíjejí vlastní úkoly mak. hnutí a navzájem se potírají. Zvláště se pak zostřují tyto boje, když do osudu Makedonie počínají zasahovati politické vlivy sousedních států. Jedině správná cesta k vyřešení mak. otázky utvořením autonomní Makedonie byla opominuta a mak. otázka řeší se r. 1912 jako problém balkánský spojeneckými smlouvami balkánských států, seskupivších se k boji proti Turecku. Ve smlouvách uplatněna je zásada územního dělení Makedonie mezi Bulharsko, Řecko a Srbsko. Po skončení úspěšné války s Tureckem dochází v červnu 1913 ke sporu o rozdělení Makedonie. Spor vyřešen je Bukurešťským mírem z 10. VIII. 1913, jímž se likviduje spojenecká válka. Mírem tímto přiřčeny největší části Makedonie Srbsku (téměř celý vilajet bitoljský bez čtyř okresů a celý vil. kosovský) a Řecku (celý vil. soluňský bez pěti okresů) a zbytek, tedy nejmenší část, Bulharsku (asi 8000 km²). Tak vznikly tři Makedonie: srbská, řecká a bulharská. Stav tento potvrzen byl r. 1919 mírem Neuillským, při čemž ve prospěch Jugoslavie odtrženo od bulh. Makedonie ještě m. Strumica s okolím. Mak. otázku nelze považovati za definitivně vyřešenou.

Makedonská vnitřní revoluční organisace soustřeďuje všechny Makedonce, kteří cestou revoluce usilují o osamostatnění Makedonie. Jejími zakladateli jsou revol. D. Grujev a Goce Delčev. Dnes v čele stojí Iv. Michajlov.

Makimono, dlouhé, úzké na dřevěné tyčce navíjené obrazy z hedvábí neb

papíru. Obsahují většinou panoramata krajin, motivy historické a genrové. Do Japonska se dostalo z Číny.

Makiové (Lemuridae L.), čeleď řádu poloopic, s hlavou jakoby liščí, často velmi dl. ocasem a měkkou srstí. Žijí v lesích na Madagaskaru a sousedních ostrovech, živíce se plody, hmyzem, mladými ptáky a pod. Zajetí snášejí dobře. Maki mouřenínský (L. macaco L.) je asi 45 cm dl. (ocas rovněž tolik), sameček černý jako uhel, samice rezavá. Mongoz (L. mongoz L.), 95 cm dl. (ocas 47 cm), tmavohnědý, vespod světle červenavě žlutý. Maki myší (Microcebus murinus Miller) je jen 30 cm dl., žije na stromech, kde si staví hnízdo, podobné ptačímu.

Makiye, všeobecné označení pro japonské kovové laky.

Makka, kmen Bantů v Již. Kamerunu, obávaných kanibalů.

Makkabejské mince, první mince (kol r. 136 př. Kr.), ražené Židy, měděné šekely, které přísně zachovávaly zákaz obrazů. Nápisy byly hebrejské, pak dvoujazyčné, nakonec pouze řecké. Poslední jsou z doby židovského povstání 66—70, 132—135 po Kr.

Makkabejští, kněžský a knížecí rod (pojmenovaný podle Judy, zv. Makkabejským), židovský, vládli od 167 př. Kr. od hellenisace Judey Antiochem IV. Epifanem až do nastoupení dynastie Herodů. Juda M., syn Matthatiáše z Modeinu, vedl vzbouření proti Syrii až do své smrti r. 161. Po něm následovali jeho bratří Jonathan a Šimon. Nástupci byli: Jan Hyrkan I. (135—105), Juda Aristobulos I. s král. titulem (105—104), jeho bratr Alexander Jannaeus (104—78), jeho choť Salome Alexandra (78—70), Hyrkan II. (70—40), Antigonos (40—37), kterého svrhl Herodes a Římané. — Knihy Makkabejské jsou čtyři. První je psána hebrejsky a vypisuje události let 175—135. Druhá, 175—161, obsahuje mnoho legend. Třetí vypravuje o Ptolemajovi a jeho pomstě nad Židy. Čtvrtá, filosoficky propracovaná kázání, vypravuje o mučednické smrti Eleasarově a matky a jejích sedmi synů. Protestantská kritika se domnívá, že jsou pův. řecké z pozdější doby, kdežto katolická církev je zařadila do Bible.

Maklakov Nikolaj Aleksějevič (1871—1918), rus. státník, nepřítel čes. hnutí v Rusku za války.

Maklakov Vasilij Aleksějevič (* 1870), rus. diplomat, člen dumy, r. 1917 vyslancem v Paříži.

Maklecov Aleksandr Vasiljevič (* 1884), prof. trest. práva na rus. práv. fakultě v Praze a v Lublani, a odbor. spisovatel.

Makléř (franc. coursier, něm. Makler, ang. broker), zprostředkovatel, který provádí obchody pro jiné. Obchodní zprostředkovatelé jsou: zprostředkovatelé zboží, směnek, fondů, nákladů, lodní a asekurační. Zprostředkování pozemků, hypoték, služeb a sňatků jest upraveno zákonem. Odměna za zprostředkování je vyloučena, když makléř proti smlouvě pracoval i pro protivnou stranu. Slib odměny za zprostředkování sňatků není žalovatelný. Zprostředkováním bursovních spekulací zabývaly se zprostředkovací (makléřské) banky, jejichž činnost přešla v nové době na banky jiné.

Makléřská komora, zájmové zastoupení bursovních makléřů; dozírá na makléře, rozděluje mezi ně obchody a urovnává vzniklé spory.

Mako, eg. bavlna, nazvaná dle Maco Beye, hl. podporovatele pěstování bavlny v Egyptě.

Makó (Makung), přístav na Pescadorských ostrovech.

Makó, m. v Maďarsku, 39.411 ob., zemědělství, biskupský palác.

Makololo, kmen Basutů, pův. v afr. Dračích horách; odstěhoval se 1824 k řece Zambezi a založil velikou říši s hl. městem Linjanti. Úmrtím krále Sekeletu rozpadla se říše. Vzpoury a nemoci kmen velmi oslabily.

Makonde, národ Bantů v Konde (býv. Něm. Vých. Afrika) o 84.000 hlavách. Živí se lovem a řemesly, mrtvé pochovávají do země, věří v démony a kouzla.

Makotřasy, o. v Č., okr. Kladno, 414 č. ob. Opukové lomy.

Makov, okr. Litomyšl, 582 ob. č.; kostel sv. Víta, filiální do Morašic, byl před dobou husitskou farní.

Makov, o. na Slov., okr. Čadca, 2405 ob. (2345 čs.).

Makovec Cyrill, pseud. Fr. Procházky.

Makovecký, č. hud. na dvoře v Berlíně a v Hamburce v pol. XVIII. stol.

Makovej Osyp (1867—1925), ukr. bás., spis. a kritik. První báseň M. uveřejněna byla I. Frankem v časopise Zorja (1885). Povídky M. prodchnuty jsou jemným humorem. Z kritických prací nejznámnější jsou o P. Kulišovi a J. Fedkovyčovi. 1896-7 redigoval ukrajinský časopis Bukovyna v Černovicích. Zemřel v Zaleščykách (Halič), kde byl řed. učitel. semináře.

Makovica, hora skupiny Sinatoria na Podk. Rusi, na levém břehu ř. Turje, 978 m vys. — M., horská skupina vých. Slovenska (670 m), silně zalesněná.

Makovice, kamenná neb kovová stylisovaná květina na ozdobné tyči, obyčejně se znakem; bývá na lomenicích, střechách a věžích.

Makovický Dušan Jan Drahotín (1818—1884), slov. buditel, krejčovský pomocník, pak učitel a kazatel v Ružomberku. Za slov. povstání r. 1848—49 byl činný v Hurbanově vojsku, pak pronásledován Maďary, že musel utéci do Haliče. Byl činný také literárně jako dopisovatel do časopisů a autor knihy přání Častitár.

Makovický Dušan Petrovič (1866—1921), slov. lidumil, lékař v Žilině, od r. 1904 osobní lékař L. N. Tolstého v Jasné Poljaně. R. 1914 podepsal protest proti válce, byl proto rus. vládou uvězněn a propuštěn teprve r. 1917. Po převratě se vrátil na Slovensko, ale brzo zemřel. Napsal důležité Jasnopoljanské zápisky, v nichž snesl mnoho materiálu k poznání života L. N. Tolstého.

Makovický Peter (1824—1911), obchodník v Ružomberku, slov. buditel, zakladatel dnešní Slovenské banky.

Makovický Vladimír (* 1862 v Ružomberku), president a vrchní ředitel Slovenské banky v Bratislavě, kde založil a vedl mnohé hospodářské a finanční podniky slovenské. Po převratu byl členem rev. NS, vládním poradcem průmyslu a obchodu ve Šrobárově vládě a vůdčím organisátorem slovenského bankovnictví.

Makovička Emanuel (1851—1890), učitel a č. fil. směru positivistického, fil. spisov.

Mákovité, ♌ Papaveraceae.

Makovskij Konstantin Jegorovič (1839—1915), rus. malíř. Hl. díla: Petrohradský karneval (1869), Pohřeb dítěte (1872), Petr Veliký ve své dílně, Smrt Ivana Hrozného.

Makovskij Vladimír Jegorovič (* 1846 v Moskvě), rus. malíř, tvořil genry z lidového života.

Makovskij Serg. Konstantinovič (* 1878), rus. malíř a spisov. Sp.: Siluety russkich chudožnikov (1922, č. překl. 1922), Lidové umění Podkarpatské Rusi (1925).

Makovský z Makové Jan (XVI. stol.), vychovatel Petra Voka Rožmberka. Přel. sv. Augustina Enchiridion (1546 a d.).

Makovský z Makové Jeroným († 1630), komorník cís. Rudolfa II.

Makovský z Makové Vincenc (XVII. st.), bakalář, učitel v Čáslavi, ped. spisovatel.

Makový olej (oleum papaveris), ze semen máku (Papaver somniferum), získaný mastný olej. Za chladu lisovaný olej (bílý m. o.) je bledežlutý, pohyblivý, voní a chutná příjemně, nekazí se, na vzduchu vysýchá, skládá se v podstatě z glyceridu kyseliny lněnoolejné vedle stearinu, palmitinu a oleinu. Používá se ho k přípravě pokrmů, pro jemnější fermeže, v lékařství k přípravě emulsí, starších olejů k svícení a pro mýdla. Za horka lisovaný olej (červený m. o.) je tmavočervený, chutná příjemně, páchne po klihu, slouží k přípravě fermeží, malířských barev a mýdel.

Maków, krajské m. ve vojvodství Varšavském, 6198 ob. (3369 Židů).

Makowski Czesław (1873—1921), polský sochař (pomník Dygasińského ve Varšavě).

Makowski Juljan (* 1875), prof. mezinár. práva ve Varšavě. Sp.: Prawo międzynarodowe, Prawno — państwowe położenie Gdańska a j.

Makowski Wacław (1880), pol. právník a politik; byl několikráte min. spravedlnosti.

Makrely (Scomberidae), ryby ostnoploutvé (Acanthopteri), společensky žijící dravé ryby mořské s vřetenovitým tělem a velmi malými šupinami. Ocasní ploutev je hluboce vykrojena, břišní ploutve bývají na hrudi. Rod makrela (Scomber Art.) má hřbetní ploutev dělenou, za ní a ploutví řitní je 5—6 ploutviček; vzdušný měchýř chybí. Nejznámější zástupce tohoto rodu, m. ob. (Scomber scombrus L.), 50 cm dl., a až 1 kg těžká, svrchu modrá, vespod stříbrobílá, žije v s. vodách až k ostr. Kanárským a Středozemnímu moři. K čeledi m. patří i rod tuňák (♌).

Makri, přístav v Malé Asii, vilajet Mughla, 1500 m. Poblíž zříceniny antického Telmessu.

Makrina, křesťanské světice: 1. babička sv. Basilia a Řehoře z Nyssy († 340). Svátek 14. ledna; — 2. vnučka její († 379), od bratra Řehoře slavená v dialogu O duši a vzkříšení jako výtečná filosofka. Svátek 19. července.

Makrobiotika (řec.), umění, lidský život co nejvíce prodloužiti. K tomu je nutno již od mládí pečovati o hygienu a dietu, aby se tělo uchránilo četných nemocí. Nejslavnější kniha o m. je od Hufelanda (přel. do češt.) a Mečnikova, který doporučuje jako jedinečný prostředek mléčné výrobky, hl. jogurt.

Makrobiové (řec., dlouhožijící), mytický národ, kladený Řeky do jižní Aithopie.

Makrocefalie (řec.), abnormální velikost lebky.

Makrocytaemie (řec.), nemoc krve, při těžké anemii, malarii, ve které se objevují veliké červené krvinky (Makrocyty).

Makroglossie (řec.), vrozená abnormální velikost jazyka.

Makrografie, zvětšovací technika, vynalezená Weinwurmem ve Štutgartě r. 1901, podobná gigantografii.

Makrokosmos a mikrokosmos (řec., velký svět a malý svět), výrazy řecké filosofie přírodní, vyjadřující mystickou souměrnost světa (odpovídající lidskému organismu) a člověka (jako svět v malém). Tato nauka vedla k propracování t. zv. hermetických věd: alchemie, astrologie, magie, a u Paracelsa i lékařství.

Makromery (řec.), při neúplném ryhování větší blastomery jako opak menších mikromer.

Makronisi (Makronesion, velký ostrov, dříve Helena), dlouhý ostrov, j.-vých. od Attiky, 18 km², 281 m vys., v létě navštěvovaný pastýři.

Makronky, druh italských cukrovinek ze směsi hořkých, sladkých mandlí a bílkového sněhu.

Makropsie (megalopsie, řec.), choroba zraku, působící, že nemocný vidí předměty větší než jsou.

Makroseismické pohyby, kolísání půdy při zemětřesení.

Maksim (* 1462 v Albanii, † 18. I. 1516 ve sřm. klášteře Krušedolu), metropolita bělehradský a sřemský, světským jménem Gjorgje, syn despoty Stevana a vnuk Gjurgja Brankoviće Smederevce; král Matyáš učinil ho despotou uher. Srbů a dal mu svoji příbuz. Isabelu za ženu; kol 1499 vstoupil do kláštera, později byl v Italii a podle všeho tam založil i první tiskárnu pro slov. církev. knihy. 1508 šel s diplomat. missí do Pešti, odtud zase do Sřému a stal se metropolitou. Zal. klášter Krušedol, v němž byl pak pochován.

Maksim Grek (1480—1556), rus. nábož. myslitel.

Maksim Skopljanac († 29. X. 1680 v Peći), srbský patriarcha a arcibiskup pečský 1656—1673, cestoval v Palestině, pod svoji moc uvedl i katol. kláštery v tur. panství, hlav. v Bosně a Hercegovině. Onemocněv, postoupil své místo svému pomocníku Arseniju III. Čarnojeviću.

Maksimir, park na vých. straně Záhřeba, s dvěma rybníky, zal. r. 1787 biskupem Maksimirem Vrhovcem, po němž má jméno; dnes tam obec zřídila malou zoologickou zahradu.

Maksimov Aleksandr Aleksandrovič (1874—1928), rus. prof. lékařství na Rockefellerově univ. v Chicagu.

Maksimov Nik. Aleksandrovič (* 1880), rus. přírodozpytec v Leningradě, botanik.

Maksimov Vasilij Maksimovič (* 1844), rus. malíř, genrista.

Maksimović Akcentije (1847—1881), srb. skladatel, pro nár. skladbu ze školy vypuzen, pak kapelník novosad. divadla, žák pražské varhan. školy, jíž pro smrt nedokončil. Vydal školy a ped. díla pro housle, církev. hudbu, hudbu k mn. divadelním kusům a j. Známé jsou písně z Maksima Crnojeviče.

Maksimović Avram (1772—1830), srbský kněz, první srb. spisovatel o včelách.

Maksimović Božidar (* 1886), srb. politik, radikál, poslanec, r. 1924 ministr vnitra; spolupracovník polit. listů.

Maksimović Desanka (* 1898 v Rabrovici) srb. básnířka, profes. v Bělehradě, spolupracuje v předních časopisech, pokusila se i v prose. R. 1924 vyd. první sbírku Pesme.

Maksimović Jovan, Dr. (* 2. I. 1864 v Rumě), srb. spisovatel a překladatel, profesor a učitel jazyků; sbíral nár. písně, psal do dětského časopisu Neven (pseud. Braca Jova), své povídky sebral v knize Nevenče (1887), nejdůl. jsou však jeho soustavné překlady z rus. literatury a jeho stati o rus. spisovatelích. Veliký vliv měl jeho překladový sborník Pesnički Zbornik (1900).

Maksimović Nika, Dr. (* 1840, † 18. II. 1907 v Somboru), srb. politik, poslanec na uher. sněmu, člen nár. a církev. sněmů, kde pracoval pro autonomii. Psal polit. články i o literatuře.

Maksimović Petar (1853—1922), srb. advokát a politik, spoluzaklad. radik. strany a její sekretář, s níž se rozešel r. 1901, poslanec a ministr, spolupracovník předních politických listů.

Maksimović Vojin (1876), srb. generál a odb. spisov., za svět. v. šéf gener. štábu t. zv. srbské legie. Prof. vál. školy v Bělehradě.

Maksymovyč Mychajlo (1804—73), ukr. hist. a etnograf, prof. moskevské a potom kyjevské univ. Byl přítelem T. Ševčenka, jemuž věnoval báseň v ukrajinské řeči (Osnova, N. 6, 1861). Hl. práce: Ukrainskija narodnyja pěsni (1834), Sbornik ukrainskich pěseň (1849), sborníky hist. článků , Kijevljanin a Ukrainec. Po smrti M. všechny jeho věd. práce (kromě přírodovědeckých) vyd. ve 3 dílech (1876—1880) za red. prof. V. Antonovyče.

Makš A. P., pseud. Ant. Škampy.

Maku, trpasličí indiánský kmen na pravém břehu Rio Negro (Brasilie). Živí se lovem.

Makua (Vamakua), kmen Bantu mezi Rovumou, Zambezi a Njassou, živí se lovem a rybářstvím, znají hrnčířství. Čítají asi 10.000 hlav.

Makulatura, při tisku poškozené a chybné archy; znehodnocené knihy a tiskoviny.

Makusi, kmen Karaibů na massivu Roroima v Britské Guayaně.

Makuszyński Kornel (* 1884), pol. básník a novelista, vyznamenán r. 1926 státní cenou. Sp.: Polów gwiazd, Rzeczy wesołe, Dusze z papieru, Żywot pani, Piesń o ojczyźnie, Piąte przez dziesiąte a mn. j.

Makvar, obec v anglo-egyptském Súdánu, v údolí Modrého Nilu. 1914—1926 tam byla vystavěna přehrada.

Makyta, hora 923 m vys., na hranici moravsko-slov., mezi Horní Bečvou, Senicí a Bielou Vodou, jako poslední hora Bílých Karpat.

Mal Josip, Dr. (* 1884), slovin. historik, řed. Nár. musea v Lublani; psal do odborných časopisů o starší historii slovin. a historii umění. Rozprava Grb i barve dežele kranjske vyšla rozšíř. jako samostatná kniha r. 1916.

Malá Asie, ⚲ Asie.

Mala Bigaň (M. Běhaň, Kis-Begány), o. na Podk. R., okr. Berehovo, 760 ob.

Malá Bělá, o. v Č., okr. Mnich. Hradiště, 728 č. ob.

Malá Bukovina (Klein-Bocken), o. v Č., okr. Děčín, 445 n. ob. Starý chrám sv. Václava.

Malá Bystřica, o. na Mor., okr. Val Meziříčí, 668 č. ob.

Malá Bytča, o. na Slov., okr. V. Bytča, 720 čs. ob.

Malá Čausa, o. na Slov., okr. Prievidza, 636 čs. ob.

Malá Čermná n. Orl., o. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 642 č. ob. Textilnictví.

Malá Černoc (Kl.-Tschernitz), o. v Č., okr. Podbořany, 697 ob.

Malá Dobroň (Kis Dobrony), o. na Podkarpat. R., okr. Užhorod, 1145 ob. Lázně Ligeti.

Malá Hradná, o. na Slov., okr. Bánovce n. B., 418 čs. ob.

Malá Hraštice, o. v Č., okr. Příbram 680 č. ob.

Malá Chuchle, o. v Č., část hlav. m. Prahy XVI., 602 č. ob.

Malá Ida, o. na Slov., okr. Košice, 402 čs. ob.

Malá Kesa, o. na Slov., okr. Nové Zámky, 434 čs. ob.

Malá Kopaňa, o. na Podk. R., okr. Sevljuš, 701 ob.

Malá Kurba, pustý ostrůvek na Jadranu, záp. od ostr. Situ, rozloha 0.456 km²

Małachowski-Jaxa Soter (* 1868), sou časný malíř pol., hl. mořských nálad.

Malá Lehota, ob. na Slov., okr. Nová Baňa, 1389 čs. ob.

Malá Lehota, ob. na Slov., okr. Prievidza, 546 čs. ob.

Malá Losenice, ob. v Č., okr. Chotěboř, 526 čs. ob.

Malá Maňa (Kis-Mánya), ob. na Slov., okr. Nové Zámky, 768 ob. (317 čs.).

Malá Mariacell (Klein-Mariazell), část ob. Komárova, Mor. 862 ob. (377 čs.).

Malá Morava (Klein-Mohrau), ob. na Mor., okr. Šumperk, 726 ob. (8 čs.).

Malá Milada (* 1887, Praha), náčelnice ČOS., význačná sokol. pracovnice; vedla VII. a VIII. slet všesokolský a výpravy českých žen do zahraničí. V r. 1924 udělena jí čestná medaile ČSO. — R. 1931 vzdala se M. náčelnictví a na její místo zvolena 25. IV. 1931 prof. Marie Provazníková.

Malá Morávka (Klein-Mohrau), ob. ve Slez., okr. Bruntál, 1338 ob.

Malá Poľoma, ob. na Slov., okr. Rožnava, 591 ob.

Malá Otilie, ⚲ Sklenářová Malá O.

Mala Rijeka, řeka na Černé Hoře, levý přítok Morače, 25.2 km dlouhý.

Malá Rus, ⚲ Ukrajina.

Malá Skalice, ob. v Č., okr. Náchod, 852 ob. Přádelna bavlny, koželužna.

Malá Strana, III. část. hl. m. Prahy, 21.224 ob., mag. Praha, s. o. Praha-západ.

Malá Šitboř (Klein-Schüttüber), ob. v Č., okr. Mar. Lázně, 427 ob. (8 čs.).

Malá Veleň, o. v Č., okr. Děčín, 975 ob. (7 čs.). Přádelna bavlny, textil. továrna.

Malá Vieska, o. na Sl., okr. Košice, 507 čs. ob.

Malabaila Josef Emanuel, hr. Canal (1745—1826), důstojník a zakladatel zahrady Kanálky v Praze.

Malabar, jižní část (540 km²) jihozáp. pobřeží Přední Indie, mezi mysy Delly a Komorinem, obsahuje vasalské státy Kočin, Travankur a distrikt Madras. Přístavy jsou špatné, řeky nesplavné. Podnebí je příznivé, půda velmi plodná. Daří se obilí, kávě, čajovníku, kokosové palmě, v lagunách je bohatství soli. Ob. přes 5 mil. jsou Dravidové, z $^1/_{10}$ katolíci. Hl. m. je Kalikut. R. 1498 přistál zde Vasco de Gama, 1505 obsadili M. Portugalci, založili faktorie. 1563 získalo území Holandsko, 1708 Anglie, která dobyla M. definitivně r. 1720. — Liter.: Pankikar: M. and its Folk (1900).

Malabar, veliká vysílací stanice na vyhaslé sopce M. (2343 m) na Jávě, jižně od Bandungu.

Malacká úžina (angl. The Straits), mořská úžina mezi poloostrovem Malackým a Sumatrou, délky asi 800 km. Důležitá lodní cesta z Indie přes Singapur do Číny.

Malacky, m. v sev.-záp. Slovensku, 5251 ob., na dráze Bratislava—Kúty; leží

na Moravském poli; zámek, františkánský klášter, průmysl lihovarnický a dřevařský. V okolí bohaté lesy.

Malacosteus Ayres, rod ryb z čeledi Stomiatidae; nejdůležitější druh je M. indicus Gthr., z mořských hlubin, s velkými svítícími ústroji na horní čelisti.

Malacostraca, označení pro podtřídu vyšších raků, mezi něž patří korýši stejnonozí (Isopoda), různonozí (Amphipoda) a desítinozí (Decapoda).

Malá Dohoda, ↗ Dohoda Malá.

Maladetta (franc. Monts Maudits), nejvyšší útvar horský v Pyrenejích.

Mala fide (lat.), zlovolně, záškodně, opak bona fide.

Málaga, špaň. prov. v Andalusii, 7285 km² s 5,560.450 ob. Hl. m. M., 157.250 ob., má mírné podnebí, jest obklopeno horami, má zříceniny kastelu, 18 kostelů, katedrálu, 4 divadla, arénu, krásná náměstí. Poměry zdravotní jsou špatné, neboť město trpí nedostatkem vody. M. produkuje: víno, ovoce, zboží železné a olověné, mýdla, cukr, čokoládu, piana. Školy: vysokou obchodní, námořnickou, průmyslovou, biologickou laboratoř. archiv, společnost pro vědy. Sídlo biskupa a soudů. — Dějiny: V starověku nazývalo se m.: fénicky Malch, lat. Malaca. Bylo v držení Kartaginců, Římanů, Gotů a Arabů, od 1487 je španělským. 24. VIII. 1704 bylo zde poraženo franc. loďstvo anglickým, takže nemohlo dobýti Gibraltaru.

Malaga, snad nejlepší likérové víno světa, pochází většinou z okolí Malagy. Pravé víno malaga je světlé, temné druhy mají jinou barvu a jsou husté následkem přísad (arope a color, dulce del Color), vaří se z vinného moštu, vylisovaných hrozinek, též z fíků a melasy. Bílá vína jsou ohnivá, avšak méně dobrá. Nejlepší víno je načervenale zlatově žluté a připravuje se z přezrálých hroznů Pedro Jimenes. Ošetřováním a ležením nabude zlatového třpytu, aroma a dá se pak neomezeně dlouho přechovávat. Obsahuje 17% alkoholu.

Malagan, vyřezávané obrazy předků ostrovanů v Bismarkově archipelu. V širším smyslu veškeré projevy jejich kultu předků (tance, zpěvy, sochy atd.).

Malachiáš, 1. řecký tvar pro Maleachi. — 2. M., světec (1094—1148), arcibiskup v Armaghu, reorganisoval irské kláštery. Svátek 3. listopadu.

Malachit, zásaditý uhličitan měďnatý, $CuCO_3 . Cu(OH)_2$, obsahuje 57% mědi, tvoří malé, jehlicovité, diamantově lesklé, jednoklonné krystaly, nachází se často též v podobě ledvinovitých a stalaktitických agregátů radiálně vláknité struktury, celistvý a zemitý (měděná zeleň). zrnitý a jako nálet. Bývá smaragdově až pažitkově zelený, průsvitný až neprůhledný; vláknitý malachit je hedvábně lesklý (atlasová ruda), zrnitý a zemitý je mdlý. Malachit je obyčejným rozkladným produktem měděných rud. V podobě velmi krásné nachází se v Siegenschen a u Chessy u Lyonu, na Urále, v Arizoně a Již. Africe. Malachit slouží většinou k výrobě mědi; celistvé a jemně vláknité odrůdy pro svou nádhernou barvu a leštitelnost slouží jako ozdobné kameny a pod.

Malachitová zeleň (nová zeleň, benzaldehydová zeleň), trifenylmethanové barvivo, které přichází do obchodu obyčejně jako podvojná sůl s chloridem zinečnatým nebo jako oxalát (nová zeleň viktoria, rozpustná v alkoholu jako pikrát). Z dimethylanilinu vzniká působením benzaldehydu za přítomnosti chloridu zinečnatého (který podporuje odštěpování vody) nejdříve leukozásada malachitové zeleně, tetramethyldiaminotrifenylmethan; tento oxyduje se kysličníkem olovičitým za přítomnosti kys. solné na barvivo. Podvojná sůl s chloridem zinečnatým tvoří mosazně žluté hranoly, oxalát kovově zelené lístky, pikrát zlatově žluté krystalky. Malachitové zeleni odpovídající ethylovou sloučeninou je brilantní zeleň (solidní zeleň). Do obchodu přichází též chlorový derivát, zeleň viktoria (nová solidní zeleň), připravená dichlorbenzaldehydem, a dvě sulfokyseliny: zeleň světlá a zeleň Guinea.

Malachov Kurgan, jižní pevnost před Sevastopolem, dobytá 8. IX. 1855 Francouzi.

Malaita (Malanta, Malapaina), velký ostrov v souostroví Šalamounském, s Maramasikou 6500 km².

Malajálam, dravidská řeč v již. Přední Indii, jíž mluví asi 2 mil. lidí, příbuzná tamulištině. Obsahuje mnoho sanskrtských slov.

Malaja Višera, krajské m. v Rusku u Novgorodu, 10.000 ob. Koželužny a sklářství.

Malajci (Orang Malaju = tuláci), mongolské obyvatelstvo Malakky, Indonesie a Madagaskaru, střední postavy, brachycefální, žlutého až hnědého zbarvení, s dlouhými černými vlasy, vystouplými líčními kostmi. Šikmost očí a mongolský záhyb je jen málo vyvinut. Rozeznávají se: 1. Primitivní M., k nimž se počítají kmeny: Jakun (Malakka), Orang Laut (Riau), Orang Mamma, Talang, Kubu (Sumatra), Punan (Borneo),

Tagbanua (Palavan), Mangu (Mindoro), Tyto kmeny byly lovci a sběrači, ale pod vlivem Staromalajců se věnovaly zemědělství. — 2. Staromalajci. Kmeny: Alfurové (Halmahera), Toradja (Celebes), Dajakové (Borneo), Subannu, Igorrotové, Aripové (Luzon), Battakové (Sumatra) a kmeny na Enganu, Niasu, Mentaveii a Formose. Tyto kmeny jsou zemědělské, jejich kulturu ovlivnila Indie, Čína a Arabie. — 3. Mladomalajci, typická skupina v počtu asi 5 mil. hlav. Tvoří ji Ačeherové na Sumatře, Javánci, Bugiové a Makassarové na Celebesu, Ternatané, Tidoresové a Balinesové. Pocházejí ze záp. Sumatry, zal. 1160 Singapore, ve XIV. stol. Malakku, osídlili pobřeží a údolí indočínských ostrovů. Jejich řeč se stala obcovací na archipelu Sundském. Jsou velmi nadaní, mají politický i kolonisační talent a založili několik států. Mají smysl pro čest, jsou smělí, ctí bolest a smrt. Šatí se sarongem (košile), kalhotami, nosí klobouk neb turban s bohatými ozdobami. Tetují se, děti obřezávají. Jsou výtečnými zemědělci, tkalci, barvíři, zlatníky a kovopracovníky. Zbraně: dlouhý meč (klevang), kord (kris), k tomu štít, nebo i pancíř kožený. Obývají domy ze dřeva neb bambusu, kryjí je palmovými listy. Podlahy pokrývají koberci, znají schody a verandy. Manželství je polygamní, ženy se kupují. Jejich stát je monarchický, monarchovi (radža, maharadža) jsou podřízeni vasalové (orang kaja), ze kterých si radža vybírá ministry. Náboženstvím je kult předků a islam. Buddhismus a brahmanismus byl potlačen islamem. Zříceniny měst malajsko-indického umění jsou na Sumatře, Jávě, Borneu, Celebesu. Na Jávě je umění brahmanské (svatyně v Borobuduru), rovněž i na Bali. Umění malajské zničil islam. Oblíbená jsou divadla (stínová, vayang), představující mytologické děje s doprovodem orchestru (gamelan). Gongy a nástroje strunné jsou čínského původu. Písmo je arabské.

Malajská řeč a literatura. M. ř. patří k jazykům malajsko-polynéským. Pův. se jí mluvilo na Malacce a Sumatře, od r. 1250 se vlivem islamu a okupace rozšířila po celém Malajském archipelu, kde je dnes obcovací řečí. Spisovná řeč přijala mnoho slov sanskrtských, arabských a portugalských. Mluví jí asi 4 mil. lidí. Používá se písma arabského i latinského. — Literatura je velmi obsáhlá, mnohostranná a samorostlá, obsahuje: zákoníky, kroniky, básně lyrické a romantické. Teologie se omezuje na překlady arabských děl. Lidového původu jsou pantuum, krátké lyrické básně, vypravování (hijákat) a epos (sjá'ír), z nichž vyniká Ken Tambúhan (vyd. 1886) a Bidasári (vyd. Favre 1875).

Malajské souostroví (Indonesie), ostrovy mezi jihovýchodní Asií a Austrálií, asi 2 mil. km² se 64 mil. ob. Dělí se na ostrovy: 1. vnější: Molukky, Filipiny; 2. vnitřní: Andamany, Nikobary, Sumatra, Jáva, ostrovy Sundské; 3. střední: Borneo, Celebes (mimo malé ostrovy). — Geologicky jsou zbytky mostu mezi Asií a Austrálií. Všechny ostrovy jsou hornaté s četnými sopkami. Podnebí je tropické, horké a vlhké, s častými monsumy. Stejně i flora je tropická. Zvířena náleží okruhu austrálskému a indickému. Representují ji: orangutan, tapír, nosorožec, slon, medvěd, tygr, panther, kanec, salanga. Praobyvatelstvo (malé a temné) se zachovalo jen ve zbytcích, malajští přistěhovalci je zatlačili do vnitrozemí ostrovů. Později se přistěhovali Číňané a Arabové, a konečně i Evropané (Portugalci, Španělé, Holanďané). Politicky se M. s. dělí na:

	km²	Ob. v mil.
1. Holandskou Indii	1,483.939	50,8
2. Osady USA. (Filipiny)	297.905	10,3
3. Britské osady (Borneo, Labuan)	195.934	0,9
4. Portugalské osady (Vých. Timor, Kambing)	16.248	0,4
Úhrnem	1,994.026	62,4

Převládá islam. Evropské misie mají málo úspěchu, pouze na Filipinách jest většina katolíků.

Malajské státy, britská ochranná území na Malajském poloostrově. Jsou federované a nefederované. Úhrnem měří 132.055 km² se 2,448.827 ob.

Stát	km²	Ob. 1921	Hl. město:
1. Federované:			
Perak	20.395	599.055	Taiping
Selangor	8.275	401.009	Kvala Lumpur
Negri Sembilan	6.664	178.762	Seremban
Pahang	36.274	146.064	Kvala Lipis
2. Nefederované:			
Trengganu	15.500	153.765	Kvala Trengganu
Džohor	19.885	282.234	Džohor Bharu
Keda	9.448	338.558	Alor Star
Perlis	818	40.087	Kangar
Kelantan	14.796	309.293	Kota Bharu

Obcovací řečí je malajština. M. s. jsou podřízeny guvernéru britské kolonie

Straits-Settlements. Vyváží se cín, kaučuk, kopra, gambir. Vláda spravuje železnici Malackou (1617 km) a Džohorskou (195 km).

Malajsko-polynéské jazyky (austronéské) tvoří jazykovou větev, rozšířenou po ostrovech Tichého a Indického oceánu. Zdá se, že jsou poněkud příbuzny jazykům jihoamerických Indiánů. Dělí se na tři skupiny: 1. Malajské řeči, kterými se mluví na Malacce, Jávě, Borneu, Celebesu, Sumatře, Filipinách, Molukkách, Marianách, Formose, Madagaskaru. — 2. Melanéské řeči (Palau, Marshalovy ostrovy, Nové Hebridy, Fidži, Nová Guinea, Papua). — 3. Polynéské řeči, jíž se mluví na jižních ostrovech: N. Zélandě a Havajských ostrovech. Slova jsou dvouslabičná a mohou býti jmény podstatnými i slovesy. Spisovný jazyk jest pouze u malajštiny. Pohádky a písně Polynésanů sebral Gill r. 1876 (Myths and Songs from the Pacific).

Malajský poloostrov (Malaja, Malaya, Malakka), dlouhý, úzký poloostrov Přední Indie, 192.000 km², 3,5 mil. ob. Pobřeží obklopuje mnoho ostrovů, vnitro prostupují rovnoběžná pohoří Khao-Luong (1772 m) a Tahan (2190 m). Země má bohatá ložiska stříbra, cínu, olova, zinku, zlata, mědi, manganu, uhlí. Podnebí je horké a vlhké. Východ trpí cyklony, západ monsumy. Flora vykazuje četné druhy palem. Pěstuje se kaučukovník, kokosová palma, cukrová třtina, vanilka, méně rýže a káva. Zvířena je obdobná hornejské, chybí orangutan. Ob. tvoří Siamci, civilisovaní Malajci. V horách žijí divoké kmeny: Semang, Sakai, Jakun. Politicky je poloostrov rozdělen mezi Siam a britské osady: Tenasserim, Malajské státy, Straits-Settlements. Průmysl produkuje hedvábí, cukr, oleje, sago. Velmi významný je obchod. Singapore je nejživějším přístavem Asie. Dějiny: M. p. byl znám již za Ptolemaja jako Zlatý Chersones. Portugalci dobyli Malakky r. 1511, 1641 dostal se M. p. do moci holandské, 1786, 1824, 1819 zakupovali území Angličané.

Malakin, salicyl-p-fenetidin

$$C_6H_4(OH)CH=NC_6H_4OC_2H_5$$

vzniká zahříváním fenetidinu s aldehydem salicylovým v podobě světležlutého krystalického prášku. Ve vodě jest špatně, v alkoholu lépe rozpustný, taje při 92° C. Zředěnými kyselinami se rozkládá na svoje součásti. Slouží jako lék proti kloubovému reumatismu, proti neuralgii a při horečkách. Denní dávka činí 4—6 g.

Malakka, 1. ⚹ Malajský poloostrov. — 2. brit. korunní kolonie patřící k Straits Settlements, 1838 km², 154.000 ob.; vyváží se zlato a cín, rýže, pepř, sago v ceně 8 mil. liber. Hl. m. M. 21.200 ob., leží při ústí stejnojmenné řeky.

Malakov, již. předm. Paříže, 22.494 ob.

Malakov, za krym. války označení již. části hradeb sevastopolských, jichž dobyli Francouzové 8. IX. 1855 za velení gen. Pélissiera.

Malalas Jan, byzantský chronograf v VI. stol. z Antiochie, složil řecky světovou kroniku do 563. Vydal ji Dindorf 1831.

Malancourt, ves ve franc. dep. Meuse, 105 ob., střed německé ofensivy 1916.

Malandje (Malange), obchodní m. s pevností v port. Angole, 1200 ob., 1180 m n. m.

Malapane, pravý přítok Odry, 130 km dlouhý.

Malapert-Neufville Marie Constanze (1840—1914), německá spisovatelka.

Malarie (z it.), zimnice střídavá, nákaza bahenní, choroba častá v bažinatých krajích zvl. teplých a tropických zemí. V tropech je z nejhorších epidemií; směrem k pólům jí ubývá. Obzvl. nebezpečné oblasti jsou v tropické záp. Afr., Již. Am. a v Indii. Původce m. nalezl 1880 Laveran. Ross (⚹) objevil jeho vývoj v komárech. Cizopasníci m. patří k haemosporidiím. Rozeznává se: 1. Cizopasník tertiany (plasmodium vivax Grassi et Feletti), 2. quartany (pl. malariae Laveran), 3. tropické m. (pl. immaculatum Grassi et Feletti). — Vývoj plasmodia v člověku je nepohlavní, množí se štěpením (schizogonie). Sporozoit, nejml. to tvar cizopasníka, vnikne do rudých krvinek, zvětšuje se, přichystá se k dělení, při čemž nabude tvaru moruše a krvinka se rozpadne. Nové formy (merozoiti) opět napadnou rudé krvinky a prodělávají stejný vývoj. Pohlavní formy (gamety) slouží hl. pohlav. vývoji plasmodia a v těle moskita (anopheles). Sáním na člověku stiženém m. přijme komár do žaludku mužské a ženské gamety. Oplozený ženský gamet má pak tvar červíka (ookinet), kt. pronikne žaludeční stěnou komára a na zev. stěně vytváří cysty, v nichž vznikají sporozoiti, kt. se vyprázdní do tělní dutiny komárů a zde vniknou do slinných žláz, takže píchne-li komár zdravého člověka, vniknou parasiti do jeho krve. Zde začne se shora popsaný nepohl. vývoj. Hl. příznakem je horečka, kt. se střídá s obdobími bez zvýš. teploty (odtud střídavky). Lehčí formy m. probíhají většinou jako zimnice třetidenní (m. tertiana), při níž záchvaty horečky, trvající 6—8 hod., opakují se každých 48 hod. Teplota rychle vystoupí na 40 n. 41° i výše a rovněž tak rychle kles-

ne. Záchvaty mohou se po týdny opakovati. Počínají obyč. dopol. n. v poledne s velmi prudkou třesavkou, po níž se dostaví mocný pocit horka, kůže zrudne, tep a dýchání se zrychlí a slezina zduří. Pokles horečky je spojen se silným pocením, všechny příznaky povolí, pouze slezina zůstane ještě něco zvětšena. — Mnohem řidší je zimnice čtvrtodenní (m. quartana); záchvaty opakují se každých 72 hod. Průběh jako u tertiany. U obou mohou se vyskytnouti dvě různ. generace vedle sebe, vzdálené od sebe vývojem o 24 hod.; u tertiany ukazuje se pak záchvat denně (febris quotidiana), u kvartany následuje vždy po 2 horečnatých dnech 1 den bez horečky. Těžké formy m. vyskytují se téměř jen v tropech (m. tropická).

Mälarské jezero, ve Švédsku, 1163 km², s 1260 ostrovy (410 km²), 64 m hluboké.

Malaspina, vznešená ital. rodina, vedlejší linie rodu Este v Lunigianě.

Malaspina, 3900 km² vel. ledovec na Aljašce.

Mala Srbadija, dětský list, vych. 1890 v Bělehradě, péčí Učitel. Udruženja.

Malát Jan (* 16. VI. 1843 ve St. Bydžově † 2. XII. 1915 na Smíchově), čes. hudeb. sklad. a hudeb. pedagog. 1866—76 učitel v Hořicích, pak na Smíchově, kde posledně ředit. dívčí školy. Významný český hudeb. skladatel, upravovatel a autor hudebních spisů pedagogických. Vydal sbírky nár. písní a dvě opery Veselé námluvy a Stáňa.

Malatesta, vznešená ital. rodina, od 1150 v Rimini. Vynikli: M. da Verucchio († 1312), vlivný bojovník Guelfů. Pandolfo (1370—1427), Sigismondo (1417—68), vojevůdci a příznivci umění a věd. Vymřeli 1708.

Malatia (antická Melitene), hl. m. tur. vilajetu M., 40.000 ob. (Kurdové, Turci), 1080 m n. m.

Mala Tinja, řeka v Bosně, l. přítok Tinji, dlouhé 31.2 km.

Malatiná, ob. na Slov., okr. Dol. Kubín, 736 ob.

Mala Usora, řeka v Bosně, l. přítok Usory, dl. 24.2 km.

Malaxeur, měsidlo tvaru bubnu, v němž se promíchává a zahřívá uhelný mour se smolou před briketováním.

Malba, O_4 malířství.

Malba fresková, nástěnné malířství vodovými barvami na vlhký čerstvý podklad (it. al fresco), spočívá v tom, že barvy (miner. původu) vnikají do čerstvé malty a s vápnem a pískem tvoří nové chemické sloučeniny; na povrchu vznikne krystalický, ve vodě těžko rozpustný povlak. F. m. známa byla už ve starověku, vrcholu svého dospěla v Italii. Skoro všichni velicí italští malíři malovali fresky. Nový rozvoj ve stol. XVII. a XVIII.

Malborghetto, obec v Italii, prov. Udine. Sirné lázně.

Malbrough s'en va-t-en guerre, stará, kol 1563 vzniklá franc. vojenská píseň. Hrdina její je křižák, který padne. Chybně se píše: Marlborough.

Malcesine, m. v ital. prov. Verona, 2441 ob. Má hrad ze XIII. stol.

Malcolm, jména skotských králů: M. I. (943—954), získal Cumbrii, byl zavražděn. — M. II. (1005—34). — M. III. Canmore (1054—1093), syn Duncana I., vyrval 1054 vrahu svého otce Macbethovi část říše, 1057 celé Skotsko, padl 13. listopadu 1093 v bitvě proti Vilému Rudému. — M. IV. (1153—65), nástupce Davida I.

Malcolm, Sir John (1769—1833), angl. důstojník, koloniální úředník a cestovatel, guvernér v Bombayi.

Malcolmia R. Br., rod rostlin z čeledi křížokvětých, s listy většinou nedělenými, s květy bílými n. růžově červenými; asi 30 druhů v oblasti Středozemního moře.

Malcov Sergěj Ivanovič (1810—1893), rus. pokrok. průmyslník. Vyr. sklo, kolejnice.

Malczewski Aleksander (* 1863), p. generál, v r. 1920 obhájce Varšavy proti bolš. vojsku, pak min. války.

Malczewski Antoni (1723—1826), pol. bás. ukrajinské šk., pěvec šlecht. Ukrajiny, autor romance Marja. Zachovaly se pověsti, že za své cesty do ciziny M. seznámil se s angl. bás. Byronem, který pod vlivem rozmluvy s M. složil sujet svého Mazepy.

Malczewski Jacek (* 1855), souč. malíř polský, prof. krakovské Akademie umění. Maluje hl. obrazy alegorické a symbolické (Błędne koło, Moja muza, Skowronek).

Malczewski Juljusz (* 1872), p. generál, min. voj. v kabinetě Witošově. R. 1926 pensionován.

Malčice (-tschitz), o. v Č., okr. Český Krumlov, 494 ob. (70 čs.).

Malčice, o. na Sl., okr. Michalovce, 1172 ob. čs.

Malčín, o. v Č., okr. Čáslav, 407 ob.

Maldegem, m. v Belgii, 11.000 ob.

Malden, korálový ostrov v polynéských Sporádech, 89 km², 20 ob.

Malden, m. v severoamer. státě Massachusetts, 50.313 ob.

Maldon, m. v angl. hrabství Essex, 6590 ob., přístav Colchestru.

Maldonado, departement v Uruguayi, 4111 km². 48.085 ob., hornatý, velmi úrodný na tabák, víno, datle.

Maldonit, stříbrně bílý, černě nabíhající nerost, v romboëdricky se štěpících kusech, vzrostlý v žule u Maldonu ve Victorii (Austrile); je sloučeninou zlata a vizmutu (Au_2Bi) a obsahuje 64.5% zlata.

Maldur (Mältern), o. na Sl., okr. Kežmarok, 580 ob.

Malé Borové, o. na Sl., okr. Lipt. Sv. Mikuláš, 540 ob. čs.

Malé Brestovany, o. na Sl., okr. Trnava, 483 čs. ob.

Male Emilie (* 1862), fr. historik umění, od 1912 prof. univ. v Paříži, 1927 člen Akademie. Zabýval se dějinami středověkého umění.

Malea (Kap Malia), mys na Peloponésu.

Maleachi (hebr. Můj posel), židovský prorok v V. stol. př. Kr., horlil v Jerusalemě proti nedbalým kněžím a smíšeným manželstvím.

Malebranche Nicolas (1638—1715), fr. filosof. Vyšel s Descartesa, kterého doplnil křesťanským platonismem sv. Augustina. Poznání kotví dle něho v jasném a zřetelném pojetí ideí Božích.

Malé Březno (Klein-Priesen), o. v Č., okr. Ústí n. L., 678 ob., hnědouhel. doly, továrna knoflíků.

Malé Dvorníky (Kis-Udvarnok), o. na Sl., okr. Dun. Streda, 465 čs. ob.

Małecki Antoni (1821—1913), pol. lit. historik, prof. lit. polské na univ. lvovské a člen panské sněmovny víd. Sp.: Juljusz Słowacki, jego życie i dzieła, Gramatyka jez. polskiego, Z przeszłości dziejowej a j.

Malecki Władisław (1836—1900), pol. malíř-krajinář.

Maleč, o. v Č., okr. Chotěboř, 835 č. ob. V zámku pobýval dr. F. L. Rieger.

Maleček František (1859—1907), kaplan v Praze, univ. lektor italštiny.

Maleček Josef (* 1890), č. malíř, hl. kostelních obrazů na Slovensku.

Malečský Xaver, pseud. X. Pelikána.

Maledetto (ital.), proklatě, zatraceně.

Maledivy, korálový archipel v Ind. oceánu, 300 km², 70.000 ob. (mohamedáni). Britská kolonie, přiřazená správně k Ceylonu. Horké podnebí je nezdravé.

Malé Gejovce, rus. Mali Gejovci (Kis-Gejőc), o. na Podk. R., okr. Užhorod, 891 ob. (815 m.).

Maleficium (lat.), trestný čin, zločin.

Malé Hoste, o. na Slov., okr. Bánovce n. Bebravou, 484 čs. ob.

Malé Hoštice, o. ve Slez., okr. Opava, 1056 ob. (139 n.).

Malé Hradisko, o. na Mor., okr. Prostějov, 957 čs. ob.

Malé Hyndice, o. na Slov., okr. Vráble, 444 ob.

Maleinová kyselina (Acidum maleinicum) náleží mezi kyseliny olefindikarbonové (cis-butendikyselina). Tvoří se z kyseliny fumarové, která je jejím prostorovým isomerem, zahříváním s chloridem fosforečným, oxychloridem fosforečným n. kysličníkem fosforečným. Strukturní vzorec jest:

$$\begin{array}{l} H \,.\, C \,.\, CO_2H \\ \| \\ CO_2H \,.\, C \,.\, H \end{array}$$

Tvoří bezbarvé krystalky, odporně kyselé chuti, ve vodě snadno rozpustné, tající při 135° C na kapalinu, vroucí při 160° C. Zahřívána delší dobu na teplotu bodu varu rozkládá se na anhydrid maleinový $\begin{array}{l} CHC=O \\ \| \quad \diagdown O \\ CHC=O \end{array}$ a vodu. Delším zahříváním nad bod tání, působením kyseliny solné a j. činidel přechází opět na kyselinu fumarovou. Varem s alkalickými louhy adduje 1 molekulu vody a přechází v inaktivní kyselinu jablečnou (Acidum malicum).

Malé Karlovice, o. na Mor., okr. Vsetín, 1150 čs. ob.

Malé Kosihy (dř. t. Malé Kosy) (Kis-Keszi), o. na Slov., okr. Parkan, 574 ob.

Malé Košecké Podhradie, o. na Slov., okr. Ilava, 401 čs. ob.

Malé Kozmálovce (Kis-Koszmály), o. na Slov., okr. Levice, 572 ob.

Malé Krštеňany, o. na Slov., okr. Topoľčany, 448 čs. ob.

Malé Lednice, o. na Slov., okr. Považ. Bystrica, 462 čs. ob.

Malé Leváre, o. na Slov., okr. Malacky, 1540 čs. ob.

Malé Ludince (Kis-Ölved), o. na Slov., okr. Želiezovce, 456 ob.

Malemint, kmen Eskymáků na Aljašce, 630 členů.

Malenice, o. v Č., okr. Strakonice, 901 čs. ob.; lomy.

Malenický, pseud. P. Bednára.

Maleničan, pseud. A. Bednára.

Malenovice, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 1655 čs. ob.; tov. kůže, kožel., sirné lázně.

Malenovice, o. ve Slez., okr. Frýdek, 619 čs. ob.

Male Novine, srb. politický deník 1888—1903 v Bělehradě.

Malente, letovisko v Oldenbursku. 3750 obyvatel.

Maleny, o. na Mor., okr. Litovel, 463 čs. ob.

Malé Ozorovce, o. na Slov., okr. Trebišov, 506 čs. ob.

Malé Poříčí, o. v Č., okr. Náchod, 505 čs. ob.; přádelna bavlny.

Malé Prosenice, o. na Mor., okr. Hranice, 531 čs. ob.; cukrovar, kruh. cihelna.

Maler Teobert (* 1842 v Římě), archeolog a cestovatel.

Malé Rátovce (Kis-Rát), o. na Slov., okr. Král. Chlumec, 533 ob. (212 čs.).

Malé Ripňany, o. na Slov., okr. Nitra, 482 ob.

Malesherbes Chrétien Guillaume de Lamoignon (1721—1794), fr. státník; pokusil se 1774 s Turgotem o reformu státu. Provedl 1788 reformu soudnictví, hájil Ludvíka XVI. v konventě a byl popraven jako odpůrce republiky.

Malesice, o. v Č., okr. Stříbro, 579 ob. (467 č.), zám. park, kamenné uhlí.

Malespini Rocordano, domnělý autor florenckých dějin do 1282.

Malé Svatoňovice, o. v Č., okr. Trutnov, 985 ob., přád. bavl., kamenouhelné doly, továrna porculánu.

Maleszewski Tytus (1827—1895), pol. malíř-portretista. Vydal mnoho litograf. podobizen význ. polských osobností.

Maleszewski Władysław (1833—1913), pol. žurnalista, red. Gazetty Warsz., Biesiady liter. a j. listů.

Maleš Miha (* 1903), slovinský malíř a grafik, žák pražské Akademie.

Malé Šarovce (Kis-Sáro), o. na Sl., okr. Modra, 588 ob.

Malé Šenkvice, o. na Sl., okr. Modra, 428 ob.

Malešice, o. v Č., část hl. m. Prahy XI., 1371 č. ob.

Maleške planine, v Makedonii, na hranici jihosl.-bulharské, nejv. Džami Tepe, 1801 m, prameny, zales. Prameniště ř. Bregalnice.

Malešov, o. v Č., okr. Kutná Hora, 1072 čs. ob. R. 1442 porazil zde Žižka Pražany. Slévárna železa; zámek.

Malešov (Malschen), o. v Č., okr. Dubá, 514 ob.

Malešovice (Malspitz), o. na M., okr Mikulov, 601 ob.

Malet Albert (1864—1915), prof., historik; žil v Bělehradě několik let jako guvernér krále Alexandra Obrenoviče; autor histor. učebnic, psal s porozuměním o srb. dějinách. Se Stoj. Novakovićem zpracoval Les Slaves du Danube et de l'Adriatique jusqu'à la conquête turque a sám La Question d'Orient pro Všeob. dějiny od Lavissea a Rambauda.

Malet Claude François de (1754—1812), fr. gen., účastnil se revoluce, nesouhlasil však s Napoléonovou diktaturou, stal se hlavou nespokojenců (t. zv. Philadelphi), kteří se pokoušeli svrhnouti císaře (1807, 1809), začež žalařován. Uprchnuv ještě s jinými z vězení 1812, vetřel se 22. října k pařížskému policejnímu ministru Savarymu, jehož zajal a chtěl lid oklamati zprávou o úmrtí Napoléonově v Rusku a provésti pak převrat; poznán však a popraven. Zpráva o tom přiměla Napoléona vrátiti se z Ruska co nejrychleji do Paříže. ⟳ Dourille. Historie (1846).

Malet, Sir Edward Balwin (1837—1908), angl. diplomat, vyslanec v Římě, v Bruselu a v Berlíně.

Maletić Gjorgje (1816—1888), srb. spis. a básník; po neklidném životě nakonec řed. gymnasia v Bělehradě, pilný veř. pracovník, politik a j. Psal verše, prosu, dramata, estetické a dramaturgické stati, recense, popularisační články, překládal, redig. časopisy a j. Nejcennější jsou jeho teoretické práce.

Malé Uherce, o. na Sl., okr. Topolčany, 439 čs. ob.

Malé Zalužice, o. na Sl., okr. Michalovce, 820 ob.

Malé Žernoseky (Klein-Žernosek), o. v Č., okr. Litoměřice, 412 ob.

Malevac Juraj (1734—1812), kajkavský básník, kapucín, jenž se podepisuje klášter. jménem Pater Gregur-Kapucin; autor nejlep. církev. poesie kajkavské v XVIII. stol.

Malevica, vrch v Rilském pohoří v Bulharsku, 2570 m.

Maleville Claude de (1597—1647), fr. básník. Hl. díla: Poésies (1649), Stratonice (1641), Almerinde (1646).

Malevolence (lat.), zlomyslnost, opak benevolence.

Malewski Bronisław, MUDr. (1873—1920), pol. lékař, poslanec ústavodárného sejmu a od r. 1919 šéf zdrav. služby pol.

Malgaigne Joseph François (1806—1865), fr. chirurg.

Malh., u zoolog. jmen: Malherbe Alfred (1804—1866), fr. ornitholog. Hl. dílo: Monographie des picidés (1860).

Malherbe François (1555—1628), fr. básník, dvorní básník Jindřicha IV.

Malherbe Charles (1853—1911), fr. hudební spisovatel, archivář Velké Opery.

Malheur (fr., malér, z lat. malum augurium), neštěstí, nehoda.

Malhostovice, o. na M., okr. Tišnov, 743 č. ob.

Malhotice, o. na M., okr. Hranice, 455 čs. ob.; zámek.

Malchin, m. v Mecklenbursku, 6772 ob. Chrám ze XIV. stol., továrny na mýdlo, cukrovar.

Malchinské jezero u Malchinu, 14 km².

Malchit, jemnozrn. dioritická hornina, nazvaná dle naleziště Melibokus (Malchen) v Obenwaldě.

Malchus, křesť. světec, poustevník v Syrské poušti, kol. 350. Životopis napsal Hieronymus.

Malchus, sluha nejvyš. kněze, jemuž Petr při zajímání Kristově uťal ucho.

Maliárik Ján (* 1869), slov. kněz a publicista ethických, abstinentních, pacifistických brožur. Snaží se získati porozumění pro celozemský universální stát.

Malibran Marie (1808—1836), slavná fr. operní pěvkyně, choť houslisty Bériota.

Malíč (malik, maličić, mačić, masmalić, maljak) u Jihoslovanů, démonická bytůstka v podobě maličkého chlapce s červenou čepičkou, který prý vzniká z potraceného dítěte.

Malič Ferdinand (1820—1900), slovin. malíř; tvořil portrety, genry, krajiny i oltář. Obrazové a grafické práce.

Malický Jan, pseud. J. V. Kamarýta.

Mali Jastrebac, planina v Srbsku, sev.-vých. od Prokuplja.

Mali Karlo (* 24. X. 1874 ve Vídni), botanik, kustos stát. Muzeja v Sarajevě. Uveř. přes 40 prací o floře Bosny a Hercegoviny.

Malijja (arab.), na Východě vše, co se vztahuje na peněžnictví. — M.-Nasiri, ministr financí.

Málik (melik, arab., král), přídomek mnoha vládců, také jméno boží.

Malík Rudolf (* 1875), č. politik, rolník v Žarosicích; poslanec strany republik.

Málikovci, orthodoxní vyznavači islamu, stoupenci Anas Ibn Málika († 796), zakladatele ritu málikovského dílem Al Muvattá, obsahujíc. tradice náboženské i otázky právní, pomíjející však všechno, co týká se jen historie. Ritus tento dříve nejvíce rozšířený ve Španělsku a sev. Africe, udržel se nyní jen v Alžírsku a Marokku.

Malíkovice, o. v Č., okr. Slaný, 734 čs. ob.

Malín, o. v Č., okr. Kutná Hora, 1230 čs. ob. Malínský křen.

Malin Ivo Ksaverski (1853—1907), chorv. právník a přednosta nár. hosp. odb. zemské vlády v Záhřebě.

Malina, ♌ ostružiník.

Malina Ivan, pseud. Stan. Zimy.

Malina Ján, pseud. J. Totha.

Malina Javorský, pseud. A. Pastrnka.

Malina Josef L. (1857—1928), č. sochař, řed. školy pro zlatn. a ryt. drahokamů v Turnově.

Malina Karel B. († 1919), český sochař v Americe.

Malina Václav, pseud. Sv. Čecha.

Malinaeus, pseud. J. Malinky.

Málinec, o. na Slov., okr. Lučenec, 6633 čs. ob.

Malines (malin), m. v Belgii, 60.505 ob. (1926). Jest sídlem arcibiskupa. Malířská akademie, botanická zahrada. Značný průmysl, železárny, továrny na nábytek, barvy, zvony, svíčky, výroba koberců.

Malinov Alexandr P. (* 1867 v Pandaklij v Besarabii), bulh. státník. Od r. 1902, kdy zemř. P. Karavelov, je vůdcem demokr. strany. V r. 1908 sestavil první homogenní vládu v Bulharsku a prohlásil nezávislost Bulharska, které do té doby bylo státem vasalským. V r. 1918 likvidoval válku a uzavřel zvláštní mír s Dohodou, čímž urychlil skončení světové války na Balkáně. M. je právem považován za nejlepšího státníka dnešního Bulharska.

Malinovič, pseud. J. Brádňana.

Malinovský Jan ml. (* 1655), bakalář pražské univ. a lat. básník.

Malinovský Jiří (* 1582), bakalář pražské univ. a humor. spisovatel.

Malinowski Alexandr (1872—1922), pol. inženýr, spoluzakladatel polské strany soc. dem., za carské vlády vězněn a stíhán. Sp.: Materjały do histrorji P. P. S.

Malinowski Bronisław (* 1884), p. etnolog, profesor univ. londýnské. Podnikl tří věd. výpravy do N. Guiney. Četné spisy v jazyce anglickém a polském.

Malinowski Edmund (* 1885), p. botanik, prof. genetiky ve Varšavě. Spisy: Mieszańce pszenic (1914).

Malinowski Ernest (* 1815—1890), pol. inženýr železn. v Peru. Vybudoval železnice přes Kordillery. Dlouholetý ředitel techniky v Limě.

Malinowski Lucjan (1839—1898), pol. filolog a prof. na univ. Jagiellonské. Zabýval se hl. slezskými poměry. (Zarysy Życia ludowego na Śląsku a j.)

Malinowski Stefan (* 1887), pol. hudeb. skladatel; hl. v oboru komorním.

Malinska, ves na ostrově Krku, mořské koupaliště.

Málinský, pseud. Ad. Grönera.

Malínský Frant., MUDr. (1850—1927), em. president Obchodní a živnost. komory v Praze; byl zprvu prakt. lékařem v Hlinsku, později továrníkem. V l. 1895—1901 byl poslancem na zem. sněmu čes.; předseda správ. rady Živnost. banky, člen revolučního N. S.

Malínský Jaroslav (* 1897), č. malíř, žák Hynaisův.

Malínský Josef (1756—1827), č. sochař v Praze. Lit.: Zprávy komise pro soupis stavebních památek Prahy, VI.

Malinský Kamil, pseud. J. Vl. Kašpara.

Malinský Karel, JUDr. (* 1882 v Praze), odbor. rada min. zeměděl. v Praze; působil do převratu u ředit. stát. lesů ve Vídni. Po převratu organisoval v republice ředitelství státních lesů.

Malinský Kolda, pseud. Jos. Laciny.

Malinský Pavel (1790—1853), č. sochař ve Varšavě.

Malíř, pseud. J. Kopala.

Malíř Jan (1877—1909), č. lyr. básník.

Malíř Josef (* 1874), č. astronom ve Staré Dale.

Malířová Helena, rodným jm. Noskovà (* 31. X. 1877 v Praze), čes. spisovatelka.. Náleží ke generaci, která s R. Svobodovou v čele probojovávala i v beletrii práva z konvencí oproštěné ženy na život. Dospěla posléze k sociálním povídkám komunistické ethiky. Význačnější spisy: Lidská srdce (1903), Křehké květiny (1907), Ženy a děti (1908), Právo na štěstí (1908), První polibky (1912), Víno (1912), Jarní rozhovory (1913), Popel (1914), Srdce nemá stání a Vítězství (1918), Požehnání (1921), Povídky s dobrým koncem (1923). Psala též hry pro děti, pohádky a pořádala Rudé besídky (1922). Z div. her bylo hráno Bratrství (1905), Přítel (1912). Lit.: K. Sezima, Krystaly a průsvity.

Malířská akademie, starší označení pro vyšší školy pro výchovu malířů, dnes přičleněné k Akademiím umění.

Malířská škola, oddělení pro malířství na uměleckých školách a akademiích, pak skupiny malířů, přiklánějících se k dílům určitého mistra, neb vyrostlé z tradic určitého místa neb krajiny.

Malířství, umění nanášeti barvami na ploše obrazy skutečnosti neb fantasie. Rozlišujeme m. podle materiálu, kterým neb na kterém se maluje, a dále i podle obsahu obrazů. Nejdůležitější druhy první kategorie jsou: malby nástěnné, na plátně, na dřevě, papír, pergamen, sklo, porculán, email, vásy a j. Malby nástěnné jsou buď al fresco ( ) neb al secco, barvami suchými, vodovými, temperovými, voskovými a j.; malby na dřevo jsou prováděny do XV. stol. hl. temperou, po XV. stol. barvami olejovými. Malby na papír jsou prováděny hl. vodovými barvami a pastely. Miniatura může býti provedena kteroukoliv technikou; pořizuje se hl. na papír, pergamen, slonovou kost. Opakem je malba monumentální. Podle obsahu rozeznáváme: 1. m. historické (pododdělení: náboženské, dějepisné, alegorické a mytologické); 2. portretní; 3. genrové; 4. zvířecí; 5. zátiší; 6. krajinářské. — O dějinách m. články: Umění egyptské, řecké, římské, francouzské atd. — Pomocnými vědami pro vědu o m. jsou: nauka o perspektivě a proporcích, anatomie, nauka o chemické a optické podstatě barev.

Malířství genrové, malířství soběstačné člověkem (typem, genrem) v jeho sféře, pokoji, dílně, krčmě, přírodě atd., opak malby historické s celým souborem dějinných individuí. V jazyce fr. genre značí každý druh malby, tak genre historique, g. du paysage, obrázek ze života historického, selského atd. Genre hist. a moralitní vymezeny jsou menšími měřítky plochy.

Malířství krajin, krajinářství.

Maliszewski Edward (* 1875), pol. spisovatel a historik. Sp.: Polacy i polskość na Litwie i Rusi (1914), Mapa narod. ziem polskich (1919), O polskie nazwy geograf. (1919), Polacy na Litwie (1922), Mapa etnograf. Europy (1922). Vydal s B. Olszewiczem Podręczny słownik geograf. (1925).

Maliszewski Witold (* 1873), pol. hud. skladatel a prof. ve Varšavě.

Maljavin Filip (* 1869), rus. malíř v Paříži, žák Répinův.

Maljen, horský hřbet v Srbsku, středisko bojů v listopadu 1914.

Malkhazouny I. de (koncem XIX. a zač. XX. stol.), řed. časopisu Revue Slave v Paříži 1906—7, pro nějž překl. z jihoslov. poesie pod pseud. Ivan Koriak.

Malkontent (z franc.), nespokojenec; název různých polit. stran, tak strana umírněných katolíků a protestantů za Karla IX., snažící se docíliti dohody smírnou cestou (hugenotské války) a vystupující proti vládě. V Uhrách za Leopolda I., Josefa I. a Karla VI. nespokojenci s rakouskou vládou.

Mallarmé Stéphane (* 18. III. 1842, † 9. IX. 1898), fr. básník. Byl profesorem angličtiny na střed. školách pařížských. Od parnastické formy svých prvých básní přešel záhy k složité obrazné a hudební poesii, jež r. 1896 mu získala název knížete básníků. Mallarmé je nejvýznačnějším lyrik. fr. symbolické školy. Jeho básně měly býti souhrnem hudby, filosofie a výtvarného projevu. Ve snaze po absolutní poesii stal se v některých svých básních úmyslně nesrozumitelným, zahaluje svou myšlenku v slovní náznak nebo hudbu. Spisy: L'après-midi d'un faune (1876), Poésis complèes (1887), Les poèmes D'Edgar Poë (1888), Vers et prose (1893), Divagations (1897), Vers de circonstance (1920). Do češt. překládali z něho Em. z Lešehradu (Výbor z básní, 1899; Moder. lyrika francouzská, 1902; Souhvězdí, 1908; Relikviář, 1922; Vtipné příběhy, 1927); Vrchlický (Mod. básn. franc.), K. Čapek (Franc. poesie nové doby), A. Navrátil (Básně prosou, 1915), Arn. Procházka (Herodias, Odpoledne Fauna). Lešehrad: Souhvězdí II. (výbor z Mallarméa, Verlaina a j.) 1931.

Mallee (maolí), austral. jméno trpasličích gumovníků (Eucalyptus dumosa, oleosa, gracilis); podle toho i označení

pustých austral. pruhů země s tímto porostem.

Mallein (z lat. malleus, ozhřivka), odvar kultur bacilů ozhřivkových, má za účel zjistiti skrytou ozhřivku: onemocnělí koně dostanou po vstřiknutí m. horečku.

Malleolus (množ. č. malleoli, lat. kladívko), kotník na konci kosti holenní a lýtkové.

Mallet Anatole (1837—1919), franc. inženýr-konstruktér a vynálezce; zdokonalil strojní stavbu lokomotiv a postavil první dvojitou lokomotivu.

Malleus (lat.), kladívko, jedna z kůstek sluchových (♌ ucho); také ozhřivka. M. maleficarum, kladívko čarodějnic (♌ čarodějnice).

Malling Ingrid Matilda, roz. Kruse (* 1864), švédská spisovatelka. Psala romány někdy pod pseudonymem Stella Kleve neb Bébé.

Malling Otto Valdemar (1848—1915), dánský hudební skladatel. Psal komorní a orchestrální hudbu, písně.

Mallinger Mathilde (1847—1920), něm. operní pěvkyně, 1890—85 učitelka zpěvu v Praze.

Mallnitz, letovisko v Korutanech, 762 ob., 1180 m n. m., východisko Tauerského tunelu, 8526 m dlouhého.

Malloch Petr Max (1857—1904), č. dramatik a skladatel lidov. her.

Mallophaga (čmeli), podřád hmyzu rovnokřídlého; patří sem bezkřídlé pernice a všenky, vším podobní, několik mm dl., většinou lhostejní příživníci v ptačím peří a v srsti ssavců. Živí se částečkami peří n. srstí, kožními šupinami a mazem; nebodají ani nessají. Trinotum luridum Nitzsch žije hl. na kačenách, T. conspurcatum Nitzsch na husách a labutích, Lipeurus baculus Nitzsch na holubech. Více druhů pernic žije na kuru domácím, všenka Trichodectes latus Nitzsch (T. canis) na psech a kočkách, na koních T. pilosus Nitzsch.

Mallorca (lat. Balearis maior), největší ostrov z Balear ve Středozemním moři, 170 km od špaň. pobřeží, 3411 km², 270.197 ob. Povrch jest úrodná pahorkatina (na severu Silla de Torellas, 1445 m), příjemného podnebí (roční střed. teplota 16°, mn. srážek 510 mm). Obyvatelé mluví nářečím příbuzným katalánštině. Hl. příst. jsou Palma a Sóller. Hl. m. Palma.

Malorossijskaja Kollegija, po prvé byla založena v m. Hluchově za cara Petra I. (16. kv. 1722), jež měla vrchní vládu v Ukrajině na místo hetmana. M. K. skládala se ze 6 Rusů v čele s Veljaminovym. Po smrti Kateřiny I. (1727) M. K. byla zrušena. Po druhé M. K. založena opět v Hluchově za Kateřiny II. Tato M. K. skládala se ze 4 členů Ukrajinců a 4 Rusů, v čele s hr. Rumjancevym, maloruským generál-gubernátorem, jemuž carevna dala nařízení, vésti Ukrajinu k úplnému zrušení ukrajinských pořádků a k zaměnění jich zákony a pořádky ruskými. Při hr. Rumjancevu byla vedena Generalnaja perepis Ukrajiny, jež stala se důležitým pramenem poznání starého života hetmanského státu. 1781 zrušeno M. K. (exisovalo ještě po nějakou dobu pro ukončení některých záležitostí), a Hetmanský stát byl rozdělen na tři místodržitelství — Kyjevské, Černyhivské a Novhorod-Siverské. Archiv M. K. nyní nachází se v Charkově. ♌ článek V. Romanovského Do istoriji archiva Malorosijśkoji Kolegiji, čas. Ukrajina, kn. V., Kyjev, 1926.

Mallotus (Lour), rod rostlin pryšcovitých (Euphorbiaceae), stromy n. keře s listy vespod ochlupenými a ponejvíce paždním květenstvím; asi 80 tropických druhů v j. Asii a na Malajských ostr. M. philippinensis Müll.-Arg. (Rottlera tinctoria Roxb., obšarka barvířská), poskytuje kamalu.

Mallow, m. v Irsku, hrabství Cork, 4562 ob. Vývoz potravin a obilí.

Mallý Jan (1829—1902), slovenský spisovatel, známý pod jménem Dusarov. Studoval ve Skalici, Trnavě, Pešti a Vídni, kde dosáhl titulu doktora teologie. Byl prefektem Pazmánea ve Vídni, od r. 1885 bratislavským kanovníkem a později kanovníkem v Ostřihomu, kde i zemřel. Za matiční éry psával úvodníky a články do peštbudínských Vedomostí, r. 1868 přešel do maďaronských Slovenských Novin, ale zanedlouho poznal, že byl oklamán a proto se vzdal veřejné činnosti a uchýlil se do ústraní, leč lásky k národu nepozbyl. Vydal přes 20 knih. Nejvíce se ve své době zasloužil Hospodársko-priemyselnou a Mravno-zábavnou knihovňou, v níž vycházely populární spisy původní i přeložené. Pro mládež překládal Schmiedovy spisy.

Malmaison, La, fr. histor. zámek nedaleko Versailles, kde zemřela 1814 císařovna Josefina.

Malmédy, m. v Belgii, 6000 ob. Průmysl obuvnický, textilní a papírnický.

Malmgren Finn (* 9. I. 1895, † 14. VI. 1928), švédský meteorolog a polární badatel, účastník Amundsenovy polární výpravy na lodi Maud 1922—25, od r. 1927 docent meteorologie univ. v Upsale. 1926 účasten letu vzduchlodi Norge ze Špicberků přes sev. pól na Aljašku (výprava Amundsen—Ellsworth—Nobile) a konečně 1928 s Nobilem na vzduchlodi

Italii, po jejímž ztroskotání, ač raněn (zlomenou ruku) a nemocen srdeční vadou, vydal se s kpt. Marianim a Zappim na cestu ledovou pouští na Špicberky; podlehl útrapám pochodu, opuštěn oběma druhy 14. VI. 1928 nedaleko ostrova Foynu.

Malmgnatte (malmiňat[e], Latrodectes tredecim guttatus F.), pavouk v j. Evr., 13 mm dl., černý a bílý; jeho kousnutí vyvolává u člověka bolesti až i obrny. Příbuzný druh, L. lugubris Rossi zahubí svým kousnutím velká domácí zvířata (koně).

Malmö, m. na j.-z. pobřeží Švédska (Öresund), 117.000 ob.; čilý průmysl a obchod. Dříve svob. město poddalo se r. 1536 Dánsku, od r. 1658 náleží Švédsku. R. 1848 bylo tu uzavřeno příměří mezi Dánskem a Pruskem.

Malobabić Rade (1881—1917), chorvat. ekonom; odsouzen ve známém záhřebském velezrádném procesu jako agitátor velkosrb. myšlenky, přešel do Srbska a 14. VI. 1917 zastřelen, byv odsouzen v Soluňském procesu pro atentát na následníka Aleksandra.

Malohont, komitát dřív. Uher, spojený s Gemerskou župou pod společ. názvem župa Gemersko-malohontská.

Maloch Antonín Vánkomil (1823—1880), prof. v Jičíně a historický spisovatel.

Maloch František (* 1862), gymn. prof., botanik a odborný spisovatel.

Málokdysmutný, pseud. Š. Hněvkovského.

Maloměřice, o. na M., okr. Brno, 3644 ob. (3537 č.).

Malomocenství, ♋ lepra.

Malomyslnost, chorobné podceňování vlastních sil; jest doprovázena obyčejně melancholií.

Malon Benoit (1841—1893), franc. politik, teoretik franc. socialismu.

Malonádržkové kotle, malé parní kotle, ponejvíce vertikální válcové kotle.

Malonice, o. v Č., okr. Klatovy, 439 čs. ob.

Malonová kyselina, $C_3H_4O_4$, nachází se v cukrovce; vzniká oxydací kys. jablečné, tvoří bezbarvé krystaly, rozpouští se snadno ve vodě a alkoholu, taje při 132° a rozpadá se v kys. octovou a kysličník uhličitý. Vápenatá sůl malonové kyseliny dává s alkoholem a chlorovodíkovou kyselinou diethylester kys. malonové, který voní příjem. a vře při 198°. V tomto vodík CH_2-skupiny může býti nahrazen sodíkem, sodná sloučenina dává na př. s jodethylem ethylmalonester. Při zmýdelnění těchto esterů vznikají kys. malonové homologické kyseliny, na př. kyselina ethylmalonová, které zahříváním ztrácejí kysličník uhličitý a poskytují octové kyselině homologické mastné kyseliny (kys. ethylmalonová dává kys. ethyloctovou čili máselnou).

Malonšići, býv. kdysi silný srbský kmen v Zetě, vzpomínaný 1455 a rozptýlený asi v XVI. stol. od Turků.

Malonty (Meinetschlag), o. v Č., okr. Kaplice, 677 ob.

Malonyl, —Co . CH_2 . CO—, radikál kyseliny malonové, s močovinou dává malonylmočovinu čili kys. barbiturovou.

Maloobchod, na rozdíl od velkoobchodu, obch. v malém přímo konsumentům.

Malopolsko, histor.-geogr. pojem, v šir. smyslu celá j.-v. hornatá část Polska, v užším vojvod. Krakov, Kielce a Lublín.

Malorossija, Malé Rusko, Ukrajina.

Malortie Ernst von (1804—1887), hannoverský státník a historik.

Malorusko, zastaralé pojmenování čtyř býv. rus. gub. (Kyjev, Poltava, Černigov a později Charkov), tvořících střed ♋ Ukrajiny.

Malorusové, východoslov. národ na j.-z. býv. Ruska, v s.-v. Karpatech, vých. Haliči a s.-z. Bukovině; jsou to Podlachové, Podolové, Ukrajinci (v užším smyslu), Volyňci a Rusíni.

Malory, Sir Thomas († 1471), angl. spisovatel. Hl. dílo Morte d'Arthur.

Malosol, nejlepší druh rus. kaviáru.

Malostranský, pseud. Václ. Kříže. — M. J., pseud. Jos. R. Novotného. — M. Šv., pseud. Josefa Švába.

Maloša planina, náhor. rovina v Bosně, asi 10 km jihozáp. od Foči. Nejv. vrch Maloša, 1474 m.

Malot Hector (1830—1907), fr. romanopisec. Do češt. přeloženy: Doma (Hanušová, 1927), Opuštěný (Krb, 1927), Osudy nalezence (Benešovský-Veselý, 1901), Pokušení (1886), Poslední soud (1898), Sestřička (Nováková, 1927), V osidlech ženy (Kádner, 1884), V proudech života (Petrová), Zlatachtivá žena (Hájský, 1902). Sebrané spisy vycházejí od r. 1927 u Svěceného.

Malota František (* 1882), č. pedagog, ředitel gymnasia v Trenčíně a slov. zem. inspektor.

Malotice, o. v Č., okr. Kolín, 397 č. ob.

Malou Jules (1810—1886), belgický státník, předs. vlády. Hlava belg. katolíků.

Malování kaseinem, malování stěn kaseinovými barvami. Spojidlo umožňuje pohodlnější techniku a zajišťuje větší trvanlivost a vzdornost proti vlhkosti.

Malování těla (barvení kůže), zvyk rozšířený již v kamenné době (nálezy barvících kamenů, pomalovaných lebek), a i v evropském starověku (převládala barva červená, v Britanii modrá), za

účelem zesílení neb změny barvy kůže, ochrany proti teplu, chladnu neb hmyzu; stejně sloužilo za odznak smutku neb pokání, jako odznak kmenové příslušnosti neb vyznamenání, neb jako znamení války. Primitivní národové užívají jich dodnes. Nejvíce se používají barvy červená, černá a bílá (Indiáni, Australané, negři); řídká jest barva žlutá (Malajci a Mikronesané) a modrá (indiánské kmeny Siouxové a Mayové). Barviva jsou připravena hl. z rostlinných šťav. Orientálové barví si konečky prstů, nehty a vlasy hennou. Barvy se smísí s tukem n. olejem a nanášejí se na tělo mnohdy i v rozmanitých vzorech.

Malovaný Jiří (* 1873), řed. gymnasia v Kroměříži, filolog.

Malovice, o. v Č., okr. Prachatice, 537 čs. ob.

Mal perforant du pied. (fr., mal-perforaň dypie), nebolestivý vřed z předchozí nekrosy mozolu, většinou na plosce nohy. Je to následek poruchy výživy, zakládající se obyč. na onemocnění nervů (zvl. úbytě míšní).

Malpighi Marcello (1628—1694), it. lékař, tvůrce mikroskopické anatomie; objevil kapiláry a dokázal krevní oběh.

Malpighická vrstva (stratum mucosum. s. germinativum, s. Malpighii, vrstva šťavnatá), ○ kůže.

Malpighické cevy (vasa Malpighii), rourovité, mezi středním a konečným oddílem střeva ústící přívěsky u pozemních členovců. Jsou činny jako ledviny (○); jejich počet kolísá mezi 2 a 100.

Malpighiova tělíska, ○ ledviny.

Malplaquet, ves ve fr. dep. Nord. 11. IX. 1709 porazil tu princ Eugen a Marlborough Villara.

Malpy (Cebipae), podčeleď opic Cebidae, amer. opice s vel. mozkem, dl. ocasem, na konci lysým; k nim patří: saimiri či kotul veveřovitý (Saimiri sciureus L.), nejhezčí opice, útlého těla, v trop. Již. Amer.; malpa rohatá (Cebus fatuellus L.), černěhnědá, na hlavě chvostky podobné rohům; m. kapucínská (C. capucinus), s lysým čelem, krátkými vlasy, tmavá, červená skvrna v týle; opice vlnaté (Barrigudo či kapparo caridagueres), skoro největší opice amer., s měkkou, vlnitou srstí a hřívou na prsou; chapáni (Ateles E. Geoffr.), s dlouhou, hrubou srstí, v Již. Americe, snadno ochočitelní.

Malsburg Ernst Friedrich Georg Otto (1786—1824), něm. spisovatel-romantik.

Malss Karl (1792—1848), něm. spisovatel a dramatik.

Malstrom, peřeje mezi norskými ostrovy Moskenesö a Väro (Lofoty), pověstný dříve nebezpečím. Dravější však je Salstrom.

Malše, řeka v j. Čechách; pramení v H. Rakousích a po toku 65 km dl. ústí u Č. Budějovic do Vltavy.

Malšice, ms. v Č., okr. Tábor, 975 čs. ob. Zříc. hradu Přiběnic a Přiběniček ze XIII. stol.

Malšova Lhota, o. v Č., okr. Hradec Králové, 401 čs. ob.

Malšovice, o. v Č., okr. Hradec Králové, 1421 čs. ob.

Malta, britský ostrov a korunní kolonie ve Středozemním moři, 325 km od Afriky, 100 km od Sicilie, obsahuje s přilehlými ostrovy Gozo, Comino, Cominotto 316 km² a má 225.242 ob., mimo 10.000 posádky. Jest vlastně 258 m vysokou krasovou náhorní rovinou s prudkými břehy. Vody je málo. Podnebí subtropické, střední teplota 17° ročně. Lid mluví vlastní řečí. 174 km² ostrova je vzděláno. Pěstuje se: obilí, brambory, cibule, boby, zelenina, ovoce a bavlna. Průmysl produkuje krajky, galanterii, cigarety, nádoby. Škol je 112. Ostrov má universitu (od 1769). M. je důl. opěrným bodem britským, má válečný přístav, letiště. Hl. m. je La Valetta, další m. jsou: Floriana, Senglea, Vittoriosa, Cospicua a Sliema. Správu vede guvernér, tajná rada (Privy Council), senát o 17 členech a zákonodárné shromáždění, 32 členů volených na 3 leta. Příjmy činily 862.246 £, výdaje 828.725 £. 12. června 1920 byla vydána nová ústava.

Malta, kašovitá směs vápna, písku, štěrku, cementu a přísad, sloužící k vnitřnímu spojení kamenů a cihel ve zdivu. Obyčejná malta tvrdne jen na vzduchu, hydraulická i ve vodě. Tato obsahuje jako přísadu hydraulické vápno, nebo přirozené cementy, trassovou hlínu, umělé cementy a j. K ohnivzdorným maltám patří hlíněná m., šamotová m. a ohnivzdorná cementová m.

Maltasa, ferment, jímž cukr sladový (maltosa) štěpí se v cukr hroznový (dextrosu); nachází se v slinách, v pankreatické šťávě a velmi rozšířeně v říši rostlinné.

Maltebrun Konrád, vl. Malthe Konrad Bruun (1775—1826), dánský zeměpisec.

Maltebrun Victor Adolphe (1816—1889), syn předešlého, franc. zeměpisec.

Maltézský kříž, osmihrotý, bílý kříž, odznak řádu Maltézských rytířů (Johannitů). Osm hrotů značí podle středověké symboliky osm rytířských ctností.

Maltézský řád, ○ Johannité.

Malthe, ○ Ogcocephalus.

Malthus (melses) Thomas Robert (1766—1834), angl. národohosp., prof. v Haileybury. V spise Essay on the Principles

of Population (1798) stanovil t. zv. Malthusův zákon, podle kterého se lidstvo rozmnožuje více, než stačí přírodní a ekonomické podmínky k jeho zachování. Kromě toho sepsal: Principles of Political Economy.

Malthusianismus, národohosp. teorie R. Malthuse (1766—1834), podle níž se obyvatelstvo množí v poměru geometrickém, leč produkce výživin pouze v aritmetickém (1, 2, 4, 8, 16 : 1, 2, 3, 4, 5 atd.), čímž povstává nesrovnalost hospodářská. Prostředky, zamezující vznik této katastrofy, mohou býti buď preventivní (předem zakazující; pohlavní zdrženlivost a pod.), nebo regresivní (dodatečně odstraňující), buďto bídou a výstředním životem, nebo životem naprosto morálním.

Maltitz Gotthilf August (1794—1837), něm. básník a dramatik.

Malton, m. v Yorkshire, 4438 ob., starý chrám, radnice, museum, zámek Castle Howard, zřícen. opatství Kirkhamského.

Maltonová vína (sladová vína), zkvašováním mladinky působením vinných kvasnic připravovaná léčivá vína. Kyselinou mléčnou slabě okyselená mladinka působením čistě pěstovaných kvasinek za několikanásobného přidávání třtinového cukru přivede se do živého kvašení. Maltonová vinná mladinka dozrává rychle přiváděním zárodků prostého vzduchu.

Maltosa (sladový cukr) $C_{12}H_{22}O_{11} . H_2O$, nachází se v obsahu tenkého střeva, vzniká vedle dextrinu působením sladu nebo zředěné kys. sírové na škrob, přeměnou škrobu nebo glykogenu slinami. Maltosu lze připraviti zcukerněním škrobového mazu sladovým extraktem a podrobením vzniklého produktu účinku alkoholu. Maltosa tvoří bezbarvé, velmi jemné jehlice, v alkoholu se rozpouští méně snadno než cukr hroznový, otáčí silněji napravo než cukr třtinový a hroznový, alkalický mědnatý roztok redukuje méně působením zředěné kys. sírové a delším působením diastasy, slin a ve střevní šťávě obsaženého fermentu maltasy štěpí se maltosa ve 2 molekuly cukru hroznového. Působením kvasnic podléhá kvašení.

Maltská řeč, arabské nářečí, jímž se mluví na Maltě a přilehlých ostrovech; je velmi pomíšené s italštinou. Slovníky: Falzon, Caruana.

Maltzahn Wendelin (1815—1889), něm. literární historik; studoval lidovou píseň a klasiky.

Maltzan, 1. Heinrich von (1826—1874), něm. cestovatel po sev. Africe a Arabii. — 2. Ago von (1877—1927), vyslanec něm. ve Washingtoně, zabil se pádem s letadla.

Malum Cotunnii, neuralgie sedacího nervu.

Malus Étienne Louis (1775—1812), fr. fysik, objevil 1810 polarisaci světla, 1808 podal teorii dvojitého lomu světla.

Malušev Dušan, MUDr. (* 1884 v Novém Selu v Banátě), srb. chirurg-operatér, básník, šéf chirurg. oddělení nemocnice v Subotici; psal do odbor. časopisů.

Malva, krajina v Britské Indii, basaltová rovina s bohatými poli a s množstvím srážek. Obyvatelé jsou převážně Maratthové.

Malva L., sléz, rod rostlin z čeledi slézovitých (Malvaceae), byliny s listy laločnatými n. dělenými, s květy úžlabními, jednotlivými n. ve svazcích n. v hroznech, asi 30 druhů v Evr., mírných oblastech Asie, s. Afr. a Sev. Amer. M. alcea L., s. velkokvětý, vytrvalý, až 1.25 m vys., se srdčitými listy a velkými červenými květy, v Evr. i v zahradách. M. crispa L., s. kadeřavý, většinou se sedmilaločnatými listy a bělavými květy s na-

Sléz velkokvětý.

chovým nádechem, domovem v Syrii. M. vulgaris Fries (M. rotundifolia Bauh.), s. okrouhlolistý, s malými bílými květy, roste v Evr. na okraji polí. (M. silvestris L., s. planý, s listy o pěti až sedmi lalocích a bleděčervenými květy temněji žilkovanými, poskytuje květy, užívané při krčních chorobách k přípravě kloktadel. M. moschata L., s. pižmový, vytrvalý, se světle červenými květy, roste ve stř. Evr. na suchých pahrbcích.

Malvaceae (slézovité), dvoudomé rostliny srostloplátečné, byliny a dřevnaté rostliny se střídavými, dlanitožilnými listy, obyč. zevním kalichem. Koruna podplodní, srostlá se spodinou tyčinek, kt. tvoří rourku končící nitkami s jednopouzdrými prašníky. Plod mnohonaž-

ka n. tobolka. Více než 900 druhů, ponejvíce v tropech; ve chladném pásmu chybějí. Nejdůležitější rody: Althaea, Malva, Gossypium (bavlna).

Malvalae (Columniferae), dvouděložné rostliny prostoplátečné (Choripetalae), ponejvíce s pravidelnými, pětičetnými a obojakými květy. Nejdůležitější čeledi: Tiliaceae, Malvaceae, Bomba[ca]ceae, Sterculiaceae.

Malvasia Carlo Cesare (1616—1693), it. historik umělecký, básník.

Malvastrum A. Gr., rod slézovitých (Malvaceae), byliny se srdčitými n. dělenými listy, květy většinou paždními; přes 70 druhů, zvl. v Sev. a Již. Amer. a v Kapsku. M. capense Gr., z Kapska, malý, bohatě kvetoucí keř s růžově červenými květy, je oblíbenou zahradní a pokojovou rostlinou.

Malvaz (něm. Malvasier, angl. malmsey, fr. malvoisie), jemné řecké likérové víno, zvláště bílé, nazvané podle města Napoli di Malvasia (Monemvasia) v Lakonii.

Malvazinka, malé jablko, zrající v říjnu až prosinci, zploštělé, žluté a červené, nakyslé chuti.

Malversace, ⚖ zpronevěra.

Malvy Louis Jean (* 1875), fr. politik, právník v Paříži, 1906—18 poslanec, 1913—14 ministr obchodu, do 1917 vnitra. Pro antimilitaristickou propagandu byl odsouzen 1918 k pěti letům žaláře. Žil v San Sebastianu ve vyhnanství až do 1924, kdy byl Herriotem amnestován. Stal se předs. radikálních socialistů a finanční komise, 1926 ministr vnitra.

Malý Aboň (Kis-Abony), o. na Slov., okr. Dunajská Streda, 873 čs. ob.

Malý Báb, o. na Slov., okr. Hlohovec, 726 čs. ob.

Malý Berezný, rus. Malyj Bereznyj, o. na P. R., okr. Veľký Berezný, 1017 čs. ob.

Malý Bor, o. v Č., okr. Horažďovice, 597 ob.

Malybrok-Stieler Otilie, provd. Kleinschrod (1836—1913), něm. spisov. a překl. z češtiny, zvláště z J. Zeyera (Vyšehrad 1898, Griseldis 1900, Aus Annalen d. Liebe 1899). Sp.: Lyrische Gedichte u. Übertragungen nach böhm. Kunst- u. Volkspoesie (1887), Seerosen (1891).

Malý Diosek (Kis-Diószeg), o. na Slov., okr. Galanta, 866 čs. ob.

Malý (Procházka) Eduard (* 1885), syn dram. uměl. M. Procházkové-Malé; po vystudování konservatoře u divadel jako herec, kapelník a skladatel, od r. 1922 pak se uplatnil i jako herec filmový.

Malý František (* 1874), farář v Praze a č. spisovatel.

Malý František J. (1865—1927), měst. knihovník v Plzni, je činný též jako žurnalista.

Malý Hugo, Ing. (* 1880), řed. stát. odb. horní školy, insp. odb. škol pokrač. pro horníky v Duchcově.

Malý Jakub Josef Dominik (1811—1885), spisovatel a žurnalista. V roce 1846 zvolen za člena Nár. výboru. Sepsal prostonárodní dějepis české země. Redigoval Květy a časopis Poutník. Překládal Shakespeara a nějaký čas byl redaktorem Nár. Listů. R. 1859 stal se hlavním pomocníkem Riegrovým v Naučném Slovníku. Přispíval do různých časopisů a výbor jeho drobných spisů vyšel v Národní bibliotéce.

Malý Jan (1855—1904), prof. v Plzni, překl. Demosthena.

Malý Jaromír, PhDr. (* 14. III. 1885), knihovník Nár. shrom., státoprávní pokrokář, č. spisov., redaktor Otavana, gen. tajemník Mezinár. sjezdu knihovníků (1926). Sp.: Ke korespondenci K. H. Máchy (1910), Z počátku jihočeské žurnalistiky (1911), Král. město Písek ve svém veřejném životě (1912), Drahotín svob. p. z Vilani (1918), Ant. Žalud Vysokomýtský (1924), Státoprávní prohlášení poslance Ant. Kaliny z 30. V. 1917 (1927), Ex libris Jana Hodějovského z Hodějova (1928). Vydává Sborník pro exlibris a Knihovnu pro exlibris.

Malý Jindřich (1842—1929), mag. rada, spisovatel a překladatel.

Malý Jiří, MUDr. (* 1899), č. antropolog a docent Karlovy univ. v Praze. Sp.: Studie o plemenném složení čsl. vojska (1929).

Malý Josef (1868—1924), vicepres. Stát. úřadu pozemkového, č. soc.-dem. politik.

Malý Josef Karel (1797—1866), č. lékař, botanik (systematik).

Malý Karel, pseud. K. V. Havránka.

Malý Ladislav (* 1862), říd. učitel v Příbrami, č. spisov. Sp.: Hračky dětí československých (1895), Fantastické povídky (1914) a j.

Malý Pavel František (* 1882), č. malíř, ilustrátor, grafik a spisov. Sp.: Zrada Petra Karléna (1926), Pohádky o redaktorech (1907) a j.

Malý Robert (* 1878), vrch. řed. měst. spořitelny v Písku. Propagátor turistiky.

Malý Rudolf Ina (* 1889), legační rada v Římě a č. filosof. Sp.: Akord motivů náboženských a sociálních (1921), Jasnýma očima (1920), Posvěcení života (1924), Sláva dne (1925), Svět v Bohu, N. Malebranche, tendenční monografie (1922), Redaktor Národní kultury (1923) a Kritiky (1924—25).

Malý Václav (* 1874), č. malíř, žák Hynaise a Ženíška. Folklorista, krajinář. Maloval chodské motivy.

Malý Grün (Klein-Grün), o. v Č., okr. Německé Jablonné, 478 ob.

Malý Gýreš (Kis-Géres), o. na Slov., okr. Král. Chlumec, 1205 čs. ob.

Malý Kevežd (Kis-Kővesd), o. na Slov., okr. Kráľ. Chlumec, 619 čs. ob.

Malý Kiar (Kis-Kér), o. na Slov., okr. Levice, 435 čs. ob.

Malý Lég (Kis-Lég), o. na Slov., okr. Šamorín, 426 čs. ob.

Malý Lipník (rus. Malyj Lipnik), o. na Slov., okr. Stará Ľubovňa, 614 čs. ob.

Malý Mačad (Kis-Mácséd), o. na Slov., okr. Galanta, 721 obyvatel.

Malý Mager (Kis-Magyar), o. na Slov., okr. Šamorín, 458 obyvatel.

Malypetr František (* 1888, Budyně n. O.), Ing., arch. a stavitel v Praze; provedl řadu staveb veřej. budov, rodinných domků, projektoval a postavil „Grandhotel" v Praze.

Malypetr Jan (* 1873, Klobuky u Slaného), rolník, účastnil se činně v samosprávě, při převratu byl zvolen předsedou okr. nár. výboru a v listopadu 1918 byl povolán do revolučního Národního shromáždění za stranu republikánskou, kde pracoval zejména v ústavním výboru. R. 1920 zvolen byl poslancem za voleb. kraj VI., od r. 1922 do r. 1925 byl ministrem vnitra a za onemoc. předsedu Švehlu v r. 1923 náměstkem předsedy vlády. V r. 1925 byl zvolen předsedou poslanecké sněmovny.

Malýpetr Jan (1815—1899), učitel a propagátor tělocviku na školách a spoluzakladatel Sokola v Praze.

Malýpetr Josef (1864—1910), čes. malíř, žák Lhotův.

Malý Rakovec, rus. Malyj R., o. na Podk. Rusi, okr. Sevljuš, 1628 obyvatel.

Malý Slavkov, o. na Slov., okr. Kežmarok, 424 obyvatel.

Malý Šariš, o. na Slov., okr. Prešov, 663 obyvatel (642 čs.).

Malyševskij Ivan Ignatjevič (1828—1897), prof. církv. dějin na kyjevské duchov. akademii; psal o kresť. u slov. národů.

Malyškin Aleks. Georgijevič (* 1890), důstojník rudé armády a spisovatel. Sp.: Padenie Dairu (1921, přel. J. Weil, 1927).

Malý školský zákon, ↗ Školský zákon.

Malý Tarkan (Kis-Tarkány), o. na Slov., okr. Kráľ. Chlumec, 1087 obyvatel.

Malý Uhřínov (Klein-Auřim), o. v Č., okr. Žamberk, 572 obyvatel.

Malý Újezd (Klein-Augezd), o. v Č., okr. Teplice-Šanov, 2065 ob. Hnědo-uhelné doly.

Malý Várad, o. na Slov., okr. Nové Zámky, 1007 obyvatel (985 čs.).

Malzov, průmyslníkem M. v XVIII. stol. založený prům. okres v ruské gub. Brjansk se slévárnami, vagonkami, strojírnami, sklárnami. Hl. m.: Bješica, Volodarsko-Tolstovskij, Djatkovo, Ljudinovo, Posočnja, Fokinskij.

Malženice, o. na Slov., okr. Hlohovec, 896 obyvatel čs.

Mam, kmen Mayů v Guatemale, 183.000 hlav.

Mamarčov Georgi C. (1786—1846), bulh. revol. Jako ruský kapitán zúčastnil se rus. taž. proti Turkům r. 1810 a 1828—29 a prokázal rus. armádě cenné služby. Opustil voj. službu, aby se věnoval revol. myšlence osvobození vlasti, byl však zrazen a zemřel v tureckém zajetí.

Mamatey Albert (1870—1923), slov. nár. pracovník v Americe; byl strojníkem v Pešti, pak od r. 1894 v Americe na technice v Pittsburku, kde se za války čile zúčastňoval práce pro čs. stát. Byl předsedou Slov. Nár. spolku a Slov. Ligy a sbíral dary pro zahraniční odboj, verboval rodáky do čs. legií a přičinil se o podepsání t. zv. Pittsburské dohody. R. 1920 byl jmenován konsulem v Pittsburku, kde i zemřel. Vydával Školu řeči anglickej.

Mamberamo, řeka v Holandské Nové Guinei, ústí deltou u Kap d'Urville.

Mame Alfred (1811—1893), franc. nakladatel církevní a bibliofilský.

Mameli Goffredo (1828—1849), italský básník národního směru. Účastnil se Garibaldiho tažení, při kterém padl. Od něho báseň: Fratelli d'Italia.

Mamelucos (Paulistas), míšenci běloch ů a Indiánů ze São Paulo, kt. v XVII. stol. jako lovci potulovali se brasilským vnitrozemím.

Mamelukové (Mamlúkové, arab.), bílí otroci, zajatí ve válce, obyč. tur. n. kavkazského původu, kt. jako tělesní strážci vládců perských a egyptských získali neobyčejného vlivu, takže mohli i založiti dynastie. První zal. v Egyptě Kilavún 1279, trvala do 1390. Poslední m. dynastie trvala 1390—1517. Pochází z ní nepřehledná řada emirů. Vynikli: Beibars (1260—1277), Kilavún (1279—90), Nasir Mohamed (1293—94, 1299—1309, 1310—41), Nasir Hassan (1347—61), Barlúk (1390—99), Kaitbai (1468—96). I po dobytí Egyptu Osmany zůstali m. vlastn. pány země. Napoléon porazil m. 1798 u pyramid a Mehemed Ali 1811 popravou 470 jejich náčelníků učinil jejich vládě konec.

Mamertinci, kampansko-oskičtí žoldnéři Agathokla Syrakuského; zmocnili se r. 284 Messany a sev. Sicilie, spojili

se r. 264 s Římem proti Kartagu, čímž vznikla první válka punská.

Mamertinské vězení, starořím. st. žalář, vytesaný ve skále, zvaný Tullianum. Zachoval se dodnes. Zemřeli v něm: Jugurtha, Catilinovci a podle legendy byl v něm vězněn sv. Petr.

Mamertus, křesť. světec, arcibiskup ve Vienne kol. r. 470. Svátek 11. května.

Mamestra (klikatočárnice), rod mur, se šedivými křídly, na nichž je klikatá čára v podobě W, oči pýřité. Nejznám. M. brassicae (kl. zelná), létající v květnu. Housenky žijí na zelenině, jsou světle zelené s tmavým pruhem.

Mamiani della Rovere Terenzio, hrabě (1799—1885), ital. státník, zal. 1848 italský svaz, 1860 ministr vyučování, od 1867 president senátu. Napsal četná filosof. díla, v nichž se přidržuje idealismu Rosminiho.

Mamilla, bradavka prsní, v níž ústí vývody mléčných žlaz.

Mamillaria, ♀ kaktusovité.

Mamin Dmitrij Narkisovič (1852—1912), rus. spis. Pod pseud. M.-Sibirjak napsal prosy ze života hornického. Sp.: Privalovskije milliony (1884, přel. J. K. Bečka a J. K. Zdichynec, 1921), Gornoe gnězdo (1889), Tri konca (1890), Zoloto (1892, přel. Vl. Hrádek, 1921) a j.

Mamison, průsmyk ve střed. Kavkazu, 2863 m vys. Důležitá vojenská cesta.

Mamma (lat.), ♀ prs.

Mammalia (lat.), ♀ ssavci.

Mammea L., mamej, rostlinný rod z čeledi perepovitých (Guttiferae, Clusiaceae) s jediným druhem M. americana L. (m. amer.), západoindický strom, vys. více než 20 m, s kožovitými listy a velkými bílými květy; pěstuje se v tropické Americe. Žluté až 10 cm silné plody požívají se s oblibou pod názvem broskví jihoamerických.

Mammon (aramejsky, poklad), personifikace bohatství. Mamonářství, chorobná žádostivost peněz.

Mammotrekt (z řec.), slovník latinských citátů z bible s čes. překlady.

Mamora, lesnaté území v Marokku, 2000 km².

Mamoré (Guapay), pramenný tok Madeiry, 1800 km dl. Tvoří hranici mezi Brasilií a Bolivií. S Beni tvoří řeku Madeiru.

Mamontov Nikolaj Petrovič, r. pluk, bojující po boku čsl. Legií v Rusku, velitel 3. čsl. pluku, pozd. velitel 1. divise. R. 1917 pro nedorozumění propuštěn.

Mamre, háj v Palestýně, u Hebronu s jeskyní Machpelou, kde byl pochován Abraham, Sara, Isaak a Jakub.

Mam'selle (fr.), zkr. slova mademoiselle, slečna; vedoucí v módních závodech.

Mamula, pevnost na ostrově Rondoni, s majákem, při vchodu do Boky Kotorské.

Mamut (Elephas primigenius Blbch.), vymřelý druh slonů z diluvia Evr., s. Asie a Sev. Ameriky, jeden z nejčetnějších diluviálních ssavců. Jeho kosti byly

Mamut.

podnětem k bájím o obrech, dracích, obrovských krtcích, atd. Četnými nálezy dobře zachovaných mamutích zdechlin, zamrzlých v sibiřském ledu (nejdůležitější: při ústí Leny 1799, v Berezovce 1901/02 a Sangajurachu 1908) a kresbami ze staré doby kamenné, většinou z jihozáp. fr. jeskyň, stal se m. nejlépe známým diluviálním ssavcem. Blízký slonu asijskému, liší se od něho hustou červenohnědou srstí, malýma ušima a krátkým ocasem; na každé noze měl 4 kopyta, velmi dlouhé, vinuté kly a mohutnou hlavu. Výška činila prý až 3 m.

Mamutí jeskyně (Mammouth Cave), největší sluj světa, v Kentucky, objevená 1809 Bronsvillem na Green Riveru v silurském vápenci, 16 km dlouhá, 10 km široká.

Man, perská váha různé hodnoty. Cařihradský se rovná 7.6 kg.

Man, vasal, osoba, jež dostala od lenního pána za svou věrnost nějaký statek do užívání nebo jež mu odevzdala statek svůj vlastní (allod) a přijala jej od něho zpět jako léno. O právních poměrech mezi m-em a lenním pánem ♀ lenní právo a lenní zřízení.

Man, angl. ostrov v Irském moři, 571 km², 60.284 ob., na severu plochý, jinak hornatý. Ob. jsou Gallové a živí se zemědělstvím, rybářstvím, hornictvím, průmyslem textilním. Ostrov má vlastní ústavu, správu vede guvernér a Council of Public Affairs (10 členů) a volený House of Keys 24 členů. Hl. m. je Douglas. 1765 připadl ostrov koruně.

Man Hendrik de (* 1885), belg. sociál. pracovník. Sp.: Die Intellektuellen u.

d. Sozialismus (1926, přel. H. Velemínská 1927) a j.

Mana, ♀ Lecanora.

Mana (melanesky a polynesky, působící), u domorodců Jižních moří název pro kněze, náčelníky, hrdiny, zvířata a věci zasvěcené duchům a bohům.

Manaar, ostrov při sev. pobřeží Ceylonu, 7 km dlouhý, 2 km široký, tvoří s ostrovem Rameswaramem t. zv. Adamův most. Městečko M. jest obydleno v době lovu perel potápěči a rybáři.

Manabi (Manabá), pobřežní provincie rep. Ecuador, 20.442 km², 125.000 ob. (hl. mulatů). Produkuje kaučuk, kakao, dřevo. Hl. přístav je Manta.

Manacor, okr. m. na špan. ostrově Mallorca, 8226 ob. Poblíž Dračí jeskyně s jezerem.

Manager (anglicky, menedžr), ředitel podniku, obchodvedoucí, také správce závodní stáje.

Managua, hl. m. středoamer. státu Nicaragua, 27.839 ob. Leží v úrodné krajině. M. zničena na jaře 1931 katastrof. zemětřesením, při němž zahynulo mnoho obyvatel.

Managua, jezero v Nicaragua, obklopené sopkami, 47 m n. m., 1134 km².

Manakin, ♀ Pipra.

Manajlovič Gavra, Dr. (* 1856), prof. dějin na záhřeb. univ., poslanec, předs. Jugosl. Akademie v Záhřebě. Své odbor. práce píše jednak o starých dějinách Orientu, jednak dějiny raného středov. Nejlepší díla napsal o Byzantii.

Manáos (dř. Barra do Rio Negro), hl. m. brasilského státu Amazonas, 75.704 ob., na Rio Negro, 16 km od jeho ústí do Amazonky.

Maňásek, lehká lodice pro jednoho veslaře, poháněná pádlem.

Manasarowar (sanskr. Manasa-Sarovara, duší [Brahmou] utvořené nádherné jezero, tibetsky Tso Mawang), jezero v záp. Tibetu mezi Himalajemi a Transhimalajemi, 4602 m n. m., 558 km², 82 m hluboké. Vzniklo ledovci Kailas a Gurla Mandatta; odvodňuje je Tagetsangpo. M. je slavným poutním místem Tibeťanů a Hinduistů.

Manasija, pevnost a klášter na Resavě v Srbsku; zal. jej 1407—1418 despota Stevan Visoki.

Manassas (meneses), ves v sev.-amer. státě Virginii, na Bull-Runu. V občanské válce jeviště dvou bitev r. 1861 a 1862.

Manasse (menaše), kmen izraelský; podle pověsti prvorozený syn Josefův žil jižně od roviny Jesreel ve vých. Zajordání. — M., král judský (685—642), zavedl babylonsko-asyrské náboženství s dětskými obětmi. Později se prý obrátil k židovství.

Manassein Vjačeslav (1841—1901), rus. lékař a prof. v Petrohradě.

Manastir (srbochorv. a bulh.), ♀ monastýr.

Manbourg n. Mambourg (manbour, manbor, manber, dolnofrancky momber, lat. mundeburdus), zástupce knížete neb regenta. V Holandsku byl Maximilian I. za nezletilosti Karla V. nazýván M.

Mancelis Juris (1593—1654), lotyšský pastor, prof. Vydal něm.-lot. slovník (1638).

Mancini, it. rodina, která příbuzenstvím s Mazarinem došla ve Francii vysokých důstojenství.

Mancipace (lat.), v starším římském právu slavnostní zdánlivá (symbolická) koupě za přítomnosti pěti svědků a jednoho libripens (držel váhu). Kupec uchopil věc se slavnostními slovy, udeřil kusem mědi na váhu a předal ji prodávajícímu.

Mancipium (lat.), v římském právu poměr závislosti občana na cizí rodině, při čemž podržel svoje občanské právo, ale co se týče práva majetkového a dědického byl postaven na roveň otrokům.

Mančun Petar (Mancion) (1803—1888), chorv. grafik a portretista.

Manco (it.), schodek, nedostatek.

Manda, ostrov při vých.-africkém pobřeží, patřící ke Kenii. Záliv Manda je přístupný největším lodím.

Mandaeština, východoarménské nářečí, kterým jsou psány svaté knihy Mandaeů. Mluvnici napsal Nöldeke (1875).

Mandal, nejjižnější m. v Norsku, 3333 ob. na Skagerraku. Má přístav a maják Ryvingen.

Mandalai (Mandalay, Mandaleh), hl. m. brit.-ind. divise Horní Birma, 148.917 ob. Uprostřed moderně stavěného m. leží pevnost Fort Dufferin se starými paláci, kasárnami a arsenálem. Sev. leží hora Mount Hill (200 m) je poutním místem. R. 1860—86 hl. m. království Birmského.

Mandané, matka Kyra st.

Mandáni, indiánský kmen Dakotských Indiánů, čítá asi 250 příslušníků, kteří žijí na horním Missouri, bydlí v hliněných chatrčích. Žijí polygamicky a tetují se.

Mandara, nejsev. část kraje Adamaua (Záp. Afrika) jižně od Čadského jezera, prostoupená pohořím M. (1200 m) porostlým pralesy baobabovými. Obyvatelé jsou mohamed. sudánští negři v počtu asi ¼ mil. Hl. m. je Doloo (450 m n. m., 30.000 obyvatel).

Mandarin (čín. kwan), Portugalci do evropských řečí zavedené malajské označení čínského státního úředníka.

Mandarinka (Anas galericulata), kachna nádherně zbarvená, s velikým chocholem kovově zelených per na hlavě. Domovem v Číně, v Japonsku, na řece Amuru. Do Evropy zřídka se zatoulá.

Mandarinky, malé zploštělé, velmi sladké plody s červenou dužninou keřovitého oranžovníka (Citrus madurensis vel nobilis), který byl z jižní Číny zaveden na evropský jih, kde se nyní hojně pěstuje.

Mandarinový olej, éterický olej ze slupek plodů Citrus nobilis, má barvu zlatově žlutou, voní po citronovém oleji, avšak příjemněji, spec. v. 0.854—0.858, skládá se převážně z pravotočivého limonenu.

Mandát poslanecký nebo senátorský, název pro vykonávání úřadu poslance nebo senátora. Historický vývoj tohoto označení tkví v tom, že do parlamentu bývali vždy voličstvem urč. kraje vysíláni zástupci s přesným posláním (mandátem), jak mají zájmů voličstva hájiti. Vykonávání takového m-u považoval poslanec nejen za své právo, ale přímo za osobní povinnost a byl také svému voličstvu zodpověden. Novodobý způsob volby do sněmovny, spočívající nyní většinou na systému vázaných kandidátních listin, zmenšil význam původního smyslu, ježto vykonavatel m-u je zodpověden vedení své politické strany, jež ho na kandidátní listinu prostě nadiktovala. Počet m-ů v jednotlivých státech upravuje obyčejně ústavní zákon, kolik m-ů obdrží politická skupina, jest stanoveno ve volebních řádech. U nás ústavní listina: 300 m-ů poslaneckých a 150 senátorských; obsazování jich podle pořadí osob na kandidátkách uvedených provádějí u nás volební řády do poslanecké sněmovny a do senátu.

Mandátní řízení. 1. Zvláštní druh soudního ř. upraveného civil. řádem soudním, které má za účel, aby prokázaný nárok žalobcův došel rychleji svého splnění nežli v normální žalobě. Nazývá se též ř. rozkazní. Zavede se jen na žádost oprávněného, jde-li o nárok peněžní n. na věci obecné (zastupitelské), který je doložen v žalobě dostatečnými listinami (veřej. listinami, soukr. listinami soudně n. notářsky ověřenými a doklady, na jejichž základě byl proveden knihovní vklad). Žalující strana již v žalobě navrhne, aby soud vydal bez předchozího slyšení protistrany a bez ústního jednání platební příkaz (mandát), jímž se ukládá straně žalované, aby splnila závazek do 14 dnů po obdržení mandátu. Žalovaný má možnost podati do 14 dnů námitky proti mandátu. Učiní-li tak, nařídí soud ústní líčení na dobu co možno nejkratší. M. ř. platí jen v histor. zemích. — 2. V trest. řízení rovněž zkrácený proces, který jest možný jen tehdy, když veř. úřad, veř. úředník n. orgán z vlastního poznatku n. podle doznání provinilého učiní trest. soudu oznámení a jde-li o trest. čin, který je kvalifikován jako přestupek n. jako přečin a stíhá se toliko peněžitou pokutou n. vězením nejvýše šestiměsíčním, př. oběma druhy těchto trestů. Soud bez předchozího ústního jednání, souhlasí-li veř. žalobce s výší trestu, vydá mandát (trestní příkaz), jímž ukládá pokutu do 500 Kč n. vězení nejvýše 7denní, případ. oba tresty. Vyslovení podmíněného odsouzení je možné, souhlasí-li veř. žalobce. Obviněný má právo podati do 8 dnů odpor. Učiní-li tak, nastane řádné řízení. — 3. Ve správním řízení před polit. úřady zvl. druh zkráceného trest. ř. správního přípustný toliko ve velmi omezeném rozsahu. Dozví-li se správní úřad z úřed. sdělení n. z hlášení veř. orgánů o trest. činu, může vydati bez ústního jednání mandát (příkaz), jímž ukládá pokutu (v živn. právu nejvýše Kč 30.—). Nepodá-li obviněný do 8 dnů odpor, nabývá rozhodnutí právní moci.

Mandáty, země, svěřené podle § 22 řádu Společnosti národů cizím mocnostem jako kolonie. Statut rozeznává tři druhy mandátů: A. Kdysi turecká území, jejichž obyvatelé jsou uznáni jakožto neodvislé národnosti a jejichž nesamostatnost je pouze dočasná. Těžení z těchto zemí cizí mocností je zakázáno. — B. Vnitroafrická území, jejich vývojový stav vyžaduje, aby byla spravována cizinci. V územích těchto smějí provozovati obchod příslušníci států ve Svazu národů zastoupených. — C. Jihozápadní Afrika a Tichomořské ostrovy, spravované držitelem jako vlastní kolonie. — M. byly r. 1922 takto rozděleny: Velká Britanie obdržela Mesopotamii, Palestinu, Francie Syrii, Japonsko býv. německé ostrovy v Tichém oceánu sev. od rovníku, Australie ostrovy jižně od rovníku, mimo Samou, která připadla Novému Zélandu, a ostrov Nauru, který pro svá fosfátová ložiska má význam pro celou brit. říši. Již. Afrika připadla Jihoafrické Unii. Z Toga připadly $^2/_3$ Francii, $^1/_3$ V. Britanii; z Kamerunu obdržela $^1/_6$ V. Britanie, $^5/_6$ Francie. Království Urundi a Ruanda v býv. Německé Vých. Africe připadla Belgii, zbytek jako Tanganjika V. Britanii. Mandát nad

Armenií byl přiznán USA., země však brzo připadla opět Turecku. Držitelé mandátů musejí každoročně podávati zprávu devítičlennému výboru Sp. národů. Společnost národů má na mandáty nejvyšší dozor.

Mandau (mandan), ostrý meč Dajaků na Borneu, pestře ozdobený.

Mandaus Josef, MUDr. (* 1875 v Karlíně), plk. zdrav. služby, vel. div. nemoc 1, Praha. Za války konal službu v legiích v Rusku a byl osob. lékařem gen. Štefánika.

Mandaya, malajský kmen na Rio Hijo na jihu provincie Surigao (Mindanao, Filippíny). Mužové jsou jasné barvy, silní, dobří válečníci. Kočujíce živí se lovem. Jako náboženství mají kult předků.

Mandekić Vinko, Dr. (* 1884), chorvat. profesor, zeměděl. referent, autor mnoha odbor. děl, chorv. i něm. psaných.

Mandel, míra = 15 kusů; 4 m. = 1 kopa.

Mandel Cyril (1873—1907), č. malíř, hl. mor. krojových studií, pracující pod vlivem Úprkovým.

Mandel Eduard (1810—1882), něm. mědirytec, velmi dobrý reproduktor a kopista.

Mandel Jura (* 1886), č. malíř na Slov., maluje hl. slovenské náměty.

Mandel Karl (1851—1924), alsaskolotrinský státník, 1906—14 nejvlivnější osoba vlády. Práce jeho týkají se alsaského práva a státovědy.

Mandelc Valentin (1837—1872), slovin. spisovatel; počal psáti verše i prosu, věnoval se však hlavně překladům veršů, povídek i dramat z francouzštiny.

Mandelík (Coracias garrula), pták z řádu křikavců, poněkud menší než kukačka, krásně zbarvený. Hlava, krk, prsa, břicho jest barvy blankytné, se zelenavým nádechem, hřbet a zadní ramenní letky skořicově hnědé. Ruční letky černé, u kořene blankytně modré, ramenní letky tmavomodré. Nohy žluté, zobák a drápy černé. Žije v Evropě od středního Švédska až do Afriky, v Čechách dosti pořídku, hojněji na Moravě a na Slovensku. Miluje otevřené roviny, kde jsou jednotlivé skupiny starých stromů, hl. dubů. Hnízdí v dutinách stromů. Sedává na špičkách stromů nebo na suché větvi, pohybuje se s místa na místo vždy jen přeletem, jest nesmírně těkavý a plachý. Při slunném počasí prohání se vysoko ve vzduchu, spouští se dolů střemhlav, vystupuje šroubovitě vzhůru a dělá přemety v letu a oživuje nápadně krajinu. Živí se hmyzem a drobnými obratlovci. Kobylky loví z obilních mandelíků. Odlétá v září, přilétá koncem dubna.

Mandelík Robert (* 1875), majitel cukrovaru v Radboři a vynik. organ. pracovník našeho cukrovarnictví.

Mandelinky, ♋ Chrysomelidae.

Mandělštam Andrej Nikolajevič (* 1869), rus. diplomat.

Mandělštam Josif Jemeljanovič (1846—1911), prof. rus. jazyka na univ. v Helsinkách.

Mandělštam Josip Jemiljanovič (* 1891), rus. básník směru symbolistického.

Mander Karel van (1548—1606), holand. spisov. Maloval podobizny a náboženské scény. Jako protestant musil uprchnouti do sev. Holandska, kde se stal hlavou básnické školy. Psal biblické truchlohry (nezachované) a duchovní písně. Slavné jeho dílo je Schilderboeck (1604), sbírka životopisů řeckých, římských, holandských, německých a italských malířů, hl. pramen pro dějiny holand. malířství v l. 1336—1604.

Manderscheid, městys a letovisko v Porýní, 1000 ob. Zříceniny kláštera (Himerod).

Manderšejd-Chrást, o. v Č., okr. Český Brod, 625 ob.

Mandeville (Maundeville, de Montevilla) John de (pravým jménem Jean de Bourgogne), (* kolem 1300 v Saint Albans [Anglie], † 17. XI. 1362 v Lutychu), cestovatel, žil asi nějaký čas na egyptském dvoře a popsal různé cesty, o kterých se pochybuje, že je vykonal. Jeho cestopis byl překládán do evr. jazyků, také velmi četně do češtiny. Byl oblíbenou středověkou četbou. — Lit.: Jean de M. (1891). Cestopis nově vydal Šimek, 1912.

Mandeville Bernard de (1670—1733), angl. spisovatel. Vychází z Hobbesovy egoistické etiky a učí, že pojmy zla a dobra jsou uměle vytvořeny od státu a církve.

Mandi, stát v brit.-ind. prov. Pandžáb, 3100 km², 185.000 ob. Údolí jsou úrodná, hory skrývají ložiska soli a železné rudy. Jezera Revalsar a Džavalamuki jsou slavnými poutními místy Hinduistů. Hl. m. je M., 9000 ob., sídlo radžovo.

Mandibula (lat., čelist), u obratlovců a člověka dolní, u členovců horní čelist (♋ lebka); mandibulární, k m. patřící.

Mandibulare (lat.), oddíl chrupavčitého oblouku čelistního u obratlovců, odpovídající dolní čelisti (mandibule).

Mandík Michal, sochař ve Znojmě 1687.

Mandinga, přístav při atlantském břehu republiky Panamá, 137 km od Colónu, zřízený r. 1916.

Mandingo (Mandinka, Mande), národ sudánských negrů ve Francouzské Senegambii (na horním Senegalu a na Faleme až k hornímu Nigeru, v Liberii, Gambii), čítající asi 6—8 mil. hlav, obsahuje kmeny M., Kpelle, Mallinke, Wey. M. jsou temní, velcí, živí se obchodem, zemědělstvím, chovem dobytka; jsou zruční koželuzi a kovopracovníci. Pův. sídlili ve Střední Africe, pak přitáhli k Futa Džallonu a byli před Fulby nejmocnější národ v Záp. Africe, přestoupili k islamu a založili kolem r. 1200 říši Melle a za sto let později říši Ghanatu, pak Timbuktu, a Sonrhay. Od r. 1433 se říše rozpadávala a v XVII. a XVIII. stol. podlehli M. sousedním národům (Tuareg), načež vnikli do Senegambie, podmanili si Sarrakolety, Bambary a Susy, s kterými se smísili. Jejich řeč m. je tvořena suffixy bez mluvnického rodu.

Mandjelos, ves ve Srěmu, na již. úpatí Frušky Gory, kde bylo starořím. místo Budalija (Vedulija), a středov. Francavilla, vzpom. 1096, založ. asi Francouzi.

Mandl, valník, strojové zařízení ku urovnání, uhlazení prádla, látek a tkaniv vůbec, podle úpravy buď jednoduchý, ruční, kde ručně pohybuje se válci zatíženými bednou kamení, nebo mechanický (pohyb válců kolem) nebo elektrický pohyb válců elektromotorem.

Mandl Josef (* 18. III. 1874 v Plzni), ak. malíř, prof. pedagogia v Praze.

Mandl Karel, JUDr. (1869—1926), ved. odb. přednosta Zeměd. rady české, vynikající pracovník v zemědělství. Též v cyklistice činným jako dlouholetý předseda Svazu.

Mandl Matouš, JUDr. (* 27. I. 1865), český politik, předák nár. dem. na Plzeňsku, známý samospráv. pracovník, do převratu starosta města Plzně, od r. 1928 členem zemského zastupitelstva.

Mandl Vladimír, JUDr. (* 1899), čes. právník, advokát v Plzni. Sp.: Manželské procesní právo čsl. (1926), Letecké právo (1928).

Mandle, v mineralogii a geologii mandlovité minerální sekrece v t. zv. mandlovcích.

Mandle, ⚷ mandloň.

Mandle (tonsillae, amygdalae), u ssavců pár mízních žláz, vyplňujících prostor mezi oběma oblouky patrovými, většinou podoby mandle, sestávajících z 10 až 20 prohlubinek. Pro svou rozštěpenou stavbu jsou obzvl. vystaveny zánětům. Nejčastější popud k lék. zákroku poskytuje prosté zvětšení m. u mladistvých osob, které působí nedostatek vzduchu při dýchání nosem, chrápání, zalehnutí sluchové trubice a tím i nedoslýchavost; odpomůže jedině zmenšení m. (tonsillotomie). Prudký zánět (angina) způsobuje silné zrudnutí a zduření silné bolesti při polykání, na povrchu m. jsou zřejmy malé čepy hnisu, vysoká horečka; také krční uzliny (žlázy) jsou bolestivé. Rozeznání od difterie (mázdřivky) je důležité. Chronický zánět m. vzniká z prudkého: příznaky trvají ve zmenšené míře dále; v tomto období může se státi příčinou jiných nemocí (zánětu ledvin, pohrudnice, reumatismu), na něž má odstranění celé m. (tonsillektonie) příznivý vliv.

Mandler Arnošt (* 1886), čes. malíř ve Vídni a překladatel Machara.

Mandling, dříve opevněné údolí mezi Salcburskem a Štýrskem. Nyní jím prochází dráha Bischofshofen—Stainach.

Mandloň (Amygdalus L.), podrod z rodu Prunus, malé stromy s listy podélně kopinatými, s květy objevujícími se před listy a při dozrání pukající peckou. M. nízká (bobovník, a. nana L.). 1 m vys. keř s květy růžovými, domovem v již. Rusku, pěstuje se u nás pro ozdobu. M. obecná (strom mandlový, A. communis L.), větší strom s květy červenavě bílými, vejčitým, poněkud smáčklým plodem, pochází patrně ze Syrie; pěstuje se obecně v již. i ve střední Evropě. Hořké a sladké mandle náležejí témuž druhu, stromy s mandlemi hořkými pokládají se za zdivočelou odrůdu; zvl. veliké a chutné mandle pocházejí z okolí Florencie. Mandle praskavé přicházejí hl. ze Sicilie.

Mandlová kyselina (kys. fenylglykolová) $C_8H_8O_3$, vzniká zahříváním amygdalinu s kyselinou solnou, z benzaldehydu působením vody, kyseliny kyanovodíkové a solné, tvoří bezbarvé krystaly, rozpouští se snadno ve vodě a alkoholu, taje při 133°, oxydací dává benzaldehyd.

Mandlové mýdlo, olejem hořkomandlovým nebo (lacinější) nitrobenzolem parfumované mýdlo.

Mandlovec (amygdaloid), horniny, v nichž primárně nebo větráním vzniklé dutiny jsou úplně nebo částečně vyplněny později se utvořivšími nerosty (křemen, opál, chalcedon, živec).

Mandlový kámen (pathologický zjev), ⚷ mandle.

Mandlový olej, získává se z mandlí lisováním, je nažloutlý, řídký, bez vůně, chuti nasládlé, snadno žloukne, používá se ho pro emulse a jemné masti.

Mandolina (it.), strunný nástroj z druhu louten, klenutější a menší než loutna. Hraje se na něm plektrem. Neapol-

ská m. má 4 páry strun, laděných do kvinty, jako na houslích (g d' a' e''), milánská m. má 5 neb 6 párů v ladění g c' a' d'' e'', neb g h e' a' d'' e''. Nástroj slouží hl. k doprovodu zpěvu sólového. V orchestru vyskytuje se zřídka.

Mandorla, svatozář oválního tvaru na středověkých obrazech Krista, Panny Marie a svatých.

Mandragora Juss., pokřín, rostlinný rod z čeledi lilkovitých (Solanaceae), vytrvalé byliny bez stonku s přízemními listy, s dužnatým, často rozeklaným kořenem; 4 druhy v jihových. Evr. a v Himalajích. M. officinarum L., v celé středomořské oblasti, má zelenavě žluté listy a žluté bobulky, kt. uspávají, pohlavně prý dráždí a činí plodným, pročež se jich užívalo k přípravě nápojů lásky. Kořen působí omamně. Užívalo se

Mandragora officinarum.

ho ve starověku před operacemi, zvl. však sloužil pro svou podobnost s lidskou postavou jako kouzlo proti očarování a k udělání se neviditelným. Až do XIX. stol. vyřezávali se z něho mužíčkové (něm. Alraunmänchen) k věštění, kouzlům, proti nemocem a pod. Stejně užívalo se i kořene z Bryonia a Allium victorialis.

Mandril, ♌ paviáni.

Mandrita, ♌ mnich.

Mandrović Adam (* 1839 v Nové Gradišce, † 1912 v Záhřebě), chorv. herec a řed. Hrvat. Narod. Kazaliště v Záhřebě, učitel celé chorv. herec. generace, překladatel asi 40 dramat.

Mandry Gustav (1832—1902), německý právník, prof. v Dubinkách; věnoval se studiu něm. občanského práva.

Mandubiové, keltický kmen v Gallia Lugdunensis, při pramenech Seiny. V jejich území stála lat. Alesia.

Manduria, m. v ital. prov. Tarentské, 14.796 ob., zbytky megalitických zdí, předhistorických příkopů, dóm (XVI. st.), knihovna, reálka, pěstov. vína a olivy.

Mandwi, m. v britsko-indickém státě Kač, 22.638 ob. Nejživější přístav mezi Bombayem a Karači.

Mandžu, hl. větev tunguzských kmenů. Žili původně při horním toku Sungaru jako rolníci, lovci a pěstitelé dobytka, až po 200 let ovládli Mongoly ve Střední a Vých. Asii. V Mandžursku žijí dnes jen nepatrné zbytky. V XVII. stol. vpadli do Číny a založili 1644 dynastii Tsing, která byla svržena 1912 a ovládli úřady a vojsko. Splynuli s Číňany, zachovali si jen organisaci Clanu, totemismus a šamanismus. Řeč jejich dnes vymřelá patří k tunguzské větvi řečí uráloaltajských, a je z nich jediná, která má literaturu. Za mandžurské dynastie v Číně bylo mnoho čínských děl přeloženo do m. Slovník napsal Zacharov, mluvnici Möllendorf.

Mandžura Ivan (1851—1893), ukr. bás. a etnograf. Nemálo písní z jeho zápisů vešlo do sborníku V. Antonovyče a M. Drahomanova Istaričeskija pěsni maloruskago naroda (1875). V r. 1889 v Petrohradě vyšla sbírka jeho poesie pod názvem Stepovi dumy ta spivy, kde M. opěvuje rolnickou práci, naděje a starosti rolníka o svoji hroudu.

Mandžuria (čínsky Mantšouli), pohraniční m. čínskoruské prov. Helungkiang, 11.000 ob. (50% Evropanů). Důležité obchodní středisko, žel. uzel, meteorologická stanice.

Mandžurie (čínsky Pači), praobydlí Mandžurů, 1,097.000 km², asi 25 mil. ob. Tvoří tři prov. Číny a Amurem hraničí s ruským Dálným Východem. Povrch je pahorkatinou dosahující výše 2440 m, kterou protéká Amur s přítoky Sungari, Nonni, Argun, Ussuri, Liauho. Ohromné bohatství minerálů je nevyužito (zlato, uhlí, měď, stříbro, olovo, magnesit). Země má suchou studenou zimu, deštivé jaro, horké léto. Převl. step a jehličnatý prales, dubové a březové lesy. Divoce žijí: jelen, tygr, medvěd, vlk, kanec,

liška, antilopa. Z ptactva mandžurský skřivánek. Obyvatelé jsou: 1. zbytky národů staroasijských, tunguzských a severomongolských, kteří živí se lovem, rybářstvím a pěstěním dobytka (Ainové, Birarové, Burjaté, Daurové, Giljakové, Goldové, Manegrové, Oročové, Solonové) a lupičstvím (Chunchusové). 2. Národy mongolské zabývající se orbou. 3. Kolonisti sousedních národů (20 mil. Číňanů, ½ mil. Japonců, 1 mil. Korejců), jejichž počet roste ročně o 1 mil. 4. Evropané. Obcovací řečí je čínština, někde i ruština a japonština. Měst je málo. (Mukden, Charbin, Antung, Čangčun, Kirin.) Náboženstvím převládá budhismus a šamanismus. M. má skvělé vodní dráhy, z železnic je hl. Východočínská 1725 km a Jihomandžurská 1097. Měna, váhy a míry jsou čínské. Od občanské války 1922—27 vede správu země guvernér, podřízený pekinské vládě. — Dějiny: Nájezdy sousedních kmenů zničily starou kulturu. První říši zal. Apaokhi, 1211 založ. Kublai-Chán obrovskou říši mongolskou, která se však 1368 rozpadla. 1573 vzbouřil se kmen Mandžu, který dobyl země a 1644 ovládl i Čínu. M. byla rozdělena pak na 3 provincie: Tsitsikar, Kirin, Mukden. 1894 byl postaven Port Arthur, který byl však na 25 let pronajat Rusku. 1750 počalo silné vystěhovalectví do M. Ve XX. stol. stoupl vliv Ruska, který po válce rusko-japonské ustoupil vlivu a kapitálu japonskému. Ruským snahám o znovunabytí moci v M. učinila konec světová válka a revoluce. Od 1922 ovládá M. s japonskou pomocí maršál Čang-tsolin.

Manège (fr.), jízdárna v cirku.

Manegrové, kmen Tunguzů mezi Amurem a Sejou, čítá jen několik set členů, hl. kočovných rybářů a lovců.

Manén Joan de (* 1883), špan. hudebník v Barceloně, klavírní virtuos a skladatel. Hl. díla: symfonie Nová Catalonia, opera Acté, mimo četnou komor. hudbu, písně, houslové koncerty.

Manenguba, vulkanické plateau v záp. Africe, sev. od Kamerunských hor, 2230 m vys. Na něm spočívá Nlonako 2400 m. Obyvatelé vysočiny (kmeny skupiny Minie) živí se chovem dobytka a zeměděl.

Manes, ve st. Římě dobří duchové podsvětí, jejichž slavnost konána v únoru.

Manes Alfred, PhDr. a JUDr. (* 1877), něm. právník, od 1925 prof. v Berlíně. Hl. dílo: Versicherungswesen (1905).

Manes (nesprávně Mánes), rod. čes. malířů: Antonín M., jeho bratr Václav M., a tři děti Antonína: Amalie, Josef, Quido M.

Manes Antonín (* 3. XI. 1784 v Praze, † 23. XII. 1843 t.), čes. malíř. Syn mlynářského tovaryše v Praze, žák krajináře prof. K. Postla, vzdělal se zvláště na holandských mistrech. Vyučoval malbě zprvu soukromně, od 1835 na krajinářské škole ve Swerts-Sporkově paláci. Poznával na sídlech svých šlechtických žáků českou krajinu a maloval ji v romantické sice komposici, ale s realistickou výstižností. Lit.: Dr. P. Toman, Slovník čsl. výtv. umělců a uvedená tam zevrubnější literatura.

Manes Josef (* 12. V. 1820 v Praze, † 9. XII. 1871 t.), slavný český malíř. Byl žákem svého otce Antonína M., od r. 1835 pražské Akademie, kdež později pod vedením F. Tkadlíka, jemuž vděčí školení v přesné kresbě. S otcem prošel o prázdninách velkou část Čech. První obraz, jejž vystavil, byla Pobožnost krále Davida (1839). Již Jan Kollár v Slovníku slav-

Josef Manes.

janských umělců jmenuje ho: malíř podobizen našeho věku. Za nového ředitele Chr. Rubena bylo mu ihned vykázáno místo v atelieru (1840) a Rubenův vliv na J. M., zatlačující vliv jeho otce, budil nespokojenost v rodině, takže když A. M. zemřel (1843), přičítalo se mnoho viny Rubenovi. O rodinu se starala potom nejstarší ze sourozenců energická Amálie M. J. M. odešel do Mnichova (1844), kde pobyl tři roky a pracoval tam soukromně v nedostatku. Po návratu do Prahy zúčastnil se živě života národního i politického. R. 1848 byla založena proti šlechtické Krasoumné jednotě Jednota výtvarných umělců a J. M. byl jejím horlivým propagátorem. Příštího roku byl Jednotou vyslán do Kroměříže, aby tam portretoval poslance. Tento pobyt vzbudil jeho zájem o moravský lid, takže když sestra Amalie přinutila ho k rozchodu s jeho láskou Faninkou, kte-

rý se stal tragickou událostí jeho života, žil J. M. u hr. Bedřicha Silva-Tarouccy na zámku Čechy na Moravě (1849). Do Prahy se vrátil pouze na čas, když ochuravěla jeho matka a zemřela (1851), načež po dvacet let pobýval a občas maloval v prostředí šlechty a moravského lidu. R. 1854 podnikl velkou cestu na československý východ do Slezska, využívaje jí pro kresby lidopisného rázu. První monumentální dílo, deset kartonů Musica, bylo vytvořeno na jejich podkladě. Od r. 1856 rozvíjela se mnohostranná M. činnost, soustřeďujíc se zvláště v grafické produkci. Přispíval do Erinnerungen a nakl. Bellmann využíval jeho umění i pro jiné své vydavatelské podniky. Velkým podnikem bylo vydávání ilustrovaného Rukopisu Královdvorského, k němuž M. vytvořil rovnocennou představu českého pravěku. Dílo zůstalo však nedokončno pro nedostatek odběratelů. Čím dále, tím více M. nucen k práci příležitostné a pracoval pro Bellmanna a Kobra jako knižní grafik. Výzdobu Bezděkova vydání Bible (Kobr 1860) s iniciálami v duchu byzantskoorománském, je z knižních prací nejvýznačnější. Jinak se živil podobiznami a dekorativními pracemi, zřídka jen nacházeje příležitost k plnému uplatnění svých uměleckých záměrů. Portrety Josefiny, pí. Václavíkové a pí. Vendulákové jsou vrcholné malby M. v tomto oboru. Z žánrových obrazů vynikají Jitro a Večer, k nimž modelem mu byla Faninka a z nichž Jitro je koloristicky jeden z nejkrásnějších obrazů českého malířství XIX. stol. Dále Před bouří, Švadlena, z dekorativních maleb prapor roudnického Sokola se sv. Jiřím. Výzdoba karlínského chrámu omezila se na návrh pro dveře (provedený L. Šimkem), postavy zemských patronů pro postranní oltář a dvě dekorativní malby k slavnosti vysvěcení. R. 1865 vytvořil M. monumentální dílo dekorativní: Orloj pro staroměstskou radnici, pro nějž komponoval 12 měsíců, zpodobených výjevy ze života českého lidu a k nim souběžný kruh zvířetníku. Po r. 1866 počala se u M. jeviti duševní choroba, mohl však ještě se zúčastniti pověstné rus. pouti na výstavu do Moskvy (1867). K trudnomyslnosti, v níž kazil starší díla deformováním, přidružila se potom fixní idea, že musí najíti žlutou růži se zeleným srdíčkem. Sběratel Vojtěch ryt. Lanna vypravil M. z jara 1870 do Italie, kdež však v Římě propukla jeho choroba plnou měrou. Sestra Amalie, jež za ním přijela, našla ho na schodech kostela schátralého. Dovezen byv do Prahy, zemřel. Vedle staršího o něco Josefa Navrátila jest J. M. největším zjevem na počátku moderního malířství českého. Inspirován romantickým názorem na českou minulost a poznav realistickou zkušeností fysickou i duchovní krásu českého lidu, promítal sny své tvarově bohaté a barvité obrazotvornosti do díla plného živé současnosti. Vytvořil typy čes. člověka od bohatýra a světce do prostého chudého člověka, jímající výtvarnou krásou i vnitřním lyrismem. Díla jeho jsou v galerii Spol. vlast. přátel umění, v Mod. galerii a v obrazárně R. Ryšavého v Praze. Jubilejní výstava byla 1920 v Praze. Lit.: K. B. Mádl. J. M., jeho život a dílo (1901—8); M. Jiránek, J. M. (1905); A. Matějček a F. Žákavec, Dílo J. M. (III. sv. 1923—7); zevrubnou lit. uvádí P. Toman v Slovníku čsl. výtv. umělců (1927).

Manes Quido (* 17. VII. 1828, † 5. VIII. 1880 v Praze), český malíř. Byl žákem Bulanovým a Tkadlíkovým. Pozd. uplatnil se u něho vliv bratra J. M. a jevil se v studiu typů a krajů. Vlastním oborem Q. M. byl žánr, koně, vojáci, prostý lid, v němž projevoval sklon k realistickému pozorování a humorné pointě. Pro Cervantesova Dona Quijota kreslil iniciály (ryl Č. Maixner), v nichž pokračoval K. Purkyně. Po pobytu u Vautiera v Düsseldorfu, kde jeho kolorit oproti realistické těžkobarevnosti nabyl měkkosti, maloval selské a vesnické žánry. F. X. Jiřík; Kvido M. (Umění II., 1928); zevrubné stati uvádí P. Toman v Slovníku čsl. výtvarného umění.

Manes Václav (* 1793 v Praze, † 23. III. 1858 t.), čes. malíř. Byl žákem Berglerovým, pobyl v Římě a stal se správcem pražské Akademie. Maloval oltářní obrazy pro venkov, komponoval hist. výjevy pro litografované Machkovy Dějiny čes. v obrazích, kreslil krajiny, architektury a j. Byl pilný pracovník bez většího nadání.

Manes, Spolek výtvarných umělců, byl založen r. 1887 malíři a sochaři, jimž středisko Umělecká beseda bylo příliš konservativní. Prvním předsedou byl M. Aleš, členy stávaly se postupem doby nejvýznačnější představitelé generace. Velkých zásluh o vývoj českého výtvarnictví zjednal si M. pořádáním iniciativních výstav zvl. umění francouzského a vydáváním revue Volné směry (od 1896). Lit.: K. B. Mádl, Umění včera a dnes (1908), K. Mašek, Tři leta s M. (1929), Katalog sté výstavy (1926), E. Bass v Lidových Novinách (1930) při otevření spolkového domu podle pamětí členů.

Manesová Amalie (* 21. I. 1817 v Praze, † 3. VI. 883 t.), čes. malířka. Učila se krajinářství u svého otce Antonína M.

a byla i později oblíbenou učitelkou kreslení u pražské společnosti. Její krajiny a kresby květin mají živý kolorit. Hrála důležit. roli v životě svých bratrů, o něž se starala, zvláště v životě Josefa M. Lit.: L. Bráfova, A. M. a její sourozenci (zvl. otisk z Osvěty XL. VI. 1926).

Manesse, rukopis M. čili Velká heidelberská sbírka písní je něm. sborník ze XIV. stol., obsahující 7000 strof od 140 minnesingrů a 137 miniatur. Byla nazvána mylně podle sběratele ryt. Rüdigera M. († 1325) v Curychu. Faksimile vydány 1926.

Manet Edouard (1832—1883), fr. malíř. Pracoval u Coutura, vzdělal se samostatně v Italii a Španělích. Jeho první díla (Snídaně 1863, Olympia 1865) vedla k založení slavného Salon des indépendents. Důsledky ze svého nového stylu vyvodil M. až po 1870 svými pracemi v přírodě, čímž vznikl impresionismus. Díla tohoto období jsou: Zahrada, Přístav v Bordeaux, Závody v Longchamps, Nana. — Velmi svobodně zachycuje M. běžný pařížský život na ulicích a v zábavních podnicích. Kolem 1880 dokonává vývojovou dráhu svého slohu ve velikých dílech: U otce Lasthuilleho (1879), Rue de Berne (1880) a j., kterými se stal otcem moderního malířství evropského. Mimo to pracoval M. v grafice, litografii, kde stvořil taktéž díla jedinečná.

Manethó, eg. velekněz v Héliopoli, složil (řecky) kol r. 280 př. Kr. na základě dom. pramene dějiny Egypta (Aegyptiaka hypomnemata) ve 3 knihách, které vypisují události od Menesa až k dobytí země Artaxerxem III. (343 př. Kr.).

Manětín, m. v záp. Čechách, 1264 ob. Těžba kamenného uhlí.

Manětínská, pseud. J. J. Kolára.

Manětínský, vl. Viktorin Adami (1565—1645), čes. exulant v Žitavě a náboženský spisovatel.

Manetta Antonia, pseud. T. J. Jirouška.

Manev Georgi Ivan (* 1884), bulh. fysik a prof. teoret. fysiky na sofijské universitě. Své vědecké práce píše bulharsky, francouzsky a německy. Význačnější díla a studie: Lačevija vektor, 1920, La gravitation et les principes d'égalité de l'action et de la réaction (Comtes rendus de l'Acad. des scienc.), 1924 a j.

Manévr (fr. manoeuvre), voj. jest operační neb taktický tah, jehož cílem jest získati značnou výhodu proti nepříteli. Tedy na př. ústup s úmyslem vratného útoku (Joffreův ústup po pohraničních bitvách 1914 k Marně), neb obchvat (manévr Galliéniho s Maunouryho armádou v bitvě na Marně), nebo protiútok (manévr něm. torpedových lodic v bitvě u Jutska proti angl. Velikému loďstvu za Scheerova obratu nazad), neb ohrožení komunikační čáry nepřítelovy (časté příklady za vál. XVII.—XVIII. stol., odtud se strategie nehledající bitvy, nýbrž jen m. zvala manévrovací). U lodi sluje manévrem každá činost urč. lodního zařízení, na př. m. pumpový, kotevní, člunový atd.

Manévry, též závěrečná cvičení, slují velká polní cvičení všech zbraní, jimiž se zkouší zdatnost velitelů velkých jednotek (divisí, sborů), výcvik mužstva v polní službě a účinnost bojových prostředků (mimo zbraně). Dějí se buď proti nepříteli jen značkovému (♘), nebo zpravidla strana proti straně, za podmínek co nejvíce válečných. Ředitelství m. dává tu úkol (námět), který oběma stranami má býti co nejsamostatněji proveden; pokud se tak stalo, a která strana nad kterou podržela vrch, stanoví rozhodčí (Schiedsrichter, arbitres, umpires), kteří hodnotí výkony jednotek a třeba-li vyřazují poražené jednotky z boje. M. zavedeny v XVIII. stol. v Prusku Friedrichem II. jako pravidelná roční cvičení, ale konaly se již ve starém Římě; císařskými m. zvána veliká cvičení bitevní, konaná za přítomnosti panovníka. Nedostatek m. jest, že nepoučují o situaci, která by nastala v duši vojínů, kdyby šlo o nebezpečí života a skutečnou odpovědnost.

Manfalut (Monfalut), m. v egyptské mudiriji Assiut, asi 15.000 ob.; stanice nilských parníků a dráhy, sídlo koptického biskupa.

Manfred (ze starohornoněmčiny: manmuž, fridu-mír), mužské křestní jméno.

Manfred, král sicilský (1232—1266), syn cís. Bedřicha II. a Bianky Lancie. Jeho dvůr byl skvělý. 26. II. 1266 byl v bitvě u Beneventa proti Karlovi I. z Anjou zabit. Ze sňatku jeho dcery Konstancie s Petrem III. Aragonským činila si Aragonie nárok na Sicilii a Neapolsko.

Manfredi Bartolommeo (1574—1617), it. malíř, žák Caravaggiův, podle jeho stylu maloval hospodské, vojenské a banditské scény a náboženské obrazy.

Manfredonia, m. v ital. prov. Foggia, 13,892 ob., při Adriatickém moři, sídlo arcibiskupa, má hrad ze XIII. století.

Mang Vincenc (kol 1801—1837), malíř v Praze.

Mangabeiras, Serra des, pohoří v Brasilii, 1000 m vys., při hranici států Goyaz a Maranhao.

Mangabeyové (Cercocebus E. Geoffr.), rod opic kočkodanovitých, podobný kočkodanům, ale lišící se od nich bílými očními víčky a blanou mezi prsty nohou. Žijí v pralesích tropické Afriky. Nejznámější je m. obecný (C. haliginosus E. Geoffr.), asi 60 cm délky, celý šedohnědý, bez vousu v obličeji, m. rudohlavý (C. torquatus Kerr.), s rudou parukou a bílým krkem, domovem v Kamerunu, Nigerii a fr. Kongu a m. šedolící (C. albigena Gray) s chocholkou na hlavě, rozšířený od záp. do vých. Afriky.

Mangal, u Turků kovový džber pro žhoucí uhlí, používaný k vytápění místností.

Mangalia, m. v rumunské Dobrudži, kraj Constanca, 1950 ob., při Černém moři, má přístav, lázně, mlýny.

Mangalór (Mangalore), britský přístav v Již. Indii, 58.877 ob. S Madrasem je spojen železnicí.

Mangan (Mn), chem. prvek, kov, je velmi rozšířen a tvoří 0.08% kůry zemské. K výrobě manganu se hodící manganové rudy jsou většinou kyslíkaté sloučeniny (burel čili pyrolusit MnO_2, braunit Mn_2O_3, manganit $MnO.OH$, hausmannit Mn_3O_4 atd.). Mangan přichází zpravidla jako průvodce železa, v malém množství nachází se v meteoritech, ornici, pramenité vodě, v rostlinách (v semenech a mladých výhoncích), méně v těle zvířecím (vaječný žloutek, vlasy, šupiny, nehty). M. lze připraviti redukcí směsi dvou molekul kysličníku manganatého a jedné molekuly kysličníku manganičitého hliníkem; reakce nastane zapálením. Technicky vyrábí se pouze jeho slitina se železem, obsahující nanejvýše 90% manganu. Čistého manganu používá se k přípravě měďnatých slitin, ferromanganu používá se zejména jako desoxydačního činidla. Manganové rudy nacházejí se zvl. v Indii a Rusku. Ze sloučenin m. burel čili kysličník manganičitý byl znám již v starověku, byl však pokládán za ženský druh magnetovce (lapis magnesius) a byl proto nazvaný magnesia; ještě v XVI. st. byl označován jménem lapis manganensis a teprve Patt dokázal r. 1740, že neobsahuje vůbec železo. Scheele poznal první (r. 1774), že m. je zvláštní kov, jehož dnešní jméno pochází z doby Buttmannovy (1808) a Klaprothovy. Při redukci kysličníků manganu uhlím pohltí m. vždy něco uhlí a obsahuje pak karbid Mn_3C, který snižuje bod tání a varu m. M. má barvu šedobílou s náletovými barvami, je tvrdý, křehký, dá se velmi dobře leštiti, není magnetický, spec. v. 7.4, atomová v. 54.93, spec. teplo 0.11, bod tání 1200, bod varu asi 2000, při zahřívání na vzduchu potahuje se kysličníkem manganato-manganičitým Mn_3O_4, vodu rozkládá pomalu již za obyčejné teploty, v kyselinách se rozpouští velmi snadno. Ve svých sloučeninách bývá dvoj-, troj-, čtyř-, šesti- a sedmimocný. Manganistanu draselného používá se jako kloktadla.

Manganany (manganáty), O_4 kysličníky manganu a solí příslušných kovů (na př. barnaté soli, sloučeniny draslíku a pod.).

Manganit, nerost, hydroxyd manganitý, $Mn_2O_3.H_2O$, tvoří vertikálně silně pruhované kosočtverečné sloupce nebo narostlé a zrnité, radiálně stébelnaté nebo vláknité, zřídka hrubozrnné agregáty, s hnědými pruhy a nedokonalým kovovým leskem, tv. 3.5—4; nachází se s jinými manganovými rudami na žilách u Ilfeldu a Ilmenau, u Jimramova, u Arnoštova, u Blatna, v Rudohoří atd. Zemitý m., měnící se v manganovou pěnu, přichází v podobě jemně šupinatého, hnědého až šedého, silně odbarvujícího prášku, jako povlak na hnědelu a obsahuje železo a mangan.

Manganja, kmen Bantu na Njasse a Zambezi, ovládaný Mafity.

Manganová černě, černý, zemitý nerost; vzniká rozkladem mangan obsahujících rud, obsahuje vodu, složením podobá se manganové pěně. Měď obsahující odrůdy nazývají se měděnou černí, kobalt obsahující kobaltmanganovou rudou, nikl obsahující heubachitem.

Manganová pěna, psilomelanu podobná, avšak více vody obsahující manganová ruda, hnědočerná, neprůhledná, měkká, odbarvuje, velmi lehká (plave na vodě), nachází se s jinými manganovými rudami, na př. u Elbingerode a Ibergu na Harcu.

Manganové blejno (leštěnec manganový, alabandin), sirník manganatý MnS, se 63% manganu, nachází se ve čtverečných krystalech a zrnitých agregátech, železově černý až temně ocelově šedý, polokovově lesklý, tv. 3.5—4.

Manganové hlízy, psilomelanu podobné konkrece koncentricky lupenatého slohu, skládají se z kysličníku manganičitého, železitého, vody, kys. křemičité, hliníku, sodíku a j., jsou charakteristické pro dnešní uloženiny hlubokých moří.

Manganové soli odvozují se od dvoj-, troj- a čtyřmocného manganu. Nejstálejší jsou soli manganaté (manganosoli), v nichž mangan je dvojmocný a které jsou velmi rozšířeny v nerostech, ornici,

mořské a pramenité vodě, v organismu rostlinném i zvířecím. Vznikají rozpouštěním uhličitanu manganatého nebo vyšších kysličníků manganu (na př. burelu) v kyselinách, nerozpustné podvojným rozkladem. Rozpustné soli manganaté jsou většinou načervenalé, nerozpustné většinou bezbarvé. Z roztoků m. s. sráží draselný louh bílý, rychle hnědnoucí hydroxyd manganatý, sírník ammonný pleťový vodnatý sírník manganatý MnS, který na vzduchu hnědne, rozpouští se v zředěné kyselině octové a dá se připraviti též bezvodý v podobě temně ocelově šedých krystalech (O_3 manganové blejno). Roztok síranu manganatého barví se kysličníkem olovičitým a 10% roztokem kys. sírové vznikající kyselinou manganistou silně červeně. Tavením manganatých solí se sodou vzniká modrozelená hmota, která obsahuje manganan sodný. Její roztok po otupení alkalické reakce stává se červeným vznikajícím manganistanem (minerální chameleon). M. s. používá se k výrobě barviv a v lékařství. Méně stálé jsou soli manganité, ještě méně soli manganičité. — Chlorid manganatý $MnCl_2$ vzniká bezvodý v podobě růžových, rozplývavých lístků zahříváním kysličníku manganatého v proudu chlorovodíku; vodnatý, zpravidla $MnCl_2 . 4H_2O$, lze připraviti z roztoku kysličníku manganatého v kys. solné. Používá-li se zbytků po přípravě chloru z burelu a kys. solné, nutno z něho odstraniti železo. Jasně červené krystaly o spec. v. 2.98 na vlhk. vzduchu se rozplývají a ve vodě se snadno rozpouštějí (ve 100 d. vody při 8° 151, při 106° 656 d). Roztok burelu v studené, koncentrované kys. solné obsahuje chlorid manganitý $MnCl_3$ a manganičitý $MnCl_4$, které oba již zahřátím roztoku mění se v chlorid manganatý $MnCl_2$ a chlor. — Zásaditý chroman manganatý $MnO . MnCrO_4 . 2H_2O$ vylučuje se z vroucího roztoku m. s. přidáním dvojchromanu sodného a používá se ho jako chromové hnědě v akvarelovém malířství. — Uhličitan manganatý $MnCO_3$, kt. se nachází v přírodě jako manganový živec, vzniká sražením roztoku chloridu manganatého sodou v podobě bílého prášku, jehož se používá jako bílé barvy (manganová běl). — Dusičnan manganatý $Mn(NO_3)_2$, jehož se používá k výrobě porculánových barev, vzniká rozpouštěním burelu v kys. dusičné za přítomnosti redukčních činidel (na př. cukru). — Síran manganatý $MnSO_4$ připravuje se rozpouštěním burelu v kys. sírové nebo žíháním burelu s uhelným prachem a extrakcí zředěnou kys. sírovou. Bezvodá a 1 molekulu krystalové vody obsahující sůl je bílá a nachází se v přírodě jako minerál szmikit, soli se 4, 5 a 7 molekulami krystalové vody tvoří bledě červené krystaly. Sůl se 7 mol. H_2O nachází se v přírodě jako minerál mallardit. Síran manganatý tvoří při elektrolyt. oxydaci svého kys. sírovou okyseleného roztoku nestálé sírany troj- a čtyřmocného manganu, temně zelený síran manganitý $Mn_2(SO_4)_3$ a černý síran manganičitý $Mn(SO_4)_2$. První dává se sírany alkalických kovů manganové kamence, na př. kamenec manganitodraselný $KMn(SO_4)_2 . 12H_2O$, druhého, jehož roztok je hnědý, používá se k oxydaci organických sloučenin.

Manganové kysličníky jsou známy od dvoj-, troj-, čtyř-, šesti- a sedmimocného manganu. Kysličník manganatý MnO, který se nachází v přírodě jako minerál manganosit, vzniká žíháním vyšších kysličníků manganu v proudu vodíku (též v proudu kysličníku uhličitého) nebo žíháním oxalátů, jasně zelený nebo šedozelený prášek, z roztaveného chloridu draselného krystaluje v démantově lesklých spojkách osmistěnu a krychle o specifické váze 5.09, taje v bílém žáru, zahříváním na vzduchu oxyduje se na kysličník manganatomanganitý Mn_3O_4, za vysoké teploty dá se redukovati uhlím. Hydroxyd manganatý $Mn(OH)_2$ nachází se v přírodě jako minerál pyrochroit, který lze připraviti též uměle; z roztoku manganatých solí za nepřístupu vzduchu sráží se v podobě bezbarvé sraženiny, na vzduchu oxyduje se velmi snadno a mění se v hnědočerný kysličník manganičitý. — Kysličník manganitý Mn_2O_3 nachází se v přírodě jako minerál braunit, vzniká krátko trvajícím zahříváním kysličníku manganičitého na vzduchu na 940° a mírným žíháním dusičnanu manganatého; tvoří hnědý až černý prášek, zahříváním rozkládá se v kysličník manganato-manganitý a kyslík, vodíkem v červeném žáru redukuje se v kysličník manganatý, zahříváním se zředěnou kyselinou sírovou dává síran manganatý a kysličník manganičitý, s kyselinou solnou za studena dává hnědý roztok chloridu manganitého, který zahřátím rozkládá se v chlorid manganatý a chlor. — Hydroxyd manganitý $Mn_2O_3 . H_2O$ nebo MnO(OH) nachází se v přírodě jako minerál manganit, vzniká účinkem vzduchu na roztok chloridu mangato-amonného, k němuž bylo přidáno něco ammoniaku, má barvu hnědočernou. Kysličník manganato-manganitý Mn_3O_4 nachází se v přírodě jako minerál hausmanit, vzniká silným žíháním kteréhokoliv kysličníku manganu na vzduchu, tvoří hnědočervený prášek,

který žíháním v proudu chlorovodíku stává se krystalickým, vůči kyselinám chová se podobně jako kysličník manganitý. — Kysličník manganičitý MnO_2 nachází se v přírodě jako minerál pyrolusit čili burel a jako minerál polianit; vzniká z dusičnanu manganatého zahříváním něco přes 200° nebo zahříváním jeho roztoku v kyselině dusičné s chlorečnanem draselným. Má barvu černou, při 530° ztrácí kyslík, zahříváním s kyselinou sírovou uvolňuje kyslík a mění se v síran manganatý (výroba kyslíku z burelu), zahříváním s kyselinou solnou mění se v chlorid manganičitý, který se ihned rozkládá v chlorid manganatý a chlor (výroba chloru), tavením s hydroxydem draselným dává manganan draselný. Burelu používá se k výrobě kyslíku, chloru a sloučenin manganu, k odbarvování skla (sklářské mýdlo) a k přípravě glasur, pro galvanické články (depolarisátor), jako přenašeče kyslíku při výrobě sirek a v ohňostrojství atd. Účinnější je hydroxyd manganičitý (hydratovaný kysličník manganičitý, srážený burel). Sráží se na př. z roztoků manganatých solí hydroxydy alkalií a chlornany, z roztoků solí čtyřmocného manganu následkem hydrolysy, tvoří hnědý až černý prášek. S uhličitany poskytuje za vývoje kysličníku uhličitého manganičitany, které se odvozují od kyseliny manganičité H_2MnO_3. Jsou to látky amorfní, barvy hnědé, rozpustné v kyselině solné, z níž za horka uvolňují chlor. — Kysličník manganový MnO_3 lze připraviti z manganistanu draselného a horké, koncentrované kyseliny sírové v podobě temně červené, skoro černé kapaliny. Jeho hydrát, kyselina manganová H_2MnO_4 ve volném stavu je nestálá, odvozují se však od ní stálé soli (manganany) barvy zelené, které vznikají na př. tavením burelu s hydroxydy alkalií nebo uhličitany. — Kysličník manganistý Mn_2O_7 vzniká z manganistanu draselného a 90% kyseliny sírové za studena v podobě zelenočerného, kovově lesklého, těžkého, nestálého oleje. Vnášením tohoto kysličníku do ledové vody vzniká roztok kyseliny manganisté $HMnO_4$, kterou lze snadněji připraviti srážením roztoku manganistanu barnatého kyselinou sírovou. Temně červený, nesmírně silně oxydační a též bělící roztok lze zkoncentrovati až na 20%, při koncentraci ještě vyšší se již rozkládá. Soli kyseliny manganisté, manganistany (permanganáty) vznikají oxydací mangananů, jsou isomorfní s chloristany, mají barvu purpurovou, ve vodě se dobře rozpouštějí, působí silně oxydačně, některé třením s hořlavými látkami vybuchují, zahříváním uvolňují kyslík a mění se v manganany a kysličník manganičitý, z kyseliny solné uvolňují chlor.

Manganové slitiny připravují se redukcí směsí kysličníků manganu a jiných kovů nebo redukcí kysličníků manganu, po případě pouze kysličníku manganatého za přítomnosti jiných kovů. Mimo slitiny manganu se železem (O_3 slitiny železa), nejdůležitější jsou slitiny manganu s mědí, jichž se používá jako takových n. slévají se ještě s jinými kovy. Kupromangan, slitina mědi a manganu, obsahuje 9—20%, zřídka 40 až 50% manganu, většinou spolu s malým množstvím ještě jiných kovů. Slitiny manganu s mědí, obsahující 11% manganu a 3% železa, používá se k výrobě táhel. Kupromanganu používá se většinou jako desoxydačního prostředku, na př. při čištění mědi od kysličníku měděného, nebo přidává se do bronzu a mosazi, aby se zvýšila jejich hustota, pevnost a pružnost, jakož i odolnost vůči kyselinám. Manganový bronz obsahuje většinou málo manganu (nejvýše asi 4%), podobně červená litina manganová, kdežto manganová mosaz, jíž se používá rovněž často ve strojnictví, obsahuje v některých případech 10 až 15% manganu. Tvrdá manganová mosaz obsahuje vždy 1—2% železa. Manganová mosaz slévá se též s malým množstvím niklu. Této slitině podobá se manganin, který je slitinou mědi, manganu a niklu v různém poměru, na př. v poměru 84 : 12 : 4, a který pro svůj značný elektrický odpor při nepatrném temperaturním koeficientu hodí se dobře pro zhotovování normálních odporů. Zvláštním druhem manganinu je Kulmitzova slitina. Více niklu (10—18% vedle 1—20% manganu) obsahuje nové stříbro manganové. Kupromangan stává se nejméně 3% hliníku, antimonu, arsenu, boru, vizmutu nebo cínu magnetickým (Heuslerova slitina). Manganantimon s více než 10% antimonu vydává jiskry.

Mangarewa, souostroví v Tichém oceánu, skládající se ze 13 vulkanických ostrovů. Největší a nejvyšší (400 m) je M., 30 km², 1512 ob. Patří Francii.

Mangbuttu (Mangbattu), neger. kmen ve střed. Africe na horní Uelle, 1.5 mil. hlav. M. jsou světlehnědí, tetují se, děti obřezávají, šatí se do hovězích koží, obývají chatrče s klenutou střechou. Ačkoliv jsou lidojedy, stojí na značné kulturní výši. Mají pevně organisovaný stát a kněžstvo. Mluví řečí Ňam-ňam.

Mangfall, l. přítok Innu v Bavorsku, 55 km dlouhý.

Mangifera L. (mangiva), rod rostlin z čeledi ledvinovníkovitých (Anacardiaceae), vždy zelené stromy s malými květy a chutnými peckovicemi; 27 druhů ve Vých. Indii a v Malajském souostroví. M. indica L. (m. obecná), 10—15 m vys. indický strom, jehož dužnaté plody (manga[s]) jsou cenným ovocem.

Mangin Charles Marie Emmanuel (1866—1925), fr. generál. Od r. 1913 brigádní generál; vedl ve světové válce cizineckou legii a barevné pluky, které vydatně doplňoval (1918 na 800.000 mužů). V červnu 1916 velel 2. arm. sboru před Verdunem, v lednu 1917 7. armádě. V červnu 1918 převzal velení nad 10. armádou, která se velmi zasloužila o vítězství. 1919 velel armádě rýnské, načež se stal členem nejvyšší válečné rady.

Mangišlak, poloostrov na vých. břehu Kaspického jezera, vystupuje do výše 725 m (Aktau a Karatau); má hojnost solných jezer.

Mangrové dřeviny, lesní rostlinstvo u plochých pobřeží tropických moří, kde není příboje, se stromovými druhy Rhizophory, Avicennie, Bruguiery, Sonneratie a j. Kmeny těchto stromů nesou opěrné kořeny, které se často vyskytují; možno je považovati za přizpůsobení svérázu stanoviště.

Manguangasové, kmen Malajců na Mindanau (Filipiny), čítá asi 80.000 hlav.

Mangueové (manggeové), vymřelý národ indiánský z Nicaraguy.

Manguianové, malajský kmen ve vnitrozemí ostrovů Mindoro, Romblon a Tablas (Filipiny); čítá 30.000 hlav.

Mangusta, promyky.

Manhard Stanislav (1871—1928), č. soc. dem. komunální pracovník v Prostějově, starosta města.

Manhartovci, v Solnohr. a Tyrolsku sekta na počátku XIX. stol. s tendencí protinapoléonskou.

Manhartsberg, vrch v Dol. Rakousích, 536 m vys.

Manhattan, m. v sev.-amer. státě Kansas, 7989 ob. na Kansas Riveru.

Manhattan, ostrov, na kterém jest vystavěn New York, v řece Hudsonu, 5660 ha, na sev. konci dosahuje výšky 73 m (Washington Heights).

Mancha, La, nízká, bezestromá krajina v Nové Kastalii; produkuje obilí, víno, esparto a šafrán. Proslavená Cervantesovým Don Quijotem.

Mancha, Real, okresní m. špaň. prov. Jaén, 8547 ob., na sev. úpatí Sierra Magina.

Manche, La, departement na sev.-záp. pobřeží Francie, 6412 km², 431.347 ob. Hl. m. Saint-Lô.

Manche, La, Kanál La Manche.

Manchester, jméno mnohých míst v USA. Nejhl. je M., hl. m. New Hampshire, 80.526 ob.

Manchester (menčestr), m. (county borough) v Lancashire (Anglie), 755.000 ob. Vnitřní m. má úzké ulice s obchodním ruchem. Předměstí jsou čtvrti tovární, dělnické a vilové. M. má 70 parků a náměstí, četné pomníky. M. je větš. průmyslové, střed. angl. bavlnářství (Cottonopolis). Jinak produkuje: stroje, látky, sukna, chemikalie, barvy, zboží vlněné hedvábné a kaučukové. Má 21 bank, přístav o 8 dokách. M. má vyšší školy, technickou, obchodní, College of Music, školy pro defektní lidi, universitu Victoria. Správu vede Lord Mayor, 105 radů. M. má 35 okresů, je sídlem katol. a anglikánského biskupa, 29 konsulátů.

Znak města Manchesteru.

Manchester, hrabata a vévodové, odvozují se od Droga de Montacuto, který přišel s Vilémem Dobyvatelem a jehož potomci stali se r. 1337 hrabaty ze Salisbury. Bezprostřední jejich praděd je Sir Edward Montagu († 1557). Důležití členové rodu jsou: 1. Sir Henry Montagu, Viscount Mandeville (1563—1642), president tajné rady, opatrovatel tajné pečeti. — 2. Edward (1602—1671) obdržel r. 1626 titul Lord Montagu z Kimboltonu, r. 1642 patřil k členům parlamentu, kteří odsoudili Karla I., porazil prince Ruprechta r. 1644 u Marston Mooru. — 3. Charles, hrabě (1660—1722), 1697 vyslanec v Benátkách, 1699 v Paříži, 1701 státní sekretář, 1719 vévoda z Manchestru.

Manchester Guardian, angl. liberální list, zal. r. 1821.

Manchesterská škola (n. strana), v Anglii polit. strana, vyšlá z oposice proti obilným zákonům. Hájí, nejprve za vedení Cobdena a Brighta, radikální zásady volného obchodu.

Manchesterský průplav, kanál, spojující Manchester s mořem, 57 km dlouhý, vystavěn 1887—93.

Mani (Manes, Manichaeus) (* 215 v Babylonii z perských rodičů, † 276 v Persii), zakladatel nábož. sekty. Byl vychován v nauce Mandejské, 242 vystoupil se svou naukou, kázal v Persii a v Indii.

Za krále Bahrama I. byl ukřižován. Z jeho spisů zachovaly se jen zlomky.

Mania, starořím. bohyně, matka neb babička Lárů. O svátku Compitalií byly jí na počest zavěšov. na dveřích domů vlněné loutky (maniae) v takovém počtu, kolik měl dům obyvatelů.

Maniago, m. v ital. prov. Udine, 5106 ob. Má zámek, chrám z r. 1482.

Maniati (též Mainoti), obyv. řec. hor. okresu Maina (Mani), na poloostr. Morei, mezi chobotem Marathonským a Koroneským.

Manicko-depressivní stavy, nazývá Kraepelin duševní chorobu, která se projevuje kolísáním mezi manií a depressí. Vystupuje obyčejně periodicky.

Manicnre, ♀ manikura.

Manidae, ♂ luskouni.

Manie (řec.), dříve označení pro duševní choroby, v novější psychologii stav duševní, který se dostavuje při mnohých duševních nemocech. Maniak je exaltovaný, kolísavý charakter, u kt. se objevuje vztek, zmatenost myšlenek, velikášství, pýcha, touha po rychlém pohybu neb činnosti, spojená se smíchem, zpěvem, lomozem. Často se u m. objeví zjev, že jediná idea stane se vládnoucí v jeho vědomí potlačujíc všechny ostatní, na př. nymfomanie, erotomanie, kleptomanie, pyromanie.

Manifest (lat.), veřejná prohlášení, zvl. vlády státu k ospravedlnění způsobu jejího jednání, jmenovitě při zahájení války (m. válečný); také jiné veřejné projevy, na př. volební m. polit. strany.

Manifestace, veř. slavné prohlášení n. okázalý projev politický.

Manifestační přísaha, ♂ přísaha.

Manihiky (Manahikské Ostrovy), ploché, korálové atoly, mezi Tokelau a Marquesskými ostrovy v Tichém oceáně, 137 km², s 1200 polyneskými ob. Hl. ostrovy jsou: Manahiki, Rakaanga, Tongarewa, Karoline. Od 1901 jsou Novozélandským osadním majetkem.

Manihot Adans (maniok), rostlinný rod z čel. pryšcovitých (Euphorbiaceae) s hlíznatými kořeny, dvoudomými květy v konečných hroznech a s tobolkami; 130 jihoam. druhů, ponejvíce v Brazilii. M. utilissima Pohl (Jatropha manihot L.), 2 m vys. keř s listy 5—7dílnými, pěstuje se jako výnosná výživná rostlina odedávna v Brazilii, nyní téměř všude v tropech. Kořeny jsou 30—60 cm dl., až 10 kg těžké a obsahují velmi mnoho škrobu. Poskytují mouku (farinha) k pečení chleba, koláčů a pod. a škrobovou moučku (tapioka) na jemné pečivo, polévky atd. Listy se požívají jako zelenina. Čerstvá mléčná šťáva, velmi jedovatá pro obsah kyanovodíku, vařená s pepřem je kořením. Podobného vzhledu je M. palmata aipi Müll. s příjemnou

Manihot glaziovii.
a) Větévka se samčími květy, b) samčí květ, c) samičí květ, d) plod.

šťavou. Hlíznaté kořeny druhu M. janipha Pohl. připravují se jako sladká kassava. M. glaziovii Müll.-Arg., 8—18 m vys. strom, domovem v Brazilii, skýtá v mléčné šťávě své kůry kaučuk a pěstuje se v četných tropických zemích.

Manicheismus, náboženství založené Manim (♂), vycházející z babylonského gnoticismu a prostoupené křesťanskými prvky. Uznává dvě základní bytosti, říši světla a říši temnoty. Směsí obou vznikl náš svět. Aby osvobodil spoutané prvky říše světla na naší zemi, vtělil se nebeský aión Kristus. Jeho učení je dokonáno Manim, kt. jest Parakletem, zvěstované v evangeliu Janově. Manichejci dělili se na dvě kasty: vyvol. (electi) a posluchače (audientes). Jen vyvolení byli povinni zachovávati tři zákony (signacula) zákazu 1. nedovolených pokrmů, hl. masa a vína, 2. práce, 3. soulože. Posluchači byli povinni vyvolené živiti. Obřad jejich byl velmi jednoduchý, sestával hl. z modlitby, nejvyšší svátek byl Bema (stolice moudrosti), pamětní den Maniho smrti. M. věřili, že jsou povoláni, aby rozšířili na zemi království světla a tím dopomohli dobru a pravdě k vítězství nad říší tmy. M. rozšířili se od Indických hranic přes Sev. Afriku (Sv. Augustin byl v mládí m.) do Španěl, ač byli císaři, hl. Diokleciánem pronásledováni. Ve IV. stol. byli však církví a perskými vládci pronásledováni a vyhubeni. Sekty Bogumilů, Paulicianů, Katharů vycház. z manicheismu.

Manijas-Gol, rybnaté jezero v sev.-záp. Malé Asii, 400 km², jižně od Pandermy.

Manika, krajina v Již. Rhodesii (Afrika) částečně britská a částečně portugalská, 26.000 km², velmi hornatá. (Doerberg 2400 m). Hl. m. Umtali (1310 m), s 1979 ob., bělochy. Země byla pokládána za biblický Ofir, zemi zlata.

Manikura (fr. manicure), pěstování rukou, zvláště nehtů.

Manila, hl. m. ostrova Luzonu a Filipin, 285.306 ob. M. bylo založ. 1569. Má krásné třídy, arcibiskup. palác, 10 chrámů, radnici, kláštery, kasárna, dominikánskou universitu sv. Tomáše, jezuitskou observatoř, četné školy, říz. katol. řády.

Manilius, 1. C. římský tribun lidu, vydal 66 př. Kr. zákon, kterým dával Pompeiovi v boji proti Mithridatovi neobmezenou moc. 2. skladatel astrologické básně didaktické, připomínající Lucretia. Žil v době Augustově.

Manilské konopí (fr. a angl. abaca), vlákna z listů Musa textilis (banán lanový), vyrábí se ručně z hustě sevřených pochev listových. Nejhrubší druh, až 2·5 m dl., zove se bandala, střední lupis a nejjemnější 1—2 m dlouhý tupor. Skytá výborné lanoví.

Manilský papír, velmi pevný papír z lýka různých druhů Musa textilis.

Manin Daniele (1804—1857), diktátor v Benátkách, kde 1848 provolal republiku a kterou do 1849 hájil proti Rakousku.

Maniok ↗ manihot.

Manipul, 1. (lat. manipulus), pododdělení římské legie. — 2. část mešního úboru katolického kněze, náramek z látky, navlékaný na levou paži. Ve staré církvi byl m. látka přes ruku přehozená, sloužící k utírání potu.

Manipulace, kancelářská služba oproti konceptní.

Manípúr (u Birmanů Katha), britsko indický vasalský stát, na jihovýchodě Ássámu, 21.982 km², 384.016 ob. Je prostoupen třemi horskými pásy a velmi dobře zavodněný. Hl. m. je M., neboli Imphall, 80.003 ob., s residencí radžovou.

Manípúrové (Meithei), kmen Kuki-Činů v městě Manípúru, čítá 130.000 hlav.

Manismus (od lat. manes — duše zemřelých) podle Frobenia část animismu, t. j. idea hl. neblahého působení zemřelých v běh denního života, vedoucí ke kultu předků neb manů.

Manisock, jemná, hladká bavlněná tkanina, zhotovená z bavlněné příze.

Manistee, přístav. m. v sev.-amer. státě Michigan, 9694 ob.; vodní pily a mlýny.

Manistique, přístav. m. v sev.-amer. státě Michigan, 6380 ob., na Michiganském jezeře při ústí ř. M. Riveru.

Manitius Max (* 1858), historik a filolog, soukr. učenec. Hl. díla: Geschichte der christlich-lat. Poesie bis 750 (1891), Geschichte der lat. Literatur des Mittelalters (1911—23).

Manitoba, jedna ze tří prérijních provincií střední Kanady, 652.200 km², 639.056 ob. přistěhovalců ze všech evropských států vyznamenávajících velmi četná náboženství. Střední hl. část jest úrodná planina (200 m n. m.), kterou v ledové době pokrývalo veliké jezero, jehož zbytky jsou jezero Winipegské, Winnipegosiské a Manitobské. Na západě rozkládá se prérie ve výši 400—600 m. Východ tvoří lesnaté pohoří. Na jihu proudí splavný Red River (Assiniboine), na jihovýchodě pak Winnipeg River. Podnebí jest drsné, málo sněhu, horká léta, ale květen s mrazy; v zimě zuřívá blizzard. Počet srážek ve Winnipegu jest 525 mm. Hl. pramenem výživy jest rolnictví a chov dobytka. Výnos lesů jest velmi významný. Obchod soustřeďuje se v hl. m. Winnipegu a přístavu Port Nelson při Hudsonském zálivu. Státní universita a vyšší vzdělávací ústavy jsou ve Winnipegu. Správu obstarávají státní předseda, 6 ministrů a sněmovna o 55 členech, volených na 5 let. Do kongresu posílá provincie 6 senátorů a 17 poslanců.

Manitobské jezero, jez. v kanadské provincii Manitoba, 249 m n. m., 4810 km².

Manitou, lázeň. místo v sev.-amer. státě Colorado, 1300 ob., 1996 m n. m.; stanice a východisko horské dráhy k Pikes Peak. Nádherné okolí a železité prameny.

Manitoulin, ostrovní skupina v Huronském jezeře, patřící k prov. Ontario. Největší jest Great Manitoulin.

Manitowoc, přís. m. v sev.-amer. státě Wisconsin, 17.563 ob., při ústí M. Riveru do Michiganského jezera.

Manitsauá, indiánský kmen, příbuzný Yurunům. Sídlí při pramenech Xingu (Brasilie).

Manitú (Manito), v řeči Algonkinských Indiánů označení pro něco tajemného, nepochopitelného; dříve mylně bylo slovo pokládáno za označení velikého ducha, nejvyšší bytosti.

Maniu Iuliu, JUDr. (* 1873), rum. politik; založil po svět. válce rumunskou Nár. radu, 1918 byl presidentem prozatímní vlády v Sedmihradsku, 1919 předsedou sedmihradské národní strany, kt. spojil 1926 s rolnickou stranou, jež bojuje proti centralismu liberálů a pro zachování starých národních tradic. Byl několikráte min. předsedou, hl. po návratu Karola II.

Manizales, hl. m. departementu Caldas v jihoamerické republice Kolumbii, 43.203 ob., 2140 m n. m.

Manjanga (Manyanga), stanice v Belg. Kongu, poblíž Léopoldville založena 1881 Stanleyem.

Manjara (Laua ya Mueri), solné jezero ve vých. Africe, jižně od Magadu, 960 m n. m., v době dešťů 430 km².

Manjema (Manyema, Manjuema), kmen Bantu ve vých. státě Konžském, sev. od Lukugy. M. jsou velicí, světle hnědí, živí se zemědělst., rybářstvím, těžbou železa.

Manjušri, Bodhisattoa mahayánského buddhismu, personifikace vědění a meditace v Nepalu, Tibetu, Číně, Japonsku a Jávě.

Mankato, m. v severoamerickém státě Minnesota, 12.469 ob., na Minnesota-Riveru.

Mankell Julius (1828—1897), švéd. spisovatel, důstojník a politik. Napsal četné politické brožury.

Manko, ♌ Manco.

Mankovice (Mankendorf), o. ve Slez., okr. Opava, 771 ob.

Mańkovski Alexandr, Dr. (* 1868), rus. embriolog. Byl prof. histologie a embryologie do r. 1920 na oděské univ., od r. 1920 je řád. prof. sof. univ. Odb. spisy.

Mańkowski Antoni (1837—1899), p. soc. politik, red. Robotnika, president prvního soc. dem. komitétu ve Lvově.

Mańkowski Konstanty (1861—1897), pol. malíř, žák Matejkův a Makartův.

Mańkowski Leon (1853—1909), pol. slavista a prof. univ. Jagiellonské v Krakově.

Manley Marie de la Rivière (1663—1724), angl. spisovatelka. Psala dramata a politické satiry.

Manlius Krištof (1546—1575) čes. humanista a spisovatel.

Manlius, jméno členů římského, z části patricijského, z části plebejského rodu, velmi rozvětveného. Patriciové byli: 1. Marcus Manlius (Capitolinus) záchrance (387 př. Kr.) Říma před Gally. Poněvadž bažil po samovládě, byl 384 svržen z Tarpejské skály. — 2. Titus Manlius (Imperiosus Torquatus) zvítězil pod Vesuvem a u Trifanu nad Latiny (340 př. Kr.). Dal svého syna, který svedl souboj přes jeho zákaz, popraviti. Odtud „imperia Manliana" — přísné rozkazy.

Manly, m. v australském státě N. J. Wales, 18.507 ob., stanice parníků, mořské lázně, letovisko.

Mann Heinrich (* 1871), něm. spisovatel, ve svých románech (Im Schlaraffenlande (1900, přel. E. z Purkyňů 1912), Professor Unrat (1905), Zwischen Rassen, trilogie Das Kaiserreich (1917—1925, přel. F. Bicek 1925), líčí moderní společnost. V románu Mutter Maria (1927), v novelách a dramatech (Madame Legros, 1913, přel. J. Löwenbach 1924) řeší těžké psychologické problémy.

Mann Thomas (* 1875), bratr předch., spisovatel, dosáhl velikého úspěchu románem Buddenbrooks (1901, přel. B. Prusík 1913), dílem to mistrovské stavby a stylisticky dokonalým, v němž líčí patricijskou rodinu lübeckou. Vedle toho napsal řadu novel (Tristan, Der Tod in Venedig [1913, přel. R. Pazderník 1927] Tonio Kröger [1914] a j.). Svůj názor na politické, sociální, etické a umělecké problémy přítomnosti vykládá ve svých Betrachtungen eines Unpolitischen (1918). Obdržel Nobelovu literární cenu v r. 1930.

Mann Maurycy (* 1880), pol. lit. historik a prof. univ. varšavské. Sp.: Rozwój powieści w Polsce, O literaturze porównawczej a j.

Mann Maurycy (1814—1876), pol. publicista a politik, dlouholetý hl. redaktor Czasu, jeden z hl. organisátorů hal. strany konservativní; ředitel Tow. Sztuk Pięknych u Krakovie.

Mann (men), Horace (1796—1859), severoamer. státník a právník. Jako člen kongresu potíral otroctví. Hl. činnost věnoval školskému zákonodárství.

Mann Quido, MUDr. (* 1887), čes. lékař, spisovatel.

Manna, ♌ Mana.

Mannequin (franc., mankén), loutka, též děvče, jež předvádí šaty v módních závodech; všeobecně nesamostatný, bezcharakterní člověk.

Mannerheim, Earl Gustaf, svob. pán (* 1867), finský generál, vůdce bílé armády ve finské osvobozovací válce (1917—18); 1918—19 správce státu finského.

Mannersdorf, městys v Dol. Rakousku, (1923) 3.768 ob.; má vápenné lomy, výrobu cementu a obchod dřívím.

Mannesmann Reinhard (1856—1922), něm. inženýr, vynalezl se svým bratrem výrobu tažených trub beze švů a založil r. 1890 Mannesmannovy závody v Düsseldorfu, a. s. (fil. závod v Chomutově).

Mannheim, správní okrsek v Badensku, jehož hlav. městem jest M., (1927) 250.384 ob., ležící při ústí Neckaru do Rýna proti Ludwigshafenu. Vnitřní město je velmi pravidelně stavěno s pravoúhle se protínajícími ulicemi. Jest tu řada pozoruhodných architektur hlavně z XVIII. stol. M. jest jedno z nejvýznamnějších obchodních a průmyslových měst již. Německa. Významný je tamní průmysl strojnický, kovodělný a železářský, gumový, chemický, textilní, elektrotechnický, výroba papíru, doutníků, briket a j. Obchod je značně podporován plavbou po Neckaru a Rýně. Jako konečná stanice velké plavby rýnské má veliký

přístav a překladiště, je sídlem velikých rýnských plavebních společností. Letecký přístav několika tratí.

Mannheimské zlato (Similor), slitina z 84% mědi, 9% zinku, 7% cínu, nebo z 89% mědi, 9·9% zinku, 0·6% cínu, z níž se vyrábějí lisované knoflíky, ozdobné a umělecké předměty.

Manninen Otto (* 1872), fin. spisovatel, lektor na universitě v Helsinkách, lyrik, vyniká zvláště dokonalými překlady.

Manning (mäning), Henry Edward (* 1808, † 1892), angl. kardinál, stal se 1850 katolíkem, 1865 arcibiskupem westminsterským a vystoupil na vatikánském koncilu pro dogma o neomylnosti papežské.

Manning (mening), pobřežní řeka ve středním N. J. Walesu (Australie).

Mannit ($C_6H_{14}O_6$), je velmi rozšířen v říši rostlinné, zejména v maně, v medovici lípy; vzniká při slizovém a mléčném kvašení a působ. sodíkové amalgamy na ovocný a hroznový cukr.

Mannitio (středolat.), ve starogermánském právu vybídnutí toho, jenž má býti žalován, aby se dostavil k soudu; též královská výzva k válečné službě.

Mannlicher Ferdinand (1848—1904), rytíř, rak. zbrojní technik, proslul svojí opakovací puškou, vyrobenou 1885, jež jako dokonalý systém pušky byla zavedena v mnoha evropských i mimoevropských státech.

Mannosa (seminosa), $C_6H_{12}O_6$, aldehyd mannitu, vzniká vedle cukru ovocného při opatrné oxydaci mannitu, z četných semen (svatojanský chléb, kostlák), vařením se zřed. kys. sírovou; je amorfní, chutná sladce, rozpouští se snadno ve vodě, taje při 136°, je pravotočivá, redukuje Fehlingův roztok, působením kvasnic podléhá kvašení.

Manské právo, ♌ lenní p. a lenní zřízení.

Mannock Edward († 1918), vynik. britský letec; za svět. v. zničil přes 50 něm. letounů.

Mano (ital.), ruka; M. destra, sinistra, levá, pravá ruka (označení v notách).

Manö, dán. ostrov v Severním moři před západním pobřežím jutského poloostrova, 6 km², s 211 ob.

Manobo, malajský kmen na ostrově Mindanao, asi 10.000 hlav; provozují rybářství, žijí polygamicky.

Manoel do Nascimento Francisco (1734—1819), portug. lyrik; je znám ódami a napodobeninami bajek Latontainových.

Manojlović Cvetko (* 1869), srb. pianista, spoluzakladatel Srp. Muzické Školy.

Manojlović Gavro, PhDr. (* 1856), chorvatský dějepisec, univ. prof. v Záhřebě, od 1924 president Jugoslávské Akademie.

Manojlović Kosta (* 1890), srb. hud. skladatel, Bachelor of Musik oxford. univ., sbormistr Prv. Beograd. Pevač. Društva, profesor Muzičky Školy a uč. církev. hudby na teolog. fakultě v Bělehradě.

Manojlović Mila (Emil) (1823—1897), srbský právník a poslanec uh. sněmu.

Manojlović Nikola (Rajko) (1864—1897), srb. básník v duchu Zmajově, spisovatel a překladatel. Od něho je známá báseň Srpska Crkva.

Manojlović Petar (* 1843), srb. vyšší želez. úř. a býv. vyš. důstojník, jenž se zabýv. přírod. vědami a srb. meteorolog.

Manojlović Svetoraz (1848—1909), srb. básník, jenž psal verše do časop. a samost. Šaroperke (1907).

Manojlović Todor (* 1883), srb. básník, spisov., liter. a uměl. kritik, jeden ze zaklad. Grupy Umetnosti, autor veršů Ritmovi (1922).

Manolov Emanuil (1860—1902), bulh. hud. sklad. Vytvořil všechny druhy skladeb: pro zpěvy sólové i sborové, pro piano i dechovou hudbu. Pochází od něho opera Siromachkiňa, sbírka nár. písní.

Manometr (řec., tlakoměr, dasymetr), přístroj k měření tlaku (napětí) uzavřených plynů, par n. kapalin v jímadlech, kotlích a pod. Rozeznáváme kapalinové

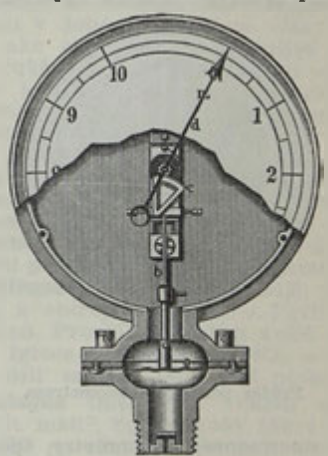

Pérový manometr.

a pérové manometry (deskové a rourové kovové m.). M. pro tlaky pod 1 atm. nazývají se též vakuometry (♌ vakuum). Kapalinové manometry skládají se ze

svislé, otevřené, měřítkem opatřené trubice tvaru U, sahající až ke dnu uzavřené, kapalinou naplněné nádoby. Vzrůstá-li tlak v manometrické nádobce, resp. v jednom rameni manometru, stoupá kapalina v trubici, která je opatřena

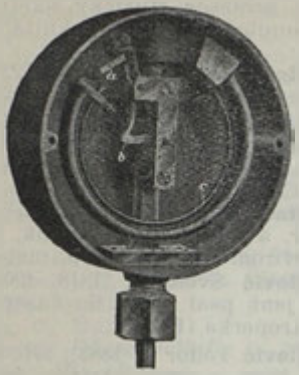

Dreyerův pérový manometr.

měřítkem. Pro nižší tlaky plní se m. vodou (1 atm. = 10.33 m vodního sloupce), pro vyšší tlaky rtutí (1 atm. = 760 mm rtuti). Diferenciální m. se dvěma nemísícími se kapalinami, na př. olejem a alkoholem, má značně rozšířená ramena, čímž malé kolísání hladin v rozšířených ramenech projevuje se značným posunem rozhraní obou kapalin v obě ramena, spojující trubici. Pérové (ko-

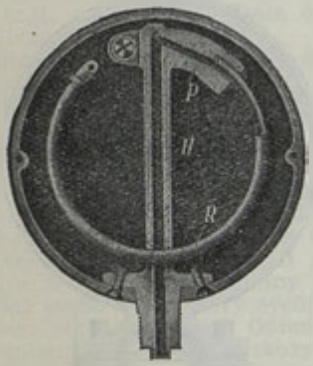

Průřez pérovým manometrem.

vové, aneroidové) manometry spočívají na změně, způsobené v pružných deskách a trubicích. Používá se jich při stabilních i pohyblivých strojích (parní kotle, lokomotivy, lodi a pod.) a lze jich používati též k měření malých tlaků. Změnami tlaku, způsobovaný pohyb středu kruhovité, zprohýbané ocelové desky přenáší se táhlem na krátké rameno ozubeného oblouku, který jest spojen s ozubením na ose ukazovátka. Aby manometrické péro bylo chráněno před bezprostřelním účinkem tepla, bývá spojovací trubička kolenovitě ohnutá, takže se kondensuje voda, která zabraňuje, aby horká pára dostala se až k péru. — K stálé kontrole tlaků v parních kotlích, hydraulických lisech a pod. používá se registračních či samočinně zapisovacích manometrů, jichž ukazovátko je opatřeno pisátkem, které dotýká se papíru, ovinutého kolem kovového válce, který se pomocí hodinového stroje pozvolna otáčí. Na papíře vzniká takto čára, jejíž průběh udává změny tlaku v příslušné době. Dokonale provedených pérových manometrů s pružnou trubicí používá se též jako kontrolních manometrů Na m. odečítá se tlak obyčejně v atmosférách, na m. pro nižší tlaky zpravidla v mm sloupce rtuťového.

Manon, fr. zdrobnělina jména Marie. M. Lescaut (lesko), hrdinka stejnojmenného známého románu od Prévosta d'Exiles (♌).

Manonviller, nejsilnější fr. pohraniční tvrz, vých. od Lunéville; dobyta 6. arm. něm. již 29. VIII. 1914 palbou 42cm něm. houfnic, brzy ale vyklizena.

Manosque (manosk), m. ve fr. depart. Basses-Alpes, (1921) 5036 ob., nedaleko ř. Durance. Staré kostely; opevnění. Blízko velkoelektrárna Saint-Tulle (130.000 HP) a velké hnědouhelné doly Bois d'Asson.

Manouvrier (manuvrijé) Léonce (1850—1927), profesor antropologie v Paříži. Zvláště znám jest svým Discussion du Pithecanthropus erectus comme précourseur de l'homme (1895—96).

Mánové, ♌ Manes.

Manresa, okr. m. ve španěl. provincii Barcelona, (1920) 24.049 obyvatel.

Manrique Gómez (1412—1490), špan. básník.

Manrique Jorge (1440—1478) špan. básník.

Mans, Le (le man), hl. m. franc. depart. Sarthe, (1921) 71.783 obyvatel.

Mansard (též Mansart), 1. François (1598—1666), franc. stavitel, postavil zámek Maisons-sur-Seine a j. Podle něho jsou pojmenovány mansardové střechy, ale vyskytovaly se již před ním. — 2. Jules Hardonin (1646—1708), franc. stavitel, provedl většinu velkolepých staveb Ludvíka XIV.

Mansarda, střechou vytvořená podkrovní světnice.

Manser Gallus (* 1866), katol. filosof; od r. 1894 prof. na Saint John's Semina-

ry ve Wonersh (Surrey), od 1899 ve Freiburgu, zástupce novothomismu.

Mansfeld, okr. m. v pruském Sasku, (1921) 2190 ob.

Mansfeld, starý hraběcí rod, známý od XI. stol.; hrabství, původně přímo poddané říši, bylo v 15. st. lénem Saska, Magdeburgu a Halberstadtu. Po vymření přímých linií přešlo jméno na rod Colloredů (1780). Z rodu M. pocházeli, Albrecht III. († 1560) a Gebhard († 1588), vůdci ve válce šmalkaldské; Peter Ernst z M. (1580—1626) 1618 přitáhl do Čech s vojskem na pomoc Čechům, 1623 proniknul do Nizozemí, 1626 podlehl u Děsavy Valdštýnovi, pak vtrhl do Uher a odtud do Tureckého území, kde u Sarajeva zemřel.

Mansfeld Bedřich, Ing. (* 1875), ředitel Jednoty prům. v Praze, vynikající odborník v oboru cukrovarnictví. Byl spoluzakladatelem Jednoty přátel Masarykovy Akademie práce. Je stálým přispěvatelem a spolupracovníkem odb. časopisů.

Mansfeld Antonín Jan, mědirytec v Praze v l. 1705—1748.

Mansfeldt Gerhard, mědirytec v Praze v l. 1740—1756.

Mansfeld Jan Arnošt (1738—1796), mědirytec.

Mansfeld Martin, mědirytec v Praze v l. 1729—49.

Mansfeldsko, bývalé hrabství v kraji hornosaském, 1844 km² a (1925) 218.457 ob., dělí se ve 3 kraje.

Mansfield, m. v Nottinghamshire, (1925) 47.000 ob.

Mansfield, jm. více m. v USA., mezi nimiž: M., m. ve státě Ohio, (1925) 34.622 ob., továrny na žací stroje.

Mansfield William Murray Earl (1705—1793), angl. právník; platí za tvůrce anglického obchodního zákonodárství.

Mansfield Katherine, pseud. Cathleen Beauchamp (1888—1923), angl. spisovatelka, zástupkyně angl. Short Story (krátká povídka), připomínající místy Čechova.

Mansfeldsky Jan Jakub, ↗ J. J. Heilmann.

Mansi Giovanni Domenico (1692—1769), ital. učenec, arcibiskup v Lucce. Uveřejnil Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio (1759—98), 31 sv.

Mansion-House (angl.), úřední budova lord-mayorů v angl. m.

Manský soud, lenní soud, soud rozhodující spory vzniklé z m-ého poměru. Hist. vývoj této instituce jest tak starý jak lenní zřízení samo. Pův. byl soudcem lenní pán. Rozhodoval spory mezi jednotlivými vasaly mezi sebou i vlastn spory s vasalem. Pro neudržitelnost této podjatosti upravila se otázka tak, že lenní soudnictví bylo přiděleno zemskému maršálkovi, příp. zem. hejtmanovi. V Č. patří k lennímu soudnictví t. zv. hejtmanství lén německých (extra curtem; ↗ lenní zřízení), jež nejen spravovalo, ale i rozsuzovalo spory něm. manů českého krále. V čele stál hejtman lén německých, ustanovený králem. Tento úřad trval jen do 1. pol. XVII. stol. a soudnictví se přeneslo na pražský apelační soud.

Mansoravar, „svatá" jezera v Transhimalajích.

Mansúr, El (arab., vítězstvím obdařený) Abú Džafar, druhý kalif Abbásovců (754—775), určil jím založený Bagdad za sídlo kalifů. — Ibn Abi Ámir (978—1002), říšský správce říše Omejovců z Córdoby, přivedl islam ve Španělsku na vrchol moci.

Mansúra, El (arab., Vítězné), hl. město egyptské muridije Dakálije, (1917) 49.238 ob., na deltě nilské, stanice parníků; vývoz bavlny. Zde byl držen v zajetí franc. král Ludvík IX. r. 1250.

Mansus (z lat. manere, zůstati), lán, dvůr; m indominicatus, panský dvůr.

Mansvet Quido, pseud. Fr. Klementa.

Mansvjetova Lidija, rus. dram. umělkyně; 1919 emigrovala do Jugoslavie a stala se přední herečkou ve Splitu.

Manšety (fr. manchettes), plátěný neb batistový pruh, jenž byl nejdříve ve Francii v dobách třicetileté války zaveden jako skutečné neb zdánlivé ukončení rukávů košile k ozdobení zápěstí. Často byly m. též ozdobeny krajkami. V přeneseném slova smyslu: předmět podobného tvaru, otočený kolem nějakého předmětu (papírová manšeta u kytice a pod.).

Manta, přístavní m. v prov. Manabí v Ecuadoru.

Mantaró, dravá řeka v Perú, 450 km dl., ústí pod 12° již. š. do ř. Rio Apurimac.

Mantegazza Paolo (1831—1910), it. fysiolog a antropolog, prof. v Pavii a ve Florencii. Proslul na celém světě svými spisy Igiene dell' amore (1873) a Fisiologia dell' amore (1873). Též překl. v č.

Mantegna (manteňa) Andrea (1431—1506), it. malíř, Squarzionův žák v Padově; 1460 povolán do Mantovy. Již jeho první díla vykazují jasné tvoření prostoru a heroickou duchovnost. Monumentální fresky vytvořil v Camera degli Sposi v Mantově. K antice připíná se devíti obrazy Caesarova triumfu (Court Hampton). Z pozdních děl, jež ukazují již přiblížení k vysoké renesanci, vyni-

ká Madonna della Vittoria (1496 Louvre). V rytinách vyniká vzornou technikou.

Manteuffel, starý něm. šlechtický rod v Kašubsku (Pomořansko), jenž se rozšířil po celém východním Německu a též do Švédska.

Mantes (mant), M. sur Seine, též M. la Jolie, m. ve fr. dep. Seine-et-Oise, (1921) 9329 ob.

Mantey Eberhard von (* 1869), něm. admirál; vedl ve svět. válce první flotilu ponorek. Hlavní spolupracovník něm. námořních dějin světové války. Napsal: Deutsche Marinegeschichte (1926).

Mantidae, ♌ kudlanky.

Mantika (řec.), u starých Řeků věštění ve smyslu všeobecném, nyní jen umělými prostředky a metodami dosažené odhalení všeho tajemného, nezbadatelného zvláště budoucnosti, opak prorokování podmíněného vnitřním božským nadáním.

Mantilla (špan. mantilja), část oděvu z hedvábí neb z plátna s krajkovými vložkami neb celá z krajek, barvy bílé neb černé, jíž pokrývají španělské dívky a ženy hlavu, krk a ramena.

Mantineia, m. ve staré Arkadii na hranicích Argolidy, vzniklé 460 př. Kr., 385 zničené Sparťany a znovu postavené po bitvě u Leuktey. Proslula bitvou r. 418, kde zvítězili Sparťané nad Argosem, a bitvou r. 362, v níž nad Spartou zvítězivší Epameinondas hrdinsky padl. 221 byla M. dobyta Makedonci a byla nově osídlena Achájci a přezvána Antigoneia. Nyní zove se Palaepoli.

Mantinelly, ♌ kulečník.

Mantiqueira Serra da, horské pásmo na hranici brasilských států Minas Geraës, Rio de Janeiro a São Paolo; dosahuje výše 2750 m.

Mantispa, ♌ pakudlanka.

Mantov (Mantau), ob. v Č., okr. Stříbro, 1235 ob. Kam.-uhelné doly.

Mantova (lat. Mantua), it. prov. v Lombardii, 2339 km², (1926) 387.031 ob. Hl. m. M., (1926) 41.437 ob., na řece Mincio, pevnost. Z budov jest připomenouti: dóm (z XIV. st.), kostel Sant' Andrea od Albertiho, Reggia Gonzaga, skládající se z vévodského paláce a hradu (XIII. st.) a j. M. je etruského původu. Ve středověku trpěla boji. Od 1631 vládl tu Karel z rodu Gonzaga-Nevers. Za franc. revoluce stala se součástí rep. Cisalpinské, pak Italského království, pak připadla Rakousku, po míru ve Villafranca 1859 byla částí Benátska a konečně 1866 stala se částí sjednocené Italie.

Mantuan Fencl Jan, zvaný Plzeňský (v 1. pol. XVI. st.), č. spisovatel a nakladatel. Tiskl u Hölzla v Norimberce a s Janem Pekkem v Plzni. Lit.: J. Volf (Ročenka knihtiskařů 1926).

Tisk. znaky Mantuana Fencla.

Mantuani Josip, Dr. (* 1860), slovinský historik umění a hudební teoretik, býv. řed. Narod. Muzeja v Lublani, profesor dějin hudby na lublaňské konservatoři, autor řady děl a odborných článků z obou oborů.

Manu, v indických bájích praotec a první král, jenž se zachránil při potopě světa. Jemu jest připisována právní kniha Manusmrtih.

Manuál (lat.), ve vedení obchod. knih: příruční kniha, v účetnictví kniha, do níž se zapisují příjmy a vydání podle jejich pramenů a účelů. — U varhan značí m. klávesnici, určenou k hraní rukama, opak pedálu.

Manubiae (lat.), vál. kořist, též peníze, získané nečestně.

Manuel, dva byzantští císaři: 1. M. Kommenos (1120—1180), syn a nástupce Jana II.; vedl četné války za obnovením starého římského imperia. — 2. M. II. Paleologos, poslední energický císař byzantský (1350—1425). Volal na pomoc západní státy proti Turkům. Křižová výprava ale byla poražena 1396 u Nikopole. Uzavřel pak mír s nástupci sultána Bajezida.

Manuel II., býv. král portugalský, syn Karlosa I., po jehož zavraždění (1908) nastoupil na trůn, revolucí (1910) svržen a žije nyní v Anglii.

Manuel Niklas, zvaný Deutsch (1484—1530), malíř a básník, pův. Švýcar; byl ve franc. voj. službách. Horlivě pracoval, zvláště svými spisy pro reformaci.

Manuel (manyel) Pierre Louis (1751—1793), fr. politik; uvězněn v Bastille pro pamflet proti kleru. Jako člen konventu hlasoval proti popravení Ludvíka XVI. a byl 1793 jako royalista popraven.

Manuelní (franc.), ruční. Manuelní vyučování, vyučování vyžadující ruční činnosti.

Manufakt (z lat. manu factum, rukama vyrobené), ve smyslu všeobecném každý výrobek práce lidských rukou. Manufaktura, druh živnosti, z níž vycházejí takové výrobky.

Manufacturing clause (angl.), ustanovení zákona o autorském právu v USA.,

platné do r. 1909: literární a umělecká díla, aby byla chráněna zákonem o autorském právu, musejí býti v USA. vyrobena (na př. otištěna). ⚷ copyright.

Manujilov Aleksandr Appolonovič (* 1861), prof. národohosp. na universitě v Moskvě a odborný spisovatel.

Manulový tisk, F. Ullmannem v sas. Cvikavě r. 1913 vynalezený, fotolitografii podobný způsob reprodukce grafických originálů a starých graf. prací. Povlakem chromželatiny opatřená skleněná deska položí se svou citlivou stranou na předlohu a osvětlí se s druhé strany. Působením odrážejícího se světla vrstva na desce tvrdne; kresba světla neodráží, takže její obraz na vrstvě chromželatiny zůstane rozpustný a dá se vyluhovati vodou; základ učiní se barvením pro světlo neprostupným. Tímto negativem přenese se kresba na zinek. Při reprodukci tištěných stránek knih vrstva s desky se stáhne, aby jednotlivé strany, složené v arch, mohly býti přeneseny na zinkovou desku současně, které se použije k tisku bezprostředně nebo se použije gumového (Offsetova) tisku. Tomuto způsobu tisku podobá se manulový hloubkový tisk téhož vynálezce. Mírným hloubkovým leptáním kresby učiní se tiskací deska pro gumový tisk trvanlivější, pro tisk obrazů lze použíti též rastru.

Manumissio, právní jednání u Římanů, jímž propouštěl pán svého otroka ze své moci, takže propuštěný stával se svobodným. Manumisní spolky byly v USA. společnosti, které se staraly o odstranění otrokářství.

Manu propria (lat.), vlastní rukou.

Manus, lat. název ruky, v římském právu značila se tím moc otce rodiny.

Manus injectio, vložení ruky značilo v římském právu jednání, jímž věřitel mohl liknavého dlužníka násilně před praetora předvésti a na něj slavnostně ruku vložiti. Nezaplatil-li dlužník ihned aneb nepostavil-li placení schopného ručitele, byl dlužník věřiteli jako addictus přiřčen a mohl po 60 dnech buď jako otrok prodán, neb i usmrcen býti.

Manus manum lavat (lat.), ruka ruku myje.

Manus mortua, ⚷ mrtvá ruka.

Manuskript, ⚷ rukopis.

Manutius (ital. Manuzio, Manucci), 1. Aldus, st. (1450—1515), knihtiskař a humanista, působil od r. 1489 v Benátkách, kdež založil tiskárnu. Tiskl první též řeckými literami, antikvou a kursivou, již vynalezl. — 2. M. Aldus, ml. syn předcházejícího, byl více učencem než tiskařem. Dal zaniknouti otcově dílně, v níž vyšlo během sto roků trvání přes 900 latinských, řeckých a italských klasiků. Zemřel v Římě, kde řídil Typographia Vaticana.

Manyč, asi 530 km dlouhá nížina v rus. kavkazském a kalmyckém území.

Mányoki Adam (1673—1757), mad. malíř na polském dvoře.

Manýra (franc. maniére), v obecném smyslu způsob, jak se něco dělá. V estetice znamená danou, jednotnou formálnost výrazu, kterou umělec zpracovává obsah svých děl. Jest to protiklad stylu. V malířství znamená m. napodobování stylu velikých mistrů. I styl se může státi manýrou, trvá-li na něm umělec i tehdy, když se forma nehodí obsahu díla.

Manzanares, pravý přítok ř. Jarama ve špaň. provincii Madrid; pramení v pohoří Sierra de Guadarrama, 85 km dl.

Manzanares (mantcanares), okres. m. ve španěl. prov. Cindad Real, (1920) 14.761 ob.

Manzanillo (mantsaniljo), 1. (Puerta de Colima), přist. m. mexického státu Colima, asi 1500 ob. — 2. Přist. m. na jihových. ostr. Kuby, (1926) 63.560 ob.

Manzer František, malíř v Praze kolem r. 1708.

Manzoni Alessandro (1785—1873), ital. básník; od r. 1805 žil v Paříži, kde nabyl značného vzdělání. Prvním jeho básnickým dílem byl Triomfo della libertà (1801). Jeho mytologická báseň Urania (1807—9) je sepsána pod vlivem klasické literatury. Dramata M. (Il conte di Carmagnola a Aldechi) znamenají průlom do ztrnulých forem francouzské školy. Obdiv vzbudila jeho óda při smrti Napoléonově Il cinque Maggio (1822). Největší slávu mu ale zjednalo dílo I promessi sposi (1825, přel. Pr. Ondrák 1844, O. Hink 1927), první to italský moderní román poutavého děje. Po sjednocení Italie účastnil se politického života jako senátor. Pracoval pro jednotu v řeči italské a pro užívání toskánské italštiny. Lit.: J. Vrchlický, Studie a podobizny.

Manželka, žena, žijící s mužem na podkladě řádně uzavřeného manželství.

Manželské právo, v širším smyslu všechny právní předpisy, týkající se manželství a právních poměrů s ním souvisících, k němuž obzvl. náleží majetkové právo manž. a ustanovení církevně-právní; v užším smyslu soukromoprávní předpisy, týkající se uzavření, rozloučení a rozvedení manželství, jakož i vzájemného osobního poměru manželů. Zákony, upravující manželství v ČSR.,

jsou tyto: 1. obč. zák., pokud není změněn; 2. zákon z 31. XII. 1868; 3. manželská novela z 22. V. 1919. Na Slovensku platí uherský zákon manželský (1895) a ovšem čsl. novela manž. — I. Forma uzavření manželství: Svrchu zmíněná manž. novela čsl. zavedla fakultativní občanský sňatek, t. j. stranám je ponecháno na vůli, chtějí-li uzavříti sňatek ve formě občanské nebo církevní; obě formy s týmiž účinky. Civilní přivolení k sňatku prohlašuje se před přednostou polit. úřadu okresního, dvěma svědky a zapisovatelem; o uzavření manž. zřídí se zápis. Přejí-li si snoubenci pouze sňatek církevní, konají se vyhlášky a oddavky u příslušného duchovního správce podle předpisů círk., ale za zachovávání předpisů státních. — II. Překážky manželství. Rozeznáváme překážky, vylučující manželství (impedimenta dirimentia) a překážky zakazující manželství (impedimenta impedientia). Podle §§ 48—83 o. z. jsou následující zákonné překážky manžel.: 1. nedostatek přivolení a) pro nemožnost svolení (osoby blbé, nezletilé, vojenské), b) pro nedostatek skutečného přivolení (vynuceno bázní; přivolení, dané osobou unesenou; omyl v osobě manžela; těhotenství); 2. nedostatek způsobilosti k účelu: a) tělesně nemohoucnosti, b) způsobilosti mravní (pro odsouzení k těžkému trestu; pro svazek manželský; pro příbuzenství a švagrovství; pro vraždu manžela); 3. nedostatek podstatných obřadů: a) ohlášky; b) slavnostní prohlášení přivolení k manželství. — III. Účinky manželství: Oba manželé jsou si stejně zavázáni konati manž. povinnost, býti si věrni, muž jest hlava rodiny a jest povinen slušně manželku vyživovati; manželka obdrží jméno mužovo, jest povinna následovati muže do jeho bydliště; nabývá domovského práva a státního občanství manželova. Další ↗ svědectví. — IV. Rozloučení a rozvedení manželství. Při rozluce dřívější platné manž. se ruší, netrvá dále, při rozvodu manž. svazek dále trvá, jenže manželé jsou zbaveni práv a povinností, plynoucích z manž. spolužití. O rozluku manž. lze žalovati podle § 13 manž. novely z těchto důvodů: a) dopustil-li se druhý manžel cizoložství; b) byl-li odsouzen do žaláře (nejméně na tři leta); c) opustil-li zlomyslně manžela druhého; d) ukládal-li druhý manžel o život nebo zdraví; e) pro zlé nakládání f) pro zhýralý život; g) pro duševní chorobu; pro hluboký rozvrat manž.; i) pro nepřekonatelný odpor. Rozvod musí se vždy zakládati na soudním výroku, a důležité příčiny, z nichž může býti manž. rozvedeno, jsou uvedeny v § 109 o. z. Následek rozvodu je zrušení manž. spolužití (přestává moc manželova, společné bydliště a domácnost) a následky majetkově právní. — V. Církevní sňatek. Podle práva římského bylo manželství pouhou smlouvou (konsensuálnou); k tomu názoru připojilo se i právo církevní. Ještě ve středověku, když již byl zdůrazněn svátostní ráz manž., zůstal podstatnou částí sňatku pouhý konsens (souhlasná vůle) uzavříti manž. (t. zv. sponsalia de praesenti). Konsens způsobil zásnuby (sponsalia de futuro); přistoupila-li copula carnalis, t. j. pohlavní styk, tu se přeměnily zásnuby v manž. Innocenc III. nařídil (1215) veřejné ohlašování zamýšlených manž., avšak neučinil od něho závislou platnost manž. Teprve Tridentský koncil ustanovil v Decretum Tametsi, že k platnosti manž. vyžaduje se prohlášení konsensu před příslušným farářem a dvěma svědky. Dekretem Ne temere z r. 1907 byla prohlášena tridentská forma uzavření manž. za platnou pro celý svět, ale změněno v tom smyslu, že uzavření manž. může asistovati i jiný farář, než příslušný, byl-li k tomu vyzván. Při tom zůstal i Codex iuris canonici z r. 1917.

Manželský původ dítěte se předpokládá (podle § 138 o. z.), porodí-li manželka dítě po 180. dnu ode dne uzavření sňatku a před 300. dnem buď po smrti manželově nebo po rozvázání manž. společenství (podle nejkratší a nejdelší doby těhotenství, lékařskými autoritami zjištěné).

Manželství jest spojení muže a ženy, nastalé podle zákonných předpisů za příčinou úplného životního společenství. O právních zásadách ↗ právo manželské. — Dějiny: V době předhistorické seskupeni jsou lidé v hordy, mužové a ženy žijí zde ve vespolném manželství, v pohlavní promiskuitě (heterismus). V hordě (kmenu), vytvořily se skupiny, jimž určitý posvátný znak je fetišem. Místo heterismu kmenového nastupuje manželství skupinové. Při tomto manželství je pouze matka jistá, matka zakládá krevní svazky, stává se hlavou rodiny (matriarchát). Jakmile se vyvinulo individuelní vlastnictví, rozšířil se jeho pojem i na ženu a děti; jsou vlastnictvím otce, který je hlavou rodiny (patriarchát). Namnoze vládne polygamie (mnohoženství). — U přírodních národů rozeznáváme formu manželství buď smluvní nebo výměnnou, nebo žena se získává lupem. Podle počtu manželů rozeznáváme skupinové manželství (polygamie) a monogamii. — M. u národů kulturních:

U národů orientálních nacházíme téměř všude polygamii, a to polygynii (muž s více ženami, na rozdíl od polyandrie, manž. ženy s více muži). V Indii jsou zvykem manž. t. zv. dětská. U Židů nebylo mnohoženství odstraněno ani Mojžíšem. Vyšší vzdělání Řeků a Římanů dovedlo je k monogamii, leč o rodinném životě (v našem smyslu) nemůže býti řeči. Civilní právo římské rozeznávalo druh m. pod jménem matrimonium iustum, mezi občany římskými a matrimonium iuris gentium, m. mezi peregriny (cizinci) nebo mezi občany římskými a peregriny. Mimo to byl zákonně přípustný mimomanželský poměr, konkubinát, který se lišil od m. pouze tím, že konkubina nebyla stejného stavu jako manžel. — Opírajíc se o výroky Kristovy a apoštolů, uznává křesťanská církev pouze monogamii a je m. u církve katolické jednou ze sedmi svátostí (sacramentum). Vedle m. s plnými účinky vyskytuje se (hlavně u germánských národů) t. zv. m. k levé ruce (m. morganatická), při nichž manželka nesdílí rod a postavení manželovo. — U Mormonů (O$_3$) platí polygynie za zařízení božské.

Manželství dvojnásobné, O$_3$ bigamie.

Manželství smíšená. Poněvadž manželské právo osobní v býv. rakouském zákonodárství mělo ráz konfesionelní, byla manželství křesťanů s vyznavači jiných náboženství neplatna (§ 64 obč. zák.). Manželství příslušníků růz. vyznání křesťanských mohou býti právoplatně uzavírána před duchovním vyznání jednoho z obou svatebčanů (č. 4 ř. z. z r. 1869). Synové z tohoto manželství přijímají vyznání otcovo, dívky matčino, to však může smlouvou rodičů býti pozměněno. Manželské právo kodifikované obecným zákoníkem občanským bylo v rep. československé dalekosáhle změněno zák. z 22. V. 1919 č. 320 Sz. Zákon ten zbavuje zásadně manželství rázu církevního a zavádí fakultativní manželství občanské. Odstraněny jsou všecky překážky manželské opírající se o názory církve a konfesí.

Manželství ze svědomitosti (matrimonium conscientiae sive secretum), pohlavní spojení bez formálních náležitostí (volná láska), ale s úmyslem obou stran podvoliti se povinnostem ze svazku manželského plynoucím. Takové m. jest právně pokládáno za konkubinát. — V katol. manž. právu manželství, jež je sice uzavřeno za šetření podstatných forem, ale tajně. — V Rusku zákonně platné, neregistrované manželství.

Maorové, polynéský kmen ze Samoy a Tonga, osídlil ve XIV. stol. (?) ostrovy Nového Zélandu; r. 1926 čítalo se jich 62.781 duší. S křesťanstvím přijali též evropskou kulturu. Jsou prostřední postavy, světlehnělí, černovlasí, tetují se. M. provozují zemědělství. Svým bojovným duchem byli přivedeni ke kanibalismu.

Map (mep) Walter de (1140—1208), angl. spisovatel, píšící latinsky arcidiákon v Oxfordu. Jeho dílo Dé Mugis Curialum jest satirou na stát a církev.

Mapa (Karte, carte, map), plošný obraz krajiny neb vůbec části povrchu zemského. Krajina je při tom generalisována (t. j. znázorněna jen v povšechných rysech) a ježto Země je t. zv. geoid tvaru přibližné koule, je nutno při znázorňování větších částí povrchu tento tvar především přenésti (redukovati) na kouli a z koule zase na rovinu listu. Ale kulová plocha se nedá rozvinouti do roviny; bude tedy geografická (zeměpisná) mapa krajiny vždy tvarově dvojnásob skreslená, ježto se ani skutečný pochod Země (geoidu) nedá rozvinouti do koule, ani tato myšlená koule do roviny. Tam, kde jde o krajinu menší než 200 km^2, není její křivost valně znatelna a je tudíž možno utvořiti rovinný, horizontální její obraz, kde platí geometrická podobnost (všecky úhly horizontální situace krajiny jsou shodné s úhly rovinného obrazu, t. j. mapy); takovéto m. nazýváme plány. Naopak, jde-li zase o malou část m., lze i na geografické m., představující část povrchu zemského větší než 200 km^2 skreslení zanedbati a považovati v praxi část takové m. za plán (t. zv. podrobná n. topografická mapa). Tak lze na př. jeden list katastrální mapy v měřítku 1:1000 neb 1:2500 považovati za plán, naproti tomu však celou katastrální m. Čech nutno považovati již za geografickou m. Poměr mezi poloměrem koule, na níž si představujeme m. nakreslenu, a mezi poloměrem koule skutečné velikosti, na níž si představujeme převeden povrch zemský, nazýváme měřítkem m.; je to zhruba číslo, udávající, kolikráte je vzdálenost na m. menší než vzdálenost v krajině, kterou zobrazuje. Označuje se buď poměr. číslem (na př. 1:50.000, t. j. každá délka na m. je 50.000krát menší než ve skutečné krajině), nebo měřítkem, udávajícím vzdálenosti na m. v km, mílích n. jiné míře. Při tom ovšem nutno vždy pamatovati, že následkem skreslení ani měřítka se nedá používati absolutně. Redukci zemského geoidu na kouli nutno provésti metodami vyšší geodesie (O$_3$); redukci kulového povrchu zemského na

rovinu provádíme různými způsoby projekce (⚲ zobrazovací metody n. kartografické projekce). Vytvoření snímku krajiny, neboli vyměřování (stanovení úhlů a délek), zvané též mapování (Aufnehmen, Landesvermessung; lever; surveying) patří do nauky zv. topografie (⚲); je to obor geodesie, nazývaný též praktickým měřictvím (geometrií, odtud geometr); lidé tím trvale zaměstnaní slují též mapéři. Kartografií sluje nauka o sestrojování map, zejm. jejich kreslení a reprodukce; kartograf je kreslič map; kartováním se zve někdy hotovení technických plánků (pozemků, k účelům stavebním a pod.). Každá zeměpisná m. nyní musí míti síť, do níž je zakreslena; volí se obyčejně systém geografických souřadnic (šířka od rovníku a délka od základního neboli nultého poledníku); tím je udána poloha různých míst na m. Ježto však povrch krajiny není rovinný, nýbrž zvýšený nebo snížený, musí míti různé body na m. ještě třetí souřadnici, výškovou (kotu), t. j. číslo, udávající výšku bodu v metrech (stopách a p.) od určité horizontální roviny, za niž volíme zpravidla jakýsi střední stav hladiny mořské. Výšky nad ní se označují +, hloubky nebo prolákliny se značí —. Hypsometrií sluje nauka o měření výšek; používá se hl. tří metod: barometrické, nivelační a trigonometrické (⚲). Ježto povrch zemský (terén) má na sobě různé tvary a prvky, zv. topografickou situací (pevnou zemi, vodstvo, hory, pole, lesy, různé kultury, osady, stavby, komunikace atd.), je nutno i tyto věci na m. označiti. To se děje buď zakreslením jejich tvaru (obrysu) aneb, není-li to možno, tedy zejm. u objektů příliš malých, použitím t. zv. konvenčních značek (kroužky neb obrysy pro osady komíny pro továrny, čáry pro komunikace, lodi pro přístavy neb přívozy atd.). Souhrn jejich nazýváme mapovým klíčem. Tyto značky nutno často kresliti nad míru, ježto v měřítku m. by byly nečitelné Rozdíly výškové u terénu (hory, kopce) označujeme různými způsoby, buď jen čísly (kotami) nebo souvislými čarami, spojujícími body stejných výšek (vrstevnice, isohypsy nad hladinou mořskou, isobathy pod hladinou), nebo tonováním (šrafováním, silnějším neb slabším; těrkováním a lavováním, stínováním) nebo barvou, aneb kombinací několika z těchto způsobů. Čtením map rozumíme správné rekonstruování krajiny z mapy. Podkladem m. je vyměřování v terénu (⚲ topografie); výsledek jeho se z měřického stolu (⚲) přenáší v zmenšené kopi (někdy i v přirozené velikosti) na papír, kde se umělecky zakresluje celá situace terénu a popisuje písmem a číslicemi podle zvl. pravidel, třeba-li i pokládá barvami. Z výkresu se pak m. reprodukuje buď rytím, neb fotografií nebo přímo na měděnou, kamennou, zinkovou a jinou desku. O tom ⚲ reprodukce, barvotisk. Nejdražší, ale zároveň nejlepší, je mědirytina, lacinější kamenotisk, nejlacinější zinkografie a různé jiné způsoby světelné (heliografie, fotolitografie, fotozinkografie). Mapy jednou zhotovené nejsou ovšem nikdy dokonalé, neboť i výsledky měření nutno opravovati, i krajina sama se časem mění (zastavení a porost půdy, stupeň její vlhkosti atd.). Proto nutno topografické plány doplňovati a zlepšovati, což slove reambulací; speciální m. pak opravovati, což se nazývá revisí m. Reambulace se provádí pokud možno na základní desce, z níž se děje tisk, k tomu nejlépe se hodí deska měděná. Každá m. musí být určitým směrem orientována; obyčejně se hořejší její okraj obrací k severu; je-li m. kreslena jinak, je nutno šipkou označiti směr k severu. Při používání m. v terénu nutno si ji podle kompasu, slunce n. j. pomůcek správně položiti tak, aby světové strany m. souhlasily se skutečnými. — Dějiny mapy. Nejstarší památky map jsou zachovány na egyptských papyrech (XIV. st. př. Kr.) a na deskách s klín. písmem babylonským (snad ještě staršího původu). Od Eg. se vyměřování krajiny, potřebnému k hotovení map, naučili Řekové, kteří brzy poznali nutnost zobraziti zemský povrch podle určité projekce a v určitém měřítku. Hipparchos kolem 150 př. Kr. vynalezl stereografickou a ortografickou projekci na základě prací Eratosthenových. Marinus Tyrský zhotovil první m. námořní, nejslavnějším kartografem starověku byl však Ptolemaios (asi 130 po Kr.). Římané znali jen praktické, katastrální vyměřování (gromatika) a jako mapy hotovili pro obecnou potřebu jen t. zv. itineraria, t. j. zakreslení cest s daty míst, ležících při cestách. M. ty sloužily hl. obchodní a voj. potřebě. Středověk napodobí římské m., ale skresluje je naprosto, ježto obyčejně klade Jerusalém do středu m. a všecko ostatní libovolně umisťuje do kruhu kolem něho opsaného. Středověké m. jsou zpravidla orientovány k východu; m. arabské a podle nich pracované námořní mapy italské (portolany) jsou orientovány k jihu. Naše orientace k sev. pochází z map řeckých. Portolany nemívaly geografické sítě, nýbrž orientaci po-

dle směrových paprsků (16—32), což souvisí s dělením kompasu na 32 dílců. Renesance kartografie vzniká v době obecné renesance (pol. XV. st.), vynálezem knihtisku a dřevorytu mohutně se rozvíjí. Přispívají k tomu vynikající kartografové hl. severních národů (Clavus, Martin Behaim, který 1492 sestrojil první něm. globus, Mikuláš Cusanus, Olaus Magnus a j.), ale zejména Mercator (○), který svou cylindrickou projekcí (1569) položil základ novodobému mapování, znázorňování celých světadílů (○ dále námořní m.). Od té doby mají tyto světové m. jako orientaci jen geografickou síť a nikoli směrové paprsky. Z té doby pocházejí též první naše m.: Klaudianova m. Čech, tištěná 1518 v Ml. Boleslavi, a Crigingerova m., tištěná 1565 v Praze. R. 1570 vydal Nizozemec Ortelius první atlas (Theatrum orbis terrarum); po něm 1595 vyšel též Atlas Mercatorův. Po Nizozemcích začali od XVII. st. vynikati v kartografii Francouzi (de l'Isle a d'Auville), kteří vydali konečně v XVIII. st. první správnou mapu Evropy, Asie a Afriky. Měřické metody se zlepšují rovněž od XVI. st. Tak Apianus provedl první soustavné vyměřování Bavor (1554—1561), Öder mapování Saska, u nás Aretin z Ehrenfeldu měřil Čechy v XVIII. st. a vydal jejich mapu; mapu Moravy zhotovil Komenský (kolem 1622) a vydal nizozemský kartograf Visscher (Piscator) 1627. Nizozemec Snellius prováděl již 1615 první měření pomocí triangulace (○); první, kdo použil měřického stolku, byl Schickhart při mapování Virtemberska (1624—35). Picardova triangulační a hvězdářská měření pařížského poledníku (1668) určila celkem správně poloměr Země a Cassiniové měření ta ještě zlepšili zavedením dalekohledných měřicích přístrojů a hleděním k odchylkám od kulového tvaru Země (sploštění, ellipsoid zemský). Františkem Cassinim de Thury (1750), jemuž svěřil Ludvík XV. nové mapování Francie, počíná se nová epocha kartografická. U nás z nařízení Josefa I. provedl Jan Křištof Müller mapu Uher (1709), dále mapu Moravy, kterou podle svého měření, začatého 1708, vydal 1716; podobně vydal 1720 m. Čech v měřítku 1:137.000. Zavedení přesných geografických souřadnic naráželo zprvu na obtíže volby počátečního poledníka, ježto každý kartograf volíval jím poledník svého místa, resp. své hvězdárny. Teprve konference Richelieuem svolaná do Paříže 1634 se usnesla zvoliti za základní poledník ferrský, t. j. 20° na západ od poledníku pařížské hvězdárny. Od 1725 však Flamsteed zavedl na výborných mapách angl. poledník greenwichský (17° 39·8′ východně od ferrského), který nyní nabyl vrchu. — Novodobá kartografie se datuje, jak už řečeno, od de Thuryova mapování Francie (1750—1789); mapa ta, zv. Carte de France, vydána úplně r. 1815 v měřítku 1:86.400. V Rakousku začal generální štáb (Quartiermeisterstab) z nařízení svého náčelníka Dauna mapovati Čechy, Moravu a Slezsko r. 1764 (Josefinské mapování) podle Müllerových map; elaborát toho vyšel v měřítku 1:115.000; v Uhrách se mapovalo znovu od 1782. Za fr. revoluce přešlo ve Fr. mapování do rukou vojska a převzala je od 1793 instituce Depôt de la guerre. Od té doby téměř ve všech státech provádějí vyměřování a mapování voj. orgány. Tak Napoléon 1808 dal rozkaz k novému mapování Fr. (pluk. Bonne) na základě katastrálního měření 1:40.000 a nová m. vydávána v měřítku 1:80.000 od 1818. Sbor voj. inženýrů-geografů, jak nazývání, rozpuštěn sice 1831, ale voj. podklad mapování zůstal; v Rakousku provedeno nové mapování od 1806 (Františkovské) a třetí od 1869 (Františko-Josefinské), které dokončeno 1889; prováděli je vesměs důstojníci Vojenského zeměpis. ústavu, který vznikl 1806 pod názvem Topografický ústav a splynul 1839 s milánským voj. zeměpis. ústavem (Istituto geografico militare). Jeho dědicem u nás je Čs. vojenský zeměpisný ústav (○). Ve Fr. provádí mapování ústav zv. Service geographique de l'Armée; v Anglii t. zv. Ordnance Survey; v Italii Istituto geografico militare ve Florencii. Vedle vojen. orgánů mají u nás velkou zásluhu o kartografii P. Alois David (1757—1836), premonstrát a řed. pražské hvězdárny; P. Fr. Kreibich (1759—1833), kanovník litoměřický, a zejména Kar. ryt. Kořistka, ○ (1825—1906), který zdokonalil hypsometrii (metoda barometrická a trigonometrická) a znázorňování výškové situace spojením šrafovací metody Lehmannovy s vrstevnicovou metodou fr. a metodou barevných vrstev, kterou propagovali Hauslab a Sydow. Jeho péčí vyšly m. sev., sev.-vých. vých. a střed. Čech (1:200.000), m. Krkonoš (1:100.000), m. Prahy a okolí (1:114.000), Plán Prahy (1:14.400), m. Moravy a Slezska (1:432.000), okolí Brna (1:144.000) a m. Vysokých Tater (1:100.000). Nynější naše voj. m. jsou zhotoveny metodou polyedrickou (○ zobrazovací metody) podle měřítka 1:25.000 (resp. 1:12.000); od 1895 též fotogrametrií a od 1902 stereofotogrametrií; v poslední době též fotografií le-

teckou. Základem mapového materiálu jsou plány (fotografické sekce) 1:25.000, z nichž katrografickou redukcí vznikla speciální m. (1:75.000), prováděná nyní též dvojbarevně, a generální mapa (1:200.000), čtyřbarevná. Mimo to je pochodová m. (1:300.000 jednobarevná, bez terénu, a přehledná m. střední Evropy (1:750.000), čtyřbarevná. Reambulované po válce speciální mapy nemají šrafování, nýbrž jen vrstevnice (20, 100 m; někde 5 a 10 m), označené hnědou barvou. Názvosloví se všude zavádí podle čs. úř. stanovených správných jmen a názvů Nové vyměřování na Těšínsku a Hlučínsku začato 1925. — Námořní m., jest hotovena zpravidla podle projekce Mercatorovy (válcové, úhlojevné), poněvadž na ní jsou všecky kompasové směry (loxodromy), po nichž loď pluje přímkami; ovšem všechny skutečné přímky (resp. geodetické čáry) jsou pak křivkami, což však vadí jen při plavbě podél rovníku a poledníků (největších kruhů, t. j. geodetických čar). Kuželová projekce se pro m. hodí jen v blízkosti středního poledníku (hl. pro pobřeží běžící od severu k jihu; USA. jí použily pro m. svých pobřeží). Měřítko je u angl. m. palcové, t. j. kolik palců na m. měří námořní míle (1852 m). U Mercatorových map se měřítka dá použíti jen pro t. zv. střední rovnoběžku mapy; směrem k rovníku se zmenšuje, k pólům zvětšuje. N. m. obsahuje isobathy a hloubkové koty vůbec v metrech, stopách n. nitích (1·83 m), vztahující se na určitou střední hladinu moře; watt (zátočina) se zove místo, jež při vyšší vodě je proti m. zalito a tedy možno po něm plouti. Dále jsou na n. m. navigační značky, majáky, proudy, přístavní časy, pobřeží, přístavy, stanice signální (telegraf, radio), dráhy, cesty a různé orientační a komunikační prvky. Mapa je orientována kompasovou růžicí dělenou na 32 dílců (po 11¼°) a vedle toho správnou polohou geografického severu (deklinace, variace), třeba-li, i isogonami. Reprodukcí je pravidlem měditrytina (pro snadnou korekci desky) na tvrdém, dobře klíženém papíře. První n. m. sestrojil Marinus Tyrský, po něm Ptolemaios; nejstarší zachovaný portolano je od Pietra Visconti z Janova (1311). Od XVI. st. se používá systému Mercatorova. V XVIII. st. počala britská vláda mapovat pobřeží a potom i další moře; po ní následovaly USA. a Fr.; později též Španělsko. M. těchto států jsou dosud nejlepšími n. m. celé země. V Něm. se n. m. světové začaly dělati až od 1902. N. m. mají měřítko 1:750.000—1:300.000 (plavecké m.); 1:200.000—1:100.000 (pobřežní) a 1:50.000—1:25 000 (speciální); u Anglie jest, jak řečeno, palcové. — Lit.: Černoch-Hejda: Nauka o terénu a jeho znázorňování (1927).

Mapia (též Bunajské ostrovy), korálový atol před severním pobřežím Holandské Nové Guiney s pěti malými ostrůvky, bohatými na kokosové palmy, 6 km² s přibliž. 60 ob.

Maquet (makä) Auguste (1813—1888), fr. spisovatel a profesor na Collège Charlemagne v Paříži. Spolupracovník Alex. Dumase st. na jeho nejslavn. románech a divadelních kusech.

Mára Antonín (* 1877), č. sochař a prof. stát. školy sochařské a kamenické v Hořicích, žák prof. C. Kloučka.

Mára B., pseud. B. Čuřína.

Mára Jaromír (* 1891), č. sochař, žák prof. Suchardy a C. Kloučka.

Mára Václav (1842—1902), č. dřevorytec. Pracoval pro závod Bellmanův a pro Skrejšovského.

Mara († 14. IX. 1487), dcera srb. despoty Gjurgja Brankoviće, choť sultána Murata II.

Mára (sanskr.), personifikace lásky k životu a k rozkoším, myšlenými jakožto dcery M.

Mara Alžběta Gertruda, roz. Schmehlingová (1749—1833), slavná op. zpěvačka, žačka Paradisi v Londýně.

Marabu (Leptoptilus Less.), ptáci z rodu čápů, s nahým krkem a hlavou, zobákem u kořene velmi tlustým a na vysokých nohách. M. jsou velmi žraví a často (v Indii) pod veřejnou ochranou, neboť čistí silnice od odpadků. Africký marabu (L. crumenifer Less.), je 1.6 m dlouhý, na hlavě masově růžový, shora tmavě zelený, dole bílý, žije ve východní Africe, živí se rybami, malými obratlovci, hlavně ale odpadky a zdechlinami.

Marabut (arab.), název islamské sekty v s.-z. Africe z které pocházeli Almoravidové; dnes v sev. Africe označení pro asketicky žijící osobnost, která jest všeobecně vážena. Také hrob takového světce se nazývá M.

Maracaibo, hl. m. venez. státu Zulia, (1920) 46.406 ob., na záp. břehu Saco de M.; důležité obchodní místo republiky; vývoz kávy, kakaa, dřev a kožích.

Maracaibský záliv, na pobřeží Venezuely, 15.000 km², mezi polostrovy Goajira a Paraguana, byl pro své, Benátky připomínající kolové stavby, nazván od objevitele Hojedy 1499 benátským golfem. Souvisí 35 km dlouhým, při vchodu 14 km širokým Saco de M. s Lagunou de M. (16.360 km²).

Maracay, hl. m. státu Aragua ve Venezuele, 9311 ob., blízko jezera Valencie v úrodném kraji; v blízkosti sirné prameny (44—60°).

Maradas y Vique, Don Baltazar (1560—1638), cís. gen., pův. Španěl a rytíř řádu maltského; hájil 1618 Budějovice a pak jižní Čechy proti Mansfeldovi; 1620 bojoval na Moravě proti Thurnovi, 1623—1624 v Uhrách proti Gabr. Bethlénovi, 1625 gener. guvernérem v Čechách, kde přísně postupoval proti účastníkům revoluce; 1631 hájil Čech proti Sasům a Švédům. Byl gen. Valdštejnovým, zůstal však věren císaři, začež odměněn.

Marâgha, m. v perské prov. Azerbejdžánu, přibl. 14.000 ob., 1400 m n. m., východně od jez. Urmijského.

Marais Breton, Le (fr.), bažin. krajina ve Vendée (Marais Poitevin).

Marajó (marašu), ostrov v brazil. státu Pará, při deltě Amazonského veletoku, 42.000 km² s 20.000 ob.

Marákeš, arab. jméno Marokka.

Maraldi Giacomo Filippo (1665—1729), ital. astronom v Paříži; seznal, že jím objevená tmavá čára je dělící čarou dvou prstenů saturnových a vytvořil tabulky pro Jupiterovy měsíce a hvězdářský katalog.

Máramaros (mad.), Marmaroš.

Maranhão (maraňau), bras. pobřežní stát, 400.000 km² s (1920) 874.337 ob.

Marans (marã), m. ve franc. dep. Charento-Inférieure, (1921) 3828 ob., na Sèvre Niortaise, spojeno kanálem s La Rochelle; obchod obilím a dobytkem.

Maraňon, jm. hlav. toku Amazonky ().

Maranta L., rod rostlin z čeledi Marantaceae, vytrvalé byliny s uzlovitou lodyhou a klasovitým květenstvím; 24 druhů v trop. Amer. M. arundinacea L. (m. třtinovitá), pěstuje se ve všech tropických zemích, má dl., na prst tlustý odenek, až 3 m vys. stonek s bílými květy. Odenek poskytuje (jako i u jiných druhů) škrobovou moučku (arrowroot).

Marantovité (Marantaceae), rostlinný rod z řádu Scitaminae, vytrvalé byliny s dvouřádkovými listy a nesymetrickými, obojakými květy. Asi 280 tropických druhů, převážně v Americe a Africe. Nejdůležitější jsou Maranta a Phrynium.

Maraschino (ital.), alkohol. nápoj, získávaný v Dalmacii z jistého druhu kyselých višní (maraska) kvašením.

Maraska, Maraskin.

Marasmius Fr. (špička), rod hub bedlovitých (Agaricaceae), kloboukaté houby se suchými lístky. Důležitější druhy: M. scorodonius Fr. (M. alliatus Schaeff.), s 1.5 cm šir., plochým kloboučkem na 2—5 cm vys., štíhlém třeni, voní a chutná po česneku. M. oreades Bolt. (M. caryophylleus Schaeff.), s 2—5 cm šir. kloboučkem voní a chutná jako hřebíčkové koření. Oba druhy jsou kořením.

Maranta arundinacea L.

Marasmus (řec.), ve všeobecném významu sešlost, zvláště (M. senilio), stařecká sešlost věkem.

Maraš, hl. m. tur. vilajetu M., asi 50.000 ob. (Turků a Arménů), 720 m n. m., sev. od Halebu, na kraji úrodné roviny, se starým seldžuckým hradem.

Marašli Ali-paša († v noci z 20. na 21. VIII. 1821 v Bělehradě), vezír bělehradský, jenž podporoval Miloše Obrenoviće do r. 1820 a staral se, aby se srb. národu ulehčilo.

Maraština, druh vinné révy z okolí Šibenika v Dalmacii.

Marat František Xaver (1849—1915), od r. 1902 generál Křižovníků, člen panské sněmovny, renovátor kláštera a řádových chrámů. Byl činný literárně v církv. dějepisu.

Marat Jean Paul (* 24. V. 1744 v Boudry, † 13. IX. 1793 v Paříži), franc. politik, původem Korsičan, byl spisovatelem i učitelem řečí v Londýně, pak i lékařem v Paříži. Zde vedle lékařství věnoval se hlavn. studiu Newtona, Lavoisiera i Laplace, Voltairea. Francouzská revoluce probudila dávno již v něm dřímající stihomam i sadismus. Všude viděl jen pronásledovatele lidu a proto lid podněcoval od loupeže k vraždě. V r. 1789 vydával Le Publiciste de Paris, později Ami de peuple a posléze Journal de la République. Od r. 1792 byl v pařížské městské radě, byl původcem zářijového vraždění, stal se členem konventu, v němž žádal smrt královu i nejvyšší ceny za životní potřeby. Pro spiknutí proti konventu byl v dubnu r. 1793 jedno-

hlasně sproštěn. Prosadil zničení Girondistů, stal se však i samému Robespierovi obtížným a byl Charlottou Corday d'Armans zabit a prohlášen za mučedníka. Byl i literárně činným a napsal: The Chains of Sclavery (1774), De l'homme (1775), Découvertes sur la lumière (1782), Correspondence et Pamphlets a j.

Maratha (Maratthové, Maharattové) obyvatelé starého Maharaštia, všeobecně označení potomků Šivajů. M., nyní silně promíšení s podrobenými kmeny, žijí vých. od Záp. Ghatů, zvl. v Nizamu, Indoru a pres. Bombayi, asi 6.5 mil. hlav.

Maráthi, řeč, náležející k jižní skupině dialektů indoarijských lidových nářečí; mluví se jí v Bombayi, Beraru, v centrálních provinciích Indie (přes 18 mil.).

Marathón, obec v staroattické krajině Diakria, nedaleko od moře. Kdysi 12 m vysoký náhrobek athénský, Soros, byl vykopán 1890—91. — Bitva u Marathónu. Perské vojsko, čítající asi 100.000 mužů, jež poslal Dareios s vůdci Datme a Artafernem proti Řecku, přistálo v zátoce marathónské. Aniž by čekali na pomoc ze Sparty, rozhodli se Athéňané v počtu 9000 mužů s 1000 Platajanů svésti s Peršany boj. Střed Řeků byl sice proražen, ale křídla sevřela nepřítele a zahnala ho na lodi. Vůdcem Athéňanů byl Militiades. Zprávu o vítězství přinesl do města běžec, jenž hned po vyhlášení skonal. — Marathónské běhy jsou i nyní částí her olympických. Je to běh na 42·200 km, velmi namáhavý, vyžadující vypětí všech sil běžce. U nás se též pěstuje.

Maratta (Maratti) Carlo (1625—1713), ital. barokní malíř žák Sacchův.

Maraudeur (fr., marodér), záškodník, drancovatel.

Maravedi (vl. morabitino), název zlatých mincí severoafricko-španělských dynastií Almoravidů, později přenesený na španělské a portug. zlaté mince.

Marbella, okr. m. ve špaň. prov. Málaga, (1920) 5557 ob. na Středozem. moři, s přístavem.

Marblehead (márblhéd), příst. m. v sev.-amer. státu Massachusetts, (1920), 7324 ob., jedno z nejstarších sídel v Nové Anglii.

Marbod (lat. Marobudus) král Markomanů († 38 po Kr. v Raveně), dříve v římských službách; vedl svůj lid v době kolem narození Kr. z jeho sídel mezi Mohanem a Dunajem do Čech a spojil se s národy sousedními, válčil od r. 6 po Kr. s Římany, rozdvojil se r. 17 po Kr. s Arminiem. Catwalda ho zapudil r. 19 a zmocnil se jeho území. M. byl uvězněn v Raveně.

Marburg an der Lahn, m. v Hessensku-Nassavsku na ř. Lahně, (1925) 23.299 ob. Má jeden z nejstarších něm. gotických chrámů (XIII. stol.), universitu (zal. r. 1527), a botanickou zahradu.

Marc Franz (1880—1916), něm. malíř zvířat; s Kandinským vydal programový spis expressionismu Blaue Reiter.

Marcabrun (Marcabru, [markabrün]), provençalský trubadur; zachovalo se od něho 42 básní, asi z let 1137—47.

Marcato (it.), v hudbě ozn. výrazně.

Marceau (marsó) **Desgraviers** François Séverin (1769—1796), fr. generál, inspektor národní gardy v Chartres; zvítězil 1793 nad Vendée u Le Mans. Padl v Altenkirchen jako význ. revoluční generál.

Marcel, pseud. L. Mattuše.

Marcel Jean, pseud. J. Palivce.

Marcel (marsel) Étienne († 1358 v Paříži), fr. politik, stál v čele obchodnictva, chtěl podříditi královskou moc říšským stavům, podnítil r. 1357 povstání a dal zavražditi maršály Elermonta a Conflause, byl ale zavražděn vůdcem umírněných občanů Maillartem.

Marceline, druh lehkého hedvábí.

Marcellinus (Marcelín), křesť. světec: 1. papež (296—304), popravený za Diokleciána (svátek 26. dubna). — 2. M., mučedník v Římě, s exorcistou Petrem r. 303 popraven u Říma.

Marcello (marčelo) Benedetto (1686—1739), ital. hud. skladatel, dlouhol. člen Rady čtyřiceti, patří přes jistou suchost k nejlepším členům benátské školy.

Marcellus, jméno příslušníků římské plebejské rodiny Claudiů. Význačnější jsou: 1. Marcus Claudius M., za svého prvého konsulátu r. 222 př. Kr. bojoval vítězně v Horní Italii proti Inšubrům, 212 dobyl Syrakus. 208 padl za svého pátého konsulátu u Venusie. — 2. Marcus Claudius M., konsul 51 př. Kr., protivník Caesarův. Po bitvě farsalské prchl, r. 46 dostal milost, ale byl v Athénách zavražděn. — 3. Marcus Claudius M., slavený Vergiliem a Horatiem (42—23 př. Kr.), manžel Augustovy dcery Julie.

Marcellus, dva papežové: M. I. (308—309), světec, vypovězen od Maxentia; svátek 16. ledna. — M. II., dříve Marcello Cervini (* 1501), za Pavla III. nuncius na koncilu v Tridentu; papežem 9. IV. — 1. V. 1555.

Marcellus (marsälüs) Marie Lodois Jean, hrabě (1795—1865) franc. helenista a diplomat, objevil r. 1820 sochu Venuše Milóské.

Marcelová (Marcelháza), o. na Sl., okr. Stará Ďala, 2052 ob.

Marco Polo, benátský cestovatel, ⚲ Polo Marco.

Marcgravia Plum., rod rostlin z čeledi Marcgraviaceae, 16 druhů, na př. M. picta Willd., s neplodnými větvemi k plazení n. popínání, které se přimykají ke stromům i skalám a zapoušt. kořeny. Plodné větve jsou vzpřímené neb svislé, s většími ponejvíce podlouhlými listy a končí květním okolíkem. Nektar odměšuje se v nektariích, složených ze džbánečkovitých medových nádržek.

Marcgraviaceae, dikotylní rod z řádu parietálních, čítající asi 50 druhů a vyskytující se v pralesích tropické Ameriky, zvláště v Brasilii. Nejdůležitější jsou Marcgravia a Norantea.

Marci Johannes Marcus (1595—1667), prof. medic. na univ. v Praze a odb. spisovatel.

Marcianus Flavius (Markianos), východořímský císař (v l. 450—457), byl švakrem a nástupcem Theodosia; odepřel Attilovi platiti poplatek, podpořil také západořímského císaře Valentiniana III. při vpádu Attilově do Italie.

Marcinelle (marsinel), ms. v belg. prov. Hennegau, (1925) 20.816 ob.

Marcinkiewicz-Dunin Vincyk (1807—1884), bělorus. spisov. románů a div. her.

Marcinowska Jadwiga (* 1870), pol. spisovatelka básní a dramat.

Marcion, st. křesť. gnostik v II. stol. po Kr. Jeho nauka rozšířila se záhy po Italii, Egyptě, Arabii a udržela se zde až do X. stol.

Marcinowski Antoni (1781—1855), pol. spisovatel a žurnalista. Vydal: Dzieje nar. litewskiego.

Marcipán, pečivo, druh perníku.

Marcius, řím. rod, k jehož nejslavn. členům patří Ancus M. a En. M. Coriolanus.

Marck, La Robert III. de Fleuranges (1491—1537), franc. maršálek; bojoval u Marignana a Pavie.

Marcks Erich (* 1861), něm. dějepisec.

Marco (it. a špan. výraz: märko, portugal.: märků), dřívější váha pro drahé kovy a mince: v Portugalsku a Brasilii: 1½ arratel = 8 onças = 229·5 g; ve Španělsku a ve špan. Americe: 8 onzas = 64 ochavas = 230·04645 g; v Horní Italii mezi 234 a 245 g.

Marcolini Camillo, hrabě (1739—1814), vedoucí míšeňské porculánové manufaktury (1774—1813).

Marconi Guglielmo (* 25. IV. 1874), vynálezce bezdrát. telegrafie; od r. 1918 it. senátorem, od 1931 presidentem italské Akademie věd. Použil elektr. vln pomocí antén k přenášení zpráv. Založil 1897 Marconiho Wireless Telegraph Compagny Ltd. v Londýně a v roce 1909 obdržel s F. Braunem Nobelovu cenu. Po světové válce zavedl krátkovlné vysílače.

Marconi Henryk (1792—1863), slavný architekt polský; postavil mnoho kostelů a soukr. staveb. Sp.: O porządkach architekton. (1828).

Marconi Leandro (1840—1919), p. architekt; provedl ve Varšavě mnoho veřej. a soukr. budov.

Marconi Leonard (1835—1899), p. sochař, architekt a prof. lvovské university. Z jeho prací: pomník Fredrův ve Lvově a Kościuszkův na Wawelu.

Marconi Władysław (1848—1915), pol. architekt ve Varšavě. Četné budovy veř. (hotel Bristol) a paláce ve Varšavě.

Marcou (markú) Jules, geolog (1824—1898), prof. v Curychu a v Cambridge.

Marc Twain (mark-tvén), pseud. sev.-amer. humoristy Samuela Langhorna Clemense (1835—1910), knihtiskaře, lodivoda na Mississippi (⚲ autobiografické Life on the Mississippi, 1883), a cestujícího žurnalisty. Nejznámějším se stal humoreskami The Celebrated Jumping Frog of Calaveras County a The Innocents Abroad, jakož i romány z doby před občanskou válkou a j. Směšováním naturalismu a hravé jemnosti je M. T. typickým zástupcem amerikánství v literatuře. V češt. překl. V. Honsa, K. Kolman, K. L. Kukla, P. Moudrá, I. Schulz, J. Vokáč, J. Wagner, A. Wolfová a j.

Marcus Antonius, pseud. A. Pikharta.

Marcus Ernst (* 1856), něm. filosof, Kantovec.

Marcus Marci, ⚲ Marci.

Marczali Henrik (* 1856), mad. dějepisec, 1895—1919 prof. v Budapešti; napsal madarsky spisy o dějinách Uher v době Arpádovců, Josefa II., v době od Karla III. až k Vídeňskému kongresu, o sněmu v letech 1790—91 a j.

Marczewski Lucjan (* 1876), pol. hud. skladatel.

Marczewski Tadeusz (* 1883), pol. malíř-portretista (pres. Wojciechowského).

Marčanin Láďa pseud. Fr. L. Sály.

Marčić Rud. Ernest (* 1882), slovin. malíř-krajinář, žák pražské Akademie.

Mar del Plata, přís. m. v argentinské prov. Buenos Aires, (1923) 27.611 ob.

Marden Orison Swett (1847—1922), americký spisovatel, novodobý mystik. Ve svých četných spisech populárně vědeckých a výchovných, hlásá životní energii a zdravý, praktický optimismus. Téměř všechny spisy přel. do češt. E. Lešehrad,

G. Žďárský, J. Pelcl a vyšly nákl. J. R. Vilímka v Praze.

Mardin, hl. m. turec. vilájetu M. (174.808 ob.), na sev. okraji mesopotamské roviny, (1924) 31.077 ob., 1060 m n. m., konečná stanice jedné větve bagdadské dráhy.

Mardirossian Nišan, PhDr. (* 1894 v Churnavilu v Arménii), lektor univ. Karlovy a knihovník semináře pro klínopisné badání a dějiny starého Orientu. Sp.: Rozluštění hethitštiny českým učencem (arm. 1923). Nejstarší dějiny jazyka arménského a jiná vědecká pojednání. Mimo to překládal z české poesie J. Wolkera, O. Fischera a S. Vernera do arménštiny.

Mardonios († 479 před Kr.), syn Góbeyův, zeť perského kr. Daria I., zastával politiku příznivou pro Řeky. V r. 493 př. Kr. vyslán byl proti Řekům a podrobil Makedonii. Jeho loďstvo ztroskotalo u Athosu, ale i jeho pozemní vojsko v Thrakii utrpělo těžké porážky a M. se vrátil z výpravy. R. 480 byl opět postaven v čelo vojska proti Thasosu a Makedonii; přezimoval pak s 300.000 muži v Thesalii. V r. 479 opětně podnikl útok proti Athénám, byl ale u Plataií poražen a padl.

Mardrus J. C., Dr. (* 1868 v Kahýře), franc. spisovatel a lékař. Věnoval se orientalistice, cestoval po východních zemích a v Indii, pátraje po arabských rukopisech. Od r. 1899 do r. 1904 uveřejnil nový a úplný překlad Mille et un Nuits (Tisíc a jedna noc). Překládal koran.

Mareček Bohumil (* 1884), čs. malíř-portretista.

Marečková Jozefina (* 1880 v Petrové Vsi), slovenská spisovatelka. Pod pseud. Puella Classica vyd. řadu slovenských, maďarských a německých knih.

Mareés Hans von (1837—87), něm. malíř, zprvu odchovanec mnichovského malířského realismu. Pozdější obrazy jeví snahu obnoviti názornou sílu tvarů, barev a prostoru ve smyslu klasického umění nedějovým zobrazením.

Marefy, o. na M., okr. Vyškov, 501 ob. Naleziště pohřebišť skrčenců z růz. dob XXIII.—III. stol. př. Kr.

Maréchal (franc., [marešal]), maršálek (♌).

Marek (Jan M., Marcus) z Jerusaléma, průvodce apoštola Pavla, pak Petra, podle legendy zakladatel první obce v Alexandrii, svatý ochránce Benátek; svátek 25. dubna. Markovo evangelium (♌).

Marek, ♌ Marcus.

Marek, malíř v Litomyšli (1580).

Marek Antonín (1785—1877), č. básník a spisovatel, buditel, děkan v Libuni.

Antonín Marek.

Přispíval do tehd. vlasten. časopisů a jeho básně vynikají vybroušeností jazykové dokonalosti. Filosof. terminologii českou sestavil ve svém spise: Logika čili Umnice (1820) a Základové filosofie (souborně 1844). Lit.: Jan Jakubec: A. M. (1896).

Marek Ant. (* 1862), č. herec u venkovských společností a ve Švandově divadle.

Marek Ferdinand, JUDr. (* 1881), rak. diplomat, rak. vyslanec v Praze.

Marek František, Ing. (* 1875), odbor. ve vodním stavitelství. Sp.: O vodních drahách (1902).

Marek František (* 1899), č. architekt.

Marek (Heidrich) Vladimír (* 26. IV. 1882 na Vinohradech), č. herec a režisér. Od r. 1899 u venk. spol., 1911 u Měst. div. na Vinohradech, pak krátce šéfrež. div. Variété, pak v Lublani, 1919 šéfrež. opery a operety Nár. div. v Brně, v l. 1922—26 v Plzni, od r. 1929 v Jeřábkově Velké Operetě.

Marek Ivan (* 1863), prof. na techn. v Záhřebě, chorv. odborník v org. chemii.

Marek J., ♌ J. St. Guth.

Marek Jan (1834—1900), prof. geodesie na voj. akad. ve Víd. N. Městě a odb. spisovatel.

Marek Jan Jindřich (pseud. Jan z Hvězdy (1803—1853), čes. básník, spis., farář v Kralovicích. Hl. psal histor. povídky s tend. vlasteneckou. Sp.: Básně (1823), Harfenice (1841), Jarohněv z Hrádku (1843), Konvalinky aneb sbírka pův. romant. povídek (L. 1824, II. 1828), Mastičkář (1845). Lit.: K. Klausvic: Život J. J. M. (1903).

Marek Jaroslav (* 1874), č. politik, poslanec za stranu soc.-dem. Sp.: Šedesát let program. výstavby soc.-dem. strany dělnické (1927).

Marek Josef (* 1887), žurnalista a redaktor Venkova. Sp.: Země vzorného zemědělství (1926) a j.

Marek Josef (* 1889), architekt v Bratislavě.

Marek Josef Richard (* 21. VII. 1883), č. grafik, prof. reálky v Praze, výtvar. kritik a překladatel z francouzštiny. Vypravil mnohé knihy, hl. nakladatelství Dobrých autorů a Dobré dílo. Překládal Barbeye, Lemonniera, Rimbauda

a j. Kritiky psal do Mod. Revue, Lumíru, Venkova, nyní do Nár. Listů.

Marek Josef (* 1892), č. spisov. Sp.: Učebnice knihařství (1924).

Marek Karel (* 1860), rak. politik, r. 1916 min. financí.

Marek Milan (* 26. V. 1860), středošk. prof., chorvat., zeměpisec, autor mnoha děl hlavně paedagogicko-odborných a ornithologických.

Marek Petr (* 1697), řezbář v Poděbradech.

Marek Václav (1853—1920), přednosta techn. odd. stát. normální cejchovní komise ve Vídni a odb. spisovatel.

Marek Václav (* 1854), prof. v. v. a spis. pro mládež. Přel. Amicis: Srdce (1890).

Marek Vladimír (* 1890), č. malíř, žák Hynaisův, legionář, maloval bitvy legií.

Marek Zykmunt, JUDr. (* 1875), advokát, politik a soc. dem. pracovník v Haliči. Říšský poslanec 1911—1918, od 1922 posl. Sejmu a předseda soc. dem. klubu parlamentního.

Maremmy (ital.), bažinatá krajina na pobřeží Tyrrhenského moře v Italii, mezi ústími řek Magro a Volturno.

Maréna, ♌ síh.

Marenco Carlo, hrabě (1800—1846), ital. básník; psal tragedie, vyznačující se náboženským cítěním a patriotismem.

Marenco Leopoldo, hrabě (1831—1899), ital. dramatik.

Marengo, jihových. část ital. města Alessandrie; stalo se známým vítězstvím Bonapartovým (14. VI. 1800) nad Rakušany.

Marenzio Luca (1550—1599), ital. skladatel, vynikající sklad. madrigalů; náležel k chromatikům.

Mareótis, ve starověku území v dol. Egyptě.

Mareš Bohumil Václav (1856—1927), č. revoluční pracovník a kurýr.

Mareš Bohumil Karel (1851—1901), evang. teolog. a spisov. Sp.: O vědě a víře (1887), vyd. Listy Husovy (1891).

MUDr. Frant. Mareš.

Mareš František, PhDr. h. c. (* 1859, Bavorov), arch. rada a řed. schwarzenberského archivu v. v.; vynikl zejména v oboru badání hist. a rodopisného. Vydal soupis památek okresu prachatického a krumlovského.

Mareš František, MUDr. (* 1857, Opatovice), profesor fysiologie na č. univ. v Praze; vydal četné práce z fysiol. pokusné a dílo Fysiologie pro lékaře (1906—26). Byl rektorem univ. a po převratu senátorem. Vychoval celou generaci lékařskou.

Mareš František (* 1862), ředitel školy Vesny v Brně, pedag. spisov. Sp.: Deset roků dívčích škol Vesny v Brně (1896).

Mareš František (* 1884), č. básník a spisov. Sp.: Syn Páně (drama, 1923), Z bojiště práce (1924), Z dílny lidskosti (1924), Sociální filosofie demokrat. socialismu (1929).

Mareš J., pseud. J. Ladeckého.

Mareš Jan Antonín (1719—1794), č. hudebník v Petrohradě, virtuos na les. roh.

Mareš Jaroslav Ing. (* 14. VIII. 1884 v Seči), čes. chemik, řed. lihovaru v Kralupech.

Mareš Michal (* 1893 v Teplicích), čes. spisovatel, redaktor Rudého Práva. Napsal: Andělíčkářka (1922), Oasa (1924), Pan Václav (1928), Přicházím z periferie (1921), Policejní šťára (1922), Sing-Sing (1929), Zelená garda (1927). Nejlepší jsou jeho črty ze severoafrického života a ze světa proletariátu, naturalisticky pojaté.

Marešová Milada (* 1901), malířka a ilustrátorka v Praze.

Maret Hugues Bernard (1763—1839), vévoda z Bassana, franc. diplomat a sekretář; provázel Napoléona na válečných taženích.

Maretič Tomislav, PhDr. (* 1854), univ. prof. slov. a indoevr. filologie v Záhřebě. Napsal četná vědecká díla, nyní řídí Slovník chorvatského aneb srbského jazyka.

Maretzky Oskar (* 1881), zástupce něm. lidové strany v nár. shromáždění a pak člen něm. říšské rady; založil nacionálně liberální říšskou stranu něm.

Marey Étienne Jules (1830—1904), fr. fysiolog, prof. na Collège de France; vynalezl fysiologické zapisující přístroje (kardiograf a j.). Při studiu pohybů člověka a zvířat užíval fotografických snímků seriových.

Marezzo, mramorový cement, hl. ve Francii používaný.

Marfa Posadnica, ♌ Borecká Marfa.

Marfori Carlos (1818—1892), oblíbenec a milenec Isabelly II. španělské.

Marforio (ital., odvoz. z Mars-Forum), torso antické mramorové sochy ležícího boha řeky na Forum Romanum, nyní v kapitolském museu.

Margalić Edo, PhDr. (* 1849), prof. srbochorv. jazyka na univ. v Budapešti, znalec poměrů Srbů v Uhrách; vyd. maď.-chorv. a chorv.-maď. slovník, chorv. histor. repertorium (1988—1902), srbské

histor. repertorium (1918), sbíral a vyd. přísloví.

Margalis Juozepas Snapštys (1877—1921) litevský básník.

Margan Vladimir Dr. (* 1871), náč. obce v Pančevu, spisovatel článků o komunální politice srbské.

Margaréta, čes. Markéta.

Margaréta Navarrská, ♀ Markéta Navarrská.

Margarimetr, přístroj na určení spec. váhy rozpuštěných tuků, zvl. ke zkoumání másla vzhledem k obsahu jiných tuků.

Margariny (oleomargarin), těžko tuhnoucí součást hovězího tuku, jíž se používá k výrobě umělého másla. — Margarin je též zákonně předepsané jméno umělého másla, pokrmového tuku, které připravil na podnět Napoléona III. r. 1868 po prvé Mège-Mouriès. S vodou zahřátý hovězí lůj byl ochlazen na 45°, při čemž značná část stearinu a palmitinu vykrystalovala a dala se pak oddělit lisováním. Kapalná část tuhne při obyčejné teplotě v podobě másla (oleomargarin). Tento tuk byl smíchán za přidání barviva a aromatických látek s 50% čerstvého mléka a 50% vody a zpracován v máselném stroji, pak byl promyt jako máslo, vyhněten, vysolen a obarven. Někdy místo oleomargarinu používá se též obyčejného hovězího nebo skopového loje; v novější době též tvrzeného oleje kokosového, palmového, sezamového, bavlníkového a oříškového (rostlinné margariny), též rybího, zvláště velrybího tuku. Aby margarin při pečení se pěnil a hnědl jako máslo, přidává se do něho vaječn žloutek, lecithin, cukr nebo glycerin; máselné vůně hledí se docíliti přidáváním kyselého mléka, máselné barvy vhodnými barvivy. První továrna na výrobu margarinu byla založena v Paříži r. 1871. Aby margarin neprodával se jako máslo, o to jest postaráno zákonnými opatřeními. Nazývání margarinů umělým máslem jest zakázáno. Aby bylo možno margariny snáze rozeznati od másla, musí obsahovati na 100 d. nejméně 10 d. sezamového oleje, který s alkoholickým roztokem furfurolu v kyselém prostředí dává červené zabarvení (Baudouinova reakce). Míchání margarinu s máslem jest zakázáno. Balíčky margarinu musí míti tvar krychle (♀ Laxa: Máslařství).

Margarit, vápenatá slída, složení $H_2CaAl_4Si_2O_{12}$, jest dobře štípatelný nerost, krystalující v soustavě jednoklonné, tvrdosti 3.5—4.5, spec. v. 3.0 g. Tvoří křehké, málo ohebné šupinky nebo zrnitě-šupinaté shluky, barvy sněhobílé až šedé, perleťového lesku. Obsahuje 50% kysličníku hlinitého, 30% kysličníku křemičitého a 10% kysličníku vápenatého. Kyselinami se porušuje, před dmuchavkou taje na hranách. Přichází v chloritických břidlicích v Tyrolsku (Greiner) a doprovází smirek (Naxos).

Margaritana, ♀ perlorodka.

Margary Augustus Reymond, (1846—1875), angl. cestovatel.

Margate, m. v angl. hrabství Kent (1925) 48.080 ob., na ostrově Thanet při ústí Temže.

Marge (fr.), vzdálenost, rozdíl, prostora; v řeči bursovní rozdíl mezi denním a emisním kursem cenného papíru, též vůbec rozdíl mezi nejvyšším a nejnižším kursem nebo cenou.

Margecany, o. na Sl., okr. Gelnica, 738 ob. (608 čs.).

Margerie Bruno Jacquin de (* 1861), fr. diplomat; od 1924 vyslancem v Berlíně.

Marggraf Andreas Sigismund (1709—1782), něm. chemik, objevil, že burák obsahuje cukr.

Margherita di Savoia, m. v ital. prov. Foggia, (1921) 9086 ob., má největší ital. mořské solivárny.

Marghiloman Alex. JUDr. (1854—1925), rum. státník; uzavř. jako min. president bukurešťský mír s ústředními mocnostmi (7. IX. 1918).

Marginalie, poznámky na okrajích knih rukopisu, též skizzy na okrajích leptů.

Margita (Markétin, též Moháčský ostrov), dunajský ostrov, naproti jehož pravému dunajskému břehu leží Moháč (♀); je 28 km dlouhý a až 16 km široký.

Margites, komické epos, přičítané Homérovi.

Margold František Xaver (* 1887), č. architekt, stavbyvedoucí na huti u sv. Víta.

Margot (fr.), deminutivum k Marguerite.

Margueritte Paul (1860—1918) a Victor (* 1866), bratři, fr. romanopisci, uveřejnili každý zvlášť i společně romány o německo-franc. válce: Le Désastre (1898, přel. J. Jiroušek); Les Tronçons du Glaive (1901); Les braves Gens (1901); Le Comune (1904, přel. V. Unzeitig 1904). Nejlepší román Pavla M. Jest Ma grande (1893). Victorovým polem je psychologický román: dětský příběh Poum (1898 přel. A. Tuček 1902), Jeunes Filles (1908), Les Frontières du coeur (1911). Poválečná díla o nemilosrdné pravdivosti jsou romány La Garçonne (1922, přel. J. Nevole 1923), Le Compagnon (1924, přel.

F. Jelínek 1924), a rozbor otázky válečné viny Les Coupables (1925). Victor M. byl též politicky činným. Uveřejnil 1925 Appel aux consciences, pro nějž též byl nazván Zolou poválečné doby. — Lit.: Pilon, Paul et Victor M. (1925).

Marhaň, o. na Sl., okr. Giraltovce, 426 ob. (345 čs.).

Marhan Michael (1851—1928), ředitel školy v Karlíně, pedag. spisovatel.

Marhaník ♀ Punica granatum L.

Marheineke Philipp Konrad (1780—1846) něm. protest. teolog; zastával se směru spekulativního.

Marhula Eduard (1877—1926), český hudební skladatel. Napsal řadu sborů, církevních skladeb, písní a operetu V poutech lásky. Byl činný i literárně.

March ♀ Morava.

March Auzias (1397—1459), katalonský básník, patří k prvním zástupcům provençalských a italských milostných písní.

Marcha Jaroslav, vl. Dominik Nejezchleb (*1880), čes. spisov. a publicista, lidových. pracovník, ústřed. tajemník rep. strany čs. venkova v Brně a poslanec. Sp.: Domkáři a socialisté (1919), Masaryk za hranicemi (1923), Na dědině (1927), Potulky (1906), Ptačí chléb (1921—23), Z babiččina kraje (1928).

Marchal Arlette (* 29. I. 1902 v Paříži), filmová herečka, k filmu získána po vítězství v soutěži krásy v lázních Aix les Bains, angažována do Hollywoodu; nyní trvale v Berlíně.

Marchand Jean Baptiste (* 1863), fr. generál a cestovatel Afrikou.

Marchantia L. (porostnice), mechy z rodu Marchantiaceae, s vidličnatě rozvětveným thallem, jež tvoří na vlhkých místech pokrývky a dlouhými kořeny jsou upevněny v zemi. Z listů se zvedají samčí výhonky; samičí vyskytující se na jiných rostlinách, jsou paprskovité, pak stopkaté kruhy. U nás druh M. polymorpha L., vyskytující se na místech vlhkých i suchých, na květináčích.

Marche, býv. fr. provincie, obklopovala depart. Creuse; náležela Bourbonům, 1527 připadla koruně.

Marche Le, krajina ve střed. Italii na Adriatickém moři, 9.465 km², (1921) 1,145.685 ob., s provinciemi: Ancona, Ascoli Piceno, Macerata a Pesaro-Urbino.

Marchegg, m. v Dol. Rakousích, (1923) 273 ob., jest důležitým želez. uzlem na čsl. hranici.

Marchena, okr. m. ve špaň. prov. Sevilla, (1920) 13.592 ob.

Marchetti (marketti), Filippo (1835—1902), ital. operní skladatel.

Marchetti Francesco, ital. malíř v Praze v l. 1689—90. Mal. fresky v zámcích, společně se synem Giovannim.

Marchfeld, ♀ Moravské pole.

Marchio, pseud. V. Kamenického.

Mar Chiquita (čikita), solná, na ostrovy bohatá a bezodtoká bažina v argent. prov. Córdoba, vých. od Sierra de Córdoba, 80 km dlouhá, až 50 km široká a 34 m hluboká, obsahuje 6% soli.

Marchlewski Leon Pavel (* 1869), pol. chemik a prof. univ. Jagiell. v Krakově. Sp.: Chemja organiczna (1924), Chemja chlorofilów (1912) a j.

Maria Anna, pseud. A. M. Tilschové.

Maria Jaroslav, vl. jm. JUDr. Jaroslav Maria Mayer (* 24. II. 1870 v Rakovníku), čes. dramatik, romanopisec, advokát v Táboře. Započal literární činnost dramatickou tvorbou, jež čerpala látku ze soudobého života i z minulých dob, zejména z renesance a baroka. Vydal: dramat. trilogii V podvečer věků (1898), hru Dobráci (1899), trilogii Dramatickou sonatu (1904—1907) Má jest pomsta (1908), Dolfa (1919), My a vy (1920), Lichoběžník (1922), Emausy (1926), Marie a Marta (1924), bohatýrskou hru Tristan (1908), dramat. legendu Helenská kněžna (1911), hru Michelangelo Buonarotti (1912), Parisina (1917), Torquato Tasso (1918), Lucrezia Borgia (1920) a j. Dramatické práce Mariovy vynikají rušnou látkou dějovou, temperamentní dikcí a psychologickým oživením. Z prosaických prací vydal Maria: Werther (1907), moderní román lásky podle Goethova motivu, Spravedlnost (1917) Kyvadla věčnosti (1920), Tajnosnubní (1922), Panstvo v taláru (1924), Sladký upír (1925), Světice, dámy a děvky (1926), Váhy a meč (1928), Orlové a střízlíci (1929), Menší prosy (1919), Dekameron melancholický (1927), Olginka (1927), Ďábelská nokturna (1929). V románech je Maria přísným analytikem lidské společnosti, jenž rád dává nahlížeti do kritického zrcadla a jenž prudce hájí vždy spravedlnost a pravdu. Líčí život v prostředí kněžském, soudcovském, z kruhů uměleckých, z období válečného, ze sfér erotiky i lžikultury. Kromě těchto větších prací napsal M. ještě cestovní příručku Italie (1925), autobiografickou prosu Dvě slzy

Jaroslav Maria.

(1928) a Památník Jar. Jeremiášovi (1919). Sebrané spisy vycházejí od r. 1928. — Lit.: J. Karásek: Tvůrcové a epigoni (1927).

Maria-Kulm, ♋ Chlum sv. Maří, ms. v Č.

Maria Magdalena de Pezzi (1566—1607), křesť. světice, karmelitánka; uctívána pro své asketické zásady.

Mariage (fr., mariáš), ženitba, vdavky, též hra v karty.

Mariahilf, VI. čtvrť vídeňská.

Marialatrie (vzývání Marie), výtka, kladená katol. církvi, že žádá božské pocty pro Marii.

Mariana Juan (1536—1623), špaň. dějepisec, jezuita.

Marianao, m. na Kubě, 30.701 ob.

Marianité (Frères de la Société de Marie), katol. kongregace pro učebné účely, založ. 1817 od G. J. Chaminade (1761—1850), v Bordeaux.

Marianitky (Sestry sv. kříže), katol. kongregace pro vyučování dívek, 1841 abbém Moreauem v Le Mans založená.

Marianka, o. na Sl., okr. Bratislava, 841 ob. (825 čs.).

Marianne, tajná společnost socialistické tendence, která se ve Francii v čase restaurace utvořila (byla v r. 1854 rozpuštěna); nyní užívá se jména toho v hanlivém smyslu k označení franc. republiky.

Mariano Raffaele (1840—1912), ital. filosof ve Florencii, od 1885 profesorem v Neapoli; hegelián.

Marianovka, poslední zastávka před Omskem v Sibiři. 25. V. 1918 přepadli zde bolševici vlak 6. čs. pluku. Ač čs. pluk nebyl na přepadení připraven, přece se mu podařilo bolševiky odraziti a prozatím na záp. ustoupiti. Na místě zrádného přepadení vybudovali bolševici své posice. 6. června došlo u M. k druhé bitvě, v níž bolševici poraženi a osud hl. m. Sibiře — Omska — zpečetěn.

Mariánské kongregace jsou katol. družiny neb spolky, založené pode jménem Marianae Sodalitates, k prohloubení a účinnějšímu provádění kultu Panny Marie. Založeny byly belgickým jesuitou Leunisem (1535—1584) v r. 1563.

Mariánské Hory, m. na M., okr. Mor. Ostrava, slouč. s m. Mor. Ostravou, 12.573 ob. (10.037 čs.). Výroba dusík. látek, chem. tov., tov. mýdla, uhel. doly, vel. železárny, strojírny, slévárny.

Mariánské Lázně (Marienbad), svět. lázně v Čechách, (1921) 6909 ob., 628 m n. m. Nejdůležitější jsou prameny, obsahující Glauberovu sůl (Ferdinandova a Křížová studna).

Mariánské Radčice (Maria-Radčitz), o. v Č., okr. Duchcov, 1007 ob.

Mariany (Ladrony, Zlodějské ostrovy), nejsev. souostroví Mikronesie, tvoří oblouk o 15 ostrovech, který se táhne meridiálně mezi 13 a 21° s. š., celkem 1140 km², asi 20.600 ob. Skoro polovice území a největší část obyvatelstva připadají na americký Guam (♋); další ostrovy: Saipan, Tinian, Rota. Jsou vesměs sopečné (zčásti činné), příkré a hornaté (až 995 m). Kokosová palma dodává hlavní vývozní plodinu (kopru). Sídlem hl. správy jest Garapan na Saipaně.

Mariaschein (čes. Bohosudov), o. v Č., okr. Chabařovice, 3704 ob. Poutní místo, uhelné doly.

Mariavité, asketicko-sociální reformní hnutí, zal. 1893 v Polsku Feliciou Kozlowskou. Odsouzeni Římem. 1904 a 1906 utvořili její přívrženci vlastní církev, která se pak připojila ke starokatolicismu (před svět. válkou přes 200.000 zapsaných členů) a vykonala vzornou sociální práci. V posl. době (1926—27) styky se starokatolicismem přerušeny; blouznivé ideje spiritualistického rázu (mystická manželství mezi kněžími a řádovými sestrami) přivodily vnitřní i vnější krisi.

Mariazell, m. ve Štyrsku, hejtmanství Bruck nad Murou, (1923) 1887 ob., nejslavnější rakouské poutní místo.

Maribo, dánský okres, 1791 km², (1925) 133.857 ob. (75 na km²), obsahuje ostrovy Loaland, Felster a menší ostrovy. Hl. m. je M. na Loalandu, (1925) 4608 ob.

Maribor (něm. Marburg), m. ve Štýrsku nad Drávou, nyní patří k Jugoslavii, 31.000 ob. Čilý průmysl (dříví, papír, kůže, mlýny) a obchod dřívím, ovocem. Železniční dílny, křižovatka železnic.

Marica, hl. bulh. řeka, pramenící v Rilském pohoří z Marických jezer. Vlévá se do Bílého moře u Enosu. Pořící její měří 53.846 km, délka řeky 445 km. Řeka není regulována a není proto splavná. U Svilengradu (Mustafa Paša) klene se nad ní starý turecký most, o němž se zmiňuje ve svém deníku Vratislav z Mitrovic. Na březích řeky leží pouze tři města: Tatar Pazardžik, Plovdiv a Odrin.

Marica, vrch v Nalbantu, v Rilském pohoří v Bulharsku (2767 m).

Marić Ljubomir (* 1878), srb. div. generál, ve válkách na ved. místech, odbor. spis. Sp.: Strategia (1925).

Maričić Josef (* 1884), chorv. herec, člen Nar. Kazaliště v Záhřebě; charakt. role.

Marie (hebr. Mirjam), osoby biblické a světice: 1. Marie Panna, Matka Boží, Bohorodička, matka Ježíše Krista. Byla z rodu Davidova, zasnoubila se s Jose-

fem v Nazaretě a uzavřela s ním řádný sňatek manželský. V tu dobu oznámil jí archanděl Gabriel, že porodí Spasitele světa, který bude syn Boží. Odebrala se potom s Josefem N. do Bethlema za příčinou sepsání lidu. Tam v jeskyni porodila o půlnoci Ježíše Krista. Podle učení církve katolické ochránil Bůh M. P. od hříchu prvotního hned při jejím početí pro zásluhy Kristovy, poněvadž ji vyvolil za matku vtěleného svého syna. Ve všech ritech uznávána i uctívána byla jako čistá panna a rodička Boží (od V. st., koncilu v Efezu). Ve středověku vzaly si mnohé řády za předmět svých služeb uctívání P. M.; to byli zejména Františkáni a Jesuité. O jejím neposkvrněném početí vydáno a uznáváno od 8. XII. 1854 církevní dogma; naproti čemuž o vzetí P. M. na nebesa bylo učení teologů. Podle katol. učení nutno P. M. vzdávati zvláštní poctu (zv. hyperdulie) jako královně svatých na rozdíl od uctív. ostatních svatých (zv. dulia). Církevní umění mělo ovšem život, osobu i důstojenství často za předmět P. M., zejména jako matku Boží a to hlavně poesie, malířství i plastika v různých způsobech. — 2. M. Magdalena, také jen Maří z Magdaly, nazvaná podle svého rodiště, byla prý hříšnicí a stala se tak prototypem hříšnice a proto byla oblíbeným předmětem v malířství jako taková (Rubens, van Dyck, Tizian, Corregio). Památka její světí se 22. VII. Ale i básnictví často se obíralo M. M. zejména ve středověku, než i v novější době bývá námětem mnohým básníkům (Paul, Heyse, Marie z Magdaly, činohra, a Maeterlinck, Marie Magdalena, drama). — 3. M., křesť. světice, panna, prý za Hadriana v Římě umučena. — 4. M. Egyptská (* kol. 354, † 2. IV. 431), žila v Palest. jako kajícnice. — 5. M. Antoinette, fr. královna, dcera Marie Terezie (* 2. XI. 1755, † 16. X. 1793), provdána za krále Ludvíka XVI.; byla u franc. dvora jako Rakušanka neoblíbena. Od 13. VIII. 1792 počíná její vězení, devzdána revolučn. tribunálu; rozsudek smrti proti ní vynes. a 16. X. poprav. — 6. M. Eleonora, král. švéd., dc. kurfirsta Jana Sigmunda Braniborského (* 21. XI. 1599, † 28. III. 1655). — 7. M. Feodorovna, ruská císařovna (1759—1828), druhá manželka cara Pavla I. — 8. M. de France, starofranc. básnířka, snad totožná s Marií z Francie (dcera Ludvíka VII. a Eleonory z Poitou, později rozvedené), která se vdala 1164 za hraběte Jindřicha I. z Champagne a 1198 zemřela. Její díla jsou Lais, rýmované novely. — 9. M. da Gloria, portug. královna, dcera cís. Pedra I. a Leopoldiny rakouské (1819—1853), po smrti svého děda Jana VI. Portugalského a po zřeknutí se trůnu svého otce stala se královnou portugalskou. — 11. M. Johanna pseud. Jindř. Rittersbergové. — 12. M. Leszczyńska, franc. královna, dcera polského krále Stanislava Leszczyńského (1703—1768). Provdána za Ludvíka XV. — 13. M. Louisa, arcikněžna rak. a císařov. franc., dcera cís. Frant. I. a Marie Terezie (1791—1847). Byla obětí politiky v r. 1810 provdána za císaře Napoléona, manželství však nebylo šťastné, ani když se jim narodil r. 1811 syn Napoléon, potomní vévoda Zákupský. Odebrala se v r. 1814 do Vídně a odepřela vrátiti se k manželu. Od r. 1821 žila v morganatickém manželství s hr. Adamem Adalb. Neippergem, po jehož smrti provdala se r. 1830 za hraběte Karla R. Bombelesa. — 14. M. Madeleine, pseud. něm. spisovatelky svob. paní M. M. z Puttkameru, roz. Güntherová (* 1881). Psala vášnivě-erotické básně a romány. — 15. M. Medicejská, fr. královna, dcera velkovévody toskánského Františka I. a Johany Rakouské (1573—1642). V r. 1600 provdána za Jindřicha IV. franc. Politicky tíhla ke straně španělské a neušla podezření, že nebyla bez viny na úkladné smrti králově (1610); vynutila si regenství ve jménu svého syna Ludvíka XIII. a podržela je i tehdy, když již byl vyhlášen za plnoletého. — 16. M. I. Stuartovna, škotská královna (1542—1587), jediná dcera Jakuba V. a Marie zv. Guise. Pečlivě byla vychována na dvoře francouz. R. 1558 došlo k jejímu sňatku s franc. dauphinem Františkem, který jí však již r. 1560 zemřel, a tak M. St. vrátila se do vlasti již r. 1561 a za nedlouho se znovu provdala za svého poddaného Jindřicha Daraleye, který chtěl vládnouti sám a dal posléze jejího tajemníka Riccia před jejíma očima zavraždit. Mezitím však, ač se jí narodil syn (pozdější Jakub I.), věnovala svou přízeň lordu Bothvellovi, který pak Darleye dal vraždou odstraniti, a ona v r. 1568 se za vraha provdala. Tu se však škotští kalvinisté proti ní vzbouřili a nutili ji, aby se trůnu vzdala, a docílili toho, že ustanovili Murraya regentem za jejího nezletilého, ale již korunovaného syna. Vzpoura, v její prospěch vzniká, se nezdařila, M. uprchla k Alžbětě do Anglie a tam byla uvězněna, a když po dvakráte ukládala o život Alžběty, odsouzena a popravena. — 17. M. II. Stuartovna, dcera Jakuba II. s Annou Hydeovou (1662—1695), provdala se r. 1688 za svého strýce Viléma Oranžského. Manželství toto bylo velice něžné a M. St. přijala V. vedle sebe jako vladaře a postavila se sama s manželem

proti otci a sestře Anně. Správa říše připadla ovšem Vilémovi, ale za jeho nepřítomnosti byla regentkou M. St. a jako taková se velice osvědčila. — 18. M. Terezie, římsko-něm. císařovna, královna uherská a česká, vévodkyně rakouská, nejstarší dcera císaře Karla VI. (* 13. V. 1717, † 29. XI. 1780). Vdala se v r. 1736 za Františka Štěpána Lotrinského, od r. 1737 velkovévodu Toskánského. Sotva podle pragmatické sankce nastoupila na trůn uherský, český a rakouský (20. X. 1740) a svého manžela za spoluvládce prohlásila, vystoupili ihned četní její nepřátelé. To byli Bavoři, Sasové a Španělé, kteří si činili nároky dědické a počali pracovati pro rozpadnutí Rakouska, zejména Bedřich II. vystoupil se svým nárokem na Slezsko a ihned vpádem do Slezska (16. XII. 1740), začal první slezskou válku, čemuž následovalo vtrhnutí franc. vojska do Čech a Hor. Rakous a Španělů do Italie, čímž zahájena byla válka o rakouské dědictví. Aby se aspoň jednoho nepřítele zbavila, po ztrátě Slezska i Kladska uzavřela M. T. s Bedřichem II. mír ve Vratislavi r. 1742. Později rovněž tak učinila s Francií, Španěly i Bavory, uzavřevši mír v Nymfenburku 28. V. 1741 a dala se poté slavnostně korunovati (26. VI.) na královnu uherskou a českou. Zatím vypuzeno vojsko bav. a franc. během roku 1742 úplně. S Bavorskem učiněn v dubnu 1745 mír ve Füssenu a s ostatními nepřáteli r. 1748 v Cáchách, v němž M. T. uznána za dědičku všech zemí otcovských. Tímto mírem byla válka o rakouské dědictví ukončena a ještě během války byl manžel M. T. uznán jako František I. za císaře. Následující leta v míru použita k provedení dalekosáhlých oprav ve správě zemí, opatření dokonalého a spolehlivého vojska za vedení Dauna a uzavření úspěšných smluv. M. T. založila školy i vychovávací ústavy, starala se o obchod i zemědělství, zkrátila vojenskou službu a podporovala zakládání průmyslových podniků, zejména v Čechách a na Moravě. V této práci byli jí nápomocni zejména hr. v. Haugvic, v zahraničních záležitostech Kaunic, jehož vlivu nutno připočísti, že M. T. podařilo se získati opět Slezsko a konečně v květnu 1756 uzavř. ujednání v tom smyslu, aby kryta záda Rakouska v případě opětného napadení Pruskem. Přesto Bedřich II. v r. 1756 opětně ji napadl a tak začala pověstná sedmiletá válka, jež po značných obětech teprve mírem 15. II. 1763 v Hubertusbergu uzavřeným skončila přiznáním Slezska Bedřichu II. Od té doby po smrti manželově (1765) věnovala se M. T. jen zdokonalení správy svého mocnářství a prosadila, že její nejstarší syn Josef v r. 1764 korunován za řím. císaře a za spoluvládce uznán, ač značného vlivu ve vladaření mu nepopřála. Přesto nestrpěl zasahování papežské stolice do řízení monarchie a veškeré zlořády kléru přísně pronásledoval a v důsledku toho i řád Jesuitský zrušil. Po smrti posledního bar. Wittelsbacha (30. XII. 1777) byla přece opětně zapletena do války s Pruskem o bavorské dědictví (1777—79). Táž byla ukončena mírem v Děčíně, 13. V. 1779 uzavřeným.

Marie Antonie, pseud. Jos. Pedálové.

Marie Alexandre Thomas M. de Saint Georges (1797—1870), franc. politik, právník, radik. poslanec. Předseda Národního shromáždění, ministr zahranič. věcí.

Marie-Galante, ostrov franc. Antill, 149 km² s (1921) 22.008 ob.

Marienbad (něm.), ↗ Mariánské Lázně

Marienberg (něm.), Marianská Hora.

Marienburg, m. a pevnost ve Východ. Prusích, (1925) 21.039 ob. Letiště, zámek, vystavěný 1280; byl hlavním sídlem konventu řádu něm. rytířů.

Mariengof Anatolij Borisovič (* 1897) ruský básník, dramatik a romanopisec. Hl. díla: Tučelet (1921), Roman bez vranja (1928).

Marienlyst, dán. vesnice a moř. lázně, (1921) 996 ob., na Seelandu.

Mariánský tolar, tolary s obrazem Matky Boží uherské; měly nápis: „Patrona Hungariae", bavorské (do 1871 raž.): „Patrona Bavariae".

Marienthal, ženský klášter cisterc. v Sasku v Hor. Lužici, založ. 1234. České památky.

Marienwerder (pol. Kwydzin), m. prus. vlád. okr. M., (1925) 13.721 ob.

Marietta, název několika měst v USA., mezi nimi nejstarší město státu Ohio, 1788 zal., (1920) 15.140 ob.

Mariette Pierre Jean (1694—1774), fr. uměl. spisovatel, mědirytec a nakladatel.

Mariette Auguste Édouard (1821—1881), franc. egyptolog.

Marigliano, m. v it. prov. Neapolsko, (1921) 10.338 ob.

Marignac Jean Charles Galissardde (1817—1894), švýc. chemik. Pozoruhodné jsou jeho práce o atomových vahách, isomorfii, ozonu, lanthanu, didymu a j.

Marignola Giovanni (1338—1353), ital. mnich; meškal jako papežský legát v již. Asii, pak kaplan Karla IV. a biskup Kalabrijský. Napsal světovou kroniku, ve které si všímá i českých věcí, používaje přesně českých pramenů. Rukopis v universitní knihovně v Praze, vydal jej Do-

bner (1768) a Emler (1882) ve Fontes rerum bohemicarum III. díl. Lit.: B. Horák, Sbor. zeměvěd. (1922).

Mariiny nářky (pláče), žalostné písně Mariiny při smrti Kristově, zpívané v kostelech ve středověku na Velký pátek, staly se základem her pašijových. Lit.: Č. Č. M. 1848, 1891.

Marijanović Stjepan (1794—1848), bos. františkán, škol. reformátor, spisovatel.

Marijanovka, stanice na sib. magistrále (◇), 43 km záp. od Omska. Tam se postavil 6. čsl. pluk proti rus. sovjetské vládě a v bojích 25. V.—6. VI. 1918 dobyl si cesty do Omska, jejž obsadil. Tím byly spojeny skupina středosibiřská s čeljabinskou. ◇ Legie.

Marija Paleologina z byzant. rodu Paleologů (1. pol. XIV. st.), druhá choť srb. krále Stefana Dečanského; nové příbuz. s byzant. rodem přineslo Srbům nové výboje územní.

Marijinsk, m. v Sibiři, na magistrále (◇), významné tím, že tam 25. V. 1918, spolu s boji u Marijanovky (◇) čsl. voj. se postavilo proti rus. sovjetské vládě a kap. Kadlec (nyní gen.) obsadil nádraží i město M., aby uvolnil trať našim vojskům. Byv však obležen rus. přesilou, byl teprve hrdinným útokem kap. Gajdy 1.. VI. vyproštěn. Dne 16. VI. došlo k novému vítězství čsl. vojsk u M., po němž se naše voj. zmocnilo i Krasnojarsku. ◇ Legie.

Marijinský průplav, spojuje Volhu a Něvu a tím Balt. moře s Kaspic. jezerem, 1125 km dlouhý, nejmenší hloubka 1·8 m.

Marijovsko-Meglenské planiny v Makedonii, na jihu Saridjolské a Meglenské kotliny od Saridjola do Demir—Kapije, z nejv. planin v Mal. a Star. Srbsku.

Mariková, ob. na Slov., okr. Považská Bystrica, 4584 ob.

Marillac Louise de (Luise von M., vdova Le Gras) (1591—1660), spoluzakladatelka Vincentinek.

Marin Louis (* 1871), franc. politik, vůdce klerikálně-konservativní Union républicaine démocratique; byl ministrem osvobozených území v roce 1924, zastávaje úspornou politiku.

Marina (ital.), 1. v ital. městech název přístavu, na př. M. di Carrara (◇ Avenza), M. di Massa (◇ Massa-Carrara); 2. v malířství, obraz moře.

Marindanim, kmen Papuánců na Bian Riveru (Nizoz. N. Guiena), asi o 11.000 hlavách.

Marindol, pahorkov. kraj v Chorvatsku, v primorsko-kraj. oblasti, osídlený v 1. pol. XVI. st. Uskoky z Velebitu, z poloviny pravoslavnými.

Marinduque, prov., utvořená z ostrovů Marinduque (1730 km²) a z přilehlých ostrůvků na sev.-vých. ostrova Mindoro. Hl. m. je Boas (asi 15.000 ob.) na sev.-záp. pobřeží ostrova M.

Marinelli Giovanni Giuseppe (1846—1900), prof. v Padui, pak ve Florencii.

Marinette, m. v sev.-amer. státě Wisconsin, (1920) 13.610 ob.

Marinetti Filippo Tommaso (* 1878), it. básník a spisovatel, původce literárního futurismu, směru, jenž pohrdá vším jazykovým a kulturním podáním. Z jeho rozsáhlé literatury přeložena do češtiny Osvobozená slova. (J. Macák 1922.)

Maringotte (fr.), zeleně či žlutě natřený obytný vůz kočujících lidí.

Marini Antonio (1460—64), fr. diplomat, znalec češtiny, důvěrník Jiřího z Poděbrad. Zachovala se jeho Rada o zlepšení kupectví králi Jiřímu.

Marini Giambattista, ◇ Marino.

Marini Giovanni (1663—1727), it. stavitel. Vystavěl Waldštejnský palác v Praze a jesuitskou kolej v Jičíně.

Marinismus, liter. styl, ◇ Marino. Též snaha státu získati co možná největší námořní síly (◇ militarismus).

Marinković Ana (* 1882), srb. malířka, členka Lady.

Marinkovič Dimitrije (1835—1911), srb. politik, vůdce pokrokové strany.

Marinkovič Josip (* 1851), srb. hudební skladatel.

Marinkovič Miho (* 1883), chorv. malíř, prof. v Bělehradě.

Marinković Paja (* 1832 v Pančevu, † 4. IX. ve Vršci), srb. herec.

Marinkovič Pavle (1866—1925), srb. politik; 1900—01, 1920 ministr kultu, 1919 ministr lesnictví.

Marinković Vladimir (* 1885), srbský středoškol. prof. geografie a geologie, kartograf, publikoval přes 40 prací, vypracoval též relief Bělehradu.

Marinkovič Vojislav, Dr. (* 1876), srb. politik, poslanec, několikrát zahr. ministr, spoluzakladatel demokr. strany. Zastupoval stát na mezinár. konferencích.

Marinkovič Vuk (1807—1859), profesor fysiky na bělehr. lyceu, odb. spisovatel, autor základní terminologie fysiky u Srbů.

Marino Brdo, planina v Bosně, sev.-vých. od Grahova, nejv. Prokos, 1.177 m.

Marino (Marini) Giambattista (1569—1625), it. básník; vytvořil nabubřelý styl s nepřirozenými obrazy a metaforami (marinismus.)

Marino (antické Castrimoenium), m. v it. prov. Řím, (1921) 9080 ob.

Marinos (II. st. po Kr.), novoplatonský filosof ze Samarie; z děl: Úvod k Eukleidovi a Vita Procli.

Marinov Dimitr (* 1846 v Lomu), bulh. etnograf. Byl prvním ředitelem r. 1904, založ. Národopis. musea, jemuž založil čas. Izvestija na Etnografskija musej. Životním věd. dílem jeho je Živa starina o 7 knihách obsahující bohatý a cenný národopisný materiál.

Marinov Nikola (* 1879), bulh. malíř. Je mistrem akvarelu, maluje vedle krajin také portréty a národopisné obrazy.

Marinov Vasil (* 1857 v Bolgradě), bulh. právník. Do r. 1899 byl prof. trest. práva i trest. řízení na sof. Vysoké škole. Byl prvním předsedou nejvyšš. kasačního soudu. Význačné právnické studie.

Marinov Vasil (* 1879), bulhar. malíř. Maluje hl. krajiny a národop. obrazy.

Marinova Ruska (* 1900), bulh. malířka. Maluje portréty i genrové obrazy.

Marinovati (fr.), nakládati vařené n. pečené maso, zvl. rybí, do octové omáčky s kořením.

Marinović Jovan (1821—1893), srb. státník, diplomat.

Marinović Milutin (* 1861), srb. generál, min. války, voj. přidělenec v Petrohradě. Odborný spisovatel.

Marinus, křesť. světec z Dalmacie; kázal ve IV. st. u Rimini; považuje se za zakladatele San Marina.

Marinus, jména dvou papežů: M. I. (882—884); M. II. (942—946). Od XIII. st. jsou nazýváni jako Martin II. a III.

Mariolanus, pseud. Boh. Boušky.

Marion, jméno mnoha míst v USA.: 1. ve stř. Indianě, (1920) 23.747 ob.; 2. ve stř. Ohiu, (1925) 33.821 ob.; 3. m. v Illinois, (1920) 9582 ob.

Marion Henri (1846—1896) franc. pedagog; přičinil se o uvedení psychologických poznatků do pedagogiky.

Marion Marcel (* 1857), franc. dějezpytec.

Marion Oskar (* 4. II. 1894 v Králově Poli u Brna), něm. film. herec; studoval lékařství, po válce byl členem vídeňského komorního divadla, odtud angažován jako partner Fern Andry pro film.

Marionety (fr. Marionette), divadelní loutky ( ).

Mariotte Edme (1620—1684), franc. fysik; pracoval ve stopách Galileových a Torricelliho na měření a odtoku vody, zákonech rovnováhy kapalin.

Mariotteova láhev, má dole postranní otvor, nahoře je vzduchotěsně kryta korkovou zátkou, jíž prochází vzduchotěsně skleněná truibce, zasahující asi doprostřed neúplně vodou naplněné lahve. Při výtoku vody klesá tlak vzduchu nad hladinou vody v láhvi, až vnější tlak vzduchu v trubici se vyrovná součtu tlaku vzduchu v láhvi a hydrostatického tlaku vody mezi dolním otvorem trubice a výtokovým otvorem. Začnou trubicí vystupovat bublinky, takže se udržuje stálý tlak vytékající vody.

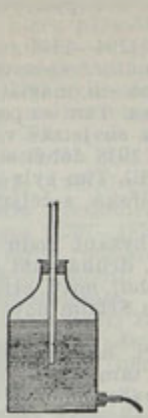

Mariotteova láhev.

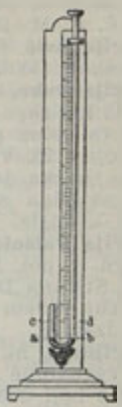

Měření tlaku dle M. zák.

Mariotteův zákon (Boyle-Mariotteův zákon), fysikální zákon, podle něhož tlak plynu při nezměněné teplotě je nepřímo úměrný objemu plynu a přímo úměrný specif. váze, t. j. součin z tlaku a objemu při téže teplotě je stálý (PV = konst.).

Mariové, kmen Čeremizů ve východ. Rusku. Tvoří samostatnou republiku Marijskaja.

Maris Jakob (1837—1899), nizoz. malíř, krajinář své vlasti.

Maris Matthijs (1839—1917), genrový malíř.

Maris Willem (1844—1910), nizoz. krajinář; oživoval své obrazy zvířaty, ladil barvy do sytého, hlubokého tónu.

Maritagium (z lat.), co náleží k svatbě, poplatek za povolení k svatbě.

Maritimní vědecké expedice. Čisté maritimní výzkumy začaly kolem r. 1750, od té doby, co se při výzkumných plavbách mimo stanovení pevnin měřila též teplota moře. Podnět pro systematické zkoumání moře dal amer. námořní důstojník Sir Thomson r. 1850 založením hydrografie a maritimní meteorologie. Od té doby nazývají se m. v. e. takové výpravy, které se zabývají zkoumáním chemických, fysických a biologických vlastností moře, mořského dna a atmosféry nad mořem.

Mariupil (rus. Mariupol), m. na Ukrajině, (1926) 40.825 ob.

Marius, pseud. Marie Holé. — M., pseud. P. M. Haškovce. — M., pseud. Jana Gebauera.

Marius Gaius (156—86 př. Kr.), římský vojevůdce; vyznamenal se v Numantské válce, 119 prosadil jako tribun lidu lex Marius, jímž byl omezen vliv šlechty na volby. Slávu si založil 109—108 jako legát ve válce s Jugurthou. Jako konsul 104—101 byl vyslán proti Cimbrům a Teutonům a porazil je u Aquae Sextiae 102 a Vercell 101. Veleben jako třetí zakladatel Říma, byl zvolen r. 100 opět konsulem, ale ve vnitřní politice se neosvědčil a musel ustoupiti mladému konsulovi Sullovi, roku 88. Pomocí tribuna P. Sulpicia Rufa získal vedení války v Asii proti Mithridatovi místo Sully, ale tento jej vypudil do Afriky. Za Sullových bojů v Asii se zmocnil M. s Cinnou opět Říma, krvavě potrestav své protivníky. Ve 13. den tohoto svého 7. konsulátu zemřel.

Marius (Mayr) Simon (1570—1624), astronom; žák Tychona de Brahe; objevil 1609 nezávisle na Galileovi Jupiterovy měsíce a 1611 sluneční skvrny a spirální mlhu v Andromedě.

Marivaux Pierre de Chamblainde (1688—1763), fr. básník; psal ve zdobném, antitetickém, ale vždy decentním stylu veselohry a nedokončené romány.

Marjan, vrch u Splitu, vys. 178 m, na jehož moř. břehu býval římský chrám Dianin; zoolog. zahrada, pomník E. L. Botiće.

Marjánka, ♌ Origanum majorana.

Marjánko Ferdinand (1845—1903), čes. novinář a překladatel.

Marjanovič Luka, JUDr. (1844—1922), prof. církv. práva na univ. v Záhřebě. Sběratel chorv. nár. písní (1864, 1898—1899).

Marjanović Milan (* 1879), chorv. spisovatel, kritik, liter. historik a sociolog, vůdce jihoslov. moderny a chorvatsko-srbské kulturní a politické jednoty.

Marjanovič Stjepan (1802—1860), chorv. kněz, básník, komponista a malíř. Bás. dílo vydal v 7 sv. s tit. „Vitije" (1839—1840). V rukopisu zanechal díla o pádu Obrenovićů a „Beograd i njegova stradanja".

Marjut, zátoka na s.-z. konci nilské delty, 2.5 m pod hladinou moře, dříve přístav. V XVIII. st. téměř vyschla.

Mark Quirin (1753—1811), mědirytec.

Marka, staré něm. slovo pro hranici, pak pohraniční území, ve středověkém Německu zvl. Slovanům nebo Maďarům odňaté hraniční území, spravované markrabětem. — M., peníz, zlatá a stříbrná váha známa v Německu již v XI. stol.; jako váha vznikla z karolinské libry; nejdříve užívána v Kolíně (233.812 g), vedle toho byla vídeňská marka (280.668 g). R. 1871—73 po zavedení jednoty mincovní v Něm. byla marka, zn. M, rozdělena na 100 pfeniků, 1 M = $^1/_{2790}$ kg ryzího zlata. Byly raženy dvaceti-, deseti- a pětimarky ve zlatě a jako drobné mince ve stříbře. Toto zařízení bylo v Německu obnoveno r. 1924 jako početní jednotka.

Markalous Bohumil, PhDr. (* 1882), gymnasijní profesor, hon. docent dějin výtv. umění na technice v Brně, výtv. kritik, red. Knihovny rozprav o umění Ars (Orbis) a spoluzaklad. revue Bytová kultura (1925—1926), jež propagovala, první u nás, zásady nového účelného bydlení. Sp.: Večery na slamníku (1920), Tátovy povídačky (1920), přeložil Lichtwarkův Kult květin (1912), uspořádal vydání A. Loose Řeči do prázdna (1929) a nepsal řadu studií o výtvarnictví z estetiky výtvarného umění a estetické výchovy. Pseud. Jar. John.

Ph. dr. Bohumil Markalous.

Markalous Jan (* 19. III. 1848), český politik, spoluzakladatel politického agrarismu.

Markalous Václav (1847—1905), gymn. prof. a český pedagog. spisovatel.

Markantní (franc.), výrazný, určitý.

Markanton, ♌ Marcantonis Raimondi.

Markasit, složením sirník železičitý, FeS_2, nerost stejného chem. složení jako pyrit. Krystaluje v soustavě kosočtverečné, přichází obyčejně ve srostlicích paprskovitého nebo hřebenitého slohu. Je barvy zlatožluté, často pestře nabíhající, obyčejně s odstínem do zelena. Tvrdost 6—6.5, spec. váha 4.7. Jest velmi rozšířen a vyplňuje často různé dutiny, chodbičky, často přichází ve vápenci křídě, v usazených hlinách a v uhlí. Je také dosti důležitou železnou rudou (obsahuje až 46.6% železa a 53.4% síry). Používá se ho také na výrobu železitých barev a sloučenin. Vyskytuje se v Čechách u Příbramě, ve Starém Sedle (v hnědém uhlí), v severní Francii (v křídě).

Mark Aurel, ♌ Antonius.

Markér (fr. marqueur), při hře kuleč-níku počítající číšník.

Markéta, křesť. světice: 1. M. z Antiochie, za Diokleciána umučena. — 2. M. z Cortony (1247—1297), kajícnice. — 3. M., královna skotská (1045—1093), manželka

Malcolma II. — 4. M. Česká, ♀ Dagmar. — Panovnice: M., zv. Maultasch (hubatá) tyrol. hraběnka (1318—1369), byla dcerou Jindřicha Korutanského. Panovnice v Tyrolsku. — M. z Anjou (1429—82), vdala se za angl. Jindřicha VI. — M. Navarrská n. z Angoulèmu (1492—1549), sestra fr. krále Františka I. Po smrti prvního chotě vév. z Alençonu od r. 1527 choť Jindřicha z Albretu, krále navarrského. Přála reformaci, podporovala literaturu a umění, sama též psala. Heptaméron des nouvelles (1559), přel. E. Havránek (1929). — M. z Valois, též francouzská královna Margot (1553—1615), byla dcerou Jindřicha II. a Kateřiny Medicejské. Byla provdána za krále Jindřicha Navarského, ale byla i maitresou vévody de Guise. Napsala paměti. — M. Terezie Jana, it. Margherita di Savoia (1851—1926), královna italská.

Markevič Boleslav Michajlovič (1822—1888), rus. spisovatel; psal romány a novely.

Markevič Nikolaj Andrejevič (1804—1860), rus. básník a etnograf.

Markgraf Georg (1610—1644), cestovatel a astronom.

Markham Sir Clements Robert (1830—1916), angl. geograf a cestovatel.

Markham Sir Albert Hastings (1841—1918), angl. cestovatel.

Markhausen, o. v Č., okr. Kraslice, 1218 ob. Krajkářství.

Márki Sándor (1853—1925), mad. dějezpytec.

Markl Bohumil, MUDr. (* 1866, Židlochovice), odb. předn. min. zdrav.; vydal celou řadu prací bakteriol. a hygien.

Marko (* asi 1330, † po 1411), srb. biskup, biograf a spisovatel.

Marko Kralevič, hlavní rek srbských a bulharských lidových písní z dob společných bojů proti Turkům; historicky je synem srbského krále Vukašína († 1371).

Marko Vovčok (pseud. Marie Markovyčové), (1834—1907), ukraj. spis. R. 1858 po prvé vystoupila na lit. poli sbírkou Narodni opovidannja, kterou radostně uvítal T. Ševčenko co uměl. formu a upřímně lid. řeč. Některé z povídek M. přel. J. Turgeněv do rušt. Do češt. přel. povídka Marina (1894).

Markó Karel, st. (1790—1860), slov. malíř v Italii.

Markold ze Zbraslavic, čes. táborský teolog, směru Korandova, člen poselstva do Chebu a Basileje, padl v bitvě u Lipan 1434.

Markolt, staročeská skladba, asi hebrejského původu, líčící rozmluvu krále Šalamouna s ošklivým M., který v slovní půtce zvítězí. Tištěn 1608, 1567, 1586, nově vyd. Truhlář 1890 a Zíbrt 1909.

Markomané, st. germ. národ., jenž bydlel mezi Mohanem a Dunajem. V IX. stol. př. Kr. za Marobuda přišli do Čech; za Marka Aurelia byli účastni t. zv. markomanské války 166—180; v míru s Commodem r. 180 dostali úkol pomocných oddílů. Od r. 250 se jejich svazky s Římem zrušily a koncem IV. stol. jejich jméno mizí. Část jich zůstala v Čechách, ostatní se odebrali na jih do Bav. — Lit.: F. Šimek (1923).

Markoušovice (Markausch), o. v Č., okr. Trutnov, 433 ob.

Markov, 1. Andrej Andrejevič (1856—1922), rus. matematik, prof. v Petrohradě. — 2. Boris († 1919), rus. socialista, pak přívrženec Gajdův, předseda Sibiřského Ústavodárného shromáždění. — 3. Dimitrij Andrejevič (* 1868), rus. politik, rakouský poslanec (za Halič), za války internován, nyní notář ve Vyšním Svidníku u Bardějova. — 4. Jevgenij Lvovič (1835—1903), rus. spisov., 1862 ministr osvěty. — 5. Vasilij Vasiljevič (1834—1883), rus. spisov. a žurnalista, propagoval panslavismus.

Markov Vladimír, N., Dr. (* 22. X. 1883), bulh. bakteriolog. Přednáší na sof. univ. bakteriologii a serologii. Píše věd. studie z oboru všeob. i spec. mikrobiologie, serologie a technolog. mykologie. Význač. práce: Über die Modifikationen der Bakterien (1922), Priložna mokrobiologija (1925), Metodi na mikrobiologični i serologični izsledvanija (1928) a j.

Markovac (Margitić) Stjepan Jajčanin († 1730), bos. františkán a spisovatel, vyd. 1703 v Benátkách spis Ispovest Karstijanska (popul. a zv. Stjepanuša), uveř.: Fala ot sveti (rovněž v Benátkách) a Ljetopis.

Marková-Nekolová Marie (* 22. III. 1888 v Jabloném u Neveklova), čes. herečka a recitátorka. První absolv. dram. školy st. konservatoře pražské v r. 1922; od r. 1926 členem Městského divadla v Plzni.

Markovati (fr.), označiti, opatřiti značkou; přetvařovati se; při kulečníku počítati body.

Markovce, o. na Slov., okr. Michalovce, 602 ob. (453 čs.).

Markovic, 1. Matěj (1707—1762), slov. básník a bohoslovec, evangel. — 2. Matěj mladší (1752—1793), slov. spisovatel a ev. kazatel.

Markovič Aleksander, MUDr. (* 1878), srb. sanit. plukovník, organ. první radiologické voj. stanice v bělehr. nemocnici; odbor. spisovatel.

Marković Bogdan, JUDr. (* 1880), ředit. Státní Hypot. banky, úč. zahran. konferencí, odborný spisovatel.

Marković Cene (* 1864), vojvoda povstaleckých čet, hrdina z válek balkánských i světové.

Marković Danica (* 1879), srb. básnířka. Sp.: Trenuci (1904).

Marković Gjorgje (Koder) (1806—1891), srb. spisovatel, polyglot, romantik. Sp.: Romoranke (1862).

Marković Ivan (1839—1910), chorv. františkán, popsal svoji cestu do Sv. Země: Lettere dell' Oriente (1882, 1897—1899).

Marković Laza, MUDr. (* 1876), inspektor v jihosl. min. zdrav. a srb. spisov.

Marković Lazar, JUDr. (* 1882), srb. politik, poslanec za radik. stranu, ministr., zakl. čas. La Serbie (1916—1919 ve Ženevě), řed. Samoupravy.

Marković Mihailo (* 1869), srb. herec a řed. divadel. společnosti Primorsko Pozorište.

Marković Milan, JUDr. (* 1874), řed. banky, min. financí, poslanec a spisov.

Marković Nikola (Koca), (1795—1836), předseda správní rady v Kragujevci, min. financí, od 3. II. 1835 předs. státní rady.

Marković Nikola (* 1851), srb. novinář a redaktor.

Marković Miša, Ing. (1845—1901), náč. srb. žel. ředitelství a odbor. spisovatel.

Marković Paja-Adamov (1855—1907), srb. beletrista a básník, překlad. něm. poesie. Vyd.: Nadanove pesme (1877), později psal výhradně beletr. práce, nejprve romant. pak real.-idealist. idyly ze života sěmských sedláků.

Marković Petar, PhDr. (1856—1900), chorv. profesor, spisov. a humorista, překlad. a uprav. škol. vydání Cicerona.

Marković Petar, PhDr. (* 1869), srb. spisovatel a malíř i politik.

Marković Radovan, MUDr. (* 1874), chorvat. lékař, zaklad. a šéf dětského odděl. záhřeb. nemocnice. Milosrd. sester.

Marković Svetozar (1846—1875), srb. politik a spisovatel, na stud. v Rusku se přiklonil k socialismu, jejž pak propagoval v Srbsku; vyd. časop. Radnik a při jeho pronásl. odešel do N. Sadu, po roce 1873 se vrátil zpět, 1874 byl pro své články odsouzen do vězení; po vyjití na svob. založil list Oslobodjenje.

Marković Sima, PhDr. (* 1888), srb. býv. prof., matematik, komunista, býv. gen. sekretář a nejlepší řečník kom. strany. Napsal několik děl odbor. i polit.

Marković Simo († 1817), srb. vojvoda z prvního povstání proti Turkům, přivržence Karađorđův.

Marković Stevan, IngDr. (* 1860), prof. elektrotechniky na bělehrad. universitě a odbor. spisovatel.

Marković Stojan (1833—1903), prof. práva na bělehrad. Veliké škole, ministr, státní rada a spisovatel.

Marković Vlada, JUDr. (* 1873) gen. řed. srb. Exportní banky, odbor. spis.

Markovićová Zdenka, PhDr. (* 1884), chorv. spisovatelka. Sp.: Let (1920), Kuća u snijegu (1922).

Markovič Ivan, JUDr. (* 3. VI. 1888), advokát v Bratislavě a významný slov. politik soc. dem. Za studií v Pešti byl jedním z vůdců mladé generace a redigoval její orgán Prúdy. R. 1914 se dostal do rus. zajetí a organisoval tam slovenské zajatce pro čs. legie. Redigoval Čechoslováka v Petrohradě. V květnu 1917 byl zvolen za tajemníka Národní rady pro Rusko a účastnil se jednání s bolševickou vládou. R. 1918 byl povolán do Paříže, byl jmenován redaktorem Československé samostatnosti a La Nation Tchèque. Byl členem revol. N. S., pak poslancem za stranu soc. dem. ministrem unifikací a školství.

Markovič Julius, MUDr. (1860—1913), otec předešlého, slov. buditel, lékař v Myjavě a pak v Nov. Městě n. V. R. 1906 kandidoval na program národní strany do pešťského sněmu a v politickém procesu odsouzen byl na 8 měsíců do žaláře. Horlivě se zúčastňoval národního života, byl lidumilem a založil v Novém Městě Ľudovou banku.

Markovič Rudolf, JUDr. (1838—1928), slov. politik, advokát a po převratě veřejný notář v Novém Městě n. V., a před tím župan ve Zvolenu.

Markovnikov Vladimir Vasiljevič (1838—1904), rus. chemik, prof. v Moskvě.

Markowski Boleslaw (*1862), p. národohospodář, st. tajemník min. financí a správce téhož v kabinetě Sikorského. Sp.: Finanse miast Król. Polskiego (1913), Z dziedziny skarbowości polskiej (1925) a jiné.

Markovski Ivan Spasov (* 1885), bulh. bohoslov. Přednáší na sof. univ. (bohosl. fakulta) Písmo sv. Význač. věd. práce: Komunizm, bolševizm, christijanstvo 1922, a j.

Markovský Alexandr (* 1869 v Užhorodě), starosta Žemské hasič. jednoty pro Podk. Rus v Užhorodě, buditel a organisátor hasičstva na Podk. Rusi.

Markovský Václav Ignác Leopold (1789—1846), český malíř, spoluautor Machkových: Dějiny české v obrazích. Praco-

val hl. v oboru malby historické a restaurace.

Markovyč Dmytro Vasyljovyč (1848—1920), ukr. spis. Jeho povídky (Na vovčomu chutori, Vin prysjahav a j.) vyznač. se jemným rozborem lidské duše a humanní tendencí. V r. 1917—1919 vyd. byly v Kyjevě jeho spisy ve dvou dílech.

Markovyč Mykola (1804—1860), ukr. dějepisec a etnograf; byl přítelem T. Ševčenka. Debutoval sbírkou básní Ukrainskija melodii (1831). Z jeho hist. spisů jsou hl.: Istorija Malorossii (1842—43), Mazepa, Getmanstvo Barabaša. Z etnografických prací jsou hl.: Obyčai, pověrja, kuchnja i napitky malorossijan (1860). Po M. zůstalo mnoho rukop., které jsou uschovány v Rumjancevském Museu v Moskvě.

Markovyč Oleksander (1790—1865), ukr. dějepisec. Hl. práce: Istoričeskaja i statističeskaja zapiska o dvorjanskom soslovii i dvorjanskich imuščestvach v Černigovskoj gub. a Dnevnyja zapiski malorossijkago generalnago podskarbija Jakova Markovyča.

Markovyč Opanas (1822—1867), ukraj. etnograf. Byl členem tajného Cyrilo-Metodějského bratrstva a přítelem T. Ševčenka. Sebraná M. ukrajinská pořekadla a hádanky staly se základem knihy M. Nomyse (Symonova) — Ukrajinski prykazky, pryslivja i take ynše (1864). M. oženil se s Marií Vilynškou, jež pozd. stala se lit. činnou pod pseud. Marko Vovčok. (O.)

Markrab Klement (1842—1908), děkan ve Smečně a katolický spisovatel.

Markrabí (Marchio), úředník v pohraničních okresech, zastupující krále a mající větší pravomoc než jiný hrabě, často v hodnosti vévody. Vznik úřadu spadá do doby vlády Karla Vel. — M. mor. titul údělného knížete na Moravě.

Marksová Jeanette (* 1875), severoam. spisovatelka; psala díla o Walesu; nejlepší jsou Three Welsh Plays (1917).

Marktredwitz, bav. m. v H. Francích, (1925) 7636 ob.; má továrny na stroje, porculán a chemický průmysl.

Mark Twain, O. Marc Twain.

Markull Friedrich Wilhelm (1816—1887), něm. skladatel; psal opery, oratoria, symfonie, písně a j.

Markus Antonín, PhDr. (* 1886 ve Vídni), vrch. archivář a předn. Schwarzenb. archivu v Třeboni; po převratu byl konservátorem min. šk. a nár. osvěty, v r. 1920—21 kulturním ref. u reparační komise ve Vídni pro převzetí arch. a uměl. památ. českých. Je činný i liter., píše do odb. čas., vydal Stavovské apologie z r. 1618 (1911), 1922 spis Obecní kroniky. Propagátor rodopisu čsl.

Markus Bohachval (1815—1880), d.-luž. spis., farář v Popojcích (Papitz i. Spreewald). Sbíral d.-luž. nár. písně, jež teprve z pozůstalosti vydal H. Hórnik v Čas. Mać. Serb. 1881. Přel. pro Hankovu Polyglottu Rukop. Královdvorského dvě básně do d.-luž. srbštiny. Byl spolupracovníkem d.-luž. Casnika v l. 1848—49.

Markus Josef (1853—1926), čestný řed. orchestru Nár. divadla, hudeb. pedagog.

Markus Vítězslav (* 25. XII. 1877), čes. spisov., redaktor a dramatik. Hry: Bída? (1897), Život (1897), Za štěstím (1898), Tereza (1900), Na moři, Komedie života (cyklus Terst 1900), U cíle (1904), Velikán (1905), Pravda (1921), Láska na rohačkách Válka, Záhada Delly Raustenové, Bouřlivá noc (1925), Dnes a zítra (1913).

Markusová Lída (* 1904), malířka v Praze.

Markušovce, o. na Slov., okr. Spiš. Nová Ves, 1521 ob. (1227 čs.).

Markův klášter u Skoplje v Jugoslavii, vystavěný králem Vukašinem; kostel je z nejznam. srb. středověk. památek.

Markvartice (Markersdorf), o. v Č., okr. Děčín, 1146 ob.

Markvartice (Markersdorf), o. v Č., okr. Německé Jablonné, 863 ob.

Markvartice, o. v Č., okr. Jičín, 589 ob.

Markvartice, o. na M., okr. Dačice, 387 ob.

Markvartice (Markendorf), o. ve Slez., okr. Bruntál, 503 ob.

Markvartici, šlecht. rod v Čechách.

Markvartovice, o. ve Slez. okr. Hlučín, 1204 ob. (1104 č.).

Markytáni (ital. mercatante), obchodníci, kteří provázejí vojenské oddíly a prodávají potraviny i potřebné věci na kantinových vozech.

Markýz, O. marquis; markýza, O. marquise.

Markýza (fr. marquise), střecha z plátna nebo plachtoviny, svinutelná, bránící proti slunečním paprskům.

Marl, obec ve Vestfálsku, (1925) 27.810 ob.; má kamenouhelné doly.

Marlborough (marlböro), 1. m. ve Wiltshiru (Anglie), (1921) 4194 ob. — 2. M. (marlboro), m. v sev.-am. státě Massachusetts, (1925) 16.236 ob.

Marlborough John Churchill, vévoda (1650—1722). angl. vojevůdce; po nastoupení Jakuba II. na trůn pomáhal potlačiti vzbouření vévody z Monmouth, 1690 bojoval v Irsku, pak proti Ludvíkovi XIV.; účastnil se též se zdarem bojů o dědictví španělské.

Marlinskij, pseud. A. A. Běstuževa.

Marlitt Eugenie, pseud. Eugenie Johnovy (1825—1887), něm. spisovatelka. Pův. herečka, pak předčitatelka kněžny ze Schwarzburg-Sondershausen. Napsala řadu románů s liber. tendencí a napínavým dějem. Hl. díla: Goldelse (1866), Das Geheimnis der alten Mamsell (1867), Das Heideprinzesschen (1871), Die zweite Frau (1873), Die Frau mit den Karfunkelsteinen (1885). Do češt. přel. všechny spisy hl. Fr. L. Čížkem.

Marlotte (fr.), vpředu otevřený dámský oděv se stojatým límcem.

Marlowe Christopher (1564—1593), angl. básník, nejvýznač. předchůdce Shakespearův v truchlohře, 1587 v Cambridge Magister Artium, přechodně státní tajný agent. Nejzralejším dramatem jeho je historické Edward II. (1590 přel. O. Fischer 1922).

Marmaggi Francesco (* 1876), ital. teolog a papežský diplomat, 1920 nuntius v Bukurešti, 1923—1925 v Praze. Od 1928 nuntius ve Varšavě.

Marmaroš (rum. Maramure)), rumun. pohraniční území při Rodnajském pohoří, až do r. 1921 mad., kotlina protékaná horním tokem Tisy; čsl. hranice protíná sev. část.

Marmarošské pohoří, vých. díl Karpat, táhnoucí se od Vereczke j.-v. k Rodnajskému pohoří, probíhá jím Tatarský průsmyk (trať Sighet—Stanislaw).

Marmarské moře (ve starov. Propontis, tur. Mermer Denisi), moře, spojené Dardanelami s m. Egejským a Bosporem s Černým m., 11.500 km² veliké, hluboké až 1355 m. Jméno má od ostrova Marmara (starov. Prokonnesos), jenž vyváží mramor, obilí a olivy a má asi 10.000 obyv.

Marmeláda, ovoc. povidla s cukrem; v Anglii se zove jam.

Marmier Xavier (1809—1892), fr. spisovatel, uveřejnil listy z cest.

Marmol José (1818—1881), špaň.-amer. básník, horlivý politik.

Marmolata, nejvyš. část jihotyrolských Dolomit, 3354 m n. m.

Marmont Auguste Frédéric Louis Viesse de M., vévoda z Ragusy (1774—1852), franc. maršál; hájil Ragusu proti Rusům a Rakušanům, 1809 zvítězil u Znojma, 1812 u Lützenu a j. R. 1830 se mu nepodařilo potlačiti povstání v Paříži, proto následoval Karla X. do ciziny.

Marmontel Jean François (1723—1799), franc. spisovatel; psal tragedie, komické opery, filosof. román a nemorální Contes moraux.

Marmota (svišť), rod hlodavců veverkovitých, žijící ve společnostech v horách a stepích. V zimě upadají ve spánek. Svišť alpský (M. marmota L.) jest 51 cm dlouhý, těla zavalitého, srsť má

Marmota (svišť).

dlouhou, hnědou. Hlodavé zuby jsou žluté. Žije v Alpách, Pyrenejích a Karpatech v podzemních norách. Jsou loveni pro cennou kožešinu i maso. V evropsko-asijských stepích až k Amuru žije 79 cm dlouhý stepní svišť bobak (M. bobak), známý tím, že jest nositelem a rozšiřovatelem bacilů morových. I jeho kůže přichází do obchodu.

Marn Josip (1832—1893), slovin. liter. historik, prof. v Lublani.

Marna (Marne), pr. přít. Seiny, 525 km dl., z větš. ř. přijímá zleva Suizu a Blaisu, Petit a Grand Morin, zprava Ornain a Saulx, vtéká u Charentonu do Seiny. Za svět. vál. dvě bitvy: 1. bitva na Marně (5.—9. IX. 1914). Po neúspěchu pohraničních bitev (O_3) nařídil fr. vrchní velitel Joffre 25. VIII. všeobecný ústup fr. armád, aby se odpoutaly od nepřítele a přeskupily k nové ofensivě. Původně chtěl ustoupiti, podle rady gen. Berthelota, až k Seině, ale změnil svůj úmysl, když Němci, ženouce se za vítězstv., poskytli mu dříve možnost útočiti do jejich pravého boku. K tomu konci byla vyhlédnuta 6. fr. arm. (Maunoury), která původně soustředěna u Amiensu musila však při všeobecném ústupu — při čemž její části byly u Proyartu odraženy 1. něm. armádou (Kluck) — se stáhnouti k Paříži. Kluck sleduje základní myšlenku plánu Schlieffenova (O_3), obchvátit Francouze od západu, soudil, po porážce Angl. u Le Cateau a bojích u Proyartu, kde nepoznal, že má co činit s novou fr. armádou, že veškerá spojenecká vojska ustoupila na vých. od Paříže a tedy, místo, aby obešel hl. město ze západu, hodlal obchvat provésti kratčím způsobem a uhnul od Compiègne na východ. Tím se Paříž (guv. gen. Galliéni) a 6. fr. arm. octly v pravém boku Něm. a Joffre

upozor. na to Galiénim, jenž již 31. VIII. zpozoroval odbočení Kluckovo, a maje nyní všecky arm. pevně pohromadě v rukou, nařídil 4. IX. večer zastavení fr. ústupu a bitvu na Marně pro 6. IX. ráno — rozkazem, jenž končil: Každý oddíl musí hájiti dobytého terénu a nechat se raději pobíti na místě, než ustoupiti. Kluck (○, obr.) byl v tu dobu již za Marnou, ba již za Gd. Morinem, utekl svému sousedu Bülowovi (2. něm. arm.), který byl ještě sev. od Pt. Morinu. Jako boční ochranu zanechal u Ourcqu jen IV. zálož. sbor. Tento sbor (gen. Gronau), pozoruje však nepřítelovu činnost blíže Meaux, provedl 5. IX. več. násilný průzkum, jímž zjistil sev. od Meaux silné fr. voje připravené k útoku. Žádal tudíž Klucka o posilu a ten ještě v noci nařídil II. sboru, aby znovu překročil Marnu a zesílil Granaua. Tak 6. IX., kdy Maunoury měl vésti rozhodující ránu proti odkrytému boku něm., měl proti sobě již odpoledne dva sbory něm., zesílené pak ještě odvoláváním dalších sborů Kluckových přes oba Moriny a za Marnu. Přesto, že Maunoury byl z Paříže vydatně podporov. Galliénim, jenž mu v automobilech posílal rychle na pomoc, co měl k disposici, zatlačil Kluck Maunouryho k Paříži — Joffre neposkytl mu hned dostatečné pomoci ze svých reserv — a Kluck počal jej dokonce obchvacovat od sev. Zatím všecky ostatní spojenecké arm. postoupily kupředu — nejpomaleji Angl., kteří byli již téměř u Melunu — a rozpoutala se všeobecná bitva trvající od 6. do 9. IX. mezi fr. arm. 3., 4., 9., 5., 6. a něm. arm. 5., 4., 3., 2. a 1. (počítaje od vých. k západu) od Paříže k Verdunu na frontě asi 250 km. Úkol fr. byl při tom obchvátit něm. pravý bok, proto fr. postup na levém křídle měl býti největší a Maunoury co nejvíce zesílen. To se však nezdařilo, ježto Angl. a Franchet (5. fr. arm.) byli příliš pozadu a Foch (9. arm.), napadený Hausenem a Bülowem (3. a 2. něm. arm.), neudržel své posice na Pt. Morinu, nýbrž zatlač. za Fère Champenoise a k Mailly, kde zela značná mezera mezi ním a 4. fr. arm. (de Langle de Cary). Joffre musil tudíž svých reserv použíti napřed k zesílení této části fronty. Fr. arm. 4. a 3. (Sarrail) se proti Něm. držely asi v rovnováze, Verdun, zásluhou Sarrailovou, zůstal ve frontě a nepadl do rukou korunního prince (5. něm. arm.), takže vých. pilíř fr. fronty se udržel. Krise bitvy se přenášela tudíž stále více na záp. Joffre, jenž po celou dobu měl řízení bitvy pevně v rukou, zesiloval tudíž své levé křídlo, proti čemuž musil Kluck svou frontu roztahovati stále více na záp. od Ourcqu. Tím se stalo, že mezi ním a Bülowem, na něhož energicky útočil též Franchet, nastala mezera asi 50 km, do níž vniklo jezdectvo levého fr. křídla směrem na Château-Thierry a z části též Angl. (French), kteří zatím přešli oba Moriny na sever. Bülow považuje situaci za nebezpečnou, žádal, aby směl nařídit ústup a náč. něm. gen. štábu Moltke, který už neměl reserv, odeslav před bitvou 2 sbory do Prus, proti Rus., poslal ppl. Hentsche, aby prozkoumal situaci a jednal podle ní. H., vida obtíže Bülowovy, vskutku nařídil ústup 2. i 1. arm. něm., ač Kluck se tomu vzpíral, doufaje nakonec přece obchvátiti a zdolati své protivníky, tím spíš, že mu VII. něm. sbor, uvolněný po kapitulaci Maubeuge, spěchal na pomoc. Tak došlo v noci z 9. na 10. IX. k ústupu nejprve

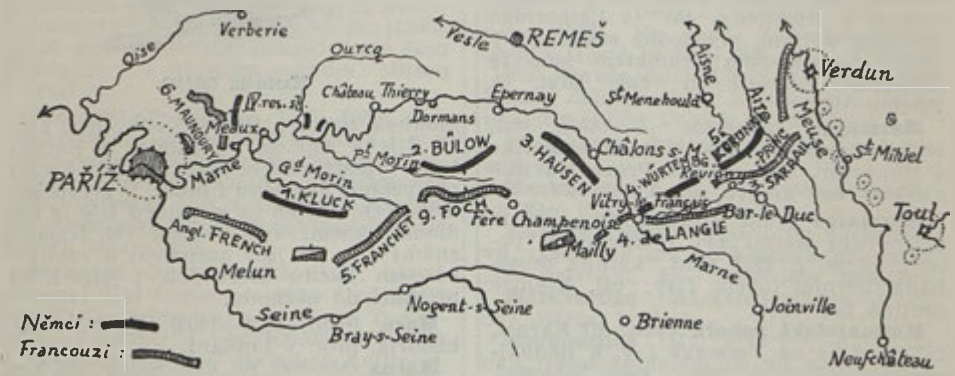

Situace 6. září 1914

obou západních, pak všech něm. armád, ježto Foch, jenž v opak Bülowa hleděl na situaci optimisticky, přesto že mu hrozil průlom, poutal Hausena tak pevně, že tento nemohl využíti mezery u Mailly a odtrhnouti tamtudy levé fr. křídlo od zbytku fronty. Dne 10. IX. ráno byly všecky něm. arm. na ústupu k Aisně (80 km na sev.). Fr. následovali dosti chabě po 4 dnech vysilujících bojů. — Bitva na M. nezničila sice něm. arm. a nebyla tedy rozhodující bitvou války; za to zachránila Paříž a rozhodla situaci na záp. frontě ve prospěch spojenců. Schlieffenův plán se tím ztroskotal, německý postup zastaven, válka přešla po bojích na Aisně do nového stadia a spojencům popřáno času se zesíliti a zreorganisovati. V tom je její strategický význam. Morální úspěch fr. vítězství byl pak ještě větší; spojenci získali důvěru a neutrálové se přesvědčili, že Něm. nejsou nepřemožitelní. — 2. Bitvou na M. slují boje 7. něm. arm. (Boehn) ve dnech 15.—17. VII. 1918, kdy Něm. přešli po druhé Marnu mezi Château-Thierry a Dormans, nemohli se tam však udržeti, ježto 18. VII. začala protiofensiva Fochova, která po porážce Něm. u Villers-Cotterêts přinutila je ustoupit i na vých. části fronty k severu.

Marnix Filip, pán ze Saint-Aldegonde (1539—1598), nizozem. spisovatel a státník; r. 1572 zástupce Viléma Oranžského na shromáždění zástupců holl. států.

Marnotratník, v právním smyslu ten, kdo nerozumným a výstředním způsobem utrácí své jmění, vydávaje sebe n. rodinu v nebezpečí budoucí nouze. Po rozhodnutí soudu může býti zbaven svéprávnosti a určen mu kurátor.

Marobud, ♌ Marbud.

Marocká divise, divise fr. arm., skládající se z marockých pluků (zuavů, afr. střelců, cizinecké legie a j.), která byla samostatnou jednotkou, mimo svazek arm. sboru. Její vojska vynikla neobyčejnou hrdinností a proto se jí užívalo jako úderného tělesa ve mnohých bitvách. Byla pod velením různ. generálů; 1916—17 velel jedné její brigádě gen. Mittelhauser; též čsl. rota Nazdar byla dočasně ve svazku m. d. V červenci 1918 utvořena 2. m. d. (gen. Modelon), jež se pak účastnila spojenecké konečné ofensivy ve Francii.

Maróczy Géza (* 1870), mad. šachový mistr.

Marod (franc. maraud = ničema), voj. značí vojína tak churavého, že není schopen táhnouti s bojovými vojsky; obyčejně zůstávali tito marodéři pozadu a na vlastní pěst plenili a týrali obyvat. krajin, kudy vojsko táhlo. Nyní se zve každý pochodově nemocný vojín m.

Maroff Hilda (* 5. VI. 1904), něm. herečka u Meinhardta, nyní trvale u filmu.

Marokáni, sekta Adamitů, kt. r. 1848, kdy byla vyhlášena svoboda a volnost, opět se vyskytla v Čechách v kraji chrudimském; jméno má odtud, poněvadž tvrdili, že z Marokka vyjde veliký bojovník, král, který všecky křesťany vyhubí. Lit. v ČČH., Čes. Lidu, u A. Jiráska a T. Novákové.

Marokko (u Arabů Maghrib el-Aksa), starý sultanát v s.-z. Africe, 1912 rozdělený na dvě ochranná území evropská. Franc. M. má 420.000 km² a 5.4 mil. ob., nejdůležit. města, Fez, Marokko, Casablanca, Rabat, Mekines. Špan. M. se dělí na špan. ochranné území (28.000 km² a 744.000 ob.) s městy Tetuán, El-Araisch a j. a na bývalé špan. trestanecké kolonie (213 km² a 86.427 ob.) s městy Ceuta, Melilla a j. — Tangerská oblast má 400 km² a 70.000 ob., hl. m. Tanger. — M. je pokryto čtyřmi pásmy. Nerostné bohatství je tvořeno zvl. železem, rudou měděnou, stříbrem, antimonem, olovem. Řeky nejsou splavné a ústí jednak do Atlantického oceánu (Teusift a Sus), jednak do Středozemního moře (Muluja), některé mizí v solných jezerech. Podnebí určuje přechodná poloha z oblasti zimních dešťů k poušti a střídá se podle pohybů atlantické tlakové oblasti mezi s.-z. deštivými větry v zimě a suchými, passátovými pohyby vzduchu v létě. Květena blízká španělské, zvířena jako v Alžírsku. Obyvatelstva je na 6.3 mil. (Berberi, Arabové, Mauři, Židé), zemskou řečí je arabština, nábož. Berberů a Arabů je islam. — Hospodářské poměry: Hlavními plodinami zemědělskými jsou luštěniny a obilí, v oasách datle, olivy, jižní ovoce, hrozny. Vyváží se dřevo, sandaraková pryskyřice, olej, halfa. Na z. se chová hovězí dobytek, pak ovce na vlnu a kozy na kůži. Těží se především fosfáty v oblasti fr., železná ruda, olovo. Správa: Vládcem v M. je sultán, jeho zástupcem je ve špan. území t. zv. kalif. Ve franc. M. je nejvyšším úředníkem generální komisař ve Fezu, ve špan. vrchní komisař.

Marokko (Marrâkesch), vedle Fezu druhé, přechodně hl. m. sultanátu M., (1926) 149.254 ob.

Marold Luděk (* 7. VIII. 1865 v Praze, † 1. XII. 1898 tamtéž). Malíř-ilustrátor. Z pražské Akademie umění byl vyloučen pro nedostatek talentu! Studoval pak v Mnichově 1881—1887, kde rychle vynikl jako ilustrátor. Vrátil se 1887 na pražskou akademii a byl žákem prof.

Lud. Marold.

Pirnera. Z té doby je proslulý jeho obr. Vaječný trh, jímž překvapil. Za dva roky jel do Paříže, kde krátce studoval u Gallanda a věnoval se pak úplně ilustrov. Pro svěží a eleg. podání stal se záhy hled., módním ilustrátorem. V roce 1897 s malíři: Jansou, Raškem, Hilšrem a Vacátkem namaloval panorama Bitvy u Lipan.

Maroncelli Pietro (1795—1846), italský revolucionář, žalařován na Špilberku v Brně.

Maroni, ♌ kaštan.

Maronité, od vých. církve v VII. stol. odloučivší se společnost (asi 300.000), s počátku se klonící k monotheletismu. Koncem XVI. stol. splynula s církví řím.-katolickou.

Maroquin (marocká kůže), kozí kůže, vydělaná na useň škumpou nebo duběnkami a po líci zbarvená. Zpracuje se tak též kůže jehněčí. Největší výroba jest ve Francii v Paříži a v Marseille; kozí kůže se přivážejí z Auvergne, Poitou, Dauphiné, též však ze Švýcar a Španělska.

Marot Clément (1496—1544), fr. básník, od 1527 na dvoře Františka I.

Maróthy Daniel (1825—1878), slov. spisovatel, ev. farář v Luboreči. Psal humoristické verše do slov. časopisů a kalendářů pod pseudonymem Danko Maškovský. Byl vynikajícím národním buditelem a zastáncem svého lidu.

Maróthy-Šoltésová Elena (* 6. I. 1855 v Krupině), dcera předešlého, vynikající sloven. spisovatelka. Literárního vzdělání nabyla doma u otce a doplňovala je i později, když jako manž. vlastence Šoltésa, kupce v Turč. Sv. Martině, žila v blízkosti velkých slov. spisovatelů. Od r. 1881 uveřejňovala své povídky v Slov. Pohľadech a později v Živeně. Líčí ve svých skladb. slov. prostředí a všímá si hl. ženské duše. Sebrané spisy, vyd. po převratě, čítají šest svazků, z nichž vyniká dvojdílný román Proti prúdu a dva díly dušezpytného románu Moje deti, přeložené i do cizích jazyků. Významná je její autobiografie Sedemdesiat rokov života (1925).

Elena Maróthy-Šoltésová.

Marozia (Mariuccia), jedna z nejpověstnějších dam ital. středověku, milenka papeže Sergia III.

Marotte (fr.), žezlo s hlavou šaška a rolničkami, též vrtoch, rozmar.

Marpurg Friedrich Wilhelm (1718—1795), hud. teoretik, od 1763 ředitelem loterie v Berlíně.

Marquardt Joachim (1812—1882), něm. klas. filolog.

Marquesas (franc. Iles Marquises), fr. skupina ostrovů ve vých. Polynesii, 1274 km² a (1924) 2300 ob.

Marquette (market), příst. m. v sev.-amer. státě Michigan, 13.406 ob.

Marquis (fr. ze středolat. marchio nebo marchisus, markrabě; žen.: marquise), šlecht. titul mezi hrabětem a vévodou.

Les Marquises, Ferme; dvorec ve Fr., 12 km jihových. od Remeše, památ. tím, že se tam 6. IX. 1914 čeští dobrovolníci (rota Nazdar, ♌) ponejprve utkali s Něm.; tam také padl první dobrovolník ve Fr., Lumír Březovský.

Marradas, ♌ Maradas.

Marranové (španě.), židé nebo Mauři ve XIV. a XV. stol. během pronásledování židů ve Španělsku pokřtění, ale tajně věrní svému náboženství; též Moriskové zvaní.

Marrené Walerja, ♌ Morzkowska W.

Marriot Emil, pseud. Emilie Mataja (* 1855 ve Vídni), něm. spisovatelka; psala povídky a romány ze života vídeňského měšťanstva.

Marryat Frederick (1792—1848), angl. romanopisec, námořní kap.; psal romány z námořního života, vyznačující se objektivním detailním líčením a kresbou charakterů, na př. The Three Cutters (1836 přel. J. Malý 1842), Masterman Ready (1841) a j.

Mars (též Mamers, Mavors, Maspiter), vedle Jova hlavní ital. bůh, původem syn květinovou vůní oplodněné Junony, pak vlivem řeckým (♌ Ares), syn Jova a Junony a manžel Venušin. Byl bohem války. Zasvěcen mu byl měsíc březen (Martius).

Mars, červenavým světlem zářící planeta, jejíž jasnost při největším přiblížení k zemi je 2.8 hvězdných velikostí. Jeho průměr měří 6800 km; střední hustota je 4 (voda vzata za jedničku) a jeho přitažlivost rovná se asi ⅓ přitažlivosti zemské. Jeho znamení je ♂. Siderická oběžná doba M. kolem slunce je 686 dní, 23 hod., 30 min. a 41.4 vteřin. Jeho dráha je proti dráze zemské nakloněna o 1.8° a vykazuje po Merkuru nej-

větší excentritu, t. j. asi $^1/_{11}$. Sploštění se doposud dokázati nedalo. Jeho střední vzdálenost od slunce rovná se 1.52368 velké poloosy dráhy zemské, t. j. 228 mil. km. Doba oběhu kolem své vlastní osy jest 24 hod., 37 min., 22.66 vteřin. Osa rotace svírá s rovinou dráhy oběžné úhel 25°, čímž je podmíněna změna ročních dob. Roční doby se zřetelně projevují na povrchu Marsu. Vyskytují se na př. u točen bílé skvrny, které jsou v zimě větší a v létě marsovém skoro úplně zmizí. To opravňuje domněnku, že se tu nejedná o masy ledu nebo sněhu, jako na pólech zemských, nýbrž o srážky jinovatky nebo o rozprostřené mraky. Ostatní povrch M. má různé zabarvení od žlutavých k červenohnědým a černým barvám. Nejtemnější oblasti jsou pokládány za moře, kdežto světlejší za kontinenty. M. se připisuje obal atmosféry, což se odůvodňuje tím, že povrch M. bývá někdy velmi nezřetelně vidět a má se za to, že je to zakalením atmosféry. Co se týče Schiaparellim 1877 objevených kanálů, různí se pozorování od sebe velmi značně. Tato pozorování souhlasí jen v tom, že kanály se vyskytují vždy jako spojení tmavých skvrn. Záhada tohoto zjevu, že totiž od mnohých pozorovatelů tyto kanály ani největšími dalekohledy nebylo možno zjistit, dává domněnku, že se jedná o optický klam. Hypotésa, že na M. je inteligentní obyvatelstvo, je podle novějších badání, které poukazují na velmi nepříznivé poměry temperatury pro obydlení, těžko udržitelná. Citlivými přístroji na měření paprsků byla zjištěna na rovníku M. teplota +7° na pólech −68°. Mimo to bylo zjištěno, že vzduch na M. je velmi řídký a obsahuje velmi málo vodních par, takže jsou na M. v nejpříznivějším případě takové poměry, jako na nejvyšších horách na zemi. M. má dva měsíce. Vnitřní, Phobos, obíhá kolem planety za 7 hod., 39 min., a vnější, Deimos, za 30 hod. 18 min. Měsíce jsou tak malé, že jejich přesné měření není možné; jejich viditelnost je omezena na dobu největšího přiblížení M. k zemi a na největší přístroje.

Mars, pseud. Vil. Jul. Haunera.

Marsala, m. na Sicilii, prov. Trapani, (1921) 30.877 ob.

Marsautova lampa, bezpečnostní důlní lampa, opatřená otvory pro lepší oběh vzduchu.

Marsdenia, rod asi 60 druhů keřů, z čeledě klejichovitých, s větvemi otáčivými, z východní Indie, Australie a jižní Ameriky. M. Condurango poskytuje kůru cortex condurango k přípravě léků proti žaludečním chorobám. M. tenacissima dává vlákna na lana, M. tinctoria na Sumatře obsahuje v listech modré barvivo indigo.

Marseillaise (marsejéz), fr. revoluční píseň a později hymna. Text a nápěv pochází od Rougeta de l'Isle, royalisty, jenž ji složil v noci z 25. na 26. IV. 1792 ve Štrasburce.

Marseille (marsej), hl. m. franc. dep. Bouches-du-Rhône, (1926) 652.196 ob. (asi 150.000 Italů), přední obchodní přístav Francie a Středozemního moře. Z budov vyniká nejstarší fr. kostel (založ. ve IV. stol.) Saint Victor. Do velkého, opevněného přístavu se dováží uhlí, obilí, zelenina, víno, vlna, hedvábí, juta, síra a j.; vyváží se hliněné a skleněné zboží, olej, tuky, mýdlo, ocel a j. Má univ. s technickou školou, 5 muzeí, 2 hvězdárny atd. Založena kol r. 600 př. Kr., jako Massalia (lat. Massilia).

Marsh Mae (Mary) (* 9. XI. 1897), americká filmová herečka, původně telefonistka, vynikla v proslulých filmech D. W. Griffitha.

Marsh Ohmiel Charles (1831—1899), severoamerický paleontolog.

Marshall, jméno četných míst ve Spoj. státech: 1. (Marshalltown), (1920) 15.731 ob., na řece Jowě. — 2. M. na Missouri, (1920) 5200 ob., má solné prameny.

Marshall Alfred (1842—1924), angl. národohospodář, prof. v Cambridge.

Marshall Sir John Hubert (* 1876), angl. archeolog, generální ředit. Archaelogical Survey of India.

Marshall James Frank (* 1877), angl. šachový mistr.

Marshall Tully (* 13. IV. 1864 v Nevada City), herec, z nejlepších amerických interpretů Shakespeara, nyní populární herec filmový.

Marshallovy ostrovy, dvě řady ostrovů ve vých. Mikronesii, 415 km² a (1926) 9589 ob. Pravidelnost vlhkého, horkého, rovníkového podnebí, vysoká vlhkost vzduchu podporuje velmi bujnou květenu. R. 1914 je obsadili Japonci a získali definitivně r. 1919.

Marshova zkouška užívá se k soudnímu dokazování arsenu při otravách. Spočívá v tom, že rozpustné sloučeniny arsenu vodíkem u zrodu přeměňují se na plynný arsenovodík AsH_3, který se vysuší chloridem vápenatým a vyčistí hydroxydem draselným a vede pak do trubice z těžko tavitelného skla, na jednom místě zúžené a vytažené ve špičku. Zapálíme-li unikající arsenovodík, shoří za tvorby bílého, česnekově páchnoucího dýmu, kysličníku arsenitého As_2O_3. Za-

hříváním na zúženém místě se arsenovodík rozkládá a arsen se vylučuje v podobě kovového zrcadla. Vedeme-li arsenovodík na filtrační papír, napojený 50% roztokem dusičnanu stříbrného, tvoří se žlutá skvrna, která po ovlhčení vodou zčerná (kovové Ag, Gutzeitova zkouška). M. z. provádí se takto: Organická látka, která má obsahovati arsen, se nejprve mineralisuje varem s kyselinou solnou a chlorečnanem draselným, arsen pak srážíme z roztoku sirovodíkem a po sfiltrování znovu oxydujeme kyselinou sírovou za přídavku kyseliny dusičné n. ledku draselného. Kyselinu dusičnou musíme pak dokonale odstraniti opětovným vyvařením s kys. sírovou. Vlastní zkouška provádí se v baničce as na 200 cm^3, do níž dáme 10 g poměděného zinku a nálevkou připustíme nejprve 20 cm^3 zředěné kyseliny sírové (1 : 8 d. vody) a as po 20 min. zkouš., zda jest vzduch z celého přístroje vypuzen. Jestliže vodík zachycený do zkoumavky nahoru obrácené po zapálení klidně shoří, jest zařízení prosto vzduchu. Pak zahřív. rourku na zúženém místě, abychom zjistili, zda reagencie neobsahují žádný arsen. Teprve pak připouštíme po částech zkoušený roztok za současného stálého zahřívání rourky. Jestliže se do 1 hod. po přidání posledního zbytku látky neobjeví arsenové zrcadlo, není arsen přítomen. Za jeho přítomnosti vytvoří se hnědý až černohnědý lesklý kovový povlak arsenu vždy za místem zahřívaným. Tento povlak musíme pak ještě identifikovati, ježto podobný ale šedý až sametově černý povlak před zahříváným místem vytvořuje antimon. Zrcadlo arsenové lze snadno přeháněti, zrcadlo antimonové dá se špatně přeháněti. Roztokem chlornatanu sodného se arsen skoro okamžitě rozpouští za tvorby kysličníku arsenitého, kdežto antimon se nerozpouští.

Marschendorf, ♌ Maršov.

Marschner Franz, PhDr. (* 1855), něm.-čes. hudební skladatel.

Marschner Heinrich August (1795—1861), něm. hud. skladatel, od 1827 kapelník v Lipsku.

Marsigli Luigi Ferdinando, hrabě (1658—1730), ital. učenec. Sp.: Danubius Pannonicomysicus (1726).

Marsilia, ♌ Filicales.

Marsilius Ficinus (1433—1499), středov. učenec, stoupenec novoplatonismu. V č.: O tom, co mají všelijací lidé činiti (přel. kol. r. 1500).

Marsilius Inghenský († 1396 v Heidelberce), scholastik zástupce okkamistické teologie.

Marsilius z Padovy, it. bohoslov., spis. XIV. stol., psal s J. Jandunem Defensor pacis, kde zastupoval nároky císaře Ludvíka IV. proti papeži, ♌ Bartoš, 1928 (ČČM).

Marsové, st. it. kmen v Samniu. R. 308 př. Kr. bojovali M. na straně Říma, ale 91—88 počali válku proti Ř., jež zvána Marsickou válkou.

Marston, 1. John (1575—1634), angl. dramatik; psal prudké satiry, veselohry a truchlohry. — 2. John Westland (1819—1890), angl. básník, psal kdysi oblíbená dramata.

Marstrand Wilhelm (1810—1873), dánský malíř.

Marsupialia, ♌ vačnatci.

Marsyas, pův. maloas. bůh pramenů, podle mythu našel Athénou pohozenou flétnu a v závodě ve hře na ni byl poražen Apollónem.

Marszałkiewicz Stanisław (1789—1872) pol. malíř miniatur.

Marša, ♌ saranče.

Maršál, maršálek, též polní maršálek (Generalfeldmarschal; maréchal; fieldmarshal), nejvyšší voj. hodnost, odpovídá hodnosti velikého admirála v námoř. Slovo vzniklo ze staroněm. marschale, což znamená podkoní, stejně jako lat. comes stabuli, z čehož ve francouzštině vzniklo connétable; obé bylo vysokým úřadem na dvoře francouzském a pak německém. M. byl původně zástupcem connétabla, který byl nejvyšším velitelem jezdeckých (rytířských) vojsk; když tato hodnost byla zrušena, byl m. nejvyšším velit. vojsk vůbec (od 1627) s názvem maréchal de France. Po vzoru Fr. jmenováni i v jin. arm. vysocí velit., hl. jezdectva, m.; v cís. vojsku byl nad ním jen generál-leutnant, jakožto zástupce císařův. Maréchal de camp značilo asi našeho generálního ubytovatele. Za Ludvíků XIV. a XV. býval název m. propůjčován generálům, kteří samostatně operovali s celými armádami; za republiky hodnost zrušena, za Napoléona (1804) znovu zavedena (m. de l'empire); za třetí republ. (1870) opět zrušena a znovu udělena za svět. vál. Joffreovi 26. XII. 1916; od té doby pak i jiným gen. U jiných států je pod různými jmény (špan. capitan general, ital. generale di esercito, pers. emír, tur. mušir, srb. vojvoda) rovněž nejvyšším stupněm voj. V civil. službě se názvu sněmovní n. šlechtický maršálek užívá pro vůdce n. předsedy dotyčných korporací. V Angl. marshal of the air značí generála letectva, které je tam samostat. složkou branné moci. Odznakem m. je ozdobná krátká hůl, zv. maršálská (♌ velitelská hůl).

Maršall-Petrovský Gustav (1862—1916), slov. spisovatel, rodem z Báčky, odkud se pro pronásledování odstěhoval do Ameriky, kde byl redaktorem novoyorského Slováka, clevelandského Slovenského Hlásnika a pak Chicagského denníka. Byl činný i organisačně mezi rodáky a napsal řadu novel a povídek, z nichž nejvýše stojí Baronica, Pozdě, Z parku a Jánošík.

Maršan Robert, JUDr. a PhDr. (* 12. XII. 1875), docent říš. dějin na Karlově univ. v Praze, histor.-právní spisov. Čechové a Němci r. 1848 (1898), Čsl. sociální demokracie v prvním šestiletí své činnosti (1878—84) ve světle zpráv polic. (1923), Dějiny policejní organisace rak. (1904—1909), Nový volební řád do říš. rady (1907), Poláci pod vládou pruskou (1903), Polská otázka (1908) Předbřeznové Rakousko (1913), Rok 1848 (1929), Vliv cizích ústav na ústav. zák. rak. (1910).

Marše (něm. Marschen), v sev.-záp. Německu nízká, při přílivu pod hladinou moře položená úrodná krajina, chráněná hrázemi podél řek a mořského pobřeží proti záplavám.

Maršík Emanuel, JUDr. (* 24. XII. 1875 ve Spáleném Poříčí), hud. skladatel. V Pešti absolvoval hudební akademii, byl vojenským auditorem; nyní je šéfem presidia Zemského úřadu v Bratislavě. Jako hud. skladatel vynikl fantastickou operou Černý leknín (1921), operou Studentská láska (1925), symfonickou básní Utonulá (1910) a Symfonií d-mol (1908). Stojí v čele uměleckých a kulturních spolků v Bratislavě, má velké zásluhy o Slovenské Národné divadlo, v němž je od založení jeho úřadujícím místopředsedou.

Maršíkov (Marschendorf), o. na Mor., okr. Šumperk 558 ob.

Maršner František (1857—1917), č. průmyslník a redaktor. Zal. První čs. továrnu orient. cukrovinek (nyní Orion). Sp.: Jak předejíti zeměd. krisi (1902) a j.

Maršov (Marschen), o. v Č., okr. Ústí nad Labem, 1317 ob.

Maršov I.—IV. (Marschendorf I.—IV.), ms. v Č., okr. Trutnov, 1024 ob. + 416 ob. + 282 ob. + 745 ob.

Maršov, o. na Mor., okr. Tišnov, 640 ob.

Maršová, o. na Slov., okr. Veľká Bytča, 483 ob. (479 čs.).

Maršovice (Marschovitz), o. v Č., okr. Jablonec nad Nisou, 602 ob. Dom. výr. skleněných perel.

Maršovice, ms. v Č., okr. Benešov, 571 čs. ob.

Maršovice, o. v Č., okr. Sušice 517 ob.

Maršovice, o. na Mor., okr. Moravský Krumlov, 498 čs. ob.

Marta, sestra Lazarova a Marie z Bethanie.

Martaban, záliv Ind. oceánu. Přístavy: Rangun, Mulmein.

Martan Jaroslav (* 1874), vrchní fin. rada v Praze, činný jmenovitě v organisaci státních úředníků, spolupůsobil při úpravě hmotných a právních poměrů státních úředníků.

Marteau Henri (* 1874) fr. houslista, též r. 1921 učitel na pražské něm. akademii.

Martelli Jacopo (1665—1727), it. básník.

Marten Miloš, rod. jm. JUDr. Šebesta Miloš (* 4. II. 1883 v Brně, † 23. VII. 1917 v Přepeřích u Turnova), čes. spisov. Náleží k mladší liter. generaci, seskupené v Moderní revui, kamž přispíval zvláště statěmi kritickými z oboru literatury i výtvarného umění. Převaha kultivovaného intelektu nad sensibilitou a kritické analyse nad tvořivou obrazností určily jeho přednosti v synthetickém výkladu složitých uměleckých osobností, i nedostatek bezprostřednosti v původní tvorbě novelistické. Podal kritické rozbory hlubokého poznání vnitřních hodnot, všímaje si iniciativně zvláště zjevů nejvyšších, nedoceněných a opomenutých. Jeho řeč trpí zvláště v počátcích zálibou v slovní apartnosti. Spisy: Otokar Březina (1903), Edvard Munch (1903), Styl a stylisace (1906), N. K. Rerich (1906), Cyklus rozkoše a smrti (1907), Kniha silných (1909), Julius Zeyer (1910), In memoriam K. H. Máchy (1911), Cortigiana (1912), Dravci (1913), Akkord (1916), Nad městem (1917). Překládal též z francčtiny (E. Bourges, P. Claudel) a angličiny (W. Pater). Dílo vychází od 1924 v deseti svazcích.

Martenová Ača, pseud. Anny Šebestové.

Martens Fedor Fedorovič (1845—1909), prof. mezinár. práva v Petrohradě a rus. práv. spisovatel.

Martens Robert (1858—1924), řed. kůru ve Vodňanech a český spisovatel.

Martensen Hans Lassen (1808—1884), dánský teolog, biskup a spisovatel.

Martialis, křesť. světec, biskup z Limoges, ve 2. pol. III. st.

Martialis Marcus Valerius (40—104 po Kr.), řím. básník, mistr v epigramu.

Martianus Capella, novoplaton. filosof, složil mezi r. 410 a 439 úvod do sedmi svobodných umění.

Martić Grgur (1822—1905), bos. františkán, básník.

Martigni Joseph Alexandre (1808—1880), fr. archeolog. Sp.: Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie (1903).

Martilík František, JUDr. (* 1880), min. rada a práv. spisovatel.

Martin, jména papežů: M. I., křesť. svatý (649—655). — M. II. (882—884). — M. III. (942—946). — M. IV. (1281—1285), pomáhal Rudolfu Habsburskému k císařské koruně. — M. V. (1417—31), zvolen na sněmu v Kostnici.

Martin Henri (1810—1883), franc. dějepisec, horlivý republikán a nacionalista.

Martin Pierre Emile (1824—1915), fr. inženýr; vynašel po něm a bratru Emilovi pojmenovaný způsob výroby ocele roztavením surového železa a odpadků kujného železa.

Martin Josef (1842—1924), architekt, redaktor Lumíra (1866) básník.

Martin z Krčína, čes.-bratrský kněz spoluzakladatel Jednoty, působil v letech 1461—1468.

Martin Louis François (* 1859), franc. politik a žurnalista, přítel ČSR.

Martin Sir Theodore (1816—1909), angl. humor. spisovatel.

Martin z Toursu, křesť. světec ze IV. st., biskup v Toursu. Je patronem Francie. Svátek: 11. XI.

Martina Franca, m. v it. prov. Tarent, (1921) 24.355 ob.

Martináči, ♌ Saturnidae.

Martiňák František (1839—1878), český pedagog a spisovatel učebnic.

Martinčík Richard (* 1875), č. spisov. a historik. Sp.: Úvod do grafického průmyslu (1922). Olomouc v dějinách knihtisku mor. 1466—1870 (1928).

Martineau Harriet (1802—1876), angl. spisovatelka; cestovala, psala povídky, cestopisy, spisy o školství a vojenství.

Martineau James (1805—1900), nábož. filosof angl.

Martinec Emil (* 1869, Horní Jelení), odb. přednosta min. financí.

Martinec Jaroslav, pseud. Josefa Martina.

Martinec Josef (* 1869 v Kruhu u Jilemnice), president Gremia praž. obchodnictva, význačný pracovník v otázkách stavovských, komunálních a hospodářských, komerční rada a člen ústř. zastup. hl. m. Prahy. Je také členem ředitelství P V. V., starostou Spolku drogistů a předsedou Obch. úvěrního ústavu.

Martinek Alois (1884—1929), šéfred. Mor.-slez. Deníku, býv. učitel, po převratu stal se taj. revoluč. Nár. výboru pro Slezsko ve Slez. Ostravě; od r. 1922 vede Mor.-slezský Deník.

Martínek Antonín (* 1870), malíř, prof a uměl. spisov. Sp.: Malířské techniky (1914).

Martínek Vilém (* 1879, Strmilov), žurnalista a spisovatel. Přispíval do četných politických časopisů v Čechách i na Moravě. Zpracoval a vydává Dějiny Strmilova.

Martínek Vojtěch, PhDr. (* 1887), gymn. prof. v Mor. Ostravě, spisovatel, literár. a div. referent Mor.-slez. Deníku. Básně: Cesty (1909), Jsme synové země (1912), Ráj srdce (1926). Romány: Jakub Oberva (1926), Plameny (1929) a j.

Martinelli Domenico (1650—1718), ital. stavitel; působil též v Čechách.

Martinelli Ludvík (1833—1913), rak. herec; po působení v Hradci, Vídni a v Praze přešel 1889 na něm. Lidové divadlo ve Vídni.

Martiněves (Merzdorf), ms. v Č., okr. Děčín, 798 ob.

Martiněves, ob. v Č., okr. Roudnice n. L. 813 čs. ob.

Martinez de Campos Arsenio (1831—1900), špan. generál; bojoval proti Karlistům, zvítězil u Peña de Plata 1876.

Martinez de la Rosa Francisco (1787—1862), špan. státník a básník.

Martinez Ruiz José, pseud. Azorin (* 1874), špan. spisovatel a kritik.

Martinez Sierra Gregorico (* 1881), špan. spisov., romanopisec a dramatik.

Martingale (fr.), u koně uzda, upevněná jedním koncem pod břichem u sedlového řemene; zabraňuje vysokému pohazování hlavou.

Martini Edgar Henri, PhDr. (* 26. V. 1871), čestný dr. univ. v Athénách, prof. klasické filologie na něm. univ. v Praze.

Martini Ferdinando (* 1841), it. básník a politik; byl ministrem vyučování a kolonií, získal státní cenu knihou I nuovi ricchi (1863).

Martini Giambattista, obyč. nazývaný Padre M. (1706—1784), it. učitel hudby.

Martini (Martin) Řehoř († 1632), h.-luž. spis., ev. farář v Poršicích v sas. H. Luž. Vytiskl v Budyšíně 1627 jako novoroční dar svým kolegům druhou h.-luž. tištěnou knížku, překlad žalmů Davidových: Die Siben Buss-Psalmen atd., zachov. v měst. knihovně budyšínské. Překlad pořízen v nářečí lubijském. Lit.: M. Hórnik v Čas. Mać. Serb. 1871.

Martini Simone (1283—1344), it. malíř, od r. 1339 na papež. dvoře v Avignonu.

Martiniani, ♌ Martinus Polonus.

Martini-Henryova puška, zadovka, průměr kalibru 11,43 mm, používaná v Anglii ve vojsku do r. 1889.

z Martinic, staročeský rod panský, pozd. hraběcí, nazv. dle tvrze M. u Votic., z něhož se r. 1400 připomíná Jan z M. Bořita, pán na Smečně, podle něhož se po-

zději nazývají jeho potomci Bořitové. Nejznámnější z nich: z M. Jarosl. Bořita (1582—1649), horl. katol. a milostník Slavatův, 1617 hrabě na Karlštejně a člen místodržitelství, 23. V. 1618 se Slavatou a sekretářem Fabriciem byl svržen z okna pražského hradu do Jeleního příkopu, zůstal na živu a prchl do Mnichova. Po bitvě bělohorské 1621 se stal říšským hrabětem, získal velký majetek, 1624 se stal zemským sudím. Za švédského vpádu do Prahy (12. VII. 1648) byl zraněn a zajat. — Rod vymřel po meči Františkem Karlem hr. z M. r. 1789. Rod. statky připadly jeho dceři Anně, provdané za Karla Jos. hrab. z Clamu, který r. 1792 připojil ke svému jménu přídomek z M. (♌ Clam.)

Martinice, o. v Č., okr. Jilemnice 947 čs. ob.

Martinice, o. na Mor., okr. Holešov, 571 čs. ob.

Martinides Václav Turnovský, ♌ Slovacius.

Martinique, ostrov v Malých Antillách, 987 km² a 250.940 ob., nejdůležitější fr. država v Záp. Indii. Na záp. straně tvoří velká, hluboká zátoka, Fort-de-France, nejlepší přírodní záliv Malých Antill. Podnebí je tropické. Hlavním zaměstnáním je zemědělství. Správu vede guvernér s tajnou radou. M. bylo objeveno 1502 Kolumbem.

Martinisté čili Řád Vyšších Neznámých, má základ v mystice a theosofii XVII. st. Prvky pozdějších martinistických nauk nacházejí se již v dílech filosofa Jakuba Böhma (1575—1624). Jiným intelektuálním předchůdcem tohoto řádu byl Emanuel Svedenborg (1688—1772), jehož hlavní myšlenkou bylo obnovení původního ryzího křesťanství. Zasvěcencem Svedenborgovým byl Martines de Pasqually († 1774), jenž žil ve Francii a jehož nauka nazývala se pak martinesismem. Ze stoupenců martinesismu vynikl zejména Jan Kř. Willermoz, jenž utvořil společnost osvícených bratří kteří se scházeli ke společným hovorům a pracím, jež skýtaly možnost spojení s Neviditelnem. Jeden ze spolupracovníků Willermozových byl Saint-Martin (♌), jenž přijal literární pseudonym Neznámý filosof, a nauka Martinesovy a Willermozovy prohloubil svým vlastním filosofickým názorem. Nauky Saint-Martinovy, v jeho spisech uložené, odlišovaly se od nauk zprvu jmenovaných v tom smyslu, že oproti Martinesovi a Willermozovi, kteří organisovali své žáky více podle vzoru svob. zednářstva, St. Martin kladl hlavní důraz na individuelní vývoj a zasvěcení svých stoupenců. Po smrti St. Martinově udržovalo se jeho učení tradicí (Jindř. Delaage). Teprve r. 1884 obnoven Řád Vyšších Neznámých v Paříži a od té doby datuje se rozvoj společnosti martinistické, jež byla zprvu řízena Papusem a po jeho smrti r. 1917 je řízena Jeanem Bricaudem s ústř. sídlem v Lyoně. Toto ústředí má své lože, zřizované na způsob zednářských loží, ve Francii i v ostatní Evropě, poslední dobou i v Americe. Z vynikajících osobností přináleželi martinesismu ve Francii H. de Balzac a Camille Flamarion. Do Čech zaveden Řád Vyšších Neznámých v letech 90. baronem Leonardem ze Stráže. Prvá lože vyskytuje se v letech 1895—96 v Čes. Budějovicích a patřil k ní i spisovatel Jul. Zeyer. Kolem r. 1900 založil dr. K. Dražďák v Praze loži, jež však brzy zanikla a obnovena byla teprve v letech 1907—08. Kolem r. 1910 vznikla lože Slavia, jež trvala až do svět. války. Všechny tyto lože byly až do svět. války ve styku s franc. ústředím. Po svět. válce vznikla v lednu 1924 v Praze lože Simeon, která z počátku byla ve styku s fr. ústředím, jež později se osamostatnila. Členové její jsou ponejvíce z řad spisovatelů a umělců. — Lit.: Lešehrad: Pokus o historii bratrstva Růže a Kříže.

Martinius z Dražova Samuel (1593—1639), utrakv. teolog a exulant v Perně, administrátor konsistoře, odpůrce Jednoty Čes. bratří. Sp.: Rorate, 1620; Confessio bohemica, 1620; Knížka ruční zpěvův a modliteb, 1629; Konfessí česká, 1630; Obrana proti ohlášení starších kněží bratrských, 1636. Lit.: J. Čelakovský (ČČM. 1875).

Martinka Josef (1831—1886), výrobce hudebních nástrojů v Praze.

Martinkov, o. na Mor., okr. Mor Budějovice 635 čs. ob.

Martinková-Tomašovská Marie (* 1. XI. 1889), č. malířka. Maluje krajiny a zátiší s květinami a ovocem, ale hlavní její obor jsou portréty a práce figurální.

Martinkovice (Märzdorf), o. v Č., okr. Broumov, 1597 ob.

Martinov (Merzdorf), o. v Č., okr. Kadaň, 528 ob.

Martinov, o. ve Slezsku, okr. Hlučín, 731 čs. ob.

Martinov, pseud. F. Dúbravského.

Martinovics Ignac József (1755—1795), maď. demokrat; psal matematické a filosofické spisy (lat.) anonymně hájil fr. revoluci, 1793 navázal styky s Jakobiny a založil společnost Reformátorů a Volnost a rovnost. Po odkrytí spiknutí byl popraven.

Martinovský Jan Pavel (1808—1873), č. hud. skladatel a spisovatel, řed. reálky v Rakovníce. Harmonisoval nár. písně. Vydal: Desatero písní, 1858; Patero písní s prův. klavíru, 1869; Patero zpěvů čtyřhlasých, 1831; Šestero písní, 1836; podle Erbenovy sbírky zharmonisoval na 600 písní.

Martinovský Josef, pseud. J. L. Hrdiny.

Martinsburg, m. v sev.-amer. státě Záp. Virginie, (1920) 12.515 ob.

Martinů Bohuslav (* 8. XII. 1890 v Poličce) č. hud. skladatel, do 1922 houslista Č. Filharmonie, od 1923 žije v Paříži. Napsal řadu skladeb pro orchestr (Česká rapsodie, Modrá hodina, Halftime, Symfonie), komorní hudbu (dvě kvarteta, kvintet), klavír (České tance, Koncert, Film en miniature). Věnoval se především hudbě baletní (Istar, Kdo je na světě nejmocnější, Vzpoura, On tourne, Le raid merveilleux, Kuchyňská revue) a operní (Voják a tanečnice, Tři přání). M. náleží mezi přední skladatele soudobé moderní hudby.

Martinů Jan, ThDr. (* 1881), docent teolog. fakulty v Olomouci a náb. spis.

Martinus Gallus, polský kronikář XII. st, kaplan krále Boleslava III.

Martinus Polonus (Martin Polák, Martin z Opavy, † 278), dějepisec, arcibisk.; na návrh papeže složil Kroniku, které použil Beneš z Hořovic (↘) k vydání kroniky, zvané Martimiani.

Martinuzzi Georg (Frater Georgius, rodné jméno vlastně Utješenović, 1482—1551), sedmihradský státník; byl ve službách Jana Zápolského, prostředkoval mezi ním a Turky a umožnil králi návrat do Uher. Obdržel arcibiskupství granské.

Martius (lat., podle boha Marta), čes. březen, třetí měsíc našeho roku, v starořímském kalendáři první.

Martos, m. ve špan. prov. Jaen, (1920) 13.871 ob.

Martos Ivan Petrovič (asi 1750—1835) ruský sochař.

Martoš (Martos), o. na Slov., okr. Stará Ďala, 1262 ob.

Martov, pseud. Julija Osipoviče Zederbauma (1873—1923), rus. politika; s Leninem založil 1895 v Petrohradě Spolek pro osvobození dělnické třídy; byv z Ruska vypověděn, vydával s Leninem ve Štutgartu, potom v Ženevě časopis Iskra. Po návratu do Ruska a před novým vypověděním hrál důležitou úlohu v petrohradské dělnické straně. Za svět. války dlel ve Švýcarsku; 1921 mu byl zakázán pobyt v Rusku, načež vydával v Berlíně ruský časopis Socialističeskij věstnik.

Martov Mark Nikolajevič (1881—1930), ruský herec div. petrohradských i venk. měst ruských, též jako samostatný podnikatel divadelní; v emigraci působil řadu let ve znamenitém rus. kabaretu J. D. Južina Modrý pták a růz. div družinách v Paříži a Berlíně jako výborný charakterní herec.

Martovo pole (Champs-de-Mars), býv. vojenské cvičiště v Paříži.

Martovyč Leś, JUDr. (1871—1916), ukraj. spis. Sp.: Nečytalnyk, Narodnja noša, Mužyćka smert a j. V době invase rus. vojsk do Haliče bylo mnoho rukopisů M. zničeno. V celku zůstala pouze pověst Zabobon, jež byla vytištěna již po smrti autora. Tato pověst je nejlepším dílem M. v porovnání s jinými jeho povídkami: je to letopis haličského života, učiněný mistrnou rukou.

Martucci Giuseppe (* 1856), ital. hud. skladatel a pianista

Marty André (* 1882), fr. komunista a antimilitarista.

Marty Anton (1847—1914), prof. na něm. univ. v Praze, něm. filosof a psycholog.

Martynov Aleksander Jevstafjevič (1816—1860), rus. herec.

Martynov Andrej Jefimovič (1768—1826), ruský malíř-krajinář.

Martynov Ivan Michajlovič († 1894), rus. archeolog; vydal soupis slov. rukopisů v Nár. knihovně v Paříži.

Martynowski Franciszek Ksawery (1848—1896), p. lit. historik, red. Ruchu liter., ve Lvově a Przeglądu bibljograf. ve Varšavě.

Martyr (z řec.), mučedník, svědek.

Martyrium (z řec. marytrion, svědectví), mučednictví pro neochvějné nábož. přesvědčení, pak mučednictví vůbec.

Martyrologium (Hagiologium, Menologium, Synaxarium), sbírka životopisů mučedníků a jiných světců.

Marua, kraj v Súdánu(má asi 300.000 obyv.

Marulić Marko (1450—1524), chorv. humanist. básník. Sp.: De institutione bene vivendi (1506, část. přel. Š. Lomnický, 1621).

Marulka (Calamintha), rod pyskatých rostlin, s květem shodným s květem mateří doušky až na to, že se tyčinky nerozestupují. — Pamětník (C. acinos), větevnatý pýřitý až srstnatý, s květy v chudých lichopřeslenech a korunou nachovou. Na mezích a stráních hojný. — Klínopád, stoříšek (C. clinopodium), s lodyhou huňatou a květy v bohatých lichopřeslenech. Listence dlouhé, štěti-

novité okolo kalichů, obal tvořící. V houštinách a na stráních obecný.

Maruše (mad. Maros, rum. Mureşul), přítok ř. Tisy ze Sedmihradska, 880 km dlouhý.

Maruška Jan, pseud. J. Merhauta.

Marušková-Kantová Marie (* 1888), um. prům. umělkyně.

Maruškin (též Maruškov), pseud. P. Beblavého.

Marut, zástup indických bohů bouře.

Marutse-Ma(m)bunda, černošská říše v hor. oblouku Zambezi, sev. od vodopádů Viktoriiných, vyplňující skoro celou severozáp. Rhodesii, asi 350.000 km² přibližně s 350.000 ob.

Marvan Miloš († 1919), č. básník a dramatik.

Marvánek Otakar (1884—1921), č. malíř, člen Tvrdošíjných.

Marvell (márvel) Andrew (1621—1678), angl. básník; psal kromě polit. satir a traktátů lyr. básně.

Marvin (márvin) Charles (1854—1890), angl. cestovatel a spisovatel.

Marville Suzane (* 14. VII. 1900), čes. filmová herečka. Působí ve filmu od r. 1918 od založení Weteb-Filmu, pro který hrála řadu hlavních rolí. Pak filmovala tři roky v Německu, Francii a Švýcarsku a vrátila se zpět do ČSR. (vl. jm. Marta Schöllerová).

Marx Karl Heinrich (* 5. V. 1818 v Trevíru, † 14. III. 1883 v Londýně), něm. filosof a socialista, žid. původu; stud. práva, dějiny a filosofii, řídil 1842 svobodomyslnou, za něho však radikálně opoziční Rheinische Zeitung, brzy potlačenou, vydával pak v Paříži s A. Rugem a j. 1843 Deutsch-französische Jahrbücher a od 1. I. 1844 krajně socialistický list Vorwärts. Byv z Paříže vykázán (leden 1845), počal v Bruselu s Bedřichem Engelsem prakticky agitovati, stal se něm. místopředsedou v Mezinár. dem. společnosti a členem tajného komun. spolku (zal. 1836). R. 1848 vydal s B. Engelsem Komun. manifest. Byv zatčen v únorové revoluci a donucen k návratu do Německa, vydával M. v Kolíně od 1. VI. 1848 Neue Rheinische Zeitung a byl jedním z revolučních vůdců v Rýnské prov. Vypověděn 16. V. 1849, odebral se do Badenska, pak do Falce, později do Paříže I zde vypověděn, odešel do Londýna, kde prosadil 1864 usnesení utvořiti mezinár. dělnické sdružení, které zal. 1866 a řízeno jím až do 1872 (O. internacionála) 1869 zal. jeho přítel a žák W. Liebknecht soc.-dem. stranu dělnickou, která se 1875 spojila s radikálními přívrženci Lassalleovými v soc. dělnickou stranu něm. M. pokládá se za zakladatele t. zv. vědeckého socialismu, který vyvěrá z jeho filos. názorů a může býti pochopen jen ve spojení s nimi. Přiklonil se sice s l. křídlem mladých Hegelovců k Feuerbachovi a k materialismu a vytvořil synthesu mezi Hegelem a Feuerbachem, ale přece podržel způsob Hegelova badání. Filos. soustavu M. korunuje jeho filosofie dějin, materialistické pojímání dějin, zbudované na historickém materialismu. Po stránce národohospodářské je M. žákem Ricardovým, na jehož teorii o hodnotě práce vybudoval vl. soustavu, zvl. však teorii o vykořisťování (O. teorie o hodnotě práce). Sdílí pesimistický názor Ricardův o situaci pracující třídy, která se nemůže zlepšiti ani při hosp. pokroku a předpovídá proto zánik kapitalistické společnosti vzrůstem průmyslové záložní armády a vždy více se zhoršujícími krisemi (teorie o katastrofě). Zavrhoval všechny sociální reformy a snažil se o úplné revoluční zničení kapitalistické společnosti a zavedení diktatury proletariátu. M. je nejvýznačnější teoretik socialismu a svou kritikou prospěl i t. zv. měšťanskému národohospodářství. Z jeho spisů budiž uvedeno: Der 18. Brumaire des Louis Bonaparte (1852) Zur Kritik der politischen Ökonomie (sešit 1., 1859, nově vydal Kautsky, 1897), vědecké znázornění jeho teorie o hodnotě a jeho učení o penězích. Z jeho hl. díla, které zůstalo nedokončené, Das Kapital, Kritik der polit. Ökonomie (přel. Th. Šmeral, L. Winter a L. Tošner, 1914), vykládá 1. sv. (1867) základy jeho socialistických názorů a hl. rysy jeho kritiky stávající společnosti, kapitalistického způsobu výroby a jeho následků; 2. sv.: Der Zirculationsprocess des Kapitals, vyšel 1885 (přel. Th. Šmeral 1925); 3. sv.: Der Gesamtprocess der kapitalist. Produktion, 1894 (2 díly), (přel. Th. Šmeral 1927). Sebrané spisy mají 10 vyd. (1922). — Lit.: V. Stein, K. M. (1903).

Marx Wilhelm (* 1863 v Kolíně n. R.), n. státník; zast. stranu středu 1899—1920 v prus. poslan. sněmovně, od 1910 i v říšském sněmu a 1919—20 v nár. shromáždění, stal se 1919 gen. řed. Katol. lid. spolku, 1920 předsedou strany středu a její frakce v říšském sněmu. Od list. 1923 říšský kancléř, řídil M. říši v hosp. klidnější dráhy, v lednu 1925 odstoupil. Od list. 1925 až do července 1926 byl M. říšským ministrem spravedlnosti a obsazených území. V červenci stal se opět říš. kancléřem a zůstal jím při přetvoření vlády v lednu 1927.

Marxismus, O. Marx K., Engels F.

Mary (angl.) ♀ Marie.

Mary (* 1867), angl. královna, choť krále Jiřího V., dcera vévody z Tecku. Sňatek 6. VII. 1893, korunovace 22. VII. 1911.

Maryborough, 1. hl. m. hrab. leixského (Svobodný sttá irský), 3382 ob. (1926), na Triogue. — 2. M. v britsko-austral. státě Queensland, 10.635 ob. (1921) na Mary Riveru.

Marycki Szymon (1516—1574), pol. humanista.

Maryland, stát USA., na zátoce Chesapeakeské, 31.926 km², 1,537.085 ob. Větší část na vých. je nížina, menší část z. je částečně silně zvlněná pahorkatina, částečně vrchovina. V této má M. značnou část appalašského uhelného pole. Půda je úrodná, nehledě k bažinám a písčinám při pobřeží. Podnebí vyznačuje se hojností srážek, v létě je horké, v zimě velmi chladné. Z 15 kolejí a univ. jsou nejslavnější univ. Johna Hopkinse v Baltimore (zal. 1867) a námoř. akad. v Annapolis. Nejvýznamnější je zemědělství. 1925 bylo 49.001 farem se 17.925 km². Mořské rybářství poskytuje především ústřice; zátoka Chesapeakeská je na celém světě ústřicemi nejbohatší. Velmi důležité je hornictví (uhlí, železo). Obchod jde většinou přes Baltimore (87 paroplavebních linií). M. je rozdělen na 24 counties. Hl. m. je Annapolis; nejvýznamnější m. a současně hl. obchodní a průmyslové středisko je Baltimore.

Maryłski Antoni (* 1865), rolník a politik polský, poslanec Sejmu. Sp.: Dzieje chłopów polskich a j.

Maryport (méripórt), přístav. m. v angl hrab. cumberlandském, 10.906 ob. (1921).

Maryšková Olga, pseud. L. Baudyšové.

Marziale (it.), v hudbě: bojovně.

Marzy Jan Jindřich (1722—1801), měditytec.

Mařák Jan (* 1870, Dunakész, Uhry), prof. stát. konservatoře hudby v Praze; působil zprvu jako koncert. mistr a řed. orchestru, od r. 1897 je prof. hry housl., vyn. hudeb. pedagog a umělec; vychoval řadu housl. virtuosů. Vydal též četné skladby pro housle a klavír, jakož i spis: Housle (1923).

Mařák Julius Edvard (* 29. III. 1832 v Litomyšli, † 8. X. 1899 v Praze), malíř, grafik, krajinář. Studoval rok na pražské akademii umění u Maxe Haushofera. Pobyl nějaký krátký čas u prof. Leop. Rottmanna v Mnichově. Pro finanční nesnáze usídlil se ve Vídni. Hojně cestoval po Čechách, Moravě, Slovensku a alpských zemích a přispíval pilně do českých i rakouských časopisů. V r. 1868 vydal své grafické cykly: Čtyři roční období, které mu získaly zvučné jméno. Další Lesní charaktery a samoty, kresebné cykly, plné jemného lyrického kouzla, upoutaly všeobecnou pozornost. Byl vášnivým milovníkem přírody a básníkem. Jeho uhlové kresby, litografie i malby jsou plny melancholického kouzla. Jeho největší láskou byly lesy. Od r. 1887 byl profesorem na pražské Akademii umění a vychoval mnoho znamenitých krajinářů.

Julius Eduard Mařák.

Mařák Otakar (* 5. I. 1872 v Ostřihomě), č. oper. pěvec, lyr. tenor, akad. malíř; po prvním vyst. na Národ. divadle v Brně 1899 hostoval pak v Nár. div. v Praze, krátce angažován, hostoval v cizině, hl. na velkých scénách německých, 1909 byl členem Kom. opery v Berlíně, pak několikráte v Americe, Italii, Londýně; nyní stálý host Nár. div. v Praze.

Mařáková Ida (1848—1908), malířka, žena Jul. Mařáka.

Mařáková Pepa (1875—1907), č. malířka portretistka.

Mařánek Jiří (* 1891), č. spisov.; píše novely a romány.

Mařatice, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 1364 ob.

Mařatka Josef (* 1874 v Praze), prof. st. Umělecko-průmysl. školy, řád. člen České Akademie věd a umění v Praze. Žák franc. mistra-sochaře Rodina. V Praze spoluprac. se Suchardou na pom. Palackého, provedl model pomníku vzduchoplavci Santos-Dumontovi pro Buenos Aires, monum. sochy na průčelí nové pražské radnice, návrh na Hlávkův pomník, reliefy na Mánesově mostě, poprsí Ant. Dvořáka pro Nár. divadlo, poprsí presid. T. G. Masaryka a četné pomníky v Praze i na venkově. R. 1920 jmenován byl řádným členem pařížského Salonu.

Mařena (Morana, Mořena), báječná bytost záp. Slovanů, znamenající vůbec smrt, v přírodě zimu. Až podnes zachoval se z pohan. dob obřad, vynášení Morany na Smrtelnou neděli, jež značí symbolicky ustoupení zimy nastávajícímu jaru. Na Malé Rusi strojili vedle Mareny i Kupala, slaměn. hastroše v ženských šatech; kolem nich dívky tancovaly. Lit.: Zíbrt, Veselé chvíle III.

Mařenice (Gross-Mergthal), o. v Č., okr. Něm. Jablonné, 947 ob.

Mařice obecná (Cladium mariscus), šáchorovitá rostlina, příbuzná ostřici, podob-

ná skřípině. Vytrvalá, s plazivým oddenkem a lodyhou až metr vysokou. U nás vzácně na rašelinových lukách v Polabí.

Mařík Bohusl., Ing., RTDr. h. c. (1854—1930), pres. Ústř. Svazu čsl. průmyslníků v Praze. Jako inženýr a znamenitý odborník provedl řadu rekonstrukcí a staveb cukrovarů doma i v cizině. Byl ředitelem a pozd. vrch. řed. Českomoravské strojírny, kde r. 1907 zal. odd. pro stavbu aut Praga. R. 1913 čestným doktorem techn. věd. Pres. Živnost. banky.

Mařík František, Ing. (* 1886 v Popovicích), význačný propagát. motocyklist., vydav. časopisu Motor.

Mařík Jaroslav (* 1888 v Kladně), prof. na reálce v Lounech, malíř a grafik.

Mařík Ruda (Rudolf Antonín) (* 1878), čes. spisovatel veseloher, frašek, operetních libret. Dramaturg Arény na Smíchově a divadla Rokoko. Z pův. prací hra Sny Štědrého večera, Den svobody 28. říjen, Zázrak nad Vltavou, Kristuška z myslivny a j.

Mařík Václav, histor. malíř v Kutné Hoře kol r. 1683.

Mařík Václav, Ing., RTDr. h. c. (1849—1926), řed. oddělení pro stavbu lokomotiv v Českomor. tov. a odbor. spisovatel.

Mařík Věnceslav Záboj (1831—1895), č. chorv. spisovatel a pedagog.

Mařina, ♀ Rubia.

Mařinka, ♀ Asperula.

Mařinovité, ♀ Rubiaceae.

Masa (z lat.), hmota těla, podle Newtonovy defin. množství látky tvořící nějaké těleso. V sociologii velký počet jednotlivců, ovládaných stejnými pocity, pudy a hnutím vůle, směřujících zvl. k dosažení cílů polit. a hospodářských. Společenské skupiny stejných názorů nábož., vědeckých a uměl. nespadají do souboru masy. Onen nižší soubor cítí, myslí a jedná zvlášt. zákony a projevuje davovou psychosu, jež je řízena podvědomím a pudově, nejméně však intelektem. Jevy, jež se zřídka objevují u jednotlivce, avšak projevující se v m., zovou masovými jevy (manifestace, tábory, panika, rušení veř. pořádku, ovace). — M. konkursní, ♀ konkurs, podstata k.

Masaccio, vl. Tommaso di Ser Giovanni di Simone Guidi (1401—1428), it. malíř, žák Masolinův; vytvořil fresky v kostele S. Maria del Carmine, později maloval v Pise, naposledy v Římě.

Masák Alois (1878—1925), č. architekt ve Stát. ústavu fotoměřickém.

Masák Emanuel (* 1883), katecheta, č. spis. směru katolické moderny.

Masák Jan, MUDr. (* 1871), propagátor tělovýchovy, od 1918 v min. zdrav.

Masák Jan Miroslav (* 1884), č. spisov. Sp.: Mladá krev (1905), Stíny (1906), Skulinou (1906) a dramata.

Masakr, ♀ massacre.

Masaljskij Konstantin Petrovič (1802—1861), rus. spisov., novelista a dramatik.

Masan (Masampo), přís. v Korei, na již. pobřeží, asi 16.000 korejských a japonských obyvatel.

Masaniello, vl. Tommaso Aniello (1623—1647), hl. vůdce povstání v Neapoli 1647.

Masaryk Herbert (1880—1915), č. malíř, krajinář, portretista sytého koloritu.

Masaryk Jan (* 1886), č. diplomat, mimoř. vyslanec v Londýně.

Masaryk Tomáš (Garrigue podle dívčího jména choti Američanky) PhDr., za světové války vůdce československého odboje protirakouského za hranicemi, od 14. XI. 1918 president čsl. republ., * 7. III. 1850 v moravském Hodoníně jako syn panského kočího Slováka a matky Hanačky. Před gymnasiem (1865—72) se učil zámečnictví a vypomáhal při vyučování. Po maturitě v Brně studoval filosofii, filologii a přírodní vědy ve Vídni, kdež promován a v r. 1879 habilitován předloživ spis (něm.) Sebevražda a pobyv před tím v Německu a v Rusku. Od r. 1882—1914 byl profesorem filosofie na české universitě v Praze; navštívil dvakráte Severní Ameriku. V kriticko-vědecké revui Athenaeum jím v l. 1884—1893 vedené zahájen 1886 boj proti rukopisným podvrhům Hankovým a Lindovým. Po Ath. redigoval M. revui téhož rázu Naše Doba. Přetvořiv r. 1900 t. zv. hnutí realistické původně kriticko-vědecké v stranu politickou, jako poslanec na říšské radě (od r. 1907) zastal se ve sporu prof. Wahrmunda svobody učení universitního a nabyl zasažením do tří t. zv. velezrádných procesů srbských, rakouskou vládou podvodně vyvolaných, průpravy pro svou činnost válečnou, ač svým odporem proti tvrzení o rituelní vraždě Hilsnerově a obranou konfidenta dra Švihy vzbudil v čes. kruzích hojně odporu, jemuž neustoupil. V prosinci 1914 po dohodě s rodáky, začínajícími osvobozenecký boj doma, ujel do ciziny, pracoval po boku Dohody o osvobození českých zemí. Velikou schopností organisační, osobním kouzlem, obratností žurnalistickou, znalostí řečí a skvělým rozhledem uplatnil se v Italii, Ženevě, Paříži, Londýně a v Americe. Na jaře 1917 v Rusku zorganisoval t. zv. legie, revoluční armádu v duchu husitském z čes. zajatců i starousedlíků. Hrdinské činy této armády v Ukrajině, na Urále, v Sibiři spolu s podobnými výkony re-

volučních oddílů čes. v armádě franc. a italské usnadnily snahy M. o světové uznání českého státu po rozbití rakouského mocnářství. Český stát proklamován M. 18. X. 1918 ve Washingtoně a dílo M., podporovaného řadou spolupracovníků a dovršujícího program Havlíčkův, Palackého a Riegrův, dokonáno nekrvavou revolucí v Praze 28. X. 1918, svědectvím svorné vůle všech vrstev. Jak patrno, filosofie, v níž M., kriticky přijímající, doplňující a překonávající positivismus Comteův a Spencerův i zdůrazňováním životní, obecně účinné praxe spočívající na mocných hodnotách etických (dobro, pravda, mravnost, lidskost, spravedlnost), i vlivem Humea a Milla, není jediným oborem rázné činnosti M. Ryzí filosofie M., usilující o odněmčení českého myšlení (od Herbarta a Kanta) týká se nauky lidského poznání, psychologie, sociologie — po prvé M. k nám uvedené — dějin filosofie, estetiky. (Spisy: Teorie a praksis, Platon jako vlastenec, Počet pravděpodobnosti a Humeova skepse, Bl. Pascal, Teorie dějin podle zásad T. H. Bucklea, O studiu děl básnických, Sebevražda, Základové konkrétní logiky — pokus o třídění věd — Otázka sociální s kritikou Marxe a Engelse.) Duch M. však je všestranný, sílený ohromnou četbou i životní zkušeností člověka bojovného, nebojácného, bezohledně kritického, řečníka fascinujícího stručností aforistických vět, uctívaného zvl. mládeží a dělnictvem, otužilého sportem a přísnou životosprávou, o všem informovaného; přecházel rád od specielních otázek filosofických k souboru problémů o dějinné filosofii české. M. podnikl s velikou odvahou a v lecčems předčasně úhrnnou analysu našeho obrození literárního a politického a vidí v něm jak pokračování našich snah reformačních (Husa a Bratří), tak příkladný vzor všeho budoucího života českého. (Sp.: Česká otázka, Naše nynější krise, Jan Hus, Naše obrození a naše reformace, Karel Havlíček, Snahy a tužby politického probuzení, Palackého idea národa českého.) Řada drobných spisků se dotýká aktuálních otázek, jak je přinášela doba a mimouniversitní činnost M. (žena, mnohoženství, jednoženství, nábožen. a věda, rituální vražda, práce, alkoholismus, humanita). Při svém spojování směrů a měřítek evropských s vývojem českým a otázkou slovanskou a při svém smyslu pro otázky současné politiky mocenské a kulturní nemohl M. vynechat problém ruský a z původního úvodu do ideového rozboru Dostojevského vyrostla dvojdílná práce Rusko a Evropa; literárním výtěžkem těžkých válečných let, vyžadujících na člověku, který překročil 60. rok věku, úžasné energie tělesné, duchovní a mravní, je soubor Nová Evropa a Světová revoluce. M. patří jak svým dílem literárním, podnětným i svými omyly, tak svou činností jako profesor, žurnalista, politik, revolucionář, státník, myslitel k nejzávažnějším zjevům českého života jak po stránce intelektuální, tak mravní. — Liter.: Dr. Jan Herben T. G. M. Zlatoroh 3 díly (sv. 47—52); Dr. Zd. Nejedlý: T. G. M. (I. z chyst. tří); Masarykův sborník, dosud 6 sv.; Novákové: Přehledné dějiny liter. č. 3. 755—762; K. Čapek: Hovory s T. G. M., 2 díly. Spisy Masarykovy vydává nakl. Čin. Obrazový materiál u Herbena a Nejedlého. — Portrét T. G. Masaryka Q sv. IV. V. Z.

Masaryková Alice, PhDr. (* 1879), profesorka, předsedkyně Čsl. Červeného kříže. Sp.: Dopis do vězení (1920).

Masaryková Charlotte Garrigue (* 1850 v Brooklyně, † 1923 v Lánech), manželka presidenta T. G. Masaryka, propagátorka B. Smetany, spolupřekladatelka Milla, Poddanství (1890).

Masarykova akademie práce, Q Akademie české.

Masarykova letecká liga, Q Letecká liga.

Masarykova liga proti tuberkulose, zal 1919, ústředí boje proti tuberkulose (Q).

Masarykův lidovýchovný ústav, Q Ústav lidovýchovný.

Masařík Josef (* 1895), legionář a čes. spisovatel a dramatik.

Masařka, Q Sarcophaga.

Masaya, m. v Nicaragui, 17.287 ob. (1920).

Masáž (fr.), druh mechanického léčení, které chce manipulacemi na kůži a svalech dosáhnouti místního vlivu na zpracovávan é místo n., všob. účinku na tělo. M. jako hnětení, tření a tepání náleží k nejstarším způsobům léčby a provádí se i u primitivních národů. Dnes se rozeznává: 1. effleurage (tření): slabé, v celku povrchní a pomalé tření od obvodu ke středu; 2. m. à friction (roztírání): silnější, kruhovité a dostředivé tření; 3. pétrissage (hnětení): silné hnětení místa, které se rukama pokud možno vyzvedne; 4. tapotement (tepání): jemné a rychlé údery na urč. část těla. M. vnitřní n. sliznic provádí se při chorobách nosu, hltanu a hrtanu. Při m. vibrační (chvění) vzbuzuje se rukama n. elektromotoricky poháněnými přístroji na přísluš. částech těla chvění (vibrace). M. kosmetická je důležitou součástí kosmetiky vůbec; užívá se jí zvl. proti vráskám a místnímu ztučnění. M. spor-

tovní má za účel zvýšení výkonnosti před zápasem (energické hnětení zad) a zbavení únavy po něm (m. zvl. namožených svalů).

Mascagni Paolo (1752—1815), sl. it. anatom.

Mascagni Pietro (* 7. XII. 1863), ital. hudeb. skladatel, dirigent kočovné operní společnosti, pak hud. spolku v Cerignole u Neapole; stal se všeob. známým svou jednoaktovou operou Cavalleria rusticana (1890). Další jeho díla selhala. Od 1909 kapelníkem u Teatro Constanzi v Římě.

Mascara, hl m. arrond. v alžírské prov. oranské, 28.033 ob. (1926), z toho 12.673 Evropanů (1921).

Mascaron, lidská maska, používaná v architektuře.

Mascotte (fr.), osoba n. předmět, přinášející štěstí.

Masculinum, muž. rod.

Masdevallia Ruiz et Pav., druh orchidejí s přímými, zřídka plazivými stonky; asi 150 druhů.

Masefield John (* 1875), angl. básník; vedl tulácký život, též v Americe. Napsal romány Multitude and Solitude, Sard Harker, kde popisuje kouzla trop. přírody. Vynikl moř. baladami (Salt-Water Baladas) a dobyl slávy dram. básněmi The Everlasting Mercy, Dauber, Sonnets and Poems.

Maselj Podlimbarski Fran (1852—1917), slovin. spisov., persekv. pro srbskou tendenci svých literárních prací.

Máselná kyselina, vyskytuje se ve dvou isomérních formách: Obyčejná, normální kyselina máselná, kyselina ethyloctová, kvašebná kyselina máselná,

$$CH_3 . CH_2 . CH_2 . COOH,$$

obsažena jest jako glycerid tributyrin v másle kravském, volná po př. ve formě solí přichází v potu a různých výměšcích zvířat. Tvoří se při žluknutí tuků (hl. másla), hnití bílkovin (fibrinu a kaseinu), kysání zelí, zrání sýrů a j. Vzniká také t. zv. máselným kvašením účinkem některých mikrobů, hlavně Bacillus butylicus. Průmyslově vyrábí se dnes z nejlevnějších surovin, a to buď z brambor nebo z cukrovarnické melasy, zakvašováním čistou kulturou máselných kvasidel. K zápaře přidávají se živiny (fosforečnan draselný, síran hořečnatý a chlorid amonný) a asi 60% práškovitého uhličitanu vápenatého. As po 10 dnech se směs sfiltruje, ve vodě rozpustný máselnan vápenatý se zahustí a kyselina máselná se uvolní kyselinou sírovou. Tato jest bezbarvá, žíravá, ostře kysele chutnající kapalina nepříjemně žlukle páchnoucí, vře při 162—163° C, tuhne při —19° C, hutnoty 0.9580. Ve vodě, alkoholu i éteru se rozpouští, z vodného roztoku dá se opět vysoliti. Hoří modrým plamenem. Její soli jsou bezbarvé a většinou ve vodě rozpustné. Do obchodu přichází kyselina máselná v různých jakostech a různé čistotě. Surové užívá se v koželužství k odvápňování zboží (podešvic), čistá slouží na výrobu různých esterů (ovocné étery). — Kyselina isomáselná, dimethyloctová

$$(CH_3)_2CH . COOH,$$

nalézá se ve svatojanském chlebě a v kořeni prhy chlumní (Arnica montana). Vzniká oxydací alkoholu isobutylnatého směsí chromovou. Je to kapalina méně nepříjemně páchnoucí než obyčejná kyselina máselná, vroucí při 154° C. Nemá technického použití.

Máselnice, stroj na stloukání másla

Masenderan (Masan-, Mazen-), perská prov. na již. pobřeží Kaspického moře, kolem 25.000 km² asi se 700.000 ob. (Peršané, Kurdové), zaujímá hustě zalesněný, na vodu bohatý sev. svah pohoří Elburského; úzký pruh pobřeží je velice úrodný. Hl. m. je Sari s příst. Mešhediserem.

Maschek z Maasburku Bedřich, JUDr. (1838—1918), č. právn. historik ve Vídni.

Maschka Josef, rytíř, MUDr (* 3. III. 1820, † 1899), univ. prof. v Praze 1858—1891; vydal: Hb. der gerichtlichen Medizin (s Bělohradským, Dragendorffem a j., 1881—82, 4 sv.).

Masinissa, ♌ Massinissa.

Masitý výrůstek (řec. sarkom), výrůstek, vznikající z jakékoliv formy vl. vazivových substancí a složený hl. z buněk, méně z intercelulárních substancí. Sarkom rychle pokračuje a je velmi nebezpečný, nastává často postupující anemie a charakteristické změny krve. Výrůstky mají nejrůznější tvrdost; barva bývá bílá až tmavě červená. V příznivých případech provádí se léčení operací a roentgen. prozařováním; jinak má nemoc za následek smrt.

Masiv (fr.), v geol. souvislá, větší masa nevrstevnaté horniny (♌ horniny), také část zemské kůry, sestávající převážně z velmi starých hornin.

Masivní (fr.), o plném průřezu, v opaku k dutý; také pevný, tuhý, hrubý.

Maska (z lat.), umělá podoba obličeje, jíž se pokrývá tvář, aby se učinila neznatelnou n. se jiní polekali a pod.; také celkové přestrojení. Její vznik lze vysvětliti animistickými názory: primitivní člověk, kt. si představoval celé své okolí oživené (♌ animismus), nachází v m. prostředek, jímž se může ubrániti

zlým duchům tím, že je oklame nasazením m. n. zvl. hroznou m. zažene. Rozšířena je m. po celé zeměkouli u národů vzdělaných i přírodních. Podle způsobu

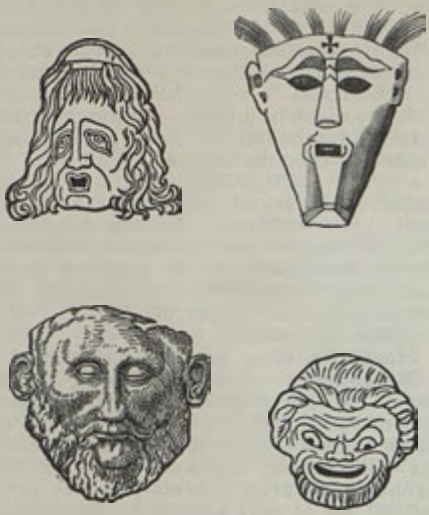

Druhy mask.

užití rozeznávají se: 1. m. náboženské, kt. mají velmi rozmanité upotřebení. — 2. M. Válečné, k zastrašení nepřítele. Rozšíření: četné černošské národy, starý Yucatan, staré Mexiko, Dajakové na Borneu, Japonsko, Nová Kaledonie atd. — 3. M. posmrtné mají mrtvému usnadniti cestu do říše mrtvých, uzavřenou zlými duchy n. strážci. Rozšíření: Starý Egypt; zlaté m. v hrobech mykenských. — 4. M. soudní, kt. si přikládali zvl. členové tajných spolků, aby nepoznáni mstili porušené právo. — 5. M. divadelní připojují se k m. náboženským, slouží-li divadelní hry náboženství. — 6. M. taneční, používané z velmi rozlič. důvodů. Tanečník představuje, čeho doufá tancem a v něm skrytou kouzelnou silou teprve dosáhnouti. — 7. Podobně lze vysvětlití i většinu všech tanců, provedených v m. zvířecích, kdežto u jiných je snad pohnutkou radost z mimických schopností.

Maska Červená, pseud. J. Mahena.

Maska posmrtná, sádrový odlitek tváře zemřelého.

Maska válečná, ochrana při útoku plynem, ↗ Chem. válka.

Maskarény (Mascarenhas), ostr. v Ind. oceánu, 700 km vých. od Madagaskaru: Mauritius a Rodriguez (angl.), Réunion (fr.), nazvané podle portugal. objevitele Mascarenhase (1505), 4495 km² plochy s 558.227 ob. (1921). Jsou původu sopečného; podnebí je mírně tropické, hojné srážky. Rostlinstvo: až do výše 1600 m tropický les, nad ním pásmo bambusů, pak křoviny. Ob. jsou míšenci všech národů pobřeží Ind. oceánu, černoši, Madagassové, Indové, Číňané a j.

Maskarill, stojící postava ve starších komediích; sluha přestroj. za markýze.

Maskat (Muscat), hl. m. a hl. příst. sultanátu Ománu, od 1808 sídlo sultánovo a angl. komisaře, asi 10.000 ob., malebně položené u chráněné zátoky blízko u Matrahu.

Maskovati (z fr.), zastříti maskou. M. ve voj., zastírání voj. útvaru krycím opatřením (camouflage). Též ochr. opatření pro mužstvo, koně a j. proti plynovým útokům. V kuchařství: úprava jídel omáčkami. V biologii přizpůsobování se mnoh. živočichů k svému okolí barvou, řasami, mechem a p.

Maskulinisace, masculinum genus, mužský rod. Vývoj pohlaví děje se podle vzrůstu zárodečných zláz buď varlat n. vaječníků. Příroda rozděluje typy samčí a samičí podle životních podmínek rodu. Očkováním varlat zvyšuje se fysiolog. činnost muž. pohlaví. Obojetník nemá určitý výraz pohl. ↗ Steinach a feminisace.

Máslo, v širším smyslu poloměkký tuk při obyčejné teplotě, v užším smyslu slitý tuk z kravského mléka, smíšený s jinými látkami, obsaženými v mléce. Nesolené, dobře vypracované a nefalšované máslo obsahuje:

vody	6,0—16,0%,	průměrně	12,00%
tuku	80,0—91,0%,	„	86,70%
bílkovin	0,4—1,1%,	„	1,15%
mléč. cukru	0,3—1,1%,	„	1,15%
miner. látek	0,1—0,28%,	„	0,15%

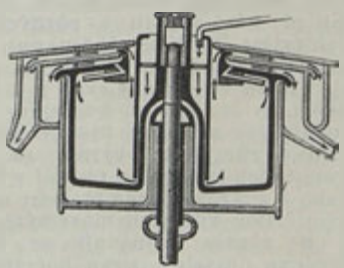

Lefeldtova odstředivka.

Příprava. Máslo se vyrábí většinou tím způsobem, že se nechá plnotučné mléko odstáti a pak se sebere smetana, jež jest specificky lehčí a usazuje se proto na povrchu. Dokonalým způsobem se oddělí

Denní motýlové.

1. Babočka admirál. 2. Otakárek feniklový. 3. Okáč černohnědý. 4. Modráček krušínový. 5. Ohniváček celíkový. 6. Bělásek zelený (sameček). 7. Babočka osiková. 8. Babočka paví oko. 9. Žlutásek řešetlákový. 10. Babočka kopřivová. 11. Perletovec stříbročárný (sameček). 12. Okáč luční.

m. od mléka použitím centrifugální síly. Jsou-li v mléce pevné znečišťující látky, nakupí se jakožto nejtěžší částky na nejzazším obvodu mléčné masy, která se uvedla v pohyb, t. j. usadí se na vnitřním okraji bubnu, pak následuje odtučněné mléko (s 0,15—0,20% tuku) a uprostřed se usadí smetana. Odstředivého stroje použil již r. 1859 v Karlsruhe Fuchs, 1864 konstruoval Prandtl v Bavorsku odstředivku dokonaleji, avšak teprve r. 1876 sestavil Lefeldt v Schöningen upotřebitelný přístroj odstředivý. Lit.: O. Laxa, Máslařství (1929).

Máslo Jindřich (* 1875), č. hud. skladatel.

Máslo macoyové, ♀ Acrocomia.

Maslov Alekšej Nikolajevič (* 1853), rus. spisovatel.

Maslov Serkij Ivanovič (* 1880), ukr. historik, prof. v Kyjevě. Sp.: Ukrajinská knyha (1926).

Maslov Sergěj Semjonovič (* 1887), rus. revolucionář.

Maslov Petr Pavlovič (* 1867), rus. národohospodář, emigrant, prof. v Irkutsku.

Masník (Masnicius) Tobiáš (1640—1697), slov. kazatel a spis. Sp.: Vyvolená boží vinice obnovená (1682), Zpráva písma (gramatika slov., 1696).

Masný výtažek (extractus carnis), vysušený masný vývar, po prvé vyroben poč. XIX. stol. Racionelní výrobu zavedl Liebig (1857) a vyrábí se po továrnicku od r. 1864 ve Fray Bentos (Uruguay); velké množství se vyváží z Montevidea, Argentiny, Texasu a z Australie. Tvoří tuhou hnědou masu, vonící pečeným masem, je trvanlivý a v teplé vodě snadno rozpustný. Nepoužívá se ho přímo jako pokrmu, nýbrž jako hodnotného přídavku.

Masný vývar (fr. bouillon), výtažek masa, získaný vařením ve vodě. Nejrychleji se dostane silný m. v. z výsekového masa, jež se krátce povaří ve stejné váze studené vody. Zvolna vyvařené maso je málo výživné, prudce vyvařené pak téměř vůbec ne, působí však povzbudivě a dává se proto nemocným.

Maso, ve smyslu učení o výživě všechny poživatelné části ssavců a ptáků. K m. patří různé zvířecí orgány jako plíce, srdce, žaludek, ledviny, játra atd. Svaly sestávají ze sval. vláken, vaziva, tuku a masové šťávy a obsahují šlachová vlákna, krevní cévy a nervy. Chemicky tvoří hl. součást svalů myosin a j. bílkoviny, klihoviny (vazivo) a elastin (šlachová vlákna). V masové šťávě a v krvi jsou bílé bílkoviny (serumalbumin atd.) a masové zásady kreatin, kreatinin, xanthin, hipoxantin, dále glykogen, cukr, inosit, inosinová, mléčná a j. kyseliny, krevní barvivo, menrální látky, zvl. fosfáty kalia, kalcia, magnesia a chlornatria. Železo tvoří hl. součást krev. barviva. Smrtí zvířete nebo oddělením od živ. těla stává se sval tvrdým a ztrnulým (mrtvolná ztrnulost) tvořením mléčných kyselin. Po delší době se ztrácí ztrnulost; svaly znovu změknou a brzy se počíná rozklad. Maso obsahuje k. 70% vody, as 20% bílkovin, 2—45% (tučná husa) tuků a k. 1% minerálních součástí; rozdíly jsou značné podle druhů. M. prodávané v obchodě sestává z 60—80% ze svalů a různí se podle stáří, pohlaví, výživy zvířete a podle části těla, z níž pochází. Velký vliv má výkrm, neboť část vody je nahrazena tukem. Ptačí maso má nejvíce bílkovin, rybí nejméně. Klihovin a tuku mají více ryby než ssavci a nejméně ptáci. Mladá zvířata mají méně bílkovin než starší. Vykleštěním stává se maso jemnějším, výživnějším a chutnějším. M. patří k nejdůležitějším potravinám; nejvýživnější je maso ssavců a ptáků, kdežto maso ryb a amfibií má mnoho vody. Hodnota masa spočívá především ve velkém podílu lehce stravitelných bílkovin. Onemocnění může nastat požitím zkaženého a chorobného masa, jakož i takového, jež obsahuje parasity. Toto nebezpečí lze odstraniti nebo zmenšiti vařením, naložením do octa, méně pak nasolením, naložením, vyuzením. Má-li m. zůstat delší dobu poživatelným, konservuje se; jednak uschováním za teploty —6 až —8° (zmrzlé m.), nebo po nasolení nebo nacukrování se vysušuje buď na slunci nebo uměle (charque, tasajo, pemmikan, carne pura). Často bývá nasolené nebo sterilisované m. uzavřeno neprodyšně do plechových krabic.

Masochismus, úchylné cítění pohlavní, kdy jedno pohlaví cítí rozkoš erotickou při trýznění druhým pohlavím. Název podle autora, kt. tuto perversitu, příbuznou se sadismem, popsal. Oblíbené je mrskání. Choroba se stupň. v psychosu.

Masolino da Panicale (1383—1447), it. malíř. Jeho jedině ověřené dílo jsou fresky ze života Mariina (kol 1425) v kolegiátním kostele v Castiglione d'Olona (Lombardsko).

Mason (angl.), svob. zednář.

Mason City (més'n city), m. v sev.-am. státě Iowa, 20.065 ob. (1920).

Mason-Dixon-Line (čára). 393 km dl. hraniční čára na 39° 43′ 26,3″ s. š. oddělující Maryland od Pennsyvanie, vyměřená 1762—67 Ch. Masonem a Jer. Dixonem.

Masopust, ♀ karneval.

Masové konservy, nejvhodnější způsob je vysušení na slunci nebo uměl. teplem. Rozřezané, tuku prosté maso s 2—3% kuch. soli slouží k výr. masové mouky (carne pura). Nasolením se vyrábí nakládané maso, slabě nasolené maso se vyuzuje. Velmi rozšířené je sterilisování masa, jež se plní pak do plechových krabic (Corned Beef).

Masové suchary, vyrábějí se z mas. výtažku pečením s pšeničnou moukou; tento způsob je nyní nahrazován posypáním pečiva masovým výtažkem.

Masozřavé rostliny, ♋, hmyzožravé r.

Maspero (masp'ro), Sir (od 1909) Gaston (1846—1916), fr. egyptoolg, 1873 prof. na Collège de France, 1880 zal. v Kairu archeologický ústav a 1881 stal se tamtéž ředit. vykopávek a Egyptského musea. 1899—1914 generální řed. správy starožitností v Kairu.

Massa-Carrara (it. Massa e Carrara), it. prov. v Toskáně, 1156 km² se 178.510 ob. (1921). Hl. m. Massa, 22.599 ob. (1921), jako obec 37.138 ob. (1926), na Frigidu, sídlo bisk., má úzké Staré i Nové m., hrad Malaspinů (XIV. st.), Palazzo Cybo-Malaspina (XVI. stol.), dóm (XV. stol.), stát. archiv, námořnický hospic, mramorové lomy a průmysl. 5 km záp. u Ligurského m. příst. Marina di Massa.

Massacre (fr.), masakr; vraždění, pobíjení, porážka, seč, krveprolití.

Massafra, m. v ital. prov. tarentské, 10.380 ob. (1921).

Massagetové, bojovný, kočovnický národ starověký, již. od jez. Aralského a Jaxartu, původu asi skytského; líčí se jako nevzdělaný lid, kde ženy byly společné a starci pojídáni. Uctívali slunce, obětujíce mu koně. Jejich královna Tomyris prý zvítězila nad Kyrem (529 př. Kr.).

Massachusetts (mesečůsets, zkr. Mass.), jeden ze 13 původních států USA., 21.408 km² se 4,242.000 ob. (1927). Převážně ploché, písčité pobřeží je hojně členité a skýtá dobré příst. Pobřežní ostrovy jsou dva, Martha's Vineyard (♋) a Nantucket. V. je zvlněná pahorkatina, záp. je meridinálně prostoupen pohořími. Peřejemi bohatý Connecticut a Merrimac poskytují vodní sílu. Podnebí je v zimě drsné, v létě horké. Srážky (i sníh) jsou hojné (Boston 1085 mm za rok). Listnaté a jehličn. lesy pokrývají 29% půdy, ušlechtilé kovy a uhlí chybí, ale jsou tu významné lomy žulové a mramorové. Vedle Rhode Islandu je M. nejlidnatější stát USA. Má převážně obyv. městské (94.8%) a 39 rychle rostoucích m. s více než 15.000 ob. V Bostonu sídlí kat. arcibiskup. Zemědělství je vysoce vyvinuté. 1925 bylo 33.454 farem s 9581 km². Vynikající je sklizeň sena, brambor, kukuřice, tabáku a ovoce. V mořském rybářství zaujímá M. v Unii první místo (zvl. mníci, makrely, sledi a ústřice). Důležité rybářské příst. jsou Gloucester, New Bedford, Provincetown, Edgartown a Boston. M. je z prvních průmyslových států Unie (1925: 10.141 závodů, 593.193 zaměstnanců a 3.45 miliard $ hodnota zboží). Na prvním místě je výroba bot, vlněné a bavlněné zboží, papír, kožené zboží, oděvy a konfekce, pily, kovoprůmysl. M. je rozdělen na 14 counties. Do kongresu vysílá dva senátory a šestnáct poslanců. Hl. m. je Boston.

Massajové (Masajové, Oïgobové), hamitský národ mezi Kilimandžarem, zemí Kenia a jez. Viktoriiným; jsou velkého vzrůstu (1.80 m), temně hnědí a bojovní; pěstují dobytek (hovězí, ovce, kozy a osly), z části i rolnictví, obývají hlinou ohozené chýše, obklopené dvorem pro dobytek a chráněné na venek trním. Vedle víry v kouzla a duchy, uctívání stromů a hadů věří v boha v nebi. Řeč je pamětihodná mluvnickým označen. rodu.

Massalia, starov. název m. Marseille.

Massaliáni (messaliani), maloasijská sekta blouznivců ve IV. a V. stol., která modlitbou a tancem pokoušela se vymítiti v každém člověku dlícího démona a přezírajíc askesi a práci, živila se tuláctvím a žebrotou.

Massalski Władysław (* 1859), pol. cestovatel a president P. Tow. Geograf. ve Varšavě. Probádal Turkestan a uveřejnil rusky monografii o svém badání (1914).

Massaua (Massua, Massava, vl. Matseva, místo příchodu), hl. příst. ital. kolonie Erythrey, asi 12.000 ob., na záp. pobřeží Rudého moře, při vstupu do zálivu stejného jména na ostr., spojeném hrází s ostr. Tauludem a dále 1030 m dl. přístavní hrází s pevninou. Je nejlepším přirozeným příst. R. moře.

Massarani Tullo (1826—1905), ital. spis.; sebral své úvahy o umění, politice a písemnictví v díle Studii di letterature e d'arte (1873), Studii di politica e di storia (1873), a Saggi critici (2. vyd. 1884).

Massari Giuseppe (1821—1884), it. spis. Sp.: Cavour. Ricordi biografici (1873) a j. a vydal Cavourovy řeči ve sněmovně.

Massary-Pallenberg Fritzi (* 1874), něm. operet. a revuál. zpěvačka, působila nejdříve ve Vídni, od r. 1904 v Berlíně v Metropol. divadle. Později hostovala, 1917 provdala se za herce Maxe Pallenberga.

Massegne Jacobello a Pierpaolo, bratři ital. sochaři ve XIV. a XV. stol., působili v Bologni (1388 oltář St. Francesco), v Benátkách (dožecí náhrobek) a 1399 v Dómě v Miláně.

Masséna (massena) André, vév. z Rivoli (od 1807), kn. z Esslingu (od 1809), (1758—1817), fr. maršál, syn vinaře; měl podstatnou účast na polním tažení v l. 1796—97, zvítězil 25. IX. 1799 nad Rusy a Rakušany u Curychu, koncem 1800 vrchní velitel v Italii, 1804 maršál, byl 1805 zase vrch. velitelem v It., 1809 vyznamenal se u Aspern a Esslingu. Od 1810 vrch. velitel proti Portugalsku, poražen u Torres-Vedras Wellingtonem a upadl u Napoléona v nemilost. Ludvík XVIII. jmenoval ho 1814 pairem.

Massenet (mas'ne) Jules (1842—1912), fr. hud. skladatel; jako operní sklad. (Manon, 1884; Werther, 1892 a j.) pokračoval ve směru Meyerbeerově; jeho orchestrální hudba je skvělá, ale bez hloubky.

Massenja, 1. říše v Súdánu, ○ Massina. — 2. M., hl. m. v Bagirmi v Súdánu, j.-vých. od jez. Čadského.

Masseur (fr. [masér]; jako žena: masseuse [masés]), masér, muž, provádějící hnětení svalů, masáž (○).

Massey (mesy) William Ferguson (1856—1925), novozélandský státník, farmář na N. Zélandě, min. předseda (1912—15); řídil 1915—19 koaliční vládu a od srpna 1919 vládu, utvořenou z reformní strany. Byl členem mírové konference versailleské r. 1919.

Massi Kessi, m. v krajině Manika (Portugal. Vých. Afrika), 700 m n. m., kol r. 1800 znovu vzkvetla po přechodném úpadku otevřením naleziště zlata.

Massillon (masijoň) Jean Baptiste (1663—1742), fr. kazatel; 1704 dvorní kazatel Ludvíka XIV.; 1717 bisk. clermontský. Oeuvres complètes 1745—48.

Massillon (mesilen), m. v s.-amer. státě Ohio, 21.610 ob. (1925), j. od Akronu, v bohaté uhelné pánvi.

Massina (Massenja, Moassina), říše, náležející od 1893 k Fr. Záp. Afr. (Súdán), j.-z. od Timbuktu, na hor. Nigeru; plochá, často zaplavovaná pastvina pro dobytek a koně, poskytuje rýži, kukuřici, bavlnu. Obyvatelstvo tvoří vládnoucí Fulbeové a podmanění Bambarové a Sonrhaiové. Hl. m. bylo Djenne.

Massinger (mesindšr) Philip (1583—1640), angl. bás., jeden z nevýznačnějších mladších vrstevníků Shakespearových. Psal dramata, jejichž postavy jsou jednostranné a přehnané, ale kreslené s uměleckou vážností.

Massinissa (238—149 př. Kr.), král massylský (vých. Numidie), vychován v Kartagu, zúčastnil se Hannibalovy války na straně Kartaginců, donutil Římanům přátelského krále massesylského Syfaxe k míru, od 212 bojoval ve Španělsku, 205 přešel, utrpěv příkoří, k Římanům a dobyl 203 říše Syfaxovy, jehož zajal. Při uzavření míru bylo Kartagincům 201 uloženo, vrátiti mu vše, co mu dříve patřilo. Toho M. použil, aby Kartago stále utiskoval, což způs. (3.) punskou válku; tu M. zemřel. Jeho říši rozdělil Scipio ml. mezi jeho syny Micipsu, Gulussu a Mastanabala.

Masson Antoine (1636—1700), fr. měditytec, zprvu zbrojíř; jeho asi 70 listů jsou většinou obrazy podle Mignarda a vlastní kresby.

Masson David (1822—1907), angl. liter. historik. Sp.: British Novelists and Their Styles (1859), Chatterton (1874, nové vyd. 1899), nejspolehlivější a nejúplnější Life of Milton (1858—80, 6 sv.).

Masson Frédéric (1847—1923), fr. dějepisec, 1904 člen Akad., 1919—23 její tajemník, bonapartista; psal zvl. o Napoléonovi I.: Napoléon et sa famille (1897—1912, 13 sv.), Madame Bonaparte (znovu 1920), Joséphine, impératrice et reine (1899), Napoléon et son fils (1904, 3. vyd. 1922) a j.

Masson Victor (1807—1879), fr. nakladatel a knihkupec; převzal, vzdělav se u Hachetta v Paříži, 1846 Crochardovo knihkupectví; vydal zvl. přírodovědecká, lékařská a technologická díla, mezi jinými Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales (100 sv.). Nakladatelství řídí (1928) syn Pierre M. a Paul Bouchez.

Massora (hebr., podání), jazykovědná práce ke zjištění původně nevokalisovaného slova bible, podniknutá jistě již od doby Ezrovy. Mluvnické poznámky o vokalisaci a akcentaci Starého zákona, zděděné žid. podáním, zanášely se od X. st. Židy palestinskými a babylonskými do rukopisů bible na okraji (m. marginalis) n. na konci (m. finalis). Nejstarší příručku m. Ochla w'ochla vydal r. 1864 Frensdorf. Původci a sběratelé m. zovou se Massoreti a nynější text St. zákona massoretská recense. Vysvětlení massoretských výrazů podal mezi j. Buxtorf (Tiberias, 1620).

Massys (Matsys, Metsys, Messys, -sais) Quinten (1466—1530), nizozem. malíř. Hl. díla: oltář sv. Anny v Bruselu a sv. Jana v Antverpách, velký triptych ukřižování ve sbírce Mayra van den Bergha v Antverpách. Dále Madona líbající dítě (Ber-

lín), obrazy ukřižování (Londýn, Vídeň), oplakávání a Madonna (Paříž, Louvre). Založil také druh obrázků ze života s poloviČními postavami životní velikosti.

Mast, přípravek určený k zevnějšímu upotřebení natíráním. Jest obyčejně konsistence máslovité, polotuhé. Jako základních látek používá se při jejich výrobě různých olejů a tuků (sádlo, lůj), vosku, pryskyřic, vaseliny nebo lanolinu, ke kterým se pak přidávají různé látky léčivé nebo jinak účinné. Připravují se obyčejně tak, že se směs tuků roztaví a nechá tuhnouti za neustálého míšení, během něhož se přidávají vlastní léčivé látky v podobě jemného prášku nebo koncentrovaného roztoku. Mastí používá se jednak v lékařství, jednak v kosmetice.

Mást, o. na Slov., okr. Bratislava, 860 ob. (848 čs.).

Mastaba (arab., lavice), obdélníkové egyptské stavby hrobů, zřízené z otesaných kamenů n. cihel. V serdábu (t. j.

Egyptské mastaby.

sklepu), nepřístupném to vnitřním prostoru, chovají sochu mrtvého. Zdánlivé dveře na vých. straně, vchod do světa duchů, jsou ozdobeny nápisy a reliefy a často rozšířeny na způsob komory.

Mastek (tuček, talek, steatit), vodnatý křemičitan hořečnatý, $H_2Mg_3Si_4O_8$, nerost, krystalující asi v soustavě jednoklonné. Je bílý, nažloutlý až šedý, mastného lesku, na omak mastný a ohebný Vyskytuje se v šupinkatých, miskovitých shlucích ve Štyrsku (Kraubat), v Tyrolsku (Zillertal), u Sobotína na Moravě nebo v hlízovitých až kulovitých kusech (steatit) v Sasku (Zöblitz). Jeho tvrdost je nepatrná (1), takže se dá snadno rýpati nehtem, spec. váha jest 2.6—2.8 g. Dá se dobře řezat, soustruhovat i obrábět; vypálen zbělá a nabývá tvrdosti kamene. Používá se ho k vyřezávání plynových hořáků, hlaviček dýmek, jako krejčovské křídy, prášku k čištění a leštění kovů a skla, při výrobě kaučukového zboží, do ličidel, k plnění a falšování mýdel, při obouvání bot a rukavic (klouzek) a na výrobu umělých hmot.

Master (angl., mistr), pán, dř. oslovení všech angl. gentlemanů bez hodnosti, nyní mladých lidí z vyšších vrstev, zvl. od služebnictva; při loveckých jízdách (O_3) vedoucí jezdec.

Masterman Charles Frederic Gurney (1873—1927), angl. politik, liberál, 1909—1912 státní podtajemník v min. vnitra a 1912—14 ve státním pokladu, 1914—15 kancléř vév. lancasterského. Sp.: The Condition of England (1909), The New Liberalism (1920) a j.

Masters Edgar Lee (* 1869), sev.-amer. básník; podal ve sbírce básní The Spoon River Anthology (1915) duchaplně satirické podobizny asi 250 osobností, od 1904 psal i dramata a povídky.

Masterton, vnitrozemní m. na s. ostrově britsko-austrálského dominia Nový Zéland, 5781 ob. (1921).

Mastičkář, stč. divad. památka ze XIV. st.; zachoval se ve zlomcích Musejním a Drkolenském. Musejní vydal V. Hanka 1853 v 5. sv. Starobylých skládání, po druhé vyšel ve Výboru z lit. čes. I. 1845, vědecky jej vydal J. Gebauer v Listech fil. VII. 1880 a J. Máchal v Staročeských skladbách pův. liturg. 1908. Zlomek Drkolenský objevil A. Patera 1887 v klášteře Drkolenském, v Hor. Rak. a vydal v ČČM. LXIII. 1889, po druhé J. Máchal Nově vydal Fr. Krčma v Hyperionu, VI. sv. 1920. Lit. tamtéž.

Mastičkářství, po živnostensku namnoze provozované léčení nemocných osobami, které nemají nutného vědeckého vzdělání a státního uznání.

Mastik František, pseud. Jetřich Lipanský (* 1900), č. spisovatel a vydavatel edice Izmael.

Mastitis, zánět prsu.

Mastix, pryskyřice z kmene vypěstěné odrůdy od Pistacia lentiscus, zvl. z ostr. Chiu. Nejlepší druh tvoří malé, průhledné, žlutavé kousky. Je křehký, lehce se rozetře na prášek, slabě balsamické vůně a chuti; v orientě slouží jako prostředek ke žvýkání, k výrobě cukroví a likérů (raki, mastichi), u nás k přípravě zubních a kuřáckých prášků, tmelu a fermeže.

Mastná barviva, ve vodě nerozpustná, v tucích, olejích rozpustná barviva, kterých se používá k barvení másla, svíček, mýdla, pomád, kůží, laků a pod.

Mastná tělíska (corpus adiposum), u hmyzu hroznovité útvary buněk v zadečku, obsahující tuk; u amfibií orgán v podobě prstu před zárodečnými žlazami.

Mastné kyseliny, jednosytné organické kyseliny o obecném vzorci $C_n H_{2n} O_2$ lze je odvozovati od kyseliny mravenčí, HCOOH, náhradou přímo na uhlík vázaného vodíku alkoholickým radikálem, alkylem. Tvoří homologickou řadu, z níž nejdůležitější jsou: kyselina mravenčí, CH_2O_2, octová: $C_2H_4O_2$, propioniová: $C_3H_6O_2$, máselná: $C_4H_8O_2$, valerová: $C_5H_{10}O_2$, palmitová: $C_{16}H_{32}O_2$, margarinová: $C_{17}H_{34}O_2$ a stearová: $C_{13}H_{36}O_2$. Kyselinou máselnou počínaje jsou možné isoméry. Mastné kyseliny jsou velmi rozšířeny v říši rostlinné i živočišné, a to buď volné, anebo v podobě svých solí a esterů. Počáteční členové řady jsou za obyčejné teploty kapalné, páchnou pichlavě, chutnají palčivě, destilují bez rozkladu, rozpouštějí se v alkoholu a éteru a tvoří ve vodě rozpustné, krystalující soli. Vyšší členové, pravé mastné kyseliny za obyčejné teploty jsou tuhé látky bez chuti a zápachu, bez rozkladu dají se destilovati pouze ve vakuu, hoří svítivým plamenem, ve vodě se nerozpouštějí, ze solí ve vodě rozpouštějí se pouze soli alkalické (mýdla). Připravují se zmýdelňováním přirozených tuků. Ze vznikajících alkalických solí uvolňují se zředěnými kyselinami minerálními. Z pravých mastných kyselin v průmyslu nejvíce se používá kyseliny palmitové, stearové a olejové, které se připravují rozkladem přirozených tuků původu rostlinného i zvířecího zředěnou kyselinou sírovou nebo přehřátou vodní parou. Slouží k výrobě svíček a mýdel.

Mastný Vincenc (1809—1873), č. komunální pracovník v Lomnici n. Pop., poslanec a průmyslník.

Mastný Vojtěch, JUDr. (* 1874), čs. diplomat, vyslanec v Římě.

Mastodon. Tvarem těla, postavením a držením okončin, tím, že přední končetiny byly mohutnější zadních, i způsobem našlapování na prsty, podobal se slonům. Lišil se od slonů stavbou stoliček, počtem klů (4), po dvou v každé čelisti, protáhlejší lebkou a delším krkem, při chůzi a v normálním postavení vodorovně nataženým. Krční svaly u mastadontů byly značně slabší než u slonů a mamutů. Oproti slonům měl mastodon velmi protáhlou spodní čelist s prodlouženou symfysou, na jejímž konci vyčnívaly dva kly, řezáky, tvořící dohromady jakousi lopatu, kterou ryl v zemi. Kly horní čelisti, obrácené dolů, podporovaly kly spodní čelisti v práci. Chobot visel mezi rozestouplými kly horní čelisti přes kly spodní čelisti jako u tapírů. Stoličky, na rozdíl od mamutích, polylofodontních, jsou u mastodontů polybunodontní, připomínající alespoň u některých druhů uspořádáním hrbolů stoličky vepřů — suidní typus. Zpětným vývojem bunodontních zubů, u nichž všechny hrboly (i vedlejší) řadí se v příčná jha, vzniká tapiroidní typ zubů, bunolofodontní (lofobunodontní, tento typ dříve označován jako zygolofodontní, suidní typ jako bunolofodontní) — Mastodon, Dinotherium. Od tohoto typu nutno odvoditi typ zubů mamutích a sloních, u nichž počet jařem dosahuje až počtu 27 (Elephas primigenius — zub polylofodontní. Mastodon, řazený doposud do samostatné větve Proboscidií (chobotnatých), která vymřela bez potomků, stává se tak článkem vývojového řetězu až k dnešním slonům. Změna chrupu závisí na způsobu života a výživy. S tím souvisejí i postupné redukce symfysy spodní čelisti, která jest velice dlouhá u miocénního druhu Bunolophodon (Mastodon) angustidens, kdežto u jeho spodnopliocénní ho potomka Bunolophodon longirostris jest již rudimentérní. Redukce symfysy stále pokračuje a s tím i redukce spodních řezáků, změněných v kly (sloužily druhům, žijícím v močálech a v močálovitých pralesích k rytí v zemi, s čímž souvisí i výživa měkkými částmi bahenních rostlin a tudíž i bunodontní (hrbolaté) zuby k výživě měkkou potravou), čímž se i spodní čelist žijících slonů velice liší od původních tvarů (vyživují se potravou se stromů; nepotřebují prodloužené symfysy, ani spodních klů — pluhu a polyfodontní stoličky z lamel jsou přizpůsobeny k rozemílání tvrdší potravy). Abel řadí mastodonta do čeledi Elephantidae (5. čeleď Proboscidií), přicházející po prvé ve spodním miocénu, v pořadí Bunolophodon (Mastodon), Mastodon, Elephas. Přechod od r. Mastodon k r. Elephas tvoří Stegodon. Zástupcem našich třetihorních mastodontů jest Bunolophodon (M.) angustidens, který žil v bažinatých lesích Evropy a Sev. Ameriky. Za předchůdce mastodontů pokládáno je Moeritherium, zvíře podobné tapíru a asi také tak velké, žijící v močálech a nalezené ve svrchním eocénu u Fayumu v Egyptě, a Palaeomastodon, žijící v Egyptě v oligocénních bažinatých lesích. Mastodonti dosahovali velikosti dnešních afrických a indických slonů. Poslední nálezy v Americe dovolují předpokládati, že mastodon žil tam snad až do holocénu.

Masturbace, prznění sebe sama, vyvolávání rozkoší pohlavních drážděním prsty nebo předměty u obou pohlaví, hl.

v mladším věku. Z důvodů zdravotních i morálních hledí vychovatelé zlozvyku zabrániti. ↗ onanie.

Masuccio Tommaso dei Guardari (kol. 1420—1500), it. spisovatel; žil u neapolského dvora, proslavený jako autor Novellina, sbírky 50 novel, napodobujících Boccaccia.

Masulipatam (Bandar), m. v britskoindickém presidentství Madras, 43.940 ob. (1921). Obchod a průmysl (kdysi slavné barevné bavlněné tkaniny) upadl.

Maszkowski Marceli (1837—1862), pol. malíř. (Słowacki pod piramidami, Zdjęcie z krzyża.)

Máša Jan (* 1867), publicista, menšin. pracovník a zemědělský odborník.

Máša Rudolf (* 1880), knihovník Ústř. svazu čs. průmyslníků, spisovatel a propagátor učení Volné Myšlenky.

Mašata František (* 1879), čes. politik strany republik., domkář v Divišově.

Mašašvili Altio (* 1903), gruzínský básník proletářský, 1921 organisátor gruzínských spisovatelů proletářských.

Mašek Alois, MUDr. (1859—1912), prakt. lékař a starosta m. Klatov, komunální pracovník.

Mašek Bohuslav, PhDr. (* 1868), místoředitel Stát. hvězdárny v Praze, astronomický spisovatel.

Mašek (Maschek) František (1797—1862), č. malíř v Litoměřicích, portretista.

Mašek František (* 1871), sokol. propagátor, mag. rada v Praze, odb. spis.

Mašek František (* 1872), prof., min. rada, navrhovatel středoškolských reforem, spisov. učebnic.

Mašek Gašpar (1794—1873), č. hud. skladatel.

Mašek Ignác B. (1837—1901), č. pedagog, filolog a obránce Ruk. Královédv.

Mašek Jan (1828—1886), č. pedagog a spisovatel.

Mašek Jan (1841—1922), č. hud. skladatel, profesor.

Mašek Jaroslav (1891—1926), č. malíř, žák H. Schwaigra.

Mašek Karel (1867—1922), č. spisovatel, básník, mag. rada v Praze. Psal literární parodie, povídky, div. hry, loutkové hry, libreta, výpravné fantasie, překládal Andersena, Pocciho. Užíval pseud. Fa Presto. Spisy: Betlem (1905), Bílý lístek (1904), Dceruška hostinského (1904), Domky z karet (1896). Hrůza (1907), Konec mládí (1899), Král (1909), Královny bez království (1898), Kyselé hrozny (1895), Loutky (1910), Malby do kronik (1920), Mír (1916), Mlýn na somatě (1909), Nestřežené chvilky (1903), Pestrý záhon lásky, hněvu a smíchu (1917), Pierrotova loutna (1904), Pohádky špatně končící (1897), Popěvky tulácké (1900), Studenti (1897), Tajemství Mlsné kočky (1925), Utíkej Káčo (1894), Ženy, které potkáváme (1894).

Mašek Karel Vítězslav (1865—1927), č. malíř, prof. Uměl.-prům. školy v Praze, autor dekor. panneau.

Mašek Matěj (* 1857 v Pohorovicích u Vodňan), dlouholetý redaktor Svornosti, jenž r. 1883, nedokončiv akademická studia, se uchýlil do Ameriky. Napsal pro Svornost hojně zajímavých povídek. Zemřel náhle v Chicagu.

Mašek Václav (* 1893), český malíř a knižní grafik.

Mašek Vladimír, Dr. techn. (* 1883), ř. profesor matematiky a deskriptivní geometrie na vys. škole zeměd. v Brně. Vědecké práce z deskriptivní, analytické a kinematické geometrie.

Mašev Georgi (* 1878), bulh. malíř. Maluje hl. genrové obrazy a komposice.

Mašic Nikola (1852—1906), chorv. malíř v Záhřebě.

Mašík Emil, ing. (1861—1925), prof. na české technice v Brně, odborník v železn. stavbě.

Mašikolumbové, ↗ Mašukulumbové.

Mašín Emil (* 1883), č. historik, prof. v Praze. Sp.: Česká Družina (1922).

Mašín František Josef (1844—1894), č. spisovatel humoresek.

Mašinerie, stroj aneb soubor více strojů v jejich celku; ↗ divadlo.

Mašínová, ↗ Draga.

Mašínová Leontina (* 1882), učitelka v Lázních Bělohradě a č. spisovatelka.

Maška Karel Jaroslav (1851—1916), čes. archeolog.

Maškaráda (z fr.), přestrojení, maskování; zvl. ples (ples maškarní), při němž účastníci objeví se v přestrojeních a maskách na obličeji.

Maškarní hry (franc. masques, it. ludi), alegorická aneb mytická představení se zpěvy a dekor. výpravou, obzvl. v XVI. st. na kníž. dvorech pořádané. M. byly předchůdci opery.

Maškov Ilja Ivanovič (* 1881), ruský malíř skupiny Bubnovyj valet.

Mašková, ob. na Slov., okr. Lučenec, 449 čs. ob.

Mašková Zdeňka (* 1895), č. malířka a ilustrátorka.

Maškovský Danko, pseud. D. Maróthy.

Mašlaň František, PhDr. (* 1893), prof. a č. spisovatel zvl. o zednářích.

Mašona, kaferský kmen v Již. Rhodesii; žijí v opevněných skalních vesnicích.

Mašov, o. v Č., okr. Turnov, 1203 čs. ob.

Mašovice, o. na Mor., okr. Znojmo, 581 čs. ob.

Maštal, budova pro koně, vozy, sedla, postroj atd.

Maštálka Gustav (* 1868), dlouhol. star. m. Sobotky, komun. pracov. strany živn.

Maštálka Jindřich (1866—1926), č. politik, za války směru oportunistického.

Mašťov (Maschau), ms. v Č., okr. Podbořany, 1057 ob. Hnědouh. doly, zámek.

Mašukulumbové (Mašikulumbové), km Bantuů v Již. Africe, vých. od Marutseů, jejich největších protivníků; chovají dobytek a obýv. vesnice sestávající z chýší vystavěných z trávy.

Máta peprná (Mentha piperita), jedna z nejpopulárnějších léčivých bylin, které se používá u všech možných nemocí vnitřních, katarů plic, žaludku a střev, u bolestí kolikových, žluč. kaménků. Účinná látka je příjemně vonící mentol, jehož se používá i jako přísady mazání proti bolestem revmatickým.

Matabei (rodinné jm. Vasa), (*asi 1578—1650), japonský malíř.

Matabelové (Amandabelové), lupičská větev Kafrů.

Matador (špan.), při zápasech s býky hl. zápasník, který zvířata zabíjí.

Matagalpa, depart. v Nicaragui, 7782 km² se 78.226 ob. (1920).

Mata Hari, vl. Marga Zelle (?), krásná tanečnice neobjasněného původu, manželka nizozem. setníka. Řídila ústřednu něm. výzvědné služby a byla 15. X. 1917 v Paříži zastřelena.

Mataja Heinrich (* 1877), rak. politik, 31. X. 1918 stát. tajemník vnitra, pak až do ledna 1926 ministr zahraničí.

Matakiewicz Antoni, JUDr. (* 1873), p. politik, vůdce kat. strany lidové v Haliči, říšský poslanec (1911—1918) a poslanec Sejmu od 1919.

Matakiewicz Maksymiljan, ing. (* 1875), prof. vodních staveb na technice lvovské, red. Czasop. Technicznego.

Matala Mat., pseud. Fr. Vymazala.

Matanzas, hl. m. kubánské prov. M., 66.767 ob. (1925).

Matara, přístavní m. na j. pobř. ceylonském, 16.799 ob. (1921).

Mataro, okr. m. ve špan. prov. barcelonské, 22.885 ob. (1920), u Středoz. moře.

Maťásek K., pseud. J. Arbesa.

Matasović Josip, PhDr. (* 1892), srbochorv. historik, prof. ve Skoplji.

Matavulj Simo (1852—1908), srb. spis.; psal realistické povídky a romány.

Mate Vas. Vasiljevič (1856—1917), rus. dřevorytec, zakladatel rytecké školy.

Maté, ♌ Ilex aquifolium.

Matěj, ♌ Matthias.

Matěj Poustevník (XVI. st.), náb. reformátor ve smyslu bratří Habrovanských. Ze své samoty pod Boubínem vyslal List Pražanům a List do konsistoře.

Matěj Kunvaldský (1440—1500), biskup českobratrský.

Matěj z Janova, ♌ z Janova.

Matějček Antonín, PhDr. (* 31. I. 1889), prof. dějin umění na uměl. prům. škole, docent na Karl. univ. v Praze. Sp.: Dílo Josefa Manesa. I. Nár. písně (1922, 1928). II. Rukopis Královédvorský (1927). Dějepis umění I. (1922), II. (1924), III. (1927), IV. (1929). Pasionál abatyše Kunhuty (1921), Velislavova bible (1926). Česká architektura XIX. st. (s Z. Wirthem, 1921), Jan Štursa (1923), L'art tchèque contemporaine (1920), Modern and contemporary Czech Art (1924), Ilustrace (1931), Hlasy světa a domova (1931) a j.

Matějka Bohumil, PhDr. (1867—1909), prof. dějin umění na č. univ. v Praze. Sp.: Soupis památek v polit. okr. lounském (1897), roudnickém (1898), litomyšlském (1908), Miniatury doby románské (1890).

Matějka Jaroslav, Ing., Dr. (* 1888 v Hodoníně), prof. čes. vys. školy technické v Brně, vědecký pracovník v oboru anorganické chemie analytické.

Matějka Josef (* 25. VIII. 1895 v Leštině, okr. Čáslav, popraven 15. VI. 1918 v Coneglianu), legionář pl. 39, r. 6.

Matějka Josef (* 1881), č. malíř.

Matějka Josef, Ing., Dr. (* 1. IV. 1892 v České Třebové), prof. keramiky na č. vys. škole techn. v Brně. Vědecké práce: O racionelním rozboru hlín (1914), Stavby z vepřovic (1922), Sklářství a keramika ve Švédsku a Dánsku (1924), Slíny (1929).

Matejko Jan (1838—1893 v Krakově), pol. malíř; otec jeho pocházel ze selského rodu českého. Po studiích usadil se v Krakově, kde provedl řadu histor. obrazů z dějin Polska, z nichž vynikají Kázání Petra Skargy (1864), Unie Lubelská (1869), Štěpán Báthori (1871); výjevy z dějin polských vybíral s rozvahou, chtěje svými obrazy promlouvat do duše národa, varovat jej před chybami a povznášet. Namaloval přes třicet mistrných portretů i četné menší obrazy náboženské. Umění jeho je cele originální, prvně dal malířsky výraz národ. duchu, jejž hlásali před ním polští básníci. Vyniká živým koloritem a obdivuhodnou technikou. Vydal 11 litografií Ubiory v Polsce, nár. kroje od 1222 do 1785 a Poczet królów polskich (podobizny polských králů).

Matejov (Koza-Matejov) Juraj (* 1884), farář a slov. politik; spisovatel.

Matejovce (Matzdorf), o. na Slov., okr. Poprad ve Spiš. Sobote, 1662 ob. (400 čs.).

Matějovec (Modes), o. na Mor., okr. Dačice, 496 ob.

Matějovec Karel (* 1889), hud. skladatel sokolský, bank. úředník v Praze.

Matějovo, rus. Matijovo (Mátyfalva), o na Podk. R., okr. Sevljuš, 532 ob.

Matějovský Filip, MUDr. (1817—1873), č. lékař, operatér dětské nemocnice. Napsal četné odborné články.

Matějovský František (* 21. III. 1874 v Načeradci), č. herec, od r. 1893—1927 členem Nár. divadla v Praze.

Matějovská (Vlčková) Ludmila (* 19 VI. 1869), č. herečka, od r. 1891 členem Nár. divadla v Praze.

Matějů Boh. P. (* 1868), č.-am. kněz a spisovatel v New Yorku. Vydal velký počet různých liter. prací pro obec katolickou, jakož i církv. Zpěvník.

Matematická geografie, nejstarší oddíl všeobecné geografie. V XIX. st. byla m. g. označována také jako astr. g., neboť její podstatný úkol, g. určení místa, nemohl se bez astronom. pozorování obejíti.

Matematická znaménka, v matematice obvyklé značky a zkratky: + plus (sčítání n. číslo kladné), — minus (odčítání n. číslo záporné), . krát (násobení), × zastaralé znaménko násobení, : děleno (dělení), $\sqrt{}$ kořen, |a| absolutní obnos z a, () [] { } závorky, = rovná se, ≒ přibližně rovno, ≠ nestejné, < menší než, > větší než, lg, log, logaritmus, Nlog numerus logarithmus, ln logarithmus naturalis, sin sinus, cos cosinus, tg tangens, ctg, cot, cotangens, $\sum_{1}^{n} k\, a_k$ souhrn všech a_k pro k od 1 až do n, lim limes n. hraniční hodnota, $n \to 3$, n blíží se neobmezeně 3, ∫ integrál, $\frac{dx}{dt}$ diferenciální kvocient z x podle t, e základna přiroz. logaritmů, π poměr obvodu kruhu k průměru, $i = \sqrt{-1}$, ∞ nekonečno, ∠ ∢ úhel, △ trojúhelník, # paralelogram, = rovnoběžný, ⊥ kolmý na, ~ podobný, ≅ shodný, $\overline{AB}$ přímá vzdálenost AB, $\overset{\frown}{AB}$ oblouk AB.

Matematika (také matesis, řec.), věda o číslech, nauka o veličinách. Slova toho používá ještě Platon ve smyslu věda. Teprve u peripatetiků vyvinul se dnešní význam. Nyní rozeznává se m. čistá a užitá. K čisté m. počítá se aritmetika a algebra, analysa a čistá geometrie, k užité m.: zobrazující geometrie, mechanika, počet pravděpodobnosti, v širším smyslu teoretická část všech užitých oblastí m., tedy jmenovitě hvězdářství, fysiky a techniky. Jádrem veškeré m. je pojem čísla; nově uplatňují se dokonce snahy vyloučiti z čisté m. všecky části, které k němu nemají nejužšího vztahu. Podle toho pokládala by se za čistou m. pouze aritmetisovaná geometrie a geometrie, pokud se opírá o názor, počítala by se k m. užité. Předměty čisté m. nejsou věci skutečné, nýbrž podstatnosti, které mohou býti určeny jen pojmově. Vyzkoumati karakter matematických předmětů je úlohou filosofie, dosud nijak neukončenou. Číslo 3 na př. je něco jiného než nějaké tři věci; kruh geometrický je odlišný od kruhu nakresleného tužkou na papír. Skutečnost je jen podkladem a podnětem k utvoření matemat. předmětů. Ježto je každý matemat. předmět úplně dán určitým počtem ustanovení, lze všecky jeho vlastnosti odvoditi pouze z těchto úsudků. Každé oblasti m. přináleží tedy určitý počet prvních ustanovení (axiomy, požadavky), z nichž se všecky věty oblasti odvozují pouze úsudky. Axiomy musejí býti takové, aby jejich důsledky nikde si neodporovaly, a žádný nesmí býti z druhých odvoditelný. Užití m. pro skutečnost tkví v tom, že určité oblasti skutečna odpovídají více n. méně přesně urč. axiomům m. (Axiomy stanoví se často s ohledem na užití m.) Na druhé straně sestavuje fysika, aby mohla m. použíti, ideální předměty, na př. ideální tekutiny (bez každého tření), ideální plyny (přesně odpovídající zákonu Boyle-Mariotteovu) a odvozuje pro ně zákony, jichž skutečné věci jsou pak jen přibližně poslušny. — Dějiny. Nejstarší památky matemat. vědění vykazují již vysoký vývoj vědomostí, takže až k prvním počátkům této vědy nemůžeme proniknouti. O vývoji m. v Mesopotamii svědčí četné klínové nápisy. Z Egypta pochází nejstarší písemná památka matem., početnice Ahmesova, asi z r. 1800 př. Kr. Kromě značných znalostí aritmetických znaly tyto národy i začátky geometrie. Na vědu povýšili je Řekové (Pythagoras, Platón) a k. 300 př. Kr. uspořádal Euklid m. v onu přísnou soustavu, panující v elementární geometrii dodnes. Syrakuský Archimedes (287—212 př. Kr.) prováděl výpočty obsahu a ploch těles podle t. zv. metody exhaustivní. Připojením ke hvězdářství vyvinula se trigonometrie. U Arabů kříží se matem. myšlenkový pochod záp. národů s týmž u Indů, kde byla vysoce vyvinuta jmenovitě aritmetika. Velkými

matematiky byli Aryabhatta (* 476 po Kr.) a Brahmagupta (* 598 po Kr.). Arabům vděčíme za zavedení nuly, záporných a iracionálních čísel. Od nich přišla m. zpět do Evropy přes Španělsko. V Italii nastal ve XIII. st. další vývoj algebry. Kol. 1600 vyvinulo se psaní desetinného zlomku, v XVII. st. logaritmy, Descartes rozvinul analytickou geometrii, Leibniz a Newton vytvořili počet infinitesimální. V XIX. stol. vypracovali Cauchy, Riemann a Weierstrass teorii o funkcích. Vztahy mezi m. a přírodními vědami staly se užšími. Všestranně se vybudovala nauka o diferenciálních rovnicích, nepostradatelné to výzbroji teoretické fysiky. Geometrie se velmi povznesla a pronikla do popředí zájmu od té doby, co se Bolyaiovi a Lobačevskému podařilo sestrojiti neeuklidovskou geometrii. Také algebra a teorie čísel nezůstaly za všeob. pokrokem. O č. matematicích ⚲ sv. IV., str. 314.

Mateotti Giaccomo, JUDr. (1885—1924), it socialista-reformista. Od 1919 poslancem, 1922 tajem. strany soc. dem. a protivník fašismu, o němž napsal dvě kritické knihy. Jeho násilná smrt vyvolala seskupení oposičních poslanců (soc. dem., lid. a republ.), kteří hromadně opustili parlament a byli pak zbaveni mandátů.

Mater (lat.), matka; matrice (⚲ písmolijectví).

Matera, it. prov. v Basilicatě, 3794 km² se 139.463 ob. (1921, 37 na 1 km²). Hl. m. M., 17.906 ob. (1921).

Materia, ⚲ hmota.

Materiál, látka, sloužící k výrobě různých předmětů. M. stavební, hmoty, z nichž se staví.

Materialisace (lat., zhmotnění), ve spiritismu a okultismu vznik teleplasmatických těl n. jejich částí (⚲ teleplasma) jakožto výron medijních schopností (⚲ medium a metapsychika).

Materialismus (lat.), filosof. světový názor, podle něhož je podstatou světa a člověka materie (hmota). Teoretický m. vystupuje jako m. přírodovědecký, podle něhož hmota sestává z nekonečného množství nekonečně malých atomů (⚲ atomismus), jichž rozličným tvarem a skladbou vznikají neústrojné a ústrojné, i duševní a duchovní zjevy; dále jako m. historický n. materialistické pojetí dějin, jak je založil Karel Marx (⚲). Jako m. praktický označuje se způsob myšlení, dávající přednost hmotným hodnotám, zvl. penězům, před duchovními.

Materialista (lat.), přívrženec materialismu (⚲); též obchodník, který obchoduje zbožím osadnickým neb kořením; také drogista.

Materna F. J. (1858—1930), továrník v Praze a národohospodářský pracovník.

Materna Otokar (1860—1928), č. architekt a komunální pracovník. Č. zemský poslanec.

Materna Václav (* 1888), akad. malíř, žák prof. Pirnera. Působil jako profesor kreslení v Litovli na Mor., v Pardubicích, v Prachaticích a v Praze. Je krajinářem; jeho práce jsou zákoutí pražská a motivy ze starých Prachatic, pak zvláště lesní interieury.

Maternová-Škampová Pavla (1858—1923), č. spisovatelka, propagátorka ženského hnutí čes.; psala většinou pro mládež. Z jejich spisů dlužno uvésti: Dárek dítkám (1889), Mladost, radost (1896), České klasy (1897), lyrické verše Na nábřeží (1896) a j.

Maternová-Rzivnatzová Fina (* 1885), č. malířka, žačka Engelmüllerova. Pracuje v uměl. průmyslu, hl. v Artělu.

Maternus, křesť. světec, patron vinné révy, první dějinami ověřený biskup kolínský; zúčastnil se 314 koncilu arelatského.

Mater verborum, spr. Glossae sive Vocabularius Salomonis, rukopisný slovník k bibli ze XII. st. s č. glossami. Pravé glossy Hanka doplnil falsy.

Mateřídouška (Thymus serpyllum), známá aromatická bylina, hojně užívaná v lidovém lékařství jako odvar (čaj) n přísada do koupelí. Účinná látka je thymol, jemně dráždící.

Mateřídoušková silice, bezbarvý nebo zlatově žlutý éterický olej z mateřídoušky; voní příjemně, skládá se v podstatě z cymolu a thymolu, používá se ho v kosmetice.

Mateřské školy, obcemi nebo spolky zřízené instituce, aby dětem 3—6letým, během výdělečné činnosti rodičů, poskytly obydlí, dohled a péči.

Mateřské znamení (naevus maternus, macula materna), vrozené pigmentové, často chloupky porostlé nádorky kožní. Oheň, lid. název rudých krevnatých ploch v tváři (vada pleti).

Mateřský louh, tekutina, zbylá při krystalisaci solného roztoku. Jsou v ní obsaženy soli nejsnáze rozpustné.

Mates Rudolf (* 1881), č. malíř, učitel v Čáslavi. Ilustrátor a knižní grafik.

Matese, Montagna del (montaña), lesnatý horský uzel v neapolských Apeninách.

Matham Jacob (1571—1631), nizozem. mědirytec, nevl. syn a žák H. Goltzia.

Mathauser Jaroslav (* 1881), č. malíř-krajinář.

Mathauser Josef (1846—1917), č. histor. malíř, žák Rubenův. Z jeho obrazů nejzn.: Oldřich a Božena, Kristus na Golgatě a j.

Mathesius Bedřich, JUDr. (* 1870 v Praze), odb. přednosta v min. šk. a nár. osvěty v Praze. Vybudoval a organisoval při min. škol. a nár. osvěty odbor pro věci nadační a soc. péče o studentstvo a jest jeho přednostou. Zúčastnil se četných mezistátních konferencí o úpravě poměrů nadač. na podkladě mírových smluv. Pracuje též literárně; napsal četná pojednání o věcech nadačních a od r. 1923 vydává a řídí revui Péče o studentstvo.

Mathesius Johannes (1504—1565), č. něm. luth. teol. Napsal Lutherův život, církv. písně a kázání.

Mathesius Vilém, PhDr. (* 1882 v Pardubicích), univ. prof.; píše dějiny angl. literatury.

Mathesy František (* 1869, český humorista. Sp.: Zasnoubení slečny Týny a j.

Matheus Paris n. Parisiensis (* před 1200, † po 1259), angl. dějepisec, od 1217 benediktin v Saint Albans. Jeho hl. dílo, směřující proti papežství, je dvoudílná Chronica maiora.

Mathieu Claude Louis (1783—1875), fr. hvězdář, prof. analytiky a mechaniky v Paříži.

Mathiez (matie) Albert (* 1874), franc. dějepisec, od 1909 prof. v Besançonu, 1917 v Dijonu, 1925 v Paříži, řed. Annales révolutionnaires; napsal mezi j.: Les origines des cultes révolutionnaires (1904), La révolution et l'église (1911), Les grandes journées de la Constituante, 1789—1791 (1912), Danton et la paix (1919), La révolution française (1922—24, 2 sv.).

Mathilda (staroněm. z Macht a hiltja [boj], žen. jm.: 1. Sv. M. († 968), manž. Jindřicha I., matka Otty Vel.; svátek 14. III. — 2. M., manželka něm. krále Jindřicha V., dcera Jindř. I. angl., po smrti manž. provdala se za Gottfrieda z Anjou, s nímž měla Jindřicha Plantageneta, pozd. angl. krále Jindřicha II.

Mathon František, PhDr. (1828—1896), čes. spisovatel, prof. na reálce v Olomouci, kdež jmenován po roce ředitelem.

Matiašovce, o. na Slov., okr. Spiš. Stará Ves, 778 ob. (732 čs.).

Matiašovce, o. na Slov., okr. Vranov nad Topľou, 451 ob. (389 čs.).

Match (angl.), spor, utkání, zápas.

Matica, liter. a zábav. list, jenž vych. v Nov. Sadě třikrát měsíčně nákladem Matice Srpské, 1866—1870.

Matice ve strojnictví, je předmětem, zajišťujícím jistou polohu šroubu. Tvary matic jsou na př. čtyřhranné, šestihranné, kruhovité s hladkým nebo ryhovaným obvodem, mívají někdy nasazená křidélka (t. zv. matice křídlová), po případě dostanou matice jiný praktický nebo ozdobný tvar (↘ šroub).

Matice (srb. matica, pol. macierz), slov. společnost pro pěstování národ. kult. — M. česká, nyní M. č., sbor musejní pro vědecké vzdělání řeči a literatury české. Zal. Palackým 1831 jakožto vydavatelský sbor, jehož členové za 50 zl. r. dostávali knižní podíly. Od 1832 vyd. i Časopis Spol. vlasteneckého musea. Od r. 1840 vydává čtyři sbírky spisů. M. č. má třináctičlenný výbor (jeden kurátor, dva náměstci, deset členů). Hl. díla: Časopis Nár. musea, Památky archeologické, Jungmannův slovník, Šafaříkovy Starožitnosti, Živa a j. — Matica Dalmatinska, vydavatelské družstvo, zal. 1862, zásluhou dr. Božidara Petranoviće v Zadru. Vydávala Narod. Kalendar a Glasnik. — Matica Hrvatska, chorvat. vydav. družstvo v Záhřebě, založ. 1839. — M. hudební, hudební nakladatelství Uměl. besedy, zal. 1871. — M. lužickosrbská ↘ Lužičtí Srbové. — M. moravská, zal. 1852 v Brně. Vyd. Časopis od 1876. — M. polská, ↘ Macierz. — Matica slovenská, lidovýchovný a vědecký ústav slovenský v Turč. Sv. Martině. Založen byl usnesením národní schůze ze 6. a 7. VI. 1861 jako literární spolek. Už v letech padesátých navrhl Jonáš Záborský, aby byl založen podobný spolek, ale teprve uvolněním politických pout po Bachově absolutismu mohlo dojíti k uskutečnění této myšlenky. Prvý dar novému spolku věnoval Jan Čipkay, statkář brezňanský, v částce 1000 zl. Jan Francisci vypracoval stanovy a požádal město Brezno, aby Matici přijalo do svého lůna. Ale vládním zasáhnutím městská rada spolek nepřijala, a tu se sama nabídla rada města Turč. Sv. Martina, kam bylo i sídlo spolku skutečně ustanoveno. Dne 1. listopadu 1861 byly stanovy královským náměstníkem v Pešti schváleny a 4. srpna 1862 se konalo ustavující valné shromáždění, na němž byl za předsedu zvolen biskup Moyses, za prvého místopředsedu ev. superintendent Kuzmány a za druhého kat. arciděkan Jan Országh. M. se dala ihned do práce, vydávala knihy, časopisy, odměňovala slovenské literární práce, podporovala studentstvo, šířila vzdělání do nejširších vrstev. Ale po smrti biskupa Moysesa

r. 1869 vládní kruhy nelibě nesly takový rozmach slovenského národního vědomí a hledaly důvody ke zrušení spolku. Prvý útok na Matici vyšel 7. X. 1871 v maďarských novinách a brzo nato následovaly další. Marně poslanec Paulíny-Tóth, úřadující předseda M., bránil spolek; 6. IV. 1875 nařídila minister. rada zrušení Matice a zabavení všeho jmění proto, že prý spolek vyvíjel i činnost politickou a že jednal proti uherskému státu. Z M. utvořila vláda později Uhorsko-krářovský slovenský vzdelávajúci spolok a za její peníze vydávala maďaronský deník Slovenské Noviny, týdeník Vlast a Svet a kalendáře. Velká matiční knihovna byla zabavena a přenesena do Nitry. Teprve po převratě 1. I. 1919 oživil ministr Šrobár Matici, jíž se dostalo nadace od Mateje Murína v částce 170.000 Kč, od Petra Hubky 100.000 Kč, od presidenta Masaryka 102.896 Kč a mnoho jiných menších darů a věnování. Prvé valné shromáždění se konalo 5. VIII. 1919 a tehdy už měl spolek jmění 382.716 Kč. Prvým předsedou byl zvolen básník Hviezdoslav, tajemníkem Štefan Krčméry. Spolek v nových poměrech rozšířil svou činnost po všech oblastech Slovenska, zakládaje místní odbory, jež mnohde převzaly funkci okresních osvětových sborů. V ústředí byly utvořeny odbory historický, literární, jazykozpytný, národopis. a umělecký. Velkou váhu, najmě ve svých místn. odborech, klade M. na činnost lidovýchovnou, jež je organisována na pevném podkladu a vykazuje velké úspěchy. Matici se dostává bohatých subvencí od státu, země a veřejných korporací a její největší chloubou je stará knihovna, obsahující asi 200.000 svazků. Nová budova postavena r. 1927 v Turč. Sv. Martině. V Martině se konají každoročně v srpnu národní slavnosti, pořádané Maticí, na něž se sjíždí slovenská i česká inteligence; tyto tradiční sjezdy, na památku schůze memorandové a matiční, byly konány i před převratem a vedle porad luhačovských, na nichž se účastňovala mládež, bývaly nejdůležitějšími schůzemi, na nichž bývaly řešeny společné otázky národní, kulturní a politické. M. vydává Slovenské Pohľady, má vlastní nakladatelství a je pověřena ministerstvem školství expedicí knih do slov. veřej. knihoven. — M. slovinská, ○ Slovenska Matica. — M Srpska, vydavatelské družstvo, zal. 1826 v Pešti, 1835 rozpuštěna, 1864 znovu počala činnost v Nov. Sadu. Vyd.: Letopis, Kalendar a lid. literaturu. — M. Srpska u Dubrovníku, vyd. družstvo zal. 1909 v Dubrovníku.

Matice náboženská (fundus religionis), veřejný pomocný fond na církev. potřeby, zřízený r. 1782 a 1783 cís. Josefem II. ze jmění zrušených klášterů, kostelů, kaplí, obročí, kanonikátů a bratrstev třetího řádu. V každé korunní zemi tvořila m. n. zvláštní fond. Do m. n. přivtěleny r. 1785 emeritní fondy, zřízené v některých diecésích pro zaopatřování duchovních ke službě už nezpůsobilých, s čímž ovšem převzaty i povinnosti váznoucí na přikázaném jmění. V Čechách připojen r. 1782 k m. n. také důchod býv. solní pokladny (cassa salis), vzniklé již r. 1630 z úmluvy mezi cís. Ferdinandem II. a Urbanem VIII. (z každé bečky soli do Čech dovezené platilo se 15 krejcarů). Veřejnoprávní příjmy m. n. jsou: a) důchody, plynoucí z obročí v době jejich uprázdnění čili intekalár, b) příspěvky k náboženskému fondu, t. j. progresivní daň z majetku, vyměřená jako při poplatkovém ekvivalentu z ceny veškerého jmění každého jednotlivého obročí nebo duchovní komunity (s vylouč. knihoven a uměl. sbírek). Vyměřuje se vždy po 10 letech na podkladě podrobného přiznání, přezkoušeného zem. úřadem, a činí ½% až 10% jmění, c) jmění církev. ústavu, kt. přestal existovati, pokud tomu neodporují nadační ustanovení. Ze jmění m. n. zřízeno biskupství budějovické a mnoho nových far. Vydání m. n. jsou: a) kongrua duch. správců na farách, zřízených m. n. a doplněk kongruy na farách, zřízených po r. 1782, b) kongrua kaplanů nebo její doplněk, c) výslužné duchovn. správců, d) dotace biskupů, kanovníků kathedrál. i kanovníků mimo kostely kathedrál., e) příspěvek klášterům řádů t. zv. žebravých a kongregacím sester řehol., zabývajících se vyučováním mládeže, f) náklad na diec. semináře, pokud nemají zvláštních fondů, a na profesory při těchto učilištích, g) náklad, ke kterému povinna m. n. jako patron kostelů a far. Mimo to se z ní dává finanč. pomoc ke stavbě nových kostelů. M. n. je co do právní povahy samostatné účelové jmění a je nadací, tedy samostatnou právnickou osobou. Stát má veřejnoprávní povinnost spravovati m. n. Biskupům náleží jen právo dohledu. Se zřetelem na veliké zatížení je m. n. pasivní a potřebuje státní subvence.

Matice Školská Ústřední, ○ Ústřední Matice Školská.

Matić Dimitrije, JUDr. (1821—1884), srbský právník a politik, 1878 předseda srbské skupštiny. Získal si zn. zásluhy o srbské školství.

Matička Jaroslav, Ing. (* 27. III. 1882 v Brlohu), gen. čs., byl před svět. vál. asistentem české techniky, zajat byv

v Rusku, účastnil se organisace legií, zejména v Turkistáně, pak jako důstojník 21. čs. pl. ve Fr., po převratu ve vlasti, od 1. X. 1926 velit. Voj. leteckého studijního ústavu v Letňanech, od 1928 gen.

Matiegka Jindřich, MUDr. (* 1862 v Benešově), čes. antropolog, univ. profesor v Praze. Zřídil při universitě antropologický ústav a vydal četné práce z oboru antropologie, nauky o plemenech, z oboru pedologie a demografie. Provedl řadu identifikací (Tycho de Brahe, Žižka, P. J. Šafařík, J. Kollár, J. A. Komenský a j.).

MUDr. J. Matiegka.

Matiegková Ludmila, PhDr. (* 1889), č. spisovatelka; hl. o staroeg. tématech.

Matin Le (Le-mateň, Ráno), republikánský pařížský deník, v bursovních kruzích nejčtenější, zal. 1884.

Matinée (ráno), ranní úbor dámský, též dop. představení, slavnost, koncert a j.

Matisse (matis) Henri (* 1869), fr. malíř; 1901 vystoupil v Salonu Neodvislých s novým slohem, kt. převáděl impresionismus v dekorativní monumentalitu a formu a barvu změnil v čistě rytmickou a výraznou.

Matka (lat. mater), žena, ve vztahu k dětem jejich rodička. M., lid. název pro dělohu (materník). — Matka, mateřství. Úkolem mateřství jest roditi děti, vychovávati je tak, aby byly dobrými, zdravými, zdatnými lidmi ke štěstí sobě, k radosti matce, k blahu bližních, k službě Boží. — Žena nemá větších a vznešenějších povinností nad mateřské, kterými připoutává sebe i svůj osud k péči a výchově svých dětí. V rukou dobrých, moudrých matek spočívá blaho dětí a krása budoucnosti, v nich spočívá i osud národů. K nim obracejí se s nadějí zraky všech, kdo pracují na pokroku lidstva a doufají v něj. Lidstvo je takové, jaké má matky, neboť matka je ta, která nejvíce utvoří povahu dítěte v útlém jeho věku, kdy dítě je všem vlivům nejpřístupnější. Matčin příklad i celý matčin fysický a mravní zjev je to první, co dítěti zasvítí v temnu probouzejícího se žití jako hvězda vůdčí a upomínka na matčin zjev, na matčin příklad, je to, co člověka provází až zase do tmy, ve které život mizí a tělo umírá. Nemůže býti krásnějšího úkolu pro ženu, než vychovati pro svět člověka, který by znamenal pro pokrok lidstva krok kupředu — a to hlavně jen vlivem matky. Mateřství, toť zázrak, který vždy znova a znova se naplňuje a nese v sobě Bohem vytčené poslání, které sáhá od věčné minulosti po věčnou budoucnost. V celé přírodě není většího projevu božského ducha lásky nad lásku mateřskou.

Matka Božia (Boldogfa), o. na Slov., okr. Galanta, 385 ob.

Matko Ivan, MUDr. (* 1885), slovinský lékař, primář nemocnice v Mariboru, odborný spisovatel, hlavně o malarii.

Maťko ze Slovian, pseud. O. Hodži.

Matkowski Zygmunt (1885—1919), pol. literární kritik.

Matlakowski Władysław, MUDr. (1850—1895), pol. spisovatel, autor jedinečné studie o Hamletu (1894) a překladatel Skakespeara. Studoval lidové umění a uveřejnil z tohoto oboru několik prací.

Matliary, láz. na Slov., okr. Kežmarok. Posádk. velit., voj. léčeb. ústav plicních chorob.

Matlock (metlek), město v Derbyshire (Angl.), 10.545 ob. (1924), na ř. Derwentu, minerální lázně.

Matleckit (met-), oxychlorid olova Pb_2Cl_2O, přichází v malých čtyřúhelníkových krystalech, nažloutlých n. zelenavých, démantového lesku, průhledných až průsvitných, tvrdosti 2.5, u Matlocku (Derbyshire), také na Vesuvu, kde vzniká sublimací.

Matlocha Ján (* 1879), slov.-amer. pracovník hl. za svět. války, majitel tiskárny v Chicagu.

Mato (Matto) Grosso (matu-grossu, hustý les), brasilský vnitrozemní stát, 1,400.000 km² s 246.612 ob. (1920; 0.2 na 1 km², asi 15.000 Indiánů). Zaujímá největší část brasil. náhor. roviny (asi 300—500 m), pokryté lesem a travnatými nivami (campos). Převládá obdělávání půdy a chov dobytka. Hojné nerostné bohatství v horách (zlato, železo, měď, diamanty) leží ladem pro špatné dopravní poměry. Na ř. Paraguay je parníkové spojení. Hl. m. je dnes Cuyabá, hlavní přístav Corumbá na ř. Paraguay.

Mátoha, ve slov. bájesloví lesní žena, zavádějící pocestné; též zesláblý člověk.

Matohlávek Damian, pseud. J. Arbesa.

Matocha Josef, Th. a PhDr. (* 1888), prof. dogmatiky na Cyrilo-Met. teol. fakultě v Olomouci, církv. spisovatel.

Matolín Augustin (* 1869), č. šk. pracovník, okr. insp. občan. škol a vydavatel učebnic.

Matoliny, pevné zbytky po vylisování vinných hroznů, obsahují slupky a pecičky z bobulí révy vinné. Z čerstvých hroznů získají se matoliny sladké, jež obsahují určité množství cukru, který

po určité době počne kvasiti. Vylisováním zkvašených rmutů červených vín nebo zkvašením sladkých matolin obdržíme matoliny zkvašené. T. zv. matoliny pálené zbývají, jestliže se ze zkvašených matolin oddestiluje vinný destilát. Složení matolin jest různé. M. sladké obsahují na př. (podle Königa): 68.5% vody, 16.3% extraktivních látek, 6.9% celulosy, 4.1% dusík. látek, 2.8% tuku a 1.6% popelovin.

Matoš Antonín Gustav (1873—1914), chorvat. spis., kritický hl. vůdce moderny, estét a impresionista.

Matouš, učeník Kristův, podle pověsti byl v Jerusalemě ukřižován.

Matouš Josef (* 1881), č. spisovatel, prof. v Náchodě a překladatel, hl. z polštiny.

Matouš-Malbohan Frant., JUDr. (* 1877 v Uh. Ostrohu), odb. předn. min. šk. a nár. osv.; pracoval na organis. prům., odb. a živnost. školství v Čechách, na Mor. a ve Slezsku, též žen. šk. prům. a hospod. při minister. veř. prací ve Vídni. Po převratu převzat do min. šk. a nár. osv. v Praze, r. 1922 se stal odb. předn.

Matouš Rudolf, JUDr. (* 1868), advokát, kons. zástupce rep. francouzské v Mor. Ostravě; význ. slezský nár. pracovník.

Matouš Trenčanský, vlastně Čák Trenčanský Matouš.

Matouš Zdeněk, JUDr. (* 1891), č. právník, taj. Jednoty obch. gremií a pracovník v organis. živnostenských. Sp.: Zákon o nekalé soutěži (1928).

Matoušek Alois, Ing., Dr. techn. (5. VII. 1885), prof. rostl. produkce na vys. škole zeměd. a lesního inženýr. v Praze. Sp.: Český chmel (1925—26), Výroba rostlinná v ČSR. (1929).

Matoušek Josef, JUDr. (* 1876). V Semilech kandidoval za realist. stranu do říš. rady v r. 1907 a 1911. Sepsal dlouhou řadu právnických a státovědeckých statí a a knih, z nichž popularity nabyly zejm.: Základní pojmy národního hospodářství. V r. 1918 byl vyslán Nár. demokracií do revoluč. N. S., kdež od té doby zasedá. R. 1929 v prosinci jmenován ministrem obchodu.

JUDr. J. Matoušek.

Matoušek Jos., MUDr. (1840—1877), majitel sanatoria v Ústí n. O., význ. národní a osvětový pracovník, pronásledovanýý rak. vládou pro svoje pevné nár. přesvědčení.

Matoušek Karel (* 1884), docent tělovýchovy na Masarykově univ. v Brně, význ. sokol. pracovník. Sp.: Prostý tělocvik (1927).

Matoušek Miloslav, MUDr. (* 1900), č. lékař, sociál. pracovník a zakladatel Soc. bezvěrce.

Matoušek Otakar, PhDr. (* 1899 v Praze), univ. docent, přírodopisec, geolog. Pracuje vědecky v oboru teoretické geologie, napsal několik popularisačních knížek. Z metodických prací jsou to pokusy o činnou školu v přírodě pro univ. studenty. Sp.: Základy geologie I. (1927—29), část 1.—3. a j. Popul. knížky: Tajemství nebes (1918), slovensky (1920); Sběratel hub (1920, IV. vyd. 1921).

Matoušek Otto (* 1890), akad. malíř, žák prof. Preislera a Pirnera. Ve světové válce přišel do ruského zajetí a vstoupil do ruské legie, kde sloužil jako velitel výzvědné roty a obrněného vlaku u 6. Hanáckého pluku. Z jeho prací: Jak jsme žili a bojovali na Rusi, cyklus linorytů, Zborov, cyklus litografií, Barák smrti, cyklus rytin zobrazujících hrůzy zajateckého tábora. Cyklus 80 rytin Naše vojsko vydává ministerstvo Národní Obrany. Česká družina, Bachmač, Magistrála, cykly rytin velkého formátu a j.

Matoušek Rudolf, JUDr. (* 1874 v Praze), min. rada minister. obch., Praha.

Matoušek-Linda Václav (1810—1861), č. virtuos na housle a hudební skladatel.

Matov Dimitr (1864—1896), bulh. slavista. Byl mimořád. prof. slov. filolog. na sofijské Vysoké škole. Zabýval se hlavně studiem makedon. dialektů a makedon. folkloru. Větší jeho studie jsou: Za istorijata na novobalgarskata gramatika, Soluň 1889; Za kosturskija govor, Soluň 1891; Kam balgarskija rečnik, Kirečköjskija govor Navi (vesměs v soluňském čas. Knižici za pročit, 1889—91).

Matov Christo (1872—1922), maked. revolucionář. Vynik. individualita maked. revoluč. hnutí a zahran. zástupce vnitř. makedonské revoluční organisace.

Matování (z fr.), převádění lesklého povrchu kovu, skla a j. v mdlý, jemnozrnný matový, což děje se mechanicky leptáním (broušením), mořením, žíháním, působ. slaných solí, kovov. prášků i způsobem elektrolytickým.

Maťovce (Mátyóc), o. na Slov., okr. Veľké Kapušany, 503 ob.

Mátový olej, éterický olej, připravený z listí máty kadeřavé (Mentha crispa), spec. v. 0.920—0.940, obsahuje karvon; používá se ve voňavkářství, k výr. likérů.

Matra (mad. Mátra), část sloven. Karpat, krásné pohoří původu sopečného s nejvyšší horou Dasko (1007 m vys.).

Matrah, přístavní m. v arab. krajině Ománu, asi 15.000 ob., nedaleko Maskatu.

Matriarchát, gynaekokracie (řec.), rodinný řád vycházející od matky a rozšiřující se na potomky. Matka jest jeho základem a středem, ježto původ z urč. matky jest zcela snadno prokazatelný, původ z urč. otce bývá již mnohdy nejistý (to jest již zásada řím. práva: matka vždy jest jistá, otec nejistý). Žena jako matka jest v m. velmi vážená a na práva a privilegia mužova se nehledí. M. platil v nejstarších dobách, kdy význam manželství nebyl dosud příliš rozšířen. Během doby, zvl. však vlivem katolické církve, stoupl význam manželství tak, že se všeobecně přešlo k systému patriarchátu, kde se v rodinném řádě a zřízení vychází od otce jako od manžela.

Matricaria L. (heřmánek), rod rostlin dvouděložných, úborovitých, podčeleď rmenovitých (Anthemideae), většinou jednoleté byliny s peřenodílnými listy a

Matricaria chamomilla L.

květy terčovitými; asi 50 druhů v Evr., již Afr. a Asii. M. chamomilla L. (h. obecný n. pravý, ormánek), s listy o jemných cípech a aromaticky vonějících bílých květech, je velmi rozšířeným polním plevelem. Z květů připravuje se heřmánkový olej a čaj.

Matrice (fr. matrice [matris]), při lití (na př. písma), ražení, tlačení, lisování, ve stereotypii atd. upotřebená dutá forma, obsahující negativ oné, která se má vyrobiti.

Matriky jsou písemné záznamy o narozeních, sňatcích a úmrtích osob. Základem jejich jsou zápisy farářů o nejdůležitějších úkonech duchovní správy. Koncil tridentský formuloval přesněji ustanovení o matrikách. V zemích býv. Rakouska vede od r. 1784 každý farář matriky, t. j. záznamy o narozených, oddaných a zemřelých svého obvodu. M. jsou listinami veřejnými. Stejně i m. ostatních, státem uznaných církví. Pro osoby, nenáležející k žádné z církví, státem uznaných, a pro osoby bez vyznání, vede m. politický úřad I. instance. — Matrikami se nazývají též knihy, do nichž se zapisují (immatrikulují) studenti, přijatí na universitu.

Matrimonium, ↗ manželství.

Matrona, u starých Řím. ctihodná provdaná paní, která požívala nejvyšší úcty.

Matsujama, m. v japon. kenu Ehima na Šikoku, 58.292 ob. (1925), spojené drahou se svým příst. Mitsu.

Matsujé, m. v japon. kenu Šinamé v j.-záp. Hondu, 41.396 ob. (1925).

Matsukata Masayoši, kn. (1840—1924), japon. státník a finančník; zavedl 1897 zlatou měnu.

Matsumoto, m. v japon. kenu Nagano, 63.427 ob. (1925).

Matterhorn (fr. Mont Cervin, it. Monte Cervino), vrchol v hl. řetězu Penninských Alp, štíhlá pyramida z ruly, 4478 m vys.

Matthäei (Matej) Jiří (1652—1732), h.-luž. spis., evang. farář v Khołmu u Nízké, autor dobré h.-luž. mluvnice, napsané něm. a vytištěné jako Wendische Grammatica v Budyšíně u Richtra 1721. Knih. Nár. mus. v Praze má jeden výtisk 93 C′ 73 s poznám. Jos. Dobrovského. M. vykonal svou mluvnicí záslužný čin k zlepšení soudobé mluvy spis. a pravopisu, pokaženého zásadami Běrlingovými. Mimo to M. vytiskl luž. překlad C. Höfera Njebjeski puć a Knihu Jezus Siracha (obojí 1719) a byl členem luž. komise, která přel. 1693 katechismus, 1695 evangeliář a 1696 cirk. agendu do h.-luž. srbštiny.

Matthews James Brander (* 1852), sev.-amer. literární historik a spisovatel.

Matthias, ↗ Matyáš.

Mathiola incana

Matthiola R. Br. (fiala), rod rostlin křížatých, šešulatých z řady krajkokořenných (Pleurorhizeae), nazvaná podle slavného it. romanopisce a lék. Matthioliho, jedno- neb dvouletá rostlina s listy podlouhlými n. čárkovitými s chloupky. velkými, nachovými květy; asi 50 druhů, většinou ve východ. oblasti středomořské.

M. incana R. Br. (fiala zimní), vytrvalá rostlina středomořské oblasti, pěstuje se pro svou příjemnou vůni, jednoletá f. letní (M. annua Sweet.) je jistě její odrůdou.

Mattiaci (Mattiakové), Chattům náležející germ. kmen, sídlící mezi Rýnem, Mohanem a Lahnou, brzy Římany pokořen. Splynul s Franky.

Mattioli (Matthioli) Pietro Andrea (1500—1577), ital. lékař a bot. a lék. spisov. Sp.: Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis, adjectic quam plurimis imaginibus plantarum et animalium (1554, přel. Tadeáš Hájek z Hájku [O.] 1562 a Huber z Risenpachu [O.] 1596), De morbo gallico liber unus (1535).

Mattl Josip, PhDr. (* 1897), prof. ve Štyr. Hradci, slavista.

Mattra (Muttra, Mathura), hl. m. distriktu M. v brit.-ind. Spojených prov., 52.840 ob. (1921), většinou Indů, na řece Džamně.

Mattuš Jaroslav (1867—1920), rada zem. soudu v Praze, politik, činný ve str. staročeské, po převratu člen revol. N. S.; pracoval též ve sport. organis.

Mattuš Karel, JUDr. (1836—1919), býv. advokát, em. gener. řed. Zemské banky v Praze, stoupenec F. L. Riegra, poslanec a přední politický pracovník ve straně staročeské; vynikl též jako finanční odborník. Po vítězství str. mladočeské vzdal se polit. činnosti a stal se gen. řed. Zem. banky. Za války stál v čele všech národních akcí.

JUDr. Karel Mattuš.

Mattuš Ladisl. (* 12. IV. 1868), divad. spisovatel a red. Nár. Politiky. Z jeho prací: Viny (1898), Přítel žen (1912), Dr. Bronská (1922), Srdce člověka (1928) atd.

Mattuška Alois (* 1862), středoškolský profesor a historický spisovatel.

Matula Antonín (* 1885), prof., předn. lidovýchov. odd. v min. šk. a nár. osv. v Praze; působ. jako prof. v různ. městech na Moravě, byl činný v lidovýchově četnými přednáš. a časop. články. Napsal též několik pedag. studií a román Ohnivý vítr. Řídí Občanskou knihovnu, vyd. min. šk. a nár. osv., je zaklad. a předs. sp. Svob. učení selské.

Matula Vlastimil, RNDr. (* 1895), chemik Stát. ústavu radiologického. Spisy: Einsteinova teorie relativity (1924), Stručné dějiny chemie (1926) a j.

Maturantia (lat.), léky, umožňující rychlé zhnisání nebo zánět.

Maturín, hl. m. státu Monagas ve Venezuele, 15.465 ob. (1920).

Maturino da Firenze (1490—1527), ital. malíř, žák Raffaelův; pracoval s ním na loggiích vatikánských.

Maturita (z lat.), zkouška dospělosti, zralosti; lat. maturus = zralý. Jest to závěrečná zkouška na střed. školách a na školních ústavech jim na roveň postavených (gymn., reálka, učit. ústav, obch. akademie), jež má prokázati nejen specielní znalost z urč. oboru, ale i povšechný rozhled a inteligenci. M. se koná pravidelně v červnu na konci škol. roku, výjimečně na zač. škol. roku neb v pololetí (pro ty, kterým byla doba zkoušky pro neznalost odložena). Okolnost, z kterých předmětů žák m. dělá, řídí se ministerskými výnosy, při čemž se přihlíží k prospěchu žákovu z různ. předmětů. V r. 1930 a 1931 byly vydány ministerstvem školství a nár. osvěty nové předpisy pro konání maturit, podle nichž se bude postupovati po prvé v černu 1931. Zkoušce ústní předchází zkouška písemná. Ústní m. se účastní zástupce minist. školství, jímž bývá buď školní inspektor n. ředitel jiného ústavu. — Maturitní vysvědčení, úřed. doklad o úspěšném vykonání zkoušky dospělosti. Jest nutnou podmínkou pro vstup na vysokou školu a výsledek m. má vliv i na různá osvobození od školného na vys. škole. — Maturovati, podrobiti se zkoušce dospělosti.

Maturová Růžena (* 1870 v Praze), dramatická umělkyně, býv. primad. Nár. divadla v Praze; vytvořila řadu skvělých postav operních na scéně Nár. divadla v Praze a doznala mnoha úspěchů na svých uměl. zájezdech do ciziny, též v Americe.

Matuszewicz Tadeusz (1765—1819), pol. státník, r. 1794 člen Nejv. Nár. Rady, r. 1811 min. financí v kníž. varšavském. První sběratel polských synonymů.

Matuszewski Ignacy (1858—1919), pol. kritik a estetik. Sp.: Djabeł w poezji, Czarnoksięstwo i medjumizm, Twórność i twórcy a j.

Matúš Láďa, pseud. L. Mattuše.

Matuševskyj Chvedir (1871—1919), ukrajinský publicista a veř. pracovník. Redigoval první v býv. r. Ukrajině ukrajin. časopis Hromadska Dumka, a potom Rada. Uveřejnil několik článků o T. Ševčenkovi z veliké monografie, jež nebyla vytištěna, o prof. V. Antonovyčovi a j.

Matúška Janko (1821—1877), slov. spis., člen lit. druž. Štúrovy. Mnohé jeho písně

znárodněly, z nich Nad Tatrou sa blýska se stala součástí čs. národní hymny. Významné jsou jeho balady. Výbor ze spisů vydal Vlček r. 1921.

Matuškin Fedor Fedorovič (1799—1872), rus. cestovatel.

Matuta (Mater M.), staroit. bohyně jitra a pomocnice rodiček, jí zasvěcen byl svátek matrálií, jejž slaviti směly ženy v prvním manželství.

Matutinum (lat., jitřní [mše]), až do XI. st. převážně zvané vigiliae (noční bdění); první a hl. část breviáře.

Matvějev Andrej Artamovič (1666—1728), rus. diplomat a histor. spisovatel.

Matvějev Artamon Sergějevič (1625—1682), rus. politik.

Matvějs Voldemars (1877—1914), lotyšský malíř.

Matyáš, král český, císař německý (1557—1619), syn Maxmiliána II. Po smrti bratra Rudolfa II. císařem. 1618 propásl svou volbu za krále římského a vyvolal nepokoje, zavinil třicetiletou válku (↗ ČSR.).

Matyáš I. Corvinus, král uher. a český (* asi 23. II. 1443 v Kluži, † 6. IV. 1490 ve Vídni), druhý syn Jana Hunyadiho, odsouzen 1457 k smrti jakožto bratr Ladislava Hunyadiho, ale ortel nebyl vykonán. Ze zajetí (v Praze) propuštěn Jiřím z Poděbrad na svobodu, když došla zpráva o jeho zvolení králem uherským (24. I. 1458). Za manželku pojal (1461) Kateřinu, dceru Jiř. z Poděbrad († 1464). 1468 vytáhl na vyzvání papežovo proti Jiřímu z P. a dal se 1469 v Brně korunovati za krále českého. Po smrti Jiřího hájil proti Vladislavovi titul českého krále a držení M., Sl. a Lužice. 1475 pojal za manželku Beatrici Neapolskou. Po ztroskotání jeho snah býti zvolen za řím. krále, dobyl proti císaři Bedřichovi III. r. 1485 Vídně a přisvojil si velkou část Rakous a Štyrska. Turky porážel v opakovaných taženích. Ve vnitř. správě dosáhl téměř absolutistického mocenského postavení. V péči o vědy a umění byl z prvních renesančních panovníků. ↗ Corvina.

Matyáš z Arrasu († 1352), fr. stavitel v XIV. stol., kt. od r. 1344 stavěl chrám sv. Víta v Praze.

Matyáš ze Sudetů, ↗ ze Sudetů.

Matyáš Václav (1848—1904), redaktor, herec a dramatik v Ml. Boleslavi.

Matylda (Mathilda) sv. († 968), zaklad. kláštera v Quedlinburku.

Matyó (maď., maťó), 23.560 hlav čítající spřízněný s Tatary zbytek kmene usedlý kol obce Mezökövezdu, lpící na svých starých tradicích a kroji.

Matys Jan, JUDr. (* 1877), ředitel Pražské železářské spol. a národohosp. spis.

Matys Vojta (* 9. IX. 1892, † 10. I. 1922 v Praze), čes. herec, žák J. Šmahy, v r. 1912 u Měst. divadla v Plzni, od r. 1914 u Nár. div. v Praze. Vynikající recitátor. Jeden z předsedů Org. českého herectva.

Matysová, o. na Slov., okr. Stará Ľubovňa, 419 ob.

Matzelbach, o. v Č., okr. Cheb, 1230 ob. Továrna krycí lepenky, mramor.

Matzek František (1833—1870), školní insp. a spisov. Sp.: Sedmimístné obecné logarithmy (1862 a d.).

Matzenauer Antonín (1823—1893), prof. v Brně, filolog a slavista.

Matzenauer Frant. Otto (* 16. X. 1845 v Beňově u Přerova, † 22. XII. 1901 v Trnavě), slov. populární spisovatel. Záhy se aklimatisoval na Slovensku, kde byl učitelem v Brezně a na Staré Turé, od r. 1873 na katol. ústavu učitelském v Trnavě, kde byl později tajemníkem Spolku sv. Vojtěcha a varhaníkem. Psal povětšině povídky v duchu katolickém a vydával učebnice, zpěvníky, náboženské knihy a horlivě přispíval do katolických časopisů a kalendářů.

Matzner Jan (1845—1915), prof. v Písku a vlastivědný spisovatel.

Matzner Jan (* 1872), prof. v Č. Budějovicích, chemik, spis. učebnic, beletrista.

Matzner Jaroslav (1870—1927), vrchní soudní rada v Písku, právn. spisovatel.

Maubeuge (mobéž), m. a pevnost prvního řádu ve fr. dep. Nord, 23.338 ob. (1926), poblíž belg. hranice, na ř. Sambre. Od 25. VIII. až do 7. IX. 1914 obléhal ji něm. 7. zál. armád. sbor; velitel gen. Fournier vzdal se po ostřelování se 45.000 muži.

Mauclair (moklér) Camille (vl. C. Faust) (* 29. XI. 1872 v Paříži), fr. spis.; nejprve symbolista v básních Sonatines d'automne (1894), líčil pak Paříž umělců v románech (L'ennemie des rêves (1899), La ville-lumière (1904). Především psal o umění: La peinture française (1900, přel. V. Urbanová 1924), Auguste Rodin (1900, přel. E. Čenkov 1907), L'impressionisme (1903), Fragonard (1904), Watteau (1907), Schumann (1907) a j.

Maude (máód) sir Frederic Stanley (1864—1917), brit. gen.; bojoval 1899—1901 proti Burům, ve svět. válce jako velitel divise v Dardanelách, 1916 vrch. velitel v Mesopotamii, kde 11. III. 1917 dobyl Bagdadu.

Mauder Josef (1854—1920), čes. sochař, prof. um.-prům. šk. v Praze, člen České Akademie věd a umění. Jeho díla vynik. eleg. formou a jemností. Provedl: dvě alegor. sochy před vchodem do Zem. musea, náhrob. busty dra Braunera, F.

V. Jeřábka, Vrchlického, Jablonského, Bolzana a j., sochy pro výzdobu Strakovy akademie.

Maud'huy Louis Ernest de (1857—1921), fr. gen.; vedl v srp. 1914 16. divisi v Lotrinsku, v září 18. arm. sbor na Marně, pak až do konce 1915 10. arm. Od této doby v nemilosti, obdržel ještě vrch. velení 11. arm. sboru, v říj. 1917 vyznamenal se na Chemin des Dames, v červ. 1918 vstoupil do zál.; 1919 poslanec a vrchní velitel v Lotrinsku.

Mauer Jan (* 1878), učitel, ředitel pedagogické knihovny v Praze a odb. spisovatel zvláště v pedopsychologii.

Mauermann Hugo (* 1859), čes. sochař.

Mauermann Karel (* 1894), č. architekt.

Maugham William Somerset (* 1874), angl. spisov., lék., psal prosu a sociální dramata.

Maui, božstvo v Polynesii (bůh slunce a dárce kultury).

Maui, jeden z Hawaiských ostrovů, 1885 km², asi se 25.000 ob., sestává ze dvou poloostrovů, spojených plochou šíjí. Východ má vyhaslou sopku Haleakalu (3058 m).

Maule Václav, PhDr. (* 13. XI. 1884), přednosta referátu min. škol. a nár. osv. pro Slovensko, min. rada v min. školství. Psal věd. články z oboru zoologie a mikrosk. anatomie v odb. časopisech domácích i cizích. Rozsáhlá přednášková a publikační činnost lidovýchovná na Slovensku a v USA. (1923) mezi americkými Slováky. Organisoval lidovýchovnou a vzdělávací práci na Slovensku. Založil a redigoval lidovýchovný slovenský časopis Nedeľná čítanie (tři ročníky). Přelož. do češt. nově Brehmův Život zvířat (1930).

Mauna Kea (Bílá hora), 4208 m, nejvyšší hora ostrova a souostroví Hawaiského, dávno vyhaslá sopka.

Maunoury (monury) Michel Joseph (1847—1923), fr. vojevůdce (po smrti maršál), 1870 těžce zraněn, 1905 divisní gen., 1910—12 voj. guvernér pařížský a člen nejvyšší vál. rady. Povolán zpět z odpočinku (od 1912), vedl od 25. VIII. 1914 6. armádu, 5. září (místo 7. podle Joffreova rozkazu) napadl obchvatem něm. gen. Klucka na ř. Ourcqu a zásahem Galliéniho zvítězil (⚔ bitva na Marně). V březnu 1915 vystoupil pro ztrátu oka a byl od října 1915 až do března 1916 opět voj. guvern. v Paříže.

Maupassant (mópasán) Guy de (1850—1893), fr. romanop., min. úř., vliv. Flaubertovým věnoval se čin. literár. Romány: Une Vie (1883), Bel-Ami (1885), Mont Oriol (1887), Pierre et Jean (1888), Silný jako smrt (1889), Notre Coeur (1890). Novely: La Maison Tellier (1881), Miss Harriet (1884), Monsieur Parent (1885), Le Horla (1887), L'inutile Beauté (1890) Sebrané spisy 1900—04 (27 sv.). V češt. přel. A. Gottwald, J. Guth, V. Hladík, Q. Jarník, B. Jirsík, Jiří Karásek, Ot. Kunstovný, E. Lešehrad, G. Mandelík, E. Machek, J. Nevole, P. Projsa, J. Vodák, J. Vrchlický a j.

Maura Antonio (1853—1925), špaň. politik, advokát, 1881 poslanec, 1892—95 ministrem kolonií, 1897 spravedlnosti, 1897 vnitra, 1903—4 a 1907—9 min. předsedou, 1904 uzavřel s Francií smlouvu o rozdělení Marokka. Bezohledně vystoupil proti barcelonským revolucionářům r. 1907. Jím potvrzen rozsudek smrti nad anarchistou Ferrerem r. 1909; 1918, 1919, 1921—22 opět minist. předsedou. 1905—6 organisoval v Madridě ústav sociálních reforem. Za války stoupenec neutrality; typický představitel španělské reakce.

Maurepas Jean Frédéric Phélypeaux, hrabě z (1701—1781), fr. státník, politicky neschopný a 1749 upadl vlivem Pompadourové v nemilost. Od 1774 první ministr Ludvíka XVI.

Mauretanie, 1. (fr. Mauritanie), dílčí osada Fr. Záp. Afriky, 400.000 km² s 289.234 ob., obklopuje špaň. osadu Rio de Oro. Úřady sídlí v Saint Louis. — 2. M. ve starov. s.-z. část Afr., nazvaná podle bojovných Maurů (⚔), Mauri n. Maurusci, v řím. dobách asi dnešní Marokko a Alžír; král Bocchus obdržel ji za vydání svého nevlast. syna Jugurthy. Claudius učinil M. r. 42 po Kr. provincií. Další ⚔ Marokko.

Mauriac François (* 1885), fr. spisov. směru katol. moderny.

Maurik Justus van (1846—1904), nizoz. humorista a bás. veseloher.

Maurikios (Mauritius) (539—602), byzantský císař, vojín, pak velitel tělesné stráže a 582 císař, prováděl šetrnou finanční politiku, zajistil držení It. zřízením exarchátu ravenského, s Franky uzavřel spolek a donutil papeže uznati titul patriarchy. Bojoval šťastně proti Avarům a Peršanům. 602 vzbouřilo se proti němu vojsko na výpravě proti Avarům; M. uprchl, ale vzdorocísař, setník Phokas, dal zabíti jej i 5 jeho synů.

Mauritia L. fil. (pašáchol), čeleď palem, se sloupovitými kmeny a vějířovitými listy, plod velikosti vlašského ořechu až vejce; 9 druhů v tropické Jižní Amer. a Záp. Indii; M. flexuosa L. fil. (ita, p. zprohýbaný), 25—45 m vys., s listy 1.5 m šir. na 3 m dl. stopkách a s 2—3 m dl. semeníkem, tvoří lesy v Brasilii, Venezuele atd. na vlhkých místech. Dřeň poskytuje ságo, zv. ipuruma, listy vlák-

na k rohožím atd. Vykvašená šťáva dává palmové víno, chutný plod nápoj. M. vinifera Mart. (p. vinný, rovný) v Brasilii, má 3—4.5 m šir. listy; plody mají žluté, kyselosladké maso, z něhož se rovněž připravuje chutný nápoj (sajetta). Poskytuje dále palmové víno, ságo a materiál k pletení.

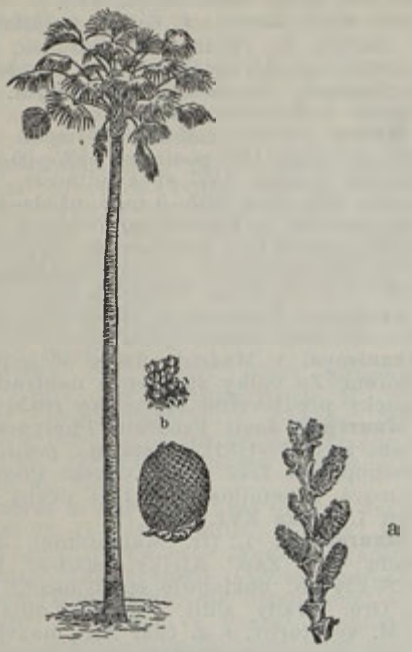

Mauritia vinifera.
a, b, květy samčí, c, plod.

Mauritius, křesť. sv., vůdce theb. legií.

Mauritius, pseud. J. H. Ag. Galáše.

Mauritius, fr. Isle-de-France, brit. ostr. v Ind. oceánu, jeden z Maskarén, má sám 1865 km² s 398.236 ob. (1926). Vnitro ostrova tvoří 300—500 m vys., zalesněná náhorní rovina s horami. Největší jez. (Grand Bassin, 667 m) plní pravděpodobně starý kráter. Podnebí je na výšinách zdravé, na pobřežních rovinách bohaté horečkou. Rostlinstvo, blízce příbuzné s madagaskarským, vykazuje půvabnou tropickou krajinu. Na Austr. upomíná Acacia heterophylla. Zvířectvo náleží k oblasti madagaské. — Obyvatelstvo se rychle rozmnožuje přes zhoubné epidemie. Francouzština panuje, angl. je řečí úřední a u soudů. Sněmovna užívá obou řečí. Hospodářství ovládá cukrová třtina. Hl. m. je Port Louis (♌), na záp., dobrý přísť., jako Port Bourbon na vých. Guvernérovi korunní osady M. podléhají jako dependence ostr. Rodriguez (♌) a k Asii patřící Čagoský archipel (♌). M. byl objeven r. 1507 Portugalci, obsazen

Mapa ostr. Mauritia.

1598 Holanďany a nazván M.; od 1712 francouzským majetkem, r. 1810 stal se britskou kolonií.

Mauro Fra († 1459), it. zeměpisec; zhotovil 1457—59 mapu světa, nejlepší ve středověku.

Maurové (Moriskové, špan. Moros), převážně z Berberů a Arabů smíšené obyv., avšak bez určitější plemenné příslušnosti, v přít. době hl. část městského obyv. v Marokku, Alžíru a Tunisu. Po dobytí Saracény v VII. stol. říkalo se tak obyv. atlaské oblasti, smíšenému z M. a Arabů, po 711 samotným Arabům, dobyvším Španělska, po 1492 mohamedánům proudícím zpět do Afr. Mauro-Arabové (Moriskové), kt. zůstali ve Španělsku, stali se na venek křesťany. Poslední zbytky (1910: 56.000 hlav) žijí v horách granadských a ve Valencii. — Dnešní M. v severní Africe rozeznávají se od čistokrevných Arabů a Berberů pravidelnými tahy obličeje, bílou pletí a sklonem k tlouštce. Jejich řeč je západní arabština, smíš. s berb. a špan. slovy.

Maurovlaši, Makedovlaši, Kucovlaši, tak nazývají sousední národové Rumuny, sídlící na Balkánském poloostrově.

Maurras (mora) Charles (* 1868), franc. spis., národovec, pak royalista, atheistický řed. klerikální Action française, 1925 dostal dva r. vězení, ježto ohrožov. smrtí ministra Schramecka; uprchl do ciziny. Napsal mezi j.: La république et la décentralisation (1904), Le chemin de paradis (1895), Amants de Venise (1902), Politique religieuse (1912), Le pape, la guerre

et la paix (1917); básně: La musique intérieure (1925).

Maurské umění, ♌, architektura.

Maurus, křesť. sv., žák sv. Benedikta; kol. 540 přišel do Galie, kde je považován za zakladatele klášt. Glanfeuil (Saint-Maur-sur-Loire).

Maurus Gerda (* 25. IV. 1904 v Záhřebě), něm. herečka divadelní, nyní trvale u filmu v Berlíně.

Maury Jean Siffrein (1746—1817), fr. prelát, sl. kazatel, člen Akademie, 1789 člen Nár. shromáždění, vůdce monarch. pravice, za Napoléona arcibisk. pařížským, avšak papežem nepotvrzen.

Maury Mathew Fontaine (1806—1873), sev.-amer. hydrograf, 1861 přidal se k j. státům a úspěšně řídil podmořskou obranu. Napsal díla, v nichž po prvé zpracoval klimatologii moře, vzdušné a mořské proudy k podpoře námoř. plavby.

Mauser Wilhelm (1834—1881) a Paul (1838—1914), bratří, něm. vynálezci, zejm. ve zbrojním průmyslu. Ve své zbrojovce v Oberndorfu sestrojili různé zbraně, které pak nabyly světové pověsti, tak 1871 zadovku, zavedenou v něm. arm., 1884 opakovačku s trubkovým zásobníkem, k níž 1888 použili zásobníku Mannlicherova a vytvořili z ní typ, jehož se dosud užívá v různ. arm. a jako zbraně lovecké. R. 1898 vznikl nový vzor se širším a mělčím zásobníkem, nevyčnívajícím ze dřeva přední části pažby. Puška tato je nejrozšířenější zbraní armádní; od r. 1924 zavedena též v čsl. armádě (vyrábí ji arm. zbrojovka v Brně). Ráže 7.9 mm, přímoběžný závěr s otáčením, pásek na pět nábojů, počát. rychlost 900 m/s, špičatá střela.

Mausoleum (řec. maussólleion), 44 m vys. náhrobek krále Maussólla z Karie v Halikarnassu; na čtyřhranném podkladu (129 m v objemu) byl sloupy obklopený náhrobek (Heroon) na způsob chrámu. Pokládal se za jedno ze sedmi zázračných děl starověkých, a to pro své reliefy (sochaři: Skopas, Bryaxis, Timotheos a Leochares). Jako stavitelé jmenují se Satyros a Pytheos. Zničen zemětřesením a Johanity v XVI. stol. Vykopávky r. 1857 objevily quadrigu a četné reliefy. — Podle něho všeobecně m. nazývány velkolepé hrobky.

Maušlování (odv. z židov. mauše, hebr. môšè, Možiš), přezdívka jména žid, maušlování, mluvení žargonem židovským (s mimikou a gestikulací).

Maussólos (377—352 př. Kr.), satrapa v Karii.

Mauthner Fritz (* 1849 v Hořicích v Č., † 1923), něm. spis. a filos., soukr. učenec, novinář v Pr., od 1876 v Berlíně, psal novely a romány: Der neue Ahasver (1881), Xanthippe (1884), Berlin W (1886—90, 3 sv.), Kraft (1894, 2 sv.), Die bunte Reihe (1896) a j. jako bystrý pozorovatel a duchaplný ličitel společen. života. Jeho satirický talent skvěje se v parodiích současných básníků Nach berühmten Mustern (1879, nová řada 1880) a Totengespräche (1906). Rozruch vzbudila jeho filosofie. Poznání je podle něho metaforické; pokrok poznání děje se tím, že se slovu dá přibývati metaforickým užitím. Proto je poznání jako takové bez užitku. Spisy: Die Sprache (1909), der Atheismus u. seine Geschichte im Abendlande (1920) a j.

Mautner Eduard (1824—1889), něm. spisovatel a dramatik.

Mauve Anton (1838—1888), hol. malíř.

Mauvillon Jakob (1742—1794), něm. spisovatel, fysiokrat. Sp.: Schilderung des preussischen Staats unter Friedrich II. (I.—IV. 1793—5), Physiokratische Briefe an Dohn (1780).

Maver Giovanni (* 1891), ital. slavista a lit. historik, prof. v Římě. Sp.: Ivo Vojnović (1924), Un poeta romantico cecoslovacco: K. H. Mácha (1925), Le letterature slave (1927), Vrchlický a Leopardi (1929).

Mavky, majky, rusalky maloruského bájesloví, nekřtěňátka, matkami utopená, za noci tančí, koupají se v řekách nebo v jezerech, svádí krásou, lákají pláčem a smíchem, oběť přilákanou ulechtají k smrti, nebo jinak zabijí, mstíce se tak za to, že zemřely bez pokřtění.

Mavrokordato(s), široce rozvětvená fanariotská rodina z Chiu. Nejznámější jsou: 1. Alexander M. st. (1636—1709), lék. a theolog. spis. a diplomat, tělesný lékař sultánův, velký dragoman Porty; 2. Alexander M. ml, kn. (1791—1865), řec. bojovník za svobodu a státník; žil od 1817 v Bukurešti, 1821 odešel do Řecka, kde organisoval vojenství, stal se předsedou prvního N. S. v Epidauru (1822) a první vlády (1823). Jako vojevůdce zachránil obratnou obranou Missolunghi (1822—23) Peloponnés a prorazil u Sfakterie námořní blokádu (1825). Pro spory s náčelníky Kleftů odešel po pádu Missolunghi do ústraní, později byl vyslancem, třikrát min. předsedou.

Mavromichalis, význ. rodina mainotská v bojích za osvob. Řecka. 1. Petros (Petro bej) (1775—1848), vůdce odb. v Peloponnésu. Jeho synové Jiří a Konstantin zavraždili Kapodistria, prvn. presid. svob. Řecka, oba proto utraceni. 2. Konstantin, 1904 min. vnitra, 1909 min. předs.

Mavuň obecná (Centranthus ruber), zahradní rostlina původem z jihu Evropy, s celokrajnými šťavnatými listy, vrcholíkovou latou červených kvítků a dlouhou korunní ostruhou.

Max Bádenský, princ (1876—1929), posl. něm. ř. kancléř. Studoval práva, ale věnoval se záhy vojenské službě a stal se konečně velitelem bádenského drag. pluku. Vzdal se r. 1908 této služby. Po hrab. Hertlingovi jmenován říšským kancléřem, prosadil abdikaci Viléma II. a 9. XI. 1918 předal svůj úřad vůdci něm. soc. demokratů Friedrichu Ebertovi. Na jaře 1927 vydal knihu: Vzpomínky a dokumenty, v níž objasnil svoji úlohu ve válce světové.

Max Emanuel, ryt. z Wachsteinu (1810—1901), č.-něm. sochař. Sochy na Karlově mostě, v chrámu Týnském, v univ. knihovně a j. Napsal: Zweiundachtzig Lebensjahre.

Max Gabriel (1840—1915), č.-něm. malíř, žák Engerthův v Praze, Pilotyho v Mnichově; tvořil větš. histor. obrazy a genrové. Lit.: N. Mann, G. M. (1890).

Max Josef (1804—1855), č.-něm. sochař; sochy na pomníku Radeckého, na pomníku Františka I., na staroměstské radnici, na Karlově mostě, socha studenta v Klementinu a j.

Maxa Prokop (* 1883), č. diplomat, dř. prof. obch. akad., voj. plnomocník na Rusi, člen Nár. Shrom., vyslanec v Haagu, ve Varšavě, nyní v Sofii.

Max-Ehrler Luisa (* 1850), č.-něm. malířka, choť Gabr. Maxe.

Maxentius, Marcus Aurelius, řím. císař, syn Maximianův (* kol 280), byl vládcem Říma v r. 307 neb 308; poražen spoluvlád. Konstantinem Velik. na mostě Milvijském, utonul v Tibeře 28. X. 312.

Maxglan, vesnice u Solnohradu, hejtm. Solnohradské, měla v roce 1923 6877 ob.; letiště.

Maxilla, čelist, ○ čelistní kosti.

Maxim Sir (od r. 1901) Hiram Stevens (* 5. II. 1840, † 24. XI. 1916), sev.-amer. inženýr, jest vynálezcem rychlopalného děla, s kterým vykonal první pokus r. 1884 a jež bylo předchůdcem strojní pušky, po něm pojmenované.

Maxima (lat.), jinak duplex longa, v mensurální hudbě značka čili nota nejdelšího tónu. Délka noty určovala se podle předznamenání.

Maxima a minima. Závisí-li nějaká veličina podle určitého zákona na jiné proměnné veličině, pravíme, že je funkcí proměnné veličiny. Každá matematicky vyjadřitelná zákonitost je dána rovnicí o dvou neznámých. Takové rovnice lze též znázorniti graficky, vypočte-li se z rovnice ke každé hodnotě neodvisle proměnné příslušná hodnota odvisle proměnné a získané hodnoty nanesou se do soustavy souřadnic, takže vznikne zde řada bodů, které spolu tvoří určitou čáru. Tato čára je grafickým znázorněním zákonitosti, podle které nějaká veličina závisí na jiné. Obr. 1.—5. představují křivky z oboru fysiky a technologie. V četných případech vykazují tyto křivky maximum nebo minimum (extrémní hodnoty) nebo oboje. Z obr.. 1 je na př. patrno, že maximální vodivost má draselný louh 28procentní, kyselina sírová 30proc. Podobné případy představují obr. 2 a 3. Na obr. 4 je znázorněna křivka, která umožňuje odečtení minimální úchylky světelných paprsků při průchodu hranolem a příslušný dopadový úhel. Obr. 5 ukazuje, jaké má míti složení slitina vizmutu a zinku, aby měla nejnižší bod tání (143°). Jiného rázu je obr. 6, který ukazuje, pod jakým úhlem má býti dělo vystřel., aby střela doletěla nejdále (45°). Graficky znázorňuje se též sled hodnot získávaných empiricky, na př. průběh horečky, který na počátku nemoci vykazuje zpravidla tendenci vzestupnou, ke konci tendenci sestupnou. I zde se mluví o maximech, a to o maximu průběhu denního, které připadá zpravidla na tutéž denní dobu, a o maximu během celého trvání nemoci, které připadá na některý den. Často objevuje se též několik temperaturních maxim. — Je zvykem i v oborech biologie (na př. dědičnost, variační statistika) a hospodářství, zvl. národohospodářství sestrojovati křivky, z nichž lze vyčísti největší a nejmenší hodnoty, na př. vývozu, v určitém roce nebo za řadu let. V takovýchto případech jde zpravidla o grafické zpracování statistického materiálu. Diferenciální počet umožňuje stanovení maximálních a minimálních hodnot, je-li zákonitost průběhu křivky vyjádřena rovnicí. Z obr. u hesla počet diferenciální je patrno, že tečna křivky v extrémním bodě je rovnoběžna s osou úseček, t. j. pro tento bod $dy/dx=0$, jelikož $dy=0$. Z této podmínky lze vypočítati souřadnice bodu, v němž křivka vykazuje hodnotu extremní, a to maximum, když současně $d^2y/dx^2<0$, minimum, když $d^2y/dx^2>0$. O maximech na křivkách polarografických ○ polarograf.

Obr. 1. Maximum elektr. vodiv. vodných roztoků. Elektr. vodivost vodných roztoků solí, kyselin a zásad se vzrůstající

koncentrací s počátku stoupá a po dosažení maximální vodivosti opět klesá. Obrázek představuje závislost vodivosti

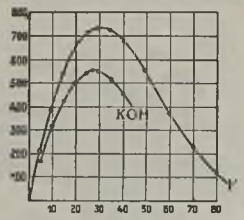

Obr. 1.

na koncentraci pro draselný louh (maximum vodivosti při 28%) a kys. sírovou (při 30%).

Obr. 2. Maximum záření při různých teplotách. Z obrázku jest patrno, že při každé teplotě maximální záření přísluší určité vlnové délce a že se stoupající

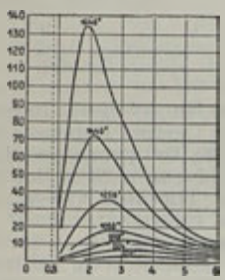

Obr. 2.

teplotou nestoupá pouze úhrné záření, nýbrž maximum posunuje se současně směrem ke kratším vlnovým délkám; dále je z obrázku patrno, že z úhrného záření při nejvyšších teplotách pouze nepatrný zlomek připadá na část viditelnou (mez 0.0008 mm, 800 $\mu\mu$).

Obr. 3. Maximum hustoty vody. Pokládáme-li hustotu vody při 4° za jednotku, činí její hustota při 0° pouze

Obr. 3.

0·99987, při 10° pouze 0·99973; hustota vody mění se tedy s teplotou podle křivky, která při 4° vykazuje maximum.

Obr. 4. Minimum úchylky světelného paprsku při průchodu hranolem. Při šikmém dopadu světelného paprsku na hranol uchyluje se tento od svého původního směru (následkem lomu na

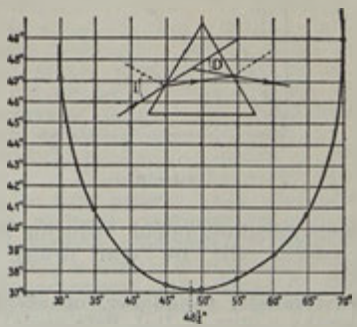

Obr. 4.

první ploše hranolu směrem ke kolmici dopadové), při výstupu z hranolu uchýlí se opět (následkem lomu na druhé ploše hranolu směrem od kolmice dopadu). Obě úchylky se sčítají a dávají úhel D, úchylku světelného paprsku při průchodu hranolem pro dopadový úhel i. Úchylka se vzrůstajícím úhlem dopadu s počátku klesá, pak stoupá, dosahuje tedy pro určitý dopadový úhel minima, které v tomto případě činí 37° 11′ a odpovídá dopadovému úhlu 48° 30′.

Obr. 5. Minimum bodu tání slitin. Bod tání kovu znečištěného kovem jiným (slitina) leží vždy níže než bod tání kovu

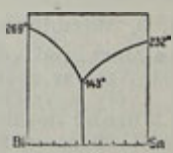

Obr. 5.

čistého. Bod tání slitiny leží zpravidla níže než body tání obou kovů slitinu skládajících. Na obraze je znázorněna graficky závislost bodu tání slitiny vizmutu (Bi, bod tání 269°) a cínu (Sn, bod tání 232°) na složení (v %). Nejnižší bod tání má slitina obsahující 55% vizmutu a 45% cínu.

6. Maximum dostřelu. Vzdálenost dopadu střely od místa výstřelu při téže počáteční rychlosti, mění se s úhlem, pod kterým bylo vystřeleno. Střela doletí nejdále, byla-li vystřelena pod úhlem 45°; při úhlu 30° nebo 60° doletí pouze

na $^2/_3$, při úhlu 15° nebo 75° pouze na ½ maximální vzdálenosti. Vše to platí pouze pro případ, že by bylo vystřeleno ve

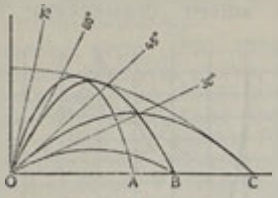

Obr. 6.

vzduchoprázdnu; odpor vzduchu má totiž značný vliv na tvar dráhy letící střely.

Maximalisté, západoevr. označení pro bolševiky v Rus. V Ital. jistá social. skupina, kt. 1925 prohlásila fašismu oposici.

Maximální, největší.

Maximianus, římský císař vl. Imperator Caesar Marcus Aurelius Valerius M. Augustus. Cís. Dioklecian přijal ho v r. 285 za spoluvládce (caesara) a za syna a když M. pokořil Bagandy, jmenoval ho v Nikomedii augustem a odstoupil mu západní polovici říše. M. hájil statečně pohraniční čáru rýnskou proti návalům kmenů germánských. Když pak přijal Konstantia Chlora za caesara, postoupil mu severní část svého panství a dal mu i dceru Theodoru za manželku, sám si ponechal Italii, Afriku a Hispanii. Dne 1. V. 305 vzdal se trůnu a v nastalých rozepřích s vlastním synem byl vojáky usmrcen.

Maximilian, ↗ Maxmilian.

Maximiliana Mart., rod velkých palem na s.-vých. Již. Am., se zpeřenými listy, jednodomými květy a vejčitými, hnědými plody. Ze 3 druhů dosahuje M. regia Mart. v Brasilii 30 m výšky, má listy 15 cm dl. a skýtá zeleninu a jedlé plody.

Maximinus († 238), byl prvním vojenským císařem a jako takový měl jméno Imperator Caesar C. Julius Verus M. Augustus. Po zavraždění Alexandra Severa r. 235 u Mohuče provolán císařem. Šťastně válčil s Germány, Sarmaty a Daky. Zavražděn při obležení Aquileje.

Maximovič Rudolf (* 1886), konservátor a český spisovatel.

Maximus Confessor (580—662), církv. otec, byl tajemníkem cís. Heraklia. Od roku 633 bojoval proti monofysitům i monotheletům v sev. Africe i v Římě. Byv obžalován pro politická provinění, poslán byl z Říma do Cařihradu a vypověděn do Thracie. R. 662 povolán však zpět a znovu souzen. Za trest uťata mu ruka a jazyk a poslán do vyhnanství. Jako novoplatonik byl jedním z posledních řeckých otců.

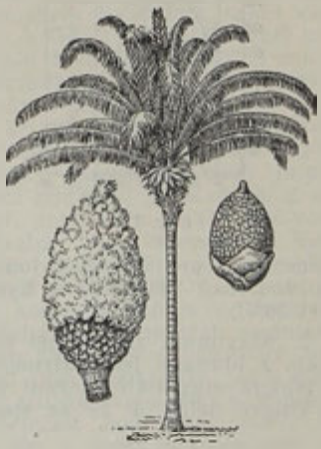

a b

Maxmiliana regia.
a, květ; b, plod.

Maximus, římský císař: Imperator Caesar Marcus Clodius Pupienus M. Augustus (163—238). Byl pouze nízkého původu; senátem v březnu r. 238 s Balbinem proti Maximianu Thrakovi zvolen, ale v červenci téhož roku zavražděn.

Maximus, Španěl († v červenci 388). V r. 383 v Britanii vrch. velitelem, legionáři provolán za císaře jako Imperator Caesar Magnus M. Augustus; vpadl do Gallie a dal cís. Gratiana v Lyoně zavraždit. R. 387 překročil Alpy a zahnal císaře Valentiniana II. z Italie, v roce 388 porazil Theodoria M. na Sávě, zajal jej v Aquileji a dal popraviti.

Maxmilian, jméno křestní, zejména od dob italské renesance obvyklé, vzniklé z lat. jména Maximus (největší) a Emilianus (Emil v zkrácené formě Max, u žen Maxmiliana.

Maxmilian I., císař, syn Bedřicha III. (1459—1519), choť Marie, dcery po vév. Karlu Smělém, s níž získal svob. hrab. burgundské a državy nizozemské, jež po její smrti musil vrátiti Francii. 1486 zvolen říš. stavy král. řím., nalezl oporu ve šváb. spolku. Chtěl upevniti moc ve vlast. državách, zajišťoval sňatky a dědic. smlouvami rodu svému nároky na korunu uherskou a českou, zasahoval do sporů ital., válčil s Francií a rep. Benátskou a přijal bez papežské korunovace titul císařský. Byl podporo-

vatelem vynik. umělců: Dürera, Burkmaiera a Petra Vischera.

Tolar s podob. Maxmiliana I. (1493—1519).

Maxmilian II., syn Ferdinanda I. (1564—1576). Po Ferd. protireform. nezdarech nekladl svob. nábož. vážných překážek v cestu. Za něho luterští a Jednota Bratrská dohodli se o spol. vyznání, t. zv. české konfesi, stavovská moc v Č. vzrůstala proti koruně. Pošta král. udržovala spojení Prahy s Vídní a Lincem. Zvelebováno rybníkářství, rozvoj českobratrských knihtiskáren (Q Bible Kralická).

Maxmilian I., bavor. vévoda (1597—1651), odchovanec jesuitů, horlivý stoupenec Ferdinanda II. S podporou ligy katolické sebral značné vojsko, v jehož čele, podporován gen. Tillym, opanoval Rakousy Horní a spojiv se 1620 s císař. vojskem, vedeným hr. Buquoiem, vpadl do Čech. Vítěz na Bílé hoře.

Maxmilian Ferdinand Josef, arcivév. rak., císař mexický, mladší bratr císaře Frant. Jos. I. (1832—1867), hl. velitel rak. námořnictva, choť Charlotty, princezny belgické. Na popud Napoléona III. vzdal se 1864 všech práv arciv. a přijal korunu mexickou. Naděje jeho, jež se opíraly o Nap. III., zklamaly. Nemoha vzdorovati Juarezovi, ani se vrátiti, byl zradou předán v moc gen. Escobeda a v Queretaru zastřelen.

Maxová Kristina (* 1867), čes. malířka v Mnichově.

Maxwell James Clerk (1831—1879), brit. fysik, prof. v Aberdenu a na King's Collège v Londýně, 1871 v Cambridži. Pracoval zejména na mechanické tepelné teorii, v jejímž rámci vybudoval plynovou teorii, dále pracoval o učení o elektřině a o elektromagnetické světelné teorii.

Maxwell John Grenfill, od r. 1900 Sir (* 11. VII. 1859), britský gen., 1908—12 vrchním velitelem eg. vojska a ve svět. válce velel vojsku u ústí Nilu, v r. 1916 v Irsku.

Maxwellova elektro-magnetická teorie tvoří rozšířenou matematickou formulaci Faradayových představ elektromagnetických průběhů v prostoru. Pro vysvětlení působení na blízko, což je základem Maxwellovy teorie, musí být zaveden pojem media, ve kterém se průběh vytvoří. Z toho vyplývá též tak zv. posunovací proud. Na elektromagnetickém průběhu jsou zúčastněny: proud ve vodiči, posunovací proud a magnetický tok. Z podstatného pojetí Maxwellova, že jsou proudy vždy uzavřené, vyplývá stejnost vlastností proudu ve vodiči a stejnost posunovacích proudů a že tyto tvoří v nepohyblivém tělesu uzavřený bezpramenný tok. Maxwell sestrojil na základě Faradayových představ o indukci vztah mezi elektrickým polem a magnetickým tokem a sestavil svoje dvě Maxwellovy rovnice, kterými v každém bodu prostoru je určen vzah mezi elektrickými a magnetickými veličinami: Každá časová změna elektrického pole vyvolá změnu magnetického toku a také opačně. V matematickém tvaru je:

$$\text{rot } H = \frac{4\pi}{c} j E + \frac{\varepsilon}{c} \frac{\partial E}{\partial t}$$

$$\text{rot } E = -\frac{\mu}{c} \frac{\partial H}{\partial t}$$

Další postup dostala Maxwellova teorie pracemi Hertzovými, který svým experimentálním badáním dovedl Maxvellovu teorii doložit. Obor badání Hertzova je šíření elektromagnetických průběhů prostorem. Na základě názoru Faraday-Maxwellova doložil, že rychlost šíření elektromagnetického rozruchu se rovná rychlosti světelné. Na základě tohoto objevu se vytvořila elektromagnetická teorie světla. — Lorentz rozšířil Maxwellovu teorii rozšířením pojmu konvekčního proudu, to je elektrický přenos vznikající pohybem nosičů elektrického náboje, t. j. elektronů (Q); tím jsou zákony mechanické a elektrodynamické spojeny. Lorentzova teorie připisuje elektřině diskretní strukturu, na př. katodové paprsky. Podle Lorentze je elektron tuhou kuličkou. Hlavní oporu má Lorentzova teorie v tom, že dovoluje uspokojující vysvětlení vlastností elektromagnetických a optických těles dielektrických.

May MC Avay (* 1901), amer. filmová herečka, předtím učitelka.

May Alois František, pseud. Tabris (* 1. IV. 1882 v Měříně na Mor., padl ve

válce 18. III. 1915 poblíže Gorlice v Haliči), spisovatel, úředník praž. magistrátu. Pracovník v oboru okultních věd. Byl redaktorem čas. Nové Rozhledy, revue pro okultismus, a vydal pod jménem Tabris spis Svobodné zednářství (1910).

May Ernst, něm. architekt, řed. staveb. magistrátu ve Frankfurtě n. Moh. Cílevědomou prací obklopil starý Frankfurt novými koloniemi (Prauenheim, Römerstadt) lidových bytů. Dalekosáhlými hospodářskými plány a ekonomičností staveb (typisace) chce dosáhnouti redukce vysokých cen za bydlení.

May Joe (* 1880), něm. režisér filmový; vytvořil popul. filmy s postavou detekt. St. Webbse. Je vedoucím výrobny UFA, jeho choť známá film. herečka Mia May. Z nejznám. jeho filmů: Veritas vincit, Vládkyně světa, Indický hrob, Asfalt, Poslední kompanie a j.

May Karel Benjamin (1791—1837), sochař v Praze.

May Karl (1842—1912), něm. spisov. Byl učitelem, pak cestoval v Americe, Egyptě a napsal mnoho cestop. románů, které svým živým podáním dobrodruž. záhy rozšířily se po celém světě. Soubor jeho děl obsahuje přes 50 sv., vesměs přeložených do češtiny. Část svého jmění věnoval na nadaci pro potřebné němec. spisovatele.

Maya, v ind. fil. svět představ bez reality hmotného světa; — jméno matky Budhovy.

Maydl Karel, MUDr. (1853—1903), univ. prof. v Praze, vynikající český chirurg, reformátor a zaklad. moderní chirurg. školy čes.; zavedl v praxi nové metody operační. Sp.: Nauka o kýlách, O hlízách podbráničných a j.

Maydl Vilém, MUDr. (* 1891), č. chirurg, lékař okr. nem. pojišťovny v Praze. Četné spisy odborné.

Mayen, kraj. m. v rýnské provincii, 14.287 ob.

Mayenne, depart. v s.-z. Francii, leží na řece stejného jména, sloučeno z dřívějších částí prov. Bas-Maine a Anjou, 5212 km² s 259.934 ob., hl. m. Laval.

Mayer Adolf († 1929), moderní němec. architekt, bývalý profesor Bauhausu (♌), spolupracovník W. Gropia. Z jeho realisovaných prací: Pokusný dům na Bauhause (s G. Muchem). Byl činný též teoreticky.

Mayer Alfred Maria, JUDr. (* 1880), č. národohospodář, velkostatkář ve Vyklanticích, gen. taj. III. mezinár. kongresu obchod. komor v Praze; zúčastnil se řady mezinár. sjezdů národohosp., též hojně přednášel o otázkách národohosp. Je členem četných národohosp. institucí a přispívá řadu let články národohospod. a soc.-polit. do různých časop. a revuí.

Mayer Gustav (* 1871), něm. historik, prof. v Berlíně. Sp.: Die Trennung der proletarischen von der bürgerlichen Demokratie in Deutschland (1911), Friedr. Engels, eine Biographie (I. 1920), vydal Ferd. Lassale, nachgelassene Briefe und Schriften (1921—1925).

Mayer Christian (* 1710 ve Valaš. Meziříčí, † 1783 Mannheim), něm. hvězdář; první tvrdil, že mnohé dvojhvězdy tvoří fysikální systémy. Sp.: Gründliche Verteidigung neuer Beobachtungen von Fixsterntrabanten (1778).

Mayer Jan (kol 1764—1809), malíř miniatur v Praze.

Mayer Jan Arnošt († 1665), malíř v Praze.

Mayer Jan, Dr. h. c. (1839—1917), vyn. č horník, ředitel uhel. dolů Sev. dráhy v Mor. Ostravě.

Mayer Jan Oldřich (1666—1721), sochař v Praze. Sochy na Karlově mostě (sv. Antonín, Juda, Kosmas a Damian).

Mayer Jan Karel (1875—1910), č. novinář, red. budějov. Stráže lidu, omladinář.

Mayer Jindřich (* 1847 v Praze), malíř v Mnichově.

Mayer Josef (* 1877 v Chebu), českoněm. politik, zem. a říš. posl., po světové válce stát. sekr. pro vojenství v prvním něm.-rak. kabinetě. 1920—26 čs. posl. Nár. shr., 1927 vylouč. z něm. agr. strany. Sp.: Mein Kriegsjahr gegen Russland (1916), Militärische Jugendvorbereitungen (1918).

Mayer Karel (* 1876 v Přerově), vrch. úč. rada u Nejvyš. účet. kontrol. úřadu v Praze, předseda Svazu čsl. důstojnictva; získal si trvalé zásluhy o sblížení armády s občanstvem.

Mayer Karl (1786—1870), něm. básník směru švábské školy.

Mayer Karol, MUDr. (* 1882), p. radiolog a prof. university pozňanské.

Mayer-Kaufbeuren Wilhelm (1874—1923), něm. politik, od 1907 člen centra a říš. sněmu, 1919—20 říš. ministr pokladu, poté vyslanec v Paříži, odkud odvolán v důsledku rurského konfliktu.

Mayer Matyáš († 1648), malíř v Praze, kostelní fresky.

Mayer Rudolf, JUDr. (1837—1865), č. básník-lyrik, umělec hlubokého citu a velkého nadání.

Mayer Stanislav (1841—1924), č. politik strany agrární, poslanec zemský a první předseda č. odb. Zeměd. rady. Rolník v Horažďovicích.

Mayer Taddeo Fr. (1814—1856), malíř v Praze, portretista.

Mayer Theodor Heinrich (* 1884), něm. spisovatel. Psal novely a romány, v nichž soc. problémy řešil ze vztahu k vymožeností moderní techniky. Sp.: Von Maschinen u. Menschen (1915), Sport (1920), Typhus (1920), Die Nacht der Dinge (1924), Geschichte v. Auto (1926).

Mayer Vavřinec, malíř v Praze v l. 1734—1771.

Mayer Vratislav (* 1885), č. malíř a sochař.

Mayer-Pilařův záchranný přístroj, kyslíkový dýchací přístroj, který se osvědčil zvl. při záchranných pracích na kamenouhelných dolech revíru ostravsko-karvínského.

Mayer-Zajíc Daniel (1885—1914), č. malíř, žák Schikanedrův. Předseda Uměl. odboru Uměl. Besedy.

Mayerhofer Vojtěch (1845—1899), red. Světozoru, český spisovatel.

Mayerhoffer Gustav Narcis (* 1865), úředník Zem. banky v Praze, spisovatel a překladatel z maďarštiny. Sp. pův.: Z pevnosti, 1888; Za hradbami, 1893; Pohádky, 1889. Přeložil díla všech význ. maď. autorů a mnoho povídek v různ. časopisech. Získal si také velké zásluhy o podporování sloven. studentů, umisťování učňů ze Slovenska a zasílání čes. knih na Slovensko jako mnoholetý jednatel Čsl. Jednoty v letech 90.

Mayerling, vesnice v Dol. Rakousích, okres Badenský, s karmelitským klášterem, dříve lovecký zámek. Zde zemřel rak. korunní princ Rudolf 30. I. 1889.

Mayerová Milča (* 12. IV. 1901 v Praze), taneční umělkyně, žačka Dalcrozova; zřídila r. 1926 v Praze vl. taneční školu.

Mayerpeck Wolfgang, rytec v Praze od r. 1594.

Mayer-Zajíc Daniel (1885—1914), č. malíř, figuralista i krajinář. Působil ve Španělsku.

May Mia (Hermine Pfleger, * 2. VI. 1884 ve Vídni), něm. herečka filmová, choť filmového režiséra Joe Maye.

Maync Harry (* 1874), něm. lit. historik, profesor v Bernu. Sp.: Eduard Mörike (1902), Geschichte der deutschen Goethebiographie (1906), Immermann (1920), C. F. Mayer (1925). Řídil 1910—1927 Sprache und Dichtung.

Mayo, sev.-západ. hrabství v Irském svob. státě, prov. Connaught, 5396 km², 172.661 ob. Hl. m. je Castlebar s 4256 ob. (1926).

Mayonnaise (Mahonnaise), studená hustá omáčka z vajec, oleje, octa, soli, pepře a citronové šťávy, r. 1756 objevená a ku poctě současně dobyté pevnosti Mahon pojmenovaná.

Mayor, angl. starosta, představený buď angl. neb amer. města, volený z městské rady neb z měšťanstva na jeden rok.

Mayotte, fr. ostrov ve skupině Vel. Comora, 364 km², 12.674 ob. Domorodci (mahori) jsou míšenci a mohamedáni. Vyváží se odtud vanilka a cukr. Přístavní a hl. m. je Dzaoudzi, 1020 ob., důležitější je však obch. místo M'Sapéré (900 ob.).

Mayové, vyhynulý kmen jihoamer. Indiánů v Yucataně, praobyvatelů stř. Ameriky; jejich památkami jsou posety zejména kraje Mexika a republ. Honduras. Hlavními objeviteli dávno zašlé jejich vysoké kultury byli lovci. Horlivou činnost lovců, jimž není nic nedostupno, zvyšují hlavně odměny, jež vyplácí jim Carnegie Institution, když přinesou zprávy o nových zříceninách a hieroglyfických památkách Mayů. Vědecké výpravy archeologů jsou úplně odkázány na jejich pomoc. Tak přichází se v tropických krajích střední Ameriky na bývalé osady a města neznámého národa, jenž zbudoval zde říši a zanikl, ač v jednom z hlavních měst udržel se až do r. 965 po Kr. Dnes potuluje se v těch místech několik kmenů Indiánů, kteří sami se nazývají Maya, kterézto jméno bylo dáno i vyhynulému národu. Tito Řekové nového světa, jejichž říše stávala nejméně 600 let, vybudovali kulturu, která se může měřiti s kulturou starého Egypta a snad je ještě starší této. Za pomoci četných dat a částečně nerozřešených dosud nápisů na pomnících, hlásajících prastarou a vysokou kulturu Mayů, dospělo se ke stanovení ctihodného data 14. října 3376 př. Kr. Jiným datem bylo zjištěno používání zdokonaleného kalendáře, jak svědčí o tom nápis nalezený na troskách mayanského města Copan v republice Honduras. Kalendář, který zůstal v platnosti beze ztráty jediného dne po 2000 let, vzal za své až roku 1561 po Kr., kdy španělská inkvisice zničila všechny památky mayanské literatury. Kalendářní rok Mayů měl 365 dní, a ač Mayové neměli žádného roku přestupného, přece dovedli svým způsobem vyrovnati hromadící se diference. Zavedení zdokonaleného kalendáře r. 580 př. Kr. předpokládalo, že byla v používání nula a číslice měly již hodnotu místní, kterýžto pokrok byl do Evropy zaveden teprve Araby. Co se týče kulturních památek stavitelského umění, budovali Mayové krásné a imposantní stavby a jejich sochaři tesali z kamene jemné komposice. Některé jejich chrámy a paláce dosahovaly výše tří pater i více a byly budovány na vrcholcích pyramid,

kterých Mayové nepoužívali však za hrobky jako staří Egypťané. Vnitřní prostory chrámů byly zdobeny skvostnými malbami na omítce, kdežto vnější zdí krásnými skulpturami. Starodávná jejich svatyně, jejíž ruiny se nalézají nedaleko Chrihen Itza v Mexiku, kdysi hlavního města říše Mayů, byla zbudována na pyramidě 30 m vysoké o devíti terasách. Z postavy ženy, vytesané na chrámovém sloupoví s koulí na hlavě, lze souditi, že Mayové měli už tehdy svůj názor i o podobě Země. Velikou záhadou filologům a etnografům je původ Mayů. Jejich řeč obsahuje téměř třetinu slov řeckých. Mimo to 13 písmen jejich abecedy je velmi podobno hieroglyfům egyptským. Spojitost řeči a písma lze vysvětliti jedině tím, že Amerika s Afrikou byla spojena mostem, kterým byla zmizelá pevnina Atlantis. Překvapující je též podobnost mnohých hebrejských slov s řečí středoamerických Chiapereků, kteří byli větví Mayů. Rovněž tvar lebky u kmenů středoamerických se shoduje podivuhodně s tvarem lebky národů v záp. Africe a národa obývajícího Kanárské ostrovy. V řešení záhadných mayanských hieroglyfů se pokračuje a lze očekávati, že brzy podaří se učencům odhaliti a vysvětliti tajemství jednoho z nejušlechtilejších lidských plemen s kulturou velice vyspělou, které tehdy hostila naše matka Země. V. Kutman.

Mayr-Harting Robert, JUDr. (* 13. IX. 1874 ve Vídni), univ. prof., býv. čsl. min.

JUDr. R. Mayr-Harting.

spravedlnosti, vůdce něm. strany křesť. soc. a posl. N. S. Sp.: Die Condictio d. röm. Privatrechtes (1900), Entwicklungen und Rückschläge in d. Rechtsgesch. (1909), Römische Rechtsgeschichte (1912—13), Lb. d. bürgerl. Rechtes (1920—26), Vocabularium codicis Justiniani (1923).

Mayr Petr (1767—1810), tyrol. bojovník za svobodu, hostinský „An der Mahr" u Brixenu; vynikl účastí při odboji tyrolském, 1810 v Bolzanu Francouzi zastřelen.

Maýr Jan Nep. (1818—1888), č. hudebník, od 1862 kapelník Prozatímního div. v Praze, odpůrce Smetanův. Složil četné sbory a písně, jakož i operu Horymír.

Mayreder Rosa, PhDr. (* 1858), vídeň. spisovatelka a malířka.

Mayres Carmel (* 1901), amer. film. herečka od r. 1917, předtím u divadla.

Mayseder Josef (1789—1863), rak. houslista, solista dvorní kapely a učit. hudby.

Maysl Albert, JUDr. (1874—1914), č. průmyslník a národohospodář.

Maysville, jméno mnoha měst v USA., mezi nimi M. v Kentucky s 6107 ob.; leží na řece Ohio, továrna na pluhy, tabák a čilý obchod lnem.

Maz, v tělověd značí odměšek (sabum) masových neb tukových žlaz, který má tvořiti ochrannou vrstvu kůže. Odměšuje-li kůže příliš mnoho tuku, mluví se o mazotoku, seborhoei, mezi vlasy tvoří se lupy, v uších „zátky". Styčné plochy kloubů, pohrudnice, osrdce a pobřišnice mazány jsou bílkovito-hlenovým výměškem blan.

Máz (něm. Mass), stará objemová rak. míra na tekutiny, rovna čtyřem žejdlíkům = 1.414725 l.

Mazačka, maznička, zařízení ve strojn., kterým se přivádí mazadlo na třecí

Obr. 1.
Staufferova maznička.

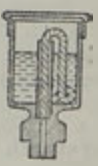

Obr. 2.
Knotovka.

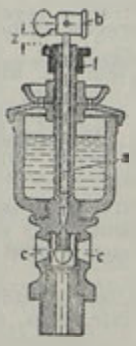

Obr. 3.
Kapačka.

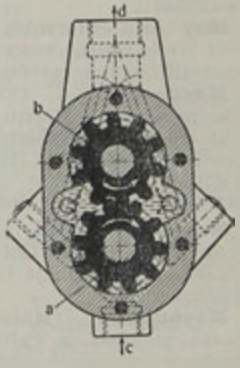

Obr. 5.
Ozubnicová pumpa.

plochy. Podle druhu použitého mazadla rozeznáváme m. na mazadla tekutá a tuhá. Pro části, volněji se pohybující, používáme mazadla pevná, která teprve teplem, vzniklým třením, se stávají tekutými. K tomu slouží hl. Staufferovy mazničky (obr. 1), kde pevné mazadlo jest v nádobě a, stažením šroubu na

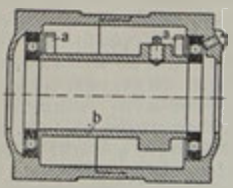

Obr. 4.
Mazačka čerpadla.

víku b vytlačí se mazadlo otvorem c. Dalším druhem jsou m. knotové (obr. 2) a m. jehlová; kapačka (obr. 3), sestává

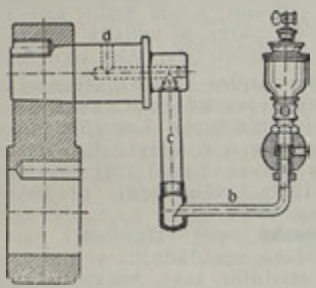

Obr. 6.
Mazačka klikového čepu.

ze skleněné nádrže a odtok řídí se čepem a. Z obrázků dalších (4, 5. 6) jest vidno použití m. jiných. Princip u všech jest týž.

Mazade Charles de (1821—1893), franc. publicista, od r. 1868 spolupracovníkem Revue de deux mondes; napsal tato pozoruhodná díla: L'Espagne contemporaine (1855), L'Italie moderne (1860), La Pologne contemporaine (1863), Le comte de Cavour (1877), Le règne diplomatique de M. de Metternich (1889).

Mazadla, látky, jichž se používá ke zmírnění tření, čímž se zmenšuje opotřebení třecích ploch (ložisek) a šetří na síle. Nejdříve používalo se hl. rostlinných a živočišných olejů, jako na př. oleje řepkového, bavlníkového, dnes pak používá se hlavně olejů minerálních, získaných frakciovanou destilací přehřátou vodní parou za sníženého tlaku ze zbytků nafty, vroucích nad 350° C. Jako pevné mazadlo slouží dnes lůj, vaselina a mýdlo. Oleje rostlinné a živočišné hodí se špatně za mazadla, ježto jsou drahé, snadno se rozkládají a působí pak na kovy. Naproti tomu lépe se hodí k mazání zahřátých částí strojových. V poslední době používá se k mazání také směsí olejů rostlinných (příp. živočišných) s oleji minerálními. Jako mazadla používá se někdy také tuhy, po př. opět ve směsi s minerálními oleji.

Mazagan (arab. El Dždedida), přís. m. v záp. Marokku, 20.000 ob. Velký vývoz.

Mazagran, černá káva nalita do sklenice s drobným ledem.

Mazalić Djoko (* 1888), bosenský malíř, člen Lady, krajinář a genrista.

Mazamet, fr. m. v dep. Tarn, 13.748 ob.

Mazanec n. bochánek, pečivo z pšeničné mouky tvaru bochníků, s mandlemi a hrozinkami, pečené hlavně v týdnu velikonočním.

Mazanec Frant. Josef, MUDr. (1822—1901), č. lékař a porodník.

Mazanec Gustav, JUDr. (* 1873), advokát, býv. člen rev. N. S., poslanec a od r. 1925 sen. čsl. strany lidové. Byl také činným ve družstevnictví.

Mazanec Jiří Filip († 1684), č. malíř hl. oltář. obrazů (sv. Ludmila na Mělníce).

Mazánek Josef, MUDr. (* 1869), měst. a školní lékař v Praze, hlavní spolupracovník stav. listu Lékařské zájmy.

Mazanillo, ostrov v Atlant. moři při vyústění panamského kanálu, v r. 1926 postoupen USA.

Mazanowski Antoni (1858—1916), pol. lit. historik. Sp.: Adam. Mickiewicz (1829—1832), Klucz do symboliki Anhellego, Charakterystyki liter. pisarzy polskich XIX. stol. a j.

Mazara del Vallo, m. na záp. pobřeží Sicilie, v prov. Trapani, 20.282 ob., sídlo biskupa; má ještě středověké hradby, kastel (z r. 1073), starý chrám. M. bylo důležitým obch. místem a bylo v první punské válce Římany rozbořeno.

Mazarin Jules vl. Giulio Mazarini (1802—1861), fr. státník, syn. sicil. šlechtice. 1634 byl vyslancem papež. v Paříži, 1640 přemluvil jej Richelieu ke vstupu do služeb Francie, 1641 stal se kardinálem. Od 1643 po smrti Ludvíka XIII. jako premiér regentky král. Anny, s níž byl tajně oddán, chopil se vlády, čímž vyzval nevůli princů a velmožů. To vedlo ke vzpouře šlechty, parlamentu a národa (Frondě), při které M. s králem r. 1649 opustili Paříž. Teprve 1653 po návratu do Paříže utvrzoval despoticky absolutismus a plnil Bastilu. Zdařilou zahraniční politikou zvýšil význam Francie, uzavřel

spojenectví s Cromwellem; westfálským mírem získala Francie Alsasko a rozhodující vliv nad Německem.

Mazarrón (dř. Almazaron), m. ve špan. prov. Murcia, (1920) 8002 ob.; doly na železo a olovo.

Mazatlán, m. v mex. st. Sinaloa, ležící při ústí Kalifornského zál., 25.254 ob. Pěstění a vývoz bavlny i třtiny. Radiostanice.

Mazdaznan (ind.), sjednocení, napodobující život Zarathuštrův a pěstující jmenovitě učení o dýchání, výživě a zdravovědu (kult světla a čistoty). Sídlo v Lipsku. Hanisch Otto.

Mázdřivka, difterie.

Mazeau Charles Jean Jacques (1825—1905), franc. politik, senátor, 1887 ministr spravedlnosti; jako rada kasačního soudu (v letech 1882—1900) prováděl obnovení Dreyfusova procesu 1899.

Mazel Adolf (* 1879) odb. učitel v Praze. Uveřejnil v knihách, časopisech a sbírkách články a pojednání obsahu hl. didaktického a zeměpisného. Samostatně vydal knihu Německá škola v přerodu, v níž vypsal výsledky svých pozorování na cestě Německem, vykonané r. 1920.

Mazel Eduard, MUDr. (* 1859), generál zdrav., výb. šachista. Sp.: Návod ke hře šachové.

Mazepa Ivan S. (asi 1640—1709), ukraj. hetman, z ukraj. šlechty. Jako chlapec byl poslán ke dvoru polského krále, ale opustil královský dvůr, prý pro jakýsi milostný příběh, jenž byl potom opěvován mnoha básníky, a vstoupil do služeb kozáckého vojska. 25. VII. 1687 zvolen za hetmana Levobřežné Ukrajiny. M. staral se o vzdělání ukraj. národa, zakládal školy a stavěl chrámy; proto zůstal v paměti ukraj. inteligence jako nezapomenutelný ochránce ukraj. duševního i kult. života, avšak prostí vojíni naříkali na M. za to, že nezastával se jich před moskevskou vládou za ty útisky, jež museli snášeti pod moskevským panováním. Pod nátlakem kozáckého důstojnictva M. rozhodl se vejíti ve spolek se švéd. králem Karlem XII., který vedl válku s rus. carem Petrem I., a přešel s částí svého vojska ke Karlu XII., když tento se svým vojskem objevil se na území Ukrajiny. V boji dne 8. VII. 1709 pod Poltavou Petr I. porazil vojsko Karla XII. i Mazepovo; oba musili uprchnouti se zbytkem vojska do Multanska (Moldavy), jež bylo pod tureckou nadvládou. Zde M. těžce onemocněl a zemřel v Benderách (Tighina) a pohřben byl v Galati v klášteře sv. Georgia. Car Petr I. strašně se pomstil na Ukrajincích za „zradu" M. a dokonce i samotné jméno M. proklínalo se z carského nařízení v chrámech a slovo mazepinec Rusové připisovali těm Ukrajincům, kteří hájili samostatnost Ukrajiny. Mazepovi připisuje se několik básní, mezi jinými Vsi pokoju ščyro prahnuť. Báseň tuto zaslal 1708 při udání na M. Petru I. vojenský soudce Kočubej, byv pohněván na M. proto, že odloudil mu jeho dceru Motru. Kočubej i jeho příbuzný Jiskra, který vezl udání caru, byli odsouzeni carským soudem k smrti. Osoba M. upozornila na sebe mnoho spisovatelů, básníků a malířů: Byron, Puškin, Voltaire, Hugo, Słowacki, B. Lepkyj a j. O M. jest velká histor. literatura. U příležitosti 200. výročí Poltavského boje Naukove Tovarystvo im. Ševčenka ve Lvově věnovalo Mazepovi 92. díl svých Zapysků (Lvov, 1909).

Mázhaus (z něm.), ve staročeských domech městských velká klenutá předsíň v přízemí, z níž vedlo schodiště do hořejších pater a vchody do ostatních místností domu (asi jako nyn. halla).

Mazon André (* 1881), franc. slavista, prof. slov. jazyků na Collège de France v Paříži, nástupce Legerův, autor četných studií o č. otázkách v Revue des Etudes Slaves. Vydal 1921 českou mluvnici (1921). Několikrát přednášel též v Praze.

Mazovsko, pol. Mazowsze, sev.-vých. část Polska, rozkládající se po obou stranách středního toku řeky Visly; obyvatelé Mazovska slovou Mazuři. Mazovsko bylo ode dávna částí říše Polské, teprve r. 1207 při jejím dělení stalo se samostatným knížetstvím, které se potom drobilo na menší části, které se opět ve větší celek spojovaly, až král Sigmund I. spojil je opět s královstvím Polským. V letech 1329—35 bylo Mazovsko lénem koruny české.

Mazurka, pol. nár. tanec z Mazurska, ve tříčtvrtečním taktu, vášnivě divoký; od časů Augusta III. (1733—63) rozšířený. Jako hudební skladba miluje m. ostré, rytmické zářezy, zdůraznění druhé části taktu, synkopy atd.

Mazurkiewicz Stefan (* 1888), p. matematik a prof. univ. varšavské.

Mazurkiewicz Władysław, MUDr. (* 1871), prof. farmakognosie na univ. varšavské a president komise farmakopeje Polské. Četné práce odborné.

Mazursko (něm. Masuren, -land), pahorkovitý, lesy a jez. bohatý j. Východ. Pruska, část Prus. jezerní plošiny, 12.402 km² s 581.090 ob. (1925; 47 na 1 km²).

Z Mazurských jezer, spojených mazurskými průplavy, jsou největší jez. Spirdingské, Löwentinské a Mauerské. Hl. m. jsou Allenstein (Olštýn) a Lyck. Z ob. bylo 1925: 41.375 Mazurů a 13.932 Poláků (oproti 1910: 172.080 Mazurů a 71.648 Poláků). Mazuři mluví ještě mazursky (pol. nářečí). 1920 připad. Polsku z M. 501 km² kol Dzialdova (něm. Soldau). Krajina M., nazvaná tak podle ob., byla částí Mazovska (♌), až Něm. řád (♌, sr. Vých. Prusko) od 1350 tento kraj osídil a přivtělil k řádovému území, jehož osudy sdílel. — Bitvou u M. j. za svět. války se nazývá: 1. bitva 4.—15. IX. 1914, kde po porážce Samsonovově u Tannenbergu Hindenburg se obrátil s 8. arm. proti I. rus. arm. Rennenkampfově a porazil a zatlačil ji přes hranice se ztrátou přes 100.000 mužů a 150 děl. — 2. T. zv. zimní bitva (zv. též u Augustowa) 7.—20. II. 1915, v níž X. rus. arm. (Sievers) byla obklíčena a poražena se ztrátou přes 100.000 mužů a 300 děl. Obě bitvy definitivně zachránily Vých. Prusy před rus. vpád.

Mazuři, slov. nár. kmen v kraji mazovském a v j. Vých. Prusku, asi 250.000 hlav, jsou rolníky a pěstiteli dobytka, žijí z části ještě v poměrech patriarchálních, obývají slámou krytá stavení. Řeč M. je pol. nářečí. M. osídlili ve XIV. až XV. stol. zemi zpustlou po vyhubení Galindů; v Prusku stali se v XVI. stol. protestanty, v Mazovsku zůstali katol.

Mazzini Giuseppe (* 22. VI. 1805 v Janově, † 10. III. 1872 v Pise), it. politik; jako karbonář zrazen a uvězněn v r. 1830 v Savoně. Propuštěn, vyzval známým listem krále Karla Alberta Sardinského k osvobození Italie a založil v roce 1832 Svaz mladých Italů. V r. 1836 byl ze Švýcar vykázán, usadil se r. 1842 v Londýně. Když však v Miláně v březnu 1848 vypukla vzpoura, odebral se tam. Po kapitulaci Milánu v srpnu 1848 vstoupil do legií Garibaldiho. V r. 1848 utvořil v Římě triumvirát s Armellinim a Soffim, vedl obranu proti Francouzům, odešel pak do Švýcar, později do Londýna, kde s Kossuthem, Ledru-Rollinem a Rugem pro republikánskou agitaci založil Comitatio europeo a t. zv. Mazziniho půjčkou mezi radikály všech zemí snažil se podnítiti vzpouru v Italii. Krátce před svou smrtí vrátil se do Italie. Po své smrti pak byl nadšeně oslavován. Jeho spisy vyšly pod titulem: Scritti editi e inediti v Miláně a Římě. Výbor z jeho spisů vyšel u nás ve sbírce Laichterově pod názvem: Úvahy vybrané z liberálních, politických i náboženských spisů Josefa M. (se životopisem).

Mazzochio, čepice ve střední a horní Italii v XV. a XVI. stol. obvyklá, s níž

Mazzochio.

s jedné strany splývala hedvábná páska a s druhé strany visel otevřený měšec.

Mazzolini Lodovico (* kol 1480 ve Ferraře, † 1528), it. malíř. Byl činným v Bologni a Ferraře.

Mazzoni Guido (* 12. VI. 1859 ve Florencii), it. učenec a básník; od r. 1894 profesor italské literatury na universitě ve Florencii.

Mazzura Sime, JUDr. (1840—1918), chorv. politik, advokát v Záhřebě, známý jako obhájce ve velezrádném procesu v r. 1909. Zemský poslanec.

Mazzura-Marov Lav, JUDr. (* 1876), chorv. politik, z. poslanec, red. Pokretu.

Mažibradić Maroje (1530—1591), dubrovnický básník, po němž zůstalo něco lyr. a příležit. poesie.

Mažibradić Oracijo († po r. 1636), chorvatský básník; psal hlavně milostnou poesii.

Mažuranić Antun (1805—1886), chorv. literát, starší bratr básníka Ivana M.; zaklad. chorv. nár. školy, vyd. prv. učebnice pro gymn. Temelji ilirskoga i latinskoga jezika; první rozdělil srbochorv. na dialekt štokav., čakav. a kajkav. a konal studie v jejich akcentologii a j.

Mažuranić Bogoslav, MUDr. (1866—1918), chorv. lékař a politik, poslanec chorv. a uh. sněmu od 1897, člen srbskochorv. koalice.

Mažuranić Fran (vl. jménem Vladimir) (* 1859), chorv. literát, syn obrozen. spisovatele Matije M., od r. 1896 nezvěstný. Vyd. r. 1887 knižně výbor nejlepších ze svých básnických pros, uveř. v časopisech Lišće.

Mažuranić Ivan (* 11. VIII. 1814 v Nov. Vinodolském, † 4. VIII. 1890 v Záhřebě), významný chorv. básník i politik, předs. chorv. sněmu a chorv. ban, za něhož byla 1874 otevř. první jihosl. univ. v Záhřebě; r. 1880 podal demisi a zabýval se v soukromí matem. a astronomií. Verše počal uveř. v Danici, pro Mat. Ilirskou doplnil Gunduličova Osmana (1844). Nej-

větší básnické dílo je Smrt Smail-age Čengijića (almanach Iskra 1846), r. 1885 přel. ódu Il cinque maggio od Manzoniho. Své Misli reflex. a afor. v próse v mládí psal pod pseud. Budimír. S J. Užarevićem vyd. 1842 Njemačko-ilirski slovar. 1858—72 byl předs. Mat. Ilirske.

Mažuranić Vladimir (* 1845), chorv. literát a autor odbor. spisu Prinosi za hrvatski pravno-provesni rječnik (1908—1922) a Dodatak prinosa (1923) s důl. materiálem.

Mažvydas (Vaitkunas Martinas († 1562), litevský spisovatel.

Mbayá, indián. kmen Guaykurú v severním Gran Chaco.

Mbret (alb.), kníže, vladař, král.

Mbum, kmen súdánských černochů ve východním Kamerunu.

Mc, zkr. skotského Mac (♌).

Mcelský Jaroslav, pseud. J. J. Váni.

Mdlé větry, v hor. důlní vzduch, který obsahuje méně než 19% kyslíku, čímž stává se dýchání obtížným.

Mdloba (omdlení), chorobné přerušení činnosti mozkové, způsobující ztrátu vědomí, smyslové činnosti, vnímavosti a pohybů svalstva. Nejslabším stupněm je záchvat m., vymizení smyslů se závratí, tmou před očima, hučením v uších, ale beze ztráty vědomí a schopnosti pohybu, jež při skutečné m. obyč. ihned mizejí. Dech a tep jsou sotva znatelné, čelo, ruce a nohy chladné, na čele studený pot. Záchvaty m. mohou trvati několik vteřin až minut, ale i dní. Nejvyšším stupněm m. je zdánlivá smrt (řec. asfyxia). M. je příznakem nejrůznějších chorobných stavů. Může povstati na podkladě těžkého afektu n. šoku, jako je úzkost, hrůza, radost, dále duševní n. tělesné bolesti. Jiné příčiny: jedy, otřes mozku, náhlé ztráty krve. Hrozí-li mdloba n. když již vznikla, položí se dotyčná osoba ihned vodorovně, hlava níže a podají se prostředky povzbuzující činnost srdeční (alkohol, káva). Je-li známa příčina m., léčí se tato.

Me, zkr. severoamer. státu Maine.

Mea culpa (lat.), moje vina, citát z confiteoru.

Meade George Gordon (1815—1872), severoam. generál; vyznamenal se ve válce s Mexikem; v občanské válce severu proti jihu jako vrchní velitel se neosvědčil a byl vystřídán r. 1864 Grantem.

Meadville (mídvil), m. v sev.-am. státě Pensylvanii, 14.568 ob. (1920). Sídlo methodické Alleghany College.

Meakulpinský, pseud. Lad. Novoměstského.

Meandr, ornament s velkými zákruty podle toku maloas. řeky Maiandros, nyní Menderes.

Meandr.

Meath, pobř. hrabství ve Svobodném irském státě, 2338 km² s 62.909 ob. (1926). Hlavní místo jest Trim.

Meaux Camille, vicomte de (1830—1907), fr. politik a dějepisec, poslanec a senátor, 1875—76 ministr orby.

Meaux (mó), m. ve fr. depart. Seine et Marne, 13.541 ob. (1921), na ř. Marně; biskupství, nedokonč. gotická katedrála. R. 1913 obs. je Němci, ale brzy vyhnáni 6. fr. arm. gen. Maunouryho. ♌ Marna.

Meckel, 1. Johann Friedrich, ml. (1781—1833), něm. lékař, od r. 1806 prof. normální a patologické anatomie v Halle. — 2. Klemens W. J. (1842—1906), pruský gen.; působil v Japonsku jako vojenský organisátor, pak učitel na válečné akademii. — 3. Maximilian F. E. (1847—1910), něm. stavitel. Věnoval se oživení pozdně gotického slohu.

Meckelova chrupavka, část čelistního oblouku u obratlovců, jež se u ssavců později větším dílem změní v kladívko (♌ ucho); nazvána podle Jana Bedřicha Meckela.

Meckenem Israel van (1450—1503), hol. zlatník a mědirytec.

Mecklenburg, ♌ Meklenburg.

Meclov (Metzling), o. v Č., okr. Horšovský Týn, 672 ob.

Meconium (smolka), tmavý obsah střevní u novorozeněte, skládá se ze žluči, hlenu, zbytků sliznice atd.

Mečeříž, ms. v Č., okr. Ml. Boleslav, 684 ob.

Mečichov, o. v Č., okr. Strakonice, 565 obyvatel.

Mečík, ♌ Gladiolus.

Měčín, ms. v Č., okr. Přeštice, 727 ob.

Mečíř Karel (* 1876), č. spisovatel a novinář, člen revoluč. N. S., pak vyslanec v Bruselu a Athénách. Od 1925 gen. taj. Mezin. agr. bureau.

Mečnikov Ilja Iljič (1845—1915), ruský přírodovědec; vynikl vědeckými pracemi z oboru patologie infekčních nemocí; tvůrce t. zv. teorie fagocytosy (boj bílých krvinek proti nákaze), pracoval a přednášel na Pasteurově ústavě v Paříži, předtím prof. zoologie na universitě v Oděsse.

Mečnikov Lev Iljič (1838—1888), ruský zeměpisec, sociolog a novinář, prof. petrohrad. univ.; 1873 přednášel v Japonsku, 1884 ve Švýcarích. Napsal obsáhlé dílo o vlivu zeměpisných útvarů na civilisaci.

Mečoun obecný, Xiphias.

Meč (Schwert; epée; sword), holá, rovná zbraň, obyčejně poboční, ovládaná jednou neb oběma rukama, sečná i bodná. Nejstarší bronzové meče byly sečné, s čepelí u špičky kopinatě rozšířenou, teprve pozdější byly krátké a jen bodné (u Římanů), zdelšují se však (m. španělský) a přecházejí dalším vývojem v bodné i sečné. Nakonec se výhradně m. bodný (kord) oddělí od sečného, jako zvl. druh zbraně. Hl. součásti m. jsou: kovová čepel (nyní vesměs ocelová), kterou se zasazují a odrážejí rány, vybíhá nahoře v stopku, na kterou je nasazen jílec, jímž se m. drží v ruce, a (někdy) příčka, mezi jílcem a čepelí, ochrana ruky před seky protivníkovými. Příčka, v nejstarších dobách (zejm. ještě u Řím.) velmi krátká, se ve středověku zdelšuje a v renesanci ohýbá se do různých tvarů a doplňuje růz. obloučky, štítky, taliři, až se z ní koncem XVI. a v XVII. stol. stává koš, který v XVIII. stol. se zase zjednodušuje v luk. V době románské jsou meče spíše široké, příčka tvaru obdélníku, jablko, jímž se stopka nahoře připíná k jílci, je kulaté, hrot zaoblený. Gotické m. mají příčku ohnutou zpravidla dolů, často již zdobenou a zesílenou kruhy a jinými ochranami, hrot špičatý. Oba druhy jsou spíš k seku, čepel dvojsečná. Meče tyto byly spolu s kopím hl. zbraní rytířovou; nosily se buď na koni u sedla, nebo v ruce, nebo na opasku po levém boku svismo; opásání mečem (pasování) patřilo k ceremonii, jíž se udílelo rytířství. Vedle mečů rytířských byly krátké meče se širokou čepelí, spíše tesáky (), nošené od obecného lidu jako ochrana na cestách a p., a krátké špičaté meče (braquemards), nošené pěším vojskem k dobíjení rytířů, spadlých s koní. Dalším vývojem tohoto velmi špičatého meče je estok (epée d'arçon nebo de passot); dalším vývojem pádného meče rytířského je estramagon () a ital. schiavone, druh palaše (Haudegen). Turnajský m. byl pravidelně kratší, s čepelí nebroušenou, špičkou rovně useknutou. V XVI. a XVII. stol. se m. zužuje; jílec a ochrana ruky jsou velmi uměle propracovány, jablko je podlouhlé (hruška); m. se ponenáhlu mění v kord a nosí šikmo, ba i vodorovně u boku. Oba mají společné, že jejich čepel je rovná; zbraně s čepelí zakřivenou slují od té doby šavle (). Románské jazyky nerozlišují mezi mečem a kordem, nazývajíce dlouhý kord, sloužící výhradně k bodání, s čepelí zhusta trojhrannou, rapírem (končířem). Zvl. meče byly dvouruční (Zweihänder, Bidenhänder; espadon), s čepelí často zvlněnou (Flamberg), dlouhé až 180 cm. Též japonští rytíři (samurajové) nosili meče, a to delší, dvouruční a kratší, jednoruční, s čepelí slabě zakřivenou.

Mečíř (mečník), slul řemeslník, vyrábějící meče. Mečířství bylo druhem zbrojířství a nejslavnější čepele se vyráběly v Damašku, Toledu, Florencii a Ferraře.

Med, v těle včel, vos, čmeláků a j. hmyzu zpracovaný z cukru květů, rostlin a některých listů, jež obsahují sladkou látku, jež obzvláště od včel je shromažďována ve velkém množství. Jednotlivá včela může přinésti asi 20 mg medu, takže je potřeba 50—60.000 naplnění, než se shromáždí 1 kg nektaru. Získané plásty medové bez jakékoliv další přípravy přicházejí do rozprodeje. M. v takové formě se nazývá mladý. Barva a složení m. je různé: téměř vodočistý je akátový, zlatožlutý z květů stromů, nazelenalý je z květu lipového. Tmavě žluté m. jsou z lesních rostlin. M. z tekutého stavu pomalu přechází do zcukernatění, krystaluje. Zahřátím a koupelí se opět může získati tekutý. Včely sbírají někdy šťávy též z jedovat. rostlin, avšak bývá málo případů ostravy medem. (V Malé Asii.) Padělky m. se vyr. ze silného syrupu n. ovocného cukru, což je umělý m., jenž slouží jako náhrada přirozeného. M. se užívá rozmanitě, do pečiva, jako pochoutky, na konservování ovoce, k pití a též v lékařství. Pravý včelí m. je velmi zdravý, hlavně pro chudokrevné, poněvadž dodává do krve potřebný ovocný cukr. M. sloužil kdysi v dávných dobách jako potravní prostředek, staří věřili, že m. padal s nebe jako rosa. V bibli se mluví o medovině , Homér, Euripides, Ovial, Vergil opěvují m. Též korán se zmiňuje o m. a užívalo se ho kdysi k balsamování mrtvol.

Konec dvanáctého svazku.

Doplňky.

Kotěra Jan (1871—1923), arch., profesor Akademie výtvarného umění, žák prof. O. Wagnera, propagátor a průkopník moderních směrů v naší architektuře. Projektoval četné stavby veřejné i soukromé, hl.: budovu Pensijního ústavu, Vítkovických závodů, Mozarteum v Praze, filiálku Slavie v Sarajevě, zámek Radboř, Lembergův palác ve Vídni, četné stavby v Hradci Král., museum v Prostějově, Zlíně a j. Organisoval také výstavy v cizině: St. Louis (1904), Mnichov (1905), Londýn a j. Poslední jeho prací byl projekt budovy právnické fakulty pražské. Vychoval celou generaci moderních našich architektů.

Letecké spoje Čsl. státní aerolinie, udržují provoz mezi Prahou a Karl. Vary (Mar. Lázně) od 15. V.—18. IX., mezi Prahou, Brnem a Bratislavou po celý rok, jakož i dále s Košicemi, Užhorodem a přes Bratislavu se Zagrebem. Za rok 1930 podniknuto letů 3388 (566.520 km), dopraveno 8976 osob a 164.298 kg nákladu. Hodin letu bylo celkem 3922°20′. Od 1924—1930 podniknuto 13.517 letů (hodin letu 19.220° 13′; 2,599.295 km) dopr. 30.428 osob a 469.545 kg nákladu. Průměrná pravidelnost 94%. — Projektují se tratě Praha—Liberec, Praha—Hradec Král. a Mor. Ostrava a Užhorod—Cluj—Bucuresti.

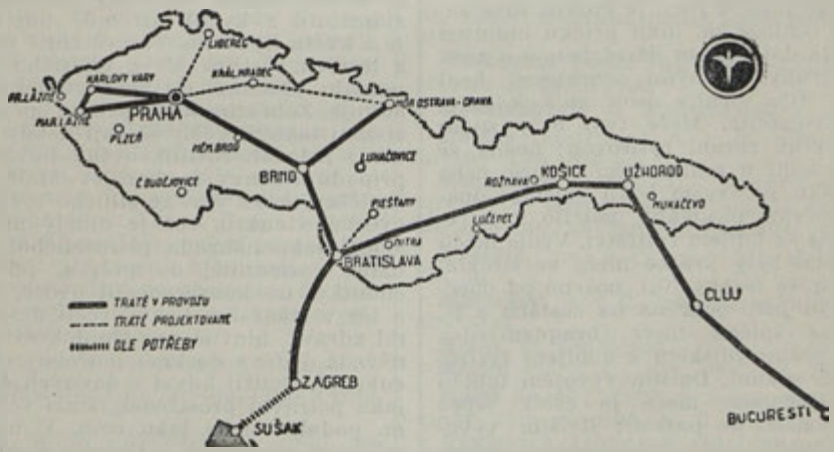

VEŘEJNÁ A UNIVERSITNÍ KNIHOVNA V PRAZE